Україна
Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства
Інституту Східної Європи

Віктор Ідзьо

Русь-Україна в IX-XIV століттях

Львів – Київ, 2020

ББК 82.3(4 Укр)-7 С 76
І-29

Друкується за рішенням Вченої Ради Національного науково-дослідного Інституту українознавства та всесвітньої історії МОНМС України, протокол №6 від 14 серпня 2012р.
Друкується за рішенням Кафедри українознавства Інституту Східної Європи, протокол № 1, від 4 січня 2020р.

Рецензенти:

В.Грабовецький - доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету, академік АНВШ України (Івано-Франківськ).
В.Баран - доктор історичних наук, професор Київського національного університету, академік Національної Академії Наук України, провідний науковий співробітник Національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНМС України (Київ).
В.Борисенко - доктор історичних наук, професор Київського національного університету, завідувач відділу культурологічних досліджень Національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНМС України (Київ).
В.Кабузан - доктор історичних наук, професор УУМ, провідний науковий співробітник Інституту Російської Історії Російської Академії Наук (Москва).
Я.Калакура - доктор історичних наук, профессор Київського національного університету, академік АНВШ України, провідний науковий співробітник Національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНМС України (Київ).
П.Кононенко - доктор філологічних наук, професор УУМ, академік УАПН, академік АНВШ України, директор Національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНМС України (Київ).
М.Недюха - доктор філософських наук, професор, професор УУМ, академік АНВШ України, провідний науковий співробітник Національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНМС України (Київ).

Віктор Ідзьо
І-29. Русь-Україна в IX-XIV століттях. – Львів-Київ, Видання II, 2020р. - 798с.
ISBN 978-966-8067-92-1.

Наукова монографія завідувача Кафедри українознавства, директора Інституту Східної Європи, провідного наукового співробітника національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНВІ України, доктора історичних наук, професора, віце-президента Академії Наук ”Трипільська Цивілізація”, академік Академії Наук Вищої Школи України, академіка Міжнародної Академії Євраї, лауреата премії ім. академіка І.П.Крип’якевича, лауреата Міжнародної премії ім. Данила Галицького, Віктора Ідзя “Русь-Україна в IX-XIV століттях” – досліджує історію Руси-України в IX-XIV століттях, як непреривний, незалежний, державний процес розвитку українського народу, української християнської культури, української мови та літератури, базуючись на джерелах, наукових працях сконцентрованих в Російському державному архіві, Російській державній бібліотеці та Історичній Бібліотеці міста Москви.

В науковій монографії “Русь-Україна в IX-XIV століттях” на великому фактологічному джерельному матеріалі проаналізована роль українських політичних, економічних, наукових, громадських, культурних та релігійних організацій та діячів в історичному, політичному, громадському, економічному та культурно-релігійному розвитку українського народу та Руси-України в IX-XIV століттях.

Монографія доопрацьована з нагоди 60-ти ліття (1960-2020рр.) автора.

ISBN 978-966-8067-92-1. **© Ідзьо В.С., 2020р.**

Зміст

Вступ……7

Русь-Україна: Подніпров'я та Подністров'я у IV-IX століттях нашої ери……...……..9
Слов'янсько-українські культурно-племінні утворення на території Руси-України та суміжних землях у VI-VII століттях нашої ери……..34
Племінні княжіння на території Руси-України в VIII-IX століттях та напередодні утворення централізованої феодальної держави з центром у Києві……42
До питання чехо-моравського та польського політичного та релігійних впливів на історію та культуру Руси-України у IX-XIII століттях……57
Утворення централізованої держави Руси-України в IX столітті. Діяльність київськиї князів Аскольда і Діра як перших володарів централізованої Української держави в оцінці істориків XIX-XXI століть……...71
Русь-Україна в IX столітті під варяжською династією та її перший володар, великий київський князь Олег……..77
Русь-Україна в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантівйських джерел в 60-70 роки X століття……86
Політичні та релігійні взаємовідносини Руси-України з Візантійською імперією в IX-X століттях та в час прийняття християнства великою княгинею Ольгою та великим київським князем Володимиром Святославовичем……..98
Князівська влада, військова організація в Руси-України в IX-X століттях……119
Русь-Україна IX-XIV століть та фінський військово-політчиний конгломерат Меря……..125
Український народ, українська мова в Руси-Україні IX-XIV століть в російських фальсифікаціях: "Древнєрусская народность", "древнерусский язик" – до питання російського істричного та мовного міфотворення…….133
Русь-Україна в IX-XIV століттях. Сучасний методологічний підхід до вивчення питання……142

Процеси формування Руси-України та християнства згідно зі свідченнями арабських та візантійських джерел IX-XII століть……..150
Грошова система в Руси-України в X-XI століттях……158
Русь-Україна в IX-XIV століттях у міжнародних дипломатичних і торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії……170
Легенда з "Повісті минулих літ" – "Про заклик варягів на Русь" для управління великим князем Руси-України Володимиром Мономахом в XI у дослідженнях та інтерпретаціях рядянських і російських істориків XIX-XXI століть…….....186
Розвиток християнства(східного та західного) в контексті функціонування язичництва в Руси-Україні в IX-XIV століттях і його культурно-мистецькі аспекти……193
Митрополити Руської церкви X-XIV століть у взаємовідносинах із Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою……...219
Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Руси-Україні в X-XIV століттях……...…….229
Розвиток християнства в Руси-Україні в IX-XI століттях…….....245
Міста і міське життя в Руси-Україні в IX-XIV століттях…….258
Міське політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне життя у Руси-Україні в IX-XIV століттях на прикладі міста Перемишля…….....275
Міське політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне життя у Руси-Україні в IX-XIV століттях на прикладі стародавнього міста Любачева…….307
Суспільні відносини та стани в Руси-Україні в IX-XIV століттях…….319
Угорські джерела епохи династії Арпадів про Русь-Україну IX-XIV століть……....323
Народне господарство Руси-України в IX-XIV століттях…….331
Побут в Руси-Україні в IX-XIV століттях……335
Билинний епос про Русь-Україну IX-XIV століть……..339

Культура в Руси-Україні в IX-XIV століттях….....343
Дністро-Дунайські володіння Руси-України в IX-XIV століттях…….351
Русь-Україна на початку XIII століття. Реформи великого князя Романа Мстиславовича (1200-1205рр.)……393
Феодальна війна в Руси-Україні. Українсько-угорські політичні взаємовідносини. Галицький король Коломан I та процеси першої політико-релігійної унії в першій чверті XIII століття……...426
Роль великої княгині Анни в утворенні Руського королівства в середині XIII століття та його вступу в Союз Католицьких держав……478
Діяльність великого князя Данила Галицького у час монголо-татарського нашестя, у період відновлення Руси-України та на передодні коронації на короля Руси-України у 1240-1253 роках……499
Адміністративний устрій Руси-України в епоху короля Данила у 1253-1264 роках…….....560
Політичні взаємовідносини Руси-України з Тевтонським Орденом в XIII столітті……..574
Політичні взаємовідносини Руси-України Австрійським герцогством в XIII столітті……...599
Русь-Україна та Володимиро-Суздальська держава – політчині взаємовідносини сусідніх народів та держав в середині XIII століття……612
Політичні відносини Руси-України з Литовською державою в XIII столітті……..617
Історичні та культурні взаємовідносини Руси-України та Польської держави в XIII столітті……....622
Політичні взаємовідносини Руси-України з Ятвязьким князівством у XIII столітті……632
Русь-Україна і Римська Церква в XIII столітті……..636
Напрямки кристалізації християнства в Руси-Україні в останній чверті X – кінця XIII століття...……..659
Церковна організація Руси-України в XIII-XIV століттях……664
Руське королівство в час правління Шварна Даниловича у 1264-1271 роках, в кінці XIII та на початку XIV століття……673

Засновник Львівського королівства, король Руси-України Лев І Данилович в українській та європейській історичній традиції у 1228-1301 роках……..687
Король Лев Данилович – володар Руси-України у 1292–1301 роках…….....734
Король Руси-України Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції у 1255–1301 роках…746
Король Юрій І Левович – володар Руси-України в 1301–1308 роках……...764
Русь-Україна в епоху співправління володарів Андрія І та Лева ІІ, короля Юрія ІІ, великого князя Руси-України Любарта-Дмитра у політичних взаємовідносинах з Польщею, Угорщиною, Литвою, Тевтонським Орденом, Золотою Ордою у 1308-1386 роках XIV століття……..775

Висновок……797

Вступ.

Наукова монографія завідувача Кафедри українознавства, директора Інституту Східної Європи, провідного наукового співробітника національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНВІ України, доктора історичних наук, професора, віце-президента Академії Наук ”Трипільська Цивілізація”, академік Академії Наук Вищої Школи України, академіка Міжнародної Академії Євразії, лауреата премії ім. академіка І.П.Крип’якевича, лауреата Міжнародної премії ім. Данила Галицького, Віктора Ідзя “Русь-Україна в IX-XIV століттях” – досліджує історію України, як непреривний, незалежний, державний процес розвитку українського народу, української культури, української мови та літератури у IX-XIV століттях, базуючись на джерелах, наукових працях сконцентрованих в Російських державних архівах, Російській державній бібліотеці та Історчній бібліотеці міста Москви.

В науковій монографії “Русь-Україна в IX-XIV століттях” на великому фактологічному джерельному матеріалі показана роль українських політичних, економічних, громадських, культурних та релігійних організацій та діячів в історичному, політичному, економічному та культурно-релігійному розвитку українського народу та Української держави в IX-XIV століттях.

Наукова монографія історика Віктора Ідзьо “Русь-Україна в IX-XIV століттях” відтворює непреривну політичну історію України в IX-XIV століттях у взаємовідносинах з народами Західної, Центральної та Східної Європи, фіно-угорськими князівствами майбутньої Росії, монголо-татарською державою Золотою Ордою. Таким чином наукова праця історика Віктора Ідзьо “Українська держава в IX-XIV століттях” вперше на основі досягнень сучасної історичної науки робилять глубокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних та топографічних джерел, більшість яких під таким кутом зору, апрбується вперше.

Дослідник з’ясовує питання становлення та розвиток історії Української держави та українського народу, української мови та літератури з урахуванням історичних

процесів, які проходили в українському суспільстві, особливо в час кристалізації в українців політичних, торгово-економічних та культурно-релігійних організацій.

Особливо монографія вивчатиме проблему подальшого розвитку держави з новим столичним центром XIII-XIV століть, Львовом, який концентрував Русь-Україну від Карпат до Дніпра, з новою занвою, яка була відома в Європі, як Львівське королівство.

На глибоко-науковому матеріалі, дослідженнях вчених істориків, філологів та археологів, відтворюються маловідомі, а то й призабуті сторінки епохи заснування королем Руси-України Данилом І, Українського королівства, в подальшому його сином королем Руси-України Левом І Даниловичем, нової столиці Руси-України, з центром у Львові та Львівського королівства, яке було продовженням політичного життя Української держави IX-XIII століть з центром в Києві, і з кінця XIII та у продовж XIV століття, відіграло велику роль в політичному, економічному та культурно-релігійному житті українського народу.

Проаналізований матеріал монографії “Русь-Україна в IX-XIV століттях” може послугувати джерельною базою у вивченні проблеми державотворчих процесів в Руси-Україні в IX-XIV століттях.

Монографія “Русь-Україна в IX-XIV століттях” напрацьована на основі кращих традицій української історичної науки, розвинула державницьку концепцію історії Руси-України IX-XIV століть в контесті вивчення історичних, політичних, торгово-економічних та культурно-релігійних процесів розвитку української та європейської історії.

Русь-Україна: Подніпров'я та Подністров'я у IV-IX століттях нашої ери

Розглядаючи найдавнішу передісторію Руси-України IX-XIV століть, російський історик Б.О.Рибаков дослідив, що українська державність зароджувалася в середовищі Дулібського союзу племен. У IV-VI століттях цей військово-політчиний союз був розбитий прийшлим азійським народом, аварами, разом з його стародавнім племінним центром, що консолідував усі західні та східні племінні об'єднання українців-слов'ян – Волинем. Однак, це не припинило життя в цьому регіоні. З часом українці-слов'яни знову зміцніли, а старий політичний центр Волинь замінив новий – Володимир-Волинський, відновлений володарем Української держави, великим київським князем Володимиром Святославовичем, який приділяв велику увагу південно-західним регіонам своєї держави.

Що стосується західного регіону – Галичини, земель склавинів, до яких входили українські племінні об'єднання: білі хорвати, уличі та тиверці, то в них теж була своя держава, яку засвідчують візантійські джерела – це Велика чи біла Хорватія, яка успішно функціонувала з II-III століть нашої ери аж до часу приєднання її в 993 році великим київським князем Володимиром Святославовичем до Української держави, відомої в наукові літературі ще, як Русь-Україна. Слід наголосити, що Велика чи Біла Хорватія була дуже зручно розташована в Центральній Європі, що одночасно сприяло торгово-політичним відносинам як з західними так і візантійськими світами [29,с.257].

Наступний історик П.М.Третьяков наголошував, що в цей час слов'яни міжріччя Дніпра та Дністра мали свої торгово-економічні центри, а племена цього регіону сформували свою державу. На думку дослідника, у IV-VI століттях українські племінні князівства Дніпро-Подністров'я були потужною політичною та військовою силою і вагомо вплинули на подальшу історичну долю Східної Європи [42,с.7].

На нашу думку, великі політичні утворення в українців-слов'ян склались під впливом приходу в регіон Римської

держави, яка з перших століть стала безпосереднім сусідом українців-слов'ян міжріччя Дніпра та Дністра. Пізніше цивілізаційний процес українців-слов'ян на території України розвивала Візантія, яка певною мірою спричинилася до розвитку феодальних відносин в українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я. Таким чином можемо наголосити, що державність в українців-слов'ян міжріччя Подніпров'я, Подністров'я та суміжних територій склалася внаслідок довготривалого їх проживання у цьому регіоні Східної Європи [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Довготривале, багатовікове проживання українців-слов'ян на території України підтверджує своїми переконливими свідченнями київський літописець XII століття Нестор. На території України, зокрема в Прикарпатті та Подністров'ї вбачав батьківщину українців-слов'ян російський історик української історії XIX століття М.Н.Карамзін [22,с.12-18, с.173-178].

Наступний російський вчений С.М.Соловйов вважав, що на Руську рівнину, а тобто в Подніпров'я, українців-слов'ян, у сиву давнину з Прикарпаття та Подністров'я привели князі, які уособлювали даню українську державність, а, отже, ця українсько-слов'янська (Волинська) державність повинна була зародитися там не пізніше IV-VI століть [37,с.243-258].

Про наявність зрілої українсько-слов'янської державності в передгір'ях Карпат в IV-VI століттях писав і російський історик В.О.Ключевський [23,с.12-15,с.21-27].

Цю теорію підтримав і визначний мовознавець XX століття О.О.Шахматов, який пов'язав стародавню державність українців-слов'ян з племінними об'єднаннями білих хорватів, уличів та тиверців. На його думку, сам факт створення українцями-хорватами в Прикарпатті окремої держави Великої чи Білої Хорватії свідчить, що це українське населення мало тут давні державницькі традиції [46,с.33-35].

Дослідник В.М.Третьяков наголошував, що українське населення Прикарпаття і Подністров'я має давні державницькі традиції, які слід досліджувати з часу опису в V столітті до нашої ери, цих земель, давньогрецьким істориком Геродотом. Давніх українців на цих територіях, на думку В.М.Третьякова, слід пов'язувати з геродотовими неврами,

про яких окрім письмових, засвідчують і археологічні джерела. Давнім українцям на цій території на думку дослідника притаманний обряд трупоспалення, який вони пронесли скрізь віки язичництва, аж до епохи християнства. Цей обряд приживається на всій території України, він зафіксований на Дунаї, Дністрі, Дніпрі і безперервно функціонував в українців-слов'ян протягом тисячоліття аж до християнської епохи та централізованої Української держави (Руси-України) [42,с.51,с.109].

Приблизно такої ж точки зору дотримується і болгарський дослідник А.В.Арциховский, який наголошує, що цей обряд поширений від Дунаю до Дністра і його слід пов'язувати зі слов'янами-склавинами. На думку дослідника, в III-IV століттях в українців-слов'ян складається ранньофеодальна державність, яка поширюється в Подніпров'я [2,с.23-27,с.45-49].

Можна наголосити, що держава в українців-слов'ян появляється в цьому регіоні десь приблизно на межі ер і диктується необхідністю захисту слов'янського населення від проникнення в регіон спочатку кельтів, а пізніше римлян. За археологічними джерелами, у III-IV століттях нашої ери українсько-слов'янські князі могли очолювати великі військові дружини, які були вже носіями певної української ранньо-феодальної державності [35,с.6-10].

Підтверджують раннє виникнення державності та феодальних відносин в українців-слов'ян Подністров'я археологічні дослідження Орловського городища. Його матеріали свідчать про активні взаємовідносини українців-слов'ян з Римською імперією. Знайдені тут пам'ятки II-V століть н. е. демонструють стан економічних і політичних відносин українців-слов'ян з римлянами [20,с.195-198].

Характерно, що ці археологічні джерела доповнюються стародавнім галицьким епосом: "Коломия древнє місто за римлян постало" [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Як вважав дослідник Л.Гумільов, у І столітті нашої ери українці-слов'яни і германи пережили пасіонарний поштовх, який прискорив процес укладання класового суспільства під впливом Римської імперії. Західна Римська імперія, не дивлячись на всю свою могутність, у І столітті нашої ери

була в фазі останнього пасіонарного піднесення. Римський суперетнос, поступово потопаючи в розкошах, уже не бажав створювати нових форм цивілізації та державності. Імператори Траян і Адріан ще мали військову силу для просування в глибину територій слов'ян і герман, а Марк Аврелій міг тільки утримувати кордони. В середині III століття нашої ери Римська імперія вже не могла чинити опору і здавала свої позиції в Подністров'ї та Подунав'ї. Військово-політичні союзи українців-слов'ян в цей час починають набирати рис "варварської держави" і концентрувати сили для перемоги над римлянами. Державність концентрується навколо князів, які уже не хочуть бути племінними вождями, очолювати віча й господарство, вони бажають військової, а тобто, політичної влади [13,с.482-483].

Така точка зору підтверджується свідченнями археологічних джерел, які фіксують у II-IV століттях нашої ери активні торгово-ремісничі відносини українців-слов'ян міжріччя Подніпров'я та Подністров'я з римським світом: знайдено римські господарські амфори для різних потреб, багато римських срібних і золотих монет, гривні, фібули, зброя, предмети розкоші [8,с.256-231].

Однак, торгово-економічні та політичні стосунки внаслідок конфронтації між Римською державою і українцями-слов'янами призводять до повернення слов'янського світу до попереднього економічного життя. Археологічні джерела засвідчують зубожіння українців-слов'ян після відходу римської цивілізації з регіону Подністров'я, з III-IV століттях нашої ери прихід римського срібла і золота у регіон Подніпров'я та Подністров'я відчутно припиняється [7,с.96].

Деякі дослідники вважають, що припинення функціонування передових римських технологій на території українців-слов'ян припиняється внаслідок нападу на регіон Подніпров'я та Подністров'я кочового народу, гунів, які знищили в українських князівствах зародки міського і римопровінційного життя [21,с.34-35].

Однак, коли торгово-економічна система в князівствах українців-слов'ян зазнала краху внаслідок вторгнення гунів, політична не змінилася, а навпаки, динамічно розвивалася. В цей час дослідники зауважують в українців-слов'ян пройшло

розмежування територій між князівствами, що може говорити про їх міцну політичну систему і структуру. Здається, має рацію польський дослідник Г.Ловмянський, який вважає, що уже в час Ю.Цезаря германи і слов'яни утримували і захищали свої території, намагалися передавати князівські функції особам, що належали до певної династії. Однак, залишається неясним, наголошує дослідник, на якій стадії знаходились ці політичні формування. Чи були це протофеодальні князівства, чи ранньофеодальні держави, оскільки дружина, як інститут державної влади, залишається в обох фазах розвитку. Однак, Волинський військово-політичний союз українців IV-VI століть, чи вже ранньо українська держава Велика чи Біла Хорватія V-VII століть цілком уже були ранньо-феодальними політичними об'єднаннями. Джерела свідчать, що з стародавніх часів в суспільному ладі, не дивлячись на модернізацію феодалізму, в українського населення Подніпров'я та Подністров'я залишалася архаїчна форма громадської влади "Віче", яке не змогла витіснити навіть феодальна князівська влада, яка, перейшовши в незмінному вигляді через усі фази розвитку феодалізму, чинною була і в епоху Української держави IX-XIV століть [25,с.6-15].

Якщо простежити розвиток феодальних відносин в українців-слов'ян, то можна наголосити, що феодалізм зароджується уже в українському царстві Антів та королівстві Склавинів у III-IV століттях, яких український історик М.С.Грушевський поставив в основу українського народу та української державності. В цих ранньофеодальних Українських державах, царі та рекси-королі уособлюють реальну політичну владу, що опирається на владу регіональних васалів. Опираючись на свідчення римських, візантійських джерел та готського історика Йордана, можна чітко визначити ранньофеодальну державність у цих українсько-слов'янських конгломератах.

Волинська українська ранньофеодальна держава V-VI століть нашої ери – це вже вища фаза розвитку українського феодалізму, оскільки Волинському царю підкорені великі українсько-слов'янські народи-князівства, з своєю окремою феодально-князівською владою. Як засвідчують арабські

джерела, царю Волині Межамиру були підвладні слов'янські князі чехів, хорватів, сербів та інших слов'ян. Удари гунів, а опісля аварів, вважав дослідник Л.Гумільов, похитнули українсько-слов'янську імперію, конфедерацію князівств, частина із них була підкорена аварами, інша залишилась незалежною в рамках своїх територіальних володінь, однак, українська феодальна конфедерація на чолі з Волинню більше ніколи не відновилась [12,с.45-46].

Після розпаду цієї першої Української держави (імперії) в українців-слов'ян розвивається регіональна українсько-слов'янська державність, що фіксує київський літописець Нестор. У кожного українсько-слов'янського народу було своє князівство, а конкретне українське князівство мало свої притаманні йому риси феодального розвитку, могутню військову та політичну організацію. Іоан Ефеський наголошував, що військо слов'янських князів складала одна кіннота, за якою йшла піхота. Фіофілакт Сімокатта, говорячи про слов'янського царя Ардагаста, наголошує, що його воїни користувалися запряженими і верховими кіньми, які використовувались для далеких походів на Візантію. Слов'яни везли здобич на возах. Візантійський літописець Прокопій Кесарійський пише, що в його час слов'яни розмістилися біля кордонів Візантії, на яку часто нападали і грабували, а в мирний час – торгували. У них досить рухомого війська, якому протистояти важко. Дослідник П.М.Третьяков вважав, що у антів і склавинів були свої ранньофеодальні держави, які очолювалися володарями зі спадковою владою. Маврикій Стратег і Феофілакт Сімокатта називають слов'янських володарів рексами-королями. Так, слов'янським рексом називаються: Лаврит, Пирогаст, Ардагаст і Мусокій [42,с.168,с.179].

Із античних, візантійських та готських джерел проглядається чітка структура влади в українців-слов'ян, так Йордан говорить про царя Божа і 70 його знатних князів, візантійські джерела також наголошують на прекрасному військовому мистецтві. Маврикій Стратег зображає слов'янського воїна, який озброєний двома списами, щитом, дерев'яним луком з невеликими стрілами, наконечники яких вимочені отрутою. Візантійці зауважують, що в V-VI століттях

нашої ери слов'яни повністю оволодівають візантійським військовим мистецтвом. У них з'являються всі види візантійського озброєння, вони уже запросто воюють з відбірним візантійським військом, вміють штурмом брати міста, застосовуючи різноманітні штурмові машини. Слов'яни, наголошує Іоан Ефеський, навчилися воювати краще, ніж ромеї, стабілізовуються та поглиблюються у слов'ян військово-феодальних відносин. В цей же час, наголошує польський дослідник Г.Ловмянський у римлян і особливо у візантійців слов'яни перебирають мистецтво містобудування [49,s.138-178].

Цілком очевидно, що не тільки військова та політична системи були запозичені слов'янами у візантійців. Г.Ловмянський вважає, що перейняті були і передові методи ведення сільського господарства та торгівлі, власне за умов вдосконалення господарства у слов'ян можна говорити про утвердження у них феодалізму [50,s.291, s.312].

Таким чином, із IV століття нашої ери в українсько-слов'янському суспільстві Подніпров'я та Подністров'я виникають городища, а з VI століття, протофеодальні міста. В цей же час зароджується нова система землеробства, нові відносини між селянами і князями. Князі для утримання своєї влади оточують себе дружинниками. Перші згадки про слов'янські військові дружини, а вірніше звістки про слов'янський прошарок воїнів професіоналів, своєрідний клас рицарства, ми знаходимо у візантійських джерелах. До категорії воїнів візантійські джерела зараховують найманців військової служби у візантійському війську. В цей же час візантійські джерела розповідають про велике військо у слов'ян. Як наголошує житіє святого Дмитрія, в VII столітті у нападі слов'ян на Візантію брало участь 5-ти тисячне військо, яке складалось із досвідчених воїнів "цвіту народу слов'янського", а тобто рицарсько-феодального класу і простих воїнів. Святий Дмитрій наголошує, що слов'яни уже навчились брати штурмом міста візантійців, що може свідчити про наявність у них міст. З цього приводу польський історик Г.Ловмянський наголошує, що археологічно зафіксовані торгово-ремісничі центри – городища, які датуються VI століття нашої ери, цілком могли бути вже

містами на зразок провінційних візантійських [49,s.138-178]. Археологічні джерела свідчать, що окрім змін у суспільному житті українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я відбуваються і зміни в сільському господарстві, де підсічна система замінюється на прогресивнішу орну, що підтверджує нову формацію в українців-слов'ян – феодальну [50,s.291, s.312].

Таким чином, у VI столітті нашої ери в українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я формуються "гради", створюється нова військова та сільськогосподарська система. Реформується політична система, слов'янські царі, королі оточують себе знаттю-боярами, дружиною. Перші згадки про українсько-слов'янські військові дружини, визначений панівний клас воїнів Подніпров'я та Подністров'я, ми знаходимо у візантійських джерелах. До категорії воїнів належать кінні воїни, які складають феодальну еліту українсько-слов'янського суспільства [10,с.106-109].

Чисельність тогочасного рицарського війська, як засвідчують візантійські джерела, сягала 5-ти тисяч воїнів. У VII-IX століттях його чисельність зростає до 7-8 тисяч воїнів і в X-XI століттях – до 10-11 тисяч воїнів. Таким чином, наголошував російський дослідник Б.О.Рибаков, військова організація українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я росла і зміцнювалася. Від часу царя Божа з III-IV століття до епохи Української держави IX-XIV століть (Руси-України) вона суттєво еволюціонувала і розвинула міцну політичну організацію [30,с.52-97].

Таким чином, якщо дотримуватися твердження Б.О.Рибакова стосовно феодально-рицарської державної системи слов'ян на території України, що зародилась у IV-VI століттях нашої ери, то можна прослідкувати розвиток торгово-економічної, сільськогосподарської та військово-політичної систем українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я, які кристалізували ранньоукраїнсько-слов'янську державність, і точно встановити її ранню часову межу [17,с.42-122, с.170-189; с.122-162, с.180-214].

Як наголошує В.І.Довженок, у IV-VI століттях можна побачити посилений розвиток українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я, тут швидко розвиваються ремесла

металодобування, металообробки, а гончарство виділяється в самостійне виробництво [14,с.45-46].

На цій основі широкого розвитку досягла внутрішня і зовнішня торгівля, про що свідчать чисельні скарби римських монет, знайдені на території України, і віднесені до I-IV століттях нашої ери [6,с.8-9].

Під впливом торгово-економічних відносин формуються політична організація і панівний клас, військово-політична знать, яка починає обкладати даниною всі торгово-ремісничі та сільськогосподарські верстви українсько-слов'янського суспільства. Успішні війни проти Візантійської імперії модернізують політичні інститути українсько-слов'янських князівств, королівств Подніпров'я та Подністров'я, що видно із свідчень руського літописця Нестора та свідчень візантійського імператора Костянтина Багрянородного, який яскраво описує всі суспільні верстви слов'янського суспільства від військово-політичної влади до нищої верстви – рабів [4,с.9].

Ще раніше візантійський хроніст Прокопій Кесарійський, розповідаючи про слов'янські князівства і королівства, наголошував, що слов'яни часто воюють між собою, що уже в VI столітті у слов'ян України був сформований феодальний клас. Археологічні джерела засвідчують у басейнах рік та міжріччі Подніпров'я та Подністров'я створено українське класове суспільство, яке активно розвивається з II-III століть нашої ери, розбудовує свої суспільно-політичні та економічні інститути. З цього приводу російський археолог В.В.Сєдов наголошував, що в III-IV століттях проходила швидка колонізація українцями-слов'янами Подніпров'я та Подністров'я території Дунайського лівобережжя. Ми не можемо сказати, що цей процес відбувався без засад класового суспільства в українців-слов'ян. В цілому, наголошує дослідник, III-IV століття н. е. характеризується устремлінням українців слов'ян на території Подніпров'я та Подністров'я і Попруття розширити свої володіння за рахунок гетів, даків, які раніше, за свідченнями Страбона, Плінія, Птолемея проживали на цих територіях. Поглинаючи їх, українці-слов'яни перебирали засади їхнього суспільно-

політичного ладу, державності, міського життя, торгівлі та господарства [34,с.22-34].

Український дослідник В.І.Бідзіля, розповідаючи про консолідацію українців-слов'ян, наголошує, що вона склалась в III-V століттях і власне в цей час розвинула нові, феодально-державні, соціально-економічні та політичні інститути [5,с.23-24]. Одночасно українці-слов'яни Верхньо-Дністровського регіону просуваються і на Верхню Віслу. На цій території вони розвивають свою матеріальну культуру, економічні та політичні організації. Власне тут у слов'янському суспільстві, в час приходу Римської рабовласницької держави і входу їх в ореол римської провінційної культури, кристалізуються нові торгово-економічні та політичні інститути [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17]. Серед народів, зафіксованих Певтінгеровими таблицями в III столітті нашої ери, в міжріччі Карпат і Дунаю є і венеди, який сучасний вчений В.Д.Баран вже вважає українським народом. Венеди занесені і на карту давньогрецького картографа Клавдія Птолемея. В цьому ж регіоні їх фіксує і Пріск Понійський у IV-V століттях нашої ери. Як відомо, в цей час тут консолідуються за науковими висновками М.Грушевського українсько-слов'янські держави Склавинів і Антів [5,с.23-24].

У IV столітті після нападу готів і погрому українське царство Антів, що консолідувало регіони Подніпров'я та Подністров'я, зазнало нападу гунів. Анти, як і готи, які не змогли протиставити свої військові сили, були підкорені гунами, однак, не надовго. Після смерті гунського царя Атіли, його імперія розпалась і українці-слов'яни знову отримали незалежність, що відіграло велику роль в суспільно-політичному житті українців-слов'ян Подніпров'я та Подністров'я [40,с.248-249].

Свідчення археологічних джерел перегукуються зі свідченнями "Слова о полку Ігоревім", яке славить слов'янську територію Подніпров'я, Подністров'я та Подунав'я епохи Трояна. Були часи "Троянові", часи погані гунські "хінові" і знову, на думку автора "Слова о полку Ігоревім", настали прекрасні часи під управлінням галицького князя Ярослава "Осмомисла". Не дивлячись на чисельне

українсько-слов'янське населення, тут у Подніпров'ї та Подністров'ї, як і Дністро-Попрутті продовжувало проживати в І-ІІ століттях нашої ери компактними поселеннями суттєво відігравало велике значення в формуванні політичної та торгово-ремісничої цивілізації в українців-слов'ян [15,с.195-222].

Однак в ІІ-ІІІ століттях нашої ери прийшлі в регіон Подніпров'я та Подністров'я, римляни, призупиняють кельтський вплив і замінюють його новішими римськими суспільно-політичними і торгово-економічними відносинами. Однак цей процес, і це вірно наголошує дослідник М.Щукін, проходив всього два-три століття. Внаслідок відходу римлян, короткочасного впливу готів і гунів відновлюється довготривалий кельтський вплив, який вже мав увв українців-слов'ян багатовікові традиції, і власне на симбіозі впливів кристалізуються відомі з історичної та археологічної літератур давньоукраїнські (ранньослов'янські) археологічні старожитності [47,с.18-23]. Однак, таке наукове сьогоднішнє трактування розвитку українського населення в І-IV століттях нашої ери не суперечить концепції стародавності українського (слов'янського народу) Подніпров'я та Подністров'я, воно засвідчено непреривно розвиваючоюся археологічною культурою українців, яку проглядає український академік, історик та археолог В.Д.Баран в своїй науковій концепції "Від венедів до українців", яка потребує подальшого дослідження [48,с.89-95; с.15-18].

Таку картину розвитку регіонів Подніпров'я, Подністров'я, Прикарпаття і Карпат визначав і український історик і археолог Ю.М.Смішко, який пов'язує кристалізацію могутності українського державного устрою з політичними об'єднаннями Склавинів і Антів у римський час. Цілком ймовірно, наголошує дослідник, що сама державна система Подніпров'я та Подністров'я розвинулась українцями-слов'янами в ІІІ столітті нашої ери в епоху культури Карпатських курганів, яка є вихідним пунктом кристалізації українців-слов'ян в даному регіоні [36,с.149-151].

Велика кількість знайдених римських монет, так званих "Вали Трояна", змушують нас проаналізувати "епоху Трояна" [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Щоб уявити собі життя римської провінції, яка знаходилася в сусідстві зі українсько-слов'янським світом Подніпров'я та Подністров'я, мимовільно звертаємося до політико-адміністративного улаштування римської провінції "Дакія". Як засвідчують римські джерела, Дакія, особливо її східні райони, що сягали Дністра, були найрозвинутішими в суспільному розвитку римського світу. Тут, за свідченням письмових та археологічних джерел, виросли квітучі міста з широкими торговельними привілеями. Сюди в вільні ще райони кинулися багаті римські купці та землевласники, які за гроші експлуатували тут і рабів, і сусіднє вільне населення українського (варварського) світу. Тут виникла мережа римських ремісничих майстерень різного профілю, яка орієнтувала свої вироби на український (варварський) світ як Подніпров'я та Подністров'я так і загалом всієї Східної Європи [17, с.5-42, с.122-170; с.5-42,с.122-162].

Все це дає право наголошувати на швидкому розвитку в регіонах Подніпров'я та Подністров'я, міст, ремесел, землеробства, тому, на нашу думку, мала рацію дослідниця М.А.Тиханова, яка писала про великий вплив римської провінції "Дакія" на Подніпров'я та Подністров'я [40,с.268-270]. Власне, налагодження торгово-економічних відносин римлян "Дакії" та українців-слов'ян з Подніпров'я та Подністров'я призвело до формування класового суспільства в українців-слов'ян та в подальшому до виникнення українсько-слов'янських держав Склавинів та Антів, зародження феодальних відносин. Російський історик XIX століття Ф.Браун вважав, що власне в цей час кристалізуються такі великі торгово-ремісничі центри на території України, як: Київ, Волинь, Перемишль, Галич, Чернігів та інші [9,с.166-167].

Галицький дослідник XIX століття Омелян Партицький вважав, що Подніпров'я та Подністров'я унікальні водні магістралі, на яких виникло багато міст ще до римського часу, в так звану кельтську добу, про що наголошує карта давньогрецького картографа Клавдія Птолемея, однак, у римську добу внаслідок сусідства римлян і українців-слов'ян ця Подніпровсько-Дністровська українська цивілізація модернізується за рахунок нових форм політичних і торгово-

економічних інститутів. Власне в цей час утворюється українська феодальна система та складаються правові відносини, які дійшли до епохи Української держави IX-XIV століть (Руси-України) у вигляді постулатів українського законодавства “Галицького Статуту”, “Руської Правди”, для всіх станів українського суспільства: князів, бояр, смердів, закупів, холопів, рабів. Слід наголосити, що в українському суспільстві внаслідок впливу Римської рабовласницької держави функціонував і інститут рабства. Він закріпився в українців-слов’ян Подніпров’я та Подністров’я в римську добу, і функціонував і в епоху Української держави (Руси-України) в IX-XIV століттях [27, с.204-208].

Як наголошує санкт-петербургський вчений І.Я.Фроянов, уже склавинам і антам було відоме рабство, які перейняли його від сусідів римлян [44,с.22].

Аналізуючи археологічний матеріал стосовно містобудування в українців-слов’ян Подніпров’я та Подністров’я, дослідники І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко дійшли висновку, що закладення міст в українців-слов’ян розпочалося під впливом північно-грецької цивілізації Причорномор’я. Римська цивілізація тільки підсилила і модернізувала ці традиції [45,с.4-5].

Розбудову українсько-слов’янської цивілізації в Карпатах і Прикарпатських областях досліджував визначний російський вчений В.О.Ключевський, який наголошував, що українське державне життя з містами, розвиненою торгово-економічною системою розпочалось в Карпатах, де розбудувалась в V-VI століттях перша Українська (Волинська) держава, яку і слід поставити у основу державотворчих процесів в українців-слов’ян басейнів рік Подніпров’я та Подністров’я [24,с.21-23].

Цілком очевидно, за свідченням археологічної науки, що в Прикарпатті та Подністров’ї в II-IV століттях виникають городища, що видно на прикладі Коломийського городища, яке академік-історик В.В.Грабовецький датує IV століттям нашої ери. Як засвідчує місцевий коломийський епос: ”Коломия древнє місто за римлян постало…”. Очевидно, спочатку міста були торгово-ремісничими центрами, однак, із вдосконалення військово-політичної організації, яке сталося внаслідок військового натиску римлян на регіони

Прикарпаття та Подністров'я розпочався мирний час "Віка Троянові", який започаткував всесторонню міжнародну торгівлю, мирне проникнення римської культури в культурне середовище українців-слов'ян [11,с.11-15].

Цілком очевидно, що Прикарпатські гради III-IV століть виникли не на порожньому місці і не в час приходу римської імперії, однак, наголошує А.І.Нікітіна, були і слов'янські міста, і держави. Хоча містами на зразок міст Греції чи Риму їх ще назвати не можна було, однак слов'янські городища були в III-IV століттях нашої ери як торгово-ремісничими, сільськогосподарськими, так і політичними центрами. Якогось чіткого поділу на ремесла у них ще не було [26,с.58-60].

Такої ж точки зору дотримувався і дослідник Н.А.Рожков, який вважав, що пізньогрецькі поліси кінця ери дуже схожі на слов'янські городища початку нашої ери [31,с.161-163]. Цієї ж думки притримувався і дослідник Ю.І.Семенов, який вважав, що, якщо подивитись на проблему розвитку міст у слов'ян з класичної точки зору, то класичним еталоном для слов'ян було старогрецьке місто Північного Причорномор'я, римляни лиш модернізували розвиток міст у слов'ян і внесли в їх розвиток свої, притаманні римлянам, елементи. Однак, структура політичної влади античних полісів дійшла у слов'ян до епохи Руси-України IX-XIV століть [32,с.94].

Характерно, що деякі джерела, зокрема картограф К.Птолемей, на межі ери розташовують на Дністрі міста та поселення, які щоправда, археологічно не досліджені. Вчені XIX початку XX століття вважали їх кельтськими і пов'язували їх розвиток з впливом кельтської політичної культури в Подністров'ї. Кельти розчинились в українсько-слов'янському етносі, а їх надбання – міста дістались у спадок українцям-слов'янам [33,с.62].

Цілком очевидно, що українсько-слов'янські городища III-IV століть нашої ери виникли на старій кельтсько-римській основі, однак, як явище нової ранньофеодальної епохи, в час зміни формації і суспільства, вони вже мали свої суто українсько-слов'янські особливості. Це стало відчутно при переході українсько-слов'янського суспільства від родоплемінного ладу до феодального, при якому основною

складовою ланкою стало місто. З цього приводу дослідник М.Я.Сюзюмов наголошував, що місто у слов'ян є досягненням пізньо-родового ладу і ранньофеодального суспільства [38,с.78-81]. Близький до нашого розуміння виникнення міст в українців-слов'ян український вчений П.П.Толочко, який вважає, що стародавні східнослов'янські міста формуються в більшою мірою на основі племінних градів IV-VI століття [43,с.17-18].

Як засвідчують археологічні джерела, українсько-слов'янські міста основною масово в басейнах рік Подніпров'я та Подністров'я появляються в V столітті нашої ери, тобто тоді, коли візантійські джерела розповідають нам про великі слов'янські королівства. В VI столітті джерела розповідають нам про українсько-слов'янського царя і його політичний центр Волинь, який ототожнюється вченими з археологічно дослідженим ранньофеодальним українсько-слов'янським центром V-VI століття на Волині, "Зимно" [3,с.27-41; с.101-102]. Влада українсько-слов'янського царя в V-VI століттях уже цілком могла бути спадковою, що давало можливість військово-політичній знаті утримувати всю повноту влади над слов'янським населенням на великій території. Власне, в цей час із племінної знаті кристалізується знать феодальна, про що засвідчують нам візантійські джерела. Військові походи на Візантійську імперію зміцнюють становище українсько-слов'янських князів і королів як ранньо-феодальних володарів. На фоні формування української військово-феодальної знаті в панівний клас складається стародавна форма правління – "українське народне віче", яке в основному починає формувати громадську думку міської та сільської общини. Однак, з часом із віча виділяється заможний клас землевласників та торгово-реміснича знать, які від части доповнюють панівну верству суспільства на чолі з князем, боярами-старшими воїнами, та молодшими воїнами-дружинами. Вся ця аристократична верства давньоукраїнського суспільства управляє маєтностями і землями, містами на всій території слов'янського розселення. Хоча на великій території залишаються торгово-ремісничі центри, які знаходяться в самоуправлінні та лише

сплачують данину князям. Дослідники І.Я.Фроянов та А.Ю.Дворніченко вважають, що політичний лад у слов'ян формується за зразком давньогрецьких міст-полісів, де кожний слов'янський торгово-ремісничий центр на перших порах був містом-державою зі своєю власною військово-політичною та торгово-економічною системою. В такому стані цей лад дійшов до епохи Української держави IX-XIV століть [45,с.4-6].

Однак, арабські джерела засвідчують нам у VI столітті централізовану українсько-слов'янську політичну систему, яку очолює українсько-слов'янський цар Маджак-Межимир. Влада його, яка концентрується на Волині, охоплює майже всі племінні князівства як базових українських регіонів Подніпров'я та Подністров'я, так і західних, південних і східних слов'ян. Із аналізу джерел видно, що влада була уже спадкова. Його васальні князі утримують у своїх слов'янських князівствах всю повноту влади [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Якщо прослідкувати розвиток українсько-слов'янської державності з розвитком аналогічної державності у франків, то вона розвивалась по такому ж шляху. Обидві державні структури знаходились по обидва боки в сусідстві з римською цивілізацією і відносно неї розвивали свою модель феодальних відносин та суспільства. Франки, германці і слов'яни одночасно пройшли всі етапи становлення централізованих держав. Вони у IV-V століттях оформлюються як королівства з васальною знаттю, військовою, торговою, ремісничою, землеробською знаттю, містами, що видно з утворення в V столітті нашої ери Франкського королівства, в це же час царства Антів та королівства Склавинів. Цілком ймовірно, що у розвитку цих народів були свої особливості. Так, в VI столітті в українців-слов'ян кристалізується Волинська держава (перша ранньо-феодальна Українська держава), яка через століття розпадається під ударом Аварського каганату, а Франкська держава розпадається внаслідок внутрішніх протиріч. Скоро як волинська, так і франкська імперії розпадаються і в Європі виникає велика кількість князівств-держав, які зберігають свій політичний статус у різних формах до VIII-IX століть, допоки

знову не кристалізуються Священна Римська імперія та імперія Рюриковичів в IX столітті – Русь-Україна [39,с.10-14].

Як вірно наголошував дослідник М.І.Артамонов, в V-VI століттях на території України склалися достатні умови для кристалізації ранньо-феодального суспільства навколо великокнязівської влади з волинської династії Маджака-Межимира [1,с.23]. Однак, український суспільно-політичний розвиток Волинської держави в 50-х роках VI століття призупиняється, оскільки в Причорноморських степах появляється нова Аварська орда, вона через Причорномор'я вдирається в Паннонію (сучасна територія Угорщини) і стає сусідом як Візантійської імперії, так і Волинської держави. Зразу ж після прибуття в Паннонію аварське посольство прибуває в Костянтинополь, де посол аварів Кондих називає свій народ "наймогутнішим і непереможним". Він запропонував Візантії військовий союз за відповідну грошову компенсацію. Пропозиція аварів, як свідчать візантійський літописець Менандр, була зустрінута в Костянтинополі позитивно. За умовами угоди авари розгромили урургурське царство Приазов'я, яке не давало утвердитися там візантійцям. На заході вони всю силу удару сконцентрували на Волинську чи Антську державу. За словами Менандра, "Володарі Антів були загнані в жахливе становище і втратили усякі надії на спасіння". Авари грабували і спустошували їх землю і все таки, як нам здається, антські царі зуміли витримати віроломний напад авар і зберегти свою державу. Анти вступили в переговори з аварами, однак, як наголошує Менандр, "авари вбили антського посла Межамира, сина Ідарича, брата Калагаста, який приїхав як посол для викупу полонених" [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Авари, ввірвавшись в Європу, зразу нав'язали всім народам жорстоку різню, що змусило як Візантію, так і слов'янські царства і королівства об'єднати зусилля для боротьби з ними. В 60 роках VI століття Аварський каганат, який очолив хан Баян, розпочинає війну з Візантійською імперією. Ця війна, як висловився дослідник П.М.Третьяков, тривала до 30-х років VII століття [40,с.190-191]. Одночасно хан Баян, вважаючись могутнім, вів війну на заході з Каролінгами і на сході з Антським царством і Склавинським

королівством. Однак, як наголошують джерела, кровопролитна війна закінчилася в 602 році цілковитою поразкою авар, після чого каганат розпався. Руський літопис теж розповідає про напружену боротьбу між аварами, Візантією та слов'янським світом. вхопили. Ці насилля творили над жінками дулібськими… і так мучили дулібів".

Таким чином літописець передає нам усю жорстокість війни європейських народів з азіатами-аварами. Дослідник А.А.Погодін вважав, що авари поставили в залежність тільки дулібів, які проживали в сусідстві з Паннонією [28,с.59]. Це підтверджують і візантійські джерела, зокрема Менандр, який розповідає, що в 70-х роках VI століття нашої ери авари вимагали, щоби склавини-слов'яни, що проживали на березі Дунаю та у Прикарпатті, платили данину Аварському каганату. На що слов'янський король Добрит (Ларит), як наголошує Менандр, на аварські вимоги відповів: "Чи народився вже на світі і чи зігрівається вже променями сонця той чоловік, який зможе підчинити нашу силу. Не другі, а ми чужою землею привикли володіти. І ми в цьому переконані, допоки будуть на світі війна і меч". Подальші суперечки закінчились тим, що аварські посли у короткій військовій сутичці були схоплені та перебиті [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Цілком очевидно, що склавинський король Лаврит, приймаючи таке рішення щодо аварських послів, повинен був уособлювати могутню військово-політичну владу, щоб могти зупинити рух військ аварського каганату у слов'янські землі. Могутність склавинських королів підтверджує нам і Іоан Ефеський, церковний історик, наступними словами: "В третій рік царювання імператора Тіберія вийшов проклятий народ склавини і пройшов усю Елладу, область Фесалонію і Фрігію. Склавини захопили багато міст і фортець, спустошили, спалили і полонили і підкорили собі цю область і поселились в ній вільно без страху, як у своїй власній. Вони розбагатіли, мають золото і срібло, табуни коней і багато зброї і навчились вони воювати набагато краще, ніж ромеї, а раніше, ці грубі люди були озброєні лише дротиками і не знали, що таке гідна зброя". В цьому ж році слов'янський король Ардагаст підійшов до стін Костянтинополя і

загрожував місту. З метою зупинити наступ склавинів на Костянтинополь, наголошує хроніст Михайло Сірієць, ромеї за велику плату найняли народ антів, що проживали в Подніпров'ї, які за їх вказівкою напали на землі склавинів, що лежали, як вважав дослідник П.М.Третьяков, від Карпат, Верхньої Вісли до Подністров'я [41,с.192]. У відповідь на цей напад склавини у союзі з аварами розгромили місто Антіалос, а в 588 році вдерлись у Фракію. Характерно, що всі ці події, аналізуючи їх, подає і Фіофілакт Сімокатта, який наголошує, що у VI столітті народ склавинів, очолений своїми королями, був одним із могутніх народів Європи. Навіть авари рахувалися з їх могутністю і не нападали на них. У його час склавини могли мати 100-тисячну армію, яка, як вважав Фіофілакт Сімокатта, була добре озброєна та навчена, вміла брати добре укріплені міста та фортеці, краще, ніж ромеї. Як бачимо, склавини в VI столітті знаходилися на найвищій фазі своєї політичної, економічної та військової могутності. Як наголошував польський історик Г.Ловмянський, вони не боялися могутніх сусідів ні Візантійської імперії, ні Аварського каганату, ні Антської держави, цю Склавинську державу можна ототожнювати з відомою з джерел – Великою чи Білою Хорватією [49,s.138-178].

Дещо іншої точки зору дотримувався дослідник П.М.Третьяков, який вважав, що склавини переважно контролювали Дністро-Дунайські території, і головні їх політичні центри були на Дунаї. Східними їхніми територіями були землі Придністров'я, а за Дністром починалися землі Антів, де кристалізувались поляни, а опісля Русь [41,с.192-193].

Таким чином, наголошував Д.Іловайський, вся Карпато-Дунайська область була населена народом склавини, який в час своє найбільшої політичної могутності в VI столітті почав називатися загальною назвою хорвати, які в VII столітті в час імператора Іраклія частково виселилися в Іллірію, а частина їх залишилася в Карпато-Дністровському регіоні та в подальшому кристалізували Галицьку Русь, якою почали управляти з X століття князі Рюрикового дому. Уся Карпато-

Дністровська Русь, наголошує у висновок дослідник, називалась у давніші часи Хорватією [19,с.39].

Таким чином, за Склавинією-Хорватією знаходилась Антія. Вперше про політичні стосунки Склавинів і Антів нам розповідає літописець Михайло Сірієць, який наголошує, що за гроші візантійці найняли Антів і ті напали на склавинів. Отже, як бачимо в середині VI століття нашої ери склавини і анти знаходилися у ворожих відносинах. Здається вірно твердив Л.Гумільов, що сусідство слов'ян з антами нічого доброго упродовж віків, окрім виснажливих війн, не давало. Цілком ймовірно, що руйнівниками Антської держави в союзі з аварами були склавини [13,с.482-483].

В подальшому ми бачимо напруженими стосунки між склавинами-хорватами і антами-русами, як вважав польський дослідник Г.Ловмянський, такими стосунки цих народів були і упродовж віків до становлення Руси-України й занепаду Великої чи Білої Хорватії в IX-X століттях. Хорватські війни, про які розповідає Руський літопис, можуть послуговувати фактами того давнього політичного суперництва, яке продовжувалось з часу склавинів-антів, хорватів-русів. Тому занепад Великої чи Білої Хорватії від Руси-України у 992-993 роках було логічним продовженням політичних взаємин минулих поколінь і виникнення IX-X століттях єдиної Української держави [49,s.138-178].

Якщо взяти за вихідну наукову теорію, то бачимо, що історична доля Дністровської та Дніпровської українсько-слов'янських етно-культур та політичних організацій була однаковою, тому зрозуміло, що за короткий час, так швидко українсько-хорватська військово-політична організація увійшла в політичну, економічну, релігійну та культурну інфраструктуру Української держави в IX-XIV століть [16,с.157-158; с.2-40; с.230-252; с.28-42].

За час від 992 по 1052 роки Хорватією від імені великого київського князя правили бояри, своєчасно відвозячи данину в Київ, а фактично залишаючись повновладними володарями. В час правління великого київського князя Ярослава Мудрого політична ситуація в Хорватії змінюється. Великий князь Руси-України Ярослав Мудрий бажає мати на західних межах своєї держави могутнє князівство, яке б

очолювалося князем і захищало Русь-Україну з заходу. Великий київський князь Ярослав Мудрий не довіряв боярському правлінню, оскільки хорватські бояри не один раз віддавали перевагу то польському, то угорському, чи навіть чеському протекторату. Руський князь, на думку Ярослава Мудрого, буде захищати свою вітчизну. Такий князь у Ярослава Мудрого був, це внук Ростислав, від вбитого в поході на Візантію сина Володимира [16,с.157-158; с.2-40; с.230-252; с.28-42].

Прибувши в Хорватію, князь Ростислав зразу ж заявляє про себе, як про хороброго князя і мудрого політика. Скоро він одружується з дочкою угорського короля Белли І Ілоною-Оленою, як називають її наші літописи Ланкою, що є доказом того, що князь Ростислав владно управляв у Хорватії, оскільки простому князю такий могутній угорський король як Белла І не віддав би своєї дочки. Очевидно, що разом зі шлюбом було укладено наступальний угорсько-руський союз проти могутньої Польщі, яка в цей час турбувала Угорщину і Перемишльське князівство [16,с.157-158; с.2-40; с.230-252; с.28-42].

Таким чином, наголошують Санкт-Петербурзькі вчені І.Я.Фроянов та А.Ю.Дворніченко, з цього часу внаслідок енергійної діяльності князя Ростислава, його синів та внуків Хорватія стає Руською Галичиною, як в політичному, економічному, так і в релігійно-культурному розумінні вливається в склад великої Української держави. Упродовж XI століття Галичина політичного і культурного стає складовою Руси-України, а в XII столітті внаслідок нового столичного центру Галича – соціально-політичний інститут галичан набирає загальноукраїнських рис, про яких Печерський Патерик у 1081 році розповідає, як про своїх – руських, тобто українців [45,с.50-58].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що розвиток суспільних процесів українського середньовіччя Подніпров'я та Подністров'я в IV-IX століть, які кристалізували у IX столітті Українську державу є недостатньо вивчений і з урахуванням накопичення нових письмових та археологічних джерел потребує подальшого дослідження [18,с.52-59; с.55-66; с.4-17; с.4-17].

Л і т е р а т у р а

1.Артамонов М.И. Происхождение славян. – Л.,1950.
2.Арциховски В.А. Средневековното културно единство на славяните. – София,1947.
3.Ауліх А.В. Зимнівське городище слов'янська пам'ятка VI-VII ст. в Західній Волині. – Київ,1972.
4.Багрянородный К. Об управлении государства. – М., ГАИМК, 1934. – Вып. 91.
5.Бидзиля В.И Этническая карта Восточной Европы первой половины тыс. н.э.: в кн: Становление раннефеодального госуджарства. – К.,1972.
6.Брайчевський М.Ю. Римська монета на території України. – К.,1950.
7.Брайчевський М.Ю. Знахідки римських монет на території УРСР: Археологія, IV. – Київ,1950.
8.Брайчевський М.Ю., Довженок В.И. Поселение и святилище в с. Иванковцы в Среднем Днестре. В кн: История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. – М.,1967.
9.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. – Спб.,1899.
10.Василевский И.Т. Организація городовой дружины и её роль в формировании славянского государства. В кн: Становление раннефеодального госуратсва. – К.,1972.
11.Грабовецький В. Історія Коломиї. – Коломия, 1996.
12.Гумильов Л.Н. Древняя Русь и великая степь. – М.,1989.
13.Гумилёв Л.Н. Ритмы Евразии. – М.,1993.
14.Довженок В.И. Экономические предпосылки сложения древнерусского государства. В кн: Становление раннефеодальной государственности. – К.,1972.
15.Ідзьо В.С. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. – М.,1997. – Т.І.
16.Ідзьо В.С. Соціально-економічна та політична історія Галичини X- перша половина XII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
Ідзьо В.С. Галицько-Волинська держава: Політична та соціально-економічна етноструктура римсько-візантійської

доби (до питання етногенезу українського народу). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.ІІ. – №3.
Ідзьо В.С. Етногенез державності слов'ян і її локальний розвиток на території стародавньої України (ІІ-Х ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Аналіз джерел та концепцій вчених розвитку українського етносу в Карпато - Дунайському регіоні у Побужжі та Подніпров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2006. – Т.ХІ.
17.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів "Агенція Релігійної Інформації", 200І.
Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. – Львів "Сполом",2004.
18.Ідзьо В.С. Українське середньовіччя: V-XI століття - на прикладі регіонів Прикарпаття та Подністров'я. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Українські племінні княжіння V-IX століть напередодні утворення Української централізованої феодальної держави з центром в Києві (за свідченнями археологічних джерел). Історія України. – Львів "ПП. Бодлак", 2003.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
19.Иловайский Д. Размышление о начале Руси. – М., 1882.
20.История и археология Юго-Западных областей СССР. Начало нашей эры. – М.,1997.
21.Истрия СССР с древнейших времён до конца XVIII века. Под редакцией Б.А.Рыбакова. – М.,1975.
22.Карамзин М.Н. История государства Российского. – М., 1993. – Т.І-ІІ.
23.Ключевский В.О. Курс русской истории. – М.,1968. – Т.ІІІ.

24.Ключевский В.О. Боярская дума Древней Руси. – Пг., 1919.
25.Ловмянский Г. Основные черты позднеплеменного и ранне государственного строя славян. В кн: Становление раннефеодальной славянской государственности. – К.,1972.
26.Никитина А.И. Очерк внутренней истории Пскова. – Спб.,1903.
27.Партицький О. Старинна історія Галичини. – Львів,1894.
28.Погодин А.А. Из историй славянских передвижений. – Спб.,1901.
29.Рыбаков Б.А. Мир истории. Начальные века русской истории. – Изд. 2-е. – М.,1987.
30.Рыбаков Б.А. Древние Русы. Советсая Археология. – М., 1953. – Вып. XVII.
31.Рожков Н. Обзор русской истории с социально-экономической точки зрения. – Сборник: ”Удельная Русь”. – М.,1905. – Вып.II.
32.Семёнов И.Ю. Категории социальной организации и её значение для исторической науки. Вопросы Истории. – М., 1966. – №8.
33.Середонин С.М. Историческая география. – Пг.,1916.
34.Сєдов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М., 1982.
35.Славяне на кануне образования Киевской Руси. – М., 1963.
36.Смішко М.Ю. Карпатські кургани I пол. I тис. н.е. – К., 1960.
37.Соловьёв С.М. Сочинения. – М.,1988. – Т.I-II.
38.Сюзюмов М.Я. Средние века. – М.,1968. – Выпуск 31.
39.Сказкин С.Д. Возникновение феодального общества и государства V-XI вв. н.э. – М.,1944.
40.Тиханова М.А. Культура Западных областей Украины в первые века н.е. Материалы и исследования по археологии СССР. – М., – Л.,1941. – №6.
41.Третьяков П.Н. Анты и Русь. – М.,1947. – СЭ. – №4.
42.Третяков П.Н. Восточнославянские племена. – М., 1953.
43.Толочко П.П. Происхождение древних восточнославянских городов. – К.,1985.
44.Фроянов И.Я. Киевская Русь. Главные черты социально-экономического строя. – Л.,1973.

45.Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. – Л.,1988.
46.Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русской истории. – Пг.,1919.
47.Щукин М.Б. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. – М.,1973. – КСИА. – Вып.133.
48.Щукин М.Б. Проблема бастарнов и етнического определения поянешты - лукашивской и зарубницкой культур. Петербургский археологический вестник. – Спб., 1993. – №6.
Щукин М. На рубеже эр. – Спб.,1994.
49.Lowminski H. Podstawy gospodarcze formowania sie panstw slowianski. – Warszawa,1953.
50.Lowminski H. Poczatki Polski. – Warszawa,1963. – T.III.

Слов'янсько-українські культурно-племінні утворення на території Руси-Україн та суміжних землях у VI-VII століттях нашої ери

У перших століттях нашої ери, а тобто, в час переселення народів, українські племена займали майже всю територію сучасної Правобережної України та входили в зону пшеворської, зарубинецької та черняхівської культур, які охоплювали Подністров'я та Подніпров'я [2,с.30-37]. Ці давньоукраїнські етно-масиви з самобутньою культурою були великими етно-політичними утвореннями в сусідстві з Кельтською, пізніше Римською рабовласницькими державами. Слов'яни І століть нашої ери, за свідченнями античних авторів, називалися "венедами". Їх землі простягалися від Верхнього Повіслення до середнього Подніпров'я. Внаслідок політичного розвитку в слов'ян склалося два політичних угруповання: в Прикарпатті та Подністров'ї – склавини на Поділлі і анти на Середньому Дніпрі [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162;с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Нашестя гунів не похитнуло позицій українського етносу, яке розвинуло тут могутні політико-економічні інституції в кельтський (III ст. до н. е. - II ст. н. е.) і римський часи (II-IV ст. н. е.) [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52].

Як засвідчують письмові та археологічні джерела, гуни могутньою хвилею в 70-ті роки IV століття, розгромивши алано-сарматів, вторглись на територію України, знищуючи все на своєму шляху, грабуючи і спалюючи села черняхівської культури, спустошуючи поля, вбиваючи людей. Археологія засвідчує, що значна частина черняхівських поселень в кінці IV століття нашої ери перестала існувати, високо розвинуті ремісничі центри були повністю знищені. Сучасник гунського нашестя на Україну Євнакій писав: "Переможені скіфи (так він називав мешканців України) були знищені гунами і більшість їх погинуло [10,с.726].

До кінця IV століття практично вся черняхівська культура занепала. Лише в окремих місцях лісостепової України збереглись невеликі поселення. Розрізнені групи

черняхівської культури втекли в гори та ліси [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Розбивши вест-готів, на початку IV століття нашої ери гуни проникли в Подунав'я, де створили могутню державу. Нашестя гунів відчутно вдарило по політичній, торгово-економічній системах українського народу. Очевидно, князі слов'ян прийняли васалітет щодо гунського царя. Однак, панування гунів над українським народом тривало не довго. В середині V столітті нашої ери зразу ж після смерті гунського царя Атіли їх держава розпалась, а українські племінні княжіння знову почали відновлювати своє незалежне політичне та торгово-економічне життя. Доводилось відновлювати старі центри та будувати нові. Тому староукраїнське ремесло, порівняно з його розвитком в кельтський та римський часи, має набагато примітивніший рівень, що засвідчують археологічні знахідки [19,с.181-215].

Однак, працьовитість українського населення дало змогу відновити традиційну систему господарювання і в V столітті нашої ери в Прикарпатсько-Дністровському та Подільсько-Дніпровському регіонах колишньої черняхівської культури формуються пражська і пеньківська культури. Власне у регіоні, де населення лісостепової частини черняхівської культури не потрапило під гунське знищення, сформувались політичні центри антів, з якими археологічно пов'язані пеньківські старожитності. Ці вогнища збереженої черняхівської цивілізації притягували до себе населення всього Дніпровського, Бузького та Подністровського регіонів. Тому не дивно, що власне тут у цей час зустрічаються елементи київської, пражської та інших культур, про що свідчить домобудівництво, речовий матеріал пеньківців. Усі знайдені речі датуються IV-V століттями нашої ери. Характерно, що пеньківська кераміка функціонує паралельно з черняхівською [16,с.66-79].

Із поширення пеньківської культури ми бачимо, що в південних районах слов'яни Подніпров'я межують з кочовиками, що засвідчено укріпленими поселеннями. До числа таких укріплень належить городище Селишт (Селище) в Молдавії розміром 130 х 60 м. Розкопки Селища виявили тут 16 напівземлянкових жител, 181 господарську яму. В 4-х

напівземлянках зафіксовані залишки ремісничої діяльності, пов'язаної з ювелірною справою і гончарним виробництвом. Дослідники пам'ятки вважають, що городище було одним із адміністративно-господарських центрів пеньківського ореолу [14,с.30-32].

Одним з найцікавіших для дослідників пеньківської культури є Пастирське городище, яке розташоване в басейні р. Тясмин і датується VI-VII століттями н. е. Воно захищалося ровами і валами, спорудженими ще в скіфський час. У городищі знайдені черняхівські речі, майстерні з обробки заліза, ковальські та гончарні горни. Пастирське городище було великим торгово-ремісничим центром [12,с.134-144].

На території пеньківської культури знайдені пальчасті фібули, шийні гривни, срібні вироби, пояси, срібні чаші, блюда, стилізовані фігури людей. Це підтверджує, що стародавні українці в VI-VII століттях нашої ери повністю відтворили свою економічну культуру на етнічних землях після гунського погрому [4,с.155-164; с.67-76].

Визначається і етнонім цього засвідченого письмовими та археологічними джерелами українсько-слов'янського конгломерату – це великий нород під назвою, Анти, яких визначний український вчений М.С.Грушевський зарахував до основ українського етносу та української державності [13,с.76-89].

Характерно, що анти-українці відомі ще з історичних джерел у IV-VII століттях нашої ери. Готський історик, що описував події IV столітті нашої ери, Йордан, наголошував, що анти були частиною слов'ян-венедів і проживали на території від Дністра до Дніпра [5,с.23-25]. Прокопій Кесарійський, візантійський історик VI століття, вказував на великі землі антів. Їх західною межею в його час був Дунай, а на сході землі антів простягалися до Дону [9,с.13].

Таким чином, анти-українці, за свідченнями археологічних джерел, це стародавня українська політична, торгово-економічна та культурно-релігійна етно-структура, що функціонували в міжріччі Дністра та Дніпра в IV-VIII століттях нашої ери. Їх державність у подальшому розвинула Волинсько-українську ранньо-феодальну державність, яка в свою чергу генетично, на основі української мови, культури,

епосу, фольклору та літературни, розвинула та продовжила більш організовану феодальну Українську державу IX-XVI століть (Русь-Україну), яку ми генетично сьогодні в свою чергу, ототожнюємо з відновленою у 1991 році державою, Україна, нашого часу [7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22;].

Така гіпотеза є вірною, оскільки, ще візантійський літописець VI століття, Прокопій Кесарійський зауважував: ”що анти і слов’яни користуються однією і тією ж мовою, мають одинаковий побут, спільні звичаї та віру, а раніше вони називалися венедами”. Дослідники зауважили, що мову антського народу, що кристалізував Антську державу, слід ставити в основу майбутньої української мови [11,с.84-90]. Російський дослідник Ф.П.Філін писав, що слово анти – давньоукраїнське “antas” (кінець-край), а “antes” (знаходячися на краю) [1,с.115-121]. Цієї ж точки зору дотримуються й інші вчені, в тому числі й О.М.Трубачов, який вважає, що анти – “окраїнні жителі”, тобто “українці”, а держава їх Антія – Україна. Тобто з епохи Антів їх держава від Дніпра до Дністра називалася Україна, а народ український з мовою, культурою, епосом який успадкував нинішній український народ який кристалізував свою потужну феодальну державність в IX столітті [18,с.60; 8,с.18-21; с.18-11].

Отже, наголошує російський історик В.В.Сєдов: ”анти, це окраїнні жителі-українці, і дійсно вони заселяли південно-східну Україну, територію, на якій вони створили державу Антію-Україну, що знаходилася на окраїнах слов’янського і європейського світів, яку в римський час і на початку середньовіччя називали Антією-Україною. Повна семантична спорідненість та відповідність при визначенні історії антів і назви Україна є доказовим фактом спорідненості політичних етноструктур в минулому і сучасному. Звідсіля і слід виводити сучасний етнонім – Україна, українці” [17,с.25; 8,с.18-21; с.18-11].

Для вивчення історії українців-антів ми використаємо візантійські джерела VI століття н. е., які розповідають нам про антсько-готську війну, яка проходила десь в районі Дніпра. Із свідчень Йордана можна здогадуватися, що анти мали декілька князівств, які очолював один цар Бож [14,с.36].

Прокопій Кесарійський наголошував, що антами правила одна людина – цар. В час імператора Юстина І (518-527рр.), як зазначає Прокопій Кесарійський, анти нападали на Фракію [9,с.115].

В 40-х роках VI століття внаслідок підписання якогось договору настав мирний період у відносинах Антії (України) з Візантією. Біля 545 року був укладений анто-візантійський союз [11,с.84-90].

З цього часу джерела не фіксують напади антів на Візантійську імперію. Анто-Візантійський союз залишався до 612 року, тобто до часу, з якого в титулатурі імператора счезає епітет anticus - антський [6, с.73].

Із джерел візантійського історика Менандра Протектора (80-ті роки VI століття) дізнаємося, що біля 560 року існував союз антських архонтів (князів) з Візантійською імперією. З нападом авар, які спустошували і грабували їх землі, союз порушився. Однак, з аварами теж не вдалося договоритися. Посольство, яке очолив Мезамир, (був убитий аварами), не мало успіху. В 602 році аварський каган, взнавши про напад візантійців на дакійських слов'ян, напав на союзників візантійців – антів. Похід не був завершений, оскільки частина аварів повстала і перейшла на бік Візантії, що вказує про дієвість візантійсько-антського військово-політичного союзу в час тривалої війни союзників з аварами [15,с.262].

Як свідчать джерела, антами в VI столітті нашої ери називали український народ, землі якого охоплювали ті племінні конгломерати, які розташовувалися від Дністра до Дніпра: уличі, тиверці, хорвати, дуліби, бужани, волиняни, поляни. Географ Баварський і Костянтин Багрянородний вважали ці племена союзниками Візантії. Російський дослідник В.В.Сєдов вважає, що анти – це "Велика Скіфія", "Велика чи Біла Хорватія". Антія – це політична і культурна етноструктура, що діє і сьогодні під назвою, Україна, племінні княжіння якої кристалізували Русь-Україну, як державу українського народу в IX столітті. Отже, антський народ, це український народ [15,с.317], і подальше вивчення слов'янсько-українських племінних утворень на території України та суміжних землях напередодні становлення

цетралізованої Української держави в IX столітті – це справа майбутнього [8,с.18-21; с.18-22; 14,с.36].

Підводячи підсумок, зауважимо, що політична кристалізація українського народу та держави проходила в IV столітті після розпаду Гунської держави. Відновлення Української держави (Антської), культури, економіки стало тим фактором, який в подальшому кристалізував українців на новому витку історії в IX столітті навколо Києва в нову українську державну інфраструктуру. Однак, процеси, як наголошує київський дослідник В.Д.Баран, що проходили в давньоукраїнському суспільстві з кінця V по IX століття ще потребують всебічного, особливо археологічного, дослідження [3,с.211-218], оскільки в IX столітті Українська держава стає реальною політичною потугою у центрально-східній Європі [5,с.23-25; 8,с.18-21; с.18-11; 7, с.5-42, с.81-84, с.122-162; с.48-52; 8,с.18-21; с.18-22].

Л і т е р а т у р а

1.Абаев В.И. О происхождении фонемы Y (h) в славянском языке. Проблемы индоевропейского языкознания. – М., 1964.
2.Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К., 1998. – №2.
3.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
4.Брайчевский М.Ю. Работы на пастерском городище в 1949 г. КСИИМК. – М.,1951. – Выпуск. XXXVI.
Брайчевський М.Б. Нові розвідки на Пастерському городищі. Археологічні пам'ятки УРСР. – К.,1955. – Т.V.
5.Грушевський М. Анти ("Avrai","Antes"). – Уривок з історії України-Руси. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, XXI, I.
6.Дуйчев И. Нападения и заселване на славянине на Балкансия полуостров. Военноисторически сборник. – София,1977. – Т.26. – Выпуск I.
7.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів "Агенція Релігійної Інформації",2001.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно - племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I.
Ідзьо Віктор. Раннньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави і IX-X ст. Формування інтелектуально розвинутої і морально зрілої особистості у процесі викладання гуманітарних дисциплін. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). – Міжрегіональна Академія Управління Персоналом (МАУП). – Львів,2004.

8.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
9.Йордан. О Происхождении и деянии гетов. – М.,1960.
10.Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Греческие писатели. – Спб.,1893. – Т.I.
11.Прокопий из Кесарии. Война с готами. – М.,1945.
12.Рафайлович И.А. Исследования раннеславянских поселений в Молдавии. Археологические исследования в Молдавии 1970-1971. – Кишинёв,1973.
13.Рыбаков Б.А. Древние Русы. – М.,1953. – СА. – Т.XVII.
14.Седов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.
15.Свод древнейших письменніх источников. – М.,1991. – Т.I.
16.Торюпов Э.А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья. – Л.,1981.
17.Трубачев О.Н. Лингвистическая переферия древнейшего славянства. Индоевропейцы в северном причерноморье. Вопросы языкознания. – М.,1977. – №6.
18.Филин.Ф.П. Образование языка восточных славян. – М., 1962.
19.Хавлюк П.И. Раннеславянское население в басейне Южного Буга. Раннесредневыковые восточнославянские древности. – Л.,1974.

Племінні княжіння на території Руси-України в VIII-IX століттях та напередодні утворення української централізованої феодальної держави з центром у Києві

Сьогоднішня археологічна наука дає можливості вченим переглянути розвиток українсько-слов'янського етносу на етнічних землях українського народу. Археологічні джерела засвідчують, що розвиток українського етносу проходив у рамках празько-корчацької та пражсько-пеньківської археологічних культур, які охоплювали територію від Дніпра, Дністра до Дунаю [5,с.62-63].

На території сучасної Української держави виділяються три типи археологічних старожитностей, які слід пов'язувати з українцями, це пражсько-корчацька, пражсько-пенківська культура, колочинські старожитності [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39]

Основою пражсько-корчацьких старожитностей є кераміка, представлена високими горшками, звуженим горлом і коротким вінчиком. Ця кераміка в V-VII століттях була поширена на всій території України від Дніпра до Дністра та Прута і суміжних землях [2,с.23-48].

Така ж кераміка віднайдена і біля Праги в Чехії. Тому вона отримала назву пражська. В Україні її знайдено біля села Корчак на ріці Тетерів [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Пражсько-корчацька культура має свої політичні центри, городище Зимно. Зафіксовані, наземні будинки, будинки з пічками, напівземлянки з пічками в куті, напівземлянки з пічками на середині приміщення. Для цієї культури характерні також пічки-кам'янки. Захоронення від Тетерева до Ужгорода теж однотипні: трупоспалення, опісля захоронення золи в безкурганних могильниках [3,с.30-37].

Як засвідчують археологічні джерела, географічне поширення кераміки пражсько-корчацького типу дозволяє стверджувати, що цей посуд характерний для одних і тих же племінних угруповань V-VII століть нашої ери, які готський історик Йордан називає – "sclaveni-славени-склавини".

Візантійські автори називають український народ цього часу – слов'янами [9,с.5-9; с.70-75].

Друга велика група археологічних старожитностей означена вченими як пражсько-пенківський тип. Названа від місця першої знахідки в околиці села Пеньківка на ріці Тясмині. Вона характеризується ліпним посудом, горшками зі слабо профільним верхнім краєм. На відміну від горшків пражсько-корчацького типу, ця кераміка виготовлялася з додаванням дреста і шамоту. Орнамент на цій кераміці відсутній. Пражсько-пеньківська кераміка VI-VII століть нашої ери генетично пов'язується з ранішою слов'янською керамікою. Її вихідною також є глиняна слов'янська кераміка Подністров'я, Буковини та Молдавії, яка означена вченими як кераміка типу Луки-Райковецька. Характерно, що вона поширюється від Дніпра, Росі до Південного Бугу і тягнеться в міжріччя Дністра і Прута [19,с.123-128].

Слов'янська кераміка пражсько-пеньківського типу відома також в Дніпровському лівобережжі на ріках: Сулі, Пслі, Ворсклі і Орелі. Поселення пражсько-пенківської культури розміщені в долинах поблизу рік, лісів, боліт. Візантійський письменник VI ст. н. е. Маврикій Стратег писав, що вони "селяться в лісах, біля незручних для проходу річках, боліт і озер. Влаштовують у своїх житлах багато виходів, щоб зменшити раптовість на них нападів" [33,с.23-47;с.56-62].

Найпоширенішим житлом у них є напівземлянка, яка в плані близька до квадрату з пічкою-кам'янкою в куті. В одиноких випадках у Прутсько-Дністровському міжріччі зафіксовані глиняні печі [29,с.184-191].

Серед пеньківських неукріплених поселень особливе місце займає Пастирське укріплене городище в басейні ріки Тясмин. Його вали споруджені ще в скіфську епоху. В VI-VII століттях нашої ери населення користувалося старими укріпленнями. Речі, знайдені на Пастирському городищі, відображають досить високий рівень життя його мешканців і ранньофеодальні відносини [13,с. 43-49].

До цього типу культури вчені відносять і Мартинівські старожитності, які в основному концентруються в середньому та нижньому Подністров'ї і пов'язуються з українцями-антами. Мартинівські старожитності добре

вивчені, чоловічі фігурки з вишиваним орнаментом яскраво передають ознаки одягу давньоукраїнської культури, вишивки, яка в незміненому вигляді дійшла до наших днів [30,с.237-246].

Аналіз археологічних джерел у двох культурах пражсько-колочанській та пражсько-пеньківській дає право стверджувати, що перша належала літописним склавинам, які проживали на території Дунаю до Дністра, а друга – антам-українцям від Дністра до Дніпра та Дону [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Подальший напад на українців-слов'ян, азіатського народу аварів, як наголошував київський літописець Нестор, "примучили дулібів", роздрібнив ці великі археологічні культури на ще дрібніші, про які нам розповідає літописець Нестор. "Від тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми од того, де сіли на якому місці. Ті, що прийшовши сіли по річці на ймення Морава і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. А це ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохви найшли на слов'ян на дунайських і осіли між ними і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів пішли ще одні, що прозвалися полянами, другі ляхи прозвалися лютичами, а інші – мазовшанами, ще інші поморянами. Так само й ті ж слов'яни, прийшовши сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші древлянами, бо осіли в лісах, а другі сіли межи Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами... Слов'яни, що сіли довкола озера Ільмень, прозвалися своїм іменем – словенами і збудували вони місто і назвали його Новгородом. А другі ж сіли по Сейму і по Сулі і назвалися сіверянами. І так розійшовся слов'янський народ, а від його імені отримали свою назву слов'янські письмена" [7,с.21-23; с.34-35; с.10-11]. Тому реконструюємо історію українських племінних княжінь слов'ян за свідченнями археологічних джерел після розгрому аварами української ранньофеодальної держави дулібів – волинян [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Як засвідчують археологічні джерела, дуліби проживали в лісостеповій частині Правобережної України, там, де відома пражсько-корчацька культура VI-VII століть нашої ери.

З VIII століття тут на її основі розвивається культура типу луки-райковецької, оскільки виявлена в урочищі Лука біля села Райки в Житомирській області. Культура засвідчена городищами і селищами [25,с.72-73].

Одними із стародавніх українських племінних об'єднань цієї культури є Дуліби. У "Повісті временних літ" говориться, що: "Дулебы живяху по Бугу, где ныне волыняне" [22,с.2-10].

Візантійський імператор Колстянтин Багрянородний (Х ст.) серед слов'янських племен називає дулібів [25,с.91]. Так само знає про дулібів і Географ Баварський [17,с.14;с.375-376; с.12-18]. Про дулібів "Дулаба" пише арабський мандрівник Ал-Масуді [8,с.21-26]. Останній раз народ "Дуліби" згадуються на сторінках літопису 907 року під час походу Олега на Костянтинополь [16,с.20-21].

У "Повісті минулих літ" про дулібів говориться в зв'язку з перенесенням ними тяжкого аварського іга. Як відомо, авари напали на дулібів в час візантійського імператора Іраклія (610-641) [16,с.14-18]. Етнонім слова дуліби – "Du-leben", наголошують дослідники західно-німецького походження [32,с.551-552].

Західно-німецьке походження етноніма дозволило російському вченому В.В.Седову зробити висновок, що праслов'янське плем'я дулібів у римський період історії проживало з західнонімецьким населення [23,с.131-133].

Їх можна пов'язувати зі склавинами Йордана, вони були якоюсь частиною склавинів-слов'ян. Арабський хроніст Х століття Масуді вважав, що дуліби і хорвати складали основу Волинського союзу племен [6,с.68-74]. Археологічні пам'ятки дулібів очевидно розташовувалися по річці Бугу. Їх слід пов'язувати з пражсько-корчацькою культурою, а в подальшому з культурою Луки-Райковецької [12,s.24-26].

У сусідстві з дулібами літописи описують волинян, які ще мають другу назву – бужани, бо пов'язані з рікою Бугом: "Се бо токмо словенескь язык в Руси: …бужане, зане седоша по Бугу, полеже велыняне" [16,с.13]. Далі літопис конкретизує: "Дулебы живяху по Бугу, где ныне велыняне" [16,с.14].

Із свідчень літопису можна зрозуміти, що частина дулібів раніше називалася бужанами, а пізніше новим іменем – волиняни. Так Баварський географ, свідчення якого відносяться до 873 року, знає етнонім “busani-бужани” [24,с.24-29].

Етнонім бужани походить від ріки Буг, волиняни – від городища Велинь (Волинь), як Галич – галичани [32,с.347].

Стародавнє місто Волинь на рфчці Бузі відоме з археологічних джерел з VIII по XIV століття. Його почали досліджувати в XIX столітті, продовжували і в XX столітті. За цей час були досліджені кургани та могильники волинян. Вченими було встановлено, що ці захоронення слід віднести до культури Лука-Райковецька. Археологічні джерела також наголошують, що в VIII столітті волиняни просунулися на територію сучасної Брестської області, а також в Подніпров’я. Їх старожитності відомі і в Київській області. На заході вони віднайдені в містах Бужськ та Плісенськ, які до XII століття є складовими Волинської землі, що видно з курганних поховань, які в Волинській землі відомі навіть у XII столітті, опісля курганні поховання тут щезають, оскільки язичницький ритуал заміняється християнським [25,с.95].

Східними сусідами волинян були деревляни, які отримали свою назву, як наголошує літописець, від того, що “сиділи в деревах-лісах”. Відомо, що деревляни межували з полянами і розташовувалися на північний захід від Києва. Літопис наголошує, що у деревлян було своє княжіння. Вони мали свого князя, кращих мужів і дружину. “Повість минулих літ” написана у XII столітті київським літописцем Нестором, розповідає про суперництво між полянами і деревлянами. В середині X століття влада Києва над деревлянами зводилася тільки до функції данини. Про взаємовідносини київських князів з древлянами, вбивстві древлянами великого київського князя Ігора, як і про час його правлієння в Києві та час правління та взаємовідносини з Древлянським князівством, яке очолював князь Мал, великої київської княгині Ольги, є багата бібліографія наукової літератури, тому ми не будемо зупинятися на цих вже досконало вивчених аспектах давньоукраїнської історії, наголосимо ж, що за аналізом джерел, які накопичила археологічна наука,

відомо, що деревляни займали територію від Прип'яті між Гориню і Тетеревом, а також територію по Дніпру і на Десні [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Археологічні дослідження древлянських курганів які проводились в XIX та XX століттях і дали вагомий результат, згідно з яким стало очевидним, що найстародавніші кургани з обрядом трупоспалення слід віднести до VI-VIII століть нашої ери. Цей обряд у деревлян зберігається до XII-XIII століттях, опісля в XIV столітті замінюється християнським [25,с.103].

Далі в Подніпров'ї літописець подає нам розселення полян: "Тако же и ти словене пришедше и седоша по Днепру и нарекошася поляне" [16,с.11].

В іншому місці літописець наголошує, що полянам належало Київське Подніпров'я. Розповідаючи про виникнення Києва, він пише, що тут жили поляни: "бяху мужи мудры и смыслени, нарицахся поляне, от них же есть поляне в Киеве и до сего дне" [16,с.13].

Окрім Києва, полянам належали міста Вишгород, Василів, Белгород. Етнонім пояснюється словом поле, ті, що живуть на відкритих місцях[11,с.122-168; с.81-84; с.30-39]. Такої ж думки і київський літописець: "Полями же прозвани быши, зане в поли седяху" [16,с.23].

Археологічні дослідження курганів Київського Подніпров'я розпочались в середині XIX століття. Особливо активними вони були в XX столітті. Вдалось встановити, що до полян також жили на землях Чернігівській, Переяславській і Любечській. Всі ці міста в літописі пізніше називаються Руссю і немає жодних свідчень про приналежність їх сіверянам. На основі археологічних матеріалів Б.О.Рибаков встановив, що на території, яка охоплювала Київ, Чернігів, Любеч, Переяслав, Стародуб, панує обряд трупопокладення в курганних ямах, притаманний полянам [20,с.95-105].

З північного сходу до полянських володінь примикають землі сіверян, поховальний обряд курганів яких на горизонті зі спіральними височними кільцями. Ці поховання відповідають Сіверському князівству та Сіверській землі, що збігається зі свідченнями про літописних сіверян. У полян, як засвідчують археологічні джерела, обряд поховання – це

кремація та інгумація, курганні захоронення переважно без інвентаря [20,с.95-105].

Вище ми наголошували, що на північному сході поляни межували з сіверянами. Сіверяни, за свідченням літопису, проживали на трьох ріках Дніпровського лівобережжя: ”седоша по Десне, и по Семи, по Суле и нарекошася север” [16,с.11].

В історичній літературі склалася думка, що сіверянам належала вся територія від Середнього Подністров’я до міжріч Дону. Основна концентрація сіверян, вважає Б.О.Рибаков, знаходилась в басейні рік: Десни, Сейми, Сули. Головними містами сіверян були: Новгород-Сіверський, Севськ, Путивль і Рильськ [20,с.81-95].

Найнадійнішому означенню археологічної зони сіверян послуговують спіральні височні кільця, знайдені в басейнах рік Сейма, Сули і на середній Десні. Із аналізу археологічних джерел можна зробити висновок, що на заході кордон сіверян стикався з полянами. На північному заході сіверяни межували з радимичами по Десні, Снов’ї й Іпутьї. На північному сході сіверяни межували з в’ятичами по Десні й Оці. На сході та південному сході територія сіверян охоплювала басейни рік Сейма, Псла, Ворскли і доходила до Дону. В цьому регіоні сіверяни межували з кочівниками [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Ця територія літописних сіверян засвідчена і археологічними джерелами, які відносяться до антського ореолу. Вони фіксуються з середини І тисячоліття нашої ери і означені археологічними старожитностями в околицях міста Ромни. В археологічній літературі ці сіверські старожитності отримали назву роменської культури. В 20-ті роки XX століття подібні старожитності були відкриті в басейні верхнього і середнього Дону і названі за однією із пам’яток, розкопаних поблизу села Боршево Воронезької області – боршевськими [9,с.5-9; с.70-75]. Ідентичність дніпровських (роменських) і донських (боршевських) груп роменської культури свідчить про одне і те ж сіверське походження [25,с.135-136].

Таким чином, сіверськими старожитностями ми закінчуємо характеристику центрально-східної племінної групи

українських племінних княжінь. Характеристику археологічних культур давньоукраїнського етносу ми розпочали з серця давньоукраїнської державності: дулібів, бужан, волинян, полян [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Однак, пражсько-пеньківська культура та культура луки-райковецька яскраво засвідчені археологічними джерелами і в південно-західному регіоні розселення українських племен-княжінь. Значна кількість поселень цього типу виявлена і вивчена і в Закарпатській області України. У цих регіонах українського розселення літописець знає три племінних княжіння: хорватів, тиверців і уличів [16,с.14].

Племінне об'єднання хорватів відоме нам з початкових свідчень "Повісті временних літ": "А се ти же словени: хорвате белии и сербь и хорутане". В іншому випадку літописець наголошує: "И живяху в мире поляне, и деревляне, и север, и радимичи, в'ятичи и хрвате" [16,с.23].

В 907 році хорвати беруть участь в поході великого київського князя Олега на Костянтинополь [16,с.84].

У 992 році літописець зазначає: "Иде Володимер на Хорваты". В іншому місці літописець під 993 роком наголошує: " І прийшов він з війни хорватської…" [16,с.85]. Дослідники із сукупності свідчень правильно визначили місце проживання хорватів – область Карпат і Українського Прикарпаття. Археологічні свідчення підтверджуються і свідченнями праці "Про управління імперією" Костянтина Багрянородного [1,с.375-376].

Стародавньою столицею хорватів вченими вважається Перемишль, за новішими археологічними висновками вченого О.Корчинського – городище поблизу села Стільсько у Львівській області України [10,с.107-126].

Чеський вчений Л.Нідерле вважав, що хорвати мали свою окрему державу пізніше в Галичині [14,с.155]. Мовознавець О.О.Шахматов теж вважав, що хорвати жили в Галичині і в IX ст. створили свою окрему державу, столицею якої було місто Джерваб [34,с.32-33]. Численні пам'ятки хорватів на території Верхньої та Середньої частини Дністра засвідчено археологічними знахідками [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Зрозуміло, що хорвати – це стародавні жителі Прикарпаття і Верхнього Дністра, фундатори політичного

конгломерату, як наголошує К.Багрянородний “Великої чи Білої Хорватії”, землі якого охоплювали територію суто хорватів, згодом тиверців і уличів. Тому з’ясування етногенезу тиверців і уличів – наше наступне завдання [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Тиверці і уличі, як засвідчують археологічні джерела, займали середнє і Нижнє Подністров’я та прилеглі до них землі. Літописні свідчення про тиверців та уличів не чисельні:”…а улучи и тиверци седяху бо по Днестру, приседяху кь Дунаеви. Бе множестов ихь; сежяху бо по Днестру, приседяху бо по Днестру оли до моря, и суть грады их и до сего дне” [16,с.14].

Іпатіївський літопис замість Дністра помилково пише, що тиверці і уличі сидять по Бугу і по Дніпру і присідають до Дунаю [18,с.24]. Дослідники, аналізуючи ці свідчення, вважають, що вже Олегу вдалося підкорити уличів, а з тиверцями ним був укладений союзний договір [25,с.129]. Востаннє в літописі тиверці згадуються 944 року, як учасники походу київського князя Ігоря на Візантію [18,с.45]. Етнонім тиверці скоріше всього слід виводити від античної назви Тіраса-Дністра [34,с.31].

Назва ріки Тірас з іранського перекладається як “бистрий”, можливо бастарн, що може означати, як ріку Бастарнів-Тірагетів. Якщо це так, то тиверці, що проживають на Тірасі-Дністрі в буквальному перекладі означають дністровці – жителі Подністров’я [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Вперше Тірас-Дністер згадується Геродотом, пізніше назва ріки Тірас зустрічається в творах Страбона, Плінія і Птоломея. Є згадка про ріку Тіру біля Евксінського Понту в короткому географічному словнику Стефана Візантійського (V-VI ст. н. е.). Йордан (VI ст. н. е.) в своїх творах уже тричі Тірас іменує Дністром. Один раз нарівні з назвою Дністер він називає його Тірасом. Так само робить і Амміан Марцелін – два рази Дністер він називає Данастіус і один раз Тірас. Очевидно, в середині І тис. н. е. назва ріки Тірас виходить з ужитку і її замінює місцева назва Дністер, тобто назва, яку протягом багатьох віків вживали місцеві жителі [31,с.216-218]. За свідченнями археологічної науки можна припускати, що тиверці сформувались уже у час черняхівської культури,

пізніше вони були частиною антів-слов'ян. Як засвідчують археологічні джерела, тиверці займали територію Подністров'я, а також землі міжріч Дністра і Прута, Дністра і Південного Буга. Літопис також наголошує, що тиверцям належали і землі нижньої течії Дністра аж до Чорного моря [28,с.24-28]. Можна вважати, що тиверці були одним із племінних княжінь антів. Сьогодні з історії тиверців, яких археологічна наука вже точно розташовує в Прутсько-Дністровському міжріччі, вимальовується картина боротьби тиверців з кочовиками, під ударами яких вони мусили для ведення з ними боротьби консолідуватися з племінним княжінням хорватів. Цим і пояснюється велика держава, яку в X столітті в Подністров'ї нам характеризує К.Багрянородний (від витоків Дністра до печенігів на півдні). Така ситуація пояснюється і швидкою інтеграцією дністровців в етноструктуру Галицького князівства. Характерно, що з ореолу культури тиверців випадає територія між Південним Бугом і Дністром, куди в 30-х роках X століття переселились з Подніпров'я українці-уличі [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Літописних свідчень про уличів мало, вони дають нам право розглядати етногенез і становлення цього племінного княжіння винятково через призму археологічної науки. За такої ситуації в історичній науці є думка, що спочатку уличі займали територію в місцевості Єрель, що знаходиться нижче по Дніпру [4,с.211-218].

Російський дослідник XVIII століття В.М.Татищев наголошував, що Єрель, ліва притока Дніпра, і власне на ній в "улучині" до X століття проживали уличі [27,с.22-45]. Іпатіївський літопис під 1183 роком наголошує "и стояша на месте нарецаемом Ерель, его же Русь зовет Угол" [18,с.628]. У цьому місці Дніпро робить вигин – кут, тому цілком справедлива назва уличі-кутичі [26,с.186].

Як засвідчують джерела, уличі після переселення в Подністров'я мають тут свої поселення і міста. Літопис називає головним містом уличів Пересічень. Далі від Пересічня уличі простягаються своїми поселення до устя Дніпра, Дністра та Чорного моря.

Локалізація уличів в басейні Дністра сприяла літописним свідченням про них. "Повість минулих літ" засвідчує, що: "…

а улучи и тиверцы седяху бо по Днестру, приседяху кь Дунаеви. Бе множество ихь; седяху бо по Днестру оли до моря, и суть грады их до сего дне, да то ся зваху от Грекь Великая Скуфь” [16,с.14].

Як наголошувалось вище, в ранніх літописах уличів пов’язували з Дніпром, там вони були судами порян і деревлян. У зв’язку з цими свідченнями О.О.Шахматов зробив висновок, що уличі не були основними жителями Подністров’я, а переселенцями з нижнього Дніпра [34,с.126].

Російський історик Б.О.Рибаков, вивчивши попередні свідчення про племінні об’єднання, зробив висновок, що найраніші свідчення про уличів слід відносити до епохи Аскольда і Діра [21,с.3-17].

У реконструйованому О.О.Шахматовим стародавньому Київському літописі є свідчення про боротьбу з уличами перших київських князів: ”и беста кьняжаща Кыеве и владеюща полями; и беша ратьни сь древляны и с уличи” [35,с.367]. Боротьба Києва з уличами продовжувалася до Х ст., що на нашу думку і спричинило їх переселення в Подністров’я. Як бачимо, в Х ст. при Олегові київському уличі ще не були підкорені Києвом. Як засвідчує літопис: ”И бе обладая Олегь поляны, и древляны, и северяны и радимичи, а сь уличи и теверцы имяше рать” [16,с.20,с.21].

Наступні київські князі, зокрема Ігор, теж розпочав своє князювання з війни з уличами. Літопис так засвідчує ці події: ”Игорь же седяше княжа Кыеве, мирь имея кь вьсемь странамь, а сь уличи и сь древняны имеяше рать и бе у него воевода именем Свеньлдь, и примучи уличе, и вьзложи на ня дань, и вьдасть Свеньлду. И не вьдадяшеться единь градь, именемь Пересечень; и седе около его три лета и едва вьзя” [35,с.367].

Про цю подію говорить і Новгородський літопис: ”В се лето 6448 (940р.) яшася уличи по дань Игорю, и Пересечень вьзять бысть” [15,с.110]. Після цього свідчення уличі більше в літописі не згадуються. Подальший аналіз неможливий через брак археологічних джерел.

Багато дослідників вважає, що їх центр Пересічень знаходився не в Подністров’ї, а в Подніпров’ї. Самі ж

старожитності уличів Подніпров'я і Подністров'я ще досліджені слабо [21,с.5-7].

Інші вчені, зокрема російський вчений В.В.Сєдов вважає, що прийшлі в Подністров'я уличі швидко змішалися з носіями пражсько-корчацької культури, а тобто з хорватами і тиверцями і заклали хорватсько-тиверську культуру [25,с.132].

Підсумовуючи, наголошуємо, що українські племінні княжіння V-IX століть нашої ери напередодні утворення централізованої феодальної Української держави з центром в Києві, були регіональними українськими феодальними князівствами. На території кожного із них виявлена своя політична, торгово-економічна та релігійна організації. Наявні археологічні, філологічні та літописні джерела дають право стверджувати, що період V-IX століть нашої ери був часом активної консолідації українського народу навколо одного політичного центру, спочатку Волиня, опісля Києва [11,с.122-168; с.81-84; с.30-39].

Л і т е р а т у р а

1.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
2.Баран В.Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'ятью. – Київ, 1972.
3.Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К., 1998. – №2.
4.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
5.Баран В.Б. Від венедів до українців. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
6.Баран В.Д. Анти, Сыверяни чи Руси?. Наукрвий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
7.Брайчевский М.Ю. Работы на Пастерском городище в 1949 г. – М.,1949. – КСИИМК. – Вып. XXXVI.
Брайчевський М.Ю. Пастирський скарб 1949р. Археологія. – К.,1952. – Т.VII.
Брайчевский М.Ю. Новые находки VII-VIII вв. н. э. на Пастерском городище. – КСИА. – АН УССР. – Вып.10.
8.Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русах. – Спб.,1870.
9.Ефименко П.П. Раннеславянское поселение на Среднем Дону. – Сообщения ГАИМК, 2. – М.,1931.
Йордан. О происхождении и деянии гетов. – Getica. – М., 1960.
10.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
11.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. – Львів "Агенція Релігійної Інформації",2001.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно - племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 200І. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.

12.Кухаренко Ю. Древнейшие кургаы Волынян. In: LiberIosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus. – Wrozlaw – Warszawa – Krakow,1968.
13.Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VIIв н.э. – ВДИ, 1941,1.
14.Нидерле Л. Славянские древности. – М.,1956.
15.Новгородская Первая летопись старшего и младшего изводов. – М.,- Л.,1950.
16.Повесть Временных Лет. – М., - Л., 1950. – Т.I.
17.Повесть Временных Лет. – М.,- Л., 1950. – Т.I.
Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
Славянские древности. – К.,1980.
18.Полное Собрание Русских Летописей. – М.,1962. – Т.I.
19.Прокопий из Кессарии.Война с готами. – М.,1950.
20.Рыбаков Б.А. Поляне и северяне. – М.,1947. – СЭ. – Вып.V-VII.
21.Рыбаков Б.А. Уличи (историко – георафические заметки). – КСИИМК. – М.,1950.
– Вып. XXXV.
22.Руський літопис. – Київ,1989.
23.Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. – М.,1979.
24.Славянские древности. – К.,1980.
25.Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М.,1982.
26.Соболевкий А.И. Русские местные названия. И язык скифов и сарматов. – РВФ., 1910. – LXIV.
27.Татищев В.Н. Российская история. – М.,1964. – Т.III.
28.Тимощук Б.О. Слов’яни Північної Буковини V-IX ст. – Київ,1972.
29.Тимощук. Б.О. Давні слов’яни на території Північної Буковини. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т.I.
30.Тимощук Б.А. Начало класлвых отношений у восточных славян.(по материалам поселений Украинского Прикарпатья. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
31.Трубачев О.Н. Название рек Правобережной Украины. – М.,1968.
32.Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М.,1964.

33.Феофилакт Симокатта. История. – М.,1957.
34.Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг.,1919.
35.Шахматов А.А. Повесть временных лет. – Пг.,1919.

До питання чехо-моравського та польського політичного та релігійних впливів на історію та культуру Руси-України у IX-XIII століттях

Подальший активний розвиток християнства, який виявив вплив на розвиток християнської культури Української держави, вчені прослідковують з епохи Велико-Моравської держави (VIII-IX ст. н. е.) [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Вивчення розвитку християнства в Україні в VIII-IX століттях, яке має велике значення для української християнської церкви, оскільки в наш час воно недостатньо вивчене. Безсумнівно, що розвиток християнства в Руси-Україні його з'ясування слід досліджувати через призму релігійних зв'язків західного слов'янства з стародавньою Руссю-Україною на зорі її політичного життя. Власне з'ясування питання єдиного християнства в Руси-Україні повинно сьогодні складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії. З сукупності проаналізованих джерел відомо, що в VIII-IX століттях не Візантія і Болгарія, а Мораво-Паннонія, Чехія та Польща були близькими християнськими сусідами Руси-України, а Моравія була найбільш раннім зародженням християнства у слов'ян та Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для Руси-України [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

З другої сторони, візантійське християнство, яке стало домінуючим у культурі та літературі в стародавні часи у X столітті не могло обійти стародавню Русь-Україну. Християнсьво в цей час могутній історичний та політчний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Руссю-Україною слов'янські народи, без вивчення якого не можна зауважити історично-релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи. Однак слід зауважити, що в науковій релігійній літературі IX століття відчутний християнсько-візантійський і відчасти християнсько-болгарський вплив на

давньоукраїське суспільство, культуру. Ми не знаходимо монографій в яких би були згруповані докази західно-християнського впливу на Русь-Україну. Тому залишаються не виясненими обшири західно-слов'янського християнського впливу на давньоукраїнську релігійну культуру, час її проникнення в Русь-Україну, специфічні риси західно-християнського відображення на давньоукраїнській християнській літературі IX-XIV століть. Незауважено науковцями і значний вплив і західно-християнських середньовічних легендарно-історичних сказаннь, в яких найбільш яскраво проявляються особливості західно-християнського світобачення [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Основна причина не вивчення впливу західних християн полягає в тому, що закарпатські і прикарпатські слов'яни у найстародавнішу пору не приймали участі у кристалізації візантійського християнського життя Руси-України, а значить не були тим етносом, який би міг релігійно, а одже культурно і духовно впливати на процеси, що проходили навколо візантійського християнського, що концентрувався в місті Києві[15,с.110-124].

Одним із головним свідчень для такого наукового світобачення стало свідчення "Повісті минулих літ" (XII ст.) автор якої стверджував, що вчителями стародавніх українців в області християнської релігії були царгородські і корсунські греки з прибуттям яких одночасно весною 988 року до Києва появилась слов'янська грамота. Оскільки дане свідчення узгоджувалось з свідченнями пам'ятників давньоукраїнського письма, то цей збіг обставин дав можливість стверджувати сучасним вченим в правильності свідчення середньовічного джерела, що джерелом української християнської культури була візантійська релігійна культура [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

До сьогоднішнього часу ця схема успіла отримати статус безперечного догмата. За таких обставин в нашій історіографії втратило вагомий зміст питання участі Заходу і його посередника західного християнства в початковій долі українського релігійного і культурного процесу. Якщо згодитися що тільки один християнсько-візантійський вплив

на Русь-Україну був домінуючим до Х століття, то тим самим ми зовсім відкидаємо західний релігійний вплив і західно-християнський зокрема. За таких обставин візантійського домінування, західний вплив майже зовсім не вивчався [4, с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Російська і радянська історіографія небажала відшукувати вплив християнського заходу на Русь-Україну в IX-XIV століттях. Вона не бачила в такому християнському впливі взаємозбагачення. Власне такою точкою зору керувались вчені в час Шьоцера, значна більшість тогочасної релігійно-православної науки. Власне ця православно-християнська еліта і сьогодні вважає, що візантійський релігійний вплив на Русь-Україну був єдиним і визначальним [21,s.310-315]. Очевидно що питання про західний культурний і західно-християнський вплив суджено було стати як би другою стороною однієї і тої ж історичної загадки – чи дійсно виросла давньоукраїнська культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні всмоктувала в себе і другі інозеамні впливи серед яких одна значна частина могла належати і західно-християнському світу. Однак така позиція вивчення питання у радянський час відкидалась майже зовсім. Закарпатський, Прикарпатський і навіть Волинський регіон, зв’язаний з західними сусідами, вплив, відкидався і вважався ворожим, завойовницьким католицько-єзуїтським і т. д. При таких політичних обставинах вивчення релігійного впливу поляків, чехів на Русь-Україну було неможливо. Все обгрунтовувалось з не наукової точки зору, а отже польський, чехо-моравський вплив на Русь-Україну якщо обгрунтовувався, то тільки в поганому розумінні [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Русь-Україну вчені не наважувались. При таких умовах в XIX столітті важко було доказати, що один латинський

пенітенціал і слов'янський елітимейник, які були в обіході в Руси-Україні перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Русь-Україна перейняла на заході [15,с.110-124].

Джерела вказують на те, що ще в XII-XIII та XIV століттях в Руси-Україні було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і західно-європейських країн [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Однак записаний на початку XII століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став в Руси-Україні менш політичний, однак більш релігійний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою якісь, притаманні тільки їй характерні риси в українській християнській культурі. Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XII і особливо XIII столітті на Русь-Україну поширюється західний християнський вплив. Якщо розмежувати його хронологічно і історично то ми бачимо, що в попередні віки, VII-VIII століття, межі давньоукраїнської християнської культури безпосередньо межували з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами. Навіть в XII столітті український митрополит Никофор знав, що сусідство з Польщею заставляє Русь-Україну переймати чужі звичаї і релігійні вчення. По словах Пулкави (XIV ст.) в склад Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої Руси-України. Наш початковий літопис теж намагається поріднити полян з Понноно-Моравією, Чехами і Ляхами [11,с.14].

При територіальній близькості цих народів було би дивним щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що інородні греки-візантійці були першовчителями християнства українців. В кінці X століття,

як видно із правила митрополита Іоана II, на окраїнах Руси-України зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з не запам'ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і Руси-України засвідчують візантійські та арабські джерела. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян з західним світом нам розповідає в своєму творі "Про управління імперією" Костянтин Багрянородний [1,с.334-338].

На ранні торгово-економічні зв'язки Руси-України з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" – "szelag" [4, с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

По словах єврейського мандрівника X століття Ібрагіма Ібн-Якуба: "руси вели торгівлю з Краковом і Прагою" [3,с.159]. По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Русь-Україну приїзджали релігійні (католицькі) місіонери. Достоменно відомо, що в XI стлолітті в Русь-Україну приїзджали купці з Відня, Аусбурга. По дорозі в Русь-Україну вони проїзджали Пешт і Остригом. В XI столітті Русь-Україна була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Галич і Перемишль. У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із-за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних. При великому князю Володимирі Святославовичу в X столітті, Русь-Україна мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Русь-Україну прибували західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. В цей же час великі київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в X столітті великий київський князь Володимир Святославович "жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією" [9,с.412-413].

Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Руси-Україні не було, для купців з Західної Європи, релігійних

місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли грецька ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Руси-Україні і її столиці Києві. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. За свідченями Тітмара, який помер в 1018 році, на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїзджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, жидів, поляків, вірменів, хозарів. В місті "Латина", під якими слід розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Руси-Україні боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх католики. Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із "Слова о полку Ігоревім": "При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу: і німці і венедиці, греки і морава". В цей же час ранньо-християнська ідея появляється в давньоукраїнських літописах, де зауважується перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: "грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму". Те що для Заходу Русь-Україна була відомою державою виднло із сідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних княжіть від Перемишля до Києва. Все це розвінчує точку зору візантійців, що в XI-XII столітті в Руси-Україні був тільки один, культурний, релігійний шлях розвитку – візантійський. Скоріше всього, що візантійські літописці описувавши науковий, культурний, релігійний простір Руси-України, зробили все що б викинути із джерел будь-які ознаки західного християнського впливу, ябо якщо залишити то тільки з негативної точки зору. Тому західний християнський вплив так слабо відображений в джерельній базі в X-XIII століттях на території Руси-України, що потребує

подальшого дослідження [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Однак слід зауважити, що поодинокі спроби його дослідження були здійснені в радянський час. По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць “З історії міжслов’янських зв’язків” в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західно-слов’янської релігії, культури, передусім польської та чеської [2,с.13, с.22-23].

Так сучасні дослідники наголошують на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східно-слов’янських та південно-слов’янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов’ян з давньоруською народністю, наголошував Я.Д.Ісаєвич, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов’ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Руси-України [5,с.13].

Порівняно краще вивчені релігійні контакти Руси-України з Велико-Моравською державою та Чехією [16,с.24-37].

Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої Руси-України були добре відомі в Польщі в X-XII століттях [20,p.225]. Протягом XII-XIII століть проглядаються релігійні взаємопроникнення Української держави з Польщею [6,с.261-275]. Протягом тривалих століть даньоукраїнські джерела використовували при написанні польської історії такі польські історики та хроністи, як Я.Длугош, М.Стрийковський, які намагалися показати славетні сторінки даньоукраїнської християнської історії і їх зв’язки з Західною Європою [13,с.36-37].

Привертають увагу регіональні релігійні зв’язки Галичини з ближніми землями Польщі. Власне ця земля Руси-України відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом заходу в Галицькій землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна

школа[14,с.461]. Успенський собор в Галичі має певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом країн Центральної та Західної Європи [10,с.22-23]. На утворення галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою (кінець IX – початок X ст.) [7, с.102]. Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття була збудованаа у велико-моравських традиціях – ротонда з трьохчвертною аспидою [28,s.38-44]. Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття. В Галичині в наступніх століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у Перемишлі [22, s.223-224].

Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських однотипів [10,с.24]. Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно) [30,s.213-214; s.82-95].

З велико-моравськими традиціями можна пов'язати горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем X століття. Цього ж типу ротонда X-XI століття збереглась в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи [27,s.204-210].

Можна припустити, наголошує І.Р.Могитич, що церкви-ротинди в Галицькій Руси виникли, напевно під впливом архітектури Чехії. Взаємозв'язки східних та західних слов'ян в сфері ранньо-середньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Русь-Україну [10, с.25]. Характерно, що таке наше світобачення корелюється з ходом історичних подій та джерелами [4, с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця Костянтина Багрянородного “Про управління імперією”, наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та Подністров’я. Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі та Пруті [30,s.21-23].

Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких візантійський патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фортія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов’ян і других народів, що проживали в Прикарпатті та Подністров’ї. Німецький вчений Ф.Загіба вважає, що велико-моравські, панонські і дністровські слов’яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі [24,s.8-14].

Французький вчений В.Карташов вважає, що християнство в Прикарпаття та Подністров’я проникло із Велико-Моравської держави [8,с.8]. В документі папи Йоана XIII з 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв’язку з заснуванням Пражського єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та України-Руси, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров’ї [22,p.75-76].

В праці Костянтина Багрянородного “Про управління імперією” ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов’янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров’я. Згідно свідчень Костянтина Багрянородного Велика чи Біла Хорватія була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання твору (VII-Хст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує Костянтин Багрянородний, в VII столітті частина

ховатської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, “за Багібарією” (Карпатами), “за Турками” (угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров’я, де в нижньому Подністров’ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенігами). На Заході прикордонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка “Бісла” – Вісла [1,с.375-376].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Ховатії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як великої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуаці змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочату князь Святополк, а у подальшому князь Ростислав почали активно поширювати християнство в Словакію “Нітранський регіон”, Закарпаття та у Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров’ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена язичниками-уграми [17,с.22]. Однак, не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі [25,s.8-14] і в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження [12,с.12-22].

Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров’я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров’я проникло двома шляхами: з заходу, із Велико-Моравського князівства і з півдня – з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються з перемишльському замку, які провів дослідник А.Жакі, дозволило виявити дві кам’яні будівлі. Перша мала три овальні аспіди, характерні для перед-

романських церковних будівель Західної Європи, які схожі на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньо-християнську культову споруду (церкву). Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамет будівлі яка, як вважає А.Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому резиденцією. Ма місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу [26,s.7-12].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сану та Дністра дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилдося під впливом Пражської єпископії, церковна інфраструктура якої знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього терироїях [18,с.127].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, проливає світло на питання чехо-моравського християнського впливу на релігію, літературу та культуру стародавньої Руси-України в IX-X століттях [19,с.128-129], однак конкретизація світобачення по цій проблемі потребує подальшого дослідження [4,с.251-285; с.94-98; с.274-283; с.55-63; с.94-98; с.157-167; с.4-17].

Л і т е р а т у р а

1.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1989.
2.З історії міжслов'янських зв'язків. Збірник наукових праць. – К.,1994.
3.Иконников В.С. Опыт русской историографии. – М.,1919.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
Ідзьо В.С. До питання чехо-моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України-Руси (IX-XIII століть). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,200I. – Т.V.
Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси (IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. Книга I. Матеріали XV - ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005 р. – Львів "Логос",2005.
Ідзьо Віктор. Українсько-чеські політичні та релігійно-культурні взаємовідносини в X-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2006. – Т.X.
Ідзьо В.С. До питання чехо-моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України-Руси (IX-XIII століть). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,200I. – Т.V.
Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси (IX-XIII ст.). Історія України. – Львів "ПП. Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. До питання західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси (IX-XIII ст.). В кн.: Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. – Львів "Ліга-Прес",2007.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та польського релігійних впливів на історію та культуру стародавньої України-Руси у IX-XIII століттях. В кн.: Україна-Польща. Нариси з історії та культури IX-XVII століть. – Івано-Франківськ "Сімик",2012р.

5.Ісаєвич Я.Д. Роль культурної спадщини Київської Русі в розвитку міжслов'янських зв'язків доби феодалізму. З історії міжслов'янських зв'язків. Збірник наукових праць. – К.,1994.
6.Исаевич Я.Д. Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами. - В кн.: Польша и Русь. – М.,1974.
7.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории. – М.,1973. – №1.
8.Карташов А.Н. Начерки по истории русской церкви. – Париж,1959. – Т.І.
9.Літопис Руський. – К.,1989.
10.Могитич І.Р. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'янпи Х-ХІІІ ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. Збірник наукових праць. – К.,1994.
11.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво-ческого влияния на литературніх памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. – М.,1933. – №8-9.
12.Пастернак Я. Старий Галич. – Краків,1944.
13.Рогов А.И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. – М.,1966.
14.Раппопорт П.А. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. – М.,1968.
15.Суворов Н.С. Библиографическая летопись. – М.,1917. – Кн.ІІ.
16.Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности. Предисловие, комментарии и перевод А.И.Рогова. – М.,1971.
17.Томашівський С. До Історії Перемишля та його єпіскопської катедри. Записки ЧСВВ. – Варшава,1927.
18.Чубатий М. Історія християнства на Руси-Україні. – Рим, 1961.
19.Чубатий М. Історія християнства на Руси-Україні. – Рим-Ню-Йорк,1965.
20.Analecte Cracoviensia,1975. – Vol.7.
21.Byzantinoslavica,1930. – R.II. – R III.
22.Biuletyn historii sztuki,1962. – №2б.
23.Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. – London,1949.

24.Zagiba Fr. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissien Jahrbucher bur geschichte. – Ostenropas,1961.
25.Zaki A. Na szlaku wykopalisk. Slowo Powszechne. – Krakow,1960. – 18/6.
26.Zaki A. Na szlaku wykopalisk. Slowo Powszechne. – Krakow,1961. – 19/7.
27.Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa. – Muemlek vedelem,1971. – K.15. – №4.
28.Ochrona zabytkow. – Warszawa,1961. – R.14 . – Z.1/2.
Sztuka polska przedromanska i romanska do schylku XIII wieku. – Warszawa,1971.
29. Surovy B.Arxitektura svedectvi dob. – Praha,1977.
30.Macartney C.A. The Magiars in Ninth Centure. – Cambridge, 1930.
Floria B.N. Vaslavska legenda a borisovskoglebovsky kult. – Ceskoslovensku casopis historicku,1978. – №1.

Утворення централізованої держави Руси-України в IX столітті. Діяльність київськиї князів Аскольда і Діра як перших володарів централізованої Української держави в оцінці істориків XIX-XXI століть

Період утворення Української держави який, згідно зі свідченнями джерел, проходив у IX столітті, живо цікавив істориків XIX та XX століть [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Як зауважував ще російський вчений С.М.Соловйов, Українська держава в IX столітті формувалася в середовищі родового ладу в умовах протистояння Києву родових княжінь. Боротьба за Русь-Україну проходила в декілька етапів і була затьмарена кров'ю, оскільки жорсткість і військова сила могла об'єднати волелюбні племінні княжіння, що проживали від Дону до Карпат [13,с.9-10].

Боротьба за утвердження в українському суспільстві єдиної держави розпочалась задовго до IX століття. Уже в епоху київських князів Аскольда і Діра зароджуються принципи політичної й економічної єдності проти зовнішнього ворога, зокрема Візантії, Хозарського каганату. Ці перші князі мріяли об'єднати територію від Карпат до Дону в Українську державу, однак, намагалися вирішити це мирним шляхом переговорів, а не шляхом насильного підкорення [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Прийняття християнства повинно було сприяти цьому процесу, однак, давньоукраїнське суспільство ще не було готове до кардинальних перетворень в галузі релігійних вірувань. В.І.Сергієвич вірно вважав, що суспільство в цей час ще тенденційно орієнтувалося на язичництво, та традиційно укладало союзи між племінними княжіннями, або вступало в війну. Стародавні князі, які намагалися випередити хід політичних подій, стали жертвою об'єднання племінних княжінь навколо Києва. Але наша історія, наголошував дослідник, не знає яскравіших прикладів утворення державності, ніж у IX столітті. Власне цю спробу Аскольда і Діра треба ставити в основу організації

Української держави в першій половині IX століття [11,с.121-122].

Таким чином, задовго до приходу варяжських князів, давньоукраїнська держава складається на основі місцевої київської військово-політичної знаті яку очолювали князі співправителі Асколь і Дір. Слід наголосити, що зовнішньополітична та внутрішня діяльність з об'єднання Української держави в середині IX століття добре проаналізована істориком та археологом М.Ю.Брайчевським. Згідно з його висновками засновником Української держави у IX столітті слід вважати великого київського князя Аскольда, при якому в Українській державі, на територіях від Дону до Карпат, утверджується міцна військово-політична система, запроваджується християнство, літописання та інші ознаки держави, які потребують подальшого дослідження. Велкий князь київський Аскольд, згідно зі свідченнями арабських, візантійських джерел "великий цар всіх русів", володіння якого простягаються від Карпат до Дону [2,с.23-47; с.7-43, с.104-117].

Приблизно такої ж точки зору дотримувався і вчений М.Ф.Владимирський-Буданов, який вважав, що князі Аскольд і Дір не затратили багато зусиль для того, щоб об'єднати територію від Карпат до Дону. На цій території вже функціонувало державне життя у вигляді племінних княжінь та міст-держав. Тобто, князі Аскольд і Дір як суто етнічні, українські князі, за першу половину IX століття, до приходу варягів, організували і централізували Українську державу. Варяги, прийшовши, організували переворот державної влади, однак, вони нічого суттєвого не внесли в державний лад українців, оскільки застали його в завершеному вигляді [3,с.14].

Прийшлі князі Рюриковичі з самого початку свого володарювання прискорили процес утвердження єдності давньоукраїнського суспільства. Своєю енергійною діяльністю вони змушують всі основні племінні князівства платити данини Києву, чим висувають Київ на першу роль, роль великого князівства серед інших "рівноправних князівств" Руси-України, що призвело до злиття земель-княжінь однорідного українського етносу навколо одного

київського центру. З цього приводу М.А.Дьяконов наголошував, що на початку IX століття від Карпат до Дону розкинулось багато князівств-держав, яких на союзницьких принципах зуміли возз'єднати київські князі Аскольд і Дір. При цих володарях в Руси-Україні відчувається державність, яка керована політично з єдиного державного центру, Києва. Звичайно, в цей час великий князь Аскольда, як київський володар, тільки перший князь чи великий князь в Українській державі, його обов'язок – вести від імені держави зовнішньополітичну діяльність, очолювати військові походи на ворогів Руси-України. В його час Українська держава формується за принципом "земель", "княжінь", "волостей" [7,с.68].

Російський дослідник В.О.Ключевський вважав, що першою фазою організації держави були великі міста, основу яких складала торгово-економічна знать. В IX столітті ключовим в Руси-Україні стало "княжения Аскольдово в Киеве", яке зуміло вивищитись, як торгово-економічно, так і політично і об'єднати навколо себе всі землі Руси-України.

Таким чином, внаслідок великої торгово-економічної спроможності велике князівство Київське уже в час Аскольда, наголошував дослідник, кристалізується як велика Руська держава, хоча влада її володаря цілком символічна [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Власне в час великого київського князя Аскольда, наголошує А.Є.Пресняков, Русь-Україна отримує перше державне право, яке, на думку дослідника, починає функціонувати в слов'янських князівствах півдня, тобто в Руси-Україні. Київський центр, а опісля вся Русь-Україна, уже при великому київському князю Аскольді, а опісля при великому київському князю Ігореві, мала закони на основі князівського права, які, хоч номінально, однак закріплювали владу київського князя над усіма українськими землями. Ми ще довго, наголошував дослідник, будемо гадати, на яких політичних засадах великий київський князь присвоїв право утверджувати свої закони від Карпат до Дону і карати підданих за їх невиконання інколи навіть дуже жорстоко. Опісля автоматично це право перейняли Рюриковичі, що демонструють кордони Української держави в час великого

князя Володимира Святославовича. Як наголошує літописець: “і живе великий князь Володимир з князями сусідніми в мирі з Болеславом Лядським, Стефаном Угорським, Андріхом Чеським” [10,с.62-63].

Визначний український історик та перший президент Української держави ХХ століття М.С.Грушевський ніколи не сумнівався, що централізація Української держави розпочалась в ІХ столітті, що організатором давньоукраїнської держави був український народ, його торгово-економічна та політична знать. Ця українська еліта яскраво представляє нам стародавню українську державність та історію України [6,с.134-152,с.211-129].

Російський історик О.О.Шахматов вважав, що давньоукраїнська держава, яка так яскраво постає з центром у Києві в ІХ столітті, є не першим державним утворенням слов’ян. У VI-VII століттях функціонувало об’єднання слов’ян з центром у місті Волині, що на думку дослідника є першим державним політичним об’єднанням на території України, яке потребує подальшого дослідження [14,с.63-64].

Багато свідчень стосовно утворення Української держави в ІХ-Х століттях нам подають візантійські джерела, основу яких складають “Договори Руси-України з Візантійською імперією”, “Послання Патріарха Фотія від 860 року”, праця Костянтина Багрянородного ”Про управління імперією”, “Історія Льва Диякона”. За джерелами, Русь-Україна ІХ століття – це велика держава, яка очолюється “царем русів Аскольдом”. Держава ця войовнича, однак, останнім часом, наголошує Патріарх Фотій, просвітлена вченням Христовим. Сукупність фактів, які подають нам візантійські, арабські, хозарські, вірменські джерела ІХ століття, дають право стверджувати, що в ІХ столітті Русь-Україна була великою і добре централізованою державою, процес централізації якої потребує подальшого дослідження [11,с.216-217].

Найяскравіше в радянській історіографії про зародження і становлення Української держави ІХ століття, щоправда, з критикою концепції М.С.Грушевського, висловився Б.Д.Греков у своїх працях, що увійшли до монографії “Київська Русь” [5,с.280-281, с.284-286].

Згідно з висновками цього вченого, перші паростки Київської держави – Руси-України слід шукати в VI-VIII століттях, взявши за основу “Волинську теорію української державності” [4,с.12-19].

Без сумніву, наголошує С.В.Бахрушин, в IX столітті Українську державу ще не можна ставити на один щабель за рівнем розвитку державності з Візантійською державою, однак, в X столітті складається враження, що Русь-Україна виглядає як добре організована феодальна європейська держава, роль якої в Європі, як політична так і торгово-економічна, дуже велика [1,с.167-168].

Дослідник В.В.Мавродін у праці “Образование древнерусского государства” розробив концепцію, згідно з якою Українська держава (Русь-Україна) – це найбільша держава в середньовічній Європі, яка керується українськими феодальними законами “Руської Правди”, яких дотримуються володар Руси-України та всі верстви українського суспільства: бояри, купці, ремісники, міщани та селяни [9,с.23-62].

Сьогодні українська історична наука ще не визначилася з оцінками вчених XIX-XX століть стосовно становлення централізованої Української держави в IX-X століттях та її ролі в житті українського народу. З метою збереження історичної спадщини відновленої у 1991 році Української держави, корені якої генетично сягають в велику незалежну державну епоху Української держави IX-XIV століть (Руси-України), ці аспекти потребують переосмислення і всебічного вивчення [8,с.87-90, с.39-42, с.131-144].

Л і т е р а т у р а

1.Бахрушин С.В Некоторые вопросы истории Киевской Руси. Историк-Марксист. – М.,1937. – №3.
2.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К.,1975-1977.
Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
3.Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Киев,1907.
4.Греков Б.Д. Борьба Руси за соединение своего государства. – М.,- Л.,1945.
5.Греков Б.Д. Кивская Русь. – М.,1953.
6.Грушеський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т. – Т.II.
7.Дьяконов М.А. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. – Спб.,1910.
8.Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. (сучасний методологічний підхід до вивчення проблеми). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століття. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
Ключевский В.О. Курс русской истории. – М.,1937. – Ч.I.
9.Мавродин В.В. Образование древнерусского государства. – Л.,1945.
10.Пресняков А.Е. Княжеское право в древней Руси. – М., 1909.
11.Приселков М. Д. Киевское государство второй половины X века по византийским источникам. Учёные записки Ленинградского государственного университета. – Л.,1941. – Выпуск №8.
12.Сергеевич В.И. Русские юридические древности. – Спб.,1900. – Т.II.
13.Соловьёв С.М. История отношений между русскими князьями Рюрикова дома. – М.,1847.
14.Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг.,1919.

Русь-Україн держава в IX столітті під варяжською династією та її перший володар, великий київський князь Олег

Очолення варяжською князівською династією Руси-України, яку вони перетворили в імперію в IX столітті, вписало на карту Центрально-Східної Європи ще одну значну політичну та торгово-економічну та культурно-релігійну сторіну і в політичну могутність українського народу з яким треба було рахуватися всім народам та державам, як в Європі, так і в Азії [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Безсумнівно, зміцнення Української держави в IX столітті проходило під проводом визначного політичного діяча князя Олега, для якого будь-які засоби були придатними задля укріплення державної влади Києва від Карпат до Дніпра. Широкомасштабна діяльність і політична мудрість київського князя дозволили його сучасникам назвати Олега “Віщим” [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Його далекі попередники на київському троні князі Кий, Дір, Аскольд чи навіть Рюрик були маловідомими політичними діячами, про їх діяльність збереглось обмаль письмових даних, хіба що в усній народній пам’яті, в абсолютно легендарній уяві літописців [21,s.707-708]. Київський дослідник М.Брайчевський вважає, що Аскольд і Дір були реальними могутніми володарями Руси-України і вбивця Рюрик, який змінив династію в Києві, так нічим не проявивши себе в державному управлінні в Руси-Україні, пішов у небуття, не вшанований київським літописцем. Трагедія київського християнського царя Аскольда, який був першим реальним володарем та засновником Української держави від Дону до Карпат у першій половині IX століття, наголошує М.Брайчевський, полягає в підступності язичників як в середині Української держави, так і зовні. На цьому тлі треба розуміти релігійне протистояння, яке закінчилось трагедією в Українські державі і заміною правлячої українсько-слов’янської династії на варяжську, яка призупинила традиційний розвиток укрнаїнскь-слов’янської державності з епохи Антської та Волинсько-Дулібської

держав II-VIII століть нашої ери. Варяжський князь Олег, на думку дослідника, ставши великим київським князем, володарем Української держави, успадкував політичну традицію діяльності великих київських князів, співправителів Української держави першої половини IX століття Аскольда і Діра. Намагаючись подобатися українському суспільству, князь Олег зразу по вокняженню в Києві розпочав задовільняти його політичні та торгово-економічні потреби [3,с.23-47; с.7-43,с.44-47].

Згідно зі свідченнями джерел, великий князь князь Олег як реальний володар Української держави постає перед нами реальним політичним володарем в столичному Києві. Він продовжує політичні традиції Української держави, активно підтримує економічні та торгівельні інтереси суспільства, опираючись на могутню військову організацію [5,с.81-84; с.94-96].

Власне від часу його правління в Києві до сучасних українців дійшли перші угоди Української держави IX століття з Візантійською імперією, достовірність яких підтверджується не тільки їх документальною реальністю, але й іншими іноземними та вітчизняними, в тому числі й археологічними, джерелами. Таким чином, можна наголосити, що великий князь Олег є першим могутнім володарем Української держави, варяжської династії, діяльність якого конкретно направлена на об’єднання всіх володінь довкола Києва [9,с.74-87; с.112-118; с.131-138].

З’ясовуючи роль князя Олега в розвитку Української держави в XI столітті, видатний український вчений і перший президент Української держави М.С.Грушевський писав: ”що великий князь Олег, вибираючи Київ за столицю Української держави, враховував автохтонність українського етносу, його високий соціально-економічний та політичний рівень розвитку” [6,с.24-56, с.123-167].

В той же час, землі фіно-угрів, майбутня Володимиро-Суздальська Русь, тільки колонізувались українським етносом, військово-політичною організацією і в IX столітті перебували на значно нищому рівні соціально-економічного та політичного розвитку [4,с.184-226, с.388-436].

Без сумніву, концепція М.С.Грушевського щодо великого київського князя Олега виникла внаслідок безкомпромісності наукових теорій російської історіографії, яка взагалі не визнавала існування українського народу, як і Української держави [4,с.184-226, с.388-436], не кажучи вже про перших українських політичних діячів варяжської династії, зокрема великого київського князя Олега [12,с.17; 4,с.184-226, с.388-436].

Характерно, наголошував український дослідник М.Чубатий, великий князь київський князь Олег розумів стародавні державні традиції в Подніпров'ї, і тому дотримувався традицій високого рівня політичної культури Української держави яка у відношенні до народів фіно-угрського, московського та варяжського була на вищому рівні [19,с.18-60]. Зауважимо, що таку точку зору поділяв визначний радянський історик М.Н.Тихомиров [17,с.12-17].

Другий радянський дослідник А.М.Насонов теж вважав, що Руссю в час князя Олега називали лиш південь, тобто, лиш землі Руси-України [10,с.45-53]. Літописи часу великого князя Олега теж термін "Русь" пов'язують винятково з Київською, Переяславською, Чернігівською, Волинською та Галицькою землями, а тобто, з ключовими землями українського народу, які нак чолі з Києвом стали фундаментом Української держави [14,с.338, с.341, с.371; с.284, с.285].

Таким чином, наголошує Б.О.Рибаков, у час великого князя київського Олега, який віроломністю військових походів знищує династію києвичів, яка з V по IX століття правила Україною від епохи візантійського імператора Юстініана, утверджує в Українській державі з центром в Києві, нову династію і назву стародавньої держави слов'ян – Русь [16,с.63,с.67], яку М.С.Грушевський вірно називає з часу правління варяжської династії Руссю-Україною [4,с.184-226, с.388-436].

Слід наголосити, що правління великого князя Олега Руссю-Україною подається джерелами в стилі опису варяжських саг, однак, візантійські джерела описують князя Олега як мудрого воїна і політика, тому на нашу думку, джерела, що свідчать про діяльність Олега, треба розділити на дві групи: давньоукраїнські літописи, та зарубіжні

візантійські, хазарські, мусульманські хроніки. До вітчизняних належать “Повість минулих літ” та “Новгородський літопис”, які, як вважають дослідники, були написані одночасно [12,с.4].

Візантійські джерела описують нам князювання Олега в хроніці “Продовжувача Феофана” [21,s.707-708]. Арабські та персидські джерела імені князя Олега не згадують. Тільки Масуді, та Кембріджський документ з архіву каїрської Гкнізи згадують про руського князя Олега – ”Хлгу”, що, однак, не дає нам право пов’язувати це свідчення з Олегом київським із-за хронологічних розходжень [15,с.82]. Ще серйозніші хронологічні розходження в свідченнях про діяльність Олега знаходимо у Київському та Новгородському літописах [2,с.24-43]. Почнемо з імені Олега. Про те, що він був скандинавом, свідчить літопис, який щоправда, подає нам його слов’янізоване ім’я Олег – Хелгу (святий). Характерно, що Олег спочатку називає себе то князем [13,с.33; с.23; с.23-27], то воєводою, опікуном малолітнього князя Ігоря [11,с.107].

“Повість минулих літ” називає дату смерті Рюрика 879 рік і наголошує, що в цей час Олег був утверджений князем у Києві. Характерно, що вбивство Аскольда і Діра – це теж справа рук Олега. Вокняжіння Олега пояснюється літописцем тим, що він з одного роду з Рюриком, але прямим спадкоємцем роду не являється. Як бачимо, київський літописець почерпнув цю інформацію з оточення Олега і тому детальніше описав його претензії на князювання. В подальшому літописець вже не сумнівається в Олегові, він постійно називає його “великим князем руським” [20,p.7114-119].

Усі подальші джерела до кінця життя Олега називають його великим київським князем, який володіє і південною Руссю, і північною. Власне, його і можна назвати основним організатором великого походу в 882 році на південь. Як зауважує літописець, у 882 році зібрав Олег “варягів, чудь, словен, мерю, і всіх кривичів і захопив Смоленськ”, однак, не зумів зайняти Полоцьк, де місцева династія правила ще до часу Володимира. Утвердившись в Смоленську, князь Олег пішов походом на Любеч. Усі джерела свідчать, що похід був швидким і Київ був захоплений зненацька. Можливо,

князюючи в Любечі, Олег готувався до походу на Київ, водночас уклавши з князями Аскольдом і Діром мирні договори. Очевидно князь Олег розумів, що малочисельна варяжська дружина не зможе воювати проти добре озброєного київського війська, тому застосував хитрість щодо князів Аскольда та Діра. Тільки за обставин раніше приязних стосунків з варягами вони довірили себе останнім. Хоча в Києві не могли знати, що варяги підступом захопили Смоленськ та Любеч. Однак, як наголошує літопис, Олег пояснив великі військові кампанії організацією походу на Візантію і що він іде війною не проти Аскольда і Діра, а проти Костянтинополя [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

В свідченнях джерел багато незрозумілого, однак ясно, що князь Олег зумів заспокоїти Київ до свого приходу і всі його появу трактували як наступ на Візантію. Характерно, що про вокняження хитрістю і підступністю Олега згадує і ал-Масуді, який називає Олега-ал-Олванг. Масуді розповідає, що Олванг почав правити в Києві услід за Діром. У нього багато володінь, велике військо і багато зброї. Він воює з Римом, франками, лангобардами та іншими народами з мінливим успіхом [1, с.144, с.63-64].

Політична ситуація в час вокняження Олега в Києві була, як бачимо з джерел, стабільною. З печенігами був укладений мирний договір, з Хозарією встановилися стабільні торгово-економічні відносини, з Візантією навіть союзні, якщо врахувати, що в 860 році Аскольд і Дір прийняли християнство з Візантії. Тому зміна династії практично вимагала продовження тієї політичної лінії, яку проводила попередня династія. Однак, Олег, утвердившись великим київським князем, розпочав щодо сусідів досить агресивну політику. Володіючи всіма фіно-угрськими племенами, чудь, меря, слов’янами кривичі, словени новгородські, Смоленськом, Любечем, Києвом, князь Олег дуже швидко узалежнив від Києва всі слов’янські князівства до Карпат, окрім хорватів, які, як наголошує літописець, були йому “толковинами”, тобто союзниками. Власне, об’єднавши Русь-Україну з Новгородським, Смоленським княжіннями, фіно-угрськими народами майбутньої Володимиро-Суздальської землі, фіно-угорськими народами, які проживали від Уралу

до Балтики, князь Олег, утвердивши столицю своєї імперії в Києві, організував державу за принципом абсолютної влади, тому джерела заслужено називають його першим каганом руським. Безсумнівно, за таких обставин політична роль такого могутнього і войовничого володаря стала помітною як в Європі, так і в Азії [5,с.81-84; с.94-96; с.124-129].

Як наголошує літописець, першими князь Олег приєднав полян і древлян, а опісля розпочав хозарську війну, яка тривала з 884 до 885 року. В цей час князь Олег звільняє з-під влади Хозарського каганату сиверян і радимичів, направляє свої військові походи на Дністер та Південний Буг, де проживали уличі й тиверці та підкоряє їх Києву. Не зумів він побороти волинян і хорватів, які, однак, в наступних війнах з Візантією були його союзниками. Як бачимо, князь Олег у 886-887 роках об'єднав у єдину військово-політичну систему – Українську державу, народи з різними ступенями феодального васалітету і став її першим правителем-каганом [12,с.14-15].

За таких обставин цікаво глянути на Українську державу – імперію, великого київського князя Олега, з точки зору народів, які в неї входили. Як бачимо, основою держави були українські племінні об'єднання: поляни, сіверяни, древляни, уличі, з більшою політичною автономією – хорвати, волиняни. Всі ці племінні об'єднання і сьогодні вважаються родоначальниками українського народу [5,с.81-84; с.94-96]. Кривичі зі своїми політичними центрами Полоцьком та Смоленськом, радимичі, слов'яни ільменські – їх слід вважати предками білоруської народності [6,с.67], а фіно-угрські народи чудь, меря, єсьм, мурома, корела, єм та інші на українському і білоруському політичному та культурному спадку кристалізували російський народ [7,с.57-61].

Чернігів і Переяслав на федеральних засадах підкорявся Олегу, на що наголошено в "Договорі Олега з греками". В такому ж становищі був Полоцьк, очевидно, і Новгород [13,с.122-124; с.106-108].

За таких обставин вся військово-політична система цих територій була підкорена великим київським князем Олегом, що дозволило йому за короткий час розв'язувати одночасно русько-хозарські та русько-візантійські торгово-економічні та

політичні проблеми, що ще потребує подальшого дослідження [8,с.81-84].

Український історик М.С.Грушевський, опираючись на свідчення польського літописця Я.Длугоша, вважав, що така політична діяльність Олега не була випадковістю, на його думку, це була традиційна політика київської правлячої династії від Кия до Діра, і до Олега. Прийнявши Київ, Олег доклав усіх сил, щоби забезпечити свою державу стабільними торгово-економічними та політичними договорами з Візантійською імперією, таку ж політичну діяльність він проводив і щодо Хозарського каганату [4,с.408-412]. Цим цілям слугували його військові походи і опісля укладені "договори з греками". В них були зацікавлені і Візантія, і Русь. Олег вибрав дуже зручний момент, оскільки Візантія в цей час вела війни з Арабським халіфатом. Дослідники припускають, що договір великого київського князя Олега з Візантією був не тільки торгово-економічний, але й політичний, і що князь Олег внаслідок такого договору, ставши союзником Візантії, долучився до війни з Арабським халіфатом [12,с.16-17; 21,s.707-709].

Творець Української імперії, один із яскравих представників варяжської династії в IX столітті, великий київський князь Олег [18,с.45-124], згідно зі свідченнями київського і новгородського літописів, помер "від укусу змії" в 992 році, залишивши створену ним велику Українську імперію князю Ігорю, яка, хоч і з нечіткими політичними обрисами, однак, стала тією Українською державою, яка служила взірцем усім наступним київським володарям скандинавської династії, і розквіт якої припадає на XI – першу половину XII століття, яка в рамках національної території українського народу, ставши в XI-XII столітті національною Українською державою активно функціонує до кінця XIV століття [5,с.81-84; с.94-96,с.124-129; 18,с.45-124].

Л і т е р а т у р а

1.Ал-Масуди. Промывальни золота. – Париж,1864. – Т.ІІ. – Т.ІІІ.
2.Бережков Г.П. Хронология русского летописания. – М.,1963.
3.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у ІХ ст. – К., 1975-1977.
Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
4.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1913. – Т.І.
5.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави в ІХ-Х століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо В.С. Українська держава в ІХ ст. під варяжською династією та її перший володар Олег. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
6.Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки ("Древнерусская народность, древнерусский язык"- до питаня сучасного міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
7.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-Х століттях (До питання етнотворення російського народу та взаємовідносин українців та росіян в стародавні часи). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
8.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української деражави в ІХ-Х століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
9.Карамзин М.Н. История государства Российского. – М., 1988. – Т.1. – Кн.1.
Соловьёв С.М. Сочинения. – М.,1988.
Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1949.

10.Насонов А.Н. “Русская земля” и образование територии Древнерусского государства. – М.,1951.
11.Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Новгородская летопись. – Спб.,1908.
12.Новосельцев А.П. Образование древнерусского государства и его первый правитель. Вопросы Истории. – М., 1991. – №2-3.
13.Полное собрание русских летописей. – М.,1962. – Т.I.; Т.II. – Спб.,1908.
Руський Літориук. - К.,1989.
14.Полное собрание русских летописей. – М.,1962. – Т.I.; Т.II. – Спб.,1908.
15.Прокштейн А.П., Кияшко В.Я. Хронология. – М.,1981.
16.Рыбаков Б.А. Мир истории. – М.,1984.
17.Тихомиров М.Н. Происхождение названия “Русь” и “Русская земля”. – Советская этнография. – М.,1947.
– №6-7.
18.Федака С.А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
19.Чубатий М. Княжа Русь-Україна, та виникнення трох східнослов’янських націй. – Нью-Йорк-Париж,1964.
20.Golb N., Pritsak O. Khazarian Hebrew Dokuments of the Tenth Centru. – Itaca-Lnd,1982.
21.Corpus scriptorum historiae Buzantinae. – Bonn,1838.

Русь-Україна в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантівйських джерел в 60-70 роки Х століття

В середині 60-х років Х століття, вже могутня Русь-Україна вступила на шлях довгих та затяжних війн, оскільки сусідні країни, зокрема Хозарський каганат, Візантійська імперія витіснили торгово-економічне та політичне проникнення Руси-України з ключових ринків Азії, Північного Причорномор'я та Костянтинополя внаслідок слабкості політичної влади, часу правління Українською державою, великої княгині Ольги. Власне в цей час регіональні князі відчасти вийшли із покори центральної влади, відчасти, як радимичі та в'ятичі перейшли внаслідок завоювання, в підданство до Хозарського каганату [1,с.34-39; с.46-49; с.46-49]. Внаслідок складної політичної та торгово-еконмічної ситуації, яка склалася внаслідок ослабленням Української держави, новий володар Руси-України, великий київський князь Святослав Ігоревич розпочав війни з Волжською Булгарією, Хозарським каганатом, Візантійською імперією. Таким чином, як засвідчують джерела, Русь-Україна внаслідок військових експансій нового великого київського князя Святослава, стає активним учасником політичних взаємин, особливо українсько-болгарських, українсько-візантійських, українсько-хозарських [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

Слід наголосити, що ці військово-політичні події зразу попадають на сторінки всіх тогочасних джерел, що дає нам право, на їх основі проаналізувати активізацію Української держави в 60-70 роках Х століття. Як бачимо із джрельної бази, що в перекладах зберігається в Російській державній бібліотеці, її основу складають "Історія Льва Дьякона", візантійського хроніста другої половини Х століття, який досконало знав час в який розвивалися основні події, тому досконало описав нам українсько-візантійську, українсько-болгарську війни [10,p.61-63, p.70, p.81-82].

До нас дійшли з описами цих подій і візатійські хроніки Скіліци (XI ст.) [9,p.227], та Зонари (XII ст.) [8,p.87].

Що стосується вітчизняних джерел, то про хід політичних подій в українській державі в 60-70 роках X століття нам розповідіє “Повість минулих літ”, яка була складена в XII столітті. Слід наголосити, що візантійський письменник Лев Дьякон розповідає про українсько-візантійські відносини з часу візантійсько-болгарської війни в 965 році і доводить візантійсько-українські взаємовідносини до часу українсько-візантійської війни 971 року. Як засвідчує дане джерело, Візантійська імперія для війни з Болгарією запрошує Русь-Україну [5,с.46-53,с.224-250].

До великого київського князя Святослава в Київ направляється послом син херсонеського стратига, Калокір, якому вдається переконати князя Святослава виступити проти Болгарії [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236]. В подальшому візантійський імператор взнавши про успіхи військової кампанії в Болгарії та перелякавшись Русь-Україну, із-за зради свого посла Калокіра, розпочав зміцнювати Костянтинополь і готуватися до війни з Руссю-Україною. Він направляє посольство в Болгарію на чолі з Никифором Еротиком та Феофілом Євхаїтським і пропонує Болгарії мир та союз, однак військової допомоги на їх прохання їм не надає. В подальшому Лев Дьякон замовчує про українсько-візантійські відносини і розпочинає про них розповідь з 11 грудня 969 року, тобто з часу проголошення Іоаном Цімісхієм візантійським імператором. Ставши імператором Іоан Цімісхій розпочав активну війну з Руссю-Україною за вплив в Болгарії. Як наголошує Лев Дьякон, взнавши про появу українських військ на Балканах він відправив проти них досідченого полководця Варду Скліра, який і розбив передове військо великого київського князя Святослава, чим і зупинив швидке просування українських військ на Костянтинополь [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

Дальше Лев Дьякон розповідає про виступ імператора Іоана Цімісхія проти князя Святослава в 971 році в пасхальні дні. Він ставить перед собою завдання взяти штурмом столицю болгар містро Предславу. Взявши місто і обласкавши взятого в полон болгарськтого царя Бориса та його казну, імператор сказав болгарам, що основновним завданням його походу є визволення болгар від влади

великого київського князя Святослава, який в цей час перебував в Доростолі. В цей час, як наголошує Лев Дьякон, на сторону Цімісхія перейшлир міста Пліска, Дінея та другі тому становище князя Святослава в Доростолі було важким. У нього були великі втрати у війську, яке було в фортеці повністю оточене в тому числі зі сторони Дунаю візантійським флотом. За таких обставин, як наголошує Лев Дьякон, князь Святослав прислав в стан візантійського імператора своїх послів для переговорів про мир, на який імператор Іоан Цімісхій з радістю згодився. Скоро мир був заключений, згідно статей умов миру, українські війська на чолі з князем Святославом повинні були покинути Болгарію, а візантівйці ввійшовши в Доростол дати можливість їм по Дунаю, на своїх кораблях, відійти до себе на батьківщину. Імператор також зобов'язувався забезпечити їх продуктами та хлібом на дорогу. Згідно умов договору Русь-Україна і надалі залишалася дружною до Візантійської держави країною і зобов'язувалась допускати українських торговців для торгівлі як в Костянтинополі так і по всій країні. Лев Дьякон залишив нам опис особистої зустрічі в час заключення миру великого князя Святослава і імператора Іоана Цімісхія. Завершує свою розповідь Лев Дьякон розповіддю про випадкову загибель великого князя Святослава від печенігів і тріумфом Цімісхія над болгарами [10,p.61-63,p.70,p.81-82]. Пізніше в XI-XII століттях про ці події нам розповідають візантійські хроністи Скіліца і Зонара. Скіліца починає розповідь з причини виникнення українсько-візантійсько-болгарського конфлікту згідно яких Візантійський імператор Никофор II вимагав від болгарського царя Петра, щоб той не дозволяв туркам (уграм) переходити через Дунай і завдавати шкоди візантійцям. Сціліца зауважує, що болгарський цар Петро не звертав на ці вимоги ніякої уваги і кожний раз обманював візантійців. За таких обставин імператор направляє Калокіра в Київ до великого князя Святослава і просить його , щоб той в 968 році напав на Болгарію. Дальше автор наголошує, що великий київський князь Святослав покорив Болгарію і полонив двох синів царя Бориса Бориса і Романа і вирішив назавжди залишитися в Болгарії всупереч договору, який він заключив з імператором

Никифором II. Скіліца наголошує, що проти візантійського імператора великий київський князь Святослав діяв в союзі з частиною болгар. Надопомогу собі він також запросив печенігів та угрів, що проживали в Паннонії. У війні проти імператорських військ, які очолював Варда Склір під Аркадіополем, наголошує Скіліца, варвари були розділені на три частини: болгари і українці складали одну частину війська, угри(турки) – другу, печеніги – третю. Печеніги були розгромлені візантійською армією в першу чергу. В подальшому Скіліца підтверджує практично всі свідчення Льва Дьякона в тому числі і про страту в Доростолі 300 болгар та полонення 20 тисяч боячись їх повстання. Скіліца також наголошує, що після вступу могутнього візантійського війська, коаліція, яку очолював Святослав з власних сил – болгар, угрів та печенів розпалася. Дальше хроніст наголошує, що Святослав просив Іоана Цімісхія прийняти його в число друзів та союзників Візантії. Після розмови з великим київським князем Святославом візантійський імператор Іоан Цімісхій направив послів до печенігів з проханням не переходити через Дунай і не нападати на Болгарію, а також дозволити українцям пройти через їх землю в свою батьківщину. Печеніги погодилися з усіми вимогами імператора окрім останнього, наголосив на завершення свого твору Скіліца [9,p.227].

Трохи пізніше про ці події в своїй хроніці описав Іоан Зонара, який розповів про українсько-візантійську війну, згадавши, що конфлікт між Візантією і Болгарією розпочався через угорців. Дальше Зонара наголосив, що внаслідок запрошення Візантією, великий київський князь Святослав опустошив всі болгарські землі. В подальшому Зонара описує репресії Святослава проти болгар, які він пов’язував з боязню повстання останніх проти свого панування в Болгарії. Розповідає і про наслідки переговорів Іоана Цімісхія і Святослава згідно яких, останній залишився серед друзів і союзників імперії [8,p.87-88].

Слід наголосити, що ці свідчення доповнюються і “Повістю минулих літ” [5,с.46-53,с.244-250], а також Новгородським [4,с.117], Переяславсь-Суздальським [3,с.14], літописами, а

також недійшовшими свідченнями з літописів, які використав при описі цих подій В.М.Татіщев [7,с.48-49].

В останній час проблемою дипломатичних взаємовідносин великого київського князя Святослава займався російський дослідник А.М.Сахаров, який в основному звернув увагу на дипломатичні взаємовідносини Руси-України з Візантійською імперією в Х столітті. Охарактеризувавши, в основному радянську історіографію, дослідник наголосив на великому міжнародному значенні війн, переговорів та укладення договорів Руссю-Україною в Х столітті, що засвідчує про останню, як про велику європейську державу [6,с.60-91,с.95-160].

Сукупність проаналізованих нами джерел та висновків вчених дає право реконструювати наступну картину українсько-візантійських відносин в 60-70 роках Х століття [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

Як засвідчує Лев Дьякон політичний союз між Візантією і Руссю-Україною був добре продуманий. Передусім в Костянтинополі бачили наростаючу могутність Києва і його притензії відігравати більшу роль в Північному Причорномор'ї, де Візантія не могла поступитися своїми інтересами і намагалися обмежити її договром. В цей же час візантійське Причорноморря мало великі протиріччя з наростаючою могутністю Болгарського царства, яке теж претендувадо на роль торгово-економічного лідера у цьому регіоні. Окрім цього в Костянтинополі вважали, що напади угрів на Візантію відбувалися за безпосередньою участю, або згодою Болгарії. Все це ставило під загрозу не тільки Костянтинополь, але й Причорноморські провінції Візантії. За для таких обставин треба було любою ціною зупинити зростання могутності Болгарського царства. Слід наголосити, що вибів в посли в Київ сина херсонеського стратига Калокіра був не випадковим, оскільки останні прекрасно знав ситуацію не тільки в Криму і в усьому Північному Причорномор'ї, але в сусідній Руси-Україні і міг провести переговори з великою долею відорогідності успішно. Як наголошує Лев Дьякон Калокір був викликаний в Констянтинополь, йому було присвоє високе звання патриція, видано 15 кентинаріїв золота для передачі в Київ і

він поспіхом відправився в далеку дорогу. Йому було доручено привести на Болгарів князя Святослава, оскільки взаємовідноси з останньою набрали загострених рис. В цей же час візантійські війська завдали удару по прикордоних болгарських областях, але великого успіху не досягли. В цей же час напруженими як політичними так і соціально-економічними залишаються відносини Візантії з Хозарським каганатом, який розпочав наступ на Північне Причорномор'я. Важко повірити, щоб удар князя Святослава по Хозарському каганату в 965 році був організований не без участі Візантії. Як бачимо із свідчень місія патриція Калокіра в Київ та золото яке він привіз відіграло свою роль. Однак патрицій домовився з Святолавом і про особисте, а тобто з його допомогою добитися імператорського престолу віддавши за це Руси-Україні, Болгарію та скарбницю візантійських імператорів. Однак переворот в Костянтинополі і прихід до влади Іоана Цімісхія звели в подальшому на нівець устремління патриція Калокіра, хоча він не щез з політичного життя і в 996 році ми знаємо його як посла Василія II з македонської династії до германського імператора Оттона III, де в той час уже не було в живих ворогів Калокіра імператорів Никифора Фоки, який в 963 році незаконно захопив і відібрав владу свід малолітніх синів вмершого Романа II та Іоана Цимісхія. Однак слід наголосити, що з 966 патрицій Калокір, як наголошує Лев Дьякон, зрадивши імператора Никифора Фоку, повністю пов'язав свою долю, до трагічної смерті, з володарем Руси-України великим київським князем Святославом [10,p.61-63,p.70,p.81-82].

Така позиція Калокіра давала можливість Святославу в подальшому після переможного болгарського походу, закріпившись там, за участю останнього, напасти на Візантію. Все це підтверджується і тими обставинами, що коли візантійський імператор Никифор Фока взнав про завоювання Болгарії, він активно почав готуватися до війни з Руссю-Україною. Як бачимо Візантія починає готуватися до боротьби з Святославом за допомогою тайного договору з печенігами. Події розвивалися так в 967 році князь Святослав завойовує Болгарію і тим самим з Калокіром загрожує пануванню Никифора Фоки в Візантії в цей же час

через рік в 968 році печеніги нападають на Київ, що заставляє Святослава літом 968 року покинути Болгарію і відійти на допомогу Київу. Як бачимо осінню після смерті великої княгині Ольги Святослав знову повертається на Дунай. В 970 році ми вже бачимо його воюючого з Візантією, про що сповіщає Лев Дьякон [10,p.61-63, p.70, p.81-82].

В цей же час, як наголошують джерела, з 970 по 971 роки, Святослав спрямовує свій удар по Західній Болгарії де сконцентрувались провізантійські сили царя Петра, а потім Бориса. Власне в цей час проходить болгаро-візантійське зближення, що заставляє Святослава шукати союзників для ведення проти Візантійї та Болгарії війни. Як бачимо з початком 70 років Х століття Русь-Україна та Візантія вступають в нову фазу компромісів. В Візантійській імперії появляється новий імператор Іоан Цімісхій, який хоче згладити протиріччя між Візантією та Руссю-Україною. Про це ми дізнаємося із свідчень Льва Льякона, який характеризує нам суть переговорів між Святославом і Цімісхієм. Як бачимо на початку переговорів Цімісхій закликає дотримуватися умов договору, який був укладений між Святославом і Никифором Фокою, наголошуючи, що за допомогу князь Святослав отримає нагороду за попередню допомогу, яку він виконав на прохання Візантійської імперії, зробивши походи проти мисян (болгар). Однак зараз він повинен повернутися в свої володіння до Кеммерійського Боспору і залишити Болгарію. Як засвідчують джерела, всі переговори, які пройшли в 970 році і про які розповідає Лев Дьякон не принесли успіхів жодній із сторін. Тільки після реорганізації арміїх й перемоги під Аркадіополем в 971 році під час підходу візантійських військ під Доростол, настала певна перевага в візантійському таборі. В цей же час, наголошує Лев Дьякон, розпочались активні переговори між імператором Цімісхієм та великим князем Святославом, однак в пасхальні дні 971 року, приспавши пильність, він зовсім раптово з усім візантійським військом, пройшовши через гірські балканські проходи з'явився під Предславою де знаходились болгарський цар Борис та військовий загін Святослава на чолі з Сфенкелом [10,p.61-63, p.70, p.81-82].

Сам Святослав знаходився в Доростолі і теж не чекав раптового нападу візантійців. Таким чином в короткий час візантійські війська зробили швидкий наступ і зломали сили болгарського і українського війська. Як наголошував Скіліца, Болгарія була повністю завойована Візатією і київському князю Святославу нічого не залишалося як піти на переговори для остаточного заключення миру [9,p.227-228].

Таким чином завершаючим етапом у взаємовідносинах Візантії та Руси-України в час правління великого князя Святослава є двосторонній договір підписаний липні 971 року з візантійським імператором Іоаном Цімісхієм. Як наголошує "Повість минулих літ", великий київський князь Святослав переконавшись в малочисельності свого війська і невірності союзників, ворожості печенігів та угрів направив своїх послів до візантійського імператора Іоана Цімісхія з проханням про мир. Це ж почувши цар, наголошує літописець, послав до нього подарунки ще кращі ніж раніші [15,с.46-53, с.244-250]. Лев Дьякон який достоменно знав про події під Доростолом наголошував, що ранком після останньої битви князь Святослав направив своїх людей з прозицією миру із Доростолу в візантійський табір під містом. Як бачимо із переговорів, наголошував Лев Дьякон, імператор з охотою прийняв пропозицію князя Святослава про союз Візантії з Руссю-Україною [10,p.61-63, p.70, p.81-82].

Візантійський літописець Лев Дьякон наголошує, що українські посли згодилися на заключення миру на наступних умовах: українці передають грекам Доростол, звільнюють полонених, відходять з Болгарії і повертаються в свою батьківщину. В свою чергу греки зобов'язувалися без перешкод дати можливаість на своїх кораблях безперешкод покинути Доростол, не атакувати вогненосними кораблями, дозволити недавнім противникам привозити до себе хліб, а українських торгових людей рахувати як в попередній час друзями. Імператор Іоан Цімісхій надав на дорогу припаси хліба по дві міри на кожного воїна [10,p.61-63, p.70, p.81-82].

Скіліца по цьому питанню досить лаконічний, він наголошує, що на прохання Святослава він та його держава були прийняті імперією в число друзів та союзників. Скіліца також говорить, що на прохання великого київського князя

Святослава, імператор Цімісхій послав до печенігів єпископа Феофіла, який запропонував останнім відновити союз з імперією і не переходити за Дунай і дозволити війську князя Святослава пройти через їх землі в свою батьківщину. Печеніги згодилися з усіми вимогами імператора окрім останнього. Не дивлячись на відмову печенігів наголошував Скіліца, Русь-Україна була знову зарахована до друзів Візантійської імперії [9,p.227-228]. Про прохання великого київського князя Святослава прийняти його в число друзів та союзників Візантійської імперії наголошував також хроніст Зонара, який вважав, що українці у Візантії просили відновлення торговельного статусу для Руси-України. Власне цей пункт був включений основним в договір "мира і любові", який зв'язував союзом дві країни залишав військовим конфліктам всякого змісту [8,p.87-88]. В цей же час, коли в таборі імператора посли Святослава проводили переговори з імператором Іоаном Цімісхієм в табір Святослава в якості відповіді було відправлене посольство яке очолив єпископ Євхантійський Феофіл. Його головне завдання полягало у виробленні міждержавного договору. Як бачимо договір заключається не тільки на теперішні покоління але на майбутні. Для Святослава ця клятвенна грамота являється першою князівською грамотою, яка з 971 року носить форму документа чітко фіксованого як міждержавного, оскільки договір в першій статті відновлює двосторонню любов і мир між Візантією і Руссю-Україною. В другій статті говориться про обов'язкову виплату данини Візантійською імперією. Третя стаття говрить, що відновлюється статуса Руси-України щодо Візантії, як друга і союзника. Четверта концентрує увагу на високому статусі торгівлі і торгових людей обох країн. Скіліца і Зонара наголошують, що договір 971 року відновлював статус України-Русі як “друга і союзника”. Там говориться, що Святослав поклявся з боярами із всією Руссю [8,p.87-88]. В договорі 971 року вказано, що Херсонес, Візантія і Болгарія, а також князь Святослав і його військо будуть зобов'яні наданням військової допомоги від Руси-України. Таким чином нові військово-політичні зобов'язання знову обтяжували Русь-Україну умовами тяжкого миру. Згідно з цим тяжким

договором Русь-Україна була відкинута від ринків Болгарії, Північного Причорномор'я та Приазов'я. Таким чином Святослав зобов'язувався дотримуватись попередніх угод. Після укладення договору великий київський князь Святослав безпечно вирушив на батьківщину в повній впевненості, що імператор Іоан Цімісхій виконає всі пункти договору в тому числі договориться з печенігами. Як бачимо із договору Візантії з печенігами, вони зобов'язалися виконати всі умови договору, окрім пропуску через свою територію військ великого київського князя Святослава. Ми не знаємо чи була оплачена візантійськими послами загибель Святослава, однак, як вважає російський історик А.М.Сахаров, що загибель великого київського князя Святослава від печенігів, це наслідок віроломної політики візантійського імператора Іоана Цімісхія [6,с.202-203].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що не дивлячись на негативні результати балканської війни для Руси-України, та укладення мирного договору в 971 році, загибезі великого київського князя Святослава, Русь-Україна зуміла закрівпити свій військово-економічний вплив в Подунав'ї, Болгарії, Пінічному Причорномор'ї, Приазов'ї та Поволжі [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236]. Дане дослідження, яке базується виключно на першоджерелах, дає право наголосити, що в 60-70 роки Х століття Українська держава з цетром в Києві розпочала вирішення нових завдань, які постали перед нею, а тобто включення в сферу своєї політичної та торгово-економічної діяльності таких районів, як Подунав'я та Причорномор'я. Перед Українська державою та її політичною, військовою та каультуною елітою постало нове завдення – політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне зближення з християнськими державами, передусім з Візантією та Болгарією [2,с.3-11; с.131-141; с.131-141].

Нові завдання вимагали нового підходу до вирішення проблеми політичного і економічного розвитку Української держави. Влане вирішення цих складних політичних і торгово-економічних питань розпочав політичним та військовим шляхом великий князь Святослав, який вивів Українську державу на широку арену міжнародної політики [2,с.3-11; с.83-86; с.224-236].

І хоча діяльність великого київського князя Святослава закінчилась трагічно, його почин підтримали наступні покоління українських політиків, які вирішили питання політичних, еконмічних та культурно-релігійних взаємин з Візантійською імперією, які є предметом подальшого наукового дослідження [1,с.34-39; с.46-49;с.46-49].

Л і т е р а т у р а

1.Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №2.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів ”Сполом”,2004.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів ”Сполом”,2010.

2.Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України-Руси з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовочем християнства. – Мандрівець. Травень-червень. – Тернопіль,2003. – №3.

Ідзьо В.С. Українська держава в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантійських джерер в 60 - 70 роках X століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2005. – Т.VII.

Ідзьо Віктор. Українська держава в час правління великого київського князя Святослава Ігоревича через призму візантійських джерел у 60-70 роки X століття. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.,2005. – Т.VI.

3.Летописец Переяславля-Суздальского, составленный в начале XIII века. – М.,1851.

4.Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.,- Л.,1950.

5.Повесть временных лет. – М.,1950. – Ч.I.

6.Сахаров А.Н. Дипломатия Святослава. – Москва ”Международные отношения”,1982.

7.Татищев В.Н. История Российская. – М., - Л.,1963. – Т.II.

8.Ioannis Zonarae.Eptome historiarum, vol. IV. Lipsiae in aedidus. – D.G.Teudneri,1871.

9.Ioan Scylitzae. Synopsis historiarum. – Berolini et Novi Eboraci, 1973.

10.Leonis Diaconi caloensis Historiae libri decem. – Donnae, 1828.

Політичні та релігійні взаємовідносини Руси-України з Візантійською імперією в IX-X століттях та в час прийняття християнства великою княгинею Ольгою та великим київським князем Володимиром Святославовичем

Політично, як відомо із візантійських джерел, безпосередніми сусідами Візантійської імперії в VI-VIII століттях стають слов'янські князівства Подунав'я та одна із найбільших централізованих країни Східної Європи IX століття – Українська держава [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Власне в цей час велика княгиня київська Ольга, регентша малолітнього сина, великого київського князя Святослава, широко знайомилася з візантійським християнством. Вона, як засвідчують візантійські джерла всупає в політичні та культурно-релігіні взаємовідносини з Візантійською імперією, стає з своїми придворними, християнкою і пропагандистом християнства в Українській державі [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Однак в епоху правління її сина великого київського князя Святослава, який сповідував українське язичництво, зближення релігійних культур, на основі християнської релігії, в середині IX століття із за релігійних різнобачень та відмінностей, політичних та культурно-релігійних взаємовідносин Української держави з Візантійською не відбулось [10,с.12-45; с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Хоча, як напрошуються висновки після аналізу наявних джерел, візантійська політична і релігійна еліта з самого початку, охрестивши велику княгиню київську Ольгу в центральному храмі християнства та міста Костянтинополя, Святій Софії, дала можливість велкій княгині Ользі доторкнутися до найважливіших святинь християнського світу [10,с.12-45; с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

За цей найвищий акт візантійців, уже християнкою Оленою, було зроблено свою пожертву, золоте блюдо обсипане коштовними діамантами, костянтинопольській святині [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

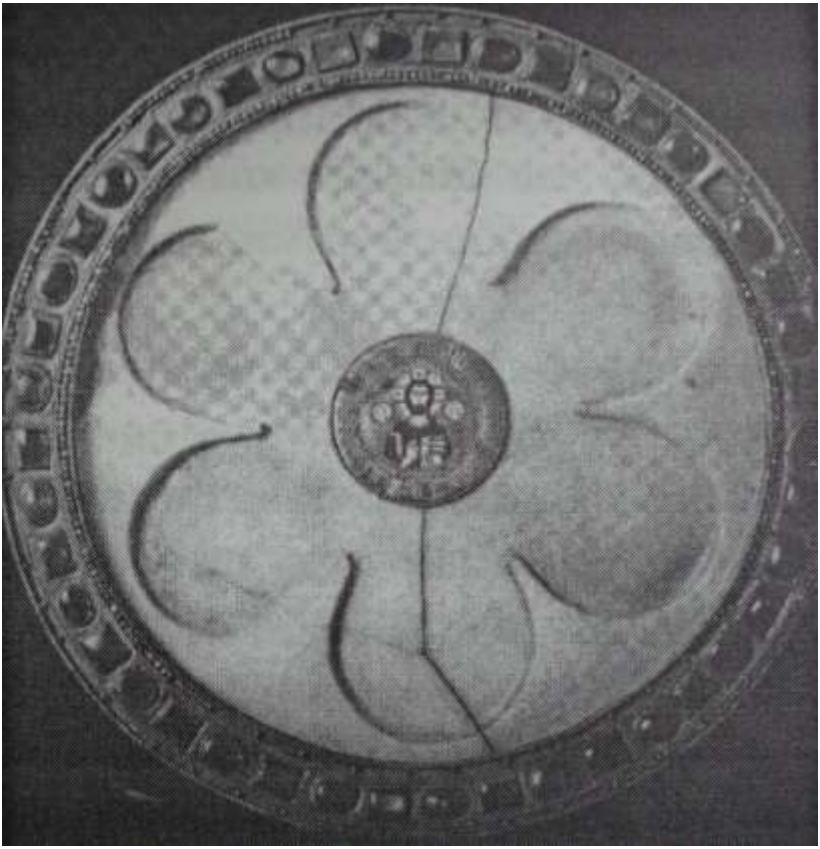

Мал.І. Блюдо яке подарувала після хрещення велика княгиня Ольга храму Святої Софії в Костянтинополі. Сьогодні зберігається в скарбниці Св. Марка у Венеції.

Цю дорогу пожертву велика княгиня Ольга-Олена зробила на знак подяки, за те, що візантійці познайомили через неї частину українського суспільства з християнською культурою та релігією, уже в епоху її правління Українською державою [1,с.12-43; 5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Як бачимо з візантійських джерел, з політичною централізацією Руси-України в IX столітті візантійський культурний та релігійний вплив в епоху великої княгині Ольги стає відчутнішим. З цього часу історія Руси-України висвітлюється ширше на шпальтах візантійських джерел [16,с.23-67]. В основному це торгові та політичні

взаємовідносини, однак, в середині IX століття Візантійська імперія закладає основи релігійних зв'язків з могутнім східним сусідом Руссю-Україною [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Ці події описуються у зв'язку з військовим нападом Руси-України на Візантію внаслідок торгово-політичних суперечок Костянтинополя і Києва. Про це ми дізнаємося із свідчень костянтинопольського патріарха Фотія. Він очевидець цих подій, звертається до своєї християнської пастви з релігійною проповіддю, яка повинна була заспокоїти наляканий Костянтинополь. Костянтинопольський патріарх Фотій закликає імператора та візантійське суспільство до мирних переговорів з грізними та войовничими слов'янами [6,с.42-124].

З його проповіді ми дізнаємося, що причиною нападу Руси-України є не дотримання договору, який уклав візантійський імператор. Патріарх Фотій наголошував: "що коли приплили варварські кораблі, наповнені воїнами з грізно піднятими мечами, ми зрозуміли, що ті, яких ми за невеликі провини пригнічували, і за мале повертали в рабство, прийшли, щоб відомстити нам за наші борги. Вони найшли на нас, як морська хвиля, і знищили живих на цій землі, як польовий звір траву..." [10,с.12-45;с.57-68; 11,с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Військовий напад Руси-України на столицю візантійської імперії місто Костянтинополь нам описує і Венеціанська хроніка Іоана Дьякона, згідно свідчень якої: "слов'яни не змогли взяти Костянтинополя, "непереможне місто", пише Іоан, залишилось цілим, однак слов'яни розгромили передмістя наскільки змогли і перебили народу теж наскільки змогли. Розгром околиць Костянтинополя був здійснений менше, ніж за тиждень. Імператору Михайлу, як розповідає патріарх Фотій, нічого не залишилося, як з могутнім народом "Рос" укласти договір "миру і любові". 25 червня флот русів покинув царгородську гавань так швидко, як і з'явився. "Повість минулих літ" теж згадує про похід флотилії київського князя Аскольда в 866 році" [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Візантійський патріарх Фотій разом з імператором Михайлом не тільки “всю ніч молився” під час облоги Костянтинополя русами, але й організував урочистий хрестовий хід з церковним співом псалмів попід стінами міста, щоб підбадьорити воїнів. Власне це, як підкреслював у своєму описі патріарх Фотій, і врятувало Костянтинополь від “скіфів-язичників”. Як бачимо, морські походи київського князя Аскольда на Костянтинополь відбулися в 860 і 866-867 роках, хоча “Повість минулих літ” датує їх 866 роком, а літопис Новгородський – 854 рокам. Хронологічні розбіжності очевидні, тому ми спробуємо з’ясувати це питання, оскільки воно безпосередньо пов’язується з першим хрещенням Руси-України [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

В “Окружному посланні” 866-867 років патріарх Фотій сповіщає про “хрещення народу Русь”. Тут же він характеризує щойно хрещений народ як самостійний і войовничий. В “Окружному посланні” розповідається не тільки про сам факт хрещення Руси-України, але й обумовлюються політичні взаємовідносини, які в подальших століттях відобразилися в договорах між Візантійською імперією і Руссю-Україною. Патріарх Фотій наголошує, “що, замінивши язичницьку релігію християнською, Русь-Україна прийняла єпископа і з ворога перетворилася в союзника, пообіцявши Візантії військову допомогу” [3,с.21-45, с.57-72].

Свідчення патріарха Фотія підтверджуються “Життєписом імператора Михайла”, який “встановив дружбу і згоду, і переконав русів хреститися” [8,с.51-56].

Візантійський історик XV століття нашої ери Георгій Кедрин пише, що: “народ скіфський, так він називає українців, прислав в Царгород посольство, і просив святого хрещення, яке і отримав” [9,с.8-14].

Візантійський імператор Костянтин Багрянородний згадує “Руську єпископію” серед єпархій Константинопольського патріархату. З його свідчень можна зрозуміти, що “Руська єпископія” знаходилася десь на окраїні імперії. Характерно, що “Церковний Статут” великого київського князя Володимира теж коротко згадує про хрещення Руси-України при патріархові Фотії [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Про хрещення Руси-України при князях Аскольді і Дірі згадує і Никонівський літопис. Цей текст тотожний із текстом “Повісті минулих літ”. Однак, тут говориться і про укладення миру греків з русами і про те, що “Василій приложив багато зусилля, щоб хрестити Русь і просив архієреїв, щоб схвалили хрещення Руси і послали в Русь єпископа”. Характерно, що із свідчень грецького Паралипомена Зонари випливає, що “руси зволікали з хрещенням” [14,с.10,с.13-19,с.23-29].

Також зауважимо, що очевидно спочатку хрестились князі і частина князівської дружини. Це дозволило в подальшому нормандським князям-язичникам здійснити переворот і відновити язичницьку віру [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Протидія християнству в Руси-Україні, очевидно, була наслідком насильницького хрещення Візантією Болгарії та інших народів. З 962 року після коронації папою римським в Римі на імператора Оттона І кристалізується ще одна імперія – західна. Обидві імперії звертають свій погляд на слов’янський схід з метою хрещення слов’ян відповідно зі своїм західним і східним обрядом. Тому язичництво епохи Святослава – це свідома політична позиція Руси-України, яка власне і консолідує Русь-Україну. Князь Святослав більше релігійний політик, ніж правитель держави. Це видно із взаємовідносин сина язичника і матері християнки. Політичні устремління великого київського князя Святослава – це збереження стародавніх політичних, торгово-економічних і релігійних традицій Руси-України на противагу зростаючому впливу християнства [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

В цей же час політична та релігійна доктрина княгині Ольги полягає в залученні Руси-України до християнського світу з його релігією, культурою, традиціями. Переговори між князем язичником і княгинею християнкою не дають ніякого результату, кожна сторона залишається на своїй позиції. В цей же час проти язичника Святослава з метою відновлення християнської єпископії в Руси-Україні збираються всі військові сили Візантійської імперії. Очолює візантійське війська сам імператор Іоан Цімісхій, полководець рішучий і досвідчений. Після кровопролитних битв в Болгарії в Доростолі 971 року відбулася особиста зустріч між князем

Святославом та імператором Іоаном Цімісхієм, так детально описана Львом Дьяконом. Договір обумовлював допомогу Руси-України Візантійській імперії і збереження умов попередніх договорів. Що стосується християнства, то нам нічого не відомо з цього приводу [18,с.12-25, с.45-72].

Таким чином, із проаналізованих нами джерел відомо, що Русь-Україна була зацікавлена в добросусідстві з Візантійською імперією [7,с.131-141; с.131-141].

Візантійська імперія в IX столітті панувала на Чорному та Середземному морях, тут в Костянтинополі сходились шляхи світової торгівлі, культури та релігії. В цей час Візантійська імперія межувала з Руссю-Україною по Чорному морю. В Костянтинополь з Дністра, Дніпра, Дону прибували українські купці, які пізнавали візантійську культуру, також християнство. Столиця Костянтинополь з численними храмами вражала русів. Легенди про Візантій – Костянтинополь та його багатство поширюються і в Русь-Україну разом з християнством [13,с.12-36].

Так, у Києві стає відомо, що Костянтин Великий отримав імператорську корону безпосередньо із рук ангела. Всі ці реліквії зберігаються в Святій Софії і настільки священні, що імператор може одягнути їх тільки з благословення патріарха. Патріарх, однак, друга особа в державі. В цей же час політичні та релігійні відносини Візантійської імперії з Римом напружені, оскільки імператор і патріарх вважають себе владиками всього християнського світу і християнської церкви. Римський папа для них всього лиш єпископ, перший єпископ всього християнського світу, але після візантійського імператора – друга особа в християнському світі, патріарх костянтинопольський – третя [15,с.56-67].

При імператорі Костянтині VII був створений Статут Візантійського двору, своєрідний статус усіх державних і релігійних чиновників Візантійської імперії. Перше місце в цьому переліку займав сам – візантійський імператор та співправителі. Друге місце займав – папа римський, який титулувався “Первозванний друг імператора”, третє місце займав – патріарх костянтинопольський, який був названий “Другим після папи”. Далі ішли митрополити та єпископи відносно табеля рангів, яких було 92. Таким чином, в час

єдності християнської церкви папа римський займав перше місце і в християнській ієрархії, а опісля нього друге місце належало патріарху костянтинопольському [10,с.12-45; с.57-68;11, с.220-230, с.204-208, с.62-76].

Без сумніву, що в Києві в час великого князя Святослава все це знали, і розумний князь враховував позицію християнства у власній країні. Як відомо, в його власній дружині були християни і в посольстві в Костянтинополь до імператора Костянтина VII на чолі з княгинею Ольгою були присутні його представники. Як наголошувалось вище, в плани матері щодо християнізації Руси-України він був посвячений. Вчені припускають, що старший син Ярополк був висвячений бабкою на християнина, що підтверджує його одруження з гречанкою-черницею. Однак, політична діяльність змусила його в якийсь політичний момент навіть проводити гоніння на християн. В його час християнська партія, яка концентрувалась навколо княгині-християнки Ольги, була сильна, відігравала велику роль в державних та торгово-економічних справах Руси-України. В Києві відчувалося зміцнення позиції християн, і княгиня Ольга добре обдумувала хрещення Руси-України і перетворення християнства в релігію всієї Української держави. Всі ці її плани, очевидно, були предметом переговорів з імператором Костянтином. Її визначеність в християнстві доведена самим хрещенням в Костянтинополі в 946 році [2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Християнська княгиня Ольга та події, що розвивалися в Руси-Україні після її хрещення, привертають увагу дослідників і аналітиків. Як відомо із джерел, посольство княгині Ольги, “архонтиси русів” з релігійних питань прибуло в Костянтинополь на початку вересня 946 року. Оточення княгині було великим. Візантійські джерела наголошують, що воно складалося з 10 особливо наближених до княгині осіб, серед яких її племінник, імені якого не названо. Далі названо 22 посла від руських князівств, серед них декілька послів князя Святослава. Далі 42 купці, це свідчить, що торгово-економічним відносинам княгиня приділяла велике значення. Серед свити княгині Ольги було три перекладачі. В її найближчому оточенні було 16 візантійок. В складі

посольства був і священик. За свідченнями княгині Ольги, на прийом імператора вона очікувала дуже довго. Перед “архонтисою русів” вибачились, що княгиня сприйняла за образу. Однак, чиновники візантійського імператора намагалися за цей час як слід показати великій княгині Ользі свою столицю, місто Костянтинополь з його палацами, оборонними мурами, церквами, торгово-ремісничими центрами [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

9 вересня 947 року в тронному залі палацу відбувся імператорський прийом, який закінчився парадним обідом в честь “архонтиси русів” і її посольства. Прощальний прийом та обід 18 серпня був теж дуже урочистий. Самого ходу переговорів нам прослідкувати не вдалося, оскільки відсутні будь-які джерела, однак відомо, що княгиня Ольга була не дуже задоволена ними. Очевидно в цей час військова допомога Руси-України Візантії не дуже була потрібна. Що ж до хрещення Руси-України, то Візантійська імперія, знаючи що при владі в Руси-Україні стоїть могутній язичницький князь Святослав, теж не бажала втягувати себе в переговори з княгинею Ольгою, знаючи, що це загрожувало війною з Руссю. Всі ці міркування базуємо на прощальних словах княгині Ольги патріарху: ”Люди мої і син мій – язичники, хай збереже мене бог від всякого зла”. Це підтверджує, що основною метою переговорів було хрещення Руси-України. Сам факт хрещення “архонтисі русів” імператором цьому теж підтвердження. Що ж стосовно хрещення самої княгині та прийомів імператором з імператрицею, то це теж носило чисто політичний характер. Слід наголосити також, що княгиня Ольга зробила пожертву в соборі святої Софії, що було відображено в джерелах XII століття. Пожертва, як наголошувалось вище, складалась з великого золотого тареля, оздобленого дорогоцінним камінням та перлами, і була, як вважають вчені, хрестильною пожертвою княгині. При хрещенні княгиня Ольга отримала християнське ім’я Олена. Відомо, що ім’я Олени княгині дали не випадково, Оленою називалась мама Костянтина Великого. Вона була християнкою при сині язичнику Костянтині. Власне та стародавня Олена докладала зусиль для утвердження християнства в Римській імперії. Ось таке завдання

отримала християнка Олена від Костянтинополя, повертаючись у свою державу, якою правив її син язичник. Вона привезла, як вважають дослідники, подаровану візантійським імператором, освячену костянтинопольським патріархом, ікону святого пророка Іллі [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141]. Як вважають дослідники ікона святого Іллі в подальшому перебувала в побулованою княгинею Ольгою, першому християнському храмі міста Києва, Іллінській церкві [4,с.131-141; с.131-141].

Мал.2. Ікона пророка Іллі X століття з церкви святого Іллі побудованої великою княгинею Ольгою у Києві. Зберігається в Римі.

Як бачимо, союз встановлюється, що видно із подальших дій княгині-християнки Ольги-Олени. Опісля в 961 році імператор Роман просить допомоги проти арабів та нападів норманів, і княгиня Ольга посилає київське військо на допомогу імперії. Однак, мова про хрещення Руси-України Візантією не іде, оскільки та веде кровопролитні війни. За таких політичних реалій 969 року помирає велика княгиня Ольга. Літописець в "Похвалі Ользі" порівнює княгиню-християнку Ольгу-Олену "зі світлим місяцем вночі, зіркою перед християнським світанком Руси-України..." [16,с.23-46].

Політичні міжусобиці князів Ярополка і Володимира добре досліджені в українській та зарубіжній літературі. Перемога князя Володимира, на нашу думку, була цілком логічною, якщо повірити, що Ярополк був християнином, одруженим на грекині, намагався утвердити християнство і тим самим виконати заповіт бабки Ольги про християнізацію Руси-України. А цьому опиралося тоді язичницьке суспільство та дружинна верства князя Володимира. Аналіз джерел дає підстави наголошувати, що перемога князя Володимира над князем Ярополком – це чергова перемога язичництва над християнством, що потребує подальшого перегляду та аналізу джерел [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Проте, утвердившись в Києві політично, великий князь Володимир побачив недосконалість язичницької релігії. Спочатку він почав реформувати язичництво, однак, добре вивчене історичною наукою, реформування закінчилось провалом. Другий етап Володимирового сходження до християнства – це винесення релігійного питання на розсуд усього українського суспільства, відоме з джерел як "вибір віри" [5,с.3-11; с.78-83; с.131-141].

Довгий процес вибору віри та дискусій призвело до того, що панівною елітою за основу було вибране почесне візантійське християнство. Як бачимо, язичницький пантеон Володимира потерпів крах. Володимир зауважив, що вже довгі віки християнство функціонує в Києві цілком легально. Частина його бояр, купців та дружини вже хрещена. Великокнязівська влада активно вступає в тісні торгово-економічні та політичні зв'язки з християнськими країнами

західної та південної Європи. В цей час під впливом християнства змінюється світобачення українського народу, стара віра не витримує конкуренції з християнством. Новий час християнства змушує великого київського князя Володимира розглянути всі державні віри і з'ясувати їх придатність для повсякденного функціонування в державній системі Руси-України. Літописець відзначає, що Володимир "християнством просвітив Русь, вивів її з темряви язичництва" [14,с.10,с.13-19, с.23-29].

Однак, якщо ретельно проаналізувати "вибір віри князем Володимиром", то видно, що він з самого початку схилявся до візантійського християнства. Загравання великого київського князя Володимира з Візантійською імперією розпочалось одночасно з утвердженням його в Києві. Як відомо із джерел, вже тоді великий київський князь Володимир продумував плани зближення і політичного і релігійного з Візантією. Надання допомоги Візантійській імперії було постійно пов'язане з династійним шлюбом і, нарешті, будучи в безвихідному становищі, імператор Візантії дав згоду на шлюб своєї сестри Анни з язичником Володимиром за умови його хрещення, як політичного діяча, і держави, яку він очолював. Однак, дипломатія Візантії була гнучкою і, щоб остаточно утвердити свої політичні амбіції, київський князь Володимир завойовує візантійський Херсонес і погрожує Костянтинополю. Як бачимо із аналізу джерел, великий київський князь Володимир наполегливо домагається візантійського християнства і шлюбу з сестрою візантійських імператорів, принцесою Анною [11,с.93-158].

Династійні шлюби в той час мали велику вагу, вони сприяли як політичному, так і релігійному зближенню. Тому Володимир продовжував активну зовнішньополітичну діяльність з метою не тільки прийняття християнства, але й династійного зближення з політичною верхівкою Візантійської імперії [1,с.23-45; с.56-78].

Політична діяльність великого князя Володимира пов'язується з ходом подій в Європі. Як відомо, саме тоді німецький король Оттон І приєднав до своїх володінь значну частину Італії і проголосив створення Священної Римської імперії. Оттон ІІ зумів організувати свою християнську

державу і поширити її владу на всю Західну Європу [17,с.45-48].

Володимир розумів, що на заході від володінь його держави набирає сили Західно-Римська християнська імперія, на Південному-Сході процвітає Візантійська християнська імперія. Головні політичні відносини Руси-України пов'язані як з Візантійською, так і з Західно-Римською імперіями. Встановлення династійних зв'язків було важливою і необхідною частиною зовнішньої політики християнських держав та політичних діячів Європи [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Цілком очевидно, що в Руси-Україні було відомо, що в 968 році письменник і дипломат, єпископ Лютпранд прибув у Константинополь як посол, щоб договоритися з імператором Візантії Никифором Фокою про шлюб візантійської принцеси з сином Оттона I, майбутнім імператором Оттоном II. Імператор Никифор Фока категорично відмовив, наголосивши, що про шлюб між принцесою, народженою в пурпурі, і королем варваром "не може бути й мови". Оттон, на думку імператора Візантії, король варварів, не може бути чоловіком благородної принцеси. Єпископ Лютпранд намагався доказати можливість такого шлюбу, наголосивши, що внучка імператора Романа старого була по шлюбі дружиною болгарського царя Петра. Відмовивши, візантійський імператор Никифор Фока давав зрозуміти католицькому єпископу, що християнський король Оттон нічим не кращий від варвара-язичника. Ми прекрасно розуміємо відмову візантійського імператора, вона політично-релігійна. Йдучи на розрив з західним християнством, правляча еліта Візантійської імперії протиставляла їй свою власну політичну і релігійну систему, яку вважала за основу християнства. За таких політико-релігійних відносин з Західною Європою помирає через рік імператор Никифор Фока. Новий імператор Іоан Цімісхій проводить гнучкішу політику з Західною Європою. На нове звернення Оттона I імператор Іоан Цімісхій пропонує йому в дружини свою племінницю Феофано і Оттон I згоджується. Шлюб Оттона II був урочисто скріплений папою в Римі 14 квітня 972 року [18,с.23-29].

Все це було відомо і в Руси-Україні, тому політична і дипломатична діяльність великого київського князя Володимира Святославовича в контексті нашого аналізу джерел, цілком стає зрозумілою. Великий князь київський Володимир теж проводить політичне та релігійне зближення з Візантійською імперією з метою встановлення династійної спорідненості. Всі деталі цього політичного та релігійного єднання проаналізовані вченими, тому тільки наголосимо, що великий київський князь Володимир зумів внаслідок військової дипломатії та натиску на ослаблену імперію поріднитися з візантійськими імператорами. Царівна Анна, яку так без успіху сватав імператор Західно-Римської імперії, стала дружиною великого київського князя Руси-України, Володимира Святославовича [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141]. Безсумнівно, що діяльність Анни в Руси-Україні потребує ретельного дослідження. Згідно зі свідчень хроністів, Анна побудувала в Руси-Україні багато церков. Усі свідчення нашого літопису про царівну Анну зводяться до прохання братів Василя і Костянтина їхати в Русь-Україну: “Може що оберне тобою Бог Руську землю до покаяння, а від Грецької землі відверне жахливу війну” [12,с.34-49].

Джерела сповіщають, що з принцесою Анною прибули вишукані візантійці та візантійки, а також священики з Херсонеса. Для царівни Анни було відведено окремий палац, виділена прислуга для її релігійної та політичної діяльності. Отже, хрещення Руси-України, шлюб великого київського князя Володимира Святославовича з візантійською принцесою Анною – політичні та релігійні акти, продумані всесторонньо і в деталях, безсумнівно, європейського чи світового масштабу. Кожна деталь збережена для нас літописцем з метою засвідчити факт світового значення – прийняття християнства Руссю-Україною. Цей факт яскраво наголошує, що в Східній Європі зміцніла велика держава, скріплена владою християнського володаря і вірних громадян-християн [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Саме хрещення і шлюб з візантійською принцесою Анною можна назвати кульмінаційними в процесі становлення християнської Руси-України епохи великого князя Володимира Святославовича. Джерела детальніше не

розповідають про діяльність великої княгині Анни, однак відомо, що цариця Володимирова Анна померла 1011 року. Сам володар Руси-України, великий князь Володимир Святославович пережив її на чотири роки і помер в 1015. У цьому шлюбі народилися два християнські князі Борис і Гліб, доля яких була трагічною [13,с.131-141; с.131-141].

Мал.3. Реконструкція портрету, вигляду, трону та атрибутів влади володаря Української держави X ст., великого київського князя Володимира з його монет-гривень.

Важливим джерелом, в якому розповідається про діяльність християнського володаря Володимира, є “Пам’ять і похвала Володимиру”. Тут основними заслугами Володимира Святославовича автор бачить “прийняття християнства, побудову Десятинної церкви та дружбу з Візантійською імперією” [14,с.131-141; с.131-141].

Політичний момент для “дружби з імперією” був вибраний якнайкращий. В 986 році Візантійська імперія опинилася в дуже скрутному міжнародному політичному становищі. Болгарське військо отримало велику перемогу над візантійцями, якими командував сам імператор Василій ІІ, який урятувався втечею гірськими стежками, а над імперією нависла смертельна загроза. В цей же час на півдні імперії спалахує повстання полководця Варда Скліра, який зумів підняти проти імператора Василія ІІ значні сили і укласти договір з арабами. Варда Склір проголосив себе імператором, вінчав себе імператорською короною і одягнув червоні імператорські чоботи, що було державним злочином, оскільки право одягати червоні чоботи мав тільки імператор. Чинний імператор Василь ІІ послав до бунтівного полководця Варда Фоки посольство, намагаючись з ним договоритися, наголошуючи, що не час до розладу в державі, оскільки зовнішній ворог стоїть біля воріт Костянтинополя. Однак, Варда Склір показав послам червоні імператорські чоботи, доводячи, що одягнувши їх, уже не знімають. Отже, переговори закінчилися, не почавшись, а Варда Склір готувався до походу на Костянтинополь. В цей же час Василій ІІ, рятуючи імператорський трон, відкликає із заслання з монастиря, що на острові Хіоса, відомого полководця, родича імператора Никифора Фоки, Варда Фоку. Варда Фока швидко зібрав і очолив військо і виступив проти самозванця-імператора Варди Скліра. Суперники вступили в переговори, і Варда Склір запропонував Варді Фоці розділити імперію, він стане володарем Східної частини, а Варда Фока – Західної. Скоро про переговори стало відомо сину Василія ІІ Роману що був у поході, і швидко повіз неприємну новину про зраду в Костянтинополь. Ситуація для Василія ІІ складалася тяжкою, трон під ним захитався серйозно, особливо, якщо врахувати ті обставини, що

попередні десять років відбулося декілька двірцевих переворотів: Костянтин VII був отруєний, Роман – отруєний, Никифор Фока – обезглавлений, Іоан Цімісхій – отруєний. За останні три десятиліття ні один імператор не вмирав своєю смертю, тому згода імператора Василія II на союз з Руссю-Україною і династійним шлюбом є цілком логічним і закономірним явищем в політичній ситуації правління Василія II. Власне за таких майже безвихідних умов він починає політичні переговори з великим київським князем Володимиром Святославовичем. В якийсь момент він призупиняє політичні відносини з Руссю-Україною, оскільки в 987 році військо Варда Фоки розбиває військо Варда Скліра, а самого новоявленого імператора осліплюють і відправляють у Костянтинополь. У святковому піднесенні Василій II вже не потребує військової допомоги Руси-України, чекаючи на повернення Варда Фоки з військом в Костянтинополь, однак, переможець Варда Скліра сам оголошує себе імператором і одягає імператорські чоботи. У Вірменії в будинку магістра Євстафія Маленіна його прибічники вінчають на імператора. Після цього він вирушає зі своїми військами прямо на Костянтинополь. Восени 987 року його військо розташовується табором на азійському березі Босфору біля Хризополя (сучасне місто Скутари), якраз навпроти столиці. Військ для відбиття нападу у Василія II було явно недостатньо, оскільки все військо з Костянтинополя було відправлено з полководцем Никифором Фокою проти Варда Скліра. Звичайно, що в Костянтинополі залишався ще великий гарнізон, до нього були підтягнуті з провінцій вірні імператору Василію II війська. За таких обставин, звичайно, за могутніми стінами, під охороною могутньої залоги, імператор Костянтин міг певний час витримати облогу військ Варда Фоки. Одна, імператор Василій II був далекоглядний політик і заздалегідь подбав, щоб становище його не стало безнадійним, він уклав хоча і не зовсім вигідний, зате добрий договір з Руссю-Україною, який міг забезпечити йому повну владу не тільки в Костянтинополі, але й в усій Візантійській імперії. Як засвідчують візантійські джерела, переговори з Руссю-Україною були успішні і допомога відбірного війська великого

київського князя Володимира Святославовича прибула в Костянтинополь власне тоді, коли в ній була найбільша потреба. Ось як зображає нам ці події всезнаючий про справи Візантійської імперії християнин Яхья ібн Санд, Яхья Антиохійський, який писав арабською: “І сталося тяжким становище його і цим був схвильований цар Василій по причині слабкості його військ і можливій перемозі над собою. І зменшились його багатства і примусило його тяжке становище послати до царя русів, а вони його вороги, щоби просити у нього допомоги, оскільки він знаходиться в тяжкому становищі. І відгукнувся цар русів на прохання Василія. І утвердили вони між собою договір про прийняття християнства Руссю-Україною і одруженню на царю Руси сестри Василія, царівни Анни, і про умови хрещення всього народу Руси-України, а народ Руси-України, великий. Руси ж в той час не сповідували ніякої віри і не належали до ніякого закону. І послав до них цар Василій в подальшому митрополитів і єпископів, а ті охрестили царя і всіх, кого обіймали його землі. І коли було вирішено між ними справу про шлюб, прибули війська русів і з’єднались з військами греків, які були в царя Василія і відправилися всі разом на боротьбу з Варда Фокою морем і суходолом до Хризополя і перемогли вони Варда Фоку” [4,с.23-25]

Зрозуміло, що імператор Василій ІІ уміло використав відбірне військо, послане йому на допомогу великим київським князем Володимиром Святославовичем. Раптовим комбінованим нападом з моря і на суші він розгромив повстанське військо Варда Фоки [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177, с.7-43, с.44-47].

Таким чином, Русь-Україна виконує всі умови договору і готується за участю християнських ієрархів Візантійської імперії і імператорів до хрещення Руси-України. В цей же час критична ситуація, в яку потрапив імператор Василій ІІ, пройшла, і він не починав виконувати своїх зобов’язань щодо хрещення Руси-України і видачі заміж своєї сестри за великого князя Володимира Святославовича [9,с.8-24].

За таких обставин у великого київського князя Володимира Святославовича не залишається іншого способу, як військового тиску на Візантійську імперію. З цією

метою він бере Херсонес і загрожує походом на Костянтинополь: ”Зроблю столиці вашій те ж, що й цьому місту”, наголошує літописець. Таким чином, для візантійського імператора Василія ситуація ставала знову загрозливою, він залишався без військ князя Володимира Святославовича один на один з численними ворогами як зовнішніми, так і внутрішніми. Не розбиті військові сили Варда Фоки в провінціях та болгари готові були підписати договір з Володимиром проти Візантії. За таких загрозливих обставин візантійський імператор ризикувати троном не міг, тому хрещення Руси-України та одруження великого київського князя Володимира Святославовича з принцесою Анною пройшли за “київським сценарієм” [6,с.14-29].

Візантія стала для Руси-України не тільки стратегічним військово-політичним союзником, але й релігійним та династійним. Як згадувалося вище, “цариця Володимирова Анна” померла в 1011 році, великий князь київський Володимир Святославович в 1015 році, родич і союзник Руси-України, візантійський імператор Василій II, проводячи обережну політику і керуючись постійно союзом з Руссю-Україною, як наголошує візантійський історіограф Кедрин, помер в 1025 році, залишивши Візантійську імперію на свого брата, і брата принцеси Анни, Костянтина VIII. Як відомо, відносини і в цей час між Візантією та Руссю-Україною були дружніми, слід відзначити, що вплив Візантії, як політичний так і релігійний, був домінуючим. Візантія вважала себе “гегемоном” Руси-України [15,с.139-144; с.138-146].

Однак, хрещення Руси-України не викликало урочистих відгуків у візантійському суспільстві, також і серед вищої аристократії при імператорському дворі [7,с.27-48].

В військово-політичному розумінні після взяття Херсонеса, якому, як висловився Лев Дьякон, було завдано великої шкоди, Русь-Україна залишилася країною, яка завжди загрожувала Візантійській імперії. Візантійські історики намагалися применшити роль допомоги київського князя у війнах Василія II з узурпаторами, про одруження візантійської принцеси Анни з великим київським князем Володимиром теж згадується побічно. Із висновків історико-політичних творів візантійських письменників, союз з Руссю-Україною

був нещирим і за можливості недовготривалим, тільки загроза змушувала імперію у крайніх випадках звертатися за допомогою до Руси-України. Візантійський дієписець Псел у своїй Історії в середині XI століття відноситься до тавро-скіфів, як до варварів. Із його твору складається враження, що Русь-Україна ще залишається язичницькою державою. В XI столітті, згідно з візантійською політичною думкою, Русь-Україна залишалася поза межами ідеальної християнської держави, яку уявляло собі візантійське суспільство [10,с.12-48; 2,с.12-14, с.175-177,с.7-43, с.44-47].

Таким чином, ініціатива впровадження християнства зародилася в середовищі панівного класу Руси-України, який, починаючи з часу централізації держави, а тобто з IX століття, бере курс на торгово-економічну та політико-релігійну інтеграцію в розвинуте візантійське торгово-економічне та політико-релігійне суспільство [2,с.137-143; с.138-146].

Нова християнська релігія, її ідеологія, дійсно була потрібна новому феодальному класу Руси-України, тому хрещення було не активною діяльністю передових сил візантійської цивілізації, а результатом готовності староукраїнського суспільства та її панівних політичних кіл до перейняття християнського віровчення з метою міцного утвердження над українським народом. Слід наголосити, що християнство активно розвивало писемність, культуру, науку, закони, формувало державну політику та християнську ідеологію в Українській державі [5,с.3-11; с.78-83; с.160-162; с.131-141].

Л і т е р а т у р а

1.Брунов Н.И. Архитектура Константинополя IX-XII вв. – ВВ. – М.,1949. – Т.II.
2.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,1999.
Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К., 1975-1977.
Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
3.Введение христианства на Руси. – М.,1987.
4.Гаркаві А.Я. Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. – Спб.,1870.
5.Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України-Руси з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовочем християнства. – Мандрівець.Травень-червень. – Тернопіль,2003. – №3.
Ідзьо В.С. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Русі з Візантійською імперією в IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовичем християнства. (ретроспективний аналіз джерел). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Русі з Візантійською імперією в IX-X століттях. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів: "Ліга-Прес",2007.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2010.
6.Как была крещена Русь. – М.,1998.
7.Как была крещена Русь. – М.,1990.
8.Києво-Печерський Патерик. – Київ,1991.
9.Коструба Т. Нариси з церковної історії України. X-XIII століття. – Львів,1939.
10.Лев Дьякон История. – Москва,1988.
11.Лихачёв Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. – М.,- Л.,1947.
12.Литаврин Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II.

Литаврин Г.Г. Войны Руси против Византии. В кн.: Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. – М.,1972.
Литаврин Г.Г. Древняя Русь, Болгария, и Византия в IX-X вв. В кн.: IX Международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М., 1983.
13.Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
14.Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М., - Л.,1950.
Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.1.
15.Полное Собрание Русских Летописей. – Спб.,1843. – Т.II.
Руський Літопис (у перекладі Л.Махновця). – К.,1989.
16.Пселл М. Хронография. – Москва “Наука”,1978.
17.Томашівський С. Вступ до історії церкви на Україні. Записи ЧСВВ. – Жовква,1931. – Т.IV. – Ч.1-2.
18.Чубатий М. Історія християнства на Руси-України. – Рим-Нью-Йорк,1965. – Т.I.

Князівська влада, військова організація в Руси-Україні в IX-X століттях

Українською історичною наукою століттями з'ясовувалося становище князя в суспільстві. Вчені XIX-XX століть вважали, що князь і його рід були власниками Української держави [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

Князь, на думку історика С.М.Соловйова, повинен був бути полководцем на війні, господарем і суддею в мирний час [13,с.213-218].

Становище князя, на думку іншого дослідника XIX століття В.І.Сергієвича, в давноукраїнському суспільстві було складним, йому потрібно було балансувати між декількома суспільними силами, народом, військом, слугами, боярами, купцями та ремісниками. Всі вони певною мірою опиралися на князя і складали йому конкуренцію, особливо в час суперництва з сусідньою волостю [14,с.1-2].

У цій складній ситуації, на думку дослідника М.А.Дьяконова, князь намагався утвердити свій інститут влади, військово-дружинну систему, народ, свою систему влади – віче. Безсумнівно, князь – центральний консолідуючий орган системи державної влади. Він займає, порівняно з вічем, домінуюче положення [5,с.146,с.148].

Що стосується самого інституту князівської влади, то, на думку М.Ф.Владимирського-Буданова, князівська влада в стародавній Руси-Україні базувалася не на одному князеві, а на князівській династії, яка в конкретний період історії висувала на державну діяльність талановитого князя, і він своєю діяльністю повинен був задовольняти потреби правлячого роду, а також інтереси всієї держави [1,с.37-37].

Очевидно, так і було, тому що за спостереженнями в VIII-IX століттях, міська та обласна (волосна) система влади змінюється князівською, зміцненою військово-політичним апаратом – дружиною, боярами. Князь, дружина, бояри стають володарями волостей і таким чином кристалізують Українську державу з політичного боку. Власне за такою схемою, наголошував В.О.Ключевський, кристалізувалась українська держава, володарем якої став князь з дружиною, і

йому підпорядковувались племінні князівські центри, дружини, бояри, решта міст та територій. Так почала формуватись українська нація, її політична і торгово-економічна організації. Як наголошують письмові та археологічні джерела, українські племінні князівства фактично були готові до такої централізації, керівництво торгово-ремісничих центрів підтримувало київського князя в його прагненнях до єдиновладдя, оскільки той був гарантом безпеки міжнародної торгівлі, сильної князівської влади, спокою [9,с46-47; 7,с.175-182].

Київське князівство з верховенством у державному устрої Української держави в IX столітті кристалізувалось власне як українське національне державне формування, яке з своїм панівним класом та військово-політичною системою, сильним класом аристократії, яка почала збільшуватись за рахунок регіональних українських племінних княжінь, та її знаті, стало консолідатором української державності, винятково на національній основі. Ми спостерігаємо, і це засвідчують письмові і археологічні джерела, в IX столітті укріплюється політична влада Києва за рахунок регіональних українських княжінь, які почали тягнутись до князівської влади Києва, як з заходу – з Прикарпаття, так і зі Сходу – з Дону. Особливо військово-торгова аристократія потребувала сильної державної влади для захисту своїх інтересів на міжнародній арені і була зацікавлена в зміцненні політичної єдності Української держави та консолідації українського народу навколо Києва [6,с.81-84].

Слід наголосити, що допомогу в укріпленні влади київському князю, окрім військової знаті, в IX столітті надала і міська знать, яка об’єднала свою військову силу з князівською задля зміцнення ролі князя на міжнародній арені. Таке злучення, з одного боку, для князівської влади мало великі вигоди, з іншого – зміцнюється клас міського боярства, який не завжди в подальшому намагатиметься утвердити домінуючу роль князя в давньоукраїнському суспільстві. Однак, в IX столітті, князь – ключова фігура, його підтримують усі стани, він захисник і страж інтересів Української держави та суспільства. Князь незамінимий і єдиний інститут державної влади в Руси-Україні [7,с.175-182].

Таким чином, як вірно наголошував і А.Є.Пресняков, київський князь стає єдиним виразником влади в Українській державі IX-XIV століть. Його військово-політична організація, тисяча, сотня, десяток, князівська адміністрація, яка виконує свої політичні та економічні обов'язки з його волі, захищає населення від зовнішніх ворогів, є домінуючою національною силою в укладі єдиного політичного та народного життя [10,с.47,с.196; с.183-184].

Правильної позиції дотримувався М.С.Грушевський, розпочинаючи з централізації Київського князівства стародавню історію українського народу та становлення її державності, з ролі князівської влади. На його думку, племінні князі в VI-VIII століттях не відігравали великої політичної ролі, яка б сприяла консолідації українського народу. Інше становище отримує київський князь в IX столітті, який стає виразником економічних і політичних проблем усіх українських княжінь. Він, наголошує М.С.Грушевський, київський князь, концентрує навколо себе всі українські землі. Цей процес, на думку дослідника, був дуже важким, однак, саме київському князю в IX столітті вдалося утворити Українську державу, що зафіксовано в іноземних та вітчизняних джерелах. Його дружинна військова система забезпечила утворення Української держави нового феодального типу [3,с.428].

Утворення централізованої Української держави в IX столітті не може вивчатись, як наголосив в своїй роботі "Київська Русь" Б.Д.Греков: "без з'ясування організації збройних сил Київської держави" [2,с.310-352].

М.С.Грушевський наголошує, що про українську військову організацію дізнаємося з джерел IX-X століть, що свідчить про більш ранні корені її утворення [3,с.428].

Вона нараховує в IX-X ст. приблизно 10 тисяч воїнів, що підтверджує тривалий процес її складання до IX століття. Основним завдання війська того часу була війна. Історики, услід за джерелами, наголошують на двох основних елементах, які є основою давньоукраїнського війська – це дружина і воїни. Літопис теж чітко розмежовує інститути: "дружина і вої" [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

Як бачимо, ранній період історії українського війська характеризує термін вої, військо яких очолює князь. Ці терміни в IX столітті є домінуючими аж до утворення української централізованої держави. В цей час вої, військо кваліфікується вченими, як згромадження вільних людей: смердів, купців, ремісників [5,с.102,с.104].

Історик М.С.Грушевський вважав, що до утворення дружини українське військо складали воїни, які очолював князь. Переважно в нього входило міське ремісниче населення та навколишнє землеробське населення. Все це військо відоме з літопису, як ополчення [3,с.102-103].

Так було в IX столітті. В X столітті, коли Українська держава виступає суб'єктом єдиного політичного права у відношенню до сусідів, ситуація змінюється. На авансцені з'являються високопрофесійні воїни від регіональних князівств, які мають щодо держави військові повинності. З цього часу, в умовах централізації, відпадає потреба залучати до класу "воїнів" ремісників та селян, про що свідчить Руський літопис. Так, великий київський князь Олег в 907 році мав у поході "багато варяг, і словен, і чуді і словен, и кривичів, і мерю, і древлян, і радимичів, і полян, і сіверян, і в'ятичів, і хорватів, і дулібів, і тиверців" [12,с.34-57].

Останні наукові дослідження доводять, що українське військо з розвитком політичної системи, видозмінювалося. Коли раніше воно складалось із общинників, вождів певних територій і було погано підготовлене до тривалого ведення війни, то з часу централізації української держави військо очолювалось спадковим володарем-князем і військовою високопрофесійною знаттю, яка окрім військової справи більше нічого не знала. В цей час, наголошував М.П.Погодін, військо було озброєне металевими списами, бронею, кольчужною бронею, залізними мечами, щитами, луками та стрілами, арбалетами. Частину зброї завозили з Візантії та Західної Європи [11,с.239-241].

Стосовно кількості військових в українській армії відомо, що у війську князя Святослава з яким він вийшов на війну в Болгарію, налічувалося 10 тисяч воїнів. Джерела упродовж функціонування Української держави з IX по XIV століття

називають різну кількість українського війська: від 20 до 50 тисяч війська [2,с.333-334].

Джерела наголошують, що вже в IX столітті, тобто в час централізації Української держави, окрім війська в князів була своя особиста військова дружина. Її статус визначений Руською Правдою. За вбивство дружинника платили штраф 40 гривен. Уже в IX столітті свої дружини мали не тільки князі, але й бояри. З ростом могутності Української держави дружинники перетворювались у великих феодалів, власників великих маєтків і областей. Як правило, вони складали клас боярства при князю [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що висвітлення стану князівської влади та військової організації в Українській державі в IX-XI століть є складним із-за суперечливості джерел та концептуальних висновків учених, однак, власне князівська влада та військова організація, призвели в IX столітті до утворення Української держави [8,с.88-103; с.84-86; с.128-132; с.46-49].

.

Л і т е р а т у р а

1.Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Киев,1907.
2.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.
3.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т.І.
4.Дорошенко В. Історія України. – Львів,1991.
5.Дьяконов М.А. Очерки общественного и государственного строя древней Руси. – Спб.,1910.
6.Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні об'єднання на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н. е. та напередодні становлення централізованої Української держави в IX-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
7.Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII ст. в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
8.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
Ідзьо В.С. Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Князівська влада, військова організація в Українській державі в IX-XI ст. Історія України. – Львів "ПП. Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом", 2010.
9.Ключевский В.О. Боярская Дума древней Руси. – П.,1919.
10.Пресняков А.Е. Княжеское право в древней Руси. – Спб., 1909.
Пресняков А.Е. Лекции по русской истории. – М.,1993. – Т.І.
11.Погодин М.Н. Исследования, замечания и лекции. – М., 1846. – Т.III.
12.Руський літопис. – К.,1989.
13.Соловьёв С.М. История России с древнейших времён. – Спб.,1889. – Кн.І.
14.Сергеевич В.И. Вече и князь. – М.,1867.

Русь-Україна IX-XIV століть та фінський військово-політчиний конгломерат Меря

Обширні землі лісо-степової зони Східної Європи починаючи від побережжя Балтійського моря по усій “Руській рівнині” аж до Уральських гір і дальше всі Західно-Сибірські землі з І-х століть нашої ери заселяли фіно-угорські народи рибалок і мисливців, які ще і у XII столітті жили родовим ладом і за довгий період своєї історії знаходились під домінуючим політичним та культурно-релігійним впливом спочатку Антської слов’яно-української держави IV-VIII століть, а в подальшому Української держави, українського народу, який у IX-X століттях досяг значного політичного, економічного та культурно-релігійного розвитку, а в XI-XII століттях сформував високого рівня цивілізацію українського народу, з центром в Києві, про яку фіно-угри навіть у XII столітті могли тільки мріяти [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

В XII столітті під політичним, економічним, релігійним та культурним впливом Української держави, українського народу та за безпосередньою участю української князівської організації, яка в XII столітті була однією з найрозвиніших в світі, у фіно-угорському суспільстві мисливців та рибалок басейнів рік Москви, Оки та Волги, кристалізувалась, феодальна фіно-угорська держаність, яку українська політична та князівська адміністрація означила, як Ростово-Суздальську Русь [3,с.60-62; с.60-66; 14,с.67].

Як з’ясували вчені фіно-угорські народи разом з самодійцями складали уральську мовну групу їх сусіди слов’яни і балти являлися індо-європейськими етносами. Як засвідчують джерела фіно-угри та слов’яни були давніми сусідами і знаходились в самих тісних контактах [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Фіно-угорські племена проживали в європейській і азіатській частині. В Європі фіно-угри проживали по усій північній та центральній Руській рівнині. Відомо, що територія фіно-угрів розташовувалася як в європейській так і в азіатській частині Росії. Місцевості, де в основному виявлене

проживання фіно-угрів характеризуються рівнинністю. Фіно-угорський ареал охоплює значну частину Волжского басейну, майже всю Центральну Росію, від Смоленщини, Твері, Пскова тягнуться через всю Московську область до Волги та Костроми обширні землі племінного об'єднання Меря. Це племінне об'єднання в епоху середньовіччя було найбільш політично розвинене і відігравало в фіно-угорському етномасиві домінуючу та консолідуючу фінський етнос роль [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

На півночі фіно-угри межували з балтами і на півдні з слов'янами з якими їх розмежовував степ з своїми степовими народами. На початку середньовіччя фіно-угри у мовному та культурному відношенні були розділені на велику кількість племен. Дослідники вважали, що основний племінний масив фіно-угрів говорив на єдиній фіно-угорській мові [16,s.26-35;с.49-54].

Більшість дослідників вважають, що мовна єдність фіно-угрів склалась Волго-Уральському регіоні звідкіля фіно-угри розселилися на захід і схід на великі території. Як засвідчують джерела, кожна парость фіно-угрів: прибалтійсько-фінська, камсько-фінська, пермсько-фінська домінувала над обсько-фінською, яка порівняно слабще і пізніше розвинула свою державність. Що стосується народу Меря, тобто суто російського регіону, то тут вчені прослідкували дві мовні групи: прибалтійсько-фінську і пермсько-фінську. Прибалтійсько-фінську складали народи: Меря, Єрзя. Тут же зафіксований великий топонімічний пласт фінів: Москва, Яуза, і багато других, що притаманно фінському етно-масиву топонімів. Можна з впевненістю наголосити, що власне територію сучасної Центральної Росії до межі з балтами і слов'янами населяли суто фіни – "Suomi", літописні народи: Сум, Єм, Меря [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Тому в даній праці за мету дослідження поставимо аналіз джерел, які характеризують прибалтійсько-фінську політичну і культурну структуру фінів взявши за основу великий багатоплемінний народ центральної Росії – Меря. Археологічні джерела засвідсують, що Меря це фінський народ, який проживаючи на території Центральної Росії,

зберіг до часу середньовіччя свою єдину мову. Однак розселення народу Меря по великій території і взаємовідносини з чисельними народами привело його до диференціації. В умовах розселення фінів народ Меря зумів утримати свою індентичність, свою культуту, мову. Як наголошують дослідники, особливою мовою користувалися фіно-угри в Центральній Росії. Цією мовою розмовляв народ Меря [5,с.18-54].

Вперше народ Меря згадується в VI столітті в праці готського історика Йордана під іменем – “Merens” [2,с.23-56].

Про народ Меря згадує “Повість минулих літ”, яка розміщує цей народ від Ростова через всю Росію до Прибалтики:”…а на Роствском озере Меря, а на Клещине озере Меря же” [6,с.13].

Літопис згадує Мерю серед народів, які платять варягам данину. Однак панування варягів на обширних землях Мері відбувалося недовго, оскільки, як засвідчує “Повість минулих літ”, Меря виганяє варягів за море. Однак в подальшому в землі Меря приходить з сильним військом Рюрик, який підкорює обширні землі племінного об’єднання Мері і віддає в управління політичний центр Мері, Ростов-Мерянський, одному з своїх воєнноначальників. Як засвідчує літописець під 862 роком: ”И прия власть Рюрик и раздая мужем своим грады, овому Полотеск, овому Ростов, другому Белозеро” [6,с.18].

Народ Меря згадується літописцем в 882 році, коли князь Олег, організувавши з фінів Центральної Росії військові загони, зробив військовий похід на Київ, як зазначає літописець: ”Олег поимавоя многи, варяги, чудь, словене, мерю, весь, кривичи” [6,с.20]. Заволодівши Києвом, великий князь Олег “нача городы ставити и устави дани: словенам, кривичам и мери” [6,с.20].

В війську великого князя Олега київського з яким він зробив похід на Костянтинополь згадується народ Меря. Основним політичним центром Мері був Ростов, власне він повинен був отримати ”украды” після вдалого походу на Костянтинополь. В джерлах він так і згадується як “Ростов Мерянський” [6,с.20-21].

Характерно, що великий народ Меря не щезає з сторінок літописів і в X-XIV і навіть в XVI-XVII століттях [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Меря, як вважають дослідники, хоча і сильно асимілювався слов'янами, внаслідок прийняття християнської релігії, однак мав свою мову. Сліди народу Меря збереглися до цього часу в багаточисельних топонімах та гідронімах Центральної Росії [15,s.507-508].

Особливій мові народу Меря присвячена спеціальна наукова праця О.Б.Ткаченко у якій підкреслюється, що мова народу Мері була у вжику в Центральній Росії ще в XIV-XV століттях і її відгомін можна зауважити і сьогодні у всій Центральній Росії [11,с.12-69].

Етнонім народу Меря зберігся і в назві міст Галич Мерянський, Ростов Мерянський.

Про "Мерянську Країну" під якою розуміється Московія, як правоприємниця Мері, згадується в документах XVI-XVII століть, де під збірною назвою Мері розуміється територія від: "Чуді Мерської до Ростова Великого Мерського" [14,с.67].

В XIX столітті, а тобто в 1851 та 1852 роках А.С.Уваровим були зібрані достовірні свідчення, які дали право сказати, що корінним народом Центральної Росії – є фінський народ Меря [13,с.14-61; с.123-129].

У слід за археологічними дослідженнями А.С.Уварова досліджувати старожитності Мері взялись П.С.Савельев та К.М.Тихонравов, які розкопали 7729 курганів народу Меря на території Володимирської, Ярославської та Івановської областей Центральної Росії. Великий речовий матеріал яскраво доказує, що корінним народом, що розвинувся до росіян був племінний союз Меря [7,с.42-67].

Як наголошував А.Спіцин грандіозні розкопки курганів 1851-1854 років в Суздальській землі, як вірно вважав А.С.Уваров, засвідчують, що вони належать фінському народу Мері. Речі знайдені там: прикраси, побутові речі, яскраво доказують нам про побут народу Мері [13,с.14-61; с.123-129].

В курганах X-XII століть знайдені риси, які говорять, що в цей час проходили активні процеси по асиміляції слов'янами Мері. Перегляд А.Спіцином розкопів своїх попередників дав

можливість правильно опридільти автохтонічне проживання народу Меря і формування ним російського народу в центральній Росії [8,с.90-92].

Після сенсаційних відкрить Мерянських старожитностей в Центральній Росії, де по офіційних висновках російської історичної науки “повинні проживати слов’яни, які і є носіями російського народу” та висновків ряду російських вчених, що власне фінський народ Меря стоїть біля витоків російського народу, інтерес до фінського народу Мері впав як в російської влади так і в науковців, проекти по вивченні народу Меря перестались фінансуватись російською владою [9,12-39; с.35-51].

Питання вивчення народу Меря російською владою було закрите… З цього приводу А.А.Спіцин наголошував: ”інтерес до старожитностей народу Мері в Росії впав, пошук археологічних пам’яток народу Мері фактично зупинився. Сьогодні народ-автохтон – Меря, який прямо стоїть біля етногенезу російського народу, залишається для істориків та археологів надзвичайною загадкою”. Радянські археологи теж не поспішали вивчати старожитності народу Мері. Тільки з 1928 року розпочалось вивчення їх старожитностей. При цьому народ Меря повністю витіснився концепціями радянських вчених з Цетральної Росії на Волгу [9,12-39; с.35-51].

З 1930 дослідник П.М.Третяков створив цілу “Верхньо-Волжську концепцію” походження Мері [12,с.25-31; с.34-36].

В подальшому він будучи фактичним монополістом в цій проблематиці утвердив свою точку зору в радянській історіографії, віддавши слов’янам велику часнину етнічних європейських території народу Мері [12,с.25-31; с,34-36].

Ця концепція підтримується і сьогоднішніми російськими вченими, зокрема В.В.Сєдовим [10,с.32-45].

Така сама позиція авторів академічного тому Л.А.Голубєва, В.А.Могильнікова, В.В.Сєдова та Р.Л.Розенфельдта, які вважають, що народ Меря в основному локалузувався у Волго-Уральському районі, що не відповідає дійсності. Дослідники всупереч історичним та археологічним джерелам віддають район Центральної Росії

повністю слов'янам і таким чином виводять слов'янське походження Центральної Росії [14,с.67-96].

Не дивлячись на таку позицію сучасних вчених, базуючись на досягненнях сучасної європейської історичної науки та археологічних джерел з Центральної Росії, по сукупності проаналізованих матеріалів можна наголосити, що народ Меря займав обширну територію починаючи від Московської, Ярославської, Володимирської, Костроської та Івановської областей. На Заході народ Меря межував з Смоленською, Новгородською, Псковською та Тверською областями. На північному-сході Меря межувала з Марійцями. На сході з Муромою, на півдні з Мещорою. Пінічно-захіним сусідом Мері була Весь. Археологічний матеріал засвідчує чіткі риси мерянських старожитностей в XII столітті на вищеозначеній території [1,с.55-56].

Як засвідчують археологічні джерела основним знаряддям праці народу Меря в VI-VIII століттях було скотарство, мисливство, рибальсьво. Землеробство було слабо розвинутим. Знайдені примітивні серпи, примітивні кузні говорять, що ковалі в більшій мірі обслуговували тільки мерянські громади [9,12-39; с.35-51].

В X – на початку XI століття появляються нові елементи культури, що можна пояснити впливом на народ Мерю слов'ян. В XI столітті асиміляція Мері слов'янами посилюється. В цей час в народу Мері проходить формування класового суспільства під впливом включення етно-політичної структури Мері до складу Київської імперії. Під впливом Руси-України в Мері зароджуються в XII столітті феодальні відносини, які дуже швидко кристалізуються в Ростово-Суздальську державу, розквіт якої припадає на кінець XII початок XIII століття [14,с.80-81].

Проблема етногенезу населення Центральної Росії є проблемою складною і до кінця не вивченою, однак аналіз сукупності наявних джерел, приводить нас до висновку, що біля витоків консолідації російського народу, особливо європейської частини Росії, стоїть фінський народ Меря, етногенез та історичний розвиток якого потребує подальшого дослідження [4,с.57-61; с.30-36; с.40-43; с.102-115; с.22-26].

Л і т е р а т у р а

1.Голубева Л.А. Весь и славяне на Белом Озере X-XIII. – Ленинград,1973.
2.Йордан. О происхождении и деянии гетов. – М.,1960. – “Getica”.
3.Ідзьо В.С. Етногенез, історія та культура росіян Європейської Росії на основі фінського племінного об’єднання Меря та слов’янські княжіння Дністро-Дніпровського регіонів. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Історія та культура фіно-угорських народів Росії на основі народу Меря та їх взаємовідносини зі слов’янськими княжіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Руси X-XIII століть. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VIII.
4.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. (До питання етнотворення російського народу). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. (До питання етнотворення російського народу). В кн.: Українська діаспора в Росії. – Львів “БАК”,2002.
Ідзьо Віктор. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. – Тернопіль. Лютий, 2002. – №I.
Ідзьо Віктор. Історія та культура фінно-угорських народів Росії, на основі народу Меря, та їх взаємовідносини з слов’янськими княжіннями Дністро-Дніпровського регіонів в VI-IX та в епоху Київської Руси X-XIII століттях. Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”, 2003.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів ”Сполом”,2010.
5.Основы финно-угорского языкознания. – М.,1974.
6.Повесть Временных лет. – М.,1950. – Т.I.
7.Савельев П.С. Археологические поиски в окресностях Усть-Сыкольска. – ЖМВД,1852. – Т.IV.
8.Спицын А.А. Владимирские курганы. – ИАК. – Вып.15.
9.Спицын А.А. Древности Ивано-Вознесенской губернии. – Ивано-Вознесенск,1924.
Эдинг Д.Н. Сарское городище. – Ростов Ярославский,1928.

10.Седов В.В. Финно-угорская археология в 1970-1981 гг. (эпоха средневековья). – КСИА. – Вып.175.
11.Ткаченко О.Б. Мерянский язык. – Киев,1985.
12.Третьяков П.Н. К истории племён Верхнего Поволжья в I тысячелетии н.э. – МИА. – М.,1941. – №5.
Третьяков П.Н. У истоков этнической истории финно-угорских племён. – СЭ. – М.,1961. – №2.
13.Уваров А.С. Меряне и их быт по курганным раскопкам. – М.,1872.
Уваров А.С. Каталог собрания древностей графа А.С.Уварова. Отд. III-IV. – М.,1907.
14.Финно-Угры в эпоху средневековья. – М.,1987.
15.Vasmer M. Beitrage zur historischen Volkerkunde Osteuropas III.Merja und Tscheremissen.-Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse. – Berlin,1935.
16.Castren M.A. Ethnologiska fцreldsningar цfver altaiska folkem. – Nordiska resor och forskningar af M.A. – Helsingfors. – Castren, IV.
Кённен П.Ф. Материаллы к вопросу о первоначальной родине и первобытном родстве индо-европейского и финно-угорского племени. – Спб.,1886.

Український народ, українська мова в Руси-Україні IX-XIV століть в російських фальсифікаціях: “Древнєрусская народность”, “древнерусский язик” – до питання російського істричного та мовного міфотворення

Дане дослідження ставить за мету з’ясувати історію та процеси становлення українського народу, як носія етнокультурних процесів, української мови як засобу спілкування. До комплексу досліджуючих проблем включається питання еволюції українського народу по матеріалах археології, що досить перспективно при вивченні зв’язків архаїчних і середньовічних культур, які можна пов’язувати з давньоукраїнськими [1,с.30-37; 2, с.211-218; 8,с.65-68; с.6-11; с.24-28; с.52-57; с.78-82; с.26-30; с.80-89; с.68-93].

Дане дослідження ставить за мету спростувати висунуту концепцію російського вченого В.В.Сєдова про не існуючу “древнерусскую народность”, та “древнерусский язык” яких в силу історичних обставин ніколи не було і які були кристалізовані правлячою політичною та науковою елітою Російської імперії та Радянського Союзу в XVIII-XX століттях [16,с.7-9, с.91-95].

Зібраний на сучасну пору багаточисельний археологічний матеріал на території України складає великий історичний архів, який використовується вченими при вивченні питання становлення українського народу та його мови [8,с.65-68; с.6-11; с.24-28; с.52-57; с.78-82; с.26-30; с.80-89; с.68-93].

На основі свідчень археології уже отримані важливі результати по питаннях генезису та етнотворення українців. Тому в даному дослідженні ми спростуємо сучасні російські перекручення та фальсифікації історичного розвитку українського народу, який російські вчені на сьогоднішньому етапі намагаються трактувати як “древнерусскую народность” [7,с.24-28; с.52-57].

Характерно, що питаннями формування українського народу вже уважно почалось вивчатися російською історичною та археологічною наукою, яка зразу визначила

його своєю політичною термінологоією, яка повністю підтрима сучасною російською історичною та філологічною наукою. Як бачимо із історіографії досліджекння цієї проблеми, ця сучасна спроба має давню історію. Так А.Х.Востоков, який ще в XIX столітті вивчав українську мову назвав її "древнерусским языком" [3,с.5-6].

Дослідник І.І.Срезнєвський вважав, що українська мова, як "древнерусская" спочатку була розділена на західну, південну та східну частини в сформувалась в IX-X століття, що співпадає з часом утворення Київської держави. На думку дослідника державі потрібна була мова і вона взяла за основу мову південно-західних племен, тобто українську. З регіональних складових в IX-XI століттях виникала українська мова, яка активно функціонувала по XIV століття. В цей же час так само на своїх землях функціонували великоруська та білоруська мови. В XV стлолітті вони розпочали роз'єднуватися від "древнерусского языка" і розвиватися більш самостійно [17,с.4-9]. Розділ "древнерусского языка" на великоруську і українську П.А.Лавровський пояснював розділом однієї держави на дві. Тобто на Русь-Україну і Північно-Східну Русь в XII-XIV століттях. Дослідник зауважував, що кристалізація держави з центром в Києві а потім в Галичі, Русь-Україна, протиставляється державі з центром в Суздалі в потім в Володимирі (Північно-Східна Русь), що пояснюється відмінністю мови [9,с.7-9].

З цим не погоджувався російський історик М.П.Погодін, який вважав, що Київська земля була "исконно великорусской", а Галицька та Волинська – українська. Київська земля, на думку дослідника, обукраїнилась внаслідок переселення вихідців з Галичини після монголо-татарського нашестя [14,с.41-46].

Найвірнішою, на нашу думку, точкою зору є дослідження українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що "население Киевской Руси было украинским". Український етнос, на його думку, проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Руси-України і в подальші часи аж до сучасності [12,с.24-28; с.52-57].

Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період ні в який інший не було [13,с.18-22].

У підтвердження висновків М.А.Максимовича є історико-лінгвістичні дослідження визначного ромсійськоо академіка О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI стліттям зародилась в міжріччі Прута і Дністра – простягалась до Дніпра. Її державну форму розвинули Анти.

В VI столітті нашої ери, анти принести українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Власне увесь цей період від Прута, Дністра і Дніпра складає одне етнографічне та мовне ціле, наголошує О.О.Шахматов, ця народність анти своєю державністю кристалізувало одну мову, яку сьогодні називають українською. Лінгвістичною основою для мови антів є сьогоднішня українська мова. До ареолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі. хорвати. Концепція О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки, оскільки оприділювала українську мову, як мову слов'ян і датувала її кристалізацію V-VI століттями нашої ери [21,с.8-14; с.23-39; 12, с.15-18; с.24-39].

Таке філологічне підгрунтя дало можливість в перших десятиліттях XX століття зробити висновок, що не було ніякої "древнерусской народности" та "дрекнерусского языка", який ніби то потім став основою для: російської, української та білоруської мови, про що наголошував російський вчений Н.П.Дурново [7,с.24-28; с.52-57; с.6-12]. Український вчений М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення, вірно, у слід за філологом О.О.Шахматовим вважав, що зародження українського етносу слід пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антів, які відомі візантійським джерелам в VI столітті нашої ери [11,с. 14-21; 21].

Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і похожа на сербську, хорватську, польську, словацьку [18,с.9-14].

Австрійський славіст Т.Гартнер вважав, що українська мова споріднена з слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було білоше спорідненості в минуломі ніж з росіянами фіно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру, що може говорити, що з давніх

давен була одна українська мова і що ніякого “древнерусского языка”, як це вважали російські вчені його часу, не було [7,с.24-28; с.52-57; с.6-12].

Фіно-угорське населення Росії, як носій Суздальської держави перейняло слов’янську мову і видозміноло її відносно свого фіно-угорського середовища [23,s.23-29]. Безсумнівно, наголоував Є.К.Тимченко – українська мова є прямим продовженням праслов’янської, тому росіяни перейнявши її безсумнівно, мають якусь мовну подібність з українцями, але, як бачимо по ретельних дослідженнях- не значну [19,с.21-24].

Характерно, що в цей же час кристалізується історична коцепція етнотворення білорусів і їх взаємовідносини з фіно-уграми майбутньої Росії. Так в 20-х роках В.Ю.Ластвський і А.Шлюбський створили “кривичську теорію” походження білорусів. Вчені, на наш погляд, доказали що білоруси є потомками кривичів [10,с.18-23; с.31-34].

В цей же час цікаву точку зору, опираючись на філологічні висновки О.О.Шахматов, зробив польський археолог Т.Лер-Сплавінський, якого підтримав радянський вчений Б.М.Ляпунов. Т.Лер-Сплавінський вважав, що мова: полян, древлян, волинян, бужан, хорватів, як і мова кривичів відмінна від мови Ростово-Суздальської землі. Б.М.Ляпунов вважав, що в XII столітті перші склали українську мовну групу, другі – білоруську, а треті – російську. В час становлення держав: української, білоруської, російської в XII столітті появляються і окремі мови [11,с.23-48; 4,с.4-17].

В 50-х роках XX століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу беручи за основу археологічні джерела, згідно свідчень яких український народ в цей час почав формуватися в Середньому Подніпров’ї у сучасній: Київській, Чернігівській і Переяславській землях. Тут був виявлений ореол культури багатий речами прикрасами притаманними виключно українському народу, який генетично прослідковується з V-VI по XIV століття [15,с.15-22]. Дослідник В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Руси-України і в подальшому привела до кристалізації української мови [6,с.49-50].

Ареал і етно-культура Середнього Подністров'я з центром в Києві, на думку А.Н.Насонова, в VIII-IX століттях консолідувала масив "південний", який розвиваючись з VI – по IX століття сформував українську народність та мову [12,с.69-70].

Щодо нинішньої концепції "древнерусской народности", яку намагається реінкарнувати російський вчений В.В.Сєдов, то вона була вже засуджена в 80-90 роках XX століття. Так лінгвіст Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: "древнерусского языка" чи "древнерусской народности" ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався – український народ, з кривичів та інших сусідніх племен – білоруський, з фіно-угрів під впливом слов'ян – російський [7, с.24-28; с.52-57].

Археологічні пам'ятки X-XII століття на території України засвідчують як мовний так і культурний український етно-масив, єдину українську народність [20,с.23-27].

Дуже цікаву точку зору висунув в 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал він вважає, що ніякої "древнерусской народности" в епоху Руси-України не було, вона на його думку просто не сформувалась. Мовний матеріал говорить, що в цей час формувались окремі народ: білоруський та український і аж в XIII-XV російський. В дискусії Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін, та О.М.Трубачов [22,с.376-385; с.386-388].

Таку саму позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який по наяному археологічному матеріалі не прослідковує "ніякої древнєруської народності" і "древньоруської мови". На його думку все це сьогоднішні фальсифікації російської історичної науки і зокрема В.В.Сєдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи "великого переселення народів" [7,с.24-28; с.52-57; 1,с.30-37; 2,с.211-218].

Київська імперія, це багатонаціона держава з багатьма фіно-угорськими народностями, а Русь-Україна, вже була чисто українська, вона не фомувала ніяких народностей. Русь-Україна, як держава, на думку В.Д.Барана, яка відома

по літописах IX-XIV століть складалася з східнослов'янських племен, носіїв пражсько-корчакської культури з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Київської держави згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров'я і відповідно зблизив Київ з Галичем. Влесне ці регіони і стали основою для етнотворення українського народу. Що засвідчується археологічною наукою [2,с.211-218].

Таким чином у висновок нашого дослідження можемо наголосити, що етапи формуваня українського народу та української мови прослідковуються вже у час "великого переселення народів", а це значить, що в II-VI століттях нашої ери, за свідченнями філологічної та археологічної науки, ми можемо в Дністро-Дніпровському міжріччі, в Антській (українській) державі II-VI століть [5,с.221-224].

В подальшому Дулібській (Волинській) державі V-X, та Великій чи Білій Ховатії V-X століть, остаточно утверджуються державна тяглість українського народу, генератором якої є прадавня українська мова та культура, яка активно розвинулася Українській державі, яка відома з історичних джерел, як Русь-Україна IX-XIV століть [5,с.221-224].

В Руси-Україні за п'ять, шість століть неперервного, незалежного та всестороннього державного розвитку українського народу, мови, культури, релігії остаточно і доконанано утверджується українська нація, яка в свому державному стремлінні, остаточно відновила у в кінці XX століття, на усі подальші віки, свою мовну, культурну спорідненість та прадавню державність…, яка була сформована в епоху Руси-Україна IX-XIV століть [8,с.65-68; с.6-11; с.24-28; с.52-57; с.78-82; с.26-30; с.80-89; с.68-93].

Л і т е р а т у р а

1.Баран В.Д. Велике розселення слов'ян. Археологія. – К.,1998. – №2.
2.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
3.Востоков А.Х. Рассуждение о славянском языке. Труды общества любителей российской словестности. – М.,1820. – Выпуск XVII.
4.Грушевський М. Історія України-Русі. – К.,1904.
5.Грушевський М. Анти ("Avrai", "Antes"). – Уривок з історії України-Русі. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів. – XXI, I.
6.Довженок В.И. К вопросу о соложении древнерусской народности. Доклады VI научной конференции Института Археологии. – Киев,1953.
7.Дурново Н.П. Очерк истории русского языка. – М.,1924.
8.Ідзьо В.С. Формуваня українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнєрусская народность древнерусский язык". – До питання сучаного російського міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I.
Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнєрусская народность древнерусский язык" - до питання сучасного міфотворення. Історія України. – Львів "ПП.Бодлак",2003.
Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки. ("Древнерусская наролдность", "древнерусский язык" – до питання сучасного міфотворення). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). – Міжрегіональна Академія Управління Персоналом (МАУП). – Львів,2004.
Ідзьо Віктор. Формування українського народу та української мови за свідчення філологічної та історичної науки. Мова та історія. Періодичний збірник наукових праць. – Київ,2005. – Випуск. – №78/79.

Ідзьо Віктор. Формування українського народу та української мови за свідчення філологічної та історичної науки. Українознавець. – Львів,2005. – Ч.І.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів ”Сполом”,2010.
Ідзьо Віктор. Українська мова. Давня українська література - призабута та малодосліджена спадщина українського народу. – Івано-Франківськ ”Сімик”. – Вид. ІІ.,2011р.
Ідзьо Віктор. Хеттська цивілізація в істричному, мовному, культурному процесі етнотворення українського народу. – Івано-Франківськ: ”Сімик”,2012р.
9.Лавровский П.А.О языке северных русских летописей. – Спб.,1852.
10.Ластоускі В. Кароткая гісторыя Беларусі. – Вільна,1910.
Ластоускі В. Крывіч. Журнал. – Каунас,1923-1927.
11.Ляпунов Б.М. Древнейшие взаимные связи языков русского, украинского и некоторые выводы о времени их возникновения как отдельных лингвистических групп. Русская историческая лексикография. – М.,1968.
12.Максимович М.А. Собрание сочинений. – Киев,1877. – Т.ІІ.
13.Насонов А.Н. К вопросу об образовании древнерусской народности. Вестник АН СССР. – М.,1951. – №1.
14.Погодин М.П. Записки о древнем языке русском. Известия Академии Наук. – Спб.,1856. – Т. XIII.
15.Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народности. Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АН СССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М.,1951.
16.Седов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.
17.Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка. – Спб.,1850.
18.Смаль-Стоцький Ст. Розвиток поглядів про сім’ю слов’янських мов і їх взаємне оприділення. – Прага,1927.
19.Тимченко Є.К. Слов’янська єдність і становище української мови в українській родині. Україна. – К.,1924. – Книга ІІІ.
Тимченко Є.К. Курс історії української мови. – К.,1927.
20.Хабургаев Г.А. Становление русского языка. – М.,1980.

21.Шахматов А.А. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. – ЖМНП. – Спб.,1899. – №IV.
Шахматов А.А. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). – Пг.,1915. – Вып.II.
Шахматов А.А. Введение в курс истории русского языка. Исторический процесс образования русских племён и русских народностей. – Пг.,1916. – Ч.1.
22.Штыхов В.Г. Древнерусская народность: реалии и миф. Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. – М.,1997.
23.Gartner T. Gramamatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. – Wien,1913.

Русь-Україна в IX-XIV століттях. Сучасний методологічний підхід до вивчення питання

Більшість “наукових висновків” російської та радянської історичних наук щодо історії України IX-XIV століть є невірними, однак, це не може означати, що сучасна українська історіографія повинна повністю відкинути їхні напрацювання [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Майже 1000 років тому на території сучасної держави Україна склалась та зміцніла давньоукраїнська держава з центром у Києві. Її поява на міжнародній арені супроводжувалась аналогічними процесами в Європі. У цей же час централізувались сусідні Польща, Угорщина, Чехія, Німеччина. На сході уже процвітав Хозарський каганат, консолідувались фіно-угорські князівства, Псковська та Новгородська землі [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Про могутність Руси-України в X столітті ми дізнаємось із свідчень візантійських і західноєвропейських хронік, праць арабських та персидських географів-мандрівників, вітчизняних літописців: київських, волинських, галицьких. Власне ці джерела сьогодні, нам українцям, розповідають про Русь-Україну в IX-XIV століттях, її політичний етногенез та етнотворення українського народу. З розвитком і досягненнями археологічної науки ми дізнаємось про працелюбних землеробів, майстрів-ремісників, багатих купців, богатирів-воїнів, знатних бояр та славних князів [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Давньоукраїнська держава оспівана в піснях, легендах, билинах, в усній українській народній творчості. Блискучим прикладом української культури IX-XIV століть є досягнення в галузі монументального та прикладного мистецтва. Речі, віднайдені археологами, засвідчують могутність та єдність Української держави та суспільства в IX-XIV століттях. Сьогодні археологами відкриті житла стародавніх українців, залишки фортифікаційних укріплень, господарських будівель і виробничих комплексів, знаряддя праці і зброя, яку

українські майстри виготовляли для захисту від ворогів. Дякуючи археологам, перед європейською цивілізацією відкрились прикраси і речі повсякденного вжитку українців IX-XIV століть [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Внаслідок проведених археологічних робіт ми по-новому осмислили давньоукраїнські та європейські джерела, доповнивши картину розвитку давньоукраїнського етносу даними з археологічних джерел. Однак, без попередніх наукових свідчень і висновків російських і радянських істориків, хай і в "контексті загальноруських інтересів", ми не зможемо знати всіх процесів, які проходили в давньоукраїнському суспільстві [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Застосовуючи нову методологію у послідовному вивченні українських історичних процесів, опираючись на класичні підвалини української історичної науки, археології, беручи все краще від російської та радянської історичних наук та археології, ми зможемо зрозуміти, що кристалізація української держави з центром у Києві в IX столітті – це довготривалий соціально-економічний процес розвитку українського народу.

Держава з центром у Києві появилась в українців у результаті розпаду племінного ладу і формування феодального суспільства. Безсумнівно, староукраїнська держава в IX столітті – це держава феодальна. Принципово наголосимо, що українське державне утворення в Середньому Подніпров'ї стало центром для консолідації українського народу від Карпат до Дніпра та Дону [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Українські племінні об'єднання, які згадуються в літописах, у IX столітті є регіональними об'єднаннями українського народу. Власне сьогодні археологічна наука дозволила ототожнити межі розселення українських племен та їх прагнення до єдиного державного устрою з етнокультурою Середнього Подніпров'я. Вагомий внесок археологічної науки у вивченні розвитку українських економічних стосунків в IX-XIV століттях. Співставлення джерел, у тому числі й археологічних, з аналогічними

європейськими дає підставу наголошувати, що українське ремесло не поступалося в IX-XIV століттях аналогам передових країн того часу. Вивчення торгових взаємовідносин, як внутрішніх, так і зовнішніх, теж свідчать про високий рівень господарювання у IX столітті в Руси-Україні [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Отримані внаслідок археологічних досліджень матеріали вказують на різнобарвність життя давньоукраїнських міст. Вивчення також і сільського життя, традиційних свят українців є головним сьогоднішнім завданням [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

З цього матеріалу перед нами постало мистецтво, культура, освіта давньоукраїнського суспільства. Знахідки берестяних грамот доповнюють нам свідчення письмових джерел.

Велика кількість археологічних джерел з історії Української держави IX-XIV століть змусили історичну науку реконструювати у XIX-XX століттях етапи поступального розвитку основних галузей Української держави: землеробства, ремесла, промислів, торгівлі; комплексно з розвитком європейських країн, вивчити військову справу, а також побут та культуру. Особливий інтерес викликає дослідження міст, дворів українських міщан, як однієї із складових ланок стародавнього українського суспільства [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Перші українські літописці були першими істориками давньоукраїнської держави. Вони не тільки фіксували факти розвитку суспільства, але й своєрідно намагалися оцінити сучасні події, а також відповісти на складні питання: як постала давньоукраїнська держава і хто в ній першим почав князювати. Власне, першим українським літописцям і належать перші концепції розвитку Української держави, вивчення якої в майбутньому стало предметом гострої дискусії [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Соціально-економічний розвиток Української держави IX-XIV століть вивчався до XX століття в російському контексті

історичного процесу [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Міжнародний аспект осмислювався в такому ж контексті. Тому особливу увагу привертає міжнародна політична думка про історію Української держави. Проте, і вона будувалась винятково на джерелах, випадкових знахідках. Російська історична наука з XVIII по XX століття концентрувала зусилля на вивченні політичної історії Руси-України, окремих інститутів державної та релігійної влади, основних аспектів суспільного ладу. Її фактологічною основою були письмові джерела: літописи, актовий матеріал, історико-філологічна література, історичні балади, легенди, епос. Усі ці надбання опрацьовувались першочергово. Тому давньоукраїнська культура, мова, релігія, економіка були поза сферою дослідження, а якщо досліджувалась, то тільки в "древнерусском контексте" [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

У XIX столітті в Росії зріс інтерес до пам'яток старовини, однак, вони вивчалися як пам'ятки не українського народу, а російського "древнерусского", тому сьогодні, при переосмисленні, слугують українцям як джерела з української історії та культури [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Наприклад, наприкінці XIX століття В.Б.Антонович, Л.В.Падалка, В.Г.Лянскоронський почали систематизувати старожитності IX-XIV століть з історії та культури Руси-України. Власне Б.А.Антонович вперше визначив їх як українські, а державне формування від Карпат до Дніпра з центром у Києві з IX – по XIII століття, як Українську державу [1,с.12-27; с.31-39].

Услід за В.Б.Антоновичем класифікувати письмові та археологічні старожитності території України розпочав його учень М.С.Грушевський [2,с110-175;с.52-134], археолог В.В.Хвойко [6,с.21-29, с.34-53].

Завдяки М.С.Грушевському до середини XX століття була створена концепція розвитку Української держави з перших століть нашої ери до IX століття. Особливу увагу М.С.Грушевський сконцентровував на формуванні концепції історії Руси-України IX-XIV століть [2,с110-175;с.52-134].

Без сумніву, що його концепція була в першій чверті XX століття домінуючою. Однак, короткочасність відновлення Української державності в 1917-1920 роках і концентрація українських ідей в українській комуністичній державі в 1920-1930 роках, смерть (вбивство) М.С.Грушевського в 1936 році та після цього репресії українських істориків, не дало можливості українським вченим всебічно вивчити розвиток Української держави з IX по XIV століття [2,с110-175;с.52-134].

Після знищення української науки в Україні частина вчених переїхала за її межі і до 1990 року в еміграції вони вивчали нез'ясовані до цього часу аспекти з української історії. Вдалося створити багато центрів і здійснити наукові видання, актуальність яких поза сумнівом і нині. Однак, всі вони напрацьовані без врахування археологічних джерел і переважно є політологічними дослідженнями [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Слід також зупинитися на історико-археологічних концепціях радянської історичної науки, яка придумала концепцію "древнерусской народності", яку і сьогодні підтримують російський вчений В.В.Сєдов та український вчений М.Ф.Котляр [4,с.21-29]. Такої позиції дотримувався в радянські часи Український Історичний Журнал і журнал "Археологія".

Майже всі радянські вчені підтримували концепцію "колиски трьох братніх народів", якою заколисували добродушних українців. В Україні і сьогодні намагається "заколисувати українців" П.П.Толочко [5,с.12-37].

Особливо обмежує історію Української держави своєю псевдоісторичною концепцією "Галицько-Волинського князівства" радянський професор і академік Я.Д.Ісаєвич та його послідовники… [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Згідно з їх висновками, "Галицько-Волинське князівство" якесь дуже куце, обмежене як політично, економічно, так і культурно-територіально. Слід наголосити, що творцями применшення ролі Руси-України, Української держави, Українського королівства в XIII-XIV століттях під назвою "Галицько-Волинський літопис", "Галицько-Волинська

держава” були москвофіли в XIX столітті… [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Якими міркуваннями керуються сьогодні Я.Д.Ісаєвич, М.Ф.Котляр не зрозуміло, хоча як творець новітньої “древнерусской народности” М.Ф.Котляр зрозумілий, однак, очевидно, вони не можуть вийти з пітьми російсько-москвофільської чи радянсько-комуністичної науки, за часів якої в КДБ УРСР “укладали академічну еліту”, яка внаслідок всесторонньої зради українського народу, користувалися пільгами комуністичного режиму, статусом радянських вчених-науковців, який несправедливо перекинувся їм і в так зване “українське наукове сьогодення…”. Якщо ретельно розглянути “наукові праці” Я.Д.Ісаєвича, М.Ф.Котляра та інший адептів сучасної українофобії, які прижилися і паразитують і нині на українському історичному грунті, з радянського у сучасному українському, посткомуністичному часі, то можна побачити, що сьогодні після XX-ти ліття відновлення незалежності Української держав в 1991 році, коли українці-державники відзначили у 2012 році 825 ліття з часу першої згадик в Київському літописі назви: Україна, українці, Українська держава, компеляції “попередників російсько-радянської епохи XVIII-XX століть”, жодної наукової цінності для сучасної української науки не мають, оскільки побудовані на псевдо-науковій москвофільській, російсько-імперській та радянській, марксистсько-ленінській утопічній концепції українофобії та україножерства, без будь-якого врахування теорії та методики розвитку українського народу та створеної ним і активно функціонуючої у продовж п’яти століть з IX-XIV століть – Української держави [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Як свідчать нові наукові дослідження, культурні цінності українського народу та створеної ним Української держави IX-XIV століть “заколисати не вдалось”, і це фіксується археологічною наукою по сьогоднішній день. Українська археологія вже має всі можливості розвіяти “древньоруський” “галицько-волинський” та інші міфи і нічого тут дивного немає, оскільки концепції вищенаведених радянських авторитетів вмирають скоріше, ніж їх творці...

Без сумніву, одним із фактів функціонування Української держави в IX-XIV століттях є стосунки з сусідніми країнами, які сьогодні, як і тисячу років тому, налагоджують політичні, торгово-економічні та культурні зв'язки з Україною [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Як бачимо із джерел, Українська держава IX-XIV століть ізольованою не була як від країн Заходу, так і від країн Близького Сходу. Археологічний матеріал вказує на контакти Руси-України з католицькими, православними та мусульманськими країнами. Безсумнівно, і це зазначають джерела, пріоритетним був візантійський вектор Української держави. Розглянуті нами точки зору радянських і сьогоднішніх російських вчених з питань української державності IX-XIV століттях спонукають до висновку, що концептуальних змін в російській історичній науці з цього питання немає, вона, як і 200 років тому, в рамках російської імперії залишається незмінною. Реінкарнація сьогодні "древньоруськой народності", "древнерусской государственности" – це крок до відродження імперських амбіцій в Росії [4,с.21-29].

Тим паче, українська історична наука на засадах глобальної науковості та кращих традицій української історичної школи повинна розвивати і вдосконалювати концепцію Української держави [3,с.87-90; с. 6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Старожитності, знайдені в останні десятиліття на території України, дають підстави робити висновок, що в IX-XIV століттях українці, консолідувавшись навколо Києва, кристалізували Українську державу, цементуючою домінантою якої був український народ, культура, мова, а згодом – християнська релігія [3,с.87-90; с.6-11; с.55-58; с.21-25; с.544-554; с.26-30; с.6-15; с.26-30].

Л і т е р а т у р а

1.Антонович В.Б. Археологические находки и расскопки в Києве и Киевской губернии в течении 1876 г. – ЧИОНЛ, I, 1878.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии. – М.,1901 – Труды VIIIAC. – VI.

2.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Т.I. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.I.

3.Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I.

Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія українознавства. Українознавство. – К.,2002. – №4.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучас метододлогія державознавства. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №4.

Ідзьо Віктор. Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”,2003.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.

Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучасна методологія державознавства. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова)(1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів, 2006.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.

4.Сєдов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.

5.Толочко П.П. Киевская Русь. – К.,1997.

6.Хвойко В.В. Поля погребений в Бреднем Приднепровье. – ЗРАО, ХИ.1-2. – К.,1901.

Хвойко В.В. Городища Среднего Поднипровья их значение, древность народность.Труды. – М.,1905. – XII. AC. – I.

Процеси формування Руси-України та християнства згідно зі свідченнями арабських та візантійських джерел IX-XII століть

Традиційні рамки формування Української держави сьогодні визначені українською історичною наукою – це IX століття [5,с.189-225;с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

Руський літопис кінця XI – початку XII століття вихідним пунктом утворення староукраїнської держави виводить час царювання візантійського імператора Михайла III (842-867 рр.). Так, перший Новгородський літопис відносить "початок землі Руської" до 854 року, "Повість минулих літ" з 852 року "началася прозиватися Руська земля". Через деякий час, наприкінці царювання імператора Михайла, літописи розказують про прихід Рюрика, який засновує нову скандинавську династію руських князів [6,с.49-53; с.49-53].

Характеризуючи всі ранні руські літописні джерела, видно, що їх основу складають більшою мірою візантійські свідчення про візантійсько-руські відносини [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

Для хронології літописцям послужив слов'янський період візантійської хроніки. За свідченнями Амартола, Георгія Мніха, руси вперше згадуються в зв'язку з нападами на Константинополь при імператорові Михайлі III. В цей же час Бертинські Аннали наголошують, що політичні взаємовідносини Руси-України та Візантії встановились не пізніше царювання батька Михайла – імператора Феофіла. Якщо зважити дані візантійських джерел про відносини з князем Києм, з князями Аскольдом і Діром, про що згадує "Повість минулих літ", то політичні взаємини Руси-України з Візантійською імперією слід розглядати у поступальному руслі, починаючи з V століття нашої ери, брати за основу українську державність з центром у Києві [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

За таких обставин "руська історія" України, яку вітчизняні джерела висвітлюють з часу правління варяжської династії, стає короткою, незрозумілою, без жодного факту поступального розвитку. Висвітлювати її як "варяжський

переворот” Рюрика і його наступників, без політичної багатовікової традиції, яка була закладена в Руси-Україні в попередні віки (Кий, Аскольд, Дір…), нам, здається справою не науковою. Хронологія, яку проводить “Повість минулих літ” в угоду правлячій династії Рюриковичів, виглядає явно фальсифікованою, так і історія. Це пов’язано з тим, що літописцям-візантійцям, послідовникам візантійської традиції літописання в даному конкретному історичному часі, не була потрібна язичницька історія Руси-України, і вони розпочинали відлік політичної та релігійної історії з реальних правителів, які пов’язувались із заснуванням візантійського християнства в Руси-Україні. Як бачимо із їхніх джерел, літописцям-християнам була слабо відома рання історія слов’ян і Руси-України. Як засвідчує сукупність вивчених нами джерел, візантійські та руські літописці подають нам історію Руси-України у фазі її найбільшої могутності… Візантійські, руські та арабські джерела, які будуть прокоментовані нами, засвідчують нам державу “Rhos-Ros-Rus”, “Руський каганат”, з 830 по 870 роки. В цей же час прихід Рюрика, який вільно почав освоюватися на Руси, датується 862 роком, ніяк не узгоджується з цією могутністю, очевидно, свідчення, приписані діянням Рюрика, слід розпочинати з 890 року [13,с.55-56]. Зауважимо, що в VIII-IX століттях Українську державу візантійські та східні джерела називають “Chaganus Ros” – “Каганат Русь”, де володаря завжди титулують не князем, а каганом, тобто царем чи імператором. Характерно, що в IX столітті назва каган для означення володарів Української держави була загальноприйнятою. Як зауважують Бертинські Аннали, візантійську місію в 839 році було прийнято імператором Людовіком Благочестивим 18 травня в Інгельгеймі. Посольство супроводжувала група людей-послів, які своїм каганом були послані до імператора Феофіла. Вони стверджували, що представляють народ “Rhos” [14,p.30-31].

Візантійські свідчення 871 р. подають титул відомих нам володарів: титулом “haganus” наділяли правителів: авар, хозар, русів [11,с.6-17].

Наступне свідчення про “Каганат Рос” знаходимо в “Анонімній записці”, яка датується 870-880 роками [17,p.2-9].

Приблизно такі ж свідчення ми знаходимо в праці арабського мандрівника, яка датується 920 роком: ”Руси живуть на півострові окруженому болотами. Володар їхній носить титул “Каган Русів”. Автор наголошує: “що знає два каганати: Хозарський і Руський” [2,с.23-25].

До цих даних можна віднести свідчення з “Книги країн” аль-Якубі (889-890), який знає в 854 році Візантійську державу, Хозарську державу та державу Слов’ян, яку, однак, не треба плутати з державою Русів [2,с.23-25]. Держава слов’ян (al-Sakaliba) – це Дністро-Бузька держава, яка ще відома з візантійських джерел під назвою Велика чи Біла Хорватія, яка на сході межувала в цей час з Руським кагатом [7,с.221-245]. Характерно, що Ібн Хордадбех знав, хто такі руси і яким чином був утворений Руський каганат: “зайда Русь, тобто народ прийшлий і сівший в землях слов’ян і підчинивший їх, почав війни” [2,с.23-25]. Ці свідчення можна ототожнити з вокняженням Рюриковичів на Руси. Всі вищенаведені джерела наголошують, що в 40-50 роках IX століття цих войовничих русів очолює каган [13,с.57-58].

Характерно, що цей титул не щезає і в епоху Руси-України, каганами джерела називають і великого князя київського Володимира Святославовича, і його сина Ярослава Мудрого. Так, київський митрополит Іларіон в 1051 році в “Слове о Законе и Благодати” декілька раз титулом каган титулує Володимира Святославовича і його сина Ярослава Володимировича [7,с.215-216].

Настінний напис у Софії Київській цим титулом нагороджує сина Ярослава Мудрого Святослава, великого київського князя в 1073-1076 роках [4,с.23-46].

У XII столітті автор “Слова о полку Ігоревім” теж знає титул каган, яким титулує князів Олега, Святослава і внука Ярослава [12,с.30].

Як бачимо, титул каган в Руси-Україні не виходив з офіційного вжитку з IX по XII століття. І тільки візантійська правка літописів замінила всюди титул каган на князь. Титул каган відсутній і в трьох договорах Руси-України з Візантією. І це зрозуміло, коли ми проаналізуємо “Книгу церемоній”- довідник придворного церемоніалу, складений в Костянтинополі 946 року під керівництвом імперат ора

Костянтина VII Багрянородного. В одному із її розділів перераховані титули володарів іноземних держав, з якими імператор вів переговори і посилав їм кореспонденцію. Володар Руси-України означений там скромним титулом архонта – князя [16,s.690-691].

Це вказує, що династія київських князів не визнавалася Візантійською імперією, як каганами. В цей же час війни Олега київського проти Візантії були пов'язані як з економічними, так із політичними питаннями, стосовно визнання Олега, як кагана Руси-України. Власне по закінченні цих війн ми бачимо, що візантійські джерела титулують київського князя Олега як – кагана [9,с.150-159].

Візантійські джерела того часу наголошують, що фаза могутності "Руського каганату" припадає на 860 рік, коли літом руси напали на Костянтинополь і внаслідок довготривалих переговорів уклали мир і прийняли християнство [1,с.12-14]. Однак, ці твердження не зовсім вірні. Виявлені сьогодні джерела переконливо засвідчують, що військові походи до узбережжя Чорного моря Русь-Україна проводила ще в кінці VIII століття. Так, в "Житії святого Стефана Сурожського",яке написане біля 790 року, сказано: "що руські розгромили все кримське узбережжя від Херсона до Сурожа" [18,p.81-83]. Другий похід Русь-Україна здійснила на азіатське побережжя Чорного моря біля 806 року. Після цього, як засвідчують джерела, розпочались довготривалі мирні переговори, які продовжувалися до 830 року [21,p.132-144]. Руський напад розпочався з грабунків Пропонтіди, що розташовується недалеко від візантійської столиці. Ці напади, як вважали самі візантійці, руські кагани робили через погані торгові умови Руси-України в Візантії. Опісля другий похід Русь-Україна здійснила на схід на Амастриду. Як стверджує автор Житія, народ Рос був, як усім відомо, грубий, жорстокий і позбавлений всякого людинолюбства [3,с.61-65].

Таким чином, за визначенням візантійських джерел, торгово-економічні та політичні відносини Руси-України та Візантії розпочиналися з VIII століття, а тобто з 790 року. Зауважимо, що договори "Олега з греками", як наслідок політичних прагнень попередніх поколінь, проводились через

100 років. Реконструюючи історію політичних відносин Руси-України та Візантії з 790 року, зауважимо, що до 830 року був мир, джерела не фіксують нападів Руси-України на Візантію. В 830-х роках Русь знову робить напади на Візантію і знову торгово-економічні та політичні взаємини врегульовуються договором, який має силу до 860 року [5,с.189-225;115-121].

Події 860 року добре засвідчені джерелами. Хід нам подає третя і четверта проповіді патріарха Фотія. Його своїми свідченнями доповнює Брюссельська хроніка, яка називає точну дату походу Руси-України на Візантію – 18 липня 860 року [15,p.33].

Радість у зв'язку з виходом військ Руси-України з-під стін Костянтинополя очевидна в проповіді Фотія, яку він виголосив 4 серпня 860 року, а це значить, що знову був підписаний мирний договір і відновлені сприятливі торгові стосунки Візантії з Руссю-Україною [18,p.50-53].

Із візантійських джерел ми знаємо, що Русь-Україна громила Візантію і околиці її столиці майже місяць. Русь-Україна намагалася взяти Костянтинополь з моря [10,с.80-81]. Проповідь Фотія наголошує: "народ Рос в тексті Скіфи, прийшов з півночі, де проживає по ріках, які впадають в Чорне море." Він не знає їх загального державця, однак наголошує, що їх політичний лад нагадує лад скіфів. Військо у них споряджене на рабський манер. Дослідник Г.Г.Литаврін припускав, що нападники були переважно слов'янами [8,с.220-230].

Дуже цікавим, маловивченим фактом в історії Руси-України є її хрещення в 860 році. Про це нам відомо із дуже надійних джерел. Передусім, це послання від 867 року патріарха Фотія: "Це ті самі руси, які незадовго до хрещення підкорили своїх сусідів і загордились настільки, що посягнули на владу в самій Римській імперії. Та від сьогодні, ці закоренілі безбожники і вороги віри хрестової стали підданими Імперії і захисниками її інтересів". Щоби задовольнити прагнення ново вихрещених до христової віри, Фотій послав до них єпископа [19,s.50].

Цікавим є друге свідчення про хрещення Руси-України при імператору Василію і патріарху Ігнатію. Тут обставини хрещення Руси-України, на нашу думку, описані

правдоподібніше. Руси зовсім не зверталися з проханням до візантійців. Навпаки, як зазначає дане джерело, самі візантійці активно протягом довгого часу, з 860 по 867 роки, вели переговори з Руссю про хрещення. Спочатку, очевидно, факт хрещення був вирішений у 860 році, про що відзначає в своїм посланні патріарх Фотій, однак, в Руси-Україні це питання не було вирішене. Потребувались довгі релігійно-політичні переговори, які завершились при наступних імператорі та патріарху в 867 році. Про те, що переговори проводились, не просто говорять самі візантійські джерела. Русів довелось схиляти до християнства за допомогою багатих дарунків: золотом, сріблом, шовками, тканинами й іншими коштовностями. Особливо багаті дари отримали князі, бояри, знатні воїни, купці. Голова руської церкви рукопокладений патріархом Ігнатієм мав сан архієпископа [20,s.342-343].

Власне в цей час і було підписано мир Візантії з Руссю-Україною, яка була проголошена союзною сусідньою християнською державою, а за її правителем було визнано титул каган [20,s.342-343].

У висновок зауважимо, що в сучасній історіографії “Руський каганат” IX століття став головною темою реконструкції вчених початкового періоду давньоукраїнської держави, зародження християнства в Руси-Україні [6,с.49-53; с.49-53].

Однак джерела, які аналізують політичний розвиток слов’яно-руського каганату, потребують додаткової археологічної аргументації, яка б висвітлила витоки християнської державності в Руси-Україні в середині IX століття [5,с.189-225; с.115-121; с.115-124; 6,с.49-53; с.49-53].

Л і т е р а т у р а

1.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,1999.
2.Гаркаві А.Я. Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. – Спб.,1870.
3.Васильев В.Г. Русско-византийские исследования: Житие святого Георгия Амастридского и Стефания Сурожского. Василевский В.Г. Труды. – Спб.,1915. – Т.III.
4.Высоцкий С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской. – Киев,1966. – Т.1. – №13.
5.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. – Львів "Агенція релігійної інформації",2001.
Ідзьо Віктор. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Історія України. – Львів "ПП. Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес",2007.
6.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид.2. – Львів "Сполом",2010.
7.Иларион.Слово о законе и благодати. – Киев,1984.
8.Литаврин Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II .
9.Новосельцев А.П. К вопросу об одном из древнейших титулов русского князя. История СССР. – М.,1982. – №4.
10.Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси. – М.,1980.
11.Славяне и их соседи. – М.,1996. – Вып.6.
12.Слово о полку Игореве. – М., – Л.,1950.
13.Цукерман К. Два этапа формирования древнерусского государства. Славяноведение. – М., 2001. – №4.
14.Annales de Sain-Bertin ed Grat F., Vielliard J., Clemencet S., Levillain L. – Paris,1964.

15.Cumont F. Anecdota Bruxellensia I : Chronigues byzantines du manuscrit 11376 (Recueildes travaux publies par la Haculte de Philosophie et Lettres 9). – Gand,1894.
16.Constantinus Porphyrogenitus.De ceremoniis. II, 48. – Bonn, 1829.
17.Lewicki T. Les rites fune raires des Slaves occidentaux et des anciens Russes d'apres les relations – remontant surbaut aux IX-X sicles - des voyageurs et des ecrivains arabes. – Folia Orientalia,1963. – Vol.5.
18.Vasilev A.A. The Russian Attack on Constantinople in 860.Cambrige (Mass).,1946.
19.Photius. Epistula 2. Epistulae at Amphilochia. – Leipzig,1883. – Vol.I.
20.Theophanes Continuatus. – Bonn,1838.
21.Treadgola W.Three Buzantine Provinzes and the First Byzantine Contacts with the Rus'. Harvard Ukrainian Studies. – Harvard,1988-1989. – №12.

Грошова система в Руси-Україн в X-XI століттях

Актуальність цієї теми очевидна внаслідок відновлення Української держави та її грошової системи на основі грошової одиниці – гривні, яка виникла приблизно тисячу років тому в період найбільшого політичного розквіту давньоукраїнської держави [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Засади національної грошової системи, як засвідчують джерела, закладались у часи володарювання перших великих правителів Руси-України, великих київських князів: Володимира Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Історичній науці відомо 340 зразків українських монет X-XI століть. Всі вони відображають розквіт торгово-економічних та фінансових зв'язків давньої Української держави.

Мал.1. Поширення монет Української держави в Європі в X-XI столітті.

Як видно з джерел, власне в цей час володарі Руси-України, намагаючись зміцнити свою політичну владу, приділяють велику увагу економіці давньоукраїнської

держави і, зокрема, її грошовій системі. Виникнення української фінансової системи в Х столітті було спільним продуктом економічного та політичного розвитку. Зміцнення влади, прийняття християнства змусило володарів Руси-України запровадити стабільну фінансову систему на основі нової грошової одиниці – монети візантійського зразка – київської гривні [2,с.19,с.24].

Мал.2. Візантійські монети соліди Х століття.

Самі обставини введення золотих та срібних монет – гривень були зумовлені запозиченням Руссю-Україною фінансової системи у Візантійській імперії. Це був наслідок хрещення Руси-України та введення її в культурну та торгову систему Візантійської імперії. Результатом запозичення стали різної вартості староукраїнські монети, які зафіксували для наступних українських поколінь факт давньоукраїнської державності та її грошово-фінансової системи, водночас засвідчуючи високе ремесло та мистецтво писемності, як і культури взагалі, в Українській державі Х-ХІ століть [11,с.5].

Окрім символів державної влади, монети стали носіями нового релігійного змісту, який в принципі дублював систему візантійського монетного мистецтва. Випуск українських монет був політичною декларацією великої Української держави. Як бачимо, перші монети великого київського князя Володимира Святославовича були золотими і срібними. Золоті монети всі були випущені одного типу [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Мал.3. Золота гривня Володимира Святославовича.

З одного боку монети був зображений Ісус Христос, з іншого – великий князь Володимир і напис ”Владимир, а се його злато” [13,с.127-128]. Приблизно такі ж написи були на всіх типах срібних монет, на яких з одного боку було написано: ”Володимир на столі, а це його срібло”, а на іншому розташовувався різних видів Тризуб – герб Української держави [3,с.40-45].

Мал.4. Срібна гривня Володимира Святославовича. (тип I)

На малюнках зображені срібні гривни Володимира Святославовича, які класифікуються вченими як монета типу I (мал.4), монета типу II(мал.5), монета типу III (мал.6) і монета типуIV (мал.7) [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Мал.5. Срібна гривня Володимира Святославовича тип. (ІІ)

Мал.6. Срібна гривня Володимира Святославовича тип. (ІІІ)

На всіх перших давньоукраїнських монетах ми бачимо з одного боку образ володаря Руси-України князя Володимира Святославовича з християнськими символами влади, з другого боку символ християнської релігії – образ Ісуса Христа, який чергується з символом-гербом Української держави – Тризубом. На нашу думку, така спорідненість зображень на монетах не випадкова, адже уособлює святість князівської особи, її християнську винятковість [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Мал.7.Срібна гривня Володимира Святославовича тип. (IV)

Мал.8. Срібна гривня Святополка Володимировича тип. (I)

Таку ж систему чеканки і зображень бачимо на монетах великого київського князя Ярослава Мудрого, про монетну систему якого мова йтиметься далі [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Перші монети великого київського князя Володимира Святославовича виготовлені з певною професійною підготовкою штемпелів для їх чеканки, а це свідчить про те, що уже за Володимира Святославовича в Києві пробували налагодити перший український монетний двір, який міг функціонувати на зразок візантійського, звичайно, в значно скромнішому вигляді. Дослідники вважають, що монети, як

золоті так і срібні, виготовлялись з литих заготовок [12,с.51-54].

Поява монетної системи Української держави в Х столітті була зумовлена політичними і релігійними чинниками. Значення її дуже велике і мало вивчене, оскільки тільки сьогодні в рамках відновленої української держави ми можемо зрозуміти потребу існування 1000-літньої української державної чеканки [1,с.376-380].

Отже, сьогодні історичній науці відомі 11 золотих і 300 срібних монет Української держави Х-ХІ століть. Здебільшого це один тип золотої монети та чотири типи срібної монети великого київського князя Володимира Святославовича, три типи монет великого київського князя Святополка Володимировича, які ми подаємо на мал.8, 9, 10.

Мал.9. Срібна гривня Святополка Володимировича з іменем “Петрос”. (тип ІІ)

Мал.10.Срібна гривня Святополка Володимировича з іменем “Петрос”. (тип ІІІ)

Мал.11. Срібна гривня Ярослава Володимировича (Мудрого). (тип І)

Особливим за чеканкою є один тип срібної монети великого київського князя Ярослава Володимировича [10,с.4-11].

Усі типи золотих і срібних монет нагадують візантійські монети-соліди Х-ХІ століть. Однак, на всіх київських монетах зображено володаря Руси-України великого князя Володимира з великими очима, великим носом, великими густими вусами, побритою бородою. На голові в нього подоба корони, як і у візантійських імператорів на монетах. Поруч символ християнства – хрест та символ Української держави – Тризуб. Це найстародавніший український портрет Х століття, який чомусь ще не зацікавив українських мистецтвознавців. Можливо, власне цей портрет був використаний в іконописанні князя-хрестителя Руси-України. На монетах також зображено трон українського володаря, одяг, головний убір. Особливо привертає увагу державний символ Української держави – Тризуб. Він є основним символом на всіх монетах, чим підкреслюється його значимість у політичному житті володаря Володимира і його великої Української держави [5,с.28-35].

Слід наголосити, монети Української держави Х-ХІ століть яскраво демонструють християнську символіку. Вона серед монет великого київського князя Володимира Святославовича зафіксована на лицевому боці та на зворотному. Так, на першому плані ми бачимо українського

володаря з великим посохом, увінчаним хрестом, на другому боці цієї срібної монети типу І яскраво вибитий портрет Ісуса-Христа. Як бачимо на монетах, силует фігур Ісуса Христа, що тримає книгу-біблію, подібний до решти візантійських прототипів Ісуса Христа, особливо обличчям [11,с.62-63].

Наступний тип монет складають гроші великого київського князя Святополка Володимировича, які випускались у Києві в 1015-1016 та 1018 роках. Особливу увагу дослідників привертає різновидність монет князя Святополка Володимировича з іменем “Петрос”. На лицевому боці зображений великий князь Святополк Володимирович, що сидить на троні з християнською атрибутикою, великим посохом, вершину якого вінчає хрест. Ліва рука князя Святополка покладена на серце, що символізує вірність християнській вірі. З другого боку зафіксовано персональний герб князя Святополка, одна частина якого закінчується хрестом. Третій тип монет Святополка Володимировича дещо відмінний від двох попередніх. На ньому зображено великого князя Святополк до пояса, з лівою рукою на серці, а в правій, очевидно, посох з хрестом. На другому боці зафіксований на князівському гербі-двозубі хрест дещо менших розмірів. На лицевому боці монет Святополк зображений приблизно так, як і Володимир Святославович, однак, відрізняється рисами обличчя, а також політичною символікою з другого боку монети. Що стосується гербової символіки князя Святополка Володимировича, то історична наука поки що не має жодних концепцій щодо її пояснення [14,с.21-28]. Як бачимо із монет великого київського князя Святополка Володимировича, князівський герб має вигляд двозубця з хрестом на вершині лівого зубця. Випуск цих монет, очевидно, тривав у 1015-1016 роках.

Останній тип монет з іменем “Петер” напевно слід віднести до 1017-1018 років, коли князь Святополк Володимирович відновив своє володарювання в Києві за допомогою свого тестя польського короля Болеслава Хороброго. Як вважають вчені, випуск своїх срібних монет з іменем Петра Святополк міг відновити після другого вокняження в Києві. Вчені припускають, що християнське ім’я

Святополка було – Петро, що і відображено на монетах [6,с.140-141].

Особливої уваги заслуговують срібні монети великого київського князя Ярослава Володимировича з зображеннями на лицевому боці святого Георгія, обличчям який дуже нагадує самого Ярослава Мудрого. На звороті монети – державний герб Української держави – Тризуб з написом навколо “Ярославове срібло” [7,с.72-74].

Монети великого київського князя Ярослава Мудрого складаються з двох типів – срібних і мідних. Сьогодні науці відомо 6 срібних монет Ярослава Мудрого і 10 мідних, які відлиті зі срібних штемпелів монет Ярослава Мудрого. Ще А.А.Кунік зауважив, що погрудне зображення святого Георгія у військовому обладунку на срібних монетах Ярослава Мудрого дуже схоже до зображень святого на візантійських урядових печатках [8,с.69-74].

Другий бік “Серебра Ярослава” вінчає великий Тризуб, символ-герб Української держави X-XI століть. Тризуб великого київського князя Ярослава Мудрого, як справедливо наголошують дослідники, дещо відрізняється від Тризуба його батька великого київського князя Володимира Святославовича, передусім, розміром. Однак, встановлено, що Ярославове срібло було відчеканене в Києві, з дотриманням монетної традиції чеканки великого київського князя Володимира [9,с.1-23].

Як бачимо із монет, які належать тільки трьом великим київським князям, чеканка тривала впродовж 20-50 років з кінця X – по першу половину XI століття. Чеканка монет була спробою створити власну українську грошову систему на противагу візантійському соліду та арабському дірхему, щоб вивільнити українську торгово-ремісничу систему від залежності перед імпортними грошовими системами [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Українська грошова система X-XI століть є важливою політичною пам’яткою у відновленій фінансово-грошовій системі сучасної Української держави. Дійсно, стародавні українські монети з зображеннями на престолі володарів Руси-України, великих київських князів: Володимира

Святославовича, Святополка Володимировича, Ярослава Володимировича зі стародавнім українським державним знаком – Тризубом є прекрасним історичним матеріалом X-XI століть, що дійшов до нас через тисячоліття безпам'ятства. Ці давньоукраїнські пам'ятки важко переоцінити і вони, безсумнівно, є важливим історичним і політичним важелем у торгово-економічних та політичних відносинах Української держави в X-XI століттях [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Виникнення грошової системи в час розквіту Української держави у X-XI століттях в епохальний час запровадження християнства, яскраво засвідчує високий рівень політичної свідомості давньоукраїнського суспільства [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Поява грошової одиниці була стимулом утвердження в Українській державі X-XII століть, християнства, як державної релігії та культури, що дає право наголошувати на доцільності вивчення сьогодні української грошової системи, як пам'ятників мистецтва та українського портретного живопису X-XI століть, що предметом подальшого наукового дослідження [4,с.100-107; с.258-260; с.168-175; с.132-143; с.164-169; с.117-120; с.54-60; с.257-263; с.210-222; с.54-60; с.39-41; с.6-14].

Л і т е р а т у р а

1.Анохін В.О. Гроші Київської Русі. В кн.: Археологія Української РСР. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – Київ,1975. – Т.ІІІ.
2.Бахрушин С. К вопросу о крещении Киевской Руси. В кн.: Религия и церковь в истории России. – М.,1975.
3.Добровольский И.Г., Дубов И.В., Кузьменко Ю.К. Новые источники по истории Древней Руси. Весник Ленинградского государственного университета. – Л.,1978. – №2.
4.Ідзьо В.С. Грошова система України-Руси в Х-ХІ століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Грошова система України-Руси у Х-ХІ століттях. Українознавство. – К.,2003. – Число 2 - 3 (7 - 8).
Ідзьо Віктор. Перші українські гроші. Перевал. – Івано - Франківськ,2003. – №2.
Ідзьо Віктор. Грошова система України-Руси в Х-ХІ ст. – Львів "ПП.Бодлак",2003.
Ідзьо. В.С. Християнська символіка в грошовій системі України-Руси в Х-ХІ століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Грошова система в Українській державі в Х-ХІ століттях. Дзвін. – Львів,2004. –№8.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів: "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Християнська символіка в грошовій системі України-Русі в Х-ХІ століттях. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга І. – Львів"Логос",2004.
Ідзьо Віктор. Християнська символіка в грошовій системі України-Русі Х-ХІ століть. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес", 2007.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
Ідзьо Віктор. Християнсько-державний символізм у грошовій системі України-Руси Х-ХІ століть. – Трипільська Цивілізація. Науково-практичний журнал. – Київ,2012. – №1.

Ідзьо Віктор. Християнсько-державний символізм у грошовій системі України-Руси X-XI століть. Інформаційно-аналітичне видання Ялтинського осередку Всеукраїнського Товариства “Просвіта” ім.Т.Г.Шевченка. – Ялта,2012. – №I.
5.Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – Київ,1971.
6.Кульшер И.М. История русского народного хозяйства. – М., 1925.
7.Куник А.А. О русско-византийских монетах Ярослава I Владимировича с изображением св. Георгия победоносца. Историко-нумизматическое исследование. – Спб.,1860.
8.Куник А.А. Розіскания о славяно-византийских монетах. Известие о найденном (в 1859 г.) Мекленбурге Владимировом серебре. – ИАО. – Спб.,1861. – Т.III.
9.Леопардов Н.Л. Возражения на “Заметки” г.Чернева о древнейших русских монетах. Продолжение брошюры “Два-три слова г.Черневу на его “Заметки о древнерусских монетах”. – Киев,1889. – Вып. 2.
10.Сотников М.П. Итоги изучения русских монет X-XI вв. в Государственном Эрмитаже. В кн.: Прошлое нашей Родины в памятниках нумизматики. – Л.,1977.
11.Сотников М.П., Спасский И.Г. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X-XI веков. – Ленинград,1983.
12.Спасский И.Г. Насущные вопросы изучения русских монет X-XI вв. – СГЭ. – М.,1961. – Вып.21.
13.Спасский И.Г. Монеты и монетовидное золото и первые золотые Ивана III. Вестник Древней Истории. – М.,1976. – №8.
14.Чернов Н. О нежинских сребренниках с именем Петр. В кн.: Сборник снимков с предметов древности. – Киев,1891. – Вып. 3-4.

Русь-Україна в IX-XIV століттях у міжнародних дипломатичних і торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії

Українські літописці епохи феодальної української державності зображали історію Руси-України IX-XIV століть у міжнародних взаємовідносинах з країнами Європи та Азії. [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Як годиться для тогочасного мислення, вони розділяли світ на три частини – Азію (Асійську країну) [19,с.10], Африку (Африкію) [19,с.111, с.198], і Європу (Європію) [4,с.371-375]. Про останню із перекладу хроніки Амартола вони знали, що Європа була дочкою Агінфа і Тоур, котру викрав Тавр Критянин і відвіз у Фракію. Там він одружився з красунею Європою і назвав усі країни, якими володів, її ім'ям [34,s.134].

У подальшому цю легенду на біблійному ґрунті оформили Йосиф Флавій, Ієронімі та інші церковні авторитети. Народами Європи вважаються нащадки Афета, сина Ноя. Давньоукраїнський літописець теж дотримувався цієї ж точки зору, тому в нього русичі-українці теж розташовуються в Яфетовій частині світу і є європейцями [19,с.10-11].

Цей погляд поділяли і середньовічні картографи. Рабін Мавр услід за Ісідором писав, що Європа починається від ріки Танаїсу (Дону) і простягається до Заходу через Північний океан аж до кордонів з Іспанією [38,col.347; с.33-49]. Все це зображено на парижській карті XIII століття [37,s.48; taf.2; с.107-115]. Рожер Бекон, англійський філософ і дослідник у праці "Opus Majus" (1265-1268 рр.), стверджував, що Танаїс (Дон) за шириною рівний Сені, яка протікає через Париж [31,p.360].

Що стосується української князівської панівної еліти IX-XIV століть, то вона була освіченою і теж мала повні історичні відомості про світ, в якому проживала. Як засвідчують літописи, ще великий київський князь Святослав висловив візантійським послам свій намір "вигнати візантійців із Європи" [35,cap.10]. Це повідомлення зобов'язує нас з'ясувати європейські стосунки Руси-України і її роль у цих

стосунках, як європейської держави в IX-XIV століттях [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Русь-Україна за п'ять століття розвитку від IX до XIV століття і монголо-татарського нашестя, дуже сильно змінилася в політичному й економічному розумінні та була свідком великих перемін в тогочасній Європі. За весь цей період виникли і впали могутні скандинаво-англійські військово-політичні союзи, які залишили свої криваві сліди в Англії, Північній Франції та Південній Італії. Розпалась імперія Карла Великого і на її місці утворилась європейська сітка князівств і королівств. Розквітла і розпалась Візантійська імперія, Арабський халіфат, виникла зовсім нікому невідома і далека від Європи Монгольська держава, яка в подальшому своєю смертоносною суттю зіграла трагічну роль у долі багатьох народів Азії та Європи, також й Руси-України. Безсумнівно, роль Азії була відчутною і Русь-Україна зрозуміла це вже в IX столітті. Це змусило мужнього великого київського князя Святослава боротися за утвердження своєї державності на межі Європи з азійським Хозарським каганатом [10,с.61-70; с.61-70].

Як бачимо із джерел, того часу Арабський халіфат став жертвою хрестових походів, Німеччина розширила свої кордони з Ельби на Одер, а потім посилила натиск на Віслу, Неман і Західну Двіну. Виникли і зміцніли слов'янські держави Болгарія, Чехія, Польща, Русь-Україна, остання відігравала важливу роль у всіх європейських подіях [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Характерно, що й сама Русь-Україна теж змінювалася в контексті європейських змін. На першому феодальному витку своєї історії в IX-X століттях кристалізується політична єдність Руси-України, яка набуває ознак класичної європейської держави з християнською релігією в час правління великого київського князя Володимира. Прийняттям християнства Русь-Україна підтверджує європейський вибір культурного життя. Власне в цей час встановлюються остаточні західні межі Української держави і нею укладаються договори добросусідства з Чехією, Угорщиною, Польщею, Німецькою та Візантійською імперіями [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

На другому етапі в XI столітті ми бачимо завершеною консолідацію українського народу. У цей час Українська держава підкоряє собі слов'янські князівства Псковське, Смоленське, Новгородське, а також фіно-угрські племінні княжіння сучасної Росії, які згодом складуть основу російського народу, такі як: Меря, Мордва, Корела, Суе, Єрзя, Череміси, Ести, Сум, Єм та інші фінські народи, які розташовувалися на землях від Балтики до Уральських гір. Власне в XI столітті Русь-Україна починає залучати до своїх структур – політичної, культурної та релігійної – племінні княжіння фіно-угрів, чим поглибила свій вплив на фіно-угрські народи Північного Сходу [10,с.61-70; с.61-70].

Приєднання фіно-угрських князівств до Руси-України в X-XI століттях принесло Києву великі прибутки. Тільки даниною з цих завойованих територій Русь-Україна отримувала челядь, хутро, рибу, мідь, віск. Літописець фіксує, що в цей час "Руській землі другі країни і землі піддалися" [19,с.104].

На третьому етапі з кінця XI – початок XII століття зміцнюється політична влада в регіонах Руси-України, а тобто, зміцнюється влада регіональних князів, які стають все менше залежними від влади великого київського князя [17,с.73].

Свідчення київських, волинських, галицьких літописів не залишають в нас сумніву, що Українська держава IX-XIV століть мала свою самобутню, незалежну від інших народів, історію, культуру, а її мешканці явно усвідомлювали себе "руськими", тобто українцями. Водночас, у джерелах XII століття подаються дані, що українці були незадоволені будь-якими проявами політичного насилля проти них чи то східних, чи то західних сусідів, як наприклад, спалення Києва Андрієм Суздальським, чи захоплення Галича угорським королівством [18,с.51]. Тому реінкарнація в сучасних працях гармонійних відносин Руси-України та Суздальського князівства в рамках "древнерусской народності", що пропагують історик М.Ф.Котляр [12,с.18-48] і археолог В.В.Сєдов, не є вірною [22,с.12-27].

Нинішня концепція "древнерусской народности", яку намагається відновити російський вчений В.В.Сєдов, була засуджена ще в 80-90 роках XX століття. Так, лінгвіст

Г.А.Хабургаєв з цього приводу наголошував: ”древнерусского языка” чи “древнерусской народности” ніколи не було і не могло бути. З племен південного регіону сформувався український народ, з кривичів та інших сусідніх племен – білоруський, з фіно-угрів під впливом слов’ян – російський. Археологічні пам’ятки X-XII століть на території України засвідчують як мовний, так і культурний український етно-масив, єдину українську народність [25,с.23-29; с.49-73].

Дуже цікаву точку зору висловлював у 1996 році на VI Міжнародному конгресі слов’янської археології Г.В.Штихов. Опираючись на історико-археологічний матеріал, він доводив, що ніякої “древнерусской народности” в епоху Руси-України не було, вона, на його думку, просто не сформувалась. Мовний матеріал свідчить, що в цей час формувались окремі народи: білоруський та український і аж в XIII-XV – російський. Г.В.Штихова підтримали І.А.Марзалюк, А.І.Філюшкін та О.М.Трубачов [27,с.376-388, с.386-388].

Таку ж позицію займає і визначний український історик та археолог В.Д.Баран, який за наявним археологічним матеріалом не простежує “ніякої древнє руської народності” і “древньоруської мови”. На його думку, все це сьогоднішні фальсифікації російської історичної науки і, зокрема, В.В.Сєдова. В.Д.Баран вважає, що українська, білоруська та російська народність сформувались ще в часи “великого переселення народів”. Київська держава вже була українською, вона не формувала жодних народностей. Русь-Україна, як держава, відома з літописів IX-XIV століть, налічувала східнослов’янські племена, що були носіями пражсько-корчакської культури, з якими інтегрувалися племена пеньківської культури. Розвиток Руси-України, як держави згрупував основні культурно-економічні центри Дністро-Подніпров’я і, відповідно, зблизив Київ з Галичем [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Власне, ці регіони слугували підґрунтям в процесі зародження українського народу, що засвідчується археологічною наукою [5,с.211-218].

Однак, за документально датованими свідченнями прослідковується становлення фінів-росіян і українців як різних народів до епохи впливу Руси-України. Вплив

закінчується з формуванням у фінів росіян Суз – (фінське слово) – дальського (слов'янське слово) князівства з слов'янською незначною, щодо етномасиву фінів, військово-політичною системою. Деякі дослідники вважають, що Суздальське князівство за устроєм було ще суто фінським, і тільки Володимирське на (Клязьмі) мало значні елементи державної структури Руси-України. Московське князівство – це вже вища форма фінської державності, яке консолідувало фінів з новою етноназвою московитів(росіян) [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

За усієї політичної, релігійної, військової домінанти Української держави (Руси-України), яка фактично нав'язала фінам свій військово-політичний лад, фіни, за висновками етнологів, зберегли незмінними свої звичаї, культуру, побут, пісенний фольклор, що різнить їх зі слов'янами Української держави [10,с.61-70; с.61-70].

Безсумнівний вплив слов'ян на фінів, майбутніх росіян, був настільки глибоким, що відбився не тільки в державному, релігійному та культурному житті, а й у мовному [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

За таких обставин з IX по XIV століття фіни пережили процес культурного піднесення за рахунок впливу етнокультури та політичної організації Руси-України. Однак, фіни-росіяни і українці-слов'яни – це різні народи, що зауважує ще в XII столітті Нестор літописець. Безсумнівно, кристалізація московітів (росіян) з фінського етно-масиву і подальший політичний розвиток під впливом київської династії Рюриковичів змінили літописні племена: меря, єрзя, сум, вепси, єм, мордва, мурома, черемси. Однак, з переконливою вірогідністю можна стверджувати, що етнотворення росіян проходило через еволюцію фінських племен як корінних мешканців Росії. Не слід також забувати, що на етнотворення росіян, домінуючи, вплинув прибалтійсько-фінський конгломерат, зокрема, племена ести, сум, не применшуючи ролі місцевих фінських племен меря, що, власне, і є корінним населенням центральної Росії [1,с.12-19;с.34-48].

Джерела, а услід за ними і археологічний матеріал, засвідчують, що літописні племена фінів чудь, єм, сум,

корела, меря, були політично розвинутіші внаслідок сусідства з Новгородським, Псковським та Смоленським князівствами і в X столітті мали свої племінні княжіння. Прибалтійські фіни були сусідами Псковського князівства. Сум межувало з Смоленським князівством, сюди ж примикало племінне об'єднання фінів меря. Внутрішні межі фінських княжінь ще чекають свого дослідження, однак, вони відповідні з землями, що в подальшому входили до Московського князівства. Внаслідок вивчення етно-політичних процесів, які проходили в фінських племенах в X-XIII століттях, можна з впевненістю наголосити, що етнотворення росіян проходило на основі фінського етнічного масиву, яке було домінантою в Росії у X-XIII століттях. Експансія Українські держави (Руси-України) в X-XIII століттях змінила статус фінів. У них під впливом Українські держави формуються феодальні відносини, феодальна державність яких розвиває суто російську національність [3,с.10-31].

За таких обставин близькою до істини є точка зору українського вченого М.А.Максимовича, який вважав, що "население Киевской Руси было украинским". Український етнос, на його думку, проживав на території України з праслов'янських часів до епохи Руси-України, проживає тут і нині. Ніякого запустіння території сучасної України ні в татаро-монгольський період, ні в жоден інший не було [16,с.25-41; с.112-124].

У підтвердження висновків М.А.Максимовича маємо історико-лінгвістичних дослідження О.О.Шахматова, який вважав, що слов'янська мова, яку він датував V-VI століттям, зародилась у міжріччі Прута і Дністра і поширилась до Дніпра. Державну форму тут розвинули анти. В VI столітті н.е. анти перенесли українську державність, культуру та мову з Галичини та Волині в Подніпров'я. Ця народність своєю державністю кристалізувала одну мову, яку сьогодні називають українською. До ареолу української мови О.О.Шахматов відносив такі племена: волиняни, дуліби, поляни, древляни, тиверці, уличі, хорвати. Концепція О.О.Шахматова була великим досягненням російської науки,

оскільки визначала українську мову як мову слов'ян [26,с.18-26; с.14-29; с.4-19].

М.С.Грушевський, опираючись на письмові та археологічні свідчення, услід за філологом О.О.Шахматовим, вважав, що зародження українського етносу треба пов'язувати з Дністро-Дніпровським союзом антів [6,с.23-23; с.31-62; с.201-211].

Концепцію М.С.Грушевського підтримав український лінгвіст С.Смаль-Стоцький. Він вважав, що українська мова є відмінною від російської і схожа на сербську, хорватську, польську, словацьку [23,с.9-24; с.31-54].

Австрійський славіст Т.Гайтер писав, що українська мова споріднена зі слов'янськими мовами Європи і що між українцями та слов'янами Європи було більше спорідненості в минулому, ніж з росіянами фіно-уграми, які перейняли слов'янську мову та культуру. Це свідчить, що з давніх-давен була одна українська мова і ніякого "древнерусского языка", як це вважали російські вчені його часу, не було. Фіно-угрське населення Росії як носій Суздальської держави перейняло слов'янську мову і видозмінило її відносно свого фіно-угрського середовища [33,s.14-29; s.48-65].

Безсумнівно, наголошував Є.К.Тимченко, українська мова є продовженням праслов'янської, тому росіяни, перейнявши її, мають певну мовну подібність з українцями, але, як бачимо, незначну [24,с.12-35; с.42-71].

У 50-х роках XX століття вчені приступили до вивчення проблем формування українського народу, беручи за основу археологічні джерела, згідно зі свідченнями яких український народ у цей час почав формуватися в Середньому Подніпров'ї на сучасних Київській, Чернігівській і Переяславській землях. Це підтверджується речами, прикрасами, притаманними українському народу, який генетично визначається ще з V-VI століть [20,с.15-22]. В.І.Довженок з цього приводу наголошував, що антська мова мало чим відрізнялася від мови епохи Руси-України і в подальшому призвела до кристалізації української мови [8,с.40-59].

Таким чином, утворення Суздальської держави змусило Русь-Україну уже в XII столітті рахуватися з цим молодим та, водночас, агресивним політичним утворенням. Спалення

Києва Андрієм Боголюбським стало фактом народження нової російської держави, проміжної політичної ланки між Європою та Азією [10,с.61-70; с.61-70].

Однак, такі дії Андрія Боголюбського в Руси-Україні вважали явищем випадковим, і ми бачимо, що в своїх політичних устремліннях Русь-Україна була звернена на Захід та Візантійську імперію. Ці взаємовідносини відображені як в давньоукраїнських джерелах, так і в візантійських, у численних європейських церковних хроніках окремих міст: Люблін (Галл), Краків (Вінцентій Кадлубек), Мензенбург (Тітмар), Бремен (Адам), Альтенбург (Гельмонд), Любек (Арнольд) Буди (Анонім угорський), Сплита (Фома), Роскільда (Саксон Граматик), Риги (Генріх), Лондона (Матвій Парижський) та інших, для яких Русь-Україна була одним із серйозних об'єктів спостереження. Цікаво подані історичні процеси в Руси-Україні в Сагах Північної Європи [18.с.51].

Як відомо, в Х столітті нормани прибували в Русь-Україну як найманці князів, воїни, купці, дипломати, роль яких завжди була неоднозначною. Однак, уже в час князювання Володимира Святославовича по варягах був нанесений удар, який підірвав їх імперські устремління [19,с.20,с.56], а остаточно в 1015 році завершив цей процес великий київський князь Ярослав Мудрий, що дало можливість впливати на політику країн Північної Європи і підтримувати Англію та Норвегію проти Данії [29,s.140-141].

Як зазначають джерела, в цей час стосунки українсько-англійські, українсько-датські, українсько-шведські були дуже активними, хоч і потребують подальшого вивчення [7,с.282-288]. Джерела мовчать про колонізацію Руссю-Україною фінських земель, а також їх колонізації скандинавами [18,с.53]. Однак, як наголошувалось вище, після 1136 року Русь-Україна втрачає свій вплив на півночі та передає всі політичні взаємини в руки Новгородської боярської республіки, яка контролює всі політичні зв'язки зі скандинавськими країнами [14,с.91-94].

Найпотужніший після скандинавського (ІХ-Х століття) був у Х-ХІІ століттях політичний, культурний і особливо релігійний візантійський вплив на Русь-Україну. Не слід забувати, що в означений час велику роль в Європі відігравала Візантійській

імперія. Не випадково кристалізація в IX столітті Руси-України, як могутньої європейської держави, привернули увагу візантійських хронік часів імператора Михайла (842-867), де наголошується, що Русь-Україна вперше такою могутньою силою виступала на Царгород [19,с.17]. Давньоукраїнський переклад хроніки Амартола мав усі підстави згадувати про похід українського війська в 860 році на Візантійську імперію, що засвідчено й іншими джерелами. Взаємовідносини Руси-України з Візантією стали важливою і, водночас, складною ланкою зовнішньої політики Руси-України. Українська держава в цей час зміцнилась настільки, що вже могла не тільки захищати свої кордони, але й іти наступальними походами проти своїх ворогів з метою захисту своїх купців в інших країнах, зокрема, в Візантії [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Власне, такою була зовнішньополітична стратегія щодо Руси-України візантійського імператора Костянтина Багрянородного [2,с.231-233]. Все це доповнювалось системою розвідки, основи якої викладено сучасником Василія II в трактаті “De castrametatione”: ”доместику прикордонним стратегам повинно входити в обов’язок мати таких людей, щоби були відомі всі замисли “Болгарії, Печенігії, Угорщини і Руси-України” [36,p.38]. Використовуючи церковні зв’язки з Руссю-Україною, особливо з 988 року, Візантійська імперія намагалася впливати на зовнішньо-політичні відносини Руси-України з її західними сусідами. Особливо посилився тиск на Русь-Україну після 1054 року, тобто, після церковного розколу, який санкціонувала панівна імператорська верхівка, бажаючи мати слухняною власну релігійну структуру, а не виконавця обов’язків перед вселенською християнською церковною організацією [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

В Руси-Україні добре розуміли стратегію панівних кіл Візантійської імперії. Візантія все робила, щоби зіштовхнути Русь-Україну в конфлікт чи війну з сусідніми католицькими країнами Угорщиною, Польщею, Чехією, однак, Русь-Україна пасивно споглядала конфлікт Візантійської імперії з католицьким заходом. Як бачимо, візантійський вплив у галузі політики не торкався релігійного побратимства. Русь-

Україна в 1054 році була могутньою європейською державою і самостійно приймала всі зовнішньо-політичні рішення, не слідувала в фарватері політичної доктрини Візантійської імперії щодо католицького заходу [18,с.54-55]. Акт 1054 року не мав ніякого впливу на Русь-Україну, вона не відійшла від Вселенської церкви. В цей час Русь-Україна намагалася всесторонньо використати політичні, економічні та церковно-культурні договори і зв'язки з Візантією. Політична і торгово-економічна еліта Руси-України прекрасно знала слабкі місця Візантійської імперії, особливо її кримські, кавказькі і балканські володіння та їх залежність від військової сили Руси-України. Тому, відправляючи на допомогу Візантійській імперії в X-XI століттях свої війська проти арабів та норманів, Україна-Русь зміцнювала свій вплив не тільки на Кавказі, Балканах, але в Середземномор'ї, куди слідом за українськими військами проникали українські купці, торгово-ремісничa знать. У цей час Русь-Україна, допомагаючи Візантії, мала вплив і на візантійсько – німецькі політичні стосунки [18,с.54-55].

З аналізу джерел видно, що в XI-XII століттях Русь-Україна, внаслідок своєї політичної могутності, витісняє Візантію з Причорномор'я і бере в свої руки стосунки з печенігами, турками, а потім половцями. Завдяки Руси-Україні візантійські кордони з половцями залишалися недоторканими, що змушувало Візантію упродовж багатьох століть зберігати з Руссю-Україною дружні взаємини [10,с.61-70; с.61-70].

Тим часом, Русь-Україна, вийшовши на Кавказ, встановлює прямі торгово-економічні та політичні стосунки зі Східними сусідами. Слід наголосити, що формування в IX столітті Української держави проходило паралельно з процесом визволення українських княжінь Полянського, Сіверського від Хозарського каганату. Зі зміцненням Української держави Хозарський каганат зрозумів своє критичне становище, тому намагається заручитися військовою підтримкою Багдаду і Константинополя у війні проти Руси-України. Однак, розуміючи всі тонкощі політичної стратегії хозарів, київський князь Святослав намагається знищити всю союзну систему, яку Візантія і Хозарія

розгорнула в Причорномор'ї проти Руси-України. Після його могутнього удару Хозарський каганат із зовнішньополітичного партнера перетворився у васала Руси-України, і, як наслідок, зростає могутність Української держави на Сході. Одночасно Русь-Україна встановлює прямі взаємовідносини з Дербентом, Аланією, Ганджі, Ширваном, займає міцні позиції на Кавказі. Кавказькі військові експедиції 909-910, 944, 987-988, 1013-1032 років були направлені на утвердження політичних і торгово-економічних позицій Української держави в цьому регіоні [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Можна стверджувати, що Русь-Україна у цей час стає на Кавказі правонаступницею ослабленої Візантійської імперії [13,с.204-208].

Як наслідок, пожвавлюються торгово-економічні стосунки Руси-України з державами Азії: Ітілем, Ургенчем, Семендером, Дербентом, Бердау, Амолем і іншими центрами, такими як Табарістан, Тургані та Хорезм. Українські купці досягли Багдаду, Кабулу, Хамадану, в цих містах мали свої факторії. В основному з Руси-України везли традиційні товари: хутро, віск, мідь. Одночасно українські купці торгують з кримськими центрами Херсонесом (Корсунем) і Пантікапеєм, де теж закріплюються і утворюють Тмутараканське князівство у Криму [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Через посередництво Візантії українські купці потрапляють в Єгипет. Їх перебування там в XII столітті засвідчено Олександрійськими джерелами [18,с.56].

Одночасно українська дипломатія підтримує широкі міжнародні стосунки з католицькими країнами. Бартоломій Англійський засвідчує жваву торгівлю між "Славами" та Європою та Азією, за його свідченнями слави – це: "метани, вандали, богеми, полони, рутери, далмати і хорвати. Всі вони розуміють один одного і багато в чому схожі, як мовою так і правом, хоча відрізняються віросповіданням" [11,с.131-138].

Однак, із міжнародних стосунків українсько-польські, здається, як в минулому, так і сьогодні, мали і мають найбільше значення для Європи [30,s.140-141; s.17-18].

Русь-Україна і Польща досить швидко знайшли спільні торгово-економічні та політичні інтереси. Близькість українців та поляків сприяло їх усестороннім взаємовідносинам. Їх торгово-економічні та політичні зв'язки тісні та виразні вже в IX столітті. До XIV століття Русь-Україна і Польща були пов'язані феодальними династіями, які скріплювали військово-політичний союз і служили гарантом стабільного торгово-економічного та політичного розвитку двох сусідніх держав [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39].

Особливий інтерес для повного розуміння стосунків Руси-України з католицькими сусідами мають відносини Руси-України з Угорським королівством. Як засвідчують вітчизняні та угорські джерела, вони встановлюються в IX столітті, коли угри по дорозі в Паннонію проходять біля Києва і зупиняються зі своїм князем Алмошем в гостинного галицького князя [21,с.7-10].

Від цього часу ведеться відлік взаємин двох держав. Особливо тісними українсько-угорські відносини стають у час, коли дочка великого київського князя стає королевою Угорщини і, відповідно, дружиною угорського короля Гейзи II. Власне в цей час в політичному житті центрально-східної Європи проходить процес українсько-угорсько-польського зближення, що дало можливість Польщі відбити наступ Генріха V в 1099, 1111, 1125 роках і відвернути війну на два фронти в 1157, 1172, 1184 роках [28,s.15-16]. У цих війнах на боці Польщі активну участь брала Русь-Україна і тому не випадково імператор у листі до Вібальда назвав Русь-Україну: "руських – першими серед своїх неприятелів" [32,s.143-144].

На цей час Русь-Україну і Німецьку імперію зв'язували стародавні взаємовідносини. Билина "Iliaz von Reuzzen" німецького епосу стала символом українсько-німецьких зв'язків. Українські війська, що засвідчується європейськими хроніками, приймали участь в першому хрестовому поході. Наші літописи теж знають про перший хрестовий похід. Король Балдуїн тепло прийняв колишнього українського вояку чернігівського ігумена Данила [15,с.139].

У другому хрестовому поході (1147-1149 рр.) українське військо разом з німецькими та польськими військами

воювало в Поморʼї. Тоді ж Русь-Україна зближується з іншими учасниками походу – французами. Французький король Людовік VII, проходячи з військом через Угорщину, став свідком народження першого сина Єфросинії Мстиславни, дружини союзного Руси-України угорського короля Гейзи II. Через Русь-Україну повертався в Чехію із цього ж походу чеський король Вацлав II, що зазначають угорські джерела [39,p.458].

Таким чином, стан міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунків Руси-України з країнами Європи та Азії ще мало вивчений, однак, достатній для встановлення визначної ролі Руси-України в формуванні політичної карти Європи та Азії, тим паче, для визнання Руси-України як гаранта стабільних торгово-економічних та політичних відносин між країнами Заходу та Сходу [9,с.283-285; с.175-182; с.34-39; 10,с.61-70; с.61-70].

Л і т е р а т у р а

1.Арфісте П.А. Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития. В кн.: Вопросы этнической истории эстонского народа. – Таллин,1956.
2.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
3.Бадер О.Н. О древнейших финно-уграх на Урале и древних финнах между Уралом и Балтикой. В кн.: Проблемы археологии и древней истории угров. – М.,1972.
4.Бистрин В.М. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе. – Пг.,1920. – Т.І.
5.Баран В.Д. Давні слов'ян. – К.,1998.
6.Грушевський М. Історія України-Руси. – К.,1904.
7.Джаксон Т.Н. Скандинавский конунг на Руси. О методике сведений Исландских королевских саг. В кн: Восточная Европа в древности и средневековье. Сборник статтей. – М.,1978.
8.Довженко В.И. К вопросу о соложении древнерусской народності. Доклады VI научной конференции Института Археологии. – Киев,1953.
9.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях в міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №2.
10.Ідзьо Віктор.Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
11.Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь. – М., 1964.
12.Котляр Н.Ф. Древнерусское государтство. – Спб.,1998.
13.Литаври Г.Г. Войны Руси против Византии. В кн.: Исследования по истории славянских и балканских народов:

Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. – М.,1972.
14.Новосельцев А.П., В.Т.Пашуто. Внешняя торговля Древней Руси. – История СССР. – М.,1968. – №3.
15.Норов А.С. Путишествие игумена Даниила. – Спб.,1864.
16.Максимович М.А. Собрание сочинений. – Киев,1877. – Т.II.
17.Пашуто В.Т. Общественно-политический строй древне-русского государства. В кн: Древнерусское государство и его международное значение. – М.,1965.
18.Пашуто В.Т. Международное значение Древней Руси. – В сб. IX международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М.,1983.
19.Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.1.
20.Рыбаков Б.А. К вопросу об образовании древнерусской народності. Тезисы докладов и выступлений сотрудников Института истории материальной культуры АНСССР, подготовленных к совещанию по методологии этногенетических исследований. – М.,1951.
21.Руський Літопис. – К.,1989.
22.Сєдов В.В. Древнерусская народность. – М.,1999.
23.Смаль-Стоцький Ст. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне оприділення. – Прага,1927.
24.Тимченко Є.К. Слов'янська єдність і становище української мови в українській родині. Україна. – К.,1924. – Книга III.
Тимченко Є.К. Курс історії української мови. – К.,1927.
25.Хабургаев Г.А. Становление русского языка. – М.,1980.
26.Шахматов А.А. К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей. – ЖМНП. – Спб.,1899. – № IV.
Шахматов А.А. Очерк древнерусского периода истории русского языка. (Энциклопедия славянской филологии). – Пг.,1915. – Вып.II.
Шахматов А.А. Введение в курс истории русского языка. Исторический процесс образования русских племён и русских народностей. – Пг.,1916. – Ч.1.
27.Штыхов В.Г. Древнерусская народность: реалии и миф. Этногенез и этнокультурные контакты славян. Труды VI международного Конгресса славянской археологии. – М., 1997. – Т.III.

28.Annonimus Gallus. – Lib.III. – Cap.2.
29.Annonimus Bremtusis. – Lib.II. – Cap. 53.
30.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
Annonimus Bremtusis. – Lib.II. – Cap.53.
31.Bacon Roder.Opus Majus. Ed.J.H.Briolges. – Oxford,1900. – Vil.I.
32.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
33.Gartner T. Gramamatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache. – Wien, 1913.
34.Grabski A.F. Polska w opiniach obcych X-XIII w. – Warszawa, 1964.
35.Diaconus Leo. Histiria. – Lib.VI.
36.De casrrametatione. Ed.A.Marten. – Paris,1898. – Cap.XVIII.
37.Mappaemundi: Die altesten Weltkarten. Ed.K.Miller. – Stuttgart,1895. – H.I. – H.II. – Taf.2.
Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги о русско-скандинавских матримониальных связях. Скандинавский сборник. – Таллин,1982. – XXVII.
38.Rabani Mauri de universo libri XII. In: Patrologia latinae. – Paris,1852. – T.III. – Cap.4.
Димар А.Б. К истории вопроса о границе между Европой и Азией. Учёные записки гос. Пединститута. – М.,1958. – Вып. XX(XXX). География. – Ч1.
39.Schriptores Rerum Hungaricarum. – Budapest, 1937. – V.I.

Легенда з “Повісті минулих літ” – “Про заклик варягів на Русь” для управління Українською державою великим князем Руси-України Володимиром Мономахом в XI столітті у дослідженнях та інтерпретаціях рядянських і російських істориків XIX-XXI століть

Давньоукраїнські літописи інформують нас про “прихід варягів в країну міст”. Однак, київські, чернігівські, волинські та галицькі джерела дуже поверхово зафіксували цей факт [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

В основному, як вважає сучасний Санкт-Петербургський вчений І.Я.Фроянов, легенда “про запрошення варягів” була поширена в Північно-Східній Руси, а до території Руси-України вона не має жодного історичного відношення [13,с.3-4].

Із історичних джерел виринає факт, що північно-західні племінні об’єднання чудь, словени, кривичі вирішили самі внаслідок міжусобних війн пошукати за морем князя, який правив би ними і судив справедливо. Ці, до кого вони послали послів, проживали за морем і називалися на місцевій мові, яку використовували літописці, варяги-русь. Опісля, як наголошує літописець, усі проблеми вже разом розв’язували разом: русь(варяги), чудь, словени і кривичі. В заявах прибульцям наголошувалось, “що земля наша велика і багата, а порядку в ній немає.” І вирішили до них прийти зі своїми родами і всією Руссю три князі Рюрик, Трувор і Синеус. Вони стали володарями держави, яка складалася з Новгородської, Білозерської, Ізборстської земель, в яких почали князювати, як наголошує літописець – князь Рюрик, у Новгороді, князь Синеус на Біло-Озері, князь Трувор в Ізборсті [7,с.18]. Російські вчені XVIII та XIX століть, взявши до вжитку імперську термінологію Русь, вважали, що прибульці дуже швидко заволоділи і охопили своєю етноназвою всю територію від Балтики до Карпат, і це був “епохальний період в розвитку великої державності Росії, і цей період слід вважати закінченим у 862 році” [10,с.279].

Однак, уже український вчений М.Костомаров з цього приводу зауважував, що літописець XII століття розповідав про попередню епоху, яку оцінював з точки зору свого часу [4,с.2-8].

Російський вчений О.О.Шахматов, розглянувши дві політичні системи “південно-руську” і “північно-руську”, сказав, що “сказання про заклик варягів” – це пізніша вставка в літописи внаслідок комбінування джерелами [14,с.36-47].

У південно-руський літопис було вписано багато “ північно-руських легенд” в другій половині XI – першій половині XII столітті за умов необхідності відображення певних політичних реалій [15,с.289-340]. Характерно, що радянський вчений Б.Д.Греков у монографії “Київська Русь” наголосив, що літописець Сильвестр використав свідчення Новгородського літопису “Про призвання Рюрика в Київ”, щоб оправдати призвання на великокнязівський київський трон киянами Володимира Мономаха [2,с.170-171]. Дослідник не відкидав, що внаслідок таких причин літописець переіначив стародавні легенди південно-західних земель Руси-України, а можливо зовсім змінив історичний перебіг історії в південно-західних землях, використовуючи північно-руський історичний епос, який вміло припасував до політичних потреб свого часу [2,с.170-171].

Власне, така заміна текстів дозволила літописцю, оспівавши державність Новгорода, применшивши державність півдня, опісля піднести державність Києва, міста, яке очолило велику імперію і потребувало політичного підґрунтя як історичного, так і, в конкретному випадку, вокняження в ньому князя Володимира Мономаха. Саме з цією метою літописець переписав історію полян – “які сьогодні називаються Русь”, історією північної Руси, випустивши всю політичну та соціальну історію полянського, себто Київського князівства, принизивши навіть самого засновника міста князя Кия, припускаючи, що той був не князем, а перевізником, таким чином вивищуючи династію варягів-рюриковичів. З цією метою він переніс головну історичну подію з півночі на південь, дуже суттєво змінивши початкову історію розвитку півдня, себто, згаданої в XII

столітті Руси-України, її культури, мови [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

У цей же час, літописець і цього не міг приховати, люблячи усе північне (варяжське), хоча і знехтував описом історичного розвитку Київщини, Волині, Галичини, розпочинає історію цих княжінь винятково з часу утвердження на цих землях рюриковичів. Складається враження, що історії у цих княжіннях до рюриковичів не було. Однак, наголошує І.Я.Фроянов, князь Рюрик утверджується в Києві випадково внаслідок вбивства місцевих князів [13,с.4], які, як вважає київський дослідник М.Брайчевський, не були ніякими боярами Рюрика, як про це наголосив літописець, щоб виправдати вбивство Аскольда і Діра. Аскольд, наголошував М.Брайчевський, був могутнім правителем-каганом (царем), одним із наймогутніших володарів Східної Європи, одним із укладачів першого українського літопису, першим християнським володарем Руси-України. Трагедія християнського царя Аскольда, наголошує М.Брайчевський, полягає в підступності язичників як у самій державі, так і зовні. На цьому тлі треба розуміти релігійне протистояння, яке закінчилось трагедією і заміною панівної слов'янської династії на варяжську [1,с. 21-29; с.7-43, с.44-117].

Характерно, що власне в цей час у Візантії існувало інше історичне світобачення виникненя державності на території України. Державність слов'ян, за свідченнями візантійських джерел, розпочалась з хрещенням їх в 860 році. Ця державність пов'язується з хрещенням царя Діра і утворенням у його царстві митрополії, яка уже в 860 році згадується серед митрополій Константинопольської патріархії [5,с.93,са.158]. Великий вплив Візантії на Русь-Україну в XII столітті і, зокрема, на Київ, як культурний, так і політичний центр, змусив представників київської релігійної ієрархії шукати альтернативну концепцію державності [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Автори "Повісті минулих літ", боронячи свої політичні та релігійні інтереси, шукали в "розповіді про запрошення варягів" не історичну істину, а політичні необхідності свого часу. Тому хронологічна плутанина не давала можливості зрозуміти всю історію Києва і племінного об'єднання полян

зокрема. З літопису невідомо, однак, як ця історія без вставок північних легенд пов'язується з Новгородом, який як в етнічному, так і в культурному відношенні в XII столітті відрізнявся від Руси-України. Проблеми Новгорода і норманів не були узгоджені літописцем з історичним ходом на півдні, зокрема, з історією Києва, що дає нам право наголошувати, що поляни, які стали називатися русами в XII столітті, залишились без права на свою власну історію із-за політичних амбіцій християнського літописця, який розкриває їх історію як русів, а їх полянської держави, як держави, сформованої варягами-русами [13,с.6].

Строкатість у літописанні виникла внаслідок того, що автор літопису дотримувався не історичної істини, а прислуговував певній політичній верхівці Києва. Слід віддати належне майстерності літописця, який легалізував появу норманів у Новгороді, а опісля в Києві [16,с.29,с.67].

Характерно, наголошує Б.О.Рибаков, що легенда "про запрошення варягів" була популярна в Новгороді уже в XI столітті внаслідок намагання Новгорода вийти з-під влади київських князів. Широкі торгові зв'язки Новгорода зі Скандинавією, безумовно, сприяли цьому. Цей епізод історії, на думку дослідника, є цілком реальний і він свідомо пережитий північною Руссю [8, с.17-32, с.71-73]. Чому літописець в Києві так рішуче в XII столітті використав цей епізод з історії "чуді (фіно-угрів), словен новгородських, кривичів (предків білорусів)", це ще довго буде вивчатися, однак ясно, що літописець любив свого князя, "вокняжившогося в Києві", ревно підтримував його політичні інтереси й амбіції. Щоб оправдати його вокняжіння в Києві, літописець пояснив його прихід в Київ приходом варяжських князів [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Безсумнівно, що такий високоінтелектуальний літописець служив при особі не менш освіченого князя Володимира Мономаха, під час князювання якого і було вставлено в літопис "Сказання про призвання варягів" і проведена паралель про вокняження в Києві князів Рюрика і Мономаха.

Безсумнівно, що з часу вокняженя в Києві Володимира Мономаха починається систематичне переписування літопису. Однак, так вагомо, як це зроблено за великого

київського князя Володимира Мономаха, літопис ніколи більше не перероблявся. Вчені не виключають й інших змін у літописанні в час його правління [6,с.211-213].

Мал.І. Великий князь Руси-України Володимир Мономах

Цей фальшивий текст став причиною ідеологічних воєн українських і російських істориків, ідеологічним постулатом визначної ролі Новгорода – Москви в історичному процесі,

імперських амбіцій, солодкої міфологічної стратегії новоявленої Росії, роль якої сьогодні в творенні міфоісторіософських концепцій є провідною, особливо в Східній Європі та на Євроазійському просторі [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Однак, якщо зазирнути в XI-XII століття і переосмислити "Сказання про призвання варягів", то ми зрозуміємо, що новгородські та київські ідеологи того часу по різному розглядали "Сказання про призвання варягів", знаходячи в ньому те, що відповідало їхнім, насамперед, політичним потребам [3, с.71-73; с.214-218; с.71-73; с.120-124].

Для Києва XI-XII століть при ослабленні його позицій в регіонах "Сказання про призвання варягів" відігравало роль об'єднувача Київської імперії. Ця легенда-істина була актуальною і для Новгорода і могутніх васальних фіно-угорських князівств, що ним очолювалися [13,с.6-7].

У цей час у Києві ще надіялись на сильну політичну владу князя Володимира Мономаха, і появою сказання в Київському літописі літописець Сильвестр хотів нагадати про єдиновладдя в державі Рюрика, відновлення якого він вбачав після вступу на великокнязівський престол у Києві Володимира Мономаха [6,с.225-226].

Таким чином, "Сказання" використано в літописі на початку князювання Володимира Мономаха, його написання явно пов'язується з імперськими амбіціями київської панівної верхівки, яка намагалась відновити імперію, що в XII столітті почала занепадати [11,с.45-58]. Дописується "Сказання" в конкретний історичний час і пов'язується з конкретною історичною постаттю, князем Володимиром Мономахом [9,с.144]. Це сказання в час великого київського князя Володимира Мономаха було добре відоме киянам, оскільки поряд з ним розміщені тексти сказання про Кия, Щека і Хорива. Однак, "Сказання про заклик варягів" було використано політичною елітою Києва як оправдання незаконного вокняження на київський престол Володимира Мономаха, тобто, воно було необхідним з політичних мотивів на користь того політичного лідера, який влаштовував панівну верхівку Києва, зорієнтовану на зміцнення імперських устремлінь київського суспільства [12,с.172].

Л і т е р а т у р а

1.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К., 1975-1977.
Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
2.Греков Б.Д. Феодальные отношения в Киевском государстве. – М.,- Л.,1936.
3.Ідзьо В.С. Легенда Повісті Временних Літ “Про призив Варягів на Русь”. Науковий Вісник УІК. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Фіно-угри та Києвська Русь. Наукови Вісник Українського Університету. – М.,2000.
Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століттях у вивченні російськими вченими XIX-XX століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII ст. – Львів, 2010.
4.Костомаров Н. Две руские народности. – Спб.,1907.
5.Лихачёв Д.С. Руские летописи и их культурно-историческое значение. – М-Л.,1947.
6.Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
7.Повесть Временных Лет (ПВЛ). – Ч.1. – М.,- Л.,1950.
8.Рыбаков Б.А. Начало Русского государства. Вестник МГУ. – М.,1955. – №4-5.
9.Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. – Спб.,1910.
10.Современник,1860. – Т.80. – Отд.1.
11.Федака С.А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
12.Фроянов И.Я. Киевская Русь. – Л.,1980.
13.Фроянов И.Я. Исторические реалии в летописном сказании о призвании варягов. – Вопросы Истории. – М.,1991. – №1.
14.Шахматов А.А. Скаазание о призвании варягов. – Спб.,1904.
15.Шахматов А.А. Развыскания го древнейших русских летописных сводах. – Спб.,1908.
16.Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М.,1949.

Розвиток християнства (східного та західного) в контексті функціонування язичництва в Руси-Україні в IX-XIV століттях і його культурно-мистецькі аспекти

У IX столітті християнство переможно крокує по Європі, а також на державному рівні утверджується в Українській державі київськими князями Аскольдом і Діром, хоча офіційно в Руси-Україні, як засвідчують джерела, нова релігія запроваджується наприкінці X століття [3,с.189-224,с.225-275].

Християнство змінює віками утверджене язичницьке світобачення, охоплює своєю ідеологією та світоглядом усі сфери життя давньоукраїнського суспільства, розвивається з успіхами і поразками впродовж багатьох століть, оскільки в регіонах населення міцно трималося своєї язичницької релігії. Тому 988 рік – рік хрещення киян великим київським князем Володимиром Святославовичем, є умовною датою, оскільки сам процес християнізації давньоукраїнського суспільства тягається віками [17,с.56-65].

Як засвідчують джерела і наукові праці сучасних дослідників, релігійна свідомість Руси-України в IX-XIV століттях залишалася язичницькою, однак, знаходячись в політико-економічній сфері християнської Візантії, Русь-Україна, успадкувавши від Візантійської імперії її християнську космологію, наділила її теплотою, безпосередністю і проникливістю [5,с.282-294].

Однак, у час хрещення Руси-України в культурне життя на зміну традиційним язичницьким богам приходять візантійські ікони, храмова краса. Господь на іконі завжди Вседержитель, а не принижений Христос. Він зображується суворим, і гнівним, і з м’яким смутком. Візантійські боги та ікони дуже швидко зливаються з місцевим українським колоритом, що відрізняє з самого початку українські ікони від візантійських (у Візантії були найвідоміші типи Оранти й Одігитрії). У греків ікони слугували дещо іншим напрямкам діяльності, ніж в стародавній Руси-Україні, оскільки зразу язичницьку свідомість людей змінити було неможливо. Як бачимо із

численних джерел, місцевий іконописець шукав втілення ідеї краси в християнстві на старій язичницькій основі, свідомості релігії, а не в жіночих образах чи в ликах ангелів. У іконографії ангелів краса людської особи позбавлена сексуальних чар і втілена в небесну духовність [3,с.189-224,с.225-275].

Язичницький ухил у християнстві проходить через усю релігійну літературу стародавньої Руси-України, якими сильними не були б культурні, естетичні та історичні інтереси християнської політичної та релігійної еліти. Однак, скоро язичницька культура почала витіснятися з християнства, суворий візантійський стиль запровадження християнства помінявся на морально-етичне приниження язичництва, як засвідчують джерела, язичництво з християнства викорінюється без етики, без милосердя [8,с.70-82,с.70-82].

Християнські проводирі в Руси-України під військово-політичним примусом проповідують теорію “слухняності”. Кінцева слухняність – це викорінення язичництва [18,с.165-173]. “Слухайтеся один одного” – такий був заповіт Феодосія своїй пастві. Опираючись винятково на військово-політичну владу християнського князя, християнські пастирі проповідували “ідеал державної християнської влади”. Усі наявні джерела наголошують на божественності князівської влади, що змушувало її певною мірою бути морально-етичною, оскільки божественність вимагала від носія влади дотримання релігійних та етичних законів. Необхідність для князів слухатися закону – тема, що трапляється в літературі староукраїнської держави частіше, ніж тема слухняності підданих. Усі митрополити у зверненнях до князя наголошували: “Ми поставлені Богом, щоб втримувати вас від кровопролиття”. Князь зобов’язаний був з упокоренням слухати слова повчань, що викладаються йому єпископами, ігуменами, святими ченцями і власним духовним батьком. Як це не дивно, більшість сутичок між князями та єпископами відбувалися з літургійних питань або з питань політико-релігійного націоналізму. Князі Борис і Гліб, як наголошує ця доктрина, “зняли язичницьку ганьбу з синів Руси”, тобто, ганьбу застарілої доктрини язичництва. Внаслідок виникнення власного пантеону святих, Русь-Україна

створила нове свято, не відоме візантійській церкві, пантеон князів Бориса, Гліба і святої Покрови. Ці свята стало традиційними для українського народу [14,с.18-32].

У період правління великого київського князя Ярослава Мудрого церковні ієрархи, порівнюючи тогочасний розквіт з язичницьким минулим, сповнюються благочестивої радості та захоплення [2,с.32-39; с.251-285].

І все ж, в Руси-Україні закріплення християнства не вичерпує всіх можливостей язичницької релігії та свідомості, як засвідчує визначний фахівець цієї проблеми Б.О.Тимощук. Язичництво у деяких регіонах Руси-України функціонувало на рівних правах з християнством ще навіть у XIII столітті [17,с.56-65].

Однак, перемагання християнства було відчутне в усіх сферах життя давньоукраїнського суспільства. Під його впливом в Русь-Україну в IX столітті приходить кириличне письмо, яке відіграло велику роль в староукраїнській історичній, церковній та релігійно-мистецькій літературі, як і в українській культурі взагалі [8,с.70-82,с.70-82].

Про походження і природу давньоукраїнського мистецтва є низка цікавих суджень, що мають самостійний характер [20,с.123-185]. За своїм змістом візантійська культура інтернаціональна, вона поєднала в собі елементи культури численних народностей Європи, Північної Африки і Малої Азії. Матеріали давньоукраїнських літописів свідчать про те, що в 80-х роках XI століття грузинськими малярами був розписаний головний храм Київського монастиря, а в XII столітті – храм Спаса-Нередиці у Великому Новгород. Очевидно, християнське мистецтво Руси-України формувалось під впливом майстрів різних національностей [2,с.32-39; с.251-285].

Отже, так званий “візантійський вплив” є явищем, переважно багатонаціональним. Причини, згідно з якими Українська держава (Русь-Україна) звернулася до розвиненої класової культури Візантії, були такими:

– гостра потреба панівного класу у створенні власної духовної надбудови;

– естетична сутність українського православ’я.

Якщо опиратися на “Повість минулих літ”, то очевидним стає вплив Візантії на всі галузі суспільного життя давньоукраїнської держави та релігії. І досі в сучасній літературі не існує єдиної думки щодо впливу візантійської релігійної культури на самобутню культуру та традиції нашого народу [11,с.62-76].

Запровадження християнства в Руси-Україні велким київським князем Володимиром у 988 році розпочало довгий та складний процес поступового утвердження нового віровчення. Ця складність була зумовлена низкою факторів. Насамперед, хоч християнство було відомим для русичів і великого київського князя Володимира, все ж нова віра, загалом, сприймалася серед простого люду досить довго, як віра “панська”, тобто віра суспільних верхів, а не простих громадян сіл і міст. Основною причиною такого сприйняття християнства більшістю населення Руси-України була наявність достатньо розгалуженої системи вірувань рідної та зрозумілої, українському народу, яка задовольняла духовні потреби, українців, на українській мові – української язичницької релігії. На час запровадження християнства в Українській державі в IX столітті минуло принаймні 200 років. А якщо врахувати, що українське язичництво мало тисячолітні традиції і на кінець X століття досягло фактичного піку свого розвитку, то стає зрозумілою основна причина неприйняття українським суспільством нової віри [8,с.70-82,с.70-82].

Утвердження християнства в Руси-Україні відбулося не внаслідок місіонерської діяльності християнської церкви, а за наказом великого київського князя Володимира Святославовича. В цьому основна причина того що, воно не зазнало поширення зразу в усьому українському народі та в усіх східних слов’ян та фіно-угрів території Росії.

Ця особливість мала далекосяжні наслідки у подальшій історичній долі українського народу. За багатьма точками зору візантійське християнство відповідало тільки політичним планам та потребам великого київського князя Володимира Святославовича та його військо-політичного та торгово-економічного оточення, яке консолідувало Українську державу, яке орієнтувалися на Візантію, у якій християнство

становило серцевину духовної культури, служило ідеологічною опорою політичній владі візантійських імператорів [9,с.29-37].

Підлегле становище візантійської церкви стосовно цивільної влади імператорів особливо імпонувало великому київському князю Володимиру, який прагнув до зміцнення центральної влади Києва. Зрештою, переважало християнство ще й особливим церковним блиском, розкішним проведенням ритуалів, вишуканим мелодійним співом відправ, що вражало іноземців, викликало в них комплекс високих духовних почуттів та переживань. Згадаймо хоч би, з яким піднесенням сприймала християнські церковні відправи княгиня Ольга [2,с.32-39; с.251-285].

Християнство у Візантії становило єдину основу освіти та науки. Уся освіта була зосереджена у візантійських церковних інституціях. Візантійське християнство з точки зору та потреб церкви інтерпретувало, коментувало та поширювало елементи античної науки та культури. Запровадження візантійського християнства, очевидно, мало на меті ввести Русь-Україну в ареал тодішньої європейської культури [11,с.62-76].

Багатьма аспектами візантійське християнство відповідало політичним розрахункам великого київського князя Володимира. Однак, на практиці не все склалося так, як уявлялося великому князеві Володимиру та його сподвижникам. Запроваджувалось християнство, як свідчать давньоукраїнські літописи, з допомогою жорстоких репресій. Як мало зрозуміле для простого українського люду релігійне вчення, воно сприймалося вкрай повільно і з величезними труднощами. Український народ вперто дотримувався старих українських язичницьких традицій [8,с.70-82,с.70-82].

Значною мірою реконструювати язичницький світогляд стародавнього населення Руси-України можна з допомогою археологічних знахідок, які належать до трипільської, скіфської та черняхівської культур. Ритуальні календарі, ужиткове мистецтво, землеробське знаряддя, кінська збруя, житло, їжа, вірування, космогонія, свята, ритуальні дійства, мова, пісні, обряди, магія слова і чисел – це все дає змогу

пізнати духовний світ та світобачення жителів тих далеких історичних часів, до того ж дослідження доводять, що дохристиянський духовний світ наших пращурів становив цілісну українську обрядово-світоглядну систему [18,с.165-173] .

Про рівень української культури та язичницького світогляду можна дізнатися, проаналізувавши його філософську основу. Це, насамперед, інтерпретація людини як невід'ємної частини довкілля, нерозривна єдність людини з природним середовищем. В основі язичницького світогляду містилося також визнання астральної залежності людини, нерозривності її життя зі світом вічного кругообігу природи. Не випадково язичники вирізнялись особливим ставленням до природи – землі, річок, озер, джерел, гаїв. Вони з побожністю споглядали небесні світила – Сонце, Місяць, планети і зорі, а також вбачали божественне начало у природних стихіях – вогні, громові, блискавці, вітрі тощо. Звичайно, сучасній людині здається примітивним таке розуміння і ставлення до природи. Однак, все це наслідок викривлення пізнішими етапами розвитку української культури, пов'язаного із нищенням свідомості народу при утвердженні християнства. Так, у релігійно-богословських хроніках з метою компрометації українського язичницького світогляду, в боротьбі з яким і утверджувалося українське християнство, неодноразово закидається язичникам ознака "поганства", тобто примітивізму свідомості те, що вони молилися до дерев у лісі, дерев'яних та кам'яних ідолів. Розрахунок простий: минуть часи і все забудеться, а богословська інтерпретація язичницького світогляду залишиться [17,с.56-65].

Так (або приблизно так) міркували всі верстви християнської ієрархії: митрополит, єпископи, священики, монахи, котрі писали історичні хроніки, літописи, пам'ятки. Однак, народна пам'ять, народна традиція донесли до наших днів те, що заховати неможливо. Саме в тисячолітній пам'яті поколінь зберігся, наприклад, справжній зміст поклоніння гаям, полям деревам, ідолам. Це були не просто дерева в лісі, а дерева у "Священному гаю". А "Священний гай" мало кожне язичницьке поселення, бо це було місце поховання

померлих. На могилах у ті часи садили дерева: дуба – на могилі молодого парубка чи знаного мужа, берізку, калину – на могилі дівчини тощо. Нащадки приходили до могил і вклонялися їм, так як наші сучасники вклоняються могилам з дерев'яними, залізними чи кам'яними хрестами на них. З погляду морального чи культурного змісту тієї традиції важко визначити, що краще: чи молитися до дерева, що виросло на могилі предка, чи до хреста, найчастіше зробленого з того ж таки дерева і встановленого на могилі. Ми навели цей приклад для того, щоб показати, наскільки непростим був реальний процес становлення української релігійної культури, оскільки в сучасній історичній науці є ще багато нез'ясованого, розробленого поверхнево, спотвореного у тлумаченні марксистсько-ленінською наукою розвитку цього процесу [8,с.70-82, с.70-82].

Язичницький світогляд, як засвідчує сукупність фактів, ґрунтувався на анімізмі (одушевленні) й антропоморфізмі (олюдненні) природи. Вся навколишня реальність розглядалась як жива й олюднена, вважалося, що сонце і зорі, місяць і вогонь, вода і вітер, рослини і дерева, тварини і птахи мають свою душу та мову. З тих далеких часів до нас дійшли і вживаються, щоправда, тільки як фразеологізми, вислови "сонце сходить, вітер свище, небо плаче, зорі сумують" та ін. Без цього первісного язичницького світосприйняття не було б поетичного образного мислення, що міститься в основі художньої культури. Образне мислення – це світ особливого співпереживання людиною реальності у тісному зв'язку з природою. Культура такого мислення зафіксована у "Слові о полку Ігоревім", – незрівнянній пам'ятці поетичного язичницького світосприйняття [16,с.30-36].

До язичницького світогляду неминуче входив магізм. Людина була цілком переконаною, що за допомогою жертовних та магічних дій, ритуалів можна вплинути на природнокліматичні явища, спрямувати дію природних сил на свою користь. Елементи такого магізму залишилися у будь-якій формі релігійної свідомості, в тому числі і християнстві до наших днів. Для язичницького світосприйняття було характерне морально-природне

розуміння Бога, позбавлене страху чи рабської покори. У літописних джерелах неодноразово наголошується, що язичники величали себе “внуками”, “дітьми” Дажбога. Ця риса має важливе значення для характеристики язичницького світогляду, оскільки розкриває характер духовної культури українців. Справді, чи відносини Бога і людини – це відносини пана і раба, чи – авторитетного старійшини і синівської відданості сина або внука? Навіть сьогоднішнього українця змушує задуматися високоморальна світоглядна концепція взаємовідносин людини і Бога, котрою користувалися наші предки у дохристиянській Руси-України. Цей світогляд продовжував глибокі історичні традиції українського народу, утверджуючи їх культ як форму соціальної детермінації суспільного життя українців [15,с.144; с.165-173].

Культ предків у язичницькій культурі стародавніх українців виконував роль морально-правових відносин між людьми, зв’язуючої ланки між людиною, природним довкіллям і світом мертвих. Це відображено в українських піснях, колядках, веснянках, купальських піснях, обжинкових мелодіях, народних танцях, казках, притчах, приказках, у весільних, родильних та поховальних обрядах [2,с.32-39; с.251-285].

Духовна культура дохристиянської Руси-України, філософською основою якої був язичницький світогляд, вирізнялася стійким традиціалізмом. Складові компоненти цієї української язичницької культури ґрунтувалися на основі глибоких історичних традицій, що значною мірою цементували тодішнє суспільне та державне життя. Водночас, у духовному житті існували й інші ідеологічні та світоглядні системи, зокрема християнство. Хрещення Руси-України “вогнем” і “мечем” стало справжньою світоглядно-ідеологічною революцією з людськими жертвами, братовбивством, особистими трагедіями, що похитнуло морально-духовні основи попереднього язичницького державотворчого життя українського народу. Цей ідеологічний переворот започаткував нову сторінку в історії розвитку української філософської думки, сторінку протиборства народного світогляду, народних вірувань, звичаїв та обрядів з цінностями нової, привнесеної зовні

українською феодальною елітою, релігійної системи світосприйняття [17,с.56-65].

На зміну українській язичницькій культурі утверджується християнська “книжна” культура, яка безперечно, залучила місцеве населення як до південної візантійської, так і до західної цивілізації, та, передусім, до політичної та релігійної культури Візантії. Виникло чимало проблем, і однією з них стала філософсько-світоглядна. Вона полягає у співвідношенні місцевих тисячолітніх українських традицій мислення і світосприйняття та штучних, нерідко насильницьки запроваджених, принципів моралі й світогляду [7,с.91-94, с.159; с.108-115].

Фактом насильницького запровадження нової, чужої українському народу, віри неминуче скористалася частина місцевої знаті, внаслідок чого значно посилилися відцентрові сепаратистські тенденції в регіонах. Українські землі, які управлялися місцевими язичницькими князівськими династіями, були знищені внаслідок наступу християнства жорстокими методами, що засвідчено літописами, і з плином часу на основі нової християнської культури злилися в українську християнську державність [3,с.189-224, с.225-275].

Внаслідок зміцнення військово-політичної ролі Києва, передусім, зміцнення князівської влади і ролі Києва в консолідуючій структурі українського народу та злиття цієї влади з християнськими цінностями, ієрархи щойно прийнятої християнської церкви, привезені Володимиром з Константинополя та Херсонеса, утвердили християнство як єдину безкомпромісну, безапеляційну щодо язичництва військово-релігійну систему. Слід наголосити, спочатку вона нагадувала винятково візантійську релігійну систему [7,с.91-94, с.159; с.108-115].

Джерела засвідчують, що перші митрополити, єпископи та священики ігнорували культурні, політичні традиції українського народу, орієнтувалися на Візантію, захищали інтереси візантійської церкви, розглядаючи місцеву владу і церкву як “дієцезію” – тобто, підлеглу Візантійській імперії територію та її церкву. Відповідно, авторитет влади великого князя, що змінив меч і кольчугу на хрест і ризи

християнського ієрарха, як наголошує літопис, безумовно, впав у очах співвітчизників [8,с.70-82, с.70-82].

Проте, влада великого київського князя Володимира Святославовича, його державна, військово-політична та економічна системи були настільки сильними, що український народ побоявся виступити супроти цієї, як висловився літописець, закованої в броню, сили. В цей час волю великого київського князя Володимира готові були виконати від 10 до 30 тисяч кращих, загартованих у боях рицарів Руси-України. У тогочасній Європі це була наймогутніша військово-політична система [7,с.91-94, с.159; с.108-115].

Деякі дослідники історії християнської церкви вважають, що, запроваджуючи християнство в Руси-Україні, великий київський князь Володимир не врахував "уроків історії Хозарії". Хозарія була першим могутнім феодальним утворенням у Східній Європі, яка мала значний вплив і на Русь-Україну. "Не випадково князь Володимир носив хозарський титул – каган, який був рівнозначний західноєвропейському титулу "імператора". Очевидно, великий київський князь Володимир вбачав, що зміцнення Хозарії стало наслідком прийняття нової релігії. Тому вибір християнства йому вбачався, вочевидь, найдоцільнішим. Однак, справа полягала у проведенні величезної реформи, яка мала зламати тисячолітні традиції українського народу. Ця акція не могла не мати широкомасштабних, певною мірою, глобальних наслідків, що і засвідчила подальша історія України [19,с.12-35].

Аналіз джерел дає право наголошувати, що християнство в Руси-Україні починає запроваджувати в українському суспільстві новий стереотип мислення, згідно з яким людина як гріховна істота повинна черпати своє спасіння в поклонінні Ісусу Христу, як високоморальній божественній істоті, яка своїм прикладом врятує індивідуально кожного і всіх зокрема, український народ, Українську державу [9,с.25-31].

З початку свого існування християнська церква зливається з Українською державою. Слід наголосити, що Русь-Україна прийняла християнство з Візантії, де Костянтинопольська патріархія була тісно пов'язана з

військово-політичною владою візантійського імператора і фактично була організована цією владою [10,с.220-230].

Спочатку Православна церква Руси-України знаходилася в канонічній залежності від Костянтинопольської церкви. Влада Костянтинопольського патріарха над церквами народів, які приймали християнську віру, за тлумаченням грецьких каноністів, ґрунтувалася нібито на 28-му правилі 4-го Вселенського Собору, бо цей канон надавав Царгородському патріарху право не тільки висвячувати митрополитів для трьох грецьких областей (Асійської, Понтійської та Фракійської), а й настановляти єпископів для інших народів, які жили в межах названих областей або належали до них. Русь-Україну візантійці бажали віддати Фракійському митрополиту, і тільки сильна політична влада володарів Руси-України не дозволила цього, вона створила власну українську митрополію [8,с.70-82, с.70-82].

Як бачимо із джерел, візантійська церква дуже бажала повної залежності української церкви від влади візантійського імператора і патріарха, що давало би можливість збирати у великій Руси-Україні величезні суми. Водночас, імператор і патріарх могли розраховувати на Українську державу як на союзницю в боротьбі з ворогами Візантійської імперії. На відміну від згаданого вільного тлумачення грецьких каноністів, причини релігійної влади Костянтинопольського патріаршого престолу над Українською церквою були політичні.

Однак, українська митрополія щодо Костянтинопольського патріархату мала особливе ставлення. З одного боку, митрополія Руси-України внаслідок сильної політичної влади українського володаря, була окремою Церквою великої держави, а з іншого боку, територія її впливу переважали весь Костянтинопольський патріархат з усіма його митрополіями. З огляду на це можна вважати закономірним, що Костянтинопольський патріарх надавав Київській митрополії особливої переваги. Хоча папа римський дуже уважно приглядався до релігійних і політичних справ в Руси-Україні. Переговори українських митрополитів з папою римським дуже нервували Костянтинопольський патріархат, і хоча київський митрополит Руси-України, порівняно з

візантійськими, посідав в ієрархії візантійської церкви занадто низьке 6-те місце і не користувався особливо високою ласкою патріарха, то в релігійній політиці київський митрополит у найдавнішому каталозі знаходився на 9 позиції в Європі [7,с.91-94, с.159; с.108-115].

Таке політичне і релігійне становище Руси-України надавало українському митрополиту високого статусу, що змушувало костянтинопольських патріархів майже на втручатися у внутрішні та зовнішні справи української церкви. Українські політичні та релігійні діячі домоглися права самостійного вибору митрополита з кола своїх єпископів. І це зрозуміло, оскільки за політичної влади князів митрополитів-греків сприймали як людей сторонніх, а тому зміна правителів на великокнязівському столі не призводила до зміни митрополитів. Внаслідок цього митрополити київські за національністю в подальшому були не греками, а русичами-українцями. Приклади висвяти і діяльності митрополитів-українців Іларіона та Климента переконують, що в Руси-Україні тоді вже були здібні люди, гідні митрополичого сану [6,с.121-125].

Така особливість Київської митрополії, її високий статус були пов'язані з тим, що в Руси-Україні не була заборонена Католицька церква і окрім православних єпископій були і католицькі. Джерела вказують на те, що ще в XII та XIII століттях в Руси-Україні було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і з, західноєвропейських країн [2,с.32-39; с.251-285].

Однак, зафіксований на початку XII століття на сторінках офіційного курсу української історії візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний у політичному та релігійному розумінні. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і, звичайно, робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою притаманні тільки їй характерні риси в українській християнській культурі. Не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XII і особливо XIII століттях, в Руси-Україні поширюється західний християнський вплив [7,с.91-94, с.159; с.108-115].

Якщо розмежувати його хронологічно та історично, то бачимо, що в VII-VIII століттях давньоукраїнська християнська культура безпосередньо межувала з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами. Навіть в XII столітті український митрополит Никифор знав, що сусідство з Польщею змушує Русь-Україну переймати чужі звичаї і релігійні вчення. За словами Пулкави (XIV ст.) до складу Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої Руси-України. Наш початковий літопис теж намагається поріднити полян з Понноно-Моравією, Чехами і Ляхами [13,с.14].

За територіальною близькістю цих народів було би дивним, щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що чужоземні греки-візантійці були першовчителями християнства в українців. Наприкінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, на окраїнах Руси-України зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела, через українські землі з незапам'ятних часів проходили торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами, насамперед, поляками, словаками, чехами. контакти. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян з західним світом нам розповідає в своєму творі "Про управління імперією" візантійський імператор К. Багрянородний [1,с.334-338].

На ранні торгово-економічні зв'язки Руси-України з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англосаксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" – "szelag". За словами жидівського мандрівника X століття Ібрагіма Ібн-Якуба – руси вели торгівлю з Краковом і Прагою [7,с.91-94, с.159; с.108-115]. Цими торговими шляхами в IX-X століттях в Україну-Русь приїжджали релігійні (католицькі) місіонери. Достеменно відомо, що в XI столітті в Русь-Україну приїжджали купці з Відня, Аусбурга. По дорозі вони проїжджали Пешт і Остриг. В XI столітті Русь-

Україна була тісно зв'язана з західним світом через міста Галич і Перемишль. Переважно, наголошують вчені, зв'язки з Заходом базувались на економічних інтересах, однак, варто враховувати і релігійні. В Русь-Україну прибували західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. В цей час київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в X столітті великий київський князь Володимир Святославович "жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією" [1,с.412-413]. Нетерпимості до іноземців у стародавній Руси-Україні не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені, навіть тоді, коли грецька ієрархія почала свою пропаганду релігійної нетерпимості по всій території Руси-Україні. В цей же час в релігійному просторі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. За словами Тітмара (який помер в 1018 році), на початку XI століття Київ уже був великим містом, до якого приїжджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, жидів, поляків, вірменів, хозарів. У місті "Латина", де проживали католики, була могутня конфесія. Тут точиться в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією і основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті в Руси-Україні триває боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Закінчилась вона перемогою візантійської церкви, але в XIII столітті почали брати верх католики [2,с.32-39; с.251-285].

Наприкінці XII століття було проголошено релігійне віропослушництво, що видно із "Слова о полку Ігоревім": "При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу: і німці і венедиці, греки і морава". В цей же час ранньо-християнська ідея появляється в староукраїнських літописах, де підкреслюється перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: "грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму". Те, що для Заходу Русь-Україна була відомою державою, видно із свідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних княжінь від Перемишля до Києва. Все це

розвінчує точку зору візантійців, що в XI-XII столітті в Руси-Україні був тільки один, культурний, релігійний шлях розвитку – візантійський. Скоріше за все, візантійські літописці, описувавши науковий, культурний, релігійний простір Руси-України, зробили все, щоб викинути із джерел будь-які ознаки західного християнського впливу. Тому західний християнський вплив так мало відображений в джерелах з X-XIV століть на території Руси-України [2,с.32-39; с.251-285].

Як засвідчують джерела, велика і могутня Русь-Україна здавна була в центрі пильної уваги римських єпископів, які засвоїли своїм обов'язком і правом очолювати Християнську церкву в усьому світі. Близько 961 року імператор Оттон I, бажаючи поширити свої впливи на Русь-Україну, домовившись з Римською курією, висилає до Києва комісію, з титулом "єпископа Руського". Її як представник Оттона I та папи римського Йоана XII, очолював Адальберт, монах з монастиря святого Максиміліана в Лотарингії. Адальберт та місіонери почали ревно проповідувати християнство, що викликало у язичників-киян обурення і змусило Адальберта втікати з Києва. Однак, пізніше він вступив у переговори з княгинею Ольгою, що засвідчено в "Хроніці" німецького абата Регінона, який під 959 р. записав, що від Елени (так на Заході називали княгиню Ольгу) до Оттона I прибули посли і просили єпископа. У 979 році в Києві з'являються посли з Рима від папи римського Бенедикта VII. Про це коротко повідомляє Никонівський літопис. Римське посольство прибуло до Києва саме тоді, коли Ярополк, син Святослава, сів на Київському "столі" як переможець у боротьбі з братами за владу: Олега було вбито, а Володимир, уникаючи такої долі, подався "за море", до варягів. Католицькі історичні джерела свідчать, що 973 році на Різдвяні свята в Кведлінбурзькій резиденції імператора Оттона I серед інших делегацій було і посольство Руси-України. І хоч не зазначається, що посли говорили про справи церковні, західні історики Церкви твердять, що посольство 979 року було наслідком цих переговорів. Скоріш за все, посередником у відрядженні з Рима місії в Русь-Україну був польський князь Мечислав (Мешко), союзник Ярополка в боротьбі з братами, і сам недавно прийняв християнство з

Рима, тому знову повторилася місія та утвердження в Руси-Україні католицького єпископа Адальберта. Союз князя Ярополка з поляками, які не вміли, та й уважали зайвим зважати на місцеві умови, викликали в народі незадоволення князем та його союзниками. Про долю цієї першої місії безпосередньо з Рима і утвердження в столиці Руси-України, Києві, католицького єпископа мало свідчень [8,с.70-82, с.70-82]. Декілька посольств з Риму в Русь-Україну приходило наприкінці X століття. Літопис під 988 р. повідомляє, що до князя Володимира, який у Корсуні вів переговори з Візантією, прийшли з мощами св. Климента Римського посли від папи римського Йоана XV. Великий князь Володимир прийняв мощі святого папи римського Климента в Києві, поклав їх у храмі його імені. До великого київського князя Володимира прибували ще посольства від папи римського Йоана XV в 991 році та від папи римського Сильвестра II в 1000 році, однак, свідчень про ці переговори не маємо. Відомо тільки, що на посольства з Рима великий київський князь Володимир Святославович виряджав до папи римського Сильвестра II своїх послів, які були уповноважені розв'язувати як політичні, так і культурно-релігійні питання [2,с.32-39; с.251-285].

Німецька "Хроніка" Тітмара, єпископа Мерзебурзького, повідомляє, що разом з жінкою Святополка, сина князя Володимира, прибув з Польщі від її батька князя Болеслава Хороброго, як радник і духівник, Рейнберн, єпископ Колобрезький. Він заприятелював з князем Святополком і почав за порадою Болеслава готувати повстання проти батька. Князь Володимир довідався про ці наміри і кинув князя Святополка з жінкою та радником до в'язниці. В 1015 році помер великий київський князь Володимир Святославович і між його синами вибухнула боротьба за київський престол, яку розпочав Святополк і його тесть Болеслав I. Є підстави вважати, що це була релігійна війна, де Святополк і Болеслав бажали ввести в Руси-Україні католицизм. У 1018 році вони розбили військо князя Ярослава і заволоділи Києвом. Однак, примусове введення католицизму викликало народне повстання. Побоюючись вибуху народної ненависті, Болеслав, захопивши чималу

здобич, швидко виїхав з Києва. Так невдало закінчилася спроба католицького утвердження в Руси-Україні [8,с.70-82, с.70-82]. Однак, військова поразка не позбавила Русь-Україну від зацікавленості легатів Рима. Сумні події 1053-1054 років, коли стався поділ доти єдиної Церкви на Римсько-Західну і Східну Православну, і кардинал Гумберт поклав на престол Святої Софії грамоту з відлученням Костянтинопольського патріарха і всіх йому підлеглих ієрархів, від Вселенської Церкви не зіпсував взаємовідносин Римської церкви і Київської митрополії, про що засвідчує сам факт, що в цей же час римська делегація, що залишила Костянтинополь і пішла з своїм рішенням церковного розриву з Костянтинополським патріархатом в Русь-Україну. Таку дорогу до Рима через Русь-Україну, посланець папи римського кардинал Гумберт обрав не з якоїсь примхи, а для того, щоб першим повідомити українців про церковний розрив Рима з Візантією і злучити Русь-Україну з західно-християнською церквою [20,с.123-185].

Це виразно свідчить про те, як високо оцінювали в Римі значення християнської церковної організації Руси-України, тому побажали схилити її до латинського світу[20,с.123-185].

Посли з Риму, яких очолював кардинал Гумберт, прийшовши в Русь-Україну, в її столицю Київ, провели активані переговори, як з великим князем Руси-України так і київським митрополитом, внаслідок чого, посольство від Руси-України, вирушило у відповідь на релігійні консультації та релігійний діалог до Риму. Про суть цих переговорів в епоху церковного розриву Риму з Костянтинополем відомо мало, хоча про дружні відносини Києва з Римом знаємо із листа папи римського Григорія VII(1073-1085 рр.), київського князя Із'яслава Ярославовича(1024-1079 рр.) [20,с.123-185].
Однак в цей же час Костянтинопольський патріархат теж провів активні переговори з київським митрополитом. Костянтинопольські патріархи, про що можемо зробити висновок по свідченнях всіх наявних проаналізованих джерел, зробили все, звинувативши в розколі римських церковних ієрархів, щоб залишити Київську митрополію в сфері церковно-політичного впливу та ієрархічно-церковного підпорядкування Київську митрополі. Прислане в Русь-

Україну посольство Костянтинополського патріарха та візантійського імператора нагадало можновладцям та церковним ієрархам, що Київська православна митрополія з самого початку була в сфері церков-хрстинського впливу Костянтинополя…[8,с.70-82, с.70-82]. В Києві однак вирішили утримувати і дружні взаємовідносини із Римом, закливши обидві сторони до християнського примирення про що засвідчує лист папи римського Григорія VII (1073-1085 рр.) до великого київського князя Із'яслава Ярославовича(1024-1079 рр.) [20,с.123-185].

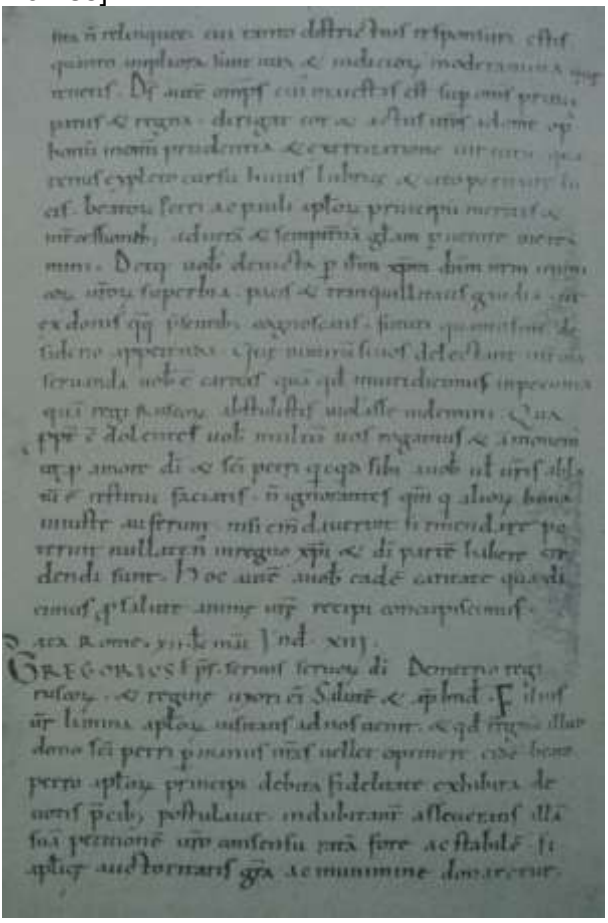

Мал. І. Лист папи Григорія VII(1073-1085рр.) до великого київського князя Із'яслава Ярославовича(1024-1079рр.)

У той же час історичні джерела подають відомості про численні шлюбні зв'язки з сусідніми католицькими королівськими дворами з політичних та релігійних міркувань, що свідчить про прагнення української церковної ієрархії до західно-католицького світу. У боротьбі за київський престол князь Із'яслав Ярославич завжди опирався на польського короля Болеслава Хороброго.

Про це виразно свідчить "Слово о вірі крестьянской і о латинской", у якому автор, преподобний Феодосій Печерський, картає князя Із'яслава за його орієнтацію на латинян та поляків. Коли Із'яслава вдруге вигнали з Києва, то він знову звернувся про допомогу до польського короля Болеслава II Сміливого, свого швагра. Не отримавши від нього підтримки, князь Із'яслав навесні 1075 р. посилає свого сина князя Ярополка просити допомоги в папи римського Григорія VII про що дізнаємося з "Кодексу Гертруди".

Мал.2. Сторінка з "Кодексу Гертруди". Князь Ярополк-Петро Із'яславович його дружина польська принцеса Ірина прохають допомоги в намісника святого Петра, папи римського Григорія VII.

Папа Григорій VII листом повідомляє великого київського князя Із'яслава, що "прийняв Руську державу в лоно апостола Петра і віддає її в володіння Із'яславу, як королю Руси". Подальші політичні відносини вже сина київського князя Із'яслава, Ярополка-Петра Із'яславовича привели його, про що засвідчує європейське джерело "Кодекс Гертруди" до офіційної коронації на короля Руси-України.

Мал.3. Сторінка з "Кодексу Гертруди". Коронування Ярополка-Петра Із'яславовича на короля Руси-України.

Головною умовою після коронування на короля Руси-Украни князя Ярополка-Петра Із'яславовича папою римським Григорієм VII мало бути прийняття римської християнської віри не тільки самим великим київським князем Ярополком-Петром Із'яславовичем, але й всією Руссю-Україною.

Із "Кодексу Гертруди" ми дізнаємося, що після коронування на першого короля Руси-Украни, вже як король Руси-України Ярополк-Петро Із'яславовча з дружиною королевою Іриною дали обіцянку папі римському Григорію VII, що утвердять римську християнську віру в усьому королівстві Руси-України.

Мал.4. Сторінка з "Кодексу Гертруди". Король Руси-України Ярополк-Петро Із'яславович, королева Ірина дають обіцянку що утвердять римську християнську віру в усьому королівстві Руси-України.

Не обминув своєю увагою Українську державу і антипапа Климент III. Він бажав, щоб Русь-Україна визнала його главою Західної церкви. Тому в своєму листі він не вимагає підкорення Римській церкві, говорить про возз'єднання церков. Митрополит Київський Йоан відповів йому листом, у якому радив папі римському з питаннями воз'єднання церков, звертатись у Костянтинополь [6,с.121-125].

У XII столітті українські джерела починають повідомляти про перебування у віротерпимій Руси-Україні латинського духовенства та про існування католицьких храмів на заході та півдні. Никонівський літопис під 1175 р. повідомляє, що в Києві проживають католики, і називає їх "латиною". У XIII столітті латинський Захід виступає натхненником і організатором хрестових походів на землі язичників слов'ян та їх сусідів: зилів, лівів, летів, куронів, естів з метою хрещення. Орден мечоносців, Тевтонський орден постійно набігали на північно-західні землі Руси. Папа римський Григорій IX заохочує датського архиєпископа проповідувати хрестовий похід на невірних, а 1246 в році Рим закликає норвезького короля замість хрестового походу до Святої землі йти війною на Русь-Україну [2,с.32-39; с.251-285].

В Руси-Україні на початку XIII століття почав володарювати видатний, енергійний великий князь Роман Мстиславич з яким у політичні та релігійні відносини вступив папа римський Іннокентій III(1198-1216рр).

Мал.5. Папа римський Іннокентій III(1198-1216рр).
Мал.6.Гробниця папи римського Іннокентія III в Лятиранській церкві в Римі.

1204 року папа римський Іннокентій III вирядив до нього своїх послів, які наполегливо переконували великого князя прийняти королівський титул та католицтво, визнавши його в 1204 році королем всієї Руси-України [2,с.32-39; с.251-285].

Після смерті великого князя Романа папа римський Іннокентій III 7 жовтня 1207 року знову написав послання до духовенства і мирян Руси-України, вкотре переконуючи їх: “вернутися від своїх помилок на шлях істини”.

У 1214 р. угорський король Андрій II заволодів складовою Руси-України, Галичиною, і цей же папа римський Іннокентій III офіційно у 2015 році офіційно коронував його п’ятирічного сина Коломана на короля Галичини. Молодий король Галицького королівства, пообіцяв папі римському Іннокентію III: “від імені вельмож і народу, просить прийняти Галичину та її церкву в унію з Римською, залишивши їхній старий обряд”.

В цей же час в Руси-Україні активно проповідують брати-проповідники, домініканці, яких, як засвідчує літописець, у 1233 році князь Володимир Рюрикович прогнав з Києва і вони осіли в Галичі [8,с.70-82, с.70-82].

Після татарської навали папська курія поновила свої пошуки до єднання Церков Римської в церковної організації Руси-України. Папський легат Плано Карпіні по дорозі в Орду побував у Володимирі-Волинському, де князю Васильку і зібраним єпископам читав буллу папи Іннокентія IV про спільну боротьбу з татарами і навернення до єдності з Римом. 3 травня 1246 року з папської курії в Русь-Україну вийшло аж шість послань з подібними закликами. У червні 1247 року великий князь Данило відправляє посольство в Ліон, де папа римський Іннокентій IV вдруге приймає Українську держав та її володаря, великого князя Данила Романовича під опіку святого Петра і доручає легатові Альберту виїхати в Русь-Україну і формально провести акт унії. Внаслідок татарської загрози з 1248 року великий князь Данило проводить переговори з Римом щодо надання заходом військової допомоги проти татар. За умов отримання добра від папи він у 1253 році прийняв корону і коронувався на короля Руси-України. Як засвідчують джерела, великий князь Данило в місті Дорогичині з рук легата Опізо прийняв королівську корону і назавжди

історично, політично і релігійно злучив Русь-Україну з Союзом Католицьких держав [2,с.32-39; с.251-285].

Про подальші політичні та релігійні взаємовідносини Українського королівства з Союзом Католицьких держав, які потребують подальшого дослідження, дізнаємося із листа нового папи римського Олександра IV (1254-1261рр.) до короля Руси-України Данила в якому він закликає короля Данила до подальшої інтеграції в західно-європейський світ.

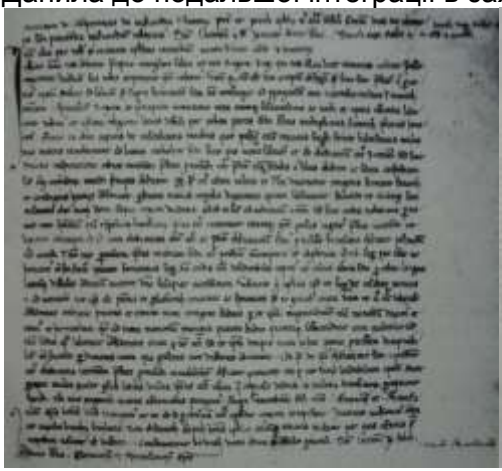

Мал.7. Лист папи римського Олександра IV до короля Руси-України Данила І.

Мал.8. Папа римський Олександр IV (1254-1261рр.)

Власне в пору розвитку унійних процесів на території України повністю щезає українське язичництво [8,с.70-82, с.70-82].

Внаслідок татаро-монгольської навали християнство остаточно перемагає в усіх ділянках суспільного та культурно-мистецького життя, що відрізняє християнську епоху Руси-України від її язичницько-християнського домонгольського періоду [4,с.191-194].

Л і т е р а т у р а

1.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1989.
2.Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Руси в IX-XIII століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Українська держава в XIII ст. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
3.Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів "Агенція Релігійної Інформації",2001.
4.Ідзьо В.С. Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
5.Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. – Львів "Сполом",2002.
6.Ідзьо В.С. Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою. Науковий Вісник українського університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
7.Ідзьо В.С. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
Ідзьо Віктор. Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга - Прес",2007.
Иконников В.С. Опыт русской историографии. – М.,1899. – Т.І-ІІ.
8.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
9.Коструба Т. Нариси з церковної історії України. X-XIII століття. – Львів,1939.

10.Литаври Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II.
11.Литаврин Г.Г. Древняя Русь, Болгария, и Византия в IX-X вв. В кн.: IX Международный съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. – М., 1983.
12.Літопис Руський. – К.,1989.
13.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво-ческого влияния на литературніх памятниках домонгольской епохи. Вестник Академии Наук СССР. – М.,1933. – №8-9.
14.Рапов О.М. Русская церковь в IX- первой трети XII века. – М.,1988.
15.Русанова И.П., Тимощук Б.А. Языческие святилища древних славян. – М. НИАЦ. – "Арха",1993.
Тимощук Б.А. Языческое жречество Древней Руси. (Поматериалам городищ-святилищ). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
16.Слово о полку Игореве. – М., – Л.,1950.
17.Тимощук Б.О. Двоєвір'я в стародавній Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.II. – №1.
18.Тимощук Б.А. Языческое жречество Древней Руси. (По материалам городищ-святилищ). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
19.Томасівський С. Вступ до історії церкви на Україні. Записи ЧСВВ. – Жовква,1931. – Т.IV, 1-2.
20.Чубатий М. Історія християнства на Руси-України. – Рим-Нью-Йорк,1965. – Т.I.

Митрополити Руської церкви X-XIV століть у взаємовідносинах із Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою

Хрещення Української держави в 988 році великим київським князем Володимиром Святославовичем стало визначною подією в житті українського народу [7,с.3-11; с.48-52].

Завдяки цьому політичному та релігійному акту Українська держава увійшла в сферу тогочасної світової культури, літератури, мистецтва [9,с.95-96; с.121-125; с.219-228; с.175-188].

Однак, хрещення князівської еліти: війська, боярства, купецтва не означало, що в 988 році пройшло хрещення всього українського народу, всіх слов'янських та численних фіно-угрських народів, які входили до складу Київської імперії [15,с.45-124].

Власна історія української християнської культури починається з цього часу, і хоча язичництво ще до XIII чи XIV століття активно проявляло себе в політичному, культурному та релігійному житті, можна наголосити, що передісторія української феодальної державності була тісно пов'язана з історією українського християнства, яке має свої суто українські специфічні риси [5,с.225-279].

У той час, коли германські і частково слов'янські народи: поляки, словаки, чехи – засвоювали євангеліє на латинській мові, українці засвоювали його на мові Кирила та Мефодія, тобто, близькій до давньоукраїнської. Не слід забувати, що спочатку українська християнська культура була під впливом болгарської християнської культури, ближчої до давньоукраїнської, ніж візантійська [9,с.95-96; с.121-125; с.219-228; с.175-188].

Є свідчення, що українська метрополія до 1014 року знаходилась в юрисдикції болгарського патріарха і тільки після поразки Болгарії від Візантії в 1014 році, коли болгарська церква була переведена в ранг архієпископії, українська митрополія була введена в юрисдикцію Костянтинопольської патріархії. Як засвідчують джерела, в

1037 році на болгарську церковну кафедру був призначений патріархом “грек Лев”, і тому перед князем Ярославом Мудрим настала загроза підкорення Київської метрополії Костянтинопольським патріархом. У великого київського князя Ярослава Мудрого не було іншого виходу, як услід за болгарами прийняти в Русь-Україну “митрополита-грека”. Власне в 1037 році київську митрополичу кафедру посів “митрополит Феопемент-грек”. Таким чином, грецький вплив з 1037 року в Руси-Україні став домінуючим. У Київ з Костянтинополя прибуло високоосвічене духовенство, яке розпочало “перепис давньоукраїнських світських і духовних книг” [10,с.83-89, с.83-89].

У цей час джерела заперечували західно-католицький релігійно-культурний вплив, який, на нашу думку, був рівноправним з православним [6,с.191-194]. Українська християнська релігія наповнюється надбаннями візантійської імперської християнсько-культурної доктрини. Якщо розглянути стиль літописання з часу князя Ярослава Мудрого, то видно, що він неодноразово редагувався. Характерною рисою цього редагування є відсутність будь-яких стосунків з католицькою церквою, хоча західні хроніки, зокрема польські, чеські, німецькі X-XI століть, наголошують про значні культурно-релігійні відносини з великим київським князем Володимиром Святославовичем. Особливо тісні стосунки з Західною Європою та католицькою церквою були в наступного великого київського князя Ярослава Мудрого. За таких паралелей, які ще потребують ретельного дослідження, можна звинуватити візантійських літописців “Повісті временних літ” та інших джерел у фальсифікації української релігійної та світської історії. Ці візантійські сановники на очах всієї Європи, всього українського народу, староукраїнської політичної еліти викладали тільки одну візантійську доктрину християнської історії на широких теренах Руси-України і залежних в той час фіно-угрських землях майбутнього Ростово-Суздальського князівства. Через це давньоукраїнські літописи X-XII століть мерехтять численними вставками, які до давньоукраїнської історії та релігії жодного відношення не мають [5,с.225-279].

За свідченнями середньовічних авторів літописання, в Руси-Україні в X-XII століттях літописання було в цілковитій залежності від візантійської християнської системи. Якщо провести паралелі між міжнародним правом тогочасної світської і релігійної Європи, то видно, що візантійська церква згідно з візантійським церковним правом утримувала в підлеглості українську православну церкву, Візантійська імперія мала домінуючий вплив на політичне та церковне життя Руси-України, а це значить, що українська церква під юрисдикцією Костянтинополя взагалі не мала жодного, навіть автономного, релігійного права. Із самого початку історичного розвитку українська християнська церква була повністю залежною від Костянтинопольського патріарха [10,с.83-89, с.83-89].

Як засвідчують візантійські джерела, українська митрополія в "Констянтинопольських Диптихах" займала одне із останніх місць, спочатку 61, а пізніше в XIV столітті 70 місце. Характерно, що митрополії Констянтинопольського патріархату, які займали вищі місця, за числом віруючих християн поступалися Київській митрополії. У Візантії канонічна основа, яка означала залежність української церкви від візантійської в 288 правилі Халкізонського собору, наголошувала: "По цьому тільки митрополити областей Понтійська, Азійська і Фракійська, а також єпископи у іноплемінників вищеназваних областей нехай настановляються від святійшого престолу Костянтинопольської церкви. Рахувати руських іноплемінниками Фракії і Понта, тобто варварами…" Історичний парадокс був у тому, що українська церква залежала не тільки від константинопольського патріарха і синоду, але й імператора Візантії. В усіх актах Костянтинопольської патріархії, що стосувалося української митрополії, згадується, що вона утворена зі згоди "Імператора Візантії", або за його розпорядженням. У візантійській церковній і правовій свідомості "Василевс-імператор" вважався оборонцем догматів християнського благополуччя як верховний захисник християнства, а значить, патрон всіх християнських народів. Для середньовічної правової свідомості володарі всіх інших

держав отримували від нього в залежності від їх політичної ваги і родинних зв'язків з правлячою костянтинопольською династією титули: архонтів-князів, стольників і т. д. У своїй праці "Про управління імперією" візантійський імператор-письменник Костянтин Багрянородний писав так: "До любого і коханого сина нашого архонта християнського народу болгар". Характерно, що київський князь в костянтинопольській ієрархії мав скромний титул сотника [1,с.234-256]. У цей же час, що ім'я та титул імператора згадувались в усіх християнських храмах Руси-України. Як бачимо, релігійний васалітет доповнювався політичним, а це може свідчити, що візантійські імператори і патріархи разом з синодом самочинно без згоди давньоукраїнського суспільства призначали митрополитів для Руси-України, здійснювали релігійний та політичний нагляд не тільки за релігійною, але й за політичною адміністрацією. Як відомо з джерел, візантійська церква зразу після хрещення Руси-України настановила першого митрополита Михайла. Однак, літописець XII століття замовчує діяльність подальших митрополитів [7,с.3-11; с.48-52].

Тільки під 1039 роком урочисто записано, що Богородиця створена великим київським князем Володимиром, батьком Ярослава, та митрополитом Феопентом. Те, що в Руси-Україні функціонувала Київська митрополія і до Феопента, нам зрозуміло, однак, їх діяльність чомусь навіть релігійними джерелами не з'ясована. Зразу ж наголосимо, що у перших часах князювання Ярослава згадується митрополит Іоанн. Характерно, що про першого митрополита-слов'янина джерела теж не згадують. Софійський часослов і Воскресенський літопис називають першим митрополитом руським – Леона, а Никонівський літопис – Михайла, приведеного в Русь-Україну в 988 році великим укиївським князем Володимиром Святославовичем з Корсуня. Далі джерела наголошують, що в 991 році великий київський князь Володимир отримав з Візантії нового митрополита – Леона. Про подальших митрополитів в XI столітті нам відомо, що вони називались: Іоан I, Феопент, Єфрем, Георгій, Іоан II, Іоан III, Миколай I. Про діяльність всіх цих київських митрополитів до нашого часу дійшли мізерні свідчення. Так,

про митрополита Георгія відомо, що він в 1072 році прославив мощі “Бориса і Гліба”. Трохи більше відомо про митрополитів: Іоана II і Іоана III. Так, під 1089 роком говориться, що був митрополит Іоан, “муж хитрий в книгах і вчений, милостивий до убогих і вдовиць, ласкавий до всякого багатого і убогого, смиренний і скромний, мовчазний, великий промовець, книгами святими втішував усіх. Такого раніше не було на Руси”. Як випливає з аналізу джерел, майже всі митрополити в Українській державі в IX-XIV століттях були візантійцями і, як правило, давньоукраїнською мовою оволодівали в Києві, оскільки незнання мови ускладнювало їх спілкування з духовенством, народом [8,с.226-230]. Те, що візантійці очолили українську митрополію, мало деякі позитиви, зокрема, незалежність від великокнязівської влади. Таке становище відмежовувало церкву від втручання в її внутрішні справи світської влади. Як відомо, перший митрополит Михайло все робив, щоб зупинити князівські міжусобиці і утримати єдність давньоукраїнської держави. Як зауважено в джерелах, у феодальні чвари князів втручаються всі митрополити, що зміцнювало їх авторитет, утверджувало позиції візантійських ієрархів у християнському просторі [17,с.34-37].

Охарактеризуємо епоху, коли митрополитом став перший русич Іларіон при великому київському князю Ярославі Мудрому. Це важливо для утвердження українських позицій у християнстві. Митрополит Іларіон згадується в джерелах під 1051 роком: ”Поставив Ярослав Іларіона митрополитом Руським в святій Софії зібравши єпископів”. Літописець так характеризує Іларіона: ”Муж був благий, книжник, постив, був печерник, яку вирив, де молився від всіх в тайні”. Усі джерела зазначають, що це був перший митрополит-русин, посаджений на митрополичу кафедру проти волі Костянтинопольського патріарха, де його поставлення не признали. Ця подія 1054 року, тобто в час, коли Візантійська церква через політичні амбіції візантійських імператорів організувала розкол з Вселенською церквою, доводить, що власне українська церква не брала участі у конфлікті Костянтинополя з Римом. З цього приводу не було жодної реакції Київської митрополії [7,с.3-11; с.48-52].

Панівні кола Візантійської імперії внаслідок відсутності на митрополичій кафедрі “свого ставленика” не змогли вплинути на київську великокнязівську владу. Як засвідчують численні документи, київська митрополія не взяла участі в розколі Вселенської церкви в 1054 році. Інтенсивність політичних та релігійних взаємовідносин Руси-України з західними католицькими державами та релігійними колами спостерігається упродовж X-XIV століть [3,с.257-265].

Як засвідчують джерела, стосунки Руси-України з Західною Європою з X по XII століття настільки зміцніли, особливо в XIII-XIV століттях, що в цей час Русь-Україна вступає в унію з Римською церквою і в Союз Католицьких держав [4,с.222-228].

У 1054 році відбувся розкол між Римом і Костянтинополем, а не між Руссю-Україною і Римом, а також західними католицькими сусідами [12,с.37-38].

Огляд процесу впливу західно-римського християнства в час правління великого київського князя Ярослава Мудрого, особливо в 1054 році, дає право наголошувати, що західно-римське християнство розвивалось в Руси-Україні майже в однакових умовах з візантійським [16,с.120-121].

Характерно, що після 1054 року, не підтримавши візантійську політичну і релігійну організацію під час розколу Вселенської церкви, митрополит Іларіон щезає зі сторінок Руського літопису, він перестає бути митрополитом і стає ігуменом монастиря преподобного Феодосія. Пізніше Візантійська патріархія не практикувала посадження митрополитами українців-русичів. Та коли через 100 років після митрополита Іларіона митрополитом української церкви був обраний Климент Смолятич, це викликало серйозні незадоволення в релігійних і політичних колах Візантійської імперії, що зразу же відбилося на політичних взаємовідносинах. Безсумнівно, що митрополит Климент Смолятич намагався плекати власну церковну організацію в Руси-Україні, що видно з записів у літописі, його діяльність, однак, опиралася на єпископів-візантійців: смоленський – Мануїл, полоцький – Косма, новгородський – Ніфонт, який довго жив у Візантії. Як ми знаємо з джерел, греки призначали на патріарший престол кандидатів словами Іоана

Предтечі, а в Києві, де були мощі папи римського Климента, словами цього християнського ієрарха. Характерно, що митрополит Климент Смолятич носив ім'я цього святого папи римського, що могло означати його лояльну позицію до Католицької церкви, що непокоїло візантійців [2,с.12-13].

Костянтинопольський патріарх прислав в Русь-Україну нового митрополита Костянтина. Святий Нифонт, що зразу замінив Климента Смолятича, помер, не дочекавшись нового митрополита. Останній, прийшовши в Русь-Україну, "викорінив Климентові служби і церковні настанови" Із'яслава. Князі попросили нового митрополита і патріарх в 1161 році назначив митрополитом Федора. В 1163 році помирає митрополит Федір, і київський великий князь знову побажав висунути на митрополичу кафедру Климентія Смолятича за умови, що він відхилить католицький напрямок і за канонічними візантійськими правилами буде визнаний в Константинополі. Однак, митрополит Климент Смолятич не домагався візантійського визнання, водночас з Візантії в Русь-Україну був посланий митрополит Іоан IV [10,с.83-89,с.83-89].

Аналізуючи свідчення, зауважимо, що церковні протиріччя між католицькою та візантійською церквою в Руси-Україні були викликані фактом, що візантійська панівна християнська олігархія винна в розколі Вселенської християнської церкви [7,с.3-11; с.48-52].

Як бачимо, зростання національної та релігійної свідомості не зміг приховати навіть візантійський літописець. Джерела свідчать, що Русь-Україна бажала бути в релігійних процесах самостійною і задля цього схилялася до західного християнства тому, що Католицька церква не тиснула на національні церкви. В її лоні всі католицькі церкви фактично були національними. В цей же час візантійською церквою керував навіть не костянтинополський патріарх, а візантійський імператор, що принижувало гідність як українських релігійних ієрархів, так і великокнязівської влади Руси-України[11,с.239-240]. Однак, не дивлячись на великий вплив і втручання Візантійської імперії у внутрішні політичні та релігійні справи Руси-України, церковна організація в Руси-Україні в X-XIV століттях докорінно відрізнялася від

візантійської, насамперед, обширом, специфікою регіонів [8,с.226-230]. Джерела засвідчують, що за імператора Юстиніана (VI ст.) у Візантійській імперії нараховувалося близько тисячі єпископій, не більше половини дожили до часу хрещення Руси-України. У Візантії було прийнято в кожному місті мати єпископію, а в провінції – митрополію. Русь-Україна на своїх великих територіях мала лише одну митрополію і одну в XII ст. архієпископію. Єпископські кафедри в X-XI століттях відкривались в основному в князівських центрах. Тільки в XII-XIII століттях в Руси-Україні поширилася практика заснування єпископій у великих містах, не князівських центрах [5,с.225-279].

Щось подібне відбувалося і в центральній та західній Європі. В середньовічній Італії, стародавній християнській землі, єпископських кафедр було значно більше, ніж на північ від Альп, де християнство утвердилось пізніше. Однак, у X-XI століттях за зразком Західної та Центральної Європи в Руси-Україні теж почали утверджуватися єпископські кафедри в Чернігові, Новограді, Ростові, Володимирі-Волинському, Білгороді, Перемишлі, Галичі. В 1165 році Новгородська кафедра була переведена в ранг архієпископії. Як відомо із Києво-Печерського патерика, до XIII століття в Руси-Україні було понад 50 єпископій [13,с.392, с.396-400]. Власне в цей час множилось і духовенство. Як відомо із Лаврентіївського літопису, в Києві в 1124 році пожежа знищила 600 церков [14,с.128-129]. Хоча українська митрополія, очолювана митрополитами, розвивалась під політичним і церковним контролем Візантійської імперії, однак, з X по XII століття були контакти і навіть переорієнтація на західно-церковну організацію. Сам факт розколу церков в Руси-Україні в 1054 році був сприйнятий спокійно, він не відвернув Русь-Україну від західно-католицької цивілізації і, зокрема, від Польщі, Угорщини, Чехії, з якими упродовж століть склались традиційні добросусідські політичні, торгово-економічні та релігійні відносини [9,с.95-96; с.121-125; с.219-228; с.175-188].

Власне такі відносини спричинилися до унії з Католицькою церквою, а тобто, до відновлення Вселенської християнської церкви, яка функціонувала до 1054 року [4,с.222-228].

Л і т е р а т у р а

1.Багрянородный К. Об управлении империей. – М.,1987.
2.Васильєв М.А. Религиозные дилеммы Руси в 980 годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. – Славяноведение. – М.,2000. – №6.
3.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава і Римська церква в XIII столітті. Історія релігій в Україні. Праці X-ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 16-19 травня 2001). – Львів "Логос",2001. – Книга I.
5.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів "Агенція Релігійної Інформації",2001.
6.Ідзьо В.С. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Русі в останній чверті X - і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.
7.Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Руси з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовочем християнства. – Мандрівець. – Тернопіль.Травень - червень,2003. – №3.
Ідзьо В.С. Слов'янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII століттях н.е. та на передодні становлення централізованої Української держави і IX-X ст. Формування інтелектуально розвинутої і морально зрілої особистості у процесі викладання гуманітарних дисциплін. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). – Міжрегіональна Академія Управління Персоналом. – Львів, 2004.
8.Ідзьо В.С. Церковна організація України-Руси в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2000. – Т.I.
9.Ідзьо В.С. До питання чехо-моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України-Руси (IX-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2001. – Т.V.

Ідзьо В.С. Митрополити Української церкви X-XIII ст. у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
Ідзьо Віктор. Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою. Історія України. – Львів "ПП. Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою.Історія України. В кн.: Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. – Львів "Ліга-Прес",2007.
10.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
11.Литаври Г.Г., Флоря Б.Н. Общее и особенное в процессе христианизации стран региона и Древняя Русь. Принятие християнства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. – М.,1988.
12.Флоря Б.Н. У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя русь и её западніе соседи). Славянский альманах, 1996. – М.,1997.
13.Памятники литератуы Древней Руси XI- начала XII века. – М., 1978.
14.Полное собраник руських летописей. – М.,1950. – Т.І.
15.Федака С.А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
16.Филист Г.М. Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. – Минск,1988.
17.Цыпин В. От крещения Руси до нашествия Батия. Вопросы Истории. – М.,1991. – №4-5.

Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Руси-Україні в X-XIV століттях

Розвиток українського чернецтва треба розглядати в контексті розвитку чи занепаду церковного життя в Руси-Україні [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Не можна з'ясовувати ролі чернецтва в історії церкви і українського суспільства без розуміння того, що від зародження і до наших днів це була і є згуртована громадськість зі своєю релігійною думкою, християнсько-місіонерськими завданнями [18,с.175-182].

Визначення українського чернецтва вперше подав Феофан Затворник, який писав: "Чернецтво є відречення від усього і безпосереднє перебування розумом і серцем в Бозі… Так як цьому налаштуванню постійно мішають сімейне і громадське життя, то шукаючі спокою і бога відходять від нього, розривають, або зовсім не вступають в сімейні зв'язки" [34,с.21-22].

Чернецьке відречення від суспільства заради ідеалу і вдосконалення в розумінні Бога не має нічого спільного з відходом від світу церкви. Щоб чернече життя зрозуміти, треба з'ясувати суть грецького слова "чернець", яке в перекладі означає "один живучий одиноко". Безсумнівно, що слово чернець українською мовою можна перекласти, як "той, що живиться іншими цінностями, ніж решта людей". Таке розуміння, на нашу думку, найправильніше. Покинувши бурхливе життя цивілізації, чернець присвячує себе спасінню тих, хто перебуває в світі цивілізації. Українська держава, яка в X столітті стала головним осередком християнської цивілізації, робила все, щоб у молодому християнському суспільстві були люди, які б привертали "паству" до духовного християнського життя. Власне, цими людьми і були ченці [14,с.226-230].

Спробуємо реконструювати розвиток чернецтва з точки зору сучасних, історичної та археологічної, наук. Джерела свідчать про існування ранньо-християнських культових

храмів на українських землях у перших віках нашої ери. У римський час III-IV століть нашої ери, в Подністров'ї та Криму, де були створені ранньохристиянські єпископії, а єпископи брали участь у 325 році у Першому Вселенському соьорі в місті Нікеї, християнські церкви цих єпископій, знаходились в гротах та печерах. Сьогодні вони досліджені вченими-археологами і їх діяльність вже досить відома сучасній історичній науці [35,с.73; с.27-30,с.47-50].

Такі ж гроти та печери, пристосовані під ранньо-християнські культові споруди III-IV ст. н. е., виявлені на Дністрі поблизу села Стінка Тернопільської області. Власне цей археологічно досліджений готський кафедральний храм III-IV ст. н. е. слугував готським єпископам, за резиденцію, коли вони в 325 році з християнського Подністров'я, брали участь у I Вселенському Соборі в Нікеї. Археологічне дослідження готського кафедрального храму III-IV ст. н. е. показує, що це печерний ранньо-християнський храм, вирубаний у вапняковій породі. В плані храм має трапецеподібну форму з входом із західного боку з вівтарем і двома притворами в східній частині. В середині єпископської культової споруди знаходиться християнська символіка. Біля вівтаря проглядається солярний знак у вигляді свастики-хреста [1,с.7; с.27-30,с.47-50]. Докириличні знаки зафіксовані на фрагменті посуду, знайденого на черняхівському поселенні поблизу села Бакота Хмельницької обл. Грецькі та латинські письмена були в користуванні серед варварських племен у римський час, про що свідчить чорноризець Храбр [6,с.20]. Цей культовий пам'ятник дуже схожий на печерні ранньо-християнські храми, знайдені в Криму, які датуються першими століттям нашої ери [35,с.73; с.27-30,с.47-50].

Цілком ймовірно, що такі печерні ранньо-християнські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна та інші [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Сучасній науці відомо, що ці ранньо-християнські печерні монастирі виникли на основі язичницьких святилищ. Так, в Бакоті до виникнення скального монастиря в перших віках

нашої ери знаходились язичницькі капища, як в печерах, так і на поверхні [7,с.207].

Слід звернути увагу, що в Бакоті К.Н.Мельник і В.Б.Антонович, дослідники місця розташування монастиря, вважали, що окремі з печер в урочищі “Монастириско” використовувались ще в язичницькі часи [8,с.120].

Сам християнський монастир відомий своїм активним життям з XI століття. Можливо, окремі ранньо-християнські церкви виникли в цьому місці ще в перших століттях нашої ери. Дослідження розвитку та становлення монастирів з римського часу до епохи централізованої Української держави IX століття знаходиться на стадії вивчення: дослідження велись археологом Б.Тимощуком у Чернівецькій області - Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа; в Тернопільській – Заповідник Медобори на Збручі поблизу с.Городниця, гори Боги і Звенигород та інші [31,с.176].

До їх числа слід віднести святилище біля села Монастирок Тернопільської області, розташоване в гроті. Перед гротом знаходиться язичницький вівтар. Кам’яна плита, де відбувались жертвоприношення, лежить на трьох опорах. Пізніше це капище було перероблене в ранньо-християнський храм. У гроті обладнана церква, а на вівтарі видовбаний хрест. Можливо, цей ранньо-християнський храм виник у римський час. Власне з цього часу можна припускати розвиток чернецтва на землях Руси-України [8,с.112-113].

Великі проблеми в процесі християнізації виникли через значну кількість язичницьких культових святилищ, які користувались підтримкою місцевого населення. Християнська церква повела з ними боротьбу. Для цього ченці-схимники поселялись на території цих святилищ і витісняли звідтіля язичницьких жерців. Так, наприклад, на території села Одаїв Івано-Франківської області був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до епохи Руси-України, за засвідченнями археологічних джерел. Серед цих печер слід виділити один грот прямокутної форми, видовбаний в гіпсовій породі, що називається “гротом Монаха” [10,с.87; с.97-99]. Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення села Одаїв та

інших розміщених поряд населених пунктів. У Чернівецькій обл., поблизу села Комарів, експедицією Українського університету міста Москви “Дністер” в скалі Христища напроти Бакотського печерного монастиря було досліджено язичеське капище під назвою “Турецька хата”. Окрім жертовника і крісел, вирубаних у вапняковій породі, віднайдені пази для дерев’яних конструкцій, Це означає, що це святилище перероблене в житлове приміщення для християнських ченців-схимників. Шурф біля підошви скали під капищем виявився з керамічного матеріалу перших віків нашої ери та епохи Руси-України [2,с.13,с.97-99]. Визначний дослідник язичницьких святилищ і ранньо-християнських монастирів Б.О.Тимощук вважає, що в Галицькій Руси скельні дохристиянські святилища після витіснення язичників були зайняті християнськими місіонерами [31,с.176-181].

Можливо, в християнські часи скельний комплекс над рікою Бистриця став притулком для ченців-схимників. Такі притулки-печери також відомі в басейні ріки Дністер [4,с.11-13].

Більшість сучасних дослідників, зокрема Б.О.Тимощук, вважають цілком можливим використання першими християнами язичницьких релігійних центрів. Їх язичницькі назви після прийняття християнства ставали християнськими [32,с.56-57]. Таким прикладом може служити релігійний скельний комплекс поблизу села Ямниця, який із стародавніх часів відомий місцевим жителям під назвою “Монастир” [3,с.13-15; с.99-102].

Функціонування раннього чернецтва в Руси-Україні поки що недостатньо вивчене, та виявлені факти вказують на подальший напрямок досліджень [15,с.72-74].

Однак, офіційно перші монастирі, за свідченнями джерел, виникли в Руси-Україні одночасно з хрещенням в 988 році. Митрополит Київський і всієї Руси-України Іларіон (1051-1054) в своїм “Слове о Законе и Благодати” пише про це так: ”І в один час вся земля наша прославила Христа з Отцем і Святим Духом. Тоді почав морок ідольський від нас відходити. Капища розвалювались, а церкви поставали. Монастирі на горах будувалися, чорноризці явились” [30,с.323].

У “Памяти в похвалу князю Владимиру” згадується про чорноризців уже в 988 році. “Повість минулих літ” теж згадує про заснування перших монастирів, зокрема, під 1037 роком засвідчується, що “Ярослав заложив монастирі святого Георгія і святої Ірини і чорноризці розпочали літописання і монастирі почали бути” [25,с.42].

Велику роль в історії українського чернецтва відігравали вихідці з Візантії. Власне вони і були першими організаторами монастирів в Руси-Україні після офіційного прийняття християнства, вони першими організовували перші чернечі общини. Збереглась легенда, що одна така візантійська християнська община в Києві заснувала біля Вишгорода Спаський монастир [13,с.725].

Окрім візантійського чернечого розвитку, в Руси-Україні зафіксований і католицький чернечий розвиток. Джерела наголошують на активному функціонуванні католицьких монастирів [16,с.191-194].

Таким чином, наприкінці першого тисячоліття християнської ери завершився багатовіковий процес становлення християнської культури, що охопила території від Британських островів до Уралу. З цього часу цей культурний простір почав називатися християнським світом. Власне тоді у молодій християнській державі Руси-Україні розпочалася розбудова монастирів з новими релігійними традиціями [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Як засвідчують джерела, християнська думка, носієм якої було чернецтво, зароджується в Руси-Україні наприкінці Х – на початку ХІ століття, з’являються релігійні течії, які виражають потреби духовного життя. Найяскравішим виразником цього духу став ігумен монастиря св. Мамонта святий Семион ”Новий Богослов”. Його вчення, не дивлячись на деяку містичність, давало відповіді на безпосередньо важливі питання церковного життя. В Х столітті, ми знаємо, в Києві таку ж діяльність проводив Печерський монастир. Відомо, що митрополит Іларіон сам був спочатку ченцем, він, як засвідчує джерело, “сам викопав собі печеру і там молився собі в тайні” [25,с.305]. Сюди на це місце, як наголошує літописець, як Бог йому указав, прийшов для

поселення з одного із афонських монастирів пострижений святий Антоній. Він поселився в печері, викопаній Іларіоном і “ почав жити тут, молячись Богу, харчуючись хлібом сухим і то через день і води в міру п’ючи, копаючи печеру, не даючи собі спокою, день і ніч в праці перебуваючи. І відомим став Антоній, і шанованим, і почали приходити до нього браття, і став він приймати їх і постригати, і зібралось біля нього 12 чоловік і викопали вони печеру, і церкву, і келії… і став він ігуменом. Так постав Печерський монастир” [25,с.306].

Християнські подвиги печерських ченців мали великий вплив на все давньоукраїнське суспільство, все чернече братство. Укріпившись в Руси-Україні, ченці пішли з християнською місією до фіно-угрських народів, які українські князі почали консолідувати політично в Суздальсько-Володимирську Русь. Джерела наголошують, що християнізація фіно-угорських народів проходила в XI-XII столітті і мала великий успіх. У XIII столітті ці народи вважали себе уже русичами-християнами [17,с.57-61].

Як відомо, печерський монах Леонтій, ставши єпископом Ростовським, зумів християнізувати фіно-угрські племена чудь і мерю. Цього не змогли зробити жоден з його попередників [36,с.289-340].

Таким чином, Києво-Печерська Лавра була не тільки центром чернечого життя, але й місіонерства, а також духовної освіти, книговидання і літописання. З перших днів існування монастиря в ньому виникає монастирська бібліотека. Як наголошує Печерський Патерик, монастир мав багато слов’янських, грецьких і візантійських книг [21,с.211].

Джерела також засвідчують, що в українській державі в X-XIII століттях активно функціонувало 68 монастирів, дві третини з яких були побудовані князями, боярами, багатими міщанами [19,с.257-265].

Безсумнівно, монастирі були великими власниками земель, сіл, лісів. Стосовно монастирського землеволодіння сьогодні нам відомо багато наукових праць [14,с.226-230].

Та головне тут в тому, що монастирі використовували свої прибутки для проведення місіонерських походів з метою хрещення язичників, а також для задоволення своїх як

побутових, так і культових потреб, зокрема, побудови церков, монастирів на нових, щойно хрещених землях [37,с.10-22].

Як бачимо, чернецтво зіграло величезну роль в утвердженні та поширенні християнства в Руси-Україні у X-XIV століттях [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Слід наголосити, що медицина стародавньої Руси-України, яка ще досі мало вивчена, була заснована на традиції язичницької лікувальної практики, надбання якої широко використовувались у медицині давньоукраїнської держави в християнський час монахами-лікарями. Скупі факти, які дійшли до нас із візантійських та арабських хронік про монахів-лікарів, священників-лікарів, слов'янських знахарів, ворожбитів, волхвів, що "виганяли хвороби з людей", варті ретельного вивчення [28, с.23-30, с.129-146, с.234-238].

Конкретніше про християнську медицину взагалі та медичні заклади в Руси-Україні джерела розповідають з кінця X – початку XI століття [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Однак першими лікарями в язичницькій Руси-Україні були волхви, у християнський час їх місце зайняли лікарі-ченці. Їх лікарські здібності, методи лікування досі не аналізувались. Недостатньо вивчалися і перші медичні заклади, як язичницькі, так і християнські, які були сконцентровані біля капищ, релігійних центрів язичників і в християнських монастирях у X столітті, оскільки ними були накопичені глибокі знання в галузі лікування людей [23,с.106].

Із свідчень джерел нам стає відомо, що першими засновниками лікувальних закладів в Руси-Україні були візантійські ченці, які ще в X-XI століттях використовували надбання римських, візантійських та західноєвропейських лікарів для надання лікарської допомоги населенню Руси-України. Вони першими облаштовували медичні заклади за зразком візантійської медичної системи [35,с.8]. Характерно, що власне в цей час ченці-християни переклали на давньоукраїнську мову латинські та грецькі медичні книги

[15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Слід наголосити, що ще задовго до проникнення в Русь-Україну візантійської медицини, тут активно функціонувала народна медицина, засади якої передавались із покоління в покоління. До християнської епохи вона була основною лікувальною структурою в язичницькій Руси-Україні. Лікарями були представники язичницького культу – волхви [33,с.165-173].

З прийняттям християнства язичницькі лікарі були замінені християнськими. Однак, язичницька система лікування ще довгі століття функціонувала на рівні з християнською, оскільки її методи були перейняті християнською медициною – молитви, лікування травами, відварами, настойками та інше. Як бачимо, на самому початку Х століття медики-ченці з лікувальниою метою використовували досвід язичницької медицини [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Язичницькі волхви, які якраз і були лікарями в стародавній Руси-Україні, володіли величезними медичними надбаннями, які накопичували протягом багатьох віків. Вони знали цілющі властивості трав та виготовлених настоїв й відварів. Ці знання були результатом багатовікових спостережень.

Отже, упродовж століть волхви-лікарі вважалися в давньоукраїнському суспільстві авторитетними лікарями. До них за медичною допомогою звертались не тільки прості люди, але й панівні верстви суспільства: торгово-реміснича знать, бояри, князі. Так, у літописі середини XI століття знаходимо, що “князь Всеслав був народжений матір’ю за допомогою волхвів” [25,с.104]. Християнські священики Х-XI століття наголошують, що “русичі своїх хворих дітей та родичів відводили до волхвів, а не до священиків і не в монастирі” [25,с.105]. Так, у Лаврентіївському літописі 1071 року записано, що ”воєвода Ян суворо засуджував волхва за погане лікування” [26,с.279].

“Повість минулих літ” 1071 року дуже стурбована, що лікування не ведеться християнами-ченцями і що в зв’язку з цим таке християнське лікування “затруднюється”, оскільки багато “волхвують жінки чарами і отравою і другими бісовими

знаряддями” [25,с.105]. На думку російського дослідника М.Б.Мирського, медицина язичницької Руси-Україні сконцентрувала всі кращі лікувальні традиції, які розвивались на цих територіях ще з первісно-общинного ладу [23,с.107].

Про стародавні методи язичницького лікування в Руси-Україні нам розповідає в своїй “Записці” арабський мандрівник Ахмед Ібн-Фадлан, який в 20-х роках Х століття відвідав Русь. ”Коли один із них захворіє, то вони розбивають йому намет на віддалі від них, кидають його туди і кладуть з ним хліб і воду, та не наближуються до нього і не говорять з ним, навіть не провідують його в час його хвороби, особливо коли він бідний, або невільник. Якщо він виздоровів і вставав, то повертався до них, якщо помирав, то вони його спалювали” [11,с.96-98].

Другий арабський письменник Ахмед Ібн-Даст в “Книзі дорогоцінних скарбів”, яку він написав у 30-х роках Х століття наголошує:” Є у них знахарі, які навіть повелівають царю, як буцімто вони володарі у русів. Трапляється так, що вони повелівають приносити в жертву “Творцю їх”, що їм подумається: жінок, чоловіків, коней. А коли вони повелівають (волхви-знахарі) – не виконати наказу не можна ніяким чином [11,с.96,с.296].

З цього приводу радянський вчений М.С.Державін писав: ”Язичницька медицина, язичницькі стародавні знання, особливо у питанні збереження здоров’я і лікування хвороб досить довго не виходили із народної пам’яті і передавались із покоління в покоління. Волхви використовували магічну силу трав, збираючи їх, блукаючи полями і лісами. Вони навчились заліковувати рани, кровотечі, виліковувати від укусів змій, собак…” [12,с.157-158].

В XI столітті з утвердженням християнства розгорнута монастирська система стала не тільки релігійною підструктурою церкви в кожному місті, але й лікувально-оздоровчою системою, яка базувалася на кращих традиціях, в першу чергу, візантійської медицини [5,с.123-128].

Як засвідчує літописець, в Х столітті ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій побудував при монастирі лікарню на зразок таких, які існували в Візантії. В церковних

рукописах згадуються лікарні, які після Феодосія-Печерського почали поширюватися в усій Руси-Україні [24,с.42].

Це ж джерело дає характеристику хворих, які лікувалися в лікарні Києво-Печерського монастиря. Фактично, ті, що знаходились в лікарні, були тяжко хворі. Їх, як засвідчують джерела, приносили в монастир. Характерно, що функціонування цієї лікарні було узаконено великокнязівською владою і для її діяльності виділялись певні кошти [20,с.181].

Перша літописна згадка про монастирські лікарні відноситься до епохи князювання Володимира Святославовича. Він з митрополитом Леоном встановив податок на користь ”бідних, сиріт, хворих…” Це, як засвідчують знавці податкової системи феодальної України-Русі, були великі гроші. У “Статуті світлого князя Володимира, що охрестив Руську землю” говорилось не тільки про бані, але й про лікарні, які здавна займали велике значення в житті народу, вони ”монастыри и бани их и больницы и врачи их ”, наголошується в Йосафатівській редакції літопису, потрібні людям [26,с.84].

У “Статуті Володимира”, який зберігся в Новгороді і датується кінцем XIII століття, наголошено на високому статусі “церковних людей, лічців хвороб в монастирських лікарнях”. Таким чином, монастирська лікарня, як бачимо з джерел, знаходилася під управою “лічця” – лікаря-ченця. Це підтверджує нам “Степенна Книга”. Великий князь Володимир Святий наділив 10-тою частиною своїх доходів церковних людей і серед них “лічці, монастирські лікарні, які не підчинені ні князю, ні боярам, ні суддям…” [26,с.118-119].

У “Смоленській грамоті”, яка подає “Статут Володимира Святого” у розширеному вигляді, наголошено, що лічці, які рятують людей чудесним зціленням, сьогодні є під захистом церкви [37,с.90-94].

Як засвідчують джерела, християнські лікарні в XI столітті стають невід’ємною частиною монастирського життя. У будівництві монастирів передбачається і будівництво лікарняного комплексу. Так, Никонівський літопис розповідає, що митрополит київський Єфрем в 1091 році заклав багато церковних будівель, зокрема, було виділено приміщення для

лікарні, в якому лікували хворих, і приміщення для проживання лікарів. Свою діяльність з будівництва лікарень він поширив на всю Русь, в міста та містечка, як наголошував літописець “ се же не бысть прежде в Руси” [26,с.116].

Слід відзначити, що побудовані митрополитом Єфремом лікарні лікували людей безкоштовно. Усі лікарі мали своїх учнів [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Зрозуміло, що монастирські лікарні були медичними закладами, діяльність яких як фінансово, так і політично підтримувалась політичною владою стародавньої Руси-України. Характерно, що уже “Повість минулих літ” наголошує, що у князя Володимира Святославовича був свій лікар Іоан Смер, родом полочанин, який з його волі навчався мистецтву лікарському в Паннонії, Сербії, Болгарії, Мізії, Візантії, Єгипті. Власне його і можна вважати першим фаховим лікарем в стародавній Руси-України [29,с.164].

В подальшому джерела засвідчують практичну лікарську діяльність лікарів-ченців Києво-Печерського монастиря, таких, як Антоній (983-1073 рр.) і Агапіт (?-1095 рр.), які лікували людей з застосуванням всіх наявних в той час європейських, насамперед, візантійських медичних знань. Медичні досягнення і знання передавалися із покоління в покоління. Так, із джерел нам відомо, що Агапіт був учнем Антонія. Він сам виготовляв хворим ліки і перебував під час лікування невідступно біля хворих. Як засвідчують джерела, він у Києві користувався “репутацією хорошого лікаря”. Власне він вилікував князя Володимира Мономаха, який захворів у Чернігові, однак, не прийняв від нього багатих дарів [9,с.203].

Приблизно в цей час у Києві відомим своїм вмінням виліковувати людей був лікар Петро Сіріянин, який спочатку практикував при особі князя Святослава Чернігівського, а опісля перейшов у Печерський монастир. Він лікував зіллям і виліковував ним багато людей та князів. Його лікування рятувало щодень по троє людей [24,с.83-85]. Коли ігуменом Києво-Печерського монастиря був Феодосій, в монастирі був “лічебником” Дем’ян, який “лікував дітей молитвами та спеціальними мазями і так хвороби виліковував…” [25,с.126].

У цей же час лікарською діяльністю в Києво-Печерському монастирі займався чернець-художник Аліпій, який за допомогою виготовлених ним фарб виліковував проказу і шкірні хвороби, а також гнійні рани. Все це він доповнював молитвою, і таким чином хвороби від людей відходили [25,с.126].

Джерела XI століття подають нам свідчення про проведення “хірургічних операцій”. Зокрема, “Руська правда”, складена за часів князювання Ярослава Володимировича, подає дані, що за нанесення рани мечем і її вилікування треба платити 1 гривню, за виліковування рани лікарем треба платити 3 гривні. Від 1 до 3 гривень передбачалась плата за лікування лікарю [27,с.3].

Була також встановлена і нормативна кваліфікація для самого лікаря. Так, в “Изборнике Святослава” (XI ст.) сказано: ”Лікар повинен вміти надавати хірургічну допомогу. Він повинен вміти: розрізати шкіру, зашити шкіру, ампутувати, припалити рану, боротися з нагноєнням рани, провести хірургічну операцію, які в цей час уже проводились. Так, хірургічну операцію переніс князь Святослав, після чого й помер…” [26,с.107].

У висновок дослідження зауважимо, що медицина в Руси-Україні була важливим аспектом в житті давньоукраїнського суспільства. Уже в язичницькі часи вона досягла високого професійного рівня [33,с.165-173], а в християнський час медицина до того ж вдосконалилась внаслідок суттєвих здобутків європейської медичної науки, зокрема візантійської [5,с.26-28].

У висновку нашого дослідження наголосимо, що проблеми становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Українській державі в X-XIV століттях, є ще слабо досліджені і потребують подальшого аналізу та вивчення [15,с.96-100; с.103-107; с.205-212; с.219-228; с.194-201; с.201-210; с.89-93,с.469-478; с.16-22; с.93-98].

Л і т е р а т у р а

1.Артюх В.С. Ранне-христианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искуственным пещерам. – Киев-Одесса,1998.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик",2014.
2.Артюх В.С. Звіт про роботу експедиції Дністер. – Львів,1998.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик",2014.
3.Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці Х Міжнародної наукової конференції. – Львів,2000.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик",2014р.
4.Бандрівський М. Схимницькі печери-келії на Рогатинщині. Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Львів,1995.
5.Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К.,1988.
6.Вилинский С.Г. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. – Одесса,1901.
7.Винокур І., Горишний П. Бакота. – Кам'янець-Подільський, 1994.
8.Винокур І.С. Історія та культура черняіхівських племен ІІ-V століть нашої ери. – К.,1972.
9.Владимирский П.В. Ещё о происхождении и содержании Патерика Печерского. – Киев,1900.
10.Войнаровський В. Християнство і порушені поховання черняхівської культури. Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історі релігії в Україні. – Львів,1995. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик",2014.

11.Гаркави А.Я. Сказания мусульмансикх писателей о славянах и русах. – Спб.,1870.
12.Державин Н.С. Славяне в древности. – М.,1945.
13.Энциклопедический словарь Бронгауза и Эфрона. – Т.XIX. – П/Т, 38.
14.Ідзьо В.С. Церковна організація України-Руси в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2000. – Т.І.
15.Ідзьо В.С. Становлення монастирів та монашества в Україні-Руси в X-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
Ідзьо В.С. Християнська медицина та монахи-лікарі стародавньої України-Руси (X-XII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002.
Ідзьо Віктор. Християнська медицина та монахи-лікарі стародавньої України-Руси (X-XII ст.). Історія України. – Львів "ПП Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. Становлення монастирів і монашества в Україні-Руси в X-XIII ст. Історія України. – Львів "ПП.Бодлак", 2003.
Ідзьо Віктор. Становлення монастирів і монашества в Україні-Руси в X-XIII ст. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес",2007.
Ідзьо Віктор. Християнська медицина та монахи-лікарі стародавньої України-Руси (X-XII ст.). В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес",2007.
Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні-Руси в X-XIII століттях. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2007 рік. – Львів "Логос",2007. – Книга І.
Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні-Руси в X-XIII століттях. – Українознавець. – Львів,2007. – Ч.V.
Ідзьо В. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.

16.Ідзьо В.С. Релігійні напрямки в кристалізації християнства в Україні-Руси в останній чверті Х-го і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
17.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях (До питання етнотворення російського народу та взаємовідносин українців та росіян в стародавні часи). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
18.Ідзьо В.С. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання ІІ доповне і перероблене. – Львів "Сполом",2004.
19.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
20.Києво-Печерський Патерик. – Київ,1930.
21.Киево-Печерский патерик. В кн: Памятники дитературы Древней Руси XII в. – М.,1980.
22.Мельник Е.Н. Следы мегалитических сооружений в некоторых местностях Южной России. Труды VI Археологического съезда. – Одесса,1886.
23.Мирский М.Б. Медицина в средние века на Руси. Вопросы Истории. – М.,2000. – №11-12.
24.Патерик Киевского Печерского монастыря. – Спб.,1911.
25.Повесть Временных лет. – М., – Л., 1950. – Ч.І.
26.Полное собрание русских летописей. – Спб.,1853. – Т.2. Спб.,1862. – Т.2. – Т.6.
27.Правда русская, или законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха. – Спб.,1799.
28.Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.,1981.
29.Рихтер В.М. История медицины в России. – М.,1814. – Ч.1.
30.Слово о Законе и Благодати Илариона, митрополита Киевского. Богословские труды. – М.,1987.
31.Тимощук Б.О. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. – М., 1997. – Т.1.
32.Б,Тимощук. Двоєвір'я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – №1.

33.Тимощук Б.А. Язычекое жречество Древней Руси (по материалам городищ-святилищ). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
34.Феофан, єпископ. Письма о христианской жизни. – М., 1908.
35.Флоринский В.М. Русские простонародные лечебники и травники. – Казань,1880.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в ІІІ-ХІІІ століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик", 2014р.
36.Шахматов. А.А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. – Спб.,1908.
37.Щапов Я.Н. Государство и церковь Древней Руси Х-ХІІІ вв. – М.,1989.

Розвиток українського християнства Руси-Україні в IX-XI століттях

Стародавня Русь-Україна – це держава християнська, власне вона привернула увагу істориків до часу зародження в ній християнства та його розвитку в контексті християнського європейського світу. Сьогодні фахівці з історії Руси-України IX-XI століть, епохи прийняття християнства, знають про неї набагато більше, ніж раніше, оскільки процеси, які проходили в Руси-Україні, були невід'ємно пов'язані з процесами, що проходили в Європі [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

У IX столітті християнство переможно крокувало по Європі, власне в цей час воно на державному рівні утверджується київськими князями Аскольдом і Діром у Дніпровському регіоні України, хоча офіційно Русь-Україна приймає нову релігію наприкінці X століття.

Як бачимо, християнство змінює тисячолітньо утверджені язичницькі світобачення, охоплює своєю ідеологією та світоглядом всі сфери життя давньоукраїнського суспільства. Воно розвивається з успіхами і поразками протягом багатьох століть, тому 988 рік – рік хрещення киян Володимиром Святославовичем, є умовною датою, оскільки сам процес християнізації давньоукраїнського суспільства триває століттями. Проникнення християнства на українські землі починається з приходом у регіон Римської імперії в II-IV ст. н. е., і, як засвідчують археологічні джерела, триває до XII століття, а подекуди – до XIII століття [1,с.170-171].

З хрещенням панівної політичної еліти в Херсонесі в 988 році та київського суспільства, зміцнюються політичні стосунки Руси-України з християнськими країнами центрально-південної та західної Європи, Русь-Україна на рівних правах входить у систему християнських держав. Слід наголосити, що в цей час чіткого розмежування на католиків і православних не було, що давало можливість Руси-Україні черпати культурно-релігійні надбання як з Візантії, спадкоємиці античної цивілізації, так і з країн Західної Європи, що перейняли надбання римської цивілізації [6,с.93,с.158].

Під впливом християнства в Русь-Україну в IX столітті приходить кириличне письмо, яке відіграє велику роль в давньоукраїнській і українській культурі загалом [9,с.211-213].

Християнство в Руси-Україні починає плекати в давньоукраїнському суспільстві новий стереотип мислення, згідно з яким людина як гріховна істота, повинна черпати своє спасіння в поклонінні Ісусу Христу як високоморальній божественній істоті, яка своїм прикладом врятує індивідуально кожного і всіх разом: народ і державу [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

З самого початку свого існування Християнська церква зливається з державою. Слід наголосити, що Русь-Україна прийняла християнство з Візантії, де Костянтинопольська патріархія з самого початку свого функціонування була тісно зв'язана з військово-політичною владою візантійського імператора і фактично була організована цією політичною владою [7,с.220-230].

Упродовж віків, як засвідчують візантійські джерела, Русь-Україна була у постійній політичні та релігійній сфері Візантійської імперії, тому прийняття візантійського християнства в IX столітті великими київськими князями Аскольдом і Діром було явищем цілком закономірним. Слід наголосити, що ці володарі не врахували могутню позицію язичництва. Вони, як бачимо із аналізу джерел, послідовно не проводили християнізацію всього староукраїнського суспільства, обмежившись хрещенням близького боярського оточення, військової дружини [2,с.23-47].

Ці перші християнські володарі не вдавалися до репресивних методів християнізації всього військово-політичного апарату, знаті, давньоукраїнського суспільства. В цьому була їх помилка, яка і прискорила їх швидке падіння у боротьбі з язичницькими князями Рюриковичами. Великий київський князь Володимир Святославович, організовуючи хрещення Руси-України в 988 році, врахував помилки свої попередніх християнських володарів. Опісля особистого хрещення, хрещення бояр, купців та війська, великий київський князь Володимир Святославович хрестив киян. Літописець так зафіксував ці події: "увійшли в воду і стояли там одні до шиї, другі по груди, молоді ж біля берега по

груди, деякі тримали немовлят, а дорослі бродили. Священики молили ось над народом". Як відомо, киян почали збирати на Дніпрі ще при зорях. Напередодні князівські слуги оповістили волю князя: "якщо хто не прийде хто завтра до ріки, чи то багатий, чи бідний, чи жебрак чи раб – буде мені ворогом!" Як наголошує літописець: "зійшлось людей без числа" [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Як засвідчують джерела, державно-політична і церковна-християнська система готувалась до акту хрещення задовго і як тільки все було готово, князь, військо, єпископ, священики з усіма атрибутами державної і релігійної християнської влади "зчинили акт хрещення киян-язичників". За процедурою хрещення спостерігав сидячи на коні великий князь Володимир. Служба божа закінчується і кияни розходяться по хатах вже християнами. Таким чином, у 988 році звершилось хрещення киян. В 989 році так само охрестили Новгород. Далі християнство поширилося по всіх містах Руси-України і, як вважається, до XII-XIII століття в основному українське суспільство було охрещене [1,с.170-171].

Однак, християнській релігійній еліті, щоб утвердити християнське світобачення серед українського народу, потрібно було історико-релігійне підґрунтя. Власне воно дуже швидко було сформоване, що видно із вступної частини "Повісті минулих літ", згідно з висновками якої, виявляється, що перше хрещення Дніпра і київських нір проводив сам учень Ісуса Христа апостол Андрій. Літописець описує детально проповідь Апостола Андрія та його подорож в Русь-Україну із варяг в греки по Дніпру. "А Дніпро впадає устям в Понтійське море, яке називається Руським, по берегам його учив, як говорять, святий Андрій, брат Петра". З Андрієм християнська історична наука пов'язує поширення християнства в Римській імперії, на тих землях, які складали східну частину імперії. Легенда про "Хрещення Андрієм Дніпра та Київських гір" є дуже важливою ідеологічною основою українського християнства, оскільки апостол Андрій – безпосередній учень Ісуса Христа, брат апостола Петра. Літописець надає йому титул "первозванний", перший, кого Ісус Христос вибрав в свої учні. Він настановитель в Руси-

Україні єдиної християнської церкви. Апостол Андрій, це епоха християнства, коли і в думках не було поділу на Східну і Західну християнську церкви, він прямий спадкоємець Ісуса Христа, натхненних єдиного християнства [10,с.10-11; с.23-25; с.30].

Як бачим, київський літописець звертається до історії далекого християнського минулого Київської землі. Він опирається на стародавні християнські легенди Дніпровського регіону, намагається побудувати підґрунтя для сучасного християнства. Літописець наголошує, що сьогодні українці належать до християн Європи з стародавніх часів: ”Ми же християне всіх країн, де вірують в святу Тройцю, в єдине хрещення, віруємо в єдину християнську віру, єдиний християнський закон, оскільки ми хрестились у Хреста і його послідовників…” [7,с.220-230].

Далі літописець намагається ствердити християнську традицію прийняттям християнства в епоху князювання в Києві Аскольда і Діра. Як наголошують джерела, Аскольда і Діра, злочинно вбитого варягами, хоронили за християнським обрядом. Є здогад, що ними була споруджена церква Миколая в Києві. Пізніше, в час великої княгині Ольги ця церква була вже відомою, однак княгиня Ольга задля свого утвердження побудувала церкву святого Іллі [6,с.7-43, с.44-117].

З утвердженням князя-язичника Олега на великокнязівському київському престолі і через військові походи на християнську Візантію у 906, 907 роках, призупиняється процес утвердження християнства на українських землях, що засвідчує клятва вірності договору між Руссю-Україною та Візантією: ”Олег і дружина клянеться своєю зброєю, богом Переном і Волосом, греки цілують хрест”. Інша ситуація склалася під час договору 945 року, як зауважують джерела, до цього часу в війську Ігоря було вже багато християн, які суттєво впливали на руського князя. Ця війна теж закінчилась договором між Руссю-Україною та Візантією. Ратифікація договорів в цей раз проходила в Києві: ”язичники склали свою зброю, і щити, і золото, і князь Ігор присягнув. А християн руських приводили до присяги в церкві святого Іллі, що над потоком” [8,с.204-208].

Як наголошують джерела, церква святого Іллі була в цей час кафедральним собором всіх християн в Києві. Літописне свідчення заставляє нас припускати про велику кількість християнських церков в цей час в Києві, оскільки церква святого Іллі була кафедральним собором. Характерно, що літописець розділяє християн по національних ознаках: християни-руси, християни-хозари, християни-варяги. Літописець наголошує, що християн "багато було" і кожні присягали в своїй церкві [9,с.211-213].

Як наголошують джерела, київський князь Ігор скоро гине в Древлянській землі і великим київським князем стає малолітній Святослав, а фактично вся влада переходить до його мами, великої княгині Ольги [11,с.74-75].

Далі літописець розповідає про християнську діяльність княгині Ольги, її поїздку в Костянтинополь та хрещення. Всі ці історичні факти добре відомі історичній науці, тому ми не будемо зупинятись на них. Наголосимо, що християнка Ольга настоювала на тому, щоб її син князь Святослав прийняв християнство, однак, як наголошують джерела " Святослав і не думав прислуховуватися до її слів". Ще пам'ятна була загибель двох християнських володарів Аскольда і Діра [12,с.2-15].

Опісля літописець розповідає про протистояння великого київського князя Святослава з християнською Візантією, що відбилося і на протистоянні Святослава і своєї матері-християнки, княгині Ольги. Великий київський князь Святослав, як наголошують джерела, не дослухався до прохань своєї матері. В такому становищі політичних і релігійних подій помирає княгиня Ольга. Похоронив її князь Святослав, як вона заповіла, по-християнськи. Княгиню Ольгу відспівали священики і поховали. Джерела наголошують, що на похороні разом з всіма по княгині-християнці Ользі плакав і князь Святослав, та його сини: Ярополк, Володимир, Олег, які відповідно по волі батька стали князями: Ярополк – київським, Олег – чернігівським і Володимир – новгородським [14,с.172-173].

Феодальні усобиці, які спричинили вбивства братів-князів, утвердили князя Володимира одноосібним володарем Руси-України. Його велика європейська держава знаходилася на

перехресті релігійних культур. Язичництво, якому поклонялась його держава, перестало задовільняти потреби феодальної верхівки Руси-України, яка активно, як політично так і торгово-економічно орієнтувалася на християнську Візантію. Як бачимо, релігійні питання все більше почали турбувати і володаря Руси-України, великого князя Володимира Святославовича [13,с.45-124].

У цей час, як подають джерела, великий київський князь Володимир починає схилятися в бік візантійського християнства, не відкидаючи і західного, мотивуючи, що з "римськими законами треба рахуватися" [15,с.55-56].

987 рік активних політичних та релігійних переговорів великого князя Володимира з Візантійською імперією з метою отримання "прийнятного в політичному розумінні" хрещення Руси-України. Справа доходить навіть до військового натиску на Візантійську імперію. Взяття Корсуня (Херсонесу) і погроза Володимира здійснити похід на Костянтинополь, загнали імператорів Візантії Василія II і Костянтина VII у безвихідне політичне становище і водночас в почесне християнське становище Русь-Україну. Справа християнізації Руси-України була вирішена внаслідок широкомасштабної дипломатії Візантії та Руси-України [8,с.204-208].

Так, літописець пише, імператори Василій і Костянтин звернулися до Володимира: "хрестись, оскільки не гідно християнам видавати жінок, мається на увазі свою сестру принцесу Анну, за язичників". Володимир згоджується – "і раді були царі, почувши це, і упрохали сестру свою Анну і послали до Володимира, говорячи: "Хрестись, і тоді пошлем сестру свою до тебе". Володимир же відповів: "Прийдіть з сестрою вашою і тоді хрестіть мене" [6,с.93-158].

Як бачимо, ні у князя Володимира, ні в імператорів Візантії Василія і Костянтина ілюзій не було, перший хрестив свою державу Русь-Україну за найвищими мірками європейського етикету, інші рятували свою державу від могутнього впливу Руси-України внаслідок заміжжя сестри Анни, що згідно з законами імперії було явищем небуденним [16,с.289-340].

Як бачимо із джерел, Анну примушують їхати в "ваварську Скіфію" через Херсонес внаслідок складних політичних та

дипломатичних переговорів, метою яких є хрещення великої могутньої сусідньої держави [11,с.74-75].

Як наголошують джерела “цар-дівиця” прибула в Корсунь (Херсонес), де її піддані вперше побачили царівну, якій влаштували урочисту зустріч. В урочистостях, як наголошує літописець: ”Володимир повелів хрестити себе. Єпископ же Херсонеський (Корсунський) із супроводжуючими царівну Анну священиками, хрестив Володимира. Тут же наголошено, що Володимир до цього захворів очима і при хрещенні відбулось “миттєве виздоровлення”. Виходячи із купелі, Володимир сказав: ”Тепер взнав я істинного бога” [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Зразу ж після хрещення літописець розповідає про шлюб Володимира і Анни і в подальшому про їх приїзд у Київ [17,с.29-67].

Як наголошує літописець, після хрещення в Херсонесі “Володимир взяв царицю і Анастаса і священиків корсунських з мощами святого Климента, і Фіва учня його, взяв церковні приналежності і ікони… а Корсунь (Херсонес) віддав грекам як віно за царівну, а сам повернувся в Київ”.

Повернення великого князя Володимира з дружиною та військом було дещо інакшим, ніж завжди. Попереду війська було внесено в місто християнський знак – хрест. За хрестом несли мощі учня Ісуса Христа, святого Климента, який після апостола Петра став його спадкоємцем у Римі та учня Климента, святого Фіва. Як відомо, Климент був за християнську діяльність в Римі засланий в Тавриду, де проповідував Христове вчення, залишивши в цій землі своє чудотворне тіло. Після парадного в’їзду вже християнського володаря Володимира Святославовича почалась боротьба з язичництвом [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Князю підкорялося військо, бояри, дружина, які разом з ним хрестилися в Херсонесі, а отже, весь військово-політичний апарат давньоукраїнської держави, який взявся виконувати основний наказ свого володаря – повалення язичництва та запровадження християнства.

Першою справою християнина Володимира-Василія (ім’я надане йому при хрещенні) було утвердження в Києві митрополії. Як наголошують джерела та археологічні

матеріали, християни в кінці X століття були значною конфесією, яка підтримувалася як матеріально, так і морально Візантійською імперією. Літописець яскраво описує нам хрещення в Києві, Новгороді, вже неодноразово аналізоване вченими [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

У час становлення християнства в Києві, привертає увагу аспект політичних та релігійних взаємовідносин Руси-України з країнами заходу та Сходу. Безсумнівно, що утвердження християнства проходило і за участю тогочасних істориків та теологів, які напрацювали своє бачення стосовно запровадження та розвитку християнства в Руси-Україні [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Із літописних свідчень ми знаємо про прихід і освячення київських гір апостолом Ардрієм Первозванним, який передбачив Києву велике християнське майбутнє, поставивши на найвищому київському пагорбі хреста. Відомо також, що апостол Андрій їздив навчати християнству скіфів, однак основну увагу зосередив на слов'янах дніпровського регіону. За таких умов "благословення київських гір" Андрієм, український християнський патріархат потрапляє в один ряд з найстародавнішими патріархатами християнського сходу, до якого належить Вірменський і Костянтинопольський патріархат. Ці діяння Андрія Первозванного були підтримані другим апостолом Павлом. Він теж, як наголошує літописець, був причетний до навчання християнства у Руси-Україні. Відомо, що апостол Павло, який проповідував християнство в Паннонії, Карпатах, Прикарпатті і опісля прийшов до Дніпра, прикладав багато зусиль до організації єпископії у слов'ян [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Опісля вже християнство намагалися утвердити на державному рівні київські князі Аскольд і Дір. Власне в час цих володарів був побудований перший християнський храм в Києві святого Миколая. При володарюванні в Києві великої княгині Ольги була побудована церква святого Іллі [3,с.12-14; 4,с.7-43, с.44-47].

У цей час літописець наголошує на політичних та релігійних взаємовідносинах Руси-України з візантійським християнством, хоча нам відомо, що в Києві були храми і

католиків-християн, і християн вірмен. Літописці, однак, роблять “подання” у своїх свідченнях візантійського християнства як пріоритетного, однак відомо, що Вірменська церква державною стала у Вірменському царстві раніше, ніж в самій Візантійській імперії, нехай всього на декілька років, однак всім відомо, що в IV столітті, а тобто в 301 році Вірменія виступає вже як християнська держава. Тоді тільки імператор Костянтин запроваджує християнство в Римській чи, які її починають називати відносно нового столичного центру Візантія, Візантійській імперії – ромеїв – римлян, тільки в 304 році [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Характерно, що літописець цього часу розумів проблему хрещення Руси-України. Він намагався подати її історію приблизно так, як подавали в його час історію Римської та Візантійської імперій [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Безсумнівно, що Ісус Христос в Руси-Україні не проповідував, не проповідував він і в Римі, однак засновником Римської церкви був святий Петро, апостол Андрій, його брат, “благословив гори Київські і передбачив їм велике християнське майбутнє”. Таким чином, релігійна історія християнства була відредагована ще в Х столітті. Що ж до політичної християнської влади, то вона, згідно зі свідченнями літописця, теж розвивалась під впливом Візантійської імперії. Вже Кий був прийнятий візантійським імператором, християнським володарем. Аскольд і Дір були першими християнськими володарями Києва, про що засвідчують візантійські джерела. Доповнює картину християнського впливу місіонерська діяльність Кирила і Мефодія, що сприяло запровадженню в Руси-Україні кириличного письма. Княгиня Ольга була реальною християнською володаркою – жінкою, яка прийняла хрещення з рук самого імператора Костянтина [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Все це дало право володарю великої Української держави від Карпат до Дону утверджувати християнство за римським та візантійським зразком. Як відомо, римський імператор Костянтин великий перетворив християнство у державну релігію в Римській імперії. Князь Володимир учинив так само.

Тому літописець намагається розповісти нам про великого київського князя Володимира до часу його хрещення і після того, як він став християнином [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Як бачимо із свідчень літописних джерел, великий князь київський Володимир, з точки зору християнської моралі, до хрещення – невгамовний розпусник, у нього декілька законних дружин. Окрім цього, в нього три гареми: в Вишгороді, Білгороді, Берестові. Літопис засвідчує, що Володимир приводив до себе одружених жінок, дівчат і вів з ними розпусне життя. Після хрещення, як наголошують джерела, великий київський князь Володимир змінюється, клопочеться про розбудову християнства, будує багато церков, молиться, кається в гріхах. Про гареми літописець більше не згадує [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Що ж до виховання Володимира, то відомо, що він пройшов усі ступені рицарського посвячення та князівсько-дружинного навчання, якими повинен володіти князь. Як наголошують джерела, завжди при ньому його дядько Добриня, який очевидно відіграв велику роль в релігійних трансформаціях великого київського князя Володимира [12,с.2-10].

Як бачимо, великий київський князь Володимир грамотний, він любить читати книжки, насамперед релігійні, християнські. Літопис наголошує, що великий київський князь Володимир Святославович – людина книжної культури. Як наголошує літописець, після хрещення велкий київський князь Володимир “жив в християнському законі”. Київський літопис розказує про побудову князем Володимиром великої кількості церков, серед них виділяє Десятинну церкву в Києві, куди було перенесено могилу княгині Ольги. Такими чином, до 1015 року великий київський князь Володимир робив усе, щоби зміцнити в Європі свою християнську імперію. Це видно із випущених ним грошей золотих і срібних, а також швидкою християнізацією всіх, як внутрішніх українських, так і колоніальних угро-фінських земель [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Із свідчень джерел християнського періоду, великий князь Володимир київський постає, як “новий Костянтин”, який теж

боровся за утвердження християнства в своїй імперії. Однак, християнська церква залишилася байдужою до його діяльності. Костянтинопольська церква довго не бажала канонізувати великих київських князів Володимира та Ольгу святими. І тільки в 1240 році князь Олександр Невський, вигравши 15 червня в день смерті князя Володимира великого битву на Неві, наказав новгородському архієпископу канонізувати великого київського князя Володимира на святого, що й було зроблено [11,с.234-56].

Таким чином, внаслідок ретроспективного аналізу джерел бачимо, як запроваджувалося та розвивалося християнство в Українській державі Х століття з її першим реальним християнським володарем, великим київським князем Володимиром-Василієм-Василевсом-святим, повелителем і творителем української християнської культури [5,с.98-105, с.98-105; с.129-133; с.108-115].

Л і т е р а т у р а

1.Греков Б.Д. Феодальные отношения в Киевском государстве. – М., - Л.,1936.
2.Брайчевський М. Аскольд-цар київський. Русь у IX ст. – К.,1975-1977.
3.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,1999.
4.Брайчевський М. Літопис Аскольда. – К.,2001.
5.Ідзьо Віктор.Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
Ідзьо В.С. Ретроспективноий аналіз джерел по питанях розвитку українського християнсьва в IX-XI століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Культорологічні та політичні аспекти розвитку українського християнства в IX-XIII століттях. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес",2007.
6.Лихачёв Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. – М.,- Л., 1947.
7.Литаврин Г.Г. Византия и Русь в IX-X вв. История Византии. – М.,1967. – Т.II.
8.Литаврин Г.Г. Войны Руси против Византии. В кн: Исследования по истории славянских и балканских народов: Эпоха средневековья. Киевская Русь и её славянские соседи. – М.,1972.
9.Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
10.Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.I.
Гаркаві А.Я. Сказание мусульманских писателей о русах и славянах. – Спб., 1870.
Слово о полку Игореве. – М., – Л.,1950.
11.Рыбаков Б.А. Начало Русского государства. Вестник МГУ. – М.,1955. – №4-5.
12.Руський літопис. – К.,1989.

13.Федака А. Політична історія України-Руси доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття). – Ужгород, 2000.
14.Фроянов И.Я. Киевская Русь. – Л.,1980.
15.Цукерман К. Два этапа формирования древнерусского государства. Славяноведение. – М.,2001. – №4.
16.Шахматов А.А. Развыскания го древнейших русских летописных сводах. – Спб.,1908.
17.Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М.,1949.

Міста і міське життя в Українській державі в IX-XIV століттях

Наукове з'ясування умов розвитку українських міст в час утворення Української держави в IX столітті, та їх життя до часу зруйнування більшості з них татаро-монголами в XIII столітті, є головним завданням цієї праці [15,с.105-115, с.105-115].

Як відомо історичній науці, українські міста отримали могутній поштовх у розвитку внаслідок утвердження української державності в IX столітті. Сьогоднішня література дає можливість по-новому переосмислити всі наявні концепції розвитку українських міст у контексті розвитку міського життя, дані про яке у різному вигляді дійшли до нас з тих далеких часів. У галузі вивчення розбудови українських міст в IX-XIV століттях археологами зроблено дуже багато, однак, українське місто з його різнобічними формами політичного, торгово-економічного та культурно-релігійного життя залишається мало вивчене [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

Практично, окрім великих, столичних, всі інші міста вивчені фрагментарно. Як засвідчує визначний дослідник стародавніх міст М.М.Тихомиров, вивчалися в основному такі міста, як Київ, Новгород, Чернігів, Смоленськ, Ростов, Суздаль, Полоцьк, Володимир, Галич, Псков, Перемишль, Червень. Однак, і ці міста досліджені недостатньо [33,с.4-5].

Про політичне та соціально-економічне життя міст Руси-України в IX-XIV століттях, їх побут, культуру, рівень науки, техніки, архітектури та мистецтва ми дізнаємося з реконструкції міст Києва, Галича, Володимира, Переяслава, Чернігова, Новгород-Сіверського, Перемишля та інших [2,с.23-157].

Якщо розглянути розвиток давньоукраїнських міст в історичному плані, то з джерел відомо, що Українську державу IX-XIV століть скандинавські джерела називали "Гардарікою" – "Країною міст". Західноєвропейські джерела, зокрема Баварський літопис IX століття, нараховує в Руси-Україні багато міст, візантійські джерела теж наголошують на великому числі міст у стародавній Руси-Україні [36,с.34-42].

Визначний дослідник Б.О.Тимощук вважає, що українські міста зароджуються в IV-V століттях нашої ери, а в VI столітті нашої ери проходять процеси їх становлення [34,с.24-67].

М.Ю.Брайчевський вважав, що староукраїнські міста закладаються в добу Антської держави, тобто, у II-VII століттях нашої ери на території Середнього Придніпров'я, Побужжя та Подністров'я. Їх найбурхливіший розвиток, на думку дослідника, припадає на IX століття, тобто, на час централізації Української держави [4,с.32-33].

Як наголошує М.М.Тихомиров, у час централізації Української держави в IX ст. з'являються перші згадки про міста у вітчизняних джерелах. Літописець фіксує найбільших 20 міст: Білгород (980 роком), Василів (988 роком), Вишгород (946 роком), Вручий (977 роком), Ізборськ (862 роком), Іскоростень (946 роком), Київ (V ст. н. е.), Любеч (882 роком), Новгород (862 роком), Пересічень (922 роком), Перемишль (981 роком), Переяслав (907 роком), Червень (981 роком), Чернігів (907 роком), Ростов (862 роком) та інші. Таким чином, стародавній український літопис подає основні міста України-Русі, що знаходились на етнічній українській території від Карпат до Дону [15,с.105-115, с.105-115].

Очевидно, Перемишль, Любачів та Червень розпочинали з заходу перелік міст староукраїнської держави, а Ростов на Доні завершував його. Безсумнівно, що власне в IX столітті становлення централізованої української державності можна прослідкувати і за розвитком великих торгових та політичних центрів [33,с.13-14, с.261-282].

Археологічні дослідження Києва, як вважає П.П.Толочко, засвідчують, що розвиток Києва, як політичний так і торгово-економічний, розпочинається в V столітті нашої ери. Це слід пов'язувати з активністю його володаря князя Кия, який підтримував активні військово-політичні та торгово-економічні відносини з Візантійською імперією, був у дружніх стосунках з візантійськими імператорами і до одного з них, як наголошує літописець, їздив у гості в Костянтинополь. Очевидно, добре обізнані зі звичаями Костянтинополя, руські князі, бояри, торгово-ремісничa знать активно запрошують майстрів з Візантії, які беруть участь у розбудові Києва [35,с.45-67].

Як вважає М.К.Каргер після аналізу археологічних даних, у VIII-IX століттях Київ уже був великим політичним і торгово-економічним центром [17,с.61-66].

Аналогічними з Києвом в IX столітті за розмірами і значенням були такі міста як Волинь, Перемишль, Чернігів, Ростов та багато інших. Остаточний аналіз розвитку давньоукраїнських міст – це справа майбутнього, однак зрозуміло, що зростання могутності великих міст у стародавній Руси-Україні та розвиток у них торгівлі й ремісництва відбувались за умов їх феодалізації, а також централізації в одну державну структуру. Важко повірити, що тільки великі міста відігравали значну роль у централізації Руси-України в IX столітті. Нам відомо, що у XI-XIV століттях літописець згадує багато міст, що розташовані в регіонах Руси-України. Про їх функціонування ми знаємо також від Географа Баварського, Костянтина Багрянородного, з польських та ранніх угорських джерел, які набагато раніше за літописця Нестора згадують, наприклад, Галич, Червень, Волинь та інші староукраїнські міста [33,с.32-46].

Отже, давньоукраїнські джерела наголошують на функціонуванні в XI-XIV століттях наступних міст: Берестя (під 1019 роком), Белз (1030 роком), Броди (кінець XI ст.), Бужськ-Божськ (під 1097 роком), Вздвижень (під 1097 роком), Всеволж (під 1097 роком), Воїн (під 1055 роком), Вир (кінець XI ст.), Голотичеськ (під 1071 роком), Городець під Києвом (під 1026 роком), Горошин (кінець XI ст.), Юр'їв (під 1095 роком), Дорогобуж (під 1084 роком), Друтеск-Друцьк (під 1092 роком), Дубно (під 1100 роком), Желянь (під 1093), Заруб (під 1096 роком), Із'яславль (початок XI ст.), Звенигород Червенський (під 1086 чи 1087 роком), Курськ (під 1095 роком), Логожськ (кінець XI ст.), Лубно-Лубни (кінець XI ст.), Луцьк (під 1085 роком), Микулин (кінець XI ст.), Нежатин (під 1071 роком), Новгрод Святополч (під 1095 роком), Обрів (кінець XI ст.), Одрськ (кінець XI ст.), Олешшя (під 1084 роком), в усті Дніпра Острог (під 1100 роком), Переволока (під 1092 рокм), Перемишль (під 1097 роком), Пісочин чи Посічень (під 1092 роком), Прилуки (під 1092 роком), Римів (кінець XI ст.), Ромни (кінець XIст.), Ростовець (під 1071 роком), Рша-Орша (під 1067 роком), Саків (під 1095 роком),

Святославль (кінець XI ст.), Сновськ (під 1068 роком), Стародуб Сіверський (під 1096 роком), Сутейськ (під 1097 роком), Теребовль (під 1097 роком), Торчиськ (під 1093 роком), Триполь (під 1093 роком), Турійськ (1097 роком), Тмутаракань (під 1022 роком), Уветичі (під 1100 роком), Устя (під 1096 роком), Халеп (кінеьц XI ст.), Чорторийськ (під 1100 роком), Шепіль (під 1097 роком), Ярославль (під 1071 роком), Володимир-Волинський (під 1044 роком), Волинь (під 1018 роком) [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

Слід наголосити, що найбільшу кількість міст в Україні-Руси джерела нараховують у XII столітті: Баруч (під 1125 роком), Верх (під 1196 роком), Березий (під 1152 роком), Блеве (під 1147 роком), Богуславль (під 1195 роком), Болдиж (під 1146 роком), Болохів (під1150 роком), Борисів (під 1127 роком), Бохмач-Бахмач (під 1147 роком), Брань чи Брон (під 1125 роком), Брягин (під 1147 роком), Брянськ (під 1146 роком), Вороніж (під 1177 роком), Воротинськ (під 1155 роком), Всеволж Чернігівський (під 1147 роком), Вщиж (під 1142 роком), Вигошів (під 1152 роком), Бяхань (під 1147 роком), Галич – Налтіс (перша згадка 246 рік - III ст. н. е.; друга IX ст.- Анонім угорський; третя під 1125 роком подає Я. Длугош; під 1096 роком Печерський Патерик; під 1138 роком Лаврентіївський літопис, с.290), Глебовль (під 1147 роком), Глухів (під 1152 роком), Гнойниця (під 1152 рооком), Гомий (під 1142 роком), Городен Волинський (під 1183 роком), Древен (під 1192 роком), Дедославль (під 1146 роком), Дмитрів Київський (під 1183 роком), Домагощ (під 1147 роком), Москва (1147 роком), Дорогичин (під 1142 роком), Заріческь (під 1106 роком), Зарой (під 1154 роком), Заритий (під 1160 роком), Звенигород Київський (під 1150 роком), Канів (під 1149 роком), Карачів (під 1146 роком), Кечеськ (під 1127 роком), Корсунь на Росі (під 1169 роком), Котельнич (під 1143 роком), Кснятин (під 1148 роком), Кучелмин (під 1159 роком), Любінськ (під 1146 роком), Луки Великі (під 1166 роком), Лукомль (під 1178), Лутава (під 1155 роком), Лучин (під 1173 роком), Молотин (під 1139 роком), Межибіжжя (під 1146 роком), Медимостьє (під 1170 роком), Неколоч (під 1127 роком), Неринськ (під 1147 роком), Новгород-Сіверський (під 1141 рік), Носів (під 1148 роком), Облов (під 1159 роком),

Оргощ (під 1159 роком), Ормина (під 1142 роком), Пересопниця (під 1149 роком), Пересічна (під 1154 роком), Пісочень (під 1172 роком), Пирятин (під 1154 роком), Полкостен (під 1125 роком), Полоний (під 1169 роком), Плісенськ (під 1188 роком), Пронськ (під 1186 роком), Путивль (під 1146 роком), Радощ (під 1155 роком), Рогачів (під 1142 роком), Рогів (під 1194 роком), Ропеск (під 1159 роком), Рильськ (під 1152 роком), Сапогинь під 1151 роком), Свирильськ (під 1177 роком), Севськ (під 1146 роком), Семин (під 1152 роком), Случеськ чи Слуцьк (під 1116 роком), Спаш (під 1152 роком), Тисмяниця - Тисмениця (під 1144 роком), Товарів (під 1190 роком),Торжок чи Новий Торг (під 1139 роком), Трубчевськ (під 1185 роком), Тумащ (під 1150 роком), Удеч-Зудеч (під 1164 роком), Углич (під 1149 роком), Уненеж (під 1147 роком), Устилог (під 1150 роком), Ушеськ (під 1150 роком), Ушиця (під 1144 роком), Хоробор (під 1153 роком), Чемерин (під 1149 роком), Чернськ (під 1142 роком), Чернобиль (під 1193 роком), Чичерськ (під 1159 роком), Шумськ (під 1149 роком), Ярополч (під 1160 роком) [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

У XIII-XIV ст. в давньоукраїнських літописах подаються наступні міста: Биковень (під 211 роком), Василів Галицький (під 1229 роком), Верещин (під 1204 роком), Герцике (під 1203 роком), Городок Волинський (під 1213 роком), Добрий (під 1207 роком), Збараж (під 1211 роком), Зопиш (під 1211 роком), Із'яслав Галицький (під 1240 роком), Каменець (під 1196 роком), Колодяжен (під 1240 роком), Коломия (під 1240 роком), Комів (під 1204 роком), Кострома (під 1214 роком), Кременець (під 1226 роком), Любачів (під 1211 роком), Любно (під 1229 роком), Моклев Галицький (під 1211 роком), Стародуб (під 1218 роком), Столп'є (під 1204 роком), Тверь (під 1204 роком), Толмач-Тлумач (під 1213 роком), Торчів (під 1231 роком), Угровеськ (під 1204 роком), Холм (під 1223 роком), Щекарів (під 1219 роком), Ярославль Галицький (під 1231 роком), Львів- приблизно (під 1256 роком) [33,с.33-42].

До цього переліку слід додати знайдений перелік городів руських дальніх і ближніх, який вчені датують XIII-XIV ст., хоча реально він відповідає часу могутності Руси-України, а тобто XII-XIII ст. У переліку цьому читаємо: "а з цієї сторони

Дунаю при усті Дністра над морем: Бєлгород, Черн, Яський Торг, на Пруті ріці Романів Торг, на Молдові Нечюн, у горах Корочюнів Камінь, Сучава, Серет, Баня, Чечюн, Коломия, Городок на Черемоші, Хотин на Дністрі". Якщо поглянути на карту, то видно, що усі ці міста знаходяться на шляху із Подунав'я в Галич, тобто, у межах стародавніх кордонів Галицького князівства [10,с.68-69].

Таким чином, розвиток міст в час централізації Української держави був важливим фактором суспільного життя. Міста стають осередками розвитку ремесел, народного господарства та торгівлі. Міста в IX столітті починають виділятися як важливі промислові центри, в яких концентруються промислові професії. Зростання могутності міста в Руси-Україні було пов'язано з тим, що місто не відділяло себе від ведення сільського господарства, скотарства і землеробства. Археологічні дослідження в українських містах IX-XIV ст. підтверджують постійний зв'язок міщан зі сільським господарством, що засвідчують матеріали з Райковедського городища на Київщині [7,с.59-60].

Уже в IX столітті в українських містах починають утверджуватися такі ремесла: гончарне, ковальське, шевське, деревообробне, кам'яне, зброярство, малярство, літописання та інші. Щоб яскравіше уявити собі різноманіття ремесел українського міста, звернемося до узагальнених свідчень джерел, які перераховують ремісничі центри: 1) белільщики, 2) гвіздочники, 3) гончарі, 4) городники, 5) древороби, 6) замочні майстри, 7) зиждителі, 8) златарі, 9) іконники, 10) каменщики, 11) каменочеси, 12) клобучники, 13) кожум'яки, 14) корабельники, 15) котельники, 16) ковалі, 17) ковалі срібра, 18) ковалі міді, 19) лучники, 20) мостники, 21) оловодмеці, 22) опонники, 23) писці (живопис), 24) писці книжні, 25) столяри, 26) порочні майстри, 27) шевці, 28) ручечники, 29) сидельники, 30) серебряники, 31) стекольники, 32) тульники, 33) усмошевці, 34) щитники, 35) масленики, 36) літейники [27,с.501-510].

Виробництво товарів спричиняло до їх збуту. Торгівля в Руси-Україні велась як в малих, так і у великих містах, де ремісники, в основному місцеві, збували свої товари. Джерела, в тому числі й археологічні, засвідчують різні

форми обміну товарів між міським та сільським населенням. Здебільшого продукти змінювали на товари, переважно продавалась здобич мисливства, рибальство теж постачало товар для обміну [28,с.350-369].

Привілейованим класом у давньоукраїнських містах було купецтво. Перша згадка про купців зустрічається в ”Договорі Руси-України з Греками” від 945 року. Головними товарами, які возилися в IX столітті українськими купцями в Костянтинополь, були віск, хутра, мед і раби [9,с.117-136].

Літописець наголошує, що з княгинею Ольгою в Костянтинополь прибуло 43 купці. Серед населення українських міст купці-гості, які торгували з іншими містами та країнами, були одним з найшанованішим прошарком міського населення, знаходилися під безпосереднім захистом та опікою князя [29,с.250-257].

Княжа влада в українському місті утримується за рахунок дружини, яку складають бояри. Отже, бояри - найближче оточення князя, як зауважують джерела, це військово-політична знать. Розвиток боярства, очевидно, розпочинається з централізацією давньоукраїнської держави. Бояри – це феодали, це політична влада міст, яка зміцнилася внаслідок зміцнення інституту та ролі князівської влади в управлінні державою та містами [37,с.143, с.164].

Визначне становище панівного класу в українських містах та суспільстві з утвердженням християнства в Українській державі в X столітті. отримало духовенство: єпископи, ігумени, священики, які відігравали значну роль в релігійно-політичному та культурному житті міст [6,с.746-763].

Слід наголосити, що великими правами були наділені монастирі та ченці За свідченнями літописців ми знаємо, що літописці, митці, лікарі походили з духовного середовища. Церква володіла великими матеріальними цінностями, нерухомим майном, була наділена від князівської влади великими правами. Особливо велика влада надавалася митрополиту та регіональним єпископам [23,с.15-16].

Отже, як бачимо із свідчень джерел, міста в IX-XIV століттях відіграють в централізованій Українській державі велике значення. Літописи постійно наголошують на участі міщан в політичному житті не тільки міст, але й цілої

Української держави. Міщани беруть активну участь у виборах князя, виборах міської влади, активно відстоюють свої привілеї. Літописи неодноразово вказують на виступи міст проти князів, посадників, бояр та тіунів. Всі ці процеси можна простежити за описом життя таких міст як: Київ, Чернігів, Переяслав, Володимир-Волинський, Галич [32,с.258-261].

Велику роль в міському житті відіграє віче та вічові збори, які намагаються задовольняти всі потреби народу. Основний склад віча – це трудове міське населення. Як наголошують літописи, в тяжкій політичній ситуації до віча звертаються навіть князі, які потребують військово-політичної допомоги в боротьбі проти зовнішнього ворога та нападів сусідніх князів [31,с.32-38].

Як бачимо, із вічем рахується і міська князівська влада. Як правило, у великих містах князі особисто не займали владних посад. Здебільшого управлінням міст відали бояри, тисяцькі, соцькі, тіуни. Князівська адміністрація в містах була зміцнена військом, гарнізоном, який повинен був обороняти місто і водночас організовувати керівництво над міським населенням, здійснювати судочинство. За таких обставин у IX-XIV століттях міста мали свої статути, які регулювали права і обов’язки міщан, а це значить, що міське життя було організоване за строгими правилами, які ніхто не мав права порушувати. Великий київський князь Ярослав Мудрий, як наголошують джерела, першим розпочав надавати великим містам привілеї, зокрема, Києву та Новгороду [22,с.201-224].

Міські порядки, які склалися в IX-XIV століттях, стали основою подальшого міського життя населення України, їх форми і процеси слід вивчати, особливо зараз, в час відновлення незалежності Української держави. Цікавими були взаємовідносини між князем, князівською адміністрацією та містом і міщанами. Як бачимо із археологічних свідчень, більшість міст виросло біля князівських замків, інколи так траплялось, що міста будувалися з волі князя, тому стан князівської влади в місті та взаємовідносини князя з міщанами слід найповініше висвітлити. Князівський центр “княжий двір” був основним місцем політичного і адміністративного життя міста. Тут

здійснювалося судочинство над міщанами, злодіями, вбивцями, всілякии порушниками законів міського життя, тут проживала дружина князя, збиралося ополчення для відбиття нападу ворогів. Джерела висвітлюють постійне протистояння між князівською та міською владою. Міська влада постійно намагалась ослаблювати владу князя і запрошувати на князювання тільки прихильних до міської влади князів. Джерела розповідають про часту зміну князів у містах, особливо це відчутно в час феодальних воєн в Руси-Україні в X-XIV століттях. Характерно, що міщани в тій чи іншій формі втручалися не тільки в міжкнязівське суперництво, але й у внутрішньосімейне життя князів, самостійно від імені міста укладають з князями договори на княжіння [26,с.237-239].

Давньоукраїнське місто IX-XIV століть – це захищена укріпленнями велика площа, в середині якої може бути пагорб з укріпленим князівським помешканням, яке джерела називають двір-замок. Центральна частина міста заселена ремісниками, купцями, а з X-XI століття – християнським духовенством, яке репрезентує своє перебування в центральній частині міста культовою спорудою, церквою [21,с.147-148]. В основному, як засвідчують джерела і археологічні розкопки міст, давньоукраїнські міста характеризуються дерев'яними оборонними спорудами. Для староукраїнських міс характерна система укріплення, яка складається з рову, насипаного валу, і частоколу [5,с.439-470].

Приблизно за такою схемою були укріплені всі міста стародавньої Руси-України. Інколи вони були захищені природними болотами, ріками, горами [24,с.243-244].

У великих містах стіни укріплювалися "вежами", інколи мали кам'яний фундамент. У місто можна було в'їхати через ворота, яких могло бути декілька, і які могли мати кам'яну основу. Кожні ворота мали свої назви: золоті, ляшські, німецькі й ін. [3,с.36-37].

Основу міста складав "дитинець", релігійний центр, боярські, дружинні будівлі-тереми, торгово-ремісничі центри та вулиці, узбіччя яких були заселені простими міщанами. Кожне велике давньоукраїнське місто мало передмістя, в

якому проживало трудове населення смерди і підневільне: закупи, холопи [1,с.141-142].

Основу економічного життя українського міста в IX-XIV століттях складала міська торгівля, яка, як вважають дослідники, проводилася в просторій частині міста. Торг міг розташовуватися і за містом біля річок, однак, більшість джерел наголошують, що “торги” в староукраїнських містах розташовувалися в тильних трохи віддалених місцях центральної частини міста “за церквою”, “за князівським палацом-двором”. Із джерел ми знаємо, що на торжищі був порядок, торжище охоронялося княжими воями. Цього вимагали статті “Руської Правди”, які регулювали порядок взаємовідносин під час торгів, були скеровані на уникнення сварок та вбивств. Недаремно, згідно з договором між Візантією і Руссю-Україною в X-XI ст. руські купці зобов’язані були входи на торжище без зброї [25,с.114-115, с.454-457].

Торгівлю, насамперед, приваблювали добре влаштовані міста. Місто з прекрасними умовами ведення торгівлі та привабливим зовнішнім виглядом швидко розвивалось. Письмові та археологічні джерела свідчать, що українські міста IX-XIV століттях мали добре влаштований побут, забудову, основу якої складали хати простих міщан. В основному, староукраїнські міста були дерев’яними. Любов українців до дерев’яних хат в IX-XIV століттях не можна обумовлювати їх бідністю. Дерев’яна хата була теплішою, ніж кам’яна і потребувала менше дров для обігрівання взимку. Міста Греції, Риму, де клімат був жаркий, потребували кам’яних домів для захисту від спеки. Археологи знаходять давньоукраїнські міста досить красивими, своєрідними за архітектурою, прикрашеними оздобами, різьбою, та іншими народними витворами українського мистецтва. Кожна хата мала пічку, її верх був накритий і, відповідно, вона була теплою. В середині вона була великою, найкраща кімната була просторою, спальна частина вузькою. Кожна хата міста була обгороджена “тином”. Хати в місті будувались близько одна від одної, тому здавались однією суцільною стіною, яка складала вулицю [30,с.8-11].

Характерно, що боярські, князівські та церковні хати-палаци складалися з багатьох приміщень, інколи були двоповерховими. Особливо великими були князівські палаци з багатьма кімнатами, які мали різне призначення: для свят, проживання князівської сім'ї, книгарня, зали для проведення нарад з боярами та дружиною. Поряд зводилися господарські споруди, конюшня, і також князівська церква. Такий галицький палац зафіксував письмово Петро Бориславич, коли гостював у галицького князя Володимира Володаровича в Галичі [20,с.166-182].

Основу міст складало кам'яне будівництво, яке використовувалося переважно при зведенні князівських замків, палаців, церков, дворів бояр та торгово-ремісничої знаті. Пам'ятки кам'яного будівництва збереглися в Києві, Володимирі, Чернігові, Галичі, Переяславі, Холмі та інших стародавніх містах України. Про більшість із них ми дізналися з археологічних розкопок. Що стосується кам'яних побудов громадського призначення, то їх було небагато. Ці кам'яні пам'ятки потребують подальшого дослідження [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

Характерно, що поряд з цими багатими забудовами міста існували бідніші хати, інколи напівземляки, що належали найбіднішим верствам населення [30,с.8-11].

Особливо привертає увагу культура давньоукраїнських міст. Ця тема російською та радянською історіографією практично не вивчалась. Зокрема, один із найвизначніших радянських дослідників цієї проблеми М.М.Тихомиров вважав, що староукраїнські міста та культурна спадщина Руси-України – спадщина не суто українського народу, а "древнерусское наследие, из которого вышли украинский, русский и белорусский народы", що є точкою зору помилковою [33,с.261-282].

Що стосується міської культури від Карпат до Дону, то вона, як наголошують археологи, є дійсно українською, це ще переконливо довів М.С.Грушевський, який наголошував, що Київська держава є спадщиною винятково українського народу, оскільки київські князі концентрували навколо Києва українські землі, тоді, як усі інші землі було приєднано іншими державами шляхом колоніальних експансій.

М.С.Грушевський не сумнівався, що давньоукраїнська держава розпочала свою централізацію з IX столітті. У своїй багатотомній історії він присвятив Руси-Україні декілька розділів: 1.Утворення Київської держави. 2. Організація Київської держави від князя Олега до князя Святослава та князя Володимира [8,с.428; с.121-122].

Останніми дослідженнями переконливо доведено, що культура Ростово-Суздальської Руси є культурою фіно-угрського народу, майбутнього російського, яка в епоху могутності Української держави в IX-XII століттях розвинулась під безпосереднім впливом української культури. Все це стосується і процесів розвитку феодальної державності [12,с.57-61; с.40-43].

Особливу увагу привертає матеріальна культура, пам'ятки літератури, архітектури та живопису, усної народної творчості, фольклору. Пам'ятки, що дійшли до нас, в основному характеризують військово-політичну та торгово-ремісничу еліту Української держави в IX-XIV століттях. Однак, творцями всіх культурних цінностей були місцеві міські митці-ремісники, письці, священики-вчителі. Однією з головних складових культурного життя міст було те, що міське населення в основному було грамотним. Широке поширення писемності в містах підтверджується відкриттями археологів берестяних грамот на Київщині, Волині, Галичині, Новгородщині, які відносяться до IX-XIV століть [27,с.188-202].

Переважно літописання та книгописання теж проводилось у містах. В основному воно було політико-релігійне. Висвітлювало життя правителів: князів, бояр, торгово-ремісничої знаті, духовенства. З утвердженням християнства, воно поширилося по всіх політико-адміністративних та релігійних центрах, монастирях Руси-України [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

Ми не будемо детально зупинятися на міському книгописанні в Руси-Україні, воно достатньо вивчене вченими XIX, XX та XXI століть, наголосимо тільки, що українська книжкова п'ятивікова мудрість епохи Української держави IX-XIV століть залишається актуальною проблемою стосовно збереження українських традицій, культури, мови.

Тому вивчення української міської літератури IX-XIV століть повинно стати одним із головних завдань відновленої Української держави [15,с.105-115, с.105-115].

Відомо, що літописання в середньовічній Українській державі велось від IX до XIV століття. Починаючи з Літопису Аскольда і до Руського літопису епохи короля Данила, українське літописання зберегло почуття державного патріотизму, ідею єдності Української держави, літератури, і культури в цілому [11,с.23-87].

Детальніше вивчаючи джерела, наштовхуємося на усякого роду москвофільські перекручення давньоукраїнських письмових джерел. Так відомо, що всі вивезені на Північну Русь давньоукраїнські літописи були переписані в контексті "гегемонії в історичного процесі Ростово-Суздальської Руси". Вони на півночі й сьогодні трактуються прибічниками "древнерусской народності" антинауково, хоча сучасна наука визначилась зі сутністю "сучасного древньоруського міфотворення" [13,с.87-90; с.65-68].

Особливу увагу привертають літописи "Галицько-Волинська держава" та "Галицько-Волинський літопис", яких, звичайно, не було. Український вчений Л.Махновец, досконало вивчивши всі давньоукраїнські джерела, вірно наголошує, що Руський літопис IX-XIII століття подає єдино вірне наукове означення, яке розкриває культурні та державні процеси в Руси-Україні від IX до XIV століття [15,с.105-115, с.105-115].

Апологетами "Галицько-Волинського блуду" в українській історії і, зокрема, невірностей з питань розвитку давньоукраїнських міст сьогодні є М.Ф.Котляр [18,с.12-47; с.8-39], Я.Д.Ісаєвич та їх послідовники [16,с.3-12].

У той час, коли перший є яскраво вираженим москвофілом та прихильником "древнерусской народности" і його позиція стосовно української історії та розвитку українських міст цілком зрозуміла, то Я.Д.Ісаєвич тенденційно підтримує постулати "Галицько-Волинської держави" радянського періоду, як яскравий виразник радянської історичної школи, еліту якої представляв [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157].

Що стосується виданої за редакцією Я.Д.Ісаєвича монографії І.П.Крип'якевича "Галицько-Волинське князівство" в 1984 році, і перевиданої в 1990-х роках, то цілком зрозуміло, такий відомий вчений, учень М.С.Грушевського, якому постійно загрожувало знищення, в радянський період історії інакше її подати і трактувати втоталітарну епоху не міг, оскільки з'ясування цього питання з точки зору державотворчих процесів українського народу було просто неможливим, хоча би й тому, що був відсутній сам предмет вивчення – Українська держава [19,с. 6-24].

За наявності таких рецедивів у сучасній українській історичній науці, тема становлення та розвитку українських міст повинна ретельніше вивчатися [14,с.173-175].

Особливу увагу слід звернути на роль міст в державотворчому процесі українського народу та впливу цього процесу на формування міст в інших сусідніх народів, зокрема, російського [11,с.115-120; с.7-8; с.143-157; 15,с.105-115, с.105-115].

Л і т е р а т у р а

1.Арциховский А.В. Введение в археологию. – М.,1940.
2.Асєєв Ю.А. Джерела. Мистецтво Київської Русі. – К.,1980.
3.Батюшков П.Н. Холмская Русь. – Спб.,1887.
4.Брайчевский М.Ю. К происхождению древнерусских городов. Краткие сообщения ИИМК. XLI. – М.,1951.
5.Воронин Н.Н. Крепосные сооружения. История культуры Древнуй Руси. – М.,- Л.,1948. – Т.І.
6.Голоубингский Е. История русской церкви. – М.,1904. – Т.І.
7.Гончаров В.К. Райковецкое городище. – Киев,1950.
8.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Вид.2. – Т.І. – Т.ІІ.
9.Данилова Л.В., Пашуто Т.В. Товарное производство на Руси (до XVII в.). Вопросы Истории. – М.,1954. – №1.
10.Ідзьо В.С. Дністро-дунайські володіння Української держави в X-XIII ст. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1988. – Т.ІІ. – №3.
11.Ідзьо В.С. Міста і міське життя в стародавній Україні-Руси в IX-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII ст. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо Віктор. Міста і міське життя в стародавній Україні-Руси в IX-XIII ст. Історія України. – Львів “ПП. Бодлак”,2003.
12.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. – Лютий,2002. – №1.
13.Ідзьо В.С. Україна-Русь IX-XIII століття у вивченні російськими вченими XIX-XX ст. (сучасний методологічний підхід до вивчення проблеми). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо В.С. Формування українського народу та української мови за свідченнями філологічної та історичної науки (“Древнєрусская народность древнерусский язык” – до питання сучасного міфотворення). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001.– Т.І.

14.Ідзьо В.С. До з'ясування побуту українців в IX-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
15.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
16.Ісаєвич Я. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків. Галичина та Волинь у добу Середньовіччя. – Львів,2001.
17.Каргер М.К. К вопросу о Киеве в VIII-IX вв. Краткие сообщения ИИМК, VI. – М.,1940.
18.Котляр М.Ф. Формирование территории и возникновения городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. – К.,1985
Котляр М.Ф. Древнерусская народность. – Спб.,1999.
19.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.
20.Лукомський Ю., Петрик В. Нові матеріали до відтворення елементів містобудівельної структури Галича XII-XIII ст. Галичина та Волинь у добу Середньовіччя. – Львів,2001.
21.Надеждин Н.С. Из истории древнеславянского города. Вестник Древней Истории. – М.,1940. – №3-4.
22.Никитский А. Очерки из жизни Великого Новгорода. – ЖМНП,1870. – №8.
23.Павлов А. Неизданный памятник русского церковного права в XII веке. – Спб.,1890.
24.Погодин М. Исследования, замечания и лекции о русской истории. – М.,1846. – Т.III.
25.Правда Русская. – Т.І. Тексты, под ред. Б.Д.Грекова. – М.,-Л.,1940.
26.Пресняков А.Е. Лекции по русской истории. – Киевская Русь. – М.,1938. – Т.І.
27.Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. – М.,1948.
28.Рыбаков Б.А. Торговля и торговые пути. История культуры Древней Руси. – М.,1948. – Т.І.
29.Рыбаков Б.А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси. Советская Археология. – №6.
30.Ржига В.Ф. Очерки из истории быта домонгольской Руси. – М.,1929.
31.Сергеевич В.И. Вече и князь. – Спб.,1893.

32.Тихомиров М.Н. Крестьянское и городские восстания на Руси XI-XIII вв. – Госполитиздат. – М.,1955.
33.Тихомиров М.Н. Древнерусские города. – М.,1956.
34.Тимощук Б.А. Древня Русь - путь от общины к городам. – М.,1997.
35.Толочко П.П. Древний Киев. – К.,1984.
36.Шафарик П. Славянские древности. – М.,1848. – Т.I. – Кн.1.
37.Юшков С.В. Очерки по истори феодализма в Киевской Руси. – М., - Л.,1939.

Міське політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне життя у Руси-Україні в IX–XIV століттях на прикладі міста Перемишля

Стародавній Перемишль, що консолідував землі Дністро-Дунайського міжріччя давньоукраїнського етносу, відігравав у IX-XIV століттях в українській та європейській політиці, економіці та християнській релігії, ключову роль [15, с.251-285; с.115-120; с.115-120].

Мал І.Картина. Вид Перемишля. Худ. Jerzy Braun 1617г.

Як засвідчують джерела, місто Перемишль в українській політичній системі та в українському історичному екскурсі, з'являється на сторінках Руського літопису в 981 році зразу, як могутній політичний, економічний та релігійний, центр [37, с.2-10; 3,с.2-21; с.199-201].

Не має сумніву, наголошує історик Я.Д.Ісаєвич, що топонім Перемишль утворений від особистого імені "Перемисл" за допомогою суфікса "шль". Словоутворення Перемишль, на думку дослідника, було поширене на

суміжних територіях в західних слов'ян і широких просторах східнослов'янського світу у Прикарпатті та Подністров'ї. У вітчизняних джерелах нам відомі князі: Перемисл, Гостомисл, Осмомисл. Наявність таких назв в Західно-Українських землях, як Перемисл, Добромишль, Радомишль, Хотимишль цілком доповнює топонім Перемишль і пов'язує західно-українську етно-топонімічну структуру, що відкидає будь яке чеське чи польське трактування топоніма чи власної назви Перемишль. Можна схилятися до думки, що назва Перемишль виникла від власної назви, імені видатної особи, засновника міста, типу: Гостомисл, Добромисл, Радомишль і. т. д. Окрім стародавнього Перемишля галицького на східнослов'янських територіях є населені пункти з аналогічними назвами: село Перемишль в Житомирській області, місто Перемишль в Росії (біля Калуги), може вказувати на напрямок колонізації слов'янами східних територій з Перемишля [21,с.76-77].

При усіх висунутих вченими гіпотезах, назву міста над рікою Саном, Перемишль, слід вважати слов'янською і пов'язувати з племінним об'єднанням хорватів, про що наголошують і дослідники, які вивчають становлення державності у Перемишлі на Сяні [3, 4, 5, 26, 42].

Сукупність проаналізованих джерел дає підстави наголошувати, що Перемишль уже в IX-X століттях був великим столичним політичним, адміністративним, економічним та релігійним центром хорватів [4,с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.2-40; с.107-126; с.15-28; с.34-51; с.204-18; с.202-312].

Власне з Перемишля хорватські князі спрямовували свої завойовницькі стремління у Дністро-Подунав'я. Віддалений, як столичний центр від степу, де орудували орди кочовиків, Перемишль міг інтенсивно розвиватися і контролювати середнє і нижнє Подністров'я і Подунав'я, його велику з Візантійською імперією та іншими державами Причорноморря, міжнародну торгівлю. Ряд дослідників вважають Перемишль столичним центром держави Великої чи Білої Хорватії, яку візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своєму творі "Про управління імперією", розміщував у X столітті "у слід за турками" – (угорцями). На

заході, за свідченнями Костянтина Багрянородного: ”Велика чи Біла Хорватія, межувала з слов’янами у яких протікає ріка Вісла(поляками), а на півдні (в Дністро-Подунав’ї) – Велика чи Біла Хорватія межувала з “паначитами” (печенігами), які час від часу організовували на землі прикарпатських хорватів спустошливі напади” [2,с.375].

У Х столітті, за свідченнями польського хроніста Яна Длугоша: ”Перемишль був надзвичайно великим містом, єпископським центром, з князівською політичною адміністрацією та розвинутою міжнародною торгово-економічною системою. У місті проживала велика кількість багатих міщан, велика кількість руської шляхти. Захищав місто великий військивий гарнізон з різноманітним військовим спорядженням. Місто було укріплене глибокими ровами і насипними валами” [46,р.403-405].

Місто проводило широкомаштабну міжнародну торгівлю, як на сході так і на заході, що підкріплюється свідченням Печерського Патерика під 1084 роком “про торгові лодії, що прийшли у Київ з Перемишля” [30,с.108].

У арабських джерелах Х-ХІІ століття Перемишль фігурує як великий торговий центр, що розміщений між Польщею і Руссю, що дало право українському академіку І.П.Крип’якевичу зробити висновок, що у цей час Перемишль міг мати свою власну, незалежну від сусідів з заходу і сходу, політичну та релігійну адміністрацію [25,с.30].

Взаємовідносини Польщі і Хорватії і зокрема Перемишля з Краковом в Х столітті найкраще, на нашу думку, дослідив у ХІХ столітті історик І.Лінніченко, який досконало вивчив, з цієї проблеми, свідчення Яна Длугоша, які відносяться до хорватської історії Галичини ІХ-Х століть. Проаналізувавши свідчення Яна Длугоша, І.Лінніченко прийшов до висновку, що в кінці Х століття в 970-993 роках Велика чи Біла Хорватія, з столичним центром у Перемишлі, існувала, як незалежна центрально-європейська держава. Велика чи Біла Хорватія була зв’язана “Договорами добросусідства з Польщею і Угорщиною” управлялася з Перемишля великим хорватським князем Всеволодімером, на дочці якого в другім своїм шлюбі був одружений великий польський князь Мешко [26,с.61; р.403-405].

Польський хроніст Ян Длугош називає ім'я цієї хорватської княгині – Євдокія, титулуючи її "княгинею Галицькою". Дальше Ян Длугош наголошує, що майбутній польський король Болеслав хоробрий був народжений від цього шлюбу. У подальшому згідно свідчень Яна Длугоша, великохорватський князь Всеволодімер, всі хорватські князі і бояри, його союзник і родич польський князь Мешко погинули в кровопролитній битві з київським великим князем Володимиром у 993 році під час затяжної хорвато-руської війни 992-993 років, що відмічено і київським літописом. Таким чином, наголошує Ян Длугош, по загибелі останніх хорватських князів прийшов упадок державного улаштування Великої чи Білої Хорватії, яка залишилась без князівського управління. Болеслав хоробрий вирісши, здобув Перемишль і Галичину-Хорватію, як законний її володар, оскільки в його жилах текла кров останніх хорватських князів. Він йдучи в похід в Хорватію-Галичину взяв з собою свою маму велику княгиню польську і хорватську Євдокію і забрав Перемишль і Галичину як віно (власність) своєї мами, останньої хорватської княгині. Тому, наголошує Ян Длугош, русини спершу терпіли правління Болеслава, як номінально законного свого володаря [46,p.403-405].

Дальше І.Ліннiченко аналізуючи свідчення Яна Длугоша наголошує: "що поляки несправедливо поводились в Галичині за що були вигнані всенародним обуренням русинів. Вигнавши поляків вони запросили собі природного руського князя Ростислава, який одружившись на угорській принцесі Ілоні і склавши з угорцями союз проти поляків став першим законним руським володарем Перемишля" [25,с.61; p.403-405].

Така історична доля Перемишля, як князівського центру в Х столітті цілком вірогідна. Таку долю в середньовічні часи зазнавали багато міст, які по тих чи інших причинах були змушені змінювати князівські династії. Тому, на нашу думку, свідчення Яна Длугоша, цілком корелюються з вітчизняними джерелами і є достовірними. При написанні своєї роботи Ян Длугош, і це уже не раз відзначалося дослідниками його творчості, почерпнув більш старіші, недійшовші до нашого сьогодення стародавні хорватські та перемишльські

джерела. Тому всі почерпнуті у Яна Дугоша свідчення, які пов'язані з Перемишлем, при критичному вивченні, є дуже цінні. Без сумніву є те, що за свідченнями Яна Длугоша, ми можемо вважати, що Перемишль у IX-XI століттях був у Європі одним із ключових політичних, економічних та релігійних центрів [5,с.107-126; с.199-201; р.403-405].

Місто Перемишль у X столітті, наголошує російський вчений Б.О. Рибаков: "це великий політичний центр в Європі з статусом міста з вільною торгівлею, яке було зв'язане на заході Кьольном, Майнцом, Аусбургом, Регенсбургом і другими. На сході з Володимиром, Києвом, Багдадом, Самаркандом, містами Китаю. Через Перемишль проходила торгова магістраль Київ-Краків-Буда. Місто Перемишль у X-XIV століттях зв'язував собою усю центрально-європейську торгівлю, дністровську водну магістраль, яка зв'язувала Посяння з Візантією, торговими центрами Причорномор'я, Дунаю, Середземномор'я, з Києвом та Галичем" [33,с.132].

Київське релігійне джерело Печерський Патерик знає Перемишль, як великий український політичний та релігійний єпископський центр у XI столітті, наголошуючи, що: "що лодії з Перемишля, гості з Галича прибували до Києва" [30,с.108].

На думку українського дослідника цієї проблеми В.М.Петегирича, який опирається на певні проаналізовані археологічні матеріали, наголошуючи, що: "економічний ріст Перемишля можна прослідкувати уже з VII-VIII століть. Розташований на зручному водному торговому шляху Сана, Перемишль виріс власне завдяки наявності торгової водної магістралі. Уже у VII-VIII столітті, по археологічних матеріалах можна прослідкувати зростання Перемишля з прирічкового торжища до городища. Аналіз наявних археологічних джерел дає право наголошувати, що Перемишль в кінці VIII століття стає політичним центром. По сукупності проаналізованих джерел можна припусти, що політичним центром з князівською адміністрацією Перемишль став в кінці VIII на початку IX століття, що узгоджується з свідченням джерел" [32,с.156-157].

Цілком очевидно, наголошував вчений А.М. Насонов, що в Перемишлі у IX-X столітті була могутня торгово-реміснича знать. Великі перемишльські бояри, релігійна християнська

організація, були заінтересовані, щоби мати свого окремого князя і за допомогою своєї перемишльської військово-політичної системи утримувати велику територію [28,с.135-136].

І така князівська верства згідно свідчень візантійського імператора Костянтина Багрянородного, у хорватів дійсно була. Костянтин Багрянороний, опираючись на більш старішу інформацію про Прикарпатську Хорватію розповідає, що в Хорватії, як припускають вчені, з VIII по X століття, була власна князівська адміністрацію Хорватіє управляли князі: Ловел, Косинець, Мухло, Хорват. Йому також відомі княгині, які управляли Хорватією і він у своєму творі "Про управління імперією" називає їх імена: Туга, Буга. Отже можна з впевненістю наголошувати, що Велика чи Біла Хорваті управлялася власними князями, які володіли великими центрами, такими як: Перемишль, Звенигород, Галич, Теребовль і т. д. За свідченнями Констянтина Багрянородного можна припускати, що влада великого хорватського князя була не значна. У X столітті в час Костянтина Багрянородного, а тобто в 950-970 роках, Прикарпатську Хорватію очолював незалежний нехрещений князь Всеволодімер, влада якого простягялася від Карпатських гір до Причорномор'я, по крайній мірі так це розуміли в Костянтинополі [2,с.375-376].

У подальшому 992-993 роках внаслідок поразки у хорвато-руській війні, Велика чи Біла Хорватія втратила свою політичну незалежність, про що відмітив чеський історик П.Шафарик, опираючи на стародавні чеські джерела. Цьому досліднику ще в XIX столітті були відомі грамоти останніх хорватських князів, в яких наголошувалось, що Хорватія самостійне князівство з давніх часів до 992 року, а в інших грамотах вказувалось, починаючи з 993 року, Хорватія залежна від Руси. Дані джерела на жаль більше вченими не апробовувались і про їх існування ми знаємо тільки із праці П.Шафарика "Слов'янські древності", що вийшла у Москві у перекладі російською мовою в 1848 році. Із свідчень хорватських грамот, апробованих П.Шафариком, ми дізнаємось, що Хорватія існувала незалежно і що недавно Русь у 993 році завоювала її і приєднала до себе з широкою

автономією. Хорватія не має права управлятися князем, нею від імені великого київського князя управляють хорватські бояри [42,с.234-237].

Таким чином до призначення великим київським князем Ярославом Мудрим свого внука, князя Ростислава Володимировича в столичний центр Перемишль, Хорватія згідно затвердження великого київського князя Володимира Святославовича, була великокнязівським доменом, яким від імені великого київського князя, управляли перемишльські бояри. Власне від епохи Володимира Великого до епохи Ярослава Мудрого, був великий час становлення могутності боярства в майбутній Галицькій Руси-Україні і особливо Перемишльському князівстві, що зауважено, як Руським так і Галицько-Волинським літописом, в якому Перемишль зображується як стародавній, консервативний своїми традиціями, боярський центр [6, с.191-192].

Що стосується руського князя Ростислава, який став першим руським володарем Перемишля, то джерела відзначають його як могутнього і хороброго князя. Ростислав був внуком Ярослава Мудрого, сином князя Володимира Ярославовича, який загинув під час походу на Візантію. За особливі військові заслуги його батька Володимира, дід Ярослав Мудрий, надав вже дорослому внуку Роститславу Володимировочу, стародавнє Перемишльське князівство, яке було офіційно визнано Польщею і Угорщиною за Руссю-Україною “на вічні віки” за “Мирним договором” долодара Української держави великого князя Володимира Великого з Польщею у 993 році, про що наголошувалось вище. Власне задля укріплення позиції Української держави в Посянні, налагодження в місті Перемишлі українського політичного управління, князівства, Ярослав Мудрий затвердив сюди на княжіння внука, князя Ростислава Володимировича. Його політичне правління і право Руси-України на Перемишльське князівство зразу ж було визнане в Угорським королівством, що бачимо по успішному шлюбі перемишльського князя Ростислава з угорською принцесою Ілоною-Олено, як її титулує Руський літопис “Великою княгинею Перемишльською”. Від цього офіційного шлюбу в Ростислава з Ілоною народилися в Перемишлі, вже спадкові дідичні

володарі Перемишльського князівства: Рюрик, Володар та Василько, які були внуками як володарів Руси-України так і Угорського королівства [6,с.191-192].

Із проаналізованих джерел можемо наголосити, до часу і в час князювання Ростислава Володимировича в Перемишлі (ІХ-Х ст.) була єпископія, яка концентрувалася навколо кафедральної церкви Богородиці. Князь Ростислав утвердив та розширив руське управління в Перемишлі. Однак традиційно, все управління Перемишльським князівством, виховання княжичів, Ростислав віддав боярам та руському єпископу, а сам відправився князювати в Тмутаракань, де, як наголошує Руський літопис, був отруєний візантійською адміністрацією Херсонеса [6,с.191-192].

Наступний перемишльський князь київської династії Ярослава Мудрого, Рюрик Ростиславович, як відзначають джерела, вже був народжений в Перемишлі. Вирісши вів вельми активну господарську діяльність у Перемишлі, він зміцнив укріплення Перемишля, побудував нові оборонні фортеці проти поляків і угорців, зміцнив Перемишль економічно, надав пільги релігійній та торговій знаті [15,с.251-285; с.115-120; с.115-120].

Однак розквіт міста розпочався з часу князювання князя у ньому другого уродженого в Перемишлі князя Володаря Ростиславовча. Джерела називають цього князя “ господарем Перемишльської землі”. Із діяльності Володаря у Перемишлі знаємо, що він побудував нову церкву св. Івана в якій і був похований [25,с.71].

Період князювання Володаря Ростиславовича у Перемишлі ознаменувався рядом монументальних споруд. На території центральної частини міста був двохповерховий княжий палац, біля якого була побудована нова церква св. Івана. Місто було обнесене новими фортепікаційними мурами. Був побудований новий кам’яний замок. Біля підніжжя замку було укріплено торгово-ремісничий район міста. Населення, торгово-реміснича та особливо релігійна знать відзначалася багатством, як свідчать археологічні джерела особливо інтенсивно торгівля проходила з Візантійською імперією, оскільки в місті знайдена велика кількість різноманітних візантійських речей. У час князя

Володаря перемишльського в місті процвітала ювелірна справа, обробка кольорових металів, каменеобробна справа, деревообробна справа. Були купецька, реміснича і гончарна гільдії. Князя Володаря Ростиславовича, дослідники вважають, самим багатим із перемишльських князів [1,с.103-104; 6, с.191-192].

Дослідник П.А.Раппопорт відмічав у Перемишлі велику роль боярства, це пов'язано з тим, що у сфері староруської державності Перемишльська земля попала останньою, ніж блищі до Києва землі. Управлялася Перемишльська земля теж з волі великого київського князя, якому місцеві бояри раз в рік привозили данину. Уже Володимир Великий і його наступники до Ярослава Мудрого, знали про Перемишльське князівство, по великій щорічній данині, яку раз в рік у Київ привозили перемишльські бояри [6,с.191-192].

Що стосується внутрішнього управління то до часу першого перемиського князя Ростислава Володимировича, Перемишльська земля була повністю в руках місцевого боярства. Болеслав Хоробрий намагався, захопивши Перемишльчину та обмежити управління нею, бояр. Однак скарги перемишльських бояр у Київ змусили великого київського князя Ярослава Мудрого знову повернути її до Української держави шляхом великих військових кампаній проти Польщі у 1030 і 1031 роках [6,с.191-192].

Як засвідчують археологічні дослідження, у X-XI століттях перемишльське боярство мало свої міста, добре укріплені замки, значні військові загони, які нічим не поступалися князівським. Їх великі маєтності "вотчини", розміщені на гірських схилах Карпат були неприступними для любого ворога. Перемишльські бояри, були людьми дієвими і постійно добивалися відновлення своєї князівської адміністрації, а отримавши її робили все, щоб зберегти свою перемишльську державність на зразок польської чи угорської [6,с.191-192].

Уже князь Ростислав, опираючись на перемишльську військово-політичну, економічну та релігійну систему зумів знову з'єднати усі землі стародавньої Хорватії аж до Причорномор'я під управління Перемишля. Його сини руські князі Рюрик, особливо князь Володар Ростиславович були

могутніми спадковими володарями перемишльської державності, яка користувалася авторитетом серед Угорської та Польської та інших держав Центральної Європи. В цей час руські князі Ростиславовочі, володарі Перемишля, у своїх зовнішньо-політичних стремліннях, опиралися на місцевих феодалів, які за раніших часів Великої чи Білої Хорватії, організували і централізували навколо Перемишля військово-політичну хорватську систему. Відновлення незалежної князівської влади та державності в Перемишлі відновило і політичну та військову систему Великої чи Білої Хорватії – Гірської країни Перемишльської, як про Перемишльчину наголошують: Руський літопис XII та Галицько-Волинський літопис XIII століть. Закрита горами і ріками Перемишльчина в XI столітті при Ростиславу а пізніше при енергійних князях Ростиславовичах, Рюрику та Володарю досягла статусу могутньої європейської держави, яка стала міжнародними торговими воротами між заходом і сходом [6,с.191-192].

Як бачимо із археологічних свідчень, Ростиславовичі добре дбали про обороноздатність Перемишльської князівства. Польські археологи відзначають, що Перемишль з боку Польщі захищали своїми фортепікаційними спорудами ряд міст і фортець такі як: Санок, Перевориськ, Любачів і другі, які у XI столітті були добреукріплені на берегах Вислока і захищали Посяння від раптового нападу з сторони Польщі [15,с.251-285; с.115-120; с.115-120].

Велику роль форпосту Перемишльського князівства відігравало місто Ярослав, яке було засноване великим київським князем Ярославом Мудрим. Місто Ярослав прикривало шлях на Перемишль в разі раптового нападу з північного заходу. Усі ці міста унеможливлювали раптовий наступ польских та угорських військ на Перемишль [6,с.191-192].

Польський літописець Ян Длугош наголошував, що: ”Перемишль був дуже добре укріплений, в ньому стояв сильний руський гарнізон і княжа дружина” [46,p.403-405].

Європейські джерела наголошують, що уже Ростислава перемишльського у Європі титулували “DUX RUTENORUM” – князем руським, Рюрика Ростиславовича “DUCES

RUTENORUM” – герцогом Руси. Володаря Ростиславовича же європейські джерела титулують “KÖNIG RUTENORUM“, “REX RUTENORUM“ – “королем Гірської країни Перемишльської” [46,p.403-405; 6,с.191-192].

Вчений П.А.Рапопорт вважав, що такий титул Володарю був наданий після його розгрому військ київського великого князя Святополка і угорського короля Коломана, а також за об’єднання території від Перемишля до Дністро-Дунайських гирл. Дослідник наголошує на значну могутність Володаря Ростиславовича і його роль в політичному житті Європи [35,с.174-177].

Дослідник В.Т.Пашуто теж вважав, що Перемишльська і Галицька Русь в X-XIV століттях були одними із яскравих представників “загально-руських інтересів” як економічних так і політичних в Цетральній та Західній Європі [31, с.214].

Отже наголосимо, що Перемишльський князівський центр був дійсно домінуючий в Центрально-Східній Європі і контролював все політичне життя на всю територію від Сана до Подунав’я у IX-XII століттях. Він відігравав велику роль в становленні і утвердженні Перемишльської державності на Прикарпатті у IX-XIV століттях, на давньоукраїнському етнічному масиві, який був корінним і домінуючим в Посанні та Прикарпатті [4,с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.2-40; с.107-126; с.15-28; с.34-51; с.204-218; с.202-312].

Вся вищевисвітлена та проаналізована, за сукупністю всіх наявних джерел, історія виникнення та розвитку стародавнього Перемишля, потребує сьогодні подальшого, в першу чергу археологічного дослідження [6,с.199-201].

У слід за бурхливим політичним та торгово-економічним, ми проглядаємо і активне становлення та розвиток у Перемишлі у VIII-IX століттях і християнської релігійної організації [8,с.3-8; с.11-28; с.17-23; 9,с.124-135; 10,с.32-39; с.199-201].

Перший етап становлення християнства в Перемишлі відбувся в епоху політичного та релігійного домінування Візантійської імперії V-VIII століттях нашої ери, другий під безпосереденім впливом Велико-Моравської держави (VIII-IX ст.) [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Вивчення розвитку християнства в місті Перемишлі IX-XIV століттях, в контексті вивчення українського міського політичного, торгово-економічного та культурно-релігійне життя у IX-XIV століттях, має велике значення для української християнської церкви [8,с.3-8; с.11-28; с.17-23].

Мал 2.Єпископський центр в Перемишлі у IX столітті.
Мал 3. Печатка Перемишльського єпископа IX-X ст.

Безсумнівно, що його з'ясування слід спостерігати через призму релігійних зв'язків Візантійської, Велико- Моравської, держав, західного слов'янства з стародавнім Перемишлем на зорі його політичного життя у VIII-IX століттях[15,с.251-285; с.115-120; с.115-120].

Власне сьогодні з'ясування питання єдиного християнства в Перемишльськім князівстві повинно складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії [9,с.124-135].

Нам відомо, що в IX, X, XI та в XII століттях Візантія, Мораво-Паннонія, Київська Русь, Чехія, Угорщина та Польща були близькими християнськими сусідами Перемишльського князівства, де Візантійська імперія, в в подальшому Велико - Моравська держава, як найблищі сусіди Перемишльського князівства, були найбільш ранніми зародженнями християнства, які вплинули на зародження та становлення

християнства в Перемишльській землі [15,с.251-285; с.115-120; с.115-120]. Власне Візантійська імперія у 640 році хрестила хорватську знать, а Велико-Молравська держава, стала поширювачем Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для Перемишльської державності, відомої з візантійських джерел, як – Велика чи Біла Хорватія [2,с.373-375].

З другої сторони християнство яке стало домінуючим у релігійній культурі та літературі в стародавні часи Візантіської (V-X ст.) та Велико-Моравської (IX-X ст.) держав, не могло обійти і стародавню Перемишльську землю. Християнство в епоху політичного розвитку Перемишля у IX-X століття, діє як могутній історичний та політичний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Перемишльською землею, слов'янські народи, які приймають християнство, як державну релігію [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283]. Тому без вивчення зародження та становлення християнства у Перемишльській землі не можна усвідомити історично-релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи в басейні ріки Сян [10,с.32-39; с.199-201]. Однак слід зауважити, що в християнській культурі Перемишля з самого початку відчутний візантійський могутній державно-політичний вплив [18,с.5-7; с.4-36].

В науковій та релігійній літературі IX століття відчутний християнсько-візантійський і відчасти християнсько-болгарський вплив на Перемишльське князівство, його суспільство, передову громадську думку, яка формує християнську культуру за візантійським зразком [15,с.251-285; с.115-120; с.115-120]. Як бачимо із християнських символів Перемишля, досліджених археологічно, західно-християнський вплив IX-X століттях малопомітний. Ми не знаходимо великих наукових монографій в яких би були згруповані та археологічно досліджені, ранні могутні сліди римського ранньо-християнського впливу на Перемишльську землю. Тому залишаються не виясненими обшири раннього-християнського впливу на давньоукраїнську релігійну культуру та часу її проникнення в Перемишльську землю, хоча специфічні риси ранньо-християнського римського

світогляду і проглядаються у давньоукраїнській християнській літературі IX-XII століть, що бачимо по літературних нашаруваннях з Перемишльської землі [11,с.91-94].

Одне таке надзвичайно цікаве релігійне джерело у нас є, це Галицьке Євангеліє 1144 року. Більш детальне дослідження цього унікального джерела дає право говорити, що воно було написане раніше ніж у 1144 році. Вже історик Я.Ісаєвича у XX ст. наголошував, що воно написане на сербо - хорватискій мові [19,с.95; 12, с.137-139; с.145, с.203; с.222-229; с.62-65; с.228-231; с.710-714; с.12-17].

Сьогоднішні санкт-перетбургські вчені вважають, що Галицьке євангеліє є кирило-моравського походження і попало у власність угорських королів, як спадок Велико-Моравської християнської держави, яку у 896-898 роках завоювали угри. Ставши християнами угри зберегли кирило-моравсмькі християнські цінності та письмові християнські пам'ятки Велико-Моравської держави [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Одим із таких яскравих представників християнської велико-моравської культури і є Галицьке євангеліє з яким угорська принцеса Софія, дочка найосвіченішого угорського короля XII ст. "Кальмана - книжника" як з посахом, приїхала після одруження до свого чоловіка перемишльського князя, майбутнього володаря Галичини, князя Володимира Володаровича у Перемишль[6,с.191-192; 156-157].

Мал.4. Стрінки Галицького євангелія.

Така християнська традиція у той час в Європі була поширеною, згадаймо хоча би Реймське евангеліє з яким

княжна Анна, дочка великого київського князя Ярослава Мудрого, приїхала у Францію [6,с.191-192; с.226-227].

Мал. 5. Сторінки Реймського евангелія.

Таким чином спочатку кирило-моравське євангелія, яке відоме як Галицьке, до 1130 по 1141 ріку перебувало у Перемишлі і символізувало традиційний релігійний зв'язок Перемишльчини з Велико-Моравськими релігійними і культурними традиціями [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Після того як угри стали християнами католицької конфесії, їх католицький вплив на Перемишль посилився у регіоні Перемишля, оскільки Київ був далеко, а католицькі сусідні країни близько, тому в першу чергу у Перемишлі він і був значним [13,с.31-62].

Очевидно що питання про західно-християнський культурний вплив на Перемишль суджено було стати як би другою стороною однієї і тієї ж історичної загадки – чи дійсно виросла перемишльска релігійна культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні в Перемишлі всмоктувала в себе і візантійські, моравські та болгарські іноземні впливи, серед яких одна значна частина жителів міста Перемишля могла належати і римської конфесії " латини", а тобто до західно - християнському світу [14,с.274-283; с.3-11].

При таких політико-релігійних переплетіннях християнських конфесій, обставинах вивчення релігійного впливу поляків, чехів на Перемишльське, князівство набуває сьогодні актуальності, оскільки без вивчення останнього,

було б неможливо, прослідковувати ранній польський та чехо - моравський вплив на Перемишльчину, що дійсно був. Тому в наш час цей західно-християнський вплив потребує подальшого дослідження [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру Перемишльчини в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Перемишльське князівство вчені не наважувались, оскільки вважалось, що у Перемишлі у IX-XII століттях панувало одне, візантійське християнство, підтримане князівською владою, воно домінуюче розвивалось у IX-XII століттях. Така тенденція, за якою і розвивалось візантійське християнство у Перемишльськім князівстві, не давало дослідникам прослідкувати становлення та розвитку IX-XIII століттях західного християнства [45,s.132, s.193; s.310-315].

При таких умовах в XIX столітті важко було доказати, що один латинський потенціал і слов'янський елітимейник, які були в обіході в Перемишльській землі були перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Перемишльська і Галицька Русь перейняла на заході [39,с.110-124].

Джерела вказують на те, що ще в XI та XII століттях в Перемишльськім князівстві було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і наукові та технічні надбання західно-європейських країн [15,с.251-285; с.115-120; с.115-120].

Однак записаний на початку XII століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став у Руси-Україні менш політичний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою в IX-XII століттях, якісь, притаманні тільки їй,

характерні риси в українській християнській культурі Перемишльчини [29,с.14].

Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XI і особливо у XII столітті на Перемишльське князівство поширюється і західний християнський вплив. Якщо розмежувати його хронологічно і історично то ми бачимо, що в попередні віки VII-VIII століття межі давньоукраїнської християнської культури Перемишльчини, що безпосередньо межувала з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами, проходили по Посянню. Навіть в XII столітті український митрополит Никофор знав, що сусідство з Польщею, яка заставляє Перемишльску Русь, переймати чужі звичаї і релігійні вчення, знаходиться, західно-християнска конфесія. По словах Пулкави (XIV ст.) в склад Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої Перемишльська і Галицька землі. Наш початковий Руський літопис теж намагається поріднити християн Полян з Панноно-Моравією, Чехами і Ляхами [37,с.2-10]. При територіальній близькості Перемишля з поляками і чехами було би дивним, щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці-перемишляни утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що інородні греки-візантійці були першовчителями християнства українців Перемишля. В кінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, що в Перемишльській Русі зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з незапам’ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об’єднання з Перемишльчини не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і Руси-України засвідчують і візантійські та арабські джерела [16,с.91-94; 32-39; с.274-283].

Найяскравіше про контакти племінних об’єднань слов’ян з західним світом нам розповідає в своєму “Навчальному посібнику” для сина – “Як управляти імперією”, імператор Костянтин Багрянородний [2,с.334-338].

На ранні торгово-економічні та релігійно-християнські зв'язки Перемишльчини та Галичини з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" - "szelag" [18,с.5-7; с.4-36]. За словами єврейського мандрівника та торговця, який знав про торговоу одиницю в Європі "шеляг" – "szelag", в X столітті, Ібрагіма Ібн-Якуба: "Руси Перемишля вели торгівлю з Краковом і Прагою. По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Перемишльську Русь приїзджали, як візантійські релігійні так і католицькі місіонери" [23, с.159]. Достоменно відомо, що в XI столітті в Перемишльську Русь приїзджали купці з Костянтинополя, Відня, Аусбурга. По дорозі в Перемишльску Русь вони проїзджали Пешт і Остригом.

В XI столітті Русь-Україна була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Перемишль і Галич [4,с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.2-40; с.107-126; с.15-28; с.34-51; с.204-218; с.202-312; 6,с.191-192].

Мал.6. Картина. Великі князі України Володимир та Ольга на Сяні. Художник Г.Тимків. Перемишль, 1836р.

У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із - за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних взаємозв'язків. При Володимирі Святославовичі в Х столітті Перемишльська Русь мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Русь-Україну прибували також і західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. в цей же час київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в Х столітті Володимир Святославович " жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією" [37,с.2-10].

Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Перемишльській державі не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли візантійська ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Руси-Україні і її столиці Києві, панував релігійний спокій. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. За свідченнями Тітмара (який помер в 1018 році), на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїзджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, євреїв, поляків, вірменів, хозарів. В місті "Латина", під якими слід розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Руси-Україні боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх уніатські процеси, які зародили католицьці місіонери [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із "Слова о полку Ігоревім": При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу: "і німці і венедиці, греки і морава". В цей же час ранньо-християнська ідея появляється в давньоукраїнських літописах, де

зауважується перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: “грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму”. Те що для Заходу Перемишльська Русь була відомою видно із свідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних княжінь від Перемишля до Києва [17,с.251-285].

По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць “З історії міжслов’янських зв’язків” в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище, є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західно - слов’янської релігії, культури, передусім польської та чеської в перемишльське висококультурне та релігійне середовище [27,с.3, с.22-23].

Так сучасні дослідники наголошують на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східно-слов’янських та південно-слов’янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов’ян з давньоукраїнською народністю, наголошує історик Я.Д.Ісаєвич, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов’ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Київської Руси [22,с.13].

Порівняно краще вивчені релігійні контакти Руси-України, її складової Перемишльщини, з Велико-Моравською державою та Чехією [38,с.14-19, с.24-46; s.82-95].

Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої Руси-України, Перемишльщини, були добре відомі в Польщі в X-XII століттях [43,vol.7, p.225].

Протягом XII-XIII століть прослідковуються великі релігійні взаємопроникнення Перемишльського князівства з Польщею [20,с.261-275]. Протягом тривалих століть давньоукраїнські, передусім перемишльські, джерела використовувались при написанні польської історії. Такі польські історики та хроністи, як Я.Длугош, М.Стрийковський, які намагалися показати славетні сторінки давньоукраїнської, перемишльської

християнської історії і їх зв'язки з Західною Європою, мали перемишльські джерела в своєму розпорядженні [34,с.36-37].

Привертають увагу регіональні релігійні зв'язки Перемильщини та Галичини з ближніми землями Польщі. Власне Перемишльська земля відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом Західної Європи в Перемишльській землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна школа [36,с.461].

Собор святого Івана в Перемишлі XI століття та Успенський собор в Галичі XII століття мають певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом Перемишльчини та Галичини з країнами центральної та західної Європи [27,с.22-23].

На утворення перемишльської та галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою у кінці IX – початку X століття [19,с.102].

Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття була збудована у велико-моравських традиціях. Богородична церква X століття у Перемишлі, це за архітектурою – ротонда з трьохчвертною аспидою [51,s.38-44; s.75-77]. Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття. В Галичині в наступніх століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у Перемишлі [44,s.223-224].

Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських однотипів [27, с.24].

Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно) [52,s.134-158].

З велико-моравськими традиціями можна пов'язати Горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем X століття. Цього ж типу ротонда X-XI століття збереглась в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи [49,s.204-210]. Можна припустити, наголошує дослідник І.Р.Могитич, що церкви-ротинди Перемишльської та Галицькій Руси виникли, напевно під впливом архітектури Велико-Моравії та Чехії. Взаємозв'язки Перемишльчини в сфері ранньо-середньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Перемишльській і Галицькій Руси [27,с.25].

Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства в IX столітті серед народів проживаючих на Дністрі, які характерні для велико-моравської релігійно-культурної традиції [50,p.213-214].

Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фортія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, що проживали в Перемишлі та Галичі [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-моравські, панонські і дністровські слов'яни міст Перемишля та Галича були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці велико-моравського князя Ростислава поширювали християнство по всій центральній Європі [47,s.23-49; s.62-93].

Французький вчений В.Карташов вважає, що християнство в Перемишлі та Галичі (Прикарпаття та Подністров'я) проникло із Велико-Моравської держави [24,с.18-45, с.78-80; 7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

В документі Папи Йоана XIII від 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Пражського єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Руси-Україні, відповідно в

нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї [24,с.78-79; 7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

В праці візантійського імператора Костянтина Багрянородного "Про управління імперією" ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно зі свідчень Костянтина Багрянородного "Велика чи Біла Хорватія", з столичного центру Перемишля, була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання твору (VII-X ст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує Костянтин Багрянородний, в VII столітті, в 640 році, частина хорватської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час, вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками (угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенігами). На Заході прикордонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) – Вісла, що у Польщі [2,с.371-375; 4,с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.2-40; с.107-126; с.15-28; с.34-51; с.204-218; с.202-312].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Ховатії, Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування, як великої держави. З історичних джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття [45,p.75-76].

Та в 869 році ситуації змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочатку князі Святополк, а у подальшому князь Ростислав моравський почали активно поширювати християнство в Словакію (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію, зокрема її столичний центр Перемишль. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був

закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена прийшлими уграми-язичниками [40, с.22].

Однак не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, її столичний центр Перемишль, як і сусідня Польща, як наголошував К.Багрянородний, знаходилась під впливом Велико-Моравської держви, яка створила єпископський центр в Перемишлі вже в IX столітті [2,с.375-376], що підтверджують археологічні дослідження [48,s.12-35; s.47-72].

Можна наголосити, на території Посяння та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Перемишльське князівство проникло двома шляхами: з заходу – із Велико-Моравського князівства і з півдня – з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються археологічними джерелами з Перемишльському замку, які провів археолог А.Жакі, що дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овальні аспіди, характерні для перед-романських церковних будівель Західної Європи, які похожі на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені, цю визначну релігійну споруду в Перемишлі, визначили як ранньо-християнську культову споруду, яку можна вважати, як церкву. Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамент будівлі, яка як вважає А.Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція. На місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу [48,s.12-35; s.47-72].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сяну дають право наголошувати, що столичний центр Великої чи Білої Хорватії, Перемишль, уже в IX століття був християнізований місіонерами з Великої Моравії [7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Перемишльська земля знаходилася під впливом Пражської єпископії. Її релігійні центри знаходились по поселення, що

були розміщені по ріках: Сян, Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього терироїях від Перемишля до Галича [41,с.127].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання візантійського, чехо-моравського християнського впливу на релігію, літературу та культуру стародавньої Перемишльської Руси у IX-XIV століттях [41,с.129], кристалізує світобачення по цій проблемі історії та розвитку української міської християнської організації в українському Перемишлі, в контексті вивчення українського міського політичного, торгово-економічного та культурно-релігійного життя у IX-XIV століттях, яке потребує подальшого наукового дослідження [8,с.3-8; с.11-28; с.17- 23; 18,с.5-7; с.4-36].

Л і т е р а т у р а

1.Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. (Раннеславянский и древнерусский период). – К.,1990.
2.Багрянородный Константин. Об управлении империей. – М.,1989.
3.Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Руси. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.ІІ. – №2.
Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т. IV.
4.Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та і їх вплив на кристалізацію Галицької Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1997. – Т.І. – №5.
Ідзьо В.С. Хорватське князівство(до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1997. – Т.І. – №6.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Руси. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.ІІ. – №2.
Ідзьо В.С. Галицько-Волинська держава: Політична та соціально-економічна етноструктура римсько-візантійської доби (до питання етногенезу українського народу). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.ІІ. – №3.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2004. – Т.V.
Ідзьо В.С. Аналіз історіографії з питань соціально-економічного, політичного становлення та розвитку

Галицької держави (III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2005. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Руси. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150 - ти річчя виявлення Збруцького "Святовида". Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с. Гримайлів. – Львів,1998.
Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н. е.). Перевал. – Івано-Франківськ,2001. – №4.
5.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т. IV.
Dlugosz Jn. Opera omnia. – Cracovie,1873.
6.Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т. IV.
Ідзьо Віктор. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях. Наукове видання. – Івано-Франківськ "Сімик",2014.
7.Ідзьо В.С. До питання чехо-моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України-Руси (IX-XIII століть). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2000. – Т.V.
Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Руси в IX-XIII століттях та його культурно - мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси (IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. – Книга I. Матеріали XV-ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005р. – Львів "Логос",2005.
8.Ідзьо Віктор. Ретроспективний аналіз джерел з питань розвитку українського християнства в IX-XI століттях. – Мандрівець. – Тернопіль,2002. – №1.

Ідзьо Віктор. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини (III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2006. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно-історична спадщина Наддністрянщини. – Івано-Франківськ "Лілея-НВ", 2001.
9.Ідзьо В.С. Релігійне світобачення стародавніх народів на території України в епоху язичництва та раннього християнства за свідченнями письмових та археологічних джерел з Українського Прикарпаття та Подністров'я. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2003. – Т.VIII.
10.Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Руси в IX-XIII століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
11.Ідзьо В.С. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
12.Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє – 1144-2004. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). – Львів: "Камула",2005.
Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. – Львів"Ліга-Прес", 2007.
Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Українознавець. – Львів,2007. – Ч.V.
Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Науковий щорічник XVIII Міжнародної конференції "Історія релігій в Україні". – Львів "Логос",2008. – Книга II.
Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як релігійна, мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Історико-

релігійні та етнокультурні особливості Галицького регіону в загальноукраїнському контексті. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 14-15 травня 2010 року. Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”. – Галич,2010.
Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як релігійна, мовна, літературна та історична пам’ятка 1144 року. Проблеми поетики. Збірник наукових праць. Інститут Філософії Київського національно університету ім. Т.Шевченка. – Київ “Твім інтер”,2010. – Випуск 29. – Частина І.
13.Ідзьо В.С. Князь Володимир Володарович – фундатор Галичини. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2004. – Т.V .
14.Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси (ІХ - ХІІІ ст.). Історія релігій в Україні. – Книга І. Матеріали ХV-ї Міжнародної Наукової Конференції. – Львів,16-18 травня 2005 р. – Львів “Логос”, 2005.
Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України - Русі з Візантійською імперією у ІХ-Х століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовочем християнства. – Мандрівець. – Тернопіль. Травень-червень,2003. – №3.
15.Ідзьо Віктор. Українська держава в ХІІІ столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів “Сполом”, 2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”, 2010.
16.Ідзьо В.С. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (ІХ ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2002. – Т.ІІ.
Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Руси в ІХ-ХІІІ століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Руси

(IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. – Книга І. Матеріали XV - ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005 р. – Львів: “Логос”,2005.
17.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ ”Нова зоря”,1999.
18.Ідзьо Віктор. Перемишчина: спроба відновлення історичної пам’яті. Пропам’ятна книга українських діячів Перемищини XIX - XX століть”. – Перемишль-Львів “Сполом”, 2009. – Т.ІІ.
Ідзьо Віктор. Стародавній Перемишль (IX-XIIст.): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. – Львів “Сполом” , 2010.
19.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории. – М.,1973. – №1.
20.Исаевич Я.Д.Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами. - В кн.: Польша и Русь. – М.,1974.
21.Исаевич Я.Д. О древнейшей топонимии Прикарпатья и Верхнего Побужья. – Славянские древности. – К., 1980.
22.Ісаєвич Я.Д. “Роль культурної спадщини Київської Руси в розвитку міжслов’янських зв’язків доби феодалізму”. З історії міжслов’янських зв’язків. – К.,1994.
23.Иконников В.С. Опыт русской историографии. – Спб.,1911. – Т. І-ІІ.
24.Карташов А.Н. Начерки по истории русской церкви. – Париж,1959. – Т.І.
25.Крип’якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.,1984.
26.Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польщи до половины XIV столетия. – К.,1884.
Dlugosz Jn. Opera omnia. – Cracovie,1873.
27.Могитич І.Р. З історії міжслов’янських зв’язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов’яни X-XIII ст.). З історії міжслов’янських зв’язків. – К.,1994.
28.Насонов А.Н.Русская земля и образование територии древне русского государства. – М.,1951.
29.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво - ческого влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. – М.,1933. – №8.

30.Патерик Печерского монастыря. – Спб., 1911.
31.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
32.Петигирич В.М. Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волынской Руси в X-XIII вв. (По данным археологии). В.кн. Славянские древности. – К.,1980.
33.Рыбаков Б.А. Торговля и торговые пути. В кн. История культуры древней Руси. – М. - Л.,1948. – Т.I.
34.Рогов А.И. Русско - польские культурные связи в эпоху Возрождения. – М.,1966.
35.Раппопорт П.А. Военное зодчество западно - русских земель X - XIV вв. – Л.,1967.
36.Раппопорт П.А. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. – М.,1968.
37.Руський літопис. За редакцією Л.Махновця. – К., 1989.
38.Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности. Предисловие, комментар и перевод А. И. Рогова. – М.,1971.
Floria B.N. Vaslavska legenda a borisovskoglebovsky kult. – Ceskoslovensku casopis historicku, 1978. – №1.
39.Суворов Н.С. Библиографическая летопись. – Спб.,1917. – Кн. II. – III.
40.Томашівський С. До Історії Перемишля та його єпіскопської катедри. – Записки ЧСВВ. – Варшава, 1927.
41.Чубатий М. Історія християнства на Руси-Україні. – Рим–Ню-Йорк,1965.
42.Шафарик П. Славянские древности. – М.,1848. – Т.1. – Кн.1. – Перевод О.Бодянского.
43.Analecte Cracoviensia,1975.
44.Biuletyn historii sztuki. – Krakow, Warszawa, 1962. – №2б.
45.Byzantinoslavica,1930. – R.II. – S.V. 2; – R. III. – S.V. 2.
45.Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. – London,1949.
46.Dlugosz Jn. Opera omnia. – Cracovie,1873.
47.Zagiba Fr. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissien Jahrbucher bur geschichte. – Ostenropas,1961.
48.Zaki A. Na szlaku wykopalisk. “Slowo Powszechne”. – Krakow,1960,18/6.

49.Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa. – Muemlek vedelem,1971. – K.15. – №1. – №4,
50.Macartney C.A. The Magiars in Ninth Centure. – Cambridge, 1930.
51.Ochrona zabytkow. – Warszawa,1961, r.14. – Z.1/2.
Sztuka polska przedromanska i romanska do schylku XIII wieku. – Warszawa,1971.
52.Surovy B. Arxitektura svedectvi dob. – Praha,1977.

Міське політичне, торгово-економічне та культурно-релігійне життя у Руси-Україні в IX-XIV століттях на прикладі міста Любачева

Одним із найдавніших міст Українського Надсяння є місто Любачів, що розташоване над річкою Любачівкою [8,s.46-54; с.238-245].

Першу коротку письмову згадку про місто Любачів в літописах за твердженнями дослідника міст давньої Руси-України М.Тіхомірова маємо під 1214 роком [4,с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42].

Сьогодні наукові дослідження польських вчених, які виявили культурний шар міста Любачева IX та діючу у місті Любачеві вже в IX столітті християнську культову споруду, церкву, очевидно святого Миколая, яка з священством, очолювали українську релігійну організацію, дає право наголошувати, що місто Любачів уже в IX столітті займало ключове місце в політичній, торгово-економічній та культурно-реілігійній системі, як наголошував Руський літописець – “Червенських городів” [8,s.46-54; с.238-245; 4,с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42].

Однак, в Руському літописі, місто Любачі зафіксовано тільки в XIII столітті. Власне в цей час маємо факт датування міста Любачева, в Руському літописі, під 1214 роком, коли внаслідок Спішської угоди між Угорським королівством і Краківським великим князівством, ключові міста Надсяння: Перемишль і Любачів відійшов до Краківського великого князівства [3,с.49-50; с.130-142; 4, с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42].

Аналіз всієї сукупності джерел дає сьогодні можливість зробити реконструкцію подій, які проходили у 1214 році в час першої згадки про місто Любачів, коли при особистій зустрічі угорського короля Андрія II і краківського князя Лешка, у місті Спіші у 1214 році, був укладений договір з багатьма пунктами і умовами [4,с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42].

Ось головні із них: Трьох річну польську княжну Соломею було обвінчано з шести річним угорським королевичем Коломаном. Внаслідок цього шлюбу, який був благословленний папою римським Іннокентієм III Угорським королівством та Краківським великим князівством сторювалось, Галицьке королівство, на чолі якого ставала угорсько-польська династія [7,s.2-53; s.223-224; № 336; p.467].

План включення Галицького королівства в західно-європейський світ зайшов так далеко, що угорський король Андрій II, який був тісно зв'язаний з папським престолом звернувся до папи римського Іннокентія III з проханням доручити угорському архієпископу "помазати угорського принца Коломана на короля Галичини [4,с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42]".

За це папі римському Іннокентію III було обіцяно включення Галицького королівства у лоно Союзу Католицьких держав і запровадження Унії Галицької Церкви з Римською. Папа римський Іннокентій III погодився і через певний час у зимі, на Різдво Христове 1215 року, угорський принц Коломан був коронований на короля Галичини [2,с.229-263; с.97-126: с.4-41].

Як компенсацію за допомогу в утворенні Галицького королівства, союзник і родич, згідно з угодою в місті Спіші, краківський князь Лешко, отримав західну Галичину з її стародавнім центрами у Посянні: Перемишлем і Любачевим [1,с.30-31].

Однак, укладений союзний договір у місті Спіші виявився нетривким, і бувші союзники, що так ретельно розробили план розподілу Галичини, скоро стали найлютішими ворогами. У тому ж році угорський король Андрій II, за намовою найзначніших галицьких бояр повважав, що його син, уже король Галичини Коломан I повинен володіти усією Галичиною і відібрав у польського князя Західну Галичину з її ключовими центрами в Посянні, Перемишлем і Любачевим [6,p.84-85].

Як наголошують угорські джерела: "в містах Перемишлі і Любачеві знову замайорів "Штандарт з великою Чорною Галкою в золотій короні" – державний стяг галицького короля

Коломана І, оскільки останньому вдалося одним ударом відібрати у поляків все Посяння” [7,s.2-53; s.223-224; №336; p.467]. З цього питання галицький літописець зазначав: “що Андрій ІІ забажав володіти усією Галичиною, для сина галицького короля” [4,с.489; стб.729-731; с.108; с.108; с.115-120; с.143-157; с.33-42], а це значить, що Спішський договір 1214 року виявився нетривкий, у цьому ж році після утвердження і офіційної коронації угорського принца Коломана на короля Галичини, галицький король Коломан І повважав, що він особисто ніяких угод з поляками щодо Перемишля і Любачева не укладав і як законно помазаний папою римським Іннокентієм ІІІ, суверенний володар, галицький король Коломан І, повинен володіти всіма етнічними землями Галицького королівства, тому і відібрав західну частину своєї держави: Перемишль і Любачів, у польського союзника, тестя, краківського князя Лешка [7,s.2-53; s. 223-224; № 336; p.467].

До війни не дійшло, бо злучені і поставлені під штандарт галицького короля Коломана І з чорною галкою в золотій короні, угорська і галицька рицарські армії, були сильніші і князь Лешко краківський змушений був змиритися з втратою Перемишля і Любачева [2, с.229-263; с.97-126: с.4-41].

Мал І. Об’єднувач міст Перемишля і Любачева з політичною інфраструктурою Галицького королівства, король Коломан І (1215-1221рр.)

Отже, як бачимо у перший рік правління галицького короля Коломана І була досягнута велика політична перемога, Галичина знову стала єдиною у етнічному, політичному розумінні, а накинута на неї роз'єднуюча Спішська угода скасована і місто Перемишль і Любачів знову влилися в стародавню етнічну, політичну, торгово-економічну, та культурно-релігійну інфраструктуру, з 1215 року, Галицького королівства [2,с.229-263; с.97-126: с.4-41; 7, s.2-53; s. 223-224; № 336; p.467]. Привертає увагу у літописному повідомленні те, що громади Перемишля і Любачева, ставляться на окремі політичні, торгово-економічні та культурно-релігійні щаблі. Власне з цього джерела є зрозуміло, що давньоукраїнські міста Перемишль та Любачів у Посянні є ключовими стародавніми регіонально-територіальними одиницями, незалежними, як виразився про ни київський літописець Нестор "Червенськими градами".

Це може говорити, що місто Любачів з стародавніх часів, очевидно як і Перемишль теж був потужним торгово-економічним та культурно-релігійним центром українського Посяння [2,с.229-263; с.97-126; с.4-41].

Сучасні дослідження польських археологів в місті Любачеві дають право зробити реконструкцію історичного розвитку міста Любачева, за якою, люди на території Любачева та в басейні ріки Любачівки проживали з найдавніших давен, з первісно-общинного ладу [8,s.46-54; с.238-245].

Мал 2. Предмети праці людей первісно-общинного ладу знайдені на території Любачева та в басейні ріки Любачівка (Любачівський музей).

Починаючи з IV-III тисячоліття до нашої ери в околицях міста Любачева та в басейні ріки Любачівки зафіксовані

“культура кулястих амфор” та “культура шнуркової кераміки” [8,s.48-49; с.238-245].

Мал. 3. Зразки кераміки культури кулястих амфор та культура шнуркової кераміки з IV- III тисячоліття до нашої ери з околиць міста Любачева (Любачівський музей).

В подальшому на території Любачівщини віднайдені старожитності кельтської (V століття до н. е. - I ст. н. е.) та римської (I-IV ст. н. е.) цивілізацій [8,s.50-51; с.238-245].

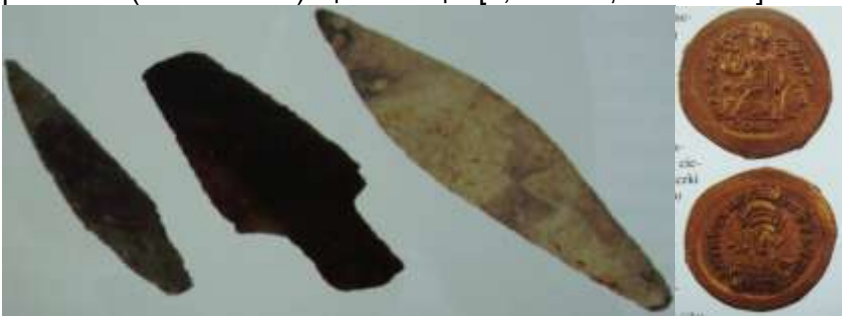

Мал. 4. Римські зразки зброї та римські грошова одиниця імператора Теодоріка II (біля 443-450рр.) знайдені на території Любачева та басейні ріки Любачівка (Любачівський музей).

Сучасні польські вчені наголошують, що ці культури з Посяння, зокрема з Любачівсього краю та басейну ріки Любачівки, мають своє культурно-етнічне та археологічне продовження та ідентичність, як і аналогічніть є з тотожними археологічними культурами в басейнах рік Дністер, Прут, Серет. На торгово-економічні та етнічні взаємовідносини і

контакти людей басейнів рік Сяну, Любачівки з населенням з басейнів рік Дністер, Прут, Серет, наголошують і українські, словацькі та чеські вчені XIX-XXI століть, що дає право наголошувати, що з кельтської та римської епох, Посяння і Подністров'я функціонували в одній етнічній, політичній, торгово-економічній, та культурно-рілігійній інфраструктурі. Знайдена в басейні ріки Любачівка спільна торгово-реміснича кераміка, велика кількість римських монет епохи імператорів: Антонія Пріса, Коммода, Костянтина І Великого, Теодоріка ІІ, а з ІІ-ІІІ столітті на території Любавчівщини зафіксована (черняхівська-готська культура) з її ранньо-християнською символікою "готськими хрестами", яка є тотожна з археологічною черняхівською культурою басену Дністра, що яскраво засвідчує одноетнічність населення Сяно-Дністровського басейнів [8,s.46-54; с.238-245].

З IV-V століть на території Посяння, зокрема басейну ріки Любачівка, чітко зафіксоване домінування слов'янської, Пражської археологічної культури, яка є аналогічною з віднайденою такої слов'янської культури на території Чехії, Словакії, Посяння, Подністров'я, Попруття та Молдавії [8,s.50; s.52-53; с.238-245].

Мал. 5. Слов'янський посуд IV-V століть Пражської археологічної культури знайдений на території Любачева (Любачівський музей).

За археологічними дослідженнями сучасних польських вчених, VIII-IX століттями датується зародженням і становленням самого міста Любачева, його торгово-економічної та культурно-релігійної (християнської) організацій [8,s.52-54; с.238-245].

За дослідженим християнсько-релігійним комплексом, польські вчені прийшли до висновку, що місто Любачів уже функціонувало в кінці IX на початку X століття, а отже його зародження і становлення проходило під впливом Велико-Моравської держави, на політичну, економічну та культурно-релігійну інфраструктуру якої орієнтувалася складова Великої Хорватії, Любачівська земля, яка теж, очевидно, як і саме місто Любчів, була сформована в кінці VIII – на початку IX століттях нашої ери [8,s.52-54; с.238-245].

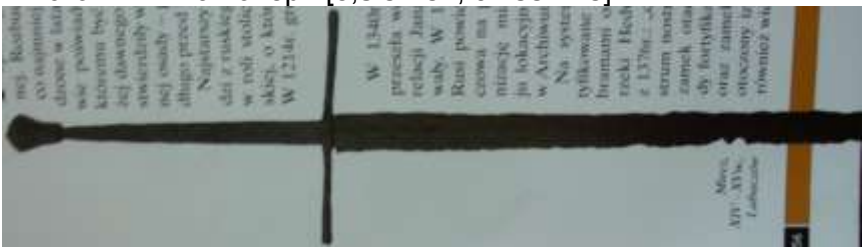

Мал. 6. Стародавній меч знайдений на території міста Любачева (Любачвський музей).

Мал. 7. Стародавня церква кінця IX століття в місті Любачеві.

Мал. 8. Міська забудова Любачева IX-XI століть.

На підставі археологічних досліджень, на основі вивчення стародавньої забудови міста Любачева, сучасні польські вчені зробити висновок, що місто Любачів постало в кінці IX – середині X століть, і активно розвивало свої торгово-економічні та культурно-релігійні інститути в XI та XII століттях [8,s.52-54;].

В 1214 році, коли про Любачів розповідає Руський літопис, місто уже було великим політичним, торгово-ремісничим та культурно-релігійним центром Посяння, обласного значення, який відігравав велику роль в інфраструктурі відомих з Руського літопису "Червенських міст", не тільки в басейні рік Любачівка, Сяну, але й Подністров'я, зокрема, як засвідчив Руський літопис під 1214 роком, і в політичній інфраструктурі, столиці Галицького королівства, міста Галича, долю якого з проблеми злучення в одну галицьку політичну інфраструктуру вирішувалась галицьким королем Коломаном I [2,с.229-263;с.97-126; с.4-41].

Мал. 9.Любачівський замок XIII століття. (Реконстуркція польських вчених).

Сьогодні в XXI столітті збережені зразки церковної культури міста Любачева, IX-XIV століть, яскраво підтверджують нам його стародавню культурно-християнську велич, яка потребує подальшого наукового дослідження… [8,s.46-54; с.238-245].

Слід наголосити, що нинішній священник Любачівської церковної організації, яка концентрується навколо церкви Святого Миколая, о. І.Тарапацький вважає, що хоча точної дата заснування любачівської церкви немає, однак вона точно існувала до 1330 року, тобто в XIII столітті, в епоху коли папа римський Іннокентій IV вінував великого князя

Руси-України Данила Романовича галицького на короля Руси, а останній утвердив нову столицю всієї Руси-України неподалік Любачева, в місті Дорогичині… [5,с.18-20].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до ріки Сану, зокрема на території міста Любачів, дають право наголошувати, що центри Великої чи Білої Хорватії, Перемишль і Любачів, уже в IX століття були християнізовані місіонерами з Великої Моравії [2,с.229-263; с.97-126: с.4-41; 7, s.2-53; s.223-224; № 336; p.467].

Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Перемишльська земля знаходилася під впливом Пражської єпископії. Її релігійні центри знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Сян, Любачівка, Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього терироїях від міст Перемишля, Любачева до Галича [41, с.127].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання візантійського, чехо-моравського християнського впливу на релігію, літературу та культуру Любачівської землі стародавньої Української держави X-XIV століть, яка потребує подальшого наукового дослідження [2,с.229-263; с.97-126: с.4-41; 7,s.2-53; s. 223-224; № 336; p.46; 8,s.46-54].

Слід також наголосити, що одним із найстародавніших культурно-релігійних центрів Любачівської землі є село Радруж. Вибіркові пошуково-археологічні дослідження на радружських полях в околицях стародавньої Радружської церкви-ротонди та радружських цвинтарів, навколо церкви святої Параскеви, що з давнім іконостасом та іконою святого Миколая, проводились автором цього дослідження в 2002-2014 роках [8,s.49-53; с.245-250].

Зібрані уламки слов’яно-хорватської кераміки(VIII-X ст. н. е.) та давньоруської кераміки XI-XIV століть дають право стверджувати, що село Радруж було культурно-християнським центром-супутником стародавнього міста Любачева [8,s.49-53; с.245-250].

Проведені також пошуково-археологічні дослідження і в басейні річки Радружівка, дають право віднести час активного функціонування села, до епохи Велико-Моравської

держави IX-X століть так і Руси-України X-XIV століть, а отже вважати, що село Радруж є давнім культурно-релігійним центром-супутником міста Любачева [8,s.49-53; с.245-250].

Мал. 10. Стародавня Радружська церква з дзвіницею. Вигляд з прилягаючого цвинтаря.

Мал. 11. Стародавні хрести та плити з давніми написами біля Радружської церкви.

Аналіз сукупності джерел дає право наголошувати, що Радружський християнський центр був в ареалі міста Любачева у X-XIV століттях, оскільки виявлена польськими вченими давня Любачівська церква, про що наголошувалось вище, точно датується IX століттям…[8,s.49-53; с.245-250].

Список використаних джерел та літератури:

1.Грушевський М.С.Історія України-Руси. – К.,1993. – Т. III.
2.Ідзьо Віктор. Перша унія Галицької і Римської церкви в Галичині в 1214-1230 роках. В кн.: Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. – Львів “Ліга - Прес”,2007.
Ідзьо Віктор. Віктор Ідзьо. Галицький король Коломан І та процеси першої політико – релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. – Прикарпатський Вісник Наукового Товариства ім. Т.Шевченка “Думка”. – Івано-Франківськ,2008. – №3.
Ідзьо Віктор. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. – Львів “Сполом”,2009.
3.Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
Ідзьо В.С. Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
4.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
Полное собрание русских летописей (дальше ПСРЛ). – М., 1962. – Т. II.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид.2. – Львів “Сполом”,2010.
Ідзьо В.С. Міста і міське життя в стародавній Україні-Русі в IX-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Історія України. – Львів ”ПП. Бодлак”,2003.
Тихомиров М.Н. Древнерусские города. – М.,1956
5.о.Тарапацький І. Коротка історія церкви в Любачеві. Вісник Любачівщини. – Львів,2003. – №9.
6.Huillard Dreholles. Examen de chartes de l'Egeise Romaine, conte nues dans les ronleaux de Cluny. – Paris,1865.
7.Wlodarski B. Rola Konrada Mazoweckiego w stosunkach polsko-ruskich. (Arch. Tw-wa Nauk we Lwowe. Dzial. – Lwow, 1936. – T.19. – Zeszyt 2.

Chronik Marci. Seria Istor. – Hungaru. 2.
Codex Diplomat. Mas., ed Kochanowski. – Nr.336.
8.Przewodnik museum kresow w Lubazowie. – Lubazow,2006. – T.I.
Ідзьо Віктор. Зародження та становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях". – Івано-Франківськ "Сімик",2014.

Суспільні відносини та стани в Руси-Україні в IX-XIV століттях

Досліджуючи суспільні відносини та стани в Українській державі в IX-XIV століттях, доводиться відтворювати картину розвитку феодального українського суспільства за численними джерелами та за допомогою археології, щоб зрозуміти, як формувалась давньоукраїнська суспільна культура, стани суспільства [4,с.129-131,с.129-131].

Слід наголосити, що пам'ятки писемності й археології є багатовіковим нашаруванням суспільних відносин, вони більш-менш простежуються з VI-VIII століть і яскравіше проявляються в IX столітті, тобто в час формування централізованої української державності [4,с.129-131,с.129-131].

Яскравою пам'яткою українського суспільства є "Руська Правда", яка дійшла до нас з XI століття, однак, як зауважують вчені, засадами своїми сягає глибоко в попередні епохи [3,с.121].

Згідно зі свідченнями "Руської Правди" наймогутнішим і привілейованим станом давньоукраїнського суспільства є озброєні "мужі" – рицарі, які інколи ворогують між собою, що вимагало закону в суспільстві та судочинства. Часто згадується найнища верства суспільства – челядь, залежна від усіх панівних станів давньоукраїнського суспільства. До складу челяді входять не тільки раби, але й закупи, холопи. Вся "Руська Правда" за своїм улаштуванням є архаїчним нашаруванням законів і, очевидно, є продуктом старого ладу, який ще був живучим в час централізованої Української держави в IX-XIV століттях [4,с.129-131,с.129-131].

Основним законом "Руської Правди" є захист прав великих землевласників, кращих людей – князів і бояр, які уособлюють найвищий клас давньоукраїнського суспільства. Нищими за рангом є купці-гості. Елітою суспільства, яких захищає "Руська Правда", є посадники, тисячники, соцькі, десятники, нарочисті мужі та проста чадь, сільські люди.

За образу великих бояр та їх дружин, згідно з "Руською Правдою", слід заплатити штрафу 250 гривень, менших бояр

– 150 гривень, нарочатих міських людей – 22 гривні, сільських людей чи чаді – 17 гривень [8,с.12-46].

Дослідник Б.О.Рибаков наголошував, що “Руська Правда” насамперед захищає великий князівський домен. Власність великого київського князя була по всій території Руси-України. Він володів не тільки окремими землями з містами, але й князівствами, інколи й боярами і селянами, які працювали на задоволення потреб князя [7,с.227-257].

Слід наголосити, що українська церква з часу її організації теж починає володіти великим майном, і “Руська Правда” ревно захищає і її інтереси, як власника. Князь наділяє першого митрополита великою власністю, щоби підняти його до того рівня, який займали удільні князі та бояри. Цілком очевидно, що українська знать в той час без великих володінь не мислилась [2,с.328-329].

Услід за боярами, як наголошує “Руська Правда”, організовувати сільськогосподарське життя на своїй землі мають право дружинники. Тут же є окрема стаття, яка захищає власність общинників і сільського населення. З “Руської Правди” нам відомо про три основні прошарки сільського населення: селяни-общинники, незалежні селяни від князя зі своєю землею, інші вільні общинники, які працюють на землі князя, і треті, залежні від князя внаслідок боргів тощо і працюючі на його землі [8,с.67-89].

Челядь відома в давньоукраїнському суспільстві протягом усього часу функціонування Української держави, а тобто з IX по XIV століття [6,с.23-35].

“Руська Правда” трактує термін “челядь і челядин”, що означало в староукраїнському суспільстві – наймит, який працював за певну плату у господаря і повинен був виконувати свої повинності. “Руська Правда” називає ще челядина повного, це особа, яка змушена бути пожиттєвим наймитом. У подібному становищі знаходиться і закуп, який може викупитися, однак, може перетворитися в холопа.

Нижчим за рангом був холоп, людина, яка попадає в залежність від князя, боярина за велику крадіжку, однак, холоп - це ще одноплемінник, не раб.

Раб за свідченнями “Руської Правди” – це особа, яка внаслідок тяжких злочинів або військового полону, як

трофей, потрапила у рабство. До числа рабів слід віднести рядовичів [5,с.193-194].

Таким чином, основна кількість вільного населення з великими правами, як це констатує “Руська Правда”, є смерди, яких вчені вважають вільними членами староукраїнського суспільства [3,с.217-225].

Особливу групу населення складають ізгої, які можуть бути як серед князів, так і вільних общинників. “Руська Правда” знає ізгоїв міських і сільських. Ізгой людина вигнана з суспільства за зраду і повинна за короткий термін покинути суспільство [9,с.558-559].

Особливу групу людей також становлять пущеники, задушні люди і прощеники. Пущеники задушні люди, це холопи, які за якісь заслуги відпущені на волю. Пущеники, як наголошує “Руська Правда” це прощеники, яким прощені їх гріхи і вони відпущені на волю церковною владою [1,с.66-67].

У висновок даного дослідження, хотілось би наголосити, що Українська держава в IX столітті – це збалансована в правовому відношенні країна, яка будує відносини своїх станів на законах, відомих в X-XI століттях, в міжнародному правовому законодавстві під назвою “Руської Правди” [8,с.90-106].

Безсумнівно, що сучасники “Руської Правди”, літописці, надто ідеалізували правові відносини в Українській державі IX-XIV століть. Однак, як бачимо через призму тисячолітньої історії розвитку законотворчих процесів, закони “Руської Правди” і сьогодні можуть послуговувати при побудові правової Української держави [4,с.129-131, с.129-131].

Л і т е р а т у р а

1.Бахрушин С.В. К вопросу о крещении Киевской Руси. Историк-марксист. – М.,1937. – №2.
2.Голубинский Е. История русской церкви. – М.,1901. – Т.І.
3.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів: “Сполом”,2010.
5.Ключевский В.О. Происхождение крестьянского права в России (Опыты и исследования. Сборник трудов. – І. Пг., 1919.
6.Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. – Спб.,1909.
Хлебников Н. Общество и государство в домонгольский период русской истории. – Спб.,1972.
7.Рыбаков Б.А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси Х-ХІІ вв. Советская Археология. – М.,- Л.,1940. – №6.
8.Русская Правда. Карамзинский список. – Спб.,1908.
9.Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. – Спб.,1910.

Угорські джерела епохи династії Арпадів про Русь-Україну IX-XIV століть

Сучасна історична наука в останні десятиліття внаслідок відновлення незалежності Української держави спробувала реконструювати історико-політичні відносини Угорщини і України з найдавніших часів [2,с.48-51; с.141-145; с.141-145].

Розуміючи, що давньоукраїнський етно-масив (слов'яни-руси) в Паннонії, Прикарпатті, Карпатах є давнім етносом, угорські вчені не сумніваються в приналежності цієї території до українського етнічного масиву. На їх думку, це населення було тут політично зрілим внаслідок функціонування в IX-XIV століттях давньоукраїнської держави з центром у Києві, а потім з центрами в Галичі та Львові [4,с.22-30].

Основними угорськими джерелами з цієї проблеми є свідчення Аноніма, автора "Діянь угрів" початку XIII століття, який описав племена, які проходили через Київщину, Волинь, Галичину в Паннонію, де й знайшли собі Батьківщину. За свідченням цього джерела, багато племінних князів зі своїми родами, в пошуках кращої долі приєдналися до Алмоша і пішли разом з уграми в Паннонію. Їх нащадки і сьогодні компактно проживають в різних регіонах Угорщини [19, 47 old].

Характерно, наголошує угорський дослідник Я.Мелих, що переселенці з Руси-України в Паннонію засвідчені населеними пунктами як в Угорщині, так і в Прикарпатсько-Карпатському регіоні. Назви цих сіл Орос, Ороси (Orosz, Oroszi) – Руси, Руські, функціонували ще до монголо-татарського нашестя [14,s.338-339; 155-157 old; 165old].

Наступний угорський вчений Е.Маюс дослідив топоніми, які утворені за допомогою суфіксу "і", й прийшов до висновку, що села з назвами: Чехи, Немети (німці) Ороси (руси) – були утворені волею королівської влади з метою прийняття чоловічого населення на військову службу і подальшої асиміляції в угорському етносі [15, 268-270 old].

Угорський дослідник Д.Дерфоррі вважає, що слов'яни утворили свої поселення в Паннонії задовго до приходу угорців. Їх поселення, на думку дослідника, плавно тягнулися із Галичини (Великої чи Білої Хорватії) – в Паннонію. Пізніше

переселення слов'ян з угорцями, це "міф деякої політизованої частини угорської науки". Згідно зі свідченнями літописців і руського літописця зокрема, в 996-997 роках між Володимиром Святим і королем угрів Іштваном-Стефаном був підписаний мирний договір добросусідства, як зауважує "Повість минулих літ", "були хороші відносини". Про це засвідчують і "Хільдесхеймські Аннали", в яких згадується про руського князя "dux Ruizorum" [10, 268-270 old].

У цей же час, відзначають угорські джерела, руси-руські відіграють велику роль в політичному житті Угорщини. Так "ороси", що прийшли від князя Імре (Ігоря), складали основу дружини охоронців короля Іштвана. Власне назва Ороси, Орос з самого початку, як наголошує Анонім, отримала назву від руських, які проходили в Угорщині військову службу. Здебільшого це була гвардія угорського короля [11,126 old, 465 old, 546 old, 649 old].

Із цих свідчень можна зробити висновок, що руські в Паннонії в епоху Арпадів були значним етносом, з ними пов'язується багато племінних топонімів і назв населених пунктів, такі як Ороси, Орос. Аналіз джерел, вважає угорський вчений Е.Маюс, дає право наголошувати, що слов'яни-руси були тут до приходу угрів значним етносом [15, 266 old, 273 old].

Згідно з свідченнями угорських джерел, на території Угорщини є велика кількість географічних назв: Орос, Ороси, що може означати, що жителі Руси-України були в епоху династії Арпадів давно місцевим і значним етносом. Такі назви сіл, як Орос в комітаті Абауй, Ороси в комітаті Берег, Ороси в комітаті Барш, село Орос в комітаті Бихар [11,125 old,465, 546 old, 649 old], а також село в комітаті Валко відоме ще навіть в XIV столітті – "possessio rutenorum", є підтвердженням давнього проживання русів – "слов'ян" на території Угорщини [4,с.23].

Зокрема, в селі Бан проживали королівські поселенці, превілейовані руські. Як правило, такі села з привілейованими руськими в Угорщині називали – пункт Кгерутш. В Угорщині таких сіл з назвами рутени-руські багато. Тому їх надалі треба вивчати [13,64-65 old].

Свідчення про проживання великої кількості руських в Угорщині, знаходимо і в німецьких джерелах. Так, Трансільванський населений пункт Сердахей, німецькі джерела називають Reussmakt і наголошують, що в поселеннях з такою назвою проживали руські. Характерно, що в XIII столітті поселення з назвами Ruchmark, Ruzmark (населені пункти руських) є дуже у великій кількості в Угорщині [12, 13 old]. Характерно, що ці ж назви Reussmarkt зв'язують також із "руськими ярмарками". Є також точка зору, що під цими назвами слід розуміти поселення купців Руси, які прибули для торгівлі в Угорщину [21, F.VII. 5.208].

З наявністю руських купців в Трансільванії виникають населені пункти "Reussmarkt". Можна наголосити, що такі пункти як "Reussmarkt", могли функціонувати протягом довгих століть. Про торгівлю слов'ян з римськими провінціями, вважав чеський вчений І.Піч, Дакією та Мезією, римські джерела згадують з III ст. н. е. [18,s.123-143].

З цього часу, наголошував галицький історик О.Партицький, торгівля була сталою і особливо розгорнулась в епоху Руси-України в IX-XIV століть [6,с.202-208].

Так, факти свідчать, що в XII столітті руські торгові центри були в таких угорських містах: Боршоді під 1177 роком згадується "Reussmarkt". В Комітаті Гемеш в замку, який належить володарю з руського народу – "domus Rureni" знаходився "Reussmarkt". Поряд з замком розташовувалися села: Ороси, Хорвати (стародавня назва руських-галичан) [15, 268-270 old].

Наведемо приклади поселень, в яких в XII-XIII століттях знаходилися, як вважать угорські вчені "Reussmarkt" – руські торгові центри [12,13 old].

Так, під 1279 роком такий "Reussmarkt" згадується в селі Орос в Семирі, згадується "Reussmarkt" в комітаті Боршод, в 1333 році в сильному господарстві Орос – "руських", яке заснували руські військові поселенці теж в комітаті Боршод [10,268-270 old].

Як бачимо, поселення Ороси, Орос, які також носять німецькі назви "Reussmarkt", чітко прослідковуються з IX по XIV століття, що може говорити про наявність в Угорщині великої кількості населених пунктів руського етносу, який, як

вважали вчені XIX століття І.Дринов [1,с.5-9], та В.Чертков [7,с.43-65], проживав тут ще до приходу угрів в IX столітті [2,с.48-51; с.141-145; с.141-145].

Угорські вчені вважають, що переселення руського етносу проходило в XI столітті. Власне угорські королі заохочували руських до військової служби в Угорщині і переселяли за таких умов руських цілими селами [12,13 old].

Є свідчення, що переселенцями з різних причин до Угорщини були як руські бояри, так і князі. Розглянем одне свідчення, яке документоване не тільки в угорських джерелах, але й відоме в усіх європейських джерелах [19, I. 47 old].

Привертає увагу, що одним із титулів герцога Імре був титул dux Ruizorum. В "Житії Іштвана" теж наголошено, що головнокомандувачем угорського короля Іштвана був – exercitui suo prefecerat ducem – dux Ruizorum – руський князь. Деякі дослідники, зокрема Д.Дерффі, аналізуючи ці свідчення, вважав, що титул – Dux Ruizorum є титулом командира охоронців, яких називали також oros – руські, а це значить, що основою королівської гвардії були руські [10,574, old, 577 old].

Наприкінці XI – на початку XII століття (1095-1116 рр.), як засвідчують угорські джерела, угорський король Кальман, який мав руську дружину, запросив з Руси-України рицарів, які стали його особистими охоронцями [2,с.48-51; с.141-145, с.141-145].

Джерела XIII-XIV століть, зокрема документ, який датується 1326 роком, засвідчує, що Галицький король Коломан I послав в Угорщину із Галичини рицарів, які стали охоронцями угорського королівського двору [20, I.93 old].

Той же Галицький король Коломан I, як наголошують угорські джерела, неодноразово знаходив притулок зі своїми галицькими прибічниками, які і тут виконували при ньому свої військові обов'язки [9, 335 old].

У подальшому ми бачимо, що руські охоронці були і в короля Бели IV [8, 670 old].

Таким чином, як наголошувалось вище, руські витязі, перебуваючи на угорській службі, створювали свої поселення. Нерідко за вірну службу різні маєтності їм

надавали угорські королі, а владу над руськими поселенцями мали найближчі родичі короля, герцоги, які, як засвідчують джерела, теж мали в себе на службі багато руських військових. Так “Хільдесхейські Аннали” зберегли титул князя русів – dux Ruizorum, який належав герцогу Імре, що володів областю, де компактно проживали руси-слов’яни. Ця область була в угорському королівстві значною політичною і адміністративною одиницею, оскільки король Іштван поставив на її чолі наступника королівського престолу. Компактне проживання на великій території руських в Угорському королівстві в XI столітті засвідчує Зальцбургський єпископ, який відправив свого посла до угорського короля Бели II і який в той час знаходився в “Марці Руській” [5,с.333-334].

Угорський дослідник XIX століття Д.Паулер вважав, що “marchia Ruthenorum”, місцеперебування короля Бели II в час приїзду посла Зальцбургського єпископа знаходилась поблизу руського кордону в комітаті Земплин, в південній частині комітата Унг і в районі Егера [17, 239 old, 476 old]. Радянський вчений В.Т.Пашуто теж вважав ці території, розміщені поблизу угорсько-руського кордону і району Карпат, місцем розташування “marchia Ruthenorum”, в якій компактно проживало руське населення [5,с.333-334].

Власне на цій території Анонім, говорячи про вождя Золте, сина Арпада, який володів Західною Угорщиною, наголошував: “щоби в цій провінції йому побудували замок, він поставив це завдання перед руськими, які з його дідом, вождем Алмошем, прийшли в Паннонію” [19, I. 113,180 old]. Власне після цього розпорядження був побудований Оросвар, сучасний Русовце. Можна не сумніватися, наголошує угорський дослідник Д.Крішто, що при Анонімі Оросвар очолював округ, який власне побудували русичі, і в якому компактно проживали. Безсумнівно, що назва центру Оросвар походить від руського етносу [4,с.23-27].

На думку Е.Моора, назва Оросвар явно вказує на його руське походження. Населені пункти з назвами Оросвар, Овар, Орос, Рос є і на дорозі, яка зв’язує Оросвар з Хайнбургом і Віднем. Власне тут Арпади поселили руських для охорони цієї дороги. Такі ж назви зустрічаються від Кімле

до Оросвара впродовж Малого Дунаю і в інших областях Угорщини [16,s.24-47].

Таким чином, руські в IX-XIV століттях були досить великим етномасивом з компактним проживанням. Вони проживали тут до епохи приходу угрів в Паннонію і були одним із стародавніх етносів, можна сказати, що їх очолював руський князь – dux Ruizorum [3,с.120-121; с.28].

На початку XI століття “marchia Ruthenorum” очолювалась спадкоємцем королівського престолу герцогом Імре. Внаслідок цього ця територія стає складовою частиною Угорщини з назвою “marchia Ruthenorum”. Через декілька століть це руське населення асимілювало, і його історична доля науковцями не досліджувалась [3,с.122; с.28].

Сьогодні, однак, питання слов’янського етносу в Панноніі знову актуальне, тому “marchia Ruthenorum”, її історія, культура потребують ретельного дослідження [2,с.48-51; с.141-145; с.141-145].

Л і т е р а т у р а

1.Дринов И. Заселение Балканского полуострова славянами. – М.,1873.
2.Ідзьо В.С. Угорські джерела епохи династії Арпадів про Україну-Русь (IX-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом”,2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
3.История Венгрии. – М.,1971. – Т.I.
Кришто Д. Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. – Славяноведение. – М.,2001. – №2.
4.Кришто Д. Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. – Славяноведение, 2001. – №2.
5.Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М.,1968.
6.Партицький О. Старинна історія Галичини. – Львів,1894.
7.Чертков В. О переселении фракийских племён за Дунай. – Спб.,1863.
8.Wertner M. Az Arpadkori udvari tisztviselon sorozata. – Tortenelmi Tar,1899.
9.Hodinka A. Az orosz evkonyvek magyar vonatkozasai. – Budapest,1916.
10.Gyorffy G. A maguar nemzetsegrol a varmegyeig, a torzstol az orzagig. – Szazadon,1958.
11.GY. – I.
12.Kristo G., Makk F., Szegfu L. Adatok a “korai” helyneveink ismeretehez I. Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. – Szeged,1973. – T.XLIV.
13.Kristo G. Szempontoka korai helyheveink torteneti tipologiajahoz. Acta Universitatis Szegediensis de Attla Jozsef nominatae. Acta Historica. – Szeged,1976. – T.LV.
14.Melich J. Nehany maguar nepnevrol. Maguar xyelv.,1890.
Melich J. A honfoglalaskori Magyarorszag. – Budapest,1925-1929.
15.Malyusz E. Akozepkori maguar nemzetisegi politika. – Szazadok,1939.

16.Moor E. Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. – Szeged,1936.
17.Pauler G. A maguar nemzet tortenete az. Arpadhazi kiralyon alatt I. – Budapest,1893.
18.Pic.Die Dakischen Slaven. – Praha,1888.
19.SRH. – I.
20.CS. – I.93.
21.F. – VII.5.208.

Народне господарство Руси-України в IX-XIV століттях

Народ Української держави у IX-XIV століттях відрізняється від інших сусідніх народів передусім своїми етнічними ознаками та методами ведення народного господарства. Йому притаманні навички, які характеризуються як мовною термінологією, духовним підходом до праці, так і звичаями, що лягли в основу ведення господарства впродовж довгих віків своєї історії [5,с.475-478; с.152-154; с.152-154]. Із джерел епохи Української держави IX-XIV століть український народ постає перед нами нероздільно з власною господарською культурою, яка мала до цього довготривалі періоди становлення, що потребують ретельного вивчення. Безсумнівно, що народне господарство цього періоду тісно пов'язане з глибоким минулим. Згідно з літописними свідченнями, селяни "смерди" пов'язані з цілою системою ведення господарства, яку літописець навіть не наважується охарактеризувати, оскільки в його уяві "смерд" – особа, що століттями займається землеробством, вирощуванням злаків та інших рослин для задоволення потреб давньоукраїнського суспільства. "Смерди, смерд" – це прості незалежні люди, основа староукраїнського господарського суспільства. Така ж суспільна ланка виявлена і в археологічно дослідженому трипільському суспільстві (V-IV тис. до н. е.), тому безсумнівно, що господарська культура Української держави IX-XIV століть, якоюсь мірою пов'язана з сивим минулим трипільців, оскільки сільськогосподарські процеси, які відбувались на території Руси-України впродовж тисячоліть, майже тотожні. Це стверджував ще в XIX столітті – археолог В.Хвойка [12,с.1-8;с.61-62], у XX столітті – Т.Парсек [7,с.34-35]. Такі ж процеси господарювання на території України зафіксував батько історії Геродот [2,с.266-267].

Таку подібність виявив у своїх дослідженнях російський історик Б.О.Рибаков, який прослідкував розвиток давньоукраїнського суспільства від трипільської культури до епохи Української держави IX-XIVI століть [9,с.21-34].

Як наголошував радянський історик Б.Д.Греков, народне господарство в Руси-Україні було добре розвинутим в V столітті нашої ери уже при князю Кию, де населення, окрім мисливства, займалося землеробством і торгівлею [3,с.39]. Літописець наголошує, що в 859 році "хозари брали з сіверян і полян, і в'ятичів податки від хати". Як відомо, власне в цей час у вжитку літописця поширені такі слова: дим, дім, рало, плуг. Ці терміни означають основні знаряддя сільського господарства. Як наголошує літописець в 964 році: "в'ятичі платили хозарам по шелягу від рала". Володимир, як засвідчує літописець, перемігши в'ятичів: "обклав їх даниною "від плуга", яку батько його з них брав" [8,с.110-115]. Характерно, наголошує В.Хвойка, що така система податків існувала від епохи Трипільської культури до епохи Руси-України в IX столітті. Дослідник наголошує, що всі епохи з археологічної точки зору характеризуються хлібними ямами [12,с.1-8; с.61-64]. "Руська Правда", збірник законів Української держави IX-XIV століть, теж згадує про такі хлібні ями [10,с.40]. Цілком очевидно, що українське народне господарство має давні традиції [13,с.11-32].

Сучасні археологічні дослідження яскраво підтверджують сільськогосподарські процеси та знаряддя стародавнього українця, зокрема "смерда". Знайдені лемехи різних типів, серпи, коси, реманент, який використовувався за участю коней аж до XIV століття. В хатах збереглися насіння, які були в найбільшому харчовому вжитку землеробів: просо, овес, жито, горох, конопля, мак. Домашніми тваринами в українців були кінь, корова, вівця, коза, свиня, собака. В українців у IX-XIV століттях землеробство і домашнє господарство тісно пов'язуються з релігійним світобаченням [1,с.7-12, с.34-56]. Дослідження української мови дають право наголошувати, що уже в той час українці розмовляли і творили сільськогосподарські терміни мовою, близькою до сьогоднішньої, оскільки стародавні терміни з тієї епохи в українській мові майже не змінилися. Як наголошував московський професор-філолог Ф.Корш та петербургський академік О.Шахматов, українська мова є мовою східних слов'ян [13,с.11-32]. Ф.Корш, зокрема, вважав, що українська мова є народною мовою Руси-України [6,с.142-144].

Всі вище означені сільськогосподарські терміни засвідчені у “Повісті временних літ”, та в “Руській Правді” [10,с.40-49].

Як бачимо, селяни – ”смерди” як основне населення давньоукраїнського суспільства, передусім землероби, скотарі. зарубіжні літописці описують українців як народ господарський, який харчується за рахунок посівів та скотарства [5,с.475-478; с.152-154; с.152-154].

Видатний український історик М.С.Грушевський наголошує, що згідно зі свідченнями візантійських джерел в українців-слов’ян основне заняття – землеробство, яке вони ведуть як в середині, так і навколо своїх поселень. Українська землеробська культура була широко розвинута, як писав М.С.Грушевський, вона більше відома з письмових джерел часів Руси-України IX-XIV століть, і засвідчує давню культуру господарських досягнень [4,с.218].

Для пізнання суспільно-економічних відносин в давньоукраїнському суспільстві велике значення має вивчення технічних знарядь, які були в його розпорядженні. Як відомо з археологічних джерел, на території України землеробські знаряддя праці еволюціонували з мотики в рало, далі в плуг. Як засвідчує Геродот, сільське господарство в регіонах України було відоме ще в до скіфський час [2,с.266-267], воно успішно розвивалося до епохи “Руської Правди”. “Руська Правда” наголошує, що існував поділ на княже та боярське сільське господарство [10,с.41-48]. Відносини станів у землеробстві були чітко зафіксовані, що дає право стверджувати, що орне господарство було головним заняттям всього українського народу. Смерд, за висловом великого київського князя Володимира Мономаха, має невеликий шматок землі, який обробляє своїм конем. На нього, смерда, вся надія, він є головним годувальником усього народу і князівської військово-політичної знаті [5,с.475-478; с.152-154; с.152-154].

У висновок даного дослідження наголосимо, що українське орне землеробство на території Руси-України в IV-VIII століть (в епохи українських: Антської та Волинської держав), його культура, зберігаються і в епоху Української держави IX-XIV століть, про що засвідчують археологічні джерела [11,с.1651].

Л і т е р а т у р а

1.Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К.,1988.
2.Геродот. IV 47, Вестник Древней Истории. – №2.
3.Греков Б.Д. Кивская Русь. – М.,1953.
4.Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів,1904. – Вид 2. – Т.І.
5.Ідзьо В.С. Народне господарство Української держави IX-XIII століть. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2003. – Т.IV.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів "Сполом",2004.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів: "Сполом",2010.
6.Корш Ф. Украинский народ и украинский язик. Украинская жизнь. – М.,1916.
7.Пассек Т.С. Трипільське поселення Коломийщина. Трипільска культура. – К.,1940. – Т.І.
8.Повесть Временных Лет. – М.,- Л.,1950. – Т.Ч.І.
9.Рыбаков Б.А. Геродотова Скифия. – М.,1979.
10."Русская Правда", Карамзинский список. – Спб.,1894.
11.Третьяков П.Н. Восточночнославянские племена накануне образования Киевского государства. Известия Академии наук СССР. Серия история и философия. – М., 1945. – Т.II.
12.Хвойка В.В. Начало земледелия и бронзовый век в Среднем Приднепровье. Труды XIII Археологического съезда в Екатеринославе 1905 г. – М.,1907. – Т.І.
Хвойка В.В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена. – Киев,1913.
13.Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг.,1919.

Побут в Руси-Україні в IX-XIV століттях

Як відомо з наукових праць вчених XIX-XX століть, про літературу, архітектуру, монументальне та прикладне мистецтво цього часу є багато свідчень, які лягли в основу написання численних наукових праць. Про побут українського народу в IX-XIV століттях є набагато менше свідчень, однак, достатньо для з'ясування культури українських міст і селищ в ті далекі часи. Без сумніву, відтворення археологами побуту староукраїнського суспільства дає можливість по-новому бачити українське життя того часу. Основу сьогоднішніх археологічних матеріалів складають кераміка, прикраси, орнаменти давньоукраїнського одягу, дитячі іграшки та речі, які використовувалися для ігор, різноманітні предмети повсякденного вжитку. На початок третього тисячоліття археологічна наука накопичила безліч українських старожитностей, які свідчать про залізовиробничі, ювелірні ремесла, скловаріння і керамічне виробництво. Особливу увагу привертає побут та його ділянки: шиття, прядіння, вишивання й інше [1,с.173-175; с.143-157].

Для нас цікавим є реконструкція внутрішнього облаштування князівського палацу, боярського двору, господарства українського міщанина, купця, ремісника, селянина. Безсумнівними елементами інтер'єру кожної селянської оселі чи то князівського палацу були піч, нерухомі меблі, лавки, стіл, скриня. Джерела від 1093, 1074, 1097 років наголошують, що головне місце в староукраїнському житлі займала піч. Також зацікавлення викликають ліжка, столи, світильники, знаряддя для видобування вогню. Цікавими з точки зору вивчення українського побуту IX-XIV століть є кухонне начиння: каструлі, миски, глечики, ковші й інші речі. Характерно, що замки появилися в Руси-Україні теж в IX-XIV століттях [2,с.115-120].

Невід'ємним атрибутом давньоукраїнського побутового інтер'єру були: ножі, бритви, ножиці, які як письмово, так і археологічно зафіксовані у вжитку українців у IX-XIV століттях [1,с.173-175; с.143-157].

Характерно, що в IX-XIV століттях в давньоукраїнському суспільстві були гребінні футляри, футляри для ножів, бритв. Найширше побут староукраїнського житла представляє кераміка, яка у простіших формах була добре відомою ще значно раніше. З IX до XIV століття вона дійшла до нас у вигляді ліпних керамічних глечиків, мисок, горшків, які, як видно з археологічних знахідок, прикрашені узорами, розписами. З винайденням гончарного кола основними побутовими речами з глини стали речі, виготовлені на гончарному колі. Особливий інтерес викликає міська кераміка. В IX-XIV століттях у вжитку українського міщанина появилася поливана кераміка. В основному вона поширювалася у великих містах України: Києві, Чернігові, Володимирі, Галичі та інших. Вона вважалася предметом достатку населення, особливо коли в XII столітті почали виготовляти високоякісну поливану посуду [1,с.173-175; с.143-157].

Цікавою для вивчення побуту українського суспільства є скляний посуд IX-XIV століть, яка обрамлювалася сріблом та залізом. Що стосується заліза, то із нього виготовляли теж посуд, особливо казани для варіння їжі. Археологами зафіксовані казани бронзові, мідні, залізні кожухи для дерев'яних відер. Найпоширенішими в IX-XIV століттях в побуті українського населення були дерев'яні речі, зокрема ложки. Вироби з дерева були найрізноманітніші, починаючи з гребенів до ковшів та відер, які вдягали в шкіряні чохли. Характерно, що в стародавній Руси-Україні з шкіри шили взуття, одяг, шапки, рукавиці, гаманці, сумки, футляри, пояси, ремні, різного ґатунку браслети [2,с.115-120].

Прикраси – одна із найголовніших ознак розвинутого суспільства. Сьогодні всім цікаво, як одягалися різного рангу українці та українки в IX-XIV століттях. Очевидно, що за рівнем достатку на чоловіках та жінках можна було побачити одяг та прикраси, які завжди відігравали велику роль в суспільстві. Археологічні дослідження в Україні показали, що українське суспільство в IX-XIV століттях було заможним. Велика кількість золотих та срібних прикрас, жіночих і чоловічих, прикраси з міді, сплавів золота та срібла, срібних та золотих перстенів, висячих кілець, шийних золотих та

срібних гривень, браслети з золота, срібла, бронзи, скла прикрашали одяг стародавнього українця та українки. Як засвідчують джерела, українець в IX-XIV століттях носив прекрасно вишиту сорочку, ткані полотняні штани, сорочка зверху обтягувалася вишитим поясом, на ногах - чоботи. Українки носили срібні або золоті сережки, браслети, перстені, на шиї могла висіти срібна або навіть золота гривна [3,с.154-156].

Жіночий одяг IX-XIV століття, як вважають вчені, майже не відрізняється від одягу українки XVI-XIX століть [1,с.173-175; с.143-157].

Сьогодні реконструкція одягу українського суспільства IX-XIV століть може статися за умови активних археологічних досліджень. Вченим необхідно систематизувати усі наявні археологічні та побутово-культурні джерела. Пізніше вивчення одягу та побутових речей проллє світло на важливі історичні проблеми. Насамперед, це стосується організації давньоукраїнського ремесла, оскільки письмові джерела дуже скупо висвітлюють ці аспекти. Вивчення розвитку ремесла дасть змогу встановити етапи розвитку культури та побуту, побачити, як проходило під цим впливом облаштування давньоукраїнського суспільства в цілому [3,с.154-156].

Вивчення побуту українського суспільства, його рівня розвитку, культури, як основних рушіїв досягнень українців, якими вони впливали на центральну та південно-східну Європу, ось завдання подальших досліджень українського побуту в IX-XIV століттях, вивчення якого тільки починається [1,с.173-175; с.143-157].

Сьогодні українцям слід заглянути в те далеке, незалежне від іноземного впливу, минуле і вивчити досвід українського побуту в час могутності Української держави. Для повного розуміння проблеми розвитку культури України поповненням знань про староукраїнський побут ми повинні відновити традицію українського життя тисячолітньої давності, щоб впевнено йти в українське побутове майбутнє [2,с.115-120].

З’ясувавши питання українського побуту та культури IX-XIV століть, ми зможемо глибше зрозуміти коріння та витоки своєї національної самобутності [3,с.154-156].

Л і т е р а т у р а

1.Ідзьо В.С. До питання з'ясування побуту українців в IX-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Історія України. – Львів "ПП.Бодлак",2003.
2.Ідзьо В.С. Міста і міське життя в стародавній Україні-Руси в IX-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
3.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.

Билинний епос про Русь-Україну IX-XIV століть

Історичні письмові джерела та народні билини і балади відводять періоду української історії українського народу часів кристалізації Української держави в IX-XIV століттях ключове значення [3,с.427-429; с.156-158].

Українські дослідники всіх часів і епох зауважили, що найбільший фольклорно-пісенний та билинно-баладний епос український народ створив власне в час незалежної Української держави, а тобто, з періоду IX по XIV століття. Безсумнівно, що це не можна назвати випадковістю [3,с.427-429; с.156-158].

Як відомо, впродовж своєї тисячолітньої історії український народ пережив багато лихоліть і потрясінь, багато завойовників топтали українську землю, плюндрували українську культуру. Однак, були і світлі сторінки незалежної історії, відтворені в билинному епосі, який найяскравіше зафіксований у IX-XIV століттях в могутню епоху незалежності Руси-України [2,с.114-178].

Отже, билинний епос – це історія, яку розповів сам український народ, тому його свідченнями ігнорувати не можна, оскільки перед нами відкривається самобутність народного життя [1,с.21-69].

Народний епос епохи Руси-України IX-XIV століть має глибинну пам’ять. Він знає стародавній Київ, всіх його правителів, героїв-богатирів, князів: Кия, Аскольда, Олега, Володимира, Володимира Мономаха, Романа, Володаря, Микулу Селяниновича, Іллю Муромця, Кирила Кожум’яку, співця Митусу, митця Авдія і багатьох інших яскравих представників української політичної, релігійної, мистецької еліти, також торгово-ремісничої та господарської знаті, визначних селян [4,с.12-89].

Як видно із джерел, народ любив і поважав своїх легендарних героїв. Дослідники зауважують, що окремий цикл українських билин пов’язується з окремими постатями української історії: князі Кий, Щек та Хорив, Аскольд та Дір, княгиня Ольга, князь Олег, і особливо багато билин присвячено епосі князювання великого київського князя Володимира. Слід наголосити, що билини епохи правління

великого київського князя Володимира Святославовича пов'язуються не тільки з ним особисто, але й з його богатирями, боярами, купцями, дружинниками, ремісниками, визначними селянами. Особливо яскраво реагує билинний епос на події часу феодальних усобиць в Руси-Україні. Так, в "Слові о полку Ігоревім" XII століття, в Руському літописі XIII століття, яскраво зафіксовано ідею єдності Української держави, засуджено згубні спустошення внаслідок внутрішніх феодальних війн [3,с.427-429; с.156-158].

Народні билини реагують на всі події в суспільстві, як позитивні, так і негативні, немов би є індикатором внутрішнього і зовнішнього життя Української держави [5,с.24-69].

Як бачимо із джерел, народна симпатія билин пов'язується з централізованістю, єдністю Української держави та її земель, тому першими великими київськими князями, починаючи з князів: Олега, Володимира, Ярослава – віддається найбільша перевага та шана. Власне в цих билинах зафіксована сила Української держави, яка здатна боротися з зовнішнім ворогом [10,с.12-34; с.31-34].

Билинний епос централізованої Української держави IX-XIV століть заслуговує на ретроспективний аналіз та переосмислення [9,с.2-15, с.30-35].

"Руська земля", під якою слід розуміти Русь-Україну, українські князівства від Карпат до Дону, це політична одиниця, на якій проживала однорідна народна маса із спільною мовою, культурою, політичними устремліннями, релігією, яка сприймалася в той далекий час, як єдине нерозривне ціле. Всі симпатії народу приковані до періоду, який оспівує єдину Українську державу часу великого київського князя Володимира Святославовича. Власне, перекази про українських богатирів Іллю Муромця, Добриню Микитовича, Олексія Поповича та інших найяскравіше відбиті в епосі цього часу. Всі вони сучасники великого київського князя Володимира, всі вони успішно виконують своє основне завдання-захищають від ворогів територію Руси-України [6,с.2-10, с.11-14].

Як бачимо, український народ, та створений ним епос, билини з явною симпатією ставляться до епохи, коли владою

Києва було злучено всі українські племінні княжіння, а також численні фіно-угрські народи. Власне в цей час староукраїнська держава стала наймогутнішою і небезпечною для сусідів-ворогів [7,с.12-45].

Отже, як бачимо із билин – Київ центр могутньої держави, від Карпат до Дону, яка злучила всі слов'янські народи і народності північного-заходу: псковичів, смолян, новгородців і фіно-угрів навколо етнокультурних та релігійних надбань українського народу, який в епоху піднесення та централізації знаходився на вищому політичному, культурному та торгово-економічному рівні розвитку [8,с.27-59, с.12032].

Власне в цьому слід вбачати головний зміст об'єднувальної ролі українського народу з його політичною, торгово-економічною та культурно-релігійною елітою в Українській державі IX-XIV століть [3,с.427-429; с.156-158].

Л і т е р а т у р а

1.Бестужев-Рюмин К.Н. Русская история. – Спб.,1872. – Т.І.
2.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1991. – Т.І.
3. Ідзьо Віктор. Белинний епос про Українську державу в ІХ-ХІІІ століть.(Ретроспективний аналіз джерел). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2003. – Т.IV.
Ідзьо Віктор. Українська держава в ІХ-ХІІІ століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
4.Майков Л. О былинах Владимирова цикла. – Спб.,1863.
5.Никольский Н.К. Повесть временных лет как источник начального периода русской письменности и культуры. К вопросу о древнейшем русском летописании. Сборник по русскому языку и словесности. – Л.,1930. – Т.І. – Вып.1.
6.Повесть Временных Лет. – М.,1950. – Ч.1.
7.Петров В. Кузьма-Дем’ян в українському фольклорі. Етнографічний вісник. – К.,1929. – Т.VIII.
8.Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. – М.,1948.
Рыбаков Б.А. Мир истории. Начальные века русской истории. – М.,1987.
9.Руський Літопис (у перекладі Махновця Л.). – К.,1989. Слово о полку Игореве. – М., – Л.,1950.
10.Тимощук Б.О. Зустріч з легендою. – Ужгород, 1974.
Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг.,1919.

Культура в Руси-Україн в IX-XIV століттях

Паралельно з процесами централізації Української держави в IX столітті проходило складання української культури. Як бачимо із численних джерел, володарі Руси-України були зацікавлені, щоби Київ та інші міста в культурному розумінні були не гірші від міст Візантійської імперії та її столиці Костянтинополя [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Власне в IX-X століттях Русь-Україна, беручи з культурної спадщини Візантійської імперії все краще, розвиває чужі надбання на ґрунті власних культурних традицій [7,с.173-174].

Культурна спадщина, яка дійшла до нас із сивої давнини, і сьогодні переповнює нас гордістю за наших далеких українських пращурів [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Безсумнівно, в сиву давнину велич українських міст, що творили культурні цінності від Карпат до Дону, повинна була вражати тогочасного українського громадянина. Швидкий розвиток Української держави, її культури повинен був збуджувати враження величі українського народу та її держави, формувати український середньовічний патріотизм [3,с.375].

Уцілілі пам’ятки української культури IX-XIV століть свідчать про високий рівень Української держави, а також доводять, що в цей час українська культура розвивається не замкнуто, а поширюється і на фіно-угрські землі, де стає стержневою у формуванні культури російського народу, який, розвиваючись під українським політичним та культурним впливом, дуже швидко у IX-X століттях набирає рис провінційної української культури [10,с.40-43].

Що стосується розвитку української культури, то звичайно, вона кристалізувалась упродовж довгої історії українського народу, який, рясніючи густо талантами, зумів створити умови для політико-культурної централізації в IX столітті, що призвела до бурхливого розвитку і розквіту всіх державних галузей Руси-України XI-XII століття. Коли мова йде про стародавню культуру українського народу, то доводиться враховувати не тільки досягнення народу в конкретний

період його історії, а тобто в IX-X століттях, але й культурні етапи розвитку самого українського народу, передусім, його слов'янські коріння [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Як відомо із джерел, з наукових досліджень, археологічних свідчень на території від Карпат до Дону, українська культура зароджувалася в Подніпров'ї, Подністров'ї та Подонні, починаючи зі скіфського часу. Скіфський період хоча і не був безпосередньо зв'язаний з культурою українського народу, однак, у скіфо-сарматських ритуальних зображеннях бачимо український поховальний обряд, українську народну вишивку та інші риси стародавнього українського побуту [7,с.173-174].

З перших століть н. е., наголошує В.Д.Баран, елементи власне української культури починають чітко проявлятися на всьому обширі від Карпат до Дніпра і до Дону, найповніше виражені у часи Руси-України в IX-XIV стліттях [2,с.61-65].

Особливий період передісторії розквіту української культури – слов'янський IV-VIII століть, якому притаманні всі основні риси українського народу та його культури. Він характеризується розвитком архаїчної української державності, концентрацією давньоукраїнських культурних цінностей [6,с.5-41].

Наукові дослідження цього першого періоду, чітко фіксованого археологічною наукою, не закінчено, однак, із покоління в покоління вони яскраво демонструють поступальний розвиток ремесел художньо-прикладної творчості. Особливо це простежується на території Придніпров'я, хоча не можна применшувати ролі Прикарпаття, Волині й Подоння. Всі знайдені речі характеризують ранню українську культуру, яка в VI-VIII століттях набирає рис, притаманних українській народності [4,с.68-73].

Особливу увагу до українського культурного способу життя проявили візантійські історики. Так, візантійський історик VI ст. н. е. Прокопій Кесарійський наголошує, що анти і слов'яни не управляються однією людиною, а проживають в демократії, вирішують свої справи на народних вічах. В обох цих народах життя і закони одинакові. Прокопій Кесарійський наголошує, що в антському суспільстві всі мають рівні права. Сучасник, який був проданий в рабство, повернувшись

додому, ставав вільним. Анти укладали з сусідами договори, яких завжди дотримувалися. Прокопій Кесарійський виразно описує релігійне світобачення антів. Вони поклоняються одному богу, який є творцем блискавок. Він один є владикою над усім. Йому вони приносять в жертву биків і в його честь справляють багато різних священних обрядів. Долі вони не визнають, не вірять, що вона у відношенні до них має яку-небудь силу. Якщо їм загрожує смерть чи хвороба, то вони для врятування чи виздоровлення дають обіцянки принесення жертв. За таких обставин анти вважали, що купили в богів те, що просили. Вони поклонялися рікам, німфам і всяким іншим божествам. Приносять жертви всім і з допомогою цих жертв просять у божеств, що потрібне, гадають на майбутнє [15,с.156, с.295, с.297-298, с.384].

Важко згодитися з тим, наголошував Б.Д.Греков, що Прокопій Кесарійський достеменно знав усю культуру антів і, зокрема, її частину, релігію. Однак, він нейтрально відносився до язичницької культури антів-слов'ян. У його свідченнях немає засудження культури антів-слов'ян [5,с.385-386].

Таким чином, із свідчень Прокопія Кесарійського ми знаємо, що у антів один бог, у ньому слід бачити громовержця Перуна. Окрім Перуна вони вірять в духів. З точки зору християнина бог слов'ян не схожий на християнського бога. Однак, Прокопій Кесарійський не осуджує його бога, оскільки знає, що раніше в Римській імперії теж були язичницькі боги, схожі на тих, які були у слов'ян. Отже, Прокопій Кесарійський побачив у антів-слов'ян розвинуту язичницьку культуру. Вимагати від християнина Прокопія Кесарійського повної характеристики релігійної культури антів ми не можемо, хоча це питання цікавило його. З його опису ми впізнаємо Зевса-Перуна, все решта він не уточнює, однак, йому ясно, релігійна культура слов'ян схожа на еллінську чи римську [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Через три-чотири століття ми знаходимо підтвердження свідчень Прокопія Кесарійського, коли українці в договорах з візантійцями клянуться своїми язичницькими богами Перуном і Волосом. На прикладі української язичницької

культури ми простежуємо традиції, які передавались із покоління в покоління, із століття в століття [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Таким чином, централізована Українська держава постала на могутньому українському культурному пласті. Уже перший володар централізованої Української держави, великий київський князь Олег вважав Перуна і всю пов'язану з ним культуру богопоклоніння своїм головним богом, що засвідчено Руським літописом [17,с.10-15].

Другий володар Святослав, як бачимо з джерел, теж був вихований на язичницько-народній культурі [18,с.12-18, с.43-57].

Привертає увагу релігійна культура часу повної централізації Руси-України, яку здійснив великий князь київський Володимир. Ця політично-культурна реформа була проведена з урахуванням основних культурно-релігійних особливостей українців. Однак, основним державним богом Руси-України став Перун. Суть релігійно-культурної реформи так передає нам літописець: "И постави кумиры на холму вне двора теремного: Перуна древяна, а главу его сребряну, а ус злат, и Хорса-Даждьбога, и Стрибога, и Симаргла и Мокошь". Як бачимо, реформа релігійної культури Руси-України проходила еволюційно. Вона була викликана централізацією держави та зростанням культурно-національної свідомості [14,с.23-57]. Як свідчать джерела, язичництво в Руси-Україні віками було не тільки релігійним але й культурним феноменом. Воно формувалося на традиційній народній культурі. Через такі культурні особливості воно стало стержневою складовою тогочасного українського суспільства. Як феномен української культури воно не могло в час прийняття християнства раптово відійти в нікуди. Стародавній українець, вихований на традиціях української язичницької культури, не міг в одну мить відмовитися від стародавніх язичницьких культурних надбань і перейти на невідому йому, іншомовну культуру, традиції якої були йому мало відомі. Все це пояснюється тим, що язичницька культура ще довго затримується в українському суспільстві на всій території Української держави. В першій фазі свого утвердження християнська культура синтезується, чи

прилаштовується до української язичницької культури. Довгий час функціонують українська язичницька та християнська культури, синтез яких, однак, кристалізує в XI-XII століттях українську християнську культуру [1,с.7-14; с.30-35]. Ми не будемо детально зупинятися на українській язичницькій та українській християнській культурі, мистецтві, писемності, оскільки вони впродовж XIX-XX століть детально вивчені та проаналізовані вченими [16,с.24-31; с.12-25, с.37-48].

Наше завдання з'ясувати питання розвитку української культури в контексті розвитку централізованої Української держави в IX-XIV століттях [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Необхідно встановити причини, які призвели до кристалізації єдиної культури, як носія розвитку давньоукраїнського суспільства від Карпат до Дону, що стало поштовхом до досягнення економічної і політичної могутності, дало можливість розвинути староукраїнську державність. Безсумнівно, власне українська культура в IX-X століттях репрезентує Українську державу в середньовічній Європі, Азії та в середовищі фіно-угрського етномасиву на території Росії. Київ стає "матір'ю міст руських". Літопис яскраво зображує нам події політичного і культурного об'єднання навколо Києва окремих частин Руси-України в єдину культурну та державну інфраструктуру [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

Успіхи сучасних археологів, етнографів, мовознавців яскраво доповнюють картину цього культурного процесу. "Повість минулих літ" є блискучим прикладом високої культури українців. У поєднанні з високохудожніми, високомистецькими пам'ятниками культури та прикладного мистецтва, ми можемо наголошувати, що український народ внаслідок великих досягнень в області культури та освіти був в IX-X століттях відомий і шанований в Європі та Азії [8,с.175-182]. Пам'ятки української писемності, такі як: "Повість минулих літ", "Слово про закон і благодать" яскраво зображують "кагана нашої землі, Володимира", який утвердив українську християнську культуру, право, за що заслуговує великої національної честі. Великий київський князь Володимир, як вважали сучасники, об'єднав землі

єдиною українською культурою від Карпат до Дону та Новгорода. Щоправда, як наголошують джерела, утвердження єдиної культури проходило не завжди мирним шляхом. Київський стандарт української культури став у X-XIV століттях визнаний не тільки в українській національній інфраструктурі, але в Білорусії, у Новгородській землі та в фіно-угрських землях Росії [9,с.57-61].

Як відомо, Русь-Україна в час великого київського князя Володимира Святославовича у культурному розумінні зближується з культурою Візантійської імперії. Власне це зближення певною мірою нівелює самобутню українську культуру візантійськими християнськими культурними цінностями, які були не притаманні українському народу, та насаджувались примусово, особливо візантійське християнство. Внаслідок такого культурно-релігійного зближення Русь-Україна стала однією з митрополій Костянтинопольського патріарха, а церква – ареною експансії візантійської культури [13,с.121-125].

Цей етап у розвитку української християнської культури досконало вивчений вітчизняними та зарубіжними дослідниками, зокрема дослідниками української християнської церкви [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що культура Української держави IX-XIV століть формувалася винятково на засадах стародавніх культурних традицій українського племінного ладу. Як засвідчують джерела, в тому числі й археологічні, політичне життя Української держави в IX-XIV століттях сформувалося на ґрунті самобутнього українського культурного життя попередніх століть [11,с.171-173; с.3-7; с.158-163]. На території Карпато-Дністро-Бусько-Дніпро-Донського регіонів українцям притаманні культурні традиції, які з часу виникнення у них племінних княжінь до епохи централізованої державності в IX-X століттях не змінилися [2,с.61-65].

Таким чином, стародавня українська культура є традиційною в організації та розквіті українського політичного життя в Українській державі в IX-XIV століттях [12,с.81-84].

Л і т е р а т у р а

1.Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). – Львів “Логос”,2001.

Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII-ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Книга I. – Львів: ”Логос”,2002.

2.Баран В.Д. Від венедів до українців. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

3.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.

4.Баран В.Д. Анти, Сіверяни чи Руси?. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

5.Греков Б.Д. Киевская Русь. – М.,1953.

6.Ідзьо Віктор. Ранньослов’янське суспільство і ранньослов’янська державність та зародження і становлення християнства на території України. – Львів “Агенція Релігійної Інформації”,2001.

7.Ідзьо В.С. До питання з’ясування побуту українців в IX-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

8.Ідзьо В.С. Українська держава в IX-XIII століттях міжнародних дипломатичних та торгово-економічних стосунках з країнами Європи та Азії. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

9.Ідзьо В.С. Фіно-Угри та Київська Русь в VI-X століттях. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.I.

10.Ідзьо Віктор. Фіно-Угри та Київська Русь у VI-X століттях. Мандрівець. – Тернопіль. Лютий,2002. – №1.

11.Ідзьо В.С. Культура України-Руси в IX-XII століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2003. – Т.VII.

Ідзьо Віктор. До питання культури України-Руси в IX-X століттях. – Мандрівець. – Тернопіль. Липепнь-серпень, 2003. – №4.

Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
12.Ідзьо В.С. Слов’янські культурно-племінні утворення на території України та суміжних землях в VI-VII ст. н. е. та на передодні становлення централізованої Української держави в IX-X ст. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 200I. – Т.I.
13.Ідзьо В.С. Митрополити Української церкви X-XIII століттях у взаємовідносинах з Візантійською та Римською церквами та великокнязівською владою. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
14.Крип’якевич І.П. Українська культура. – К.,1990.
15.Прокопий из Кессарии. Стратегикон. Вестник Древней Истории. – М.,1941. – №1.
16.Рыбаков Б.А. Язычество древних слявян. – М.,1990
Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. – М.,1993
Асєєв Ю.С. Нариси з українського мистецтва. Джекрела. Мистецтво Київської Русі. – Київ “Мистецтво”,1980.
17.Руський Літопис. – К.,1989.
18.Сахаров Д.Н. Дипломатия Святослава. – М.,1990.

Дністро-Дунайські володіння Руси-України в IX-XIV століттях

Аспект приналежності Дністро-Дунайського пониззя до Української держави у IX-XIV століттях є стержневим при розгляді етнічного розвитку південних областей Галичини [21,с.163-189].

Якщо звернутися до історії цього регіону, то цінними є свідчення “Повісті временних літ”, згідно з якими слов’яни у Подністров’ї і Карпато-Дунайських областях були стародавнім, автохтонним населенням. Цілком очевидно, що одна із гілок слов’янського етносу зароджувалась у межиріччі нижнього Дністра і нижнього Дунаю, а також у басейнах рік верхнього і середнього Дністра і Прута [20,с.2-22; с.167-201].

Власне, у цьому межиріччі, наголошує В.В.Мавродін, проживали слов’янські племена, що утворили Велику Хорватію, Червону Русь, Галицьке князівство. Слов’янський фольклор славить тихі води голубого Дунаю, землі, сади дунайського гирла і Дністро-Дунайського межиріччя. Стародавні легенди, билини, сказання про Дунай, Дністер і проживання там слов’ян змусили руського літописця бачити на землях Дунаю слов’янську прабатьківщину. Навіть якщо відкинути завзятість літописця і взяти до уваги лиш давнє проживання слов’ян на Дунаї, то свідчення літопису, без сумніву, достовірне. Очевидно, за слов’янськими міфами, билинами, сказаннями вгадуються події, що подарували людству Трою, Кнос, Мікени та інші древні цивілізації [26,с.82-89].

У формуванні місцевого Дністро-Дунайського слов’янства, його фольклорні традиції, без сумніву, причетні до етногенезу слов’ян. У регіоні межиріччя Дунаю і Дністра, по узгір’ях Карпат, наголошував М.І.Артамонов, проживали праслов’янські племена: тиверці, уличі та хорвати. Вони були носіями слов’янської культури і державності. Суспільство, яке утворили слов’яни, викристалізувалось із загального масиву фракійського світу, фракійського етносу. Своєю культурою, вважав дослідник, ці слов’яни доповнювали багатоетнічний фракійський світ. Фракійська, чи дакійська цивілізація, безперечно, була багатоетнічною. В рамках

цього багатоетнічного культурного світу існували кельти, латини, елліни, германи і слов'яни [1,с.58-79]. Очевидно, наголошував В.В.Мавродін, у Дністро-Дунайській частині фракійської цивілізації формувалися слов'яни. Римські та ранньо-візантійські джерела не випадково називають слов'ян гетами (предки тиверців), а Феофілакт Сімонатта стверджує: "Слов'яни раніше називались гетами". Звернемо увагу на факти, які незаперечно доводять тотожність слов'ян і гетів [26,с.82-89]. Уже історики XIX століття зауважували тотожність слов'ян і гетів. Подібність одягу, озброєння, побутових особливостей бачили такі фахівці в галузі славістики, як Чертков і Дринов [15.с.12-34; с.10-39].

Про слов'янське населення Дністро-Дунайського межиріччя, його культуру, побут, звичаї, релігію писав Д.Я.Самоквасов, який бачив у загальному масиві дакійського етносу слов'янські племінні об'єднання, які локалізував у басейні Нижнього Дунаю і в Подністров'ї. Особливо розвинулись в окремий етнос, на думку дослідника, слов'яни у час завоювання Римом Дакії. Розпад під ударами Римської держави фракійської коаліції народів кристалізувало слов'янський етнос [50,с.29-36]. На схожість проживаючих у Дністро-Подунав'ї гетів і слов'ян наголошував дослідник Ф.Браун [5,с.39-47; с.12-23]. Дакійські елементи мистецтва і культури у слов'ян Подунав'я і Подністров'я просліджував радянський дослідник В.А.Городців [10,с.34-38]. Схожі точки зору на розвиток слов'янського етносу в Дністро-Дунайському регіоні розвивали румунський дослідник А. Нанко і чеський І. Піг [67,s.123-143; с.35-48]. Галицький історик XIX століття О.Партицький у своїй роботі "Старинна історія Галичини" на численних прикладах теж доводив тотожність гетів і слов'ян Дністро-Подунав'я [35,с.202-208].

Сукупність історичних, археологічних і лінгвістичних матеріалів була проаналізована В.В.Мавродіним, який дійшов висновку, що стародавній народ гети Дністро-Дунайського межиріччя це пізніша південно-західна гілка східного слов'янства [26,с.80-86].

Такі твердження радянського історика В.В.Мавродіна змусили звернутися до цього регіону археологів і антропологів, які внаслідок всебічного вивчення

археологічних матеріалів зробили висновки, що в Дністро-Дунайському регіоні сформувалась особлива південно-західна гілка східного слов'янства, в етнічному складі якого дакійські елементи займали певне місце [55,с.21-38].

На наявність давніх слов'ян у Прикарпатті, Подністров'ї і Подунав'ї вказував і Н.С.Державін, який вважав карпів-хорватів одним автохтонним слов'янським етносом. Присутність древніх слов'янських топонімів у Дакії, наголошував, Н.С.Державін, а також знайдені грецькі та римські написи, що свідчать про наявність тут слов'ян, підтверджують археологічні й антропологічні джерела, що не залишає сумніву про давнє походження слов'ян у цьому регіоні. Очевидно, доказом древності слов'ян у цьому регіоні, їх економічного і політичного розвитку можуть бути свідчення римських істориків про венедів-слов'ян, які переросли у численні народи антів і склавинів. Римський історик Йордан поселяє склавинів у межиріччях Дунаю, Дністра і Дніпра. Візантійські літописці Прокопій Кесарійський, Маврикій локалізують антів і склавинів у Дністро-Дунайському регіоні, Карпатах і Прикарпатті [14,с.12-31]. Дослідник В.В.Мавродін уточнює: "від пониззя Дунаю до Дністра і вверх по течіях рік Дністра і Прута, де в літописний час проживали тиверці, уличі, хорвати, які складали одну етнокультурну спорідненість, відому в VII столітті, за свідченнями Костянтина Багрянородного, як Велика чи Біла Хорватія. У час давньої Червоної Руси: Нижнє Подунав'я, Молдавія і Буковина були складовою територією Галицької Руси. Численні слов'янські міста у Нижньому Подунав'ї, що автохтонно простягаються у Галичину, тобто до Верхнього Подністров'я з Нижнього Подунав'я яскраво підтверджують існування з римського часу слов'янського землеробського поселення у цьому регіоні" [26,с.32-38].

Дослідник В.В.Мавродін вважав, що власне у цьому землеробському населенні, а тобто у середовищі гетів і даків кристалізувався етнос протослов'ян. У своїх зауваженнях з цього приводу він писав: "Римські і ранньо-візантійські письменники називають слов'ян гетами, а Фіофілакт Сімокатта прямо говорить, що раніше слов'яни називались гетами". В.В.Мавродін доводив і антропологічну тотожність

дако-гетів і слов'ян і вважав їх одним і тим же народом Подунав'я і Подністров'я. Очевидно, наголошував дослідник, що гето-слов'яни це пізніші тіра-гети, слов'янські племінні об'єднання уличів і тиверців, де слід враховувати і вплив останніх на формування Прикарпатських хорватів [26,с.3-18].

Розглянувши середньовічні джерела і звіривши їх свідчення зі свідченнями "Повісті минулих літ": "сидять бо вони по Бугу і Дністру і до моря", академік І.І.Срезневський вважав: "що тиверці та уличі – це конкретні племінні князівства, що входили у царство антів" [32,с.314].

Такої ж думки дотримувався і дослідник А.А.Спіцин, який вважав, що слов'янські старожитності пониззя Дністра цілком ототожнюються з тіра-гетами (тиверцями), яких вважав прямими потомками антів. Самі ж анти, на думку А.А.Спіцина, консолідувались у політичне тіло "варварську державу", яка розвинулась під впливом гето-дакійської держави Децебала і Бур вісти, складовим князівством якої слов'яни були в минулому [51,с.18].

Для розв'язання питання етногенезу Дністро-Дунайських слов'ян і локалізації слов'янського етносу у цьому регіоні особливо важливе значення мають свідчення твору Йордана "Про походження і дії Гетів". Алан за походженням, придворний готський літописець, уродженець Нижнього Подунав'я, він, очевидно, особисто стикався з слов'янами, мав про них всебічне уявлення. У жодного іншого із ранньосередньовічних авторів ми не знаходимо таких історично-конкретних свідчень про Дністро-Карпато-Дунайський регіон. Йордан характеризує нам стародавні племінні назви слов'ян, сучасні їх назви його часу, розповідає про їх поділ на союзно-племінні групи, територію проживання, їх війни із готами у III-IV століттях. За усіх цих обставин, готський історик Йордан досить стисло, хоча однозначно і не суперечливо, подає розселення слов'янського етносу. Без свідчень Йордана ми не могли б уявити собі повноти усієї картини проживання слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні у II-VI століттях. Звістки про них починають з'являтися у візантійських джерелах, починаючи з доби Юстініана у зв'язку із масовим вторгненням слов'ян у володіння імперії. Йордан же

висвітлює нам попередній час і відтворює слов'янську історію у час формування у них варварської чи навіть ранньофеодальної державності у III-IV століттях. Хоча у III-IV століттях слов'янське суспільство зберігало ще багато ознак військово-общинного суспільства з елементами рабовласництва, у ньому уже починають зароджуватися общинні центри, у яких починає концентруватися торгово-реміснича і політична знать. Оскільки на ці центри постійно нападають римляни і готи, Йордан з цього приводу наголошує: "Громади і міста знаходяться у них серед лісів і боліт" [52,с.3]. Отже, із цього нами інтерпретованого повідомлення можна зробити припущення про наявність у III-IV століттях у склавинів Дністро-Подунав'я зародків торгово-ремісничих центрів, у яких не виключається наявність політичної організації, інакше не можна зрозуміти, яким же чином через пів століття слов'янський етнос у даному регіоні, як висловився В.П.Петров, "беззбройний народ робиться войовничим і озброєним і сама війна стає професією окремої станової групи" [41,с.12-13, с.18-19].

Цілком очевидно, що швидкий політичний і соціально-економічний розвиток слов'ян у Дністро-Дунайському міжріччі відбувся тому, що дана територія була воротами до кордонів Римської імперії, що зумовлювало концентрацію слов'янського етносу. Внаслідок самої концентрації і впливу чорноморсько-середземноморських цивілізацій, очевидно, економічний і політичний розвиток у даному регіоні проходив дуже бурхливо, про що свідчать археологічні джерела. Не дивлячись на те, що тут археологічно зустрічаються різноманітні культури, венеди Прикарпаття і Подунав'я є могутнім і сталим етносом даного регіону. Швидкий їх розвиток можна пов'язувати із тими обставинами, що територія Дністро-Дунайського міжріччя входила у сферу економічних і політичних інтересів Римської і пізнішої Візантійської імперії [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189].

Внаслідок експансії Римської рабовласницької держави на фракійський світ у Дністро-Нижньо-Дунайському регіоні починають формуватися певні державні утворення. В.Ю.Мурзін і Ю.В.Павленко припускають участь слов'ян у формуванні державності в даків у I столітті нашої ери.

Очевидно, державне утворення, на чолі якого стояв Буре-Віст (Буря і Вість), окрім даків складали і гети-слов'яни. До складу даного державного утворення входило населення Подністров'я і Карпат. На нашу думку, державне утворення Буре-Вісти складалося з військово-політичних союзів тірагетів, пізніших тиверців, і прикарпатських карпів-хорватів Дністро-Подунав'я. Воно і лежить в основі слов'янської державності, яку успадкувала Українська держава IX-XIV століть і Галицька Україна, зокрема [21,с.163-189].

Зі свідчень літопису, на схід від хорватів, які проживали у Прикарпатті і у верхньому Подністров'ї, проживали дуліби, на південь від дулібів проживали древні слов'яни-уличі й тиверці. Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни, уличі і тиверці проживали тоді по Дністру і аж до Дунаю [49,с.8].

Деякі інші свідчення X століття про уличів, червлян подає нам географ Баварський в X столітті. Він зауважує, що уличі - народ численний, який має багато міст, є стародавнім народом, міста існують у них з незапам'ятних часів до сьогоднішнього дня. Археологічні джерела теж доповнюють ці свідчення, що у IX-X століттях у басейні середнього і нижнього Дністра і нижнього Дунаю проживало слов'янське населення. Основне слов'янське населення Подністров'я складали хорвати, уличі і тиверці, які проживали також у нижньому Подунав'ї і не винятково, що складали одне політичне об'єднання [60,с.250-259].

Здавна на Дністровському просторі слов'яни вели землеробський спосіб життя, торгували хлібом, шкурами звірів, медом, воском, сіллю. Така налагоджена торговельна система у них виявлена вченими від часу присутності у регіоні Римської рабовласницької держави. Власне, з цього часу Дністер фіксується джерелами, як велика торгова магістраль, яка зв'язувала слов'янське населення верхнього Подністров'я з торговими ринками Подунав'я і Причорномор'я. Такий глибокий взаємозв'язок з греко-римським світом прискорював розвиток слов'янського суспільства Дністро-Дунайського регіону [20,с.2-22; с.167-201].

У IX столітті Дністро-Дунайський регіон увійшов до складу Української держави, про що свідчать літописні свідчення.

Київський літопис сповіщає, що перші київські князі дуже довго воювали з уличами і тиверцями. Київський князь Олег вів довготривалу боротьбу з уличами і тиверцями, так і не зумівши підкорити їх [49,с.14].

У поході 907 року слов'яни Дністро-Дунайських земель хорвати і тиверці згадуються як союзники київського князя, які спільно з останнім беруть участь у поході на Візантію [49,с.16]. За свідченнями візантійських джерел, землі хорватів, уличів і тиверців складали певну державу, Велику чи Білу Хорватію, яка за висновками вчених XIX століття, проіснувала з VI до X століття і складали окрему локальну етноструктуру, можливо, державність, яка тільки у X столітті, внаслідок кровопролитних воєн, була остаточно приєднана до Української держави [20,с.2-22; 21, с.163-189].

Великий київський князь Володимир Святославович, шляхом завоювання, ввів Прикарпатські та Дністро-Дунайські землі до складу Української держави у 992-993 роках. У цей же час на слов'янське населення Дністро-Дунайського регіону було поширено християнство. Влада великого київського князя, етнічна близькість дністровських і дніпровських слов'ян, християнство остаточно злили слов'ян Дністро-Подунав'я в давньоукраїнський етнічний масив, українську політичну структуру та християнсько-візантійську культурну [20,с.2-22; с.167-201].

За століття впливу Київського політичного, економічного і культурно-християнського центру населення середнього і нижнього Дністра і нижнього Подунав'я набрало рис давньоукраїнської народності, однак, вплив київського центру у XI столітті послаблюється і відчувається, що укріплений за час мирного розвитку X-XI століть могутній політичний центр стародавніх хорватів, який перетворився за цей час у могутній торгово-економічний і політичний україно-галицький центр, як висловлюються джерела, Галицьку Україну, поступово з плином часу витісняє київський вплив з Дністро-Дунайського пониззя. Як засвідчують джерела, у XI столітті в даному регіоні посилюється вплив Галича, місцева аристократія, торгово-реміснича знать підпадає під галицький політичний вплив. Політичне і економічне зміцнення галицьких князів призвело до того, що Дністро-

Подунав'я перетворилося дуже швидко у "Галицьке Пониззя" і стає вотчиною великих галицьких бояр. Як свідчать джерела, внаслідок сталої торгівлі, передового землеробства Галицьке князівство в XI столітті перетворилось в одне із наймогутніших князівств стародавньої Руси-України. До 1100 року Галицька земля із Дністро-Дунайським пониззям вийшла з-під влади київських князів. Галицьке пониззя і область нижнього Подунав'я спочатку належали Перемишльському князю Ростиславу, який контролював дністро-дунайську торгівлю, що дозволило йому швидко перетворитися у могутнього центральноєвропейського володаря [20,с.2-22; с.167-201].

Пізніше галицьке пониззя, Дністро-Дунайські землі належали Перемишльському князю Володарю, а по розподілі між братами земель – Теребовлянському князю Васильку, який за даними джерел "розбудував і укріпив городи на Дунаї". По смерті старших Ростиславовичів у 1124 році, князь Володимирко Володаревич, що князював у Перемишлі, переносить столицю князівства в Галич на Дністер. Звенигородом під владою князя Володимира Галицького правив князь Іван Ростиславович, син померлого брата Ростислава. Забравши у князя Івана Ростиславовича Перемишль, князь Володимир Галицький наділив Івана галицьким пониззям, до складу якого входила Буковина, майбутня Молдавія і нижнє Подунав'я. До складу території Галицького пониззя входили наступні міста з слов'янським населенням: Текучий, Хотин, Белгород, Килія, Малий Галич, Берлад і ін. В цей час вивищується у Галицькому пониззі місто Берлад, який Іван Ростиславович перетворює у свою столицю, у зв'язку з чим був прозваний Берладником [34,с.713-715].

Деякі дослідники вважають, що в Дністро-Дунайських землях остаточно кристалізувалася Галицька земля, яка у складній боротьбі за міжріччя Дунаю і Дністра зіштовхнулася з торгово-економічними інтересами сусідніх князівств, зокрема, київського і волинського. Боротьба закінчилась тим, що сусіди змушені були визнати за князем Ярославом Осмомислом Дністро-Подунав'я. В результаті широкої колонізації пониззя Дністра, Прута і Серета з виходом на

устя Дунаю і у Чорне море тут внаслідок впливу галицької політичної організації зміцнюються такі галицькі центри: Дреставин, Черн, Берлад, Білгород, Романів Торг, Текучий, Малий Галич і ін. У цих містах було зосереджене підпорядковане галицькому князю населення, над яким, як зауважує літописець, “судив ряд Ярослав Осмомисл, затворивши ворота Дунаю” [20,с.2-22; с.167-201].

Тут проживали “галицькі вигонці”, “промишляли галицькі рибалки”, концентрувалась “галицька причорноморська торгівля”. На “галицьких узвозах” концентрувались пристані для кораблів, склади під різні товари із різних країн. Тут за даними археологічних джерел, можна було бачити кораблі з Візантії, навантажені грецькими винами, паволоками, шовками, угорськими товарами, склом, мармуром, кіньми, різноманітними чеськими, німецькими, польськими товарами. Українська держава, Галичина, як її складова частина, торгували хлібом, медом, хутрами, сіллю. Галицька Україна з її подунайськими територіями у XII столітті відігравала важливу роль у міжнародній торгівлі [34,с.362-363].

Без сумніву, наголошував вчений XIX століття К.Марс, у економічному і стратегічному розумінні Дністро-Дунайське пониззя, Молдавія складали могутню частину Галицької держави, яка приносила великі доходи галицьким князям, які, збагачуючись, ставали настільки могутніми, що своєю політичною діяльністю могли впливати на політичні процеси у Центрально-Східній Європі [2,с.150].

При князю Ярославі Осмомислі Галицька земля Української держави досягла значної могутності. Її Дністро-Дунайське пониззя було великою торгово-економічною зоною, з облаштованими для цього містами, такими як Баня, Сучава, Нечюн, Хотин, Коломия, Келія, Белгород, Городок, на Черемоші Чернівці, Берлад, Серет, Черн, Яський Торг, Романів Торг, Корочюнів Камінь, Малий Галич. Торгівля велась на всій території Галицького князівства, так і особливо інтенсивно у його Дністро-Дунайському пониззі. Тут здебільшого вона була міжнародною[20,с.2-22; с.167-201].

В цей час Дністро-Дунайське пониззя слугувало галицьким можновладцям зв’язуючою ланкою між Галичиною і Візантією, Болгарією, Генуєю, Німецькими землями.

Основним таким міжнародним торговим форпостом Галицького князівства у XI-XIII століттях було місто Берлад, а у другій половині XII-XIII століть місто Малий Галич. Джерела свідчать, що у цей час староукраїнська держава й Галицьке князівство зокрема торгували хлібом, сіллю, воском, лісом, медом, хутрами, рибою. Із відомої грамоти "Івана Ростиславовича, князя Берладського від Галицького стола" , яку вчені датують 1134 роком, ми взнаємо, що в Малому Галичі, Берладі, Текучому і в інших галицьких містах Дністро-Дунайського пониззя знаходились склади з різними товарами, як місцевих галицьких купців, так і купців угорських, руських, чеських [11,с.366-381].

Із Дністро-Дунайських галицьких "увозів" відправлялись "галицькі кубари" – кораблі у різні кінці торгового світу. Таким чином, галицьке північне Причорномор'я у XI-XII століттях розвинуло широкі торгово-економічні зв'язки з Києвом, Чехією, Угорщиною, Польщею, Візантією, Німеччиною, про що свідчить нам не тільки грамота Івана Ростиславович, князя Берладського, а київський Печерський патерик 1084 року, згідно зі свідченнями якого у 1084 році: "київський князь не пустив для торгівлі в Київ гостей з Галича і лодій із Перемишля" і, як зауважує літописець, "не було солі в усій Руській землі". Із даного свідчення видно, що галицька торгівля у XI столітті мала вплив на усі сфери давньоукраїнської держави. Вона, за висновками радянських вчених, була настільки розвинута, що до монголо-татарської навали була поряд з київською потужно-конкурентною, а інколи й витісняла київську, що змушувало київських можновладців політичними заходами захищати від галицьких торговців київські торговельні кола, які терпіли великі збитки від "галицьких гостей" і їх дешевої та якісної продукції [34,с.713-717].

Радянський дослідник В.Т.Пашуто вірно наголошував, що могутня галицька торгівля, могутній галицький етнос у Дністро-Дунайському пониззі Галичини у IX-XIV століттях не міг появитися на порожньому місці. Він повинен був мати свої історичні корені. Його галицьке коріння, на думку дослідника, сягає у слов'янський час, коли тут у Подністров'ї проживали хорвати, уличі і тиверці. На думку дослідника,

така їх автохтонність зберігалась і в “давньоруський час”, тобто у час могутності Руси-України в X-XIV століттях, і тільки монголо-татари, вступивши в галицьке пониззя, зруйнували, стерли з лиця землі його колишню велич, усі міста, внаслідок чого припинилася міжнародна торгівля, перетворивши нижнє Подністров’я і Подунав’я давньоукраїнської держави у пустир, куди у XIV-XV століттях. вселились волоські пастухи, що, перемішавшись з рештками галичан, утворили на цих землях за староукраїнськими (галицькими) державними традиціями Молдавську державу [38,с.267-269].

На думку дослідника Г.Б.Федорова, уся цивілізація Дністро-Подунав’я була улаштована першою слов’янською колонізацією ще у IV-VI століттях. Власне, у цей час і виникли у Дністро-Подунав’ї міста [61,с.26-52].

Радянський академік М.М.Тихомиров вважав, що автохтонність галицьких міст на нижньому Дністрі і Сереті можна прослідкувати упродовж багатьох віків, а тобто від часу вселення у цьому регіоні слов’ян до часу їх розквіту у “староруську добу”, коли ними володів знаменитий князь Ярослав Осмомисл Галицький. Особливу роль у час Ярослава Осмомисла у торгівлі на галицькому пониззі, на його думку, відігравали такі міста як Романів Торг і Текучий, Берлад і Малий Галич [56,с.223]. На схід від ріки лежав Берлад, недалеко від злиття Серету з Дунаєм Малий Галич. Усе це стародавній слов’янський край галицьких вигнанців уличів, тиверців, край який захищав Галицьку державність на півдні декількома тисячами хоробрих людей. Завдяки улаштуванню його, галицькі князі були захищені від печенізько-половецького світу. Цей край здавна стояв на межі суперництва слов’яно-римського і у продовженні русько-візантійського сусідства за устя Дунаю. Тільки монголо-татари могли розорити такий добре влаштований в економічному розумінні галицькими князями Дністро-Дунайський край, на який вони здавна мали усі історичні права [39,с.269; с.223].

Усі свідчення наголошують на тому, що галицькі князі успадкували усі Дністро-Дунайські землі та утвердились на них після ослабленню київського центру і зуміли повністю

провести політику так, що ці землі залишалися невід'ємною складовою Галичини до занепаду давньоукраїнської держави під ударами монголо-татарів у XIII-XIV століттях [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189].

Джерела дають нам підставу наголошувати, що міжріччям Дунаю володів уже перший досить могутній Перемишльський князь Ростислав, який зумів злучити в одну державну інфраструктуру Дністро-Подунав'я і Тмутараканське князівство. З цього приводу Д.Зубрицький наголошував, що Ростислав в середині XI століття внаслідок своєї енергійної політичної діяльності зумів заволодіти обома великими волостями – Галичиною і Тмутараканню, розширивши свою державу від Карпатських гір до підніжжя Кавказьких хребтів, від берегів Сяна, Дністра, Карпатських гір до ріки Кубань і Чорних гір. Володіючи Галичиною і Тмутараканню, князь Ростислав контролював і Дністро-Подунав'я з усією дністро-дунайською торгівлею, що давало йому великі багатства, і мав політичний вплив на сусідні європейські країни, в першу чергу Візантію і Угорщину, що очевидно, і було причиною його одруження з угорською принцесою Ілоною-Ланкою, дочкою угорського короля Гейзи I. Така його могутність із-за володіння і контролю усією Причорноморською торгівлею налякала Візантію, що змусило імператора отруїти Галицько-Тмутараканського князя Ростислава [19, с.11-18; с.108-109].

Київський літопис з цього приводу зауважував: "Коли Ростислав Володимирович сидів у Тмутаракані і брав данину в Касогів і в інших землях, то греки, убоявшись його, послали до нього з обманом Катепана. І коли той прибув до Ростислава, увійшов йому у довір'я... – отруїв останнього. І був же Ростислав доблесним у бою, на зріст статний і красний лицем" [49,с.103].

Особливо укріплюються позиції Галичини у Дністро-Дунайському пониззі у час синів Ростислава Володаря і Василька, особливо тоді, коли останній по розподілі батькової спадщини став князем Теребовлянського князівства, невід'ємною частиною якого було Дністро-Дунайське пониззя, на яке, як наголошував київський літопис, князь Василько намагався переселити болгар і яке вважав своєю територією. У подальшому князь Володимир

перемишльський, скріпивши в одну політичну структуру Галичину, ще більше укріпив свої позиції у Галицькому Дністро-Подунав'ї. Джерела говорять нам, що багатство Володимира текло до стольного Галича із дунайських міст. З Дністро-Дунайських володінь своєї держави отримував він і військову допомогу у війнах, які проводив за сферу впливу у Центральній Європі, і в феодальних війнах в Руси-Україні. Із сукупності свідчень ми бачимо, що усі сусідні князі проводили військові кампанії з галицьким князем на Дністро-Дунайському пониззі, намагаючись відібрати у нього ці землі і, таким чином, перехопити прибуткову галицьку торгівлю в свої руки. Однак, пріоритет у даному регіоні упродовж XI-XII століть належав галицьким князям, які, за свідченням літопису, влаштовували його економічне життя. З Дністро-Подунав'я, як вважають дослідники, перемишльський князь Володар посилав торгові човна до Києва, його брат князь Василько для збільшення торгово-ремісничого люду намагався переселити болгар, їх правнук князь Ярослав Осмомисл "по Дунаю міста розбудовував, суд рядив до Дунаю, зачиняв ворота Дунаю". Здається, має рацію радянський дослідник В.Т.Пашуто, наголошуючи, що галицькі князі як зіницю ока берегли Дністро-Дунайське пониззя. Там, згідно зі свідченнями джерел, були "сторожі Василькові", стояла "сильна засада Ярославова", стояли "кубари галицькі" – торгові кораблі, під охороною великої кількості добре укріплених міст з великою кількістю галицьких воїнів. Таким Галицьке пониззя залишалося аж до XIV століття, що ми бачимо із свідчень Руського літопису XIII століття, яке князь Данило Романович перетворив у могутній форпост проти монголо-татарів [38,с.271-273].

Наприкінці XII - початку XIII століття Дністро-Дунайське пониззя переходить до наймогутнішого володаря Руси-України цієї доби "Самодержця Руси-України – Романа", який своїми непереможними походами в степ, розгромом половецьких військ забезпечив цьому регіону своєї держави стабільний розвиток, широкомасштабну зовнішню і внутрішню торгівлю, яка була предметом збагачення давньоукраїнської знаті і її володаря. Князь Роман великий, як вірно наголошує літописець, ревно наслідував свого

прадіда великого київського князя Володимира Мономаха, що теж в свій час “тримав посадників по Дунаю” [49,с.375].

Володарювання Дністро-Дунайськими землями Українською державою у X-XIV століттях зближувало її зі стратегічним союзником – Візантійською імперією. Такі прямі союзні стосунки, як свідчать джерела Української держави, існували ще з часу Володимира Великого, були укріплені великим київським князем Володимиром Мономахом й іншими більш чи менш знаменитими володарями Української держави [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189].

Що стосується регіональних взаємин, то ми бачимо, що Галицька Україна у XI-XIV століттях через регіон Дністро-Подунав’я сама заводить з Візантією у торгово-економічні, а згодом і політичні, стосунки, що видно із літопису, який наголошує: “Повели дівку Володареву за царевича, за Олексича”. Візантійські джерела цього часу, зауважує Анна Комнин, пишуть, що з військовою допомогою у Царгород приходив князь Василько з гірським полком. В цей же час сусідство з Візантійською імперією і Половецькою державою у регіоні Дністро-Подунав’я підтверджується і нашими джерелами. Київський літопис наголошує, що у 1091 році князь Василько Ростиславович теребовлянський разом з половцями спустошили Польщу [49,с.131].

Сукупність фактів внаслідок їх аналізу дають право говорити про дружні стосунки Галицької України з сусідніми Візантійською та Половецькою державами. У регіоні Дністро-Подунав’я триває у цей час жвава торгівля, половці знаходились з галицькими князями у дружніх стосунках, очевидно, у своєму відрізку Причорномор’я теж вели контроль за міжнародною торгівлею і були зацікавлені в розвитку міжнародної торгівлі, зокрема з Дністро-Подунав’ям Галичини. Сам факт походу галичан з половцями на поляків може послуговувати цьому нашому здогаду певним підтвердженням [23,с.21].

Можна припускати, що уже у час князювання Ростислава перемишльського та його сина князя Володаря Ростиславовича, Галицька Україна уособлювала централізоване князівство, до якого входило Дністро-Подунав’я, яке і було тим економічним джерелом, що

утверджувало могутність галицьких володарів [33.с.136]. Великого успіху у приєднанні Дністро-Подунав'я до галицької державної інфраструктури, на думку А.Н.Насонова, домігся Василько теребовлянський, який, володіючи останнім, з удільного володаря перетворився у могутнього володаря Дністра і Дунаю, сконцентрувавши в руках усю стержневу дністро-дунайську економіку. Про економічну могутність Василька говорить хоча факт виплати 2000 гривен полякам за полоненого брата Володаря. У його час Теребовль стає стольним центром Дністро-Дунайського пониззя, уся політика Теребовля була направлена на посилення влади княжіння у цьому регіоні [33,с.136]. По смерті князя Василька уся влада концентрується в особі князя Володимира Володаровича, як старшого в роді Ростиславичів, який переносить столичний центр до Галича. Характерно, що уже в цей час в державній структурі Дністро-Подунав'я ми знаємо два Галича: Галич Дністровський і Галич Дунайський, які у XI-XIV століттях знаходились у єдиній політичній і торгово-економічній інфраструктурі, про що наголошує нам грамота князя Івана Ростиславовича Берладника, що князь Іван Ростиславович утримував Малий Галич (на Дунаї) і Берлад від Галицького стола [11,с.366-368]. Дані свідчення можуть тільки наголошувати про більш ранній період політичної історії, який, можливо, розпочав свій відлік у греко-кельсько-римський час, можливо, у час, коли стародавні слов'яни внаслідок свого політичного і економічного розвитку призвели до залучення Дністро-Подунав'я у одну економічну і політичну інфраструктуру, про що ми уже говорили [38,с.269]. Що стосується історичних джерел про історію Галича і Галичини у час Української держави X-XIV століть, то її історична місія висвітлюється на сторінках вітчизняних джерел уже в XI столітті, а тобто з 1084 року, коли київський князь, за свідченням Печерського патерика, не пустив "гостей з Галича і лодій із Перемишля". Із даного повідомлення ми бачимо, що Галич за вагомістю після стольного Перемишля за своїми торгово-економічними спроможностями знаходиться на другому місці в торгово-економічній системі Перемишльського князівства. Другою є згадка про Галич 1125 роком у польських джерелах, за свідченнями яких

Володар після погрому поляків їздив з Перемишля в Галич збирати нове військо. Із цього свідчення ми теж бачимо, що Галич у першій чверті XII століття і у військовому розумінні теж стояв на другому місці після стольного Перемишля. У подальшому історія Дністро-Подунав'я пов'язується з Галичем дністровським, коли у 1141 році Перемишльський князь Володимир Володаревич переніс столицю у Галич. Уже з 1144 по 1153 рік Галич відіграє основну роль у політичній соціально-економічній історії Дністро-Подунав'я. У цей час, як наголошують джерела, галичани намагаються управляти усією Галичиною і своїм Дністро-Дунайським пониззям зокрема. Вони розпоряджаються за своїм бажанням галицьким столом, запрошують на нього із галицького пониззя із Берладі князя Івана Ростиславовича Берладника. Аналіз джерел дає право наголошувати, що у XI-XIV століттях галичани вважали Дністро-Дунайське пониззя своєю галицькою областю, у якій галицький князь тримав свою "засаду". Тут же, на думку О.О.Шахматова, тримав військову і політичну адміністрацію для збирання данини Іван Берладник від галицького стола [64,с.543]. За обставин утримання у Дністро-Подунав'ї сильної галицької адміністрації, галицькі князі, вважав А.А.Насонов, у XII-XIV століттях міцно контролювали Причорномор'я, у якому раніше господарювали візантійці, і завдяки цьому змогли запроваджувати у Галичині візантійську політичну, торгово-економічну та культурно-релігійну систему [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189].

Галичина XII-XIII століть більше походить на візантійсько-провінційну область, ніж на одну із адміністративно-політичних одиниць Руси-України, хоча Київський літопис і називає її у політичному розумінні Галицькою Україною. Однак, це не заважало Візантійській імперії теж вважати Галичину своєю складовою частиною, і називати "галицького архонта" – галицького князя, васалом візантійського імператора, який з дозволу візантійського імператора володіє Дністро-Подунав'ям [33,с.138]. Однак, як би не розглядати політичні амбіції візантійців, археологічні матеріали наголошують, що у IX-XIV століттях тут проживало слов'яно-українське населення, яке, як зауважує Київський літопис,

“присідало до Дунаю”, завжди тягнулося до слов’ян Галичини і складало з ними одне етнічне,політичне та культурно-релігійне угруповання, концентруючись у головних містах регіону Берладі і Малому Галичі [2,с.24-35].

На нашу думку, амбіції і тенденційність візантійських історичних джерел щодо Дністро-Подунав’я не підтверджуються жодними іншими джерелами, оскільки Візантія на початку XI століття фактично втратила свої придунайські володіння, передавши їх на утримання і захист Українській державі [8,с.34]. Як наголошувалось вище, коли роль Києва у цьому регіоні ослабла, Візантія знову пішла на військово-політичний союз з могутніми галицькими князями, який був зміцнений шлюбом з дочкою Перемишльського князя Володаря “Іриною і царевича Олексича”, що зафіксовано київським літописцем. Деякі дослідники вважають, що найширокомасштабнішу політику у Дністро-Подунав’ї проводив теребовлянський князь Василько, який “бажав населити його болгарами, переселити за допомогою союзу з половцями сюди й ляхів”. Власне князь Василько теребовлянський створив у Подунав’ї плацдарм, звідки тримав зв’язок з усіма центрально-європейськими країнами, дотримуючись союзу з Візантією. Могутність князя Василька теребовлянського у нижньому Подунав’ї у кінці XI – початку XII століття очевидна, він допомагає Візантії з гірським полком, на нього зважають половці й постійно допомагають йому в його зовнішньо-політичних кампаніях то проти поляків, то проти угрів. Князь Василько теребовлянський залишається в українській історії XII століття одним із найвпливовіших і наймогутніших князів і в Руси-Україні, про що свідчить факт визнання за ним Теребовлянського князівства і Дністро-Дунайського пониззя українськими можновладцями на Любецькому з’їзді у 1097 році. Страх руських князів перед могутністю князя Василька теребовлянського підтверджує сам факт його осліплення... [8,с.101-102].

Стратегічно важливим для Руси-України вважав Дністро-Дунайське пониззя великий київський князь Володимир Мономах. В 1116 році він, як свідчать літописи, послав Івана Войтишича і посадив своїх посадників по Дунаю від Дерста

до Келії. Про дальшу долю посадників Володимира Мономаха ми нічого не знаємо. Однак знаємо, що князь Володимир Мономах завжди був у тісному союзі і приязних стосунках з князем Васильком теребовлянським, вони разом відібрали Волинь у князя Ярослава волинського і посадили у ньому сина Володимира Мономаха. За цю послугу Володимир Мономах долучив до Василькових володінь у Подунав'ї і свої міста, а тобто, з 1116-1117 років усе гирло Дунаю перейшло у володіння теребовлянського князя Василька. Із цього часу до кінця XII століття. Дністро-Дунайське пониззя повністю контролювалося галицькими князями. У Берладі, за свідченням джерел, розташовувався галицький торговий флот "галицькі кубари", склади з безліччю різних товарів, знаходились галицькі риболовні артілі. Дністро-Подунав'я брало активну участь у політичному житті Галичини, як свідчать джерела, усі міста Подунав'я підтримували законні претензії Івана Берладника на галицький стіл. У час смути в Галичі і вигнання Івана Берладника зі столиці, Іван без будь-якого опору зайняв міста Подунав'я і, як наголошує літопис, "були усі раді йому". І тільки могутність столичної військово-політичної організації, очолюваної князем Ярославом Осмомислом, змусило галичан Дністро-Дунайського пониззя визнати своїм володарем князя Ярослава. З цього часу Дністро-Подунав'я цілковито було підкорене цьому визначному князю. Тут, як наголошує літописець, стояла "засада Ярослава" [33.с.141]. Цілком очевидно, що могутній князь Ярослав дуже швидко втамував претензії Івана Берладника, розігнавши своїми "залізними полками" ополчення князя Івана, і знову встановив контроль Галичини у пониззі. Джерела розповідають нам про великі діяння Ярослава Осмомисла, який міста по Дунаю розбудував, заселивши їх торговими людьми. І це не помилка літописця. Ці свідчення підкріплюються й іншими джерелами. Знайдений перелік городів руських дальніх і ближніх, який вчені датують XIII-XIV століттями, реально відповідає часу могутності Галицької України, а тобто XII-XIV століть [18,с.24-26]. В переліку цьому читаємо: "а з цієї сторони Дунаю при усті Дністра над морем: Бєлгород, Черн, Яський Торг, на Пруті ріці Романів Торг, на

Молдові Нечюн, в горах Корочюнів Камінь, Сучава, Серет, Баня, Чечюн, Коломия, Городок на Черемоші, Хотин на Дністрі" [20,с.2-22; с.167-201].

Якщо поглянути на карту, вірно зауважував російський дослідники М.Погодін, М.Барсов, то усі ці міста знаходяться на шляху із Подунав'я на Галич, тобто у стародавніх кордонах Галицького князівства [42,с.135-147; с.282-283]. Якщо за даною картою розглядати економічний і політичний розвиток цих Дністро-Дунайських міст, то стає очевидним, що у найстародавніші часи Дністро-Дунайське пониззя залежало від влади Перемишля, пізніше від регіонального центру Теребовлі, який закріпив за Галичиною остаточно ці землі. Вивищення Галича Дністровського у першій половині XII ст. при наявності Малого Галича на Дунаї, і це видно на карті, з'єднує цей регіон в одну етносистему, як політичну, так і економічну, про що наголошує нам "Слово о полку Ігоревім", згідно зі свідченнями якого князь Ярослав Осмомисл: "Затворив Дунаю ворота..., по Дунай суд рядить". Вислів: "по Дунай суд рядить" – чітко описує нам володіння Галицького володаря, що ми бачимо і на етнічній карті [18,с.24-26].

Існування такої політичної і економічної галицької структури у Дністро-Подунав'ї підтверджує і радянський дослідник А.І.Насонов, який вважав, що така монолітна "галицька державна структура" дійсно існувала у XI-XIV століттях і проіснувала вона, на думку дослідника, до татаро-монгольського нашестя, охоплюючи території Дністро-Дунайського пониззя, (від нижнього Галича), майбутню Молдавію, Буковину, Карпати, усе Прикарпаття і Подністров'я і закінчувалася подністровським Галичем [33,с.144]. Нещодавно нову гіпотезу щодо галицького Дністро-Дунайського пониззя висунув український історик М.Ф.Котляр, що кордон Галицького князівства часів Ярослава Осмомисла проходив по середині ріки Дністер в районі Ушиці, Бакоти, Василіва, Калюса. У Дністро-Дунайському пониззі, на його думку, проживали якісь "руські поселенці", "бродники", "руська вольниця", яких в один час очолював князь Іван Берладник, захоплюючи галицькі торгові кораблі, руйнуючи там галицьку торгівлю. Таким чином, робить висновок М.Ф.Котляр, усі ці бродники у Дністро-

Подунав'ї загострювали політичні стосунки Половецьких ханств, Візантійської імперії, Угорського королівства, Польських князівств і Галицького князівства. Міцна влада князя Ярослава Осмомисла до Дунаю, на думку М.Ф.Котляра, є перебільшенням літописця [24,с.22; с.20-31, с.98-117].

Досить приблизні формулювання М.Ф.Котляра не допомагають нам зрозуміти, як такі могутні володарі Галичини, як: Ростислав, Володар, Володимир Володаревич, Василько теребовлянський, Ярослав Осмомисл, що своїми "залізними полками" відчиняв ворота Києву, не змогли впоратися з "берладниками, "бродниками", так званою, як наголошував М.Ф.Котляр, дністро-дунайською вольницею. Не зрозуміло, як проводила б торгівлю Українська держава у X-XIV століттях, якщо б вона не з'ясувала ці життєво важливі питання. Отже, М.Ф.Котляр всупереч сукупності джерел, не бачить присутності Галичини у Дністро-Дунайському пониззі. Археолог Б.О.Тимощук, на думку М.Ф.Котляра, перебільшує присутність слов'ян і галичан у Дністро-Дунайському пониззі. Згідно з висновками М.Ф.Котляра, галицькі князі упродовж XI-XIV століть "відсиджувалися за галицькими мурами і споглядали, як там бродники, розбійники влаштовували собі вольницю" [24,с.22; с.20-31, с.98-117].

Зауважимо лиш, що така позиція М.Ф.Котляра повністю антинаукова навіть з позицій визначних радянських вчених, таких як В.Т.Пашуто, М.Н.Тихомирова, Б.О.Рибакова, де останній, проаналізувавши усі джерела, не сумнівався в існуванні "Західноруської державності від Карпат до Дунаю" [45,с.508; с.158; с.37]. Із "досліджень" М.Ф.Котляра видно, що усі наявні документи, грамота Івана Ростиславовича, князя Берладського, свідчення Ворскресенського літопису, "Слова о полку Ігоревім" і витяги літописів В.Н.Татищева, на які він, зокрема, усюди у своїй творчості посилається, ні археологічні речові матеріали, які свідчать про приналежність Дністро-Подунав'я у XI-XIV століть до Української держави, не є достовірними [3,с.23-48].

У своїх висновках київський історик М.Ф.Котляр "не може угледіти його приналежність у XI-XIV століттях до Української

держави у загальному і до Галицької України зокрема" [24,с.22; с.20-31, с.98-117].

Дослідження М.Ф.Котляра наголошують, що бродники, вольниця Дністро-Подунав'я стояли вище за військовою спроможністю, ніж військово-політична організація Української держави навіть у час її найбільшого розквіту. Не зрозуміло, як так сталося, що князь Володимир галицький, який володів уділом у Київській землі, не володів Дністро-Подунав'ям, яке, до речі, за свідченнями історика В.М.Татищева, постачало йому військо для ведення боротьби проти київського князя, а значить, політично і соціально-економічно було залежним від нього, оскільки підтримувало його у військових кампаніях [24,с.22; с.20-31, с.98-117].

Не розуміє висновків М.Ф.Котляра і дослідник із Московського державного університету, А.А.Пауткін, який вважає, що Дністро-Подунав'я завжди було частиною Галичини. Уже перший знаменитий князь Ростислав Тмутараканський зробив Дністро-Подунав'я своєю внутрішньою територією... Князь Володар перемишльський і особливо князь Василько теребовлянський закріпили Дністро-Подунав'я за Галичиною остаточно. Син Володимира Володаревича Ярослав Осмомисл отримав від батька у спадок велику державу, що простягалася від Дністра до Дунаю [40,с.11]. На запитання М.Ф.Котляра, чия була земля Нижньо-Дунайська, відповідь дав ще вчений XIX ст. Д.Зубрицький: "Якщо б ці міста у Подунав'ї належали якійсь вольниці чи зарубіжній державі окрім Галицької, то вона не стерпіла би, щоб у її володіннях розташовувались шайки розбійників, яких би навіть очолював князь Іван. А це значить, що ця земля була вотчиною князя Івана, який не грабував її, а розбудовував урядував у ній від галицького стола, влаштовував склади товарів, розширював торгівлю. Ярослав Осмомисл теж мав її за свою отчину, по Дунай суд рядив. Галицькі міста на Дунаї, – наголошував Д.Зубрицький, - розташовувались на територіях уличів і тиверців, які у час князювання Ярослава Осмомисла уже були галичанами" [40,с.11].

В цей час у Дунайських володіннях Галицького князівства, на думку дослідника, велась жвава торгівля. Із Малого Галича і Берладі виходили в море і брали курс на Візантію, а також німецькі міста (бурги) на Дунаї галицькі купці. Галицьке Подунав'я давало великі доходи галицьким князям, ці доходи і утримували велику галицьку армію. Без сумніву, наголошував Д.Зубрицький, що князь Ярослав Осмомисл добре стеріг свої дунайські володіння. За таких обставин, коли у Подунав'ї стояла "Засада Ярославова", не могла там же одночасно процвітати вольниця. Коли князь Іван перестав коритися, сюди ж зразу прийшли добірні галицькі полки і, як зауважує літописець "утишили Пониззя" силою зброї дністровського Галича [12,с.366-381; с.2-22]. Князь Ярослав Осмомисл, на думку М.Дашкевича, був настільки могутній, що бунт князя Івана Берладника навіть при підтримці половців був швидко припинений, сам же Іван Берладник був змушений покинути Подунайські городи і назавжди розпрощатися зі своїм уділом. Самі ж претензії на галицький престол Івана може говорити про певну економічну могутність князя Івана Берладника, якого підтримували підвладні йому дунайські міста [12,с.367-369; с.2-22].

Стосовно подунайських міст Галичини, то галицький дослідник XIX століття І.Шараневич вважав, що приєднані вони до Галицького князівства були князя Ростиславовичами по смерті князя Ростислава і з'єднані з Галичиною князями Володарем і Васильком. Князь Володимир Володарович, галицький розбудував Подунайське пониззя, особливою колонію з великого Галича на Дністрі, улаштував Малий подунайський Галич, поставивши військові залоги у найбільших містах: Берладі, Текучому і других. Звідтіля вів торгівлю з усіма європейськими країнами, від чого мав великі доходи. Торговельні свободи надані цим же купцям швидко перетворили ці міста у могутні торгові центри. Князь же Іван Ростиславович урядував у них на правах васала, однак з правом самостійного контролю міжнародною торгівлею [63,с.36-37]. Український історик П.П.Толочко вважає, що район Семиграддя, Серету і Дунайського пониззя були введені до складу Галицького князівства тільки у княжіння енергійного Володимира Володаревича (1141-1153). Князь

Володимир галицький, на його думку, був перший галицький князь, який стабілізував ситуацію у Дністро-Дунайському пониззі [58,с.120]. Його поправляє Б.О.Рибаков, наголошуючи, що Дністро-Дунайське пониззя управлялося уже Перемишльським князем Володарем Ростиславовичем, який правив ним із Берладі. Однак, після Любецького з'їзду він передав ці землі брату Васильку князю теребовлянському, для збільшення його володінь. У подальшому їх наслідував князь Володимир галицький і його син Ярослав "Осмомисл" [46,с.303-516]. М.Н.Тихомиров вважав, що Дунайські землі Галичина закріпила за собою у час князювання Ярослава Осмомисла, який "затворив ворота Дунаю..., по Дунай суд рядячи", приєднав до своєї держави уличів і тиверців. Могутність князя Ярослава Галицького на Дунаї М.Н.Тихомиров пов'язував улаштуванням останнім широкомасштабної торгівлі через збагачення, від якої Галицьке князівство перетворилось у наймогутнішу державу "Південно-Західної Руси" [57,с.31-35]. Як бачимо, більшість дослідників пов'язують Подунав'я із Галичиною винятково з часом Ярослава Осмомисла, тобто з часом, коли про фактичне володіння галицьким князем Подунав'я пише багато джерел. Зокрема, першим на це звернув увагу В.Н.Татищев, який характеризував Ярослава Осмомисла і його діяння в Дністро-Дунайському пониззі витягами з літописів, що не дійшли до нас: "Земля же його в усьому була багата, процвітала і множилася в людях. Учені майстри і ремісники з усіх країн до нього приходили і міста населяли, якими збагачувалася земля Галицька усім. По Дунаю міста укріпив, купцями населив, що торгували через море в греки і ремесла влаштовувати від своїх доходів помагав" [54,с.143]. Б.О.Рибаков доповнює свідчення В.Н.Татищева витягами "Слова о полку Ігоревім" – "Затворив Дунаю ворота... По Дунай суд сядив". Усі ці свідчення є дуже схожими на свідчення Татищевських витягів: "по Дунаю городи укріпив...дунайські міста купцями населив, що відповідає історичному положенню справ у Галицькому князівстві часів правління ним Ярославом Осмомислом" [47,с.266-268].

В цей же час Галицька земля із Дністро-Подунав'я встановлювала найширші торгово-економічні і політичні

стосунки. Галицьке князівство постійно надає військову допомогу Візантії. Ми уже вище наголошували, що на допомогу Візантії ходив з гірськими полками князь Василько, доповнює свідчення київського літописця і витяг Татищевського літопису, згідно зі свідченнями якого: “військо Ярослава Осмомисла постійно грекам помагало, хоробрі битви у нього були...” [54,с.143].

Джерела по-різному оцінюють стосунки Візантії з Галичиною із-за Дністро-Подунав’я. Візантійські джерела, про що наголошувалось вище, вважають, що Галицьке князівство володіло Дністро-Дунайським пониззям з волі візантійського імператора. Згідно з цими свідченнями, галицькі князі були васалами Візантійської імперії, а Галичина однією із “топархій” – її областей, за військову допомогу і захист внутрішніх областей Візантійської імперії імператори і надали, як за службу галицьким князям Дністро-Подунав’я [8,с.46-53]. Однак, сукупність історичних джерел 30-40 років XII століть говорять про незалежну політику Галицького князівства відносно Візантійської імперії і входження останнього в державну структуру Руси-України. На нашу думку, у 60 роках XII століття Візантійська імперія намагалася відновити своє панування на нижньому Дунаї. Щоб протидіяти цьому, галицький князь уклав союз з Угорською державою проти імператора Мануїла, і одна із дочок Ярослава стала угорською королевою, дружиною угорського короля Стефана. В цей же час Ярослав Осмомисл допомагав своєму родичу Андроніку Комнину у його боротьбі за імператорський трон. Як бачимо, Галичина і Візантія в 60 роках були у напружених стосунках. З цього погляду київський літописець наголошує: “із Царгорода прибіг до Ярослава брат царів кир Андронік і прийняв його Ярослав з великою любов’ю дав йому на утримання декілька міст” (можливо, Подунайських). Андронік подружився з галицьким володарем, брав участь у його управлінні князівством, святах, ловах, особливо проявив себе на полюванні на зубра. Він навіть засідав разом з князем Ярославом Володимировичем у князівській думі і був знайомий з усіма галицькими боярами”. Однак, візантійський принц Андронік пробув у Галичині не довго, оскільки

імператор Мануїл пішов на примирення і прислав за ним велике посольство, даючи гарантії і просив Андроніка повернутися у Візантію. Зі свого погляду київський літописець так описує цю подію: “Потім же прислав цар двох митрополитів, запрошуючи Андроніка повернутися до себе. Ярослав же відпустив до нього Андроніка з великою честю, приставив до нього єпископа свого Кузьму і мужів своїх перших” [49,с.234-235].

Після повернення царевича Андроніка в Костянтинополь, візантійський імператор Мануїл зумів внаслідок такої широкомасштабної політичної діяльності і поступок Галицькому князя, як торгово-економічних, так і політичних, розірвати союз Угорщини і Галичини і відновити візантійсько-галицький союз. Маючи намір напасти на Угорщину, імператор Мануїл побажав мати у тилу свого ворога традиційно союзника. У зв’язку з чим він зразу же після відновлення союзу між Візантією і Галичиною попросив військову допомогу у галицького князя. За свідченнями візантійського хроніста Кіннама в Тавроскіфію (Русь-Україну) був відправлений посол, що виводив свій рід від Комненів, він повинен був нагадати правителю Русів (володарю Руси-України) про укладення з імператором договору і дорікнути за порушення договору з Візантією галицького князя, який гостинно прийняв у себе втікача із тюрми Андроніка. В той час володар Української держави Ростислав Мстиславович був правителем не міцним, він сам шукав дружби з могутнім Ярославом Осмомислом і у Костянтинополі знали про це, тому сповіщає Кіннам, візантійський імператор відправив окремого посла і до галицького князя Ярослава Осмомисла, закликаючи його до війни з Угорщиною. Дослідник М.Ф.Котляр вважає, що галицький князь брав участь у війні з Угорщиною на боці Візантії [23,с.23-47; 24,с.14-39; с.24-48].

Особливо дружніх відносин Галицька Україна досягла з Візантією у час, коли на візантійському престолі утвердився друг Ярослава Осмомисла Андронік Комнин. Стіни палат-переходів, як подає візантійський хроніст Нікіта Хоніат, були викладені із мозаїки картинами, які повинні були нагадувати імператору про його життя у дружній Галичині. На одній із стел, за свідченнями хроніста, були зображені імператор

Андронік і галицький князь Ярослав Осмомисл під час їхнього полювання на кабана. Двоє кінних можновладців вбивають кабана, а майбутній імператор Андронік пронизує його списом. Та дружба ця була короткочасною, як зазначають візантійські джерела, у 1185 році, імператор Андронік втратив популярність у народі і перед загрозою скинення з престолу знову намагався втекти до гостинного галицького князя і родича Ярослава Осмомисла. Та втеча була невдалою, по дорозі його піймали і стратили. Факти дворазової втечі царевича Андроніка Комнина в Галичину можуть свідчити, що Галичина відносно Візантії була сусідньою країною і рубіж проходив, безсумнівно, по Дунаю, що підтверджується "Словом о полку Ігоревім", а саме, "Ярослав торгує з греками через море, по Дунай суд рядить, затворив ворота Дунаю". З цього приводу М.Н.Тихомиров наголошував, що зображення в "Слові о полку Ігоревім" Ярослава "Осмомисла" проходить ще при його житті. Можливо, "Слово", як билинний епос, співалося ще при житті Ярослава боянами при його дворі в честь возвеличення добродіянь галицького князя. Галицька земля у "Слові о полку Ігоревім" велика і багата своїми Дністро-Дунайськими володіннями, зображена в зеніті своєї політичної могутності. Усі джерела абсолютно не натякають на якусь військову чи розбійницьку загрозу. Немає ніяких "бродників, берладників-розбійників", вольниці у Дністро-Дунайському пониззі. Ми бачимо чітке державне управління. "Ярослав Подунав'я купцями населив, міста там укріпив, гроші на розбудову торгівлі виділяв, після чого через море з греками торгував. По Дунай суд рядив". Отже, немає ніякого сумніву щодо приналежності Дністро-Подунав'я до Галицької України у XI-XIV століттях, в чому не впевнений київський дослідник М.Ф.Котляр [23,с.23-47; 24,с.14-39; с.24-48; 57,с.31-32].

Під трохи іншим кутом світобачення розглядав землі Галицької України І.П.Крип'якевич. Він вважав, що галицькі війська Володимира Володаревича могли закріпитися в подунайських містах і бояри від його імені управляти цим регіоном Галичини. Після смерті князя Володимира Володаровича, там вокняжився за згодою місцевих бояр його родич князь Іван Ростиславович, відомий в історичній

літературі, як князь Берладський, який, не даючи в галицьку казну прибутків від причорноморської торгівлі, багатіючи, почав претендувати на галицький престол. Маючи маєтності, гроші, він задля цього почав наймати половців, вольницю, з метою організувати похід на стольний Галич. Новому галицькому володарю Ярославу Володимировичу довелося знову їх вборонити перед непокірним родичем. Князь Іван Берладник, щоб мати хоча б якусь юридичну основу свого князювання і моральну, а може й військову підтримку, визнав владу візантійського імператора, що було предметом ворогування Ярослава Володимировича і візантійського імператора Мануїла у противагу тому, що Ярослав Осмомисл прийняв утікача із полону Андроніка Комнина, претендента на імператорський престол і уклав союз з Угорщиною. Здогад такої нашої реконструкції підтверджується фактом втечі після вигнання князем Ярославом Володимировичем Івана Берладника з Подунав'я у Візантію в місто Салоніки, де він і помер, як наголошує київський літопис, від отруєння. І тільки примирення імператора Мануїла Комнина з галицьким князем Ярославом Осмомислом і остаточне визнання Візантією за Галичиною Дністро-Дунайського пониззя розірвало галицько-угорський союз і змусило Ярослава Осмомисла вступити у війну з Угорщиною на боці Візантії. Що стосується союзного договору Галицької України і Візантійської імперії, то його основа, на нашу думку, завжди базувалася на визнанні Дністро-Подунав'я Візантією за Галичиною і надання Галичиною військової допомоги Візантії у випадку необхідності, а також захисту її володінь від степовиків[20,с.2-22; с.167-201].

Реальний союз Галицької України і Візантії проглядається у джерелах уже в XI столітті, про що наголошувалось вище. Отже, за союзним договором Візантії і Галицької України за останньою було визнано Дністро-Подунав'я. Тільки за таких обставин міг ходити на допомогу Візантії, за свідченням Анни Комнин, князь Василько з гірським полком, а також Ярослав, як засвідчував В.Н.Татищев з витягів невідомих літописів, "грекам помагав". Власне, союз Володимира Володаревича з Візантійською імперією врятував Володимира Володаревича

від розгрому під Перемишлем угорським королем і великим київським князем. Князь Володимирко, як зауважують джерела, супроти останніх зібрав усю Галицьку землю. На поміч йому прийшли усі берладські полки, а також найняті серби і болгари. Однак, битва була програна і, узнавши про це, як засвідчують візантійські джерела, візантійський імператор побажав помститися за свого родича і союзника і наніс удар у спину Угорської держави. Візантійські війська маршем вступили в Угорщину, змусивши угорського короля швидко укласти мир з Володимиром галицьким, оскільки війна на два фронти могла стати катастрофою для Угорського королівства. В зв'язку з цим король сказав київському князю.: "цар грецький на мене сердитий, встав на мене, мушу стерегтися...". Як бачимо із Татищевських джерел, у війні Володимира галицького брали участь на його боці берладські полки, а також найняті Володимиром серби і болгари, що може означати, що князь Володимир Галицький вів на Дунаї широкомасштабну політичну діяльність, усіх тонкощів якої, за браком джерел, ми так ніколи і не взнаємо. Однак, безсумнівним є те, що Дністро-Подунав'я було складовою частиною Галичини. Так, І.П.Крип'якевич припускав, що могутність Галичини на Дунаї слід відчисляти з того часу, коли Берладською волостю Галичини управляв князь Іван Берладник, про що нам сповіщає його грамота. Очевидно, Іван Берладник своєю діяльністю складав у Подунайському регіоні і певний авторитет, інакше не можна зрозуміти вияву такої палкої любові Берладської волості до його сина Ростислава. Берладська волость за своїм соціальним станом була демократичнішою, ніж центральна Галичина, де усім заправляли бояри і населення від них терпіло великий гніт. У зв'язку з цим частина бояр і смердів бажала скинути цей боярський гніт, закликала Івана на галицький престол, як свідчить літопис: "як тільки стяги покажеш, ми відійдемо від Ярослава". Та князь Ярослав був могутній, його випробувані у боях воєводи і "заковані в залізо полки", які, як свідчить Татищевське джерело: "через море грекам помагали", швидко вибили непокірного Івана з Подунав'я. Тому мав рацію дослідник В.М.Татищев, наголошуючи, що після укріплення галичан в Подунав'ї князь

Ярослав там: “гради укріпив, купцями населив, ремесла улаштував, через море з греками торгуючи” [22,с.77-79; с.143-144].

Цілком здається має рацію дослідник М.Дашкевич, наголошуючи на тому, що Подунав’я у час Ярослава було складовою частиною Галичини тому, що у князя Ярослава була велика військова сила. “Засада Ярослава” утримувала у покорі Галицькому князю усе Подунав’я, яким “від галицького стола” управляли після вигнання князя Івана Берладника його віддані бояри. Подунайське населення терпіло від свавілля бояр. Один раз, наголошував М.Дашкевич, воно повстало і підтримало Івана Ростиславовича, та прийшли добірні галицькі полки “залізні полки”, чи “засада Ярославова” і все стало по старому. Отже, повстання Івана у Подунав’ї, на думку дослідника, не змінило соціального становища його торгово-ремісничого населення, яке як і раніше було змушене платити великі податки галицьким князям і боярам [13,с.22-35].

Досліник В.Т.Пашуто відмічає, що в Причорномор’ї в Подунайських містах, які знаходились далеко від рук галицького князя, бояри галицькі почували себе повновладними володарями, вони підтримували торгово-економічні зв’язки з половецькими ханами, з сусідніми намісниками візантійських, угорських, болгарських областей [35,с.169].

Дослідник М.Д.Пріселков писав, що внаслідок володіння галицькими князями Подунав’ям, через яке вони були зв’язані з Європою та Азією широкомасштабними політичними стосунками, галицькому князю необхідно було утримувати при своєму дворі багато досвідчених у зовнішньополітичних зв’язках людей, які знали половецьку, грецьку, німецьку, польську, чеську, угорську, болгарську й інші мови. Сам князь Ярослав за знання великої кількості іноземних мов називається джерелами “Осмомисл”, який “однією своєю головою тримав усю Галицьку землю” [43,с.10-11].

Отже, як бачимо із сукупності джерел, що територія Дністро-Подунав’я з слов’янських часів із раннього часу становлення Української держави постійно знаходилася у

сфері впливу Руси-Укаїни, а в кінці XI – початку XII століття вона переходить під протекторат Галицької України, яка переймає у регіоні першість, як вважав радянський дослідник В.Т.Пашуто, внаслідок могутніх торгово-економічних зв'язків Галичини з країнами Південно-Західної Європи. Торгівля була, на його думку, ключем могутності Галицького князівства у Подунав'ї зокрема [36,с.168]. Галичина мала у Подунав'ї великі торговельні факторії, торгові кораблі, чи навіть флотилії, які, навантажені різноманітними товарами, пливли вверх по Дністру до стольного Галича, де продавалися на багатому галицькому ринку [31,с.38]. Така широкомасштабна торговельна політика галицьких князів в регіоні Подунав'я зумовлювала процес припливу галицького населення із центральної Галичини в Подунав'я у такі могутні центри галицької торгівлі, як Дрествин, Черн, Білгород. Малий Галич, Берлад, які завдяки зусиллю галичан стають центрами міжнародної торгівлі, ремесла, а в зовнішньополітичному масштабі – гордістю Галицької України [17,с.433].

На Дунаї, на думку дослідника В.Т.Пашуто, Русь-Україна торгувала з Чехією, Угорщиною, Німеччиною, а пізніше – з усією Європою. У час же могутності Києва у X-XI століттях, власне через Подунав'я, яке було транзитним регіоном, Галичина пов'язувала торгівлею усю Русь-Україну, що проходила через неї із західного і східного світу. Про міцні позиції Галицької України у Подунав'ї наголошував дослідник і говорить грамота від 1134 р. князя Берладського, достовірність якої признавали М.Дашкевич, П.Муфутчієв, М.С.Грушевський, В.В.Мародін, М.Н.Тихомиров, Б.О.Рибаков і багато інших дослідників [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-89].

Без сумніву, що у цей час у Галицької України існували широкомасштабні політичні і торгово-економічні зв'язки з Візантією, де остання навіть вважала "галицького архонта" васалом імператора. Дякуючи такому статусу упродовж XI-XIV століть Галичина черпала з Візантії культурну, економічну і політичну могутність, що дало можливість Галичу у XIII ст. перерости після занепаду Києва у столицю Руси-України. Ці зв'язки ослабли тоді, коли у Дністро-Дунайське пониззя ввірвались монголо-татари [36,с.170-172].

Як зауважують джерела, у час найбільших дружніх стосунків між Візантією і Галицькою Україною із Візантійського Причорномор'я у Галицьке Подунав'я і центральну Галичину поступали вина, шовк, пряності, паволоки (золототкана тканина) й інші візантійські товари, предмети розкоші, ремісничі товари, землеробський реманент. Із літописів ми знаємо, що давньоукраїнська держава із Подунав'я торгувала з усією Європою. "Добрі люди" із Руси-України везли: хутра, мед, віск, хліб, шкури звірів і інші товари, а завозили усе необхідне з Європи, особливо те, що користувалося предметом попиту у знаті та давньоукраїнського населення. Джерела дають право наголошувати, що активною торгівлею була річкова і морська торгівля, яка через водні магістралі: Дніпра, Дністра, Дунаю зв'язувала Київ, Галич навіть з Рененбургом і Віднем [9,с.188-190].

Дослідник Б.О.Рибаков зауважував, що володарювання Галицьким князівством Подунав'я автоматично вводив останнє у міжнародну загальноєвропейську торгівлю. Торговий шлях зі стольного Галича, Малого Галича на Дунаї чи Берлада зв'язував Галицьке князівство з європейським торгово-економічним і політичним світом, який внаслідок широкомасштабної торгівлі, політичних зв'язків висувається у другій половині XII ст. за роллю і значенням в Руси-Україні на перше місце після стольного Києва. Князь Ярослав Осмомисл, наголошує Б.О.Рибаков, був володарем могутньої Західно-Руської держави, що опиралася на Карпати і Дунай "підпер гори угорські своїми залізними полками... кидав бремени через облаки... по Дунай суд рядячи..." [46,с.508, с.518].

Цілком очевидно, наголошують Санкт-Петербургські вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворниченко, що могутність Галицької Руси на Дунаї зароджувалась не у час Ярослава Осмомисла. Вона проглядається уже у XI-XII століттях. Важко повірити, щоби галицькі князі, починаючи з Володар, не намагалися поєднати Карпати з Дунаєм у єдине політичне тло і не ширити свою територію від Сяну до нижнього Подністров'я і Подунав'я. Очевидно, володарювання Дністро-Подунав'ям у час Володаря, відзначають І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворниченко,

було уже закономірністю. Літописи відзначають, що стосовно перших походів руських князів на Візантію у джерелах фігурує якийсь воєвода-боярин Уліб від хорвато-тиверського князя Владислава. Польські джерела, зокрема Ян Длугош, називають цього останнього хорватського князя Всеволодімером, дочка (сестра) якого була вдруге видана заміж за сина Мешка краківського Болеслава. На думку І.Я.Фроянова і А.Ю.Дворниченка, цей Володіслав-Всеволодімер і був останнім володарем Великої чи Білої Хорватії, держави хорватів уличів і тиверців, що проживали від Карпатських гір до Подністров'я, де останні тиверці, як зауважує київський літописець, "присідали до Дунаю". Власне ці хорвати (Велика чи Біла подністровська Хорватія), країна хорватів, уличів і тиверців, і були остаточно внесені Володимиром у 992-993 роках до складу давньоукраїнської держави. До цього часу вона уособлювала, як засвідчують галицькі джерела, стародавню Галицьку Україну, без сумніву з Дністро-Дунайськими землями, на яких проживали тиверці, що може переконливо засвідчувати стародавню приналежність Дністро-Подунав'я до Хорватії-Галичини [62,с.103-106]. Характерно, що дані дослідники наголошують на існуванні у час походу хорвато-тиверського військово-політичного союзу, з яким Володимир проводив війни винятково із-за Подунав'я – регіону широкомасштабної міжнародної торгівлі, яким цей військово-політичний союз чи держава Велика чи Біла Хорватія контролювала із свого Перемишльського центру. Суперництво торгово-економічне Подністровсько-Дунайського і Подніпровського центрів очевидне. Усе це призвело до розв'язання питання у 992-993 роках військовим шляхом і підкорення усієї дунайської торгівлі Київським центром. Як бачимо із сукупності свідчень, цілком ймовірно, що війна між Руссю-Україною і Великою Хорватією виникла із-за торгово-економічного суперництва. Підтвердженням наших припущень постає билинний епос тієї доби "Дюк Степанович", у якому, на нашу думку, і відбиті соціально-економічні і політичні протиріччя Руси-України і Подністровської Хорватії. Билинний епос зображує нам, насамперед, стосунки соціально-економічні напередодні русько-хорватської війни. Із свідчень даного джерела, яке ми

датуємо останньою чвертю X століття, випливають усі протиріччя із-за контролювання Подністровською Хорватією Дністро-Дунайської торгівлі, яку захотіла підкорити Київська Русь. Така наша точка зору підтверджується фактами з київського літопису, за свідченнями якого ми бачимо війни, спрямовані Київською Руссю у Дністро-Дунайський регіон у землі тиверців, уличів, хорватів, політичне об'єднання яких руський літописець Нестор називає "Великою Скіфією". У нашому розумінні, згідно зі свідченнями візантійських джерел, це Велика чи Біла Хорватія [65,с.33]. Що ж до правильності наших висновків, то вони підтверджуються висновками російського вченого О.О.Шахматова, який розташовував древню Хорватію у Галичині і по всьому басейну Дністра. Він вважав, що у першій половині IX століття хорвати утворили самостійну державу, Велику чи Білу Хорватію, про яку повідомляє персидський географ першої половини X століття [50,с.12-24; с.33].

Дослідник наголошував, що Хорватія Подністровська зовсім не належала до східного слов'янства і ще у IX столітті уособлювала уламок великої колись на подністровських землях могутньої держави слов'ян – Великої чи Білої Хорватії, яка зуміла політично контролювати Дністро-Карпато-Нижньо-Дунайський регіон до часу підкорення зміцнілою політично і економічно внаслідок воєн у X столітті Руссю-Україною [50,с.12-24; с.33].

Сучасний київський дослідник В.Сергійчук теж вважає Подністровську Хорватію однією із древніх слов'янських держав. Він зауважує, що держава у подністровських слов'ян, нові форми політичного і економічного самоврядування, політичні, торговельні центри виникають після відходу гунів із цих земель. На його думку, у V столітті нашої ери розрізнені племена слов'ян Карпат, Прикарпаття, Подністров'я і Подунав'я консолідуються в один слов'янський конгломерат, який у візантійських джерелах фіксується як Велика чи Біла Хорватія. Розвиваючи своє феодальне суспільство, хорвати досягли у IX столітті своєї найбільшої політичної могутності. В кінці X на початку XI століття, хорвати Подністров'я, на думку В.Сергійчука, перебували у напів васальній залежності від великого київського князя

[4,с.80-85]. Дослідник В.Мельник вважає, що приєднання подністровських хорватів до складу давньоукраїнської держави прискорило українізацію прикарпатських хорват. Упродовж XI століття хорвати набули рис давньоукраїнської народності [6,с.53].

Дуже суттєвими свідченнями на користь висунутої нами гіпотези є лінгвістичні та топографічні дані. Ще у XIX столітті вони дозволили російському досліднику М.П.Барсову зробити висновок, що хорвати займали територію з обох боків Карпат, і що їх землі доходили до Західного Бугу і ріки Прип'яті, а також простягалися уздовж усієї течії Дністра [59,с.171].

Сучасний український дослідник Д.Бучко, розглянувши стародавні назви Прикарпаття Подністров'я: Тисмениця, Тлумач, Снятин, Рогатин, Коломия, Отиня, Княждвір, Гостів, Уніж, Хотимир, Драгомирчани, Драгасилів, Братиків й інші, прийшов до висновку, що усі вони відносяться до ранньослов'янського часу, а тобто, до V століття нашої ери [7,с.52]. Сучасні російські дослідники В.Іванов і В.Топоров вважають, що топонім Тисмениця і багато інших, нами вище наведених, слід відносити до ранніх стадій слов'янського етнотворення. Д.Бучко зараховує в цей розряд і топоніми Велесниця і Чернелиця. Що стосується древньослов'янських назв Галичини: Драгомир, Хотимир, Тумир, Богомир, Богородчани, Перемишль, Перемишляни, а також власні назви: Галич, Божич, Тлумач, то вони, на нашу думку, південнослов'янського походження. Російський славіст М.Морошкін вважає, що поселення з власними іменами Драгомірко, Драгомір, Любомир, Хотимир, Тумир, що і сьогодні є загально вживані в Галичині, відомі сьогодні і у мові південних слов'ян, де вони теж зафіксовані лінгвістами. Чехословацький славіст Я.Свобода теж вважає, що древньослов'янські назви Галичини: Драгомір, Хотимір, Тумир, Любомир і ін. теж фіксуються лише у південних слов'ян [44,с.74]. Російський історіограф В.В.Мавродін пов'язував поселення слов'ян Прикарпаття і Подністров'я з назвами: Береза, Березина, Грабівці, Берестя, Яблуниця з древніми венедами, які більшістю істориками пов'язуються з предками слов'ян [66,s.309]. Сучасний український дослідник

Т.Марко вважає, що рослинна символіка слов'ян Прикарпаття відіграла важливе значення при формуванні регіонального слов'янського етносу [27,с.432].

Багато дослідників взагалі зараховують топоніміку Прикарпаття і Подністров'я у доєвропейсько-праслов'янську архаїчну структуру, в тому числі, і гідроніми, які поширюються навіть у Малу Азію, наприклад, хетський етнос з його мовою, в основі якої лежить праслов'янська, яка і має з хетською мовною структурою топонімічні паралелі. Виділення хеттської мови із групи індоєвропейських мов яскраво підтверджують дослідження у Прикарпатському регіоні. Ореол її цілісності дослідник І.Железняк спостерігає у пізньослов'янський і давньоруський час [29,с.83; с.10-68; 68-93]. Давньоукраїнські (слов'янські) топоніми, притаманні територіям від Карпат до нижнього Подністров'я і Подунав'я, простежує український дослідник Л.Масенко, який пов'язує усю територію цього регіону з назвами двох основних місцевостей, назва яких "верх" – означає територію Карпат і верхнього Подністров'я, а "низ" – середнього і нижнього Подністров'я і Подунав'я. Л.Масенко вважає, що центром орієнтації у давньослов'янський і давньоруський час були Карпати, які відіграли головну роль у житті місцевого давньослов'янського населення, що у етнокультурному розумінні становило одне ціле від гірського масиву Подністров'я і до нижнього Подунав'я. Назва "Пониззя" охоплювала землі середнього і нижнього Подністров'я і його приток, а також територію Попруття до нижнього Подунав'я, де, згідно з даними джерел, були розташовані давньослов'янські міста: Нижній Галич, Берлад, Толмач, Текучий, Романів Торг й ін. [16,с.8-9]. Область "Пониззя", наголошує Л.Масенко, безсумнівно, становила невід'ємну частину Галичини у слов'янський і давньоруський час. "Пониззям" від галицького стола володів уже князь Іван Ростиславович Берладник [30,с.83]. Подальші свідчення джерел, зокрема Галицько-Волинського літопису від 1226 року: "Мстислав дав Галич королевичу Андрію, а сам взяв "Пониззя"; Від 1229 року літопис свідчить: "Прислали галичани послів до Данила говорячи – Судислав пішов у "Пониззя"; у 1240 році літописець пише: "Доброслав же

вокняжився собі... і увійшов у Бакоту і все “Пониззя” взяв, Григорій же Васильович собі Гірську країну Перемишльську думає отримати” [30,с.84]. Дослідник Т.Марко робить висновок, що назва “Пониззя” у старогалицькому лексиконі означає місце, що знаходиться нижче іншої частини Галичини, гірської і передгір’я, з назвою Верх чи гірської країни Перемишльської і протиставляється останній у географічному розумінні, де нижнє Подністров’я і галицьке Подунав’я, уся ця територія і є “Пониззя” [20,с.2-22; 21,с.163-189]. Самі ж галичани у давньоукраїнський час називали землі між Дністром і нижнім Дунаєм Україною, Галицькою Україною. Літопис руський від 1189 року пише: “Галичани послали по Ростислава князя берладського, кличучи його в Галич на княжіння. Він же, почувши це в Берладі, радий був цьому” [48,с.33; с,103-128]. Отже, Дністро-Подунав’я навіть у XII столітті становило окраїну відносно могутнього верхньо-дністровського центру Галича, будучи складовою частиною Галицького князівства [36,с.236-238]. При усій сукупності лінгвістичних, топографічних, гідронімічних даних і свідчень античних джерел, можна прийняти за вірогідність наше твердження про наявність у південно-західних слов’ян в час раннього середньовіччя ранньофеодальної державності, локальна форма якої ще зовсім не вивчена. Короткі свідчення античних і візантійських джерел з археологічними матеріалами дають право висунути гіпотезу наявності державності у слов’янського суспільства Прикарпаття і Подністров’я з римського часу і пов’язати її з південною гілкою слов’янського етносу. Ця державність то згасала, то знову відроджувалася. Нова генерація галицьких князів Ростиславовичів у XI столітті, що успадкувала Велику Хорватію, зміцнивши її навколо нового Галицького центру, відновила свої права на Дністро-Дунайське пониззя і витіснила присутність Києва із Дунаю. Уже могутній князь Ростислав, що з’єднав Галичину з Тмутараканню, показує нам яскравий приклад внутрішності Дністро-Подунав’я, як складової Галицької України [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189]. Ця велика область, що розташовується від Карпат до нижнього Дністра і нижнього Подунав’я, на думку московського вченого В.В.Седова, політично була єдиною

уже у час існування військово-політичного союзу хорватів і тиверців, які, за археологічним матеріалом, нічим не відрізняються і яких можна вважати єдиною етнокультурою. Власне, ця етнокультура у Дністро-Подунав'ї відігравала велику роль у політичній консолідації Дністро-Дунайського слов'янства до внесення її до складу Української держави [53,с.94-101,с.123-132].

Підсумовуючи наше дослідження, зауважимо, що навіть у час розквіту могутньої Української держави великим київським князям доводилося довго воювати за Дністро-Подунав'я спочатку з печенігами, а потім з половцями, щоб утвердитися на Причорноморському узбережжі і Дністро-Подунав'ї зокрема. Ці події, на думку Р.М.Мавродіної, проходили у IX столітті, і тільки після залучення слов'янських племен в староукраїнську державу боротьба за сфери впливу була припиненою. Ні печеніги, ні половці, що прийшли їм на зміну, уже не змогли витіснити Українську державу з цього регіону аж до монголо-татарської навали [28,с.30-31]. Велике значення боротьбі Руси-України за утвердження в Подунав'ї надавав дослідник В.Т.Пашуто, який вважав, що давньоукраїнська держава, міцно утвердившись у Дністро-Дунайському регіоні у X столітті, зуміла зберегти там свою присутність і у час феодальної роздробленості та контролювати торгівлю, призначати там політичну адміністрацію аж до монголо-татарського нашестя [20,с.2-22; 21,с.163-189]. У XII столітті політичний вплив й ініціативу в регіоні перехоплює Галицька Україна і утримує його до середини XIII століття, тобто до часу, коли Батий звернувся до великого князя Руси-України Данила Романовича з вимогою "Дай Галич!" [37,с.88-89].

На жаль, нижнє міжріччя Дністра і Дунаю, як регіон слов'янського розселення племінних об'єднань уличів і тиверців, ще зовсім слабо досліджене у ділянці слов'янського етнотворення і поступового розвитку аж до часу зарахування цього регіону до складу Української держави IX-XIV століть. Не вивченими залишаються і процеси інтеграції Дністро-Подунав'я у склад Української держави [20,с.2-22; с.167-201].

На нашу думку, дане дослідження розкриває аспекти етнотворення слов'ян і їх розвитку впродовж століть, доводить приналежність Дністро-Дунайського регіону до українського етнотворення, становлення української народності та Української держави IX-XIV століть [20,с.2-22; с.167-201; 21,с.163-189].

Л і т е р а т у р а

1.Артамонов М.И. Спорные вопросы древнейшей истории славян и Руси. Краткие сообщения докладов о полевих исследованиях института материальной культуры. – М., 1940. – Вип. 6.
2.Архив Маркса и Энгельса. – Москва,1946. – Т.VIII.
3.Баран В.Н., Козак Д.Н., Терпиловський В.М. Походження слов'ян. – К.,1991.
4.Барсов Н.П. Очерки русской исторической географии. – Варшава,1885.
5.Браун Ф. Черноморье. – Спб.,1896. – Ч.1. – Ч. 2.
6.Бучко Д.Г. Топоніміка хорватів у III-V століттях і у Древньоруський час. Слов'янське мовознавство. – К.,1988.
7.Бучко Д.Г. Давньоруські елементи в топоніміці Покуття. В кн: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К.,1986.
8.Василевский В. Византия и печенеги.Труды. – М.,1908. – Т.I.
9.Василевский В.Г. Древняя торговля Киева с Регенсбургом. – ЖМНП,1888.
10.Городцов В.А. Дако-сармаские елементы в русском народном творчестве. – М.,1927.
11.Дашкевич Н.П. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. Сб. статей по истории права посвященных М.Ф.Владимирскому-Буданову. – К.,1904.
12.Дашкевич Н.П. Грамота князя Ивана Росиславича Берладника 1134 г. Сб.статей по истории права посвященных М.Ф.Владимирскому-Буданову. – К.,1904.
Ідзьо Віктор. Дністро-Дунайські володіння Української держави в IX-XIV століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.II. – №IV.
13.Дашкевич Н. Княжение Данила Галицкого. – К.,1873.
14.Державин Н.С. Происхождение Молдавского народа. – М., 1940.
15.Дринов И. Заселение Балканского полуострова славянами. – М.,1873
Чертков В. О переселении фракийских племён за Дунай. – Спб.,1863.

16.Железняк І.М. Гідроніми України й проблема слов'янського етногенезу. Слов'янське мовознавство. – К.,1988.
17.Житецкий Н. Смена народностей в Южной России. – Киев. Старина,1883. – Т.IV.
18.Засурцев А.Н. Славянские поселения в Молдавии. Краткие сообщения ИИМК. – М.,1949.
19.Зубрицький Д. История Галицко-Русского княжества. – Львов,1852. – Т.2.
20.Ідзьо В. Дністро-Дунайські володіння Української держави в IX-XIV століттях. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.II. – №IV.
Ідзьо Віктор. Історія України. – Львів "ПП.Бодлак",2003.
21.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
22.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.
Татищев В.Н. История Российская. – М.,- Л.,1963. – Т.III.
23.Котляр Н.Ф. Галицко-Волынская Русь и Византия в XII-XIII вв. – В кн. Южная Русь и Византия. – К.,1991.
24.Котляр Н.Ф.Галицко-Волынская Русь и Византия в XII-XIII вв. В кн. Южная Русь и Византия. – К.,1991.
Котляр Н.Ф.Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. – К.,1985.
25.Кушеновский Ю. Где находилась вичинская эпархия. – Византийский временник. – СПБ.,1897. – Т.IV.
26.Мавродин В.В. Русские на Дунае. Ученые записки ЛГУ. – N87. – Саратов,1943. – Вип.1.
27.Мавродин В.В. Образование Древнерусского государства. – Л.,1945.
28.Мавродіна Р.М. Киевская Русь и печенеги. – Л.,1983.
29.Марко В.В. Давньоруські і староукраїнські топоніми, похідні від назв рослин. У кн: Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К.,1986.
Ідзьо Віктор. Хеттська цивілізація в істричному, мовному, культурному процесі етнотворення українського народу. – Івано-Франківськ "Сімик",2012р.
30.Масенко Л.Т. До питання про опозицію "Верх Гора ра-Низ, Діл"-у давньоруській топоніміці. В кн: Давньоруська

ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К.,1986.
31.Мельгунов П.П. Очерки по истории русской торговли XI-XV вв. – М.,1905.
32.Надеждин Н.С. Известия 2 Отдела Н. А. Н. – 8.
Шафарик П. Славянские древности. – М.,1846.
33.Насонов А.Н. Русская земля и образование древнерусского государства. – М.,1951.
34.Очерки истории СССР IX-XIII вв. – М.,1953. – Ч.I.
35.Партицький О. Старинна історія Галичини. – Львів,1894.
36.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
37.Пашуто В.Т. Особенности структуры Древнерусского государства. В кн: Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепнин Л.В., Шушарин В.П., Щапов Я.Н. Древнерусское государство и его международное значение. – М.,1965.
38.Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М.,1968.
39.Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М.,1968.
Тихомиров М.Н. Список русских градов дальних и ближних. – М.,1952. – Т.40.
40.Пауткин А.А. Галицкая летопись как памятник Древней Руси. – МГУ. – М.,1990.
41.Петров В.П. Етногенез слов'ян. – К.,1972.
42.Погодін Н. – Т.IV.
Барсов Н.П. Очерки. – Т.III.
43.Приселков М.Д. Летописание Западной Украины. Ученые записки Ленинградского государственного университета. – Л.,1941. – №67.
44.Распондр С. Структура и старатиграфия древнерусских топонимов. В кн: Восточнославянская ономастика. – М., 1972.
45.Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. – М.,1982.
Татищев В.Н. История Российская. – М., – Л.,1964. – Т.2. – Т.3.
46.Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. – М.,1982.
47.Рыбаков Б.А. Петр Бориславич. – М.,1991.

48.Русанівський В.М. Походження і розвиток східнослов'янських мов. – К.,1980.
Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. – Л.,1988.
49.Руський літопис. – К.,1989.
50.Самоквасов Я.Д. О происхождении русских и польских славян. История русского права. – М.,1929.
Сергійчук В. Етнічні межі і кордони України: Південний Захід. Наука і суспільство. – К.,1993. – №5/6.
51.Спицин А.А. Русская историческая география. – Пг.,1917.
52.Скржинская Е.Г. О склавинах и антах, о Мурсианском озере о городе Новиеотуне. Из коментария к Йордану. – Византийский временник. – Т.12.
Мурзин В.Ю., Павленко Ю.В. Формирование раннеславянского общества на территории Украины. – К., 1989.
53.Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. – М.,1982.
54.Татищев В.Н. История российская. – М.,- Л.,1964. – Т.III.
55.Тиханова М.А. Культура западных областей Украины в первые века н. е. – Л.,1949.
56.Тихомиров М.Н. Список русских грдов дальних и ближних. – М.,1952. – Т.40.
57.Тихомиров М.Н. Древняя Русь. – М.,1975.
58.Толочко П.П. Древняя Русь. – К.,1987.
59.Трубачёв О.Н. Названия рек Правобережной Украины. – М.,1968.
60.Федоров Г.Б. Тиверцы. ВДИ. – М.,1952. – №2.
61.Федоров Г.Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н. э. – МИА.,1960. – №89.
62.Фроянов И.Я. А.Ю.Дворниченко. Города-государства Древней Руси. – Л.,1988.
63.Шараневич И. История Галицко-Володимерской Руси. – Львов,1863.
64.Шахматов А.А. Разыскания. – Пг.,1919.
65.Шахматов А.А. Древнейшие судьбы русской истории. – Пг.,1919.
66.Stazewski J. Slownik geograficzny. – Warszawa,1948.
67.Pic I. Die Dakischen Slaven. – Praha,1888.
Нанко А. История Бессарабии. – Спб.,1893.

Русь-Україна на початку XIII століття. Реформи великого князя Романа Мстиславовича (1200-1205 рр.)

Початок XIII століття був часом блискучих реформаторських перетворень в історії Української держави [8,с.4-38; с.189-208].

У цей час, як зауважив російський історик А.Е.Пресняков, українська національність і українська державність складалися на глибинних засадах своєї національно-культурної індивідуальності, яскраво вираженої за час хоча і короткого, але самостійного політичного життя Української (Руської) держави Романа Мстиславовича “Самодержця усієї Руси” і його знаменитого сина “короля Руси” – Данила.

Мал. І. Реконструкція портрету великого князя Руси-України Романа Мстиславовча, князя київського, волонського і галицького.(1199-2005рр.)

В цей час, на думку дослідника, Україна утверджується етнічно, політично, культурно та економічно і стає такою ж могутньою і шанованою в Європі державою, як Польське королівство і Литовське велике князівство [18,с.18-19].

Об'єднана в одне державне ціле у час "Самодержця усієї Руси, Романа", що був, як визначив літописець, "Царем в усій Руській землі", Русь-Україна перетворилася в одну із наймогутніших держав центрально-східної Європи. Об'єднавши Галичину і Волинь, князь Роман Мстиславович заявляє свої права на Київ, політичну столицю Руси, один із найголовніших економічних, політичних і культурних її центрів. Князь Роман прекрасно розумів, що єдина Русь-Україна стане об'єктом припинення внутрішньої феодальної анархії, тому у 1202 році Роман Мстиславович відбирає Київ у князя Рюрика Ростиславовича і садовить у ньому свого васала – удільного луцького князя Інгвара Ярославовича, а у наступному році, повертаючись із переможного походу на половців, Роман Мстиславович захоплює Київ і фактично стає великим київським князем, одночасно залишаючись галицьким і волинським [10,с.20].

Отримавши київський великокнязівський престол, Роман Мстиславович остаточно припиняє міжкнязівські чвари в Руси-Україні і пропонує Українській державі реформаторсько-законодавчий проект за назвою "Доброго порядку для Руси". У вступній частині свого проекту володар Руси-України пропонував зробити так:" Щоб кожний князь не міг грабувати і відбирати волості, що не належать йому". Князь Роман відзначав у своєму законопроекті, "що як тільки постає безладдя у державі і серед князів починається боротьба, одразу ж це використовують половці, які нападають на Русь-Україну". "Добрий порядок Романа" зводився до головної умови: "У випадку смерті голови держави право вибору великого київського князя мають шість володарів Руси-України, а саме: князь суздальський, смоленський, чернігівський, галицький, волинський і полоцький. Якщо хтось із князів розпочне війну один проти одного, то володар Руси-України судить їх чи мирить. Якщо на когось війною прийдуть половці, угри чи поляки, або якийсь інший народ, і сам той окремий князь не може оборонитися, тоді великий князь

(володар Руси-України) повинен надати допомогу від усієї держави". Князь Роман Мстиславович запропонував у своєму "Доброму порядку" передачу великокнязівського престолу від батька до сина, як це було прийнято у країнах Центральної та Західної Європи. Сучасники цінували у великого князя Романа Мстиславовича неабияку державну мудрість. Очевидно, князя Романа можна назвати першим володарем Руси-України і реформатором давньої Української держави. Джерела дають право наголошувати, що Роман у Європі користувався заслуженим авторитетом настільки, що папа римський Іннокентій III вступив з ним у широкомасштабні політичні зв'язки і запропонував великому князю Роману Мстиславовичу провести релігійну реформу, додаючи до цього своє благословення, захист апостольської церкви святого Петра і коронування останнього на короля Руси. Однак, великий князь Роман не прийняв пропозиції реформування релігії та захисту від меча апостола святого Петра і заявив папському послу: "Я маю власний меч і звик добувати усе, що маю, власною кров'ю, так само як діди поширюю і умножаю землю Руську" [26,с.170; с.368-369].

Як бачимо, Українська держава, що зміцніла за великого князя Романа, зразу ж стала учасником усіх широкомасштабних загальноєвропейських подій. Французький хроніст середини XIII століття Адберік з Труа Фонтен говорить, що великий князь Руси-України Роман втрутився у боротьбу за корону Германської імперії, підтримуючи гогенштавфенів проти вельфів і напав на союзника вельфів польського князя Лешка. Невтомна енергія і разюча сила характеру володаря Руси-України, великого князя Романа, його кипуча і бурхлива міжнародна діяльність стимулювали широкомасштабні стосунки Української держави з північно-руськими князями, половецькими ханами, польським та угорським володарями, германським та візантійськими імператорами, папою римським. Шлюб з візантійською принцесою Анною, дочкою візантійського імператора Олексія Комнина, сприяв зарахуванню Романа і Української держави на початку XIII століття у число наймогутніших держав Європи. Самі ж реформаторські процеси в Руси-України у час короткого володарювання

великого князя Романа ще зовсім не вивчені, дана праця тільки вводить науковців у перспективу вивчення історичною наукою політичних і торгово-економічних реформ Романа. Зі свідчень джерел випливає, що великий князь Роман був могутнім володарем, авторитет і слава якого до нього могла належати тільки київським чи ростово-суздальським володарям, і справедливо перейшла до галицького володаря, який переніс столицю Руси-України ближче до західноєвропейського світу, а саме місто Галич фактично за час володарювання Романа перетворилось у столицю Руси-України. Тож недопустимо, як це тенденційно вважали історики XIX і XX століття, розглядати діяльність Романа винятково як князя галицького. На нашу думку, на початку XIII століття, коли джерела називають великого князя Романа "Самодержцем всієї Руси", а масштаби політичної діяльності далеко виходять за рамки Галицького князівства, не можна трактувати Романа, як удільного галицького князя. У середньовічній Європі володарі часто переносили столиці, звідки управляли державою, та назви їх держав ніхто не змінював, очевидно, Русь-Україна в час великого князя Романа теж не виняток [8,с.4-38; с.189-208].

Опираючись на факти, можна вважати, що столичним центром Руси-України у час володарювання Романа був Галич. Розташований поблизу кордонів західноєвропейських країн, він був зручним політичним і адміністративним центром для зближення української держави з західно-європейськими [7,с.31-50].

З'ясуємо політичні події, які передували зміцненню Української держави у часи Романа великого. Слід зауважити, що протягом майже всього XII століття Русь-Україна ослаблювалась внаслідок кровопролитних феодальних війн. Жорстока боротьба між князями за великокнязівський київський стіл призвела до того, що у деяких регіонах часто змінювалася князівська адміністрація, інколи цілі династії, що із покоління в покоління володіли даними територіями. Особливо це стало відчутно в Київській землі, за яку боролися два князівські угруповання Ольговичів і Мономаховичів. В цей же час, внаслідок ослаблення Київського центру, Галицька і Волинська землі аж до 1199

року існували зовсім незалежно і, звичайно, проводили свою незалежну як зовнішню, так і внутрішню політичну діяльність. В обох землях, особливо в Галицькій, велась активна боротьба князівської влади з боярськими угрупованнями [8,с.4-38; с.189-208].

З 1172 р. у Володимирі-Волинському почав князювати син волинського і київського князя Мстислава Із'яславовича, правнук Мстислава великого – князь Роман Мстиславович, який розпочав жорстоку боротьбу у Волинському князівстві за зміцнення князівської влади. В цей же час Галицьке князівство після розквіту правління князя Ярослава Осмомисла галицького і невеликої внутрішньої феодальної війни, яка тягнулася з 1189 по 1199 роки під час правління останнього Ростиславовича Володимира II, відновила свою колишню торгово-економічну і політичну могутність і стабільність. Тільки раптова смерть Володимира II галицького, який не залишив по смерті законного спадкоємця, Галицьке князівство залишилося без володаря-князя. У зв'язку з цим галичани, як відзначають джерела, "запросили на свій престол волинського князя Романа". Таким чином, внаслідок таких запросин наприкінці XII століття пройшло злучення Галичини і Волині у одне політичне об'єднання, столицею якого став Галич [1,с.45].

З'ясуємо, як на ці події реагують вітчизняні й іноземні джерела. В Іпатіївському літописі з цього приводу урочисто наголошувалося "про початок княжіння великого князя Романа, самодержця землі Руської, князя Галицького" [21,с.715].

Українські літописи цього часу наводять також дату смерті останнього представника старої династії галицьких князів Ростиславовичів - Володимира під 1199 роком [21,с.715]. Тоді ж польські джерела, зокрема польський хроніст XIII століття, Богухвал, розповідає досить детально про вокняжіння Романа Мстиславовича в Галичі, що, правда, тенденційно у польській середньовічній великодержавній манері: "В цей же час Володимир (в розумінні галицький), рідний брат Романа (тут Богухвал помиляється), не залишивши законного спадкоємця, помер. Тому князі Руси одні дарами, інші хитрістю, деякі тим та іншим намагалися

захопити престол галицького князя. Серед них князь Роман, настільки близький до поляків родинними зв'язками і сусідством, настільки честолюбний і розумний, що побажав заволодіти галицьким престолом. Розуміючи, що має нерівні сили з іншими князями, наполегливо просив Лешка, щоби той прив'язав його до себе вічною дружбою і призначив його якщо не князем Галичини, то хоча би своїм прокуратором. Хоробрий Лешек вторгся у володіння Руси-України, галичани стелилися до ніг князя Лешка, із щирим непідробним натхненням просили його бути їм князем, так як бачили, що сили їх князів ослабли. У зв'язку з цим вони змушені були прийняти до себе князем Романа, якого боялися як блискавки. Хоча були і заперечення, однак думка всіх олігархів зійшлася на тому, щоб посадити князем Романа в Галичі" [2,с.134-138].

Джерела засвідчують явну неправдоподібність польського джерела. Роз'єднана у цей час чварами Польща не могла втручатися у внутрішні політичні справи Руси-України, сам Лешко краківський не був настільки могутній, щоби захопити Галичину, чи навіть нав'язати останній якісь васальні умови, а отже, він не міг нав'язати які-небудь васальні умови гордому волинському князю Роману. Краківський князь Лешко не був зацікавлений у зміцненні влади Романа, адже злучена воєдино Галичина і Волинь складали явну загрозу для краківського князя. Тому, коментуючи хроніку Богухвала, зауважимо, що будь-яка залежність зрілого волинського князя Романа від юного Лешка, є абсолютною видумкою польського хроніста. На Романа волинського опиралася сама регент малолітніх Казимировичів, княгиня Олена, і власне вона із своїми соправителями, продовжуючи "руську політику" Казимира, була зацікавлена в могутності волинського князя, який у будь-який час міг надати допомогу Малій Польщі. У зв'язку з дружніми зв'язками з Казимировичами, Роман міг використовувати військові сили дружньої до нього Малопольщі у боротьбі за галицький престол, однак, не настільки, щоби перетворюватися у послушного васала Польщі. Надаючи князю Роману допомогу, малопольська княгиня сама була зацікавлена у могутності володаря Руси Романа, виходячи з інтересів

власної безпеки [1,с.46]. Очевидно, що союз князя Романа з малопольськими князями переслідував не тільки родинні інтереси. Справа в тому, що після смерті Болеслава Кривоустого Краківську і частину Сандомирської земель залишив за собою старший син Болеслав, окрім того, за заповітом Болеслава, Краківською землею мав право володіти не найстарший, а наймогутніший із синів (князів) [2,с.19-20]. Однак, у Кракові сильна князівська влада викликала різке незадоволення міського самоуправління. Світські і духовні магнати, торгово-ремісничa знать, наполягали на власному правлінні Краковом і допускали на краківський престол лиш вигідних для міської громади князів. Приблизно таку ж ситуацію упродовж усієї столичної історії ми спостерігаємо і в Галичі, і в Володимирі, в цих двох найбільших торгово-ремісничих центрах Галичини і Волині. Тому, очевидно, для краківського самоуправління могло бути вигідно мати сильного союзника у близькому зарубіжжі. Таким близьким другом і союзником краківської торгово-ремісничої знаті і був Роман волинський. З цього приводу Богухвал у 1195 р. зауважує: "... Мешко Старий зібрав загін хоробрих воїнів і наближався до Кракова. Йому назустріч ідуть краків'яни з Романом князем волинським, і з немалими силами озброєних людей як своїх, так і руських" [21,с.20].

Із вищенаведеного свідчення випливає, що князь Роман у 90-х роках XII століття брав активну участь у польських справах на боці малопольської лінії. Вокняжіння князя Романа в Галичі збігається з князюванням Лешка в Кракові, недружнього до Романа, чим ми і пояснюємо зухвалі та неправдоподібні писання краківського хроніста Богухвала. Князь Роман, який підтримував краківську торгово-ремісничу знать, однак, нейтральним залишався до самого краківського князя і, ставши Галицьким князем, почав проводити щодо останнього зверхню політику. Можна, однак, припускати, і про це свідчать літописи, що укріплення влади Романа в Галичині проходило завдяки широкомасштабним каральним заходам проти не менш норовистого галицького боярства. Можна припускати, що епопея набрала рис невеликої локальної війни, внаслідок якої частина знатних галицьких бояр була знищена, а друга частина змушена була втікати в

Причорноморсько-Нижньо-Дністровські володіння Галицького князівства, а також в Угорщину і Польщу. Можна думати, що серед утікачів-бояр галицьких, як зауважує Богухвал, “були найблагородніші сеньйори Галицької землі”. Польський хроніст Богухвал отримав свідчення, які ми наводимо, власне від них: “Роман, увійшовши в роль жорстокого тирана, захоплював не чекавших кари знатніших галицьких бояр. Кого убивав, кого живим закопував в землю, у других шкіру зривав, кого роздирав на куски” [21,с.137].

Такими своїми діяннями в Галичі князь Роман налякав і волелюбне краківське боярство, яке стало солідарним із утікачами – олігархами галицькими у Польщу. У зв’язку із цим свідчення польської хроніки після 1200 року, відображають свідчення явно ворожі щодо володаря Руси-України, Романа. Польща уже почала побоюватися могутності Романа, хоча жорстокість його могла бути і перебільшенням [1,с.47].

У цей же час очевидним стає політичне зміцнення Романової держави, який починає заявляти свої претензії на Київ і без особливої протидії заволодіває ним [7,с.31-50; 8,с.4-38; с.189-208].

Возз’єднання князем Романом Руси-України було визнано українськими літописцями, як надзвичайно важливою подією 1200 рік: “Початок князювання великого князя Романа, самодержця всієї землі Руської, князя галицького” [21,с.715].

Як бачимо, українські літописи титулують Романа “всеруським самодержцем”, тим підкреслюючи його реальну владу як володаря Руси-України. Слід зауважити, що таким могутнім титулом нагороджувалися дійсно могутні володарі української держави, це Роман великий і його син король Данило. Вживання титулу: “Самодержець усієї Руси”, без сумніву, реально свідчить про могутність князя Романа, який, як наголошує літописець: ”ревно наслідував свого прадіда Володимира Мономаха” [24,с.368]. Слід зауважити, що об’єднані князкм Романом володіння Київщини, Волині і Галичини, давали право йому титулувати себе саме “Самодержцем усієї Руської землі”, оскільки тільки володіння Києвом, як номінальною столицею Руси, давало право на вживання цього титулу. Це може означати, що цей титул Роман почав вживати тільки після приєднання до своєї

Галицько-Волинської держави Києва і усього Київського князівства. Отже, можна сміливо наголошувати, що з 1200 року Українська держава постає як єдина політична і торгово-економічната культурно-релігійна інфраструктура, яка існує протягом усього часу правління Романа [8,с.4-38; с.189-208].

Наступальна політика великого князя Романа загрожувала зруйнуванню політичних сил на сході. Намагання київських князів контролювати галицькі та волинські землі повернулася для них повною втратою Києва. Ні князю Рюрику Ростиславовичу, ні князям Ольговичам не вдалося зберегти позицій у старій столиці, вона внаслідок тільки одного удару відкрила свої ворота перед Романовими полками. Щоправда слід зауважити, що втрата авторитету південно-східних руських князів у київської боярської олігархії і торгово-ремісничої знаті відбулася тому, як наголошує київський літописець, що останні, ворогуючи між собою, не раз використовували для війни в "руських землях ворогів Руси, половців". З цього приводу руський літописець зауважує: "Київ відібраний від князя Романа князем Рюриком і Ольговичами за допомогою усіх половців, які сотворили зло в Руській землі" [21,с.417-419]. Внаслідок такого розгрому південно-східних князів авторитет князя Романа у Києві ще більше укріпився і кияни лише його бажали мати своїм законним володарем, відкривши перед полками князя Романа Золоті ворота. Остаточне закріплення в Києві Романа фіксується київським літописцем, який наголошує, що "в 1201 році князь Роман володів Галичем, Володимиром і Києвом". Після відновлення політичної єдності Української держави, її політичної, торгово-економічної та культурно-релігійної централізації, наступні дії вже великого князя Романа, як "Самодержця усієї Руси" – це втручання могутньої і єдиної Руси-України у політичні справи Центральної, Південної і Західної Європи. Із джерел нам стає відомо, що у 1201 році, великий князь Руси-України, князь Роман Мстиславович одружується на дочці візантійського імператора Анні і стає союзником Візантійської імперії, що змушувало його втягувати Русь-Україну у складні політичні справи, які проходили у Європі. Справа в тому, що наприкінці XII – на початку XIII століття досить сильними виявилися

протиріччя між Західно-Європейськими країнами і Візантійською імперією. Папа римський Іннокетій III (1198-1216 рр.) закликав католицький захід до нового хрестового походу, кінцевою метою якого було захоплення Єгипту. Однак, скоро напрямок змінився в бік Візантійської імперії. Вирішальна роль у цій зміні належала Венеції, до якої, не маючи власного флоту, звернулися хрестоносці. За переправу хрестоносців у Єгипет венеціанці запросили плату сумою у 85 тисяч марок сріблом, суму, якої у хрестоносців не було. Венеціанцям, які мали свої політичні і торговельні плани, не вигідним було розорення Єгипту, який був їхнім постійним торговим партнером, тому запропонували візантійський напрямок походу, що було дуже їм вигідно, оскільки з розоренням Візантії, головного торгового конкурента на Чорному і Середземному морях, Венеція позбувалася досить могутнього торгового і політичного конкурента. Приводом до вторгнення хрестоносців у Візантійську імперію стала внутрішня боротьба за престол у середовищі Візантійської імперії. Ісак II був скинутий з престолу братом Олексієм III, який правив з 1195 по 1203 р. Хрестоносці використали боротьбу братів як привід до втручання у внутрішні справи Візантійської імперії, відновили імператором Ісака II на престолі, а Олексій III змушений був утікати, та скоро хрестоносці, не задоволені імператором Ісаком II, пограбували і розорили Костянтинополь. Досить досконало ці події нам описують Воскресінський та Густинський літописи. В останньому особливу увагу звернено на політичні стосунки Візантії та Руси-України. У Густинському літописі говориться, що “Олексій Ангел взяв був “царство Грецьке” від брата свого Ісака. Та Олексій Ісакович утік від греків до Філіпа кесаря Німецького, зятю своєму скаржитися. Вони же німці приплили до Царгорода морем і змусили не готовим до війни Грецьке царство і грецького царя Олексія Ангела... А сам Олексій Ангел зі своїми боярами і багатствами великими втік у Руську землю до Романа Мстиславовича” [19,с.327].

Із даного свідчення видно, що князь Роман Мстиславович підтримував у політичній боротьбі власне Олексія Ангела, на дочці якого Анні був одружений. Цей факт і пояснюється тим,

що він виступив проти правлячих кіл Священної Римської імперії і папи римського Іннокентія III. З точки зору політичного діяча час він вибрав досить зручний. У 1203-1204 роках у Західній Європі спалахнула війна за імператорську корону Священної Римської імперії. Західна Європа обливалася кров'ю. У самій Німеччині у боротьбу за неї вступили два великих угруповання гібелінів, які очолював Гогенштауфен Філіп Швабський, що опирався на графів і баронів Східної Німеччини і його противник Оттон IV, син Генріха Льва і племінник Річарда Левове Серце, який опирався на німецьких магнатів нижнього Рейну і Вестфаллії. Його підтримував папа римський Іннокентій III. Сили були рівними і боротьба точилася довга і кровопролитна. У зв'язку із цією ситуацією будь-яка підтримка для однієї зі сторін мала вирішальне значення. У 1204 році папа римський Іннокентій III, знаючи, що великий князь Руси-України Роман Мстиславович планує вступити у війну на боці Філіпа Швабського, проводить з ним активні переговори, намагаючись привернути великого князя Руси-України Романа у свою коаліцію. Папа римський Іннокентій III обіцяє за союз з Оттоном і Римською церквою великому князю Руси-України Роману королівську корону і титул короля Руси, а також різноманітні політичні вигоди від очолюваного ним Союзу Католицьких держав. З цього приводу галицький дослідник XIX століття Д.Зубрицький зауважував, що вступ великого князя Руси-України Романа у війну на боці Філіпа Швабського дуже налякав папу римського Іннокентія III і він вживав усіх заходів, щоби розірвати цей союз. Слава військових перемог великого князя Руси-України Романа, як і його військової доблесті, наголошував дослідник, долетіла і до Риму, і мудрий римський папа Іннокентій III, розуміючи, що вступ у війну володаря Руси-України Романа на боці Філіпа Швабського може обернутися для нього катастрофою, вирішив відвернути великого князя Руси-України Романа від вступу у цю війну. До цього був долучений і краківський князь Лешко, та доводи останнього не були авторитетними для могутнього великого князя Руси-України, Романа. В цей же час папа римський Іннокентій III пильно стежив за подвигами Романа і, переконавшись у тому, що останній вступить у

військовий конфлікт в Європі, вирішив дипломатичним ходом відвернути його від цього. У зв'язку з цим він вирядив гідне посольство у Руську державу і приготував королівські регалії. Обставини ці дуже важливі, адже ні один із володарів не удостоювався від папи римського Іннокентія III такої честі ні із країн північних, ні князі польські, ні князь Всеволод суздальський, якої удостоїв папа римський Іннокентій III великого князя Руси-України, Романа. Він, наголошує Д.Зубрицький: "молодий рішучий римський папа Іннокентій III підносить великому князю Руси-України Роману, королівську корону, бажаючи вінчати його на короля Руси, він римський папа Іннокентій III, хто садить і скидає з престолу володарів заходу, він, хто змушує іти весь західний світ на спасіння гроба Господнього – усе це значить, що великий князь Руси-України Роман Мстиславович повинен був бути великим і надзвичайно могутнім володарем Української держави від Карпат до Дніпра, усіх подвигів якого ми, очевидно, ніколи не знатимемо. Є тільки здогадки, що він з малим своїм військом переміг велике угорське військо, що змусило угорського короля укласти з володарем Руси-України вигідний мир "Любові і добросусідства". Його перемоги у Литві, над половцями, очевидно, були добре відомі папській курії і папі римському Іннокентію III зокрема. Власне вони і спричинили вручення останнім Романові королівської корони, відзначенням його діяльності як належної…" [6,с.31-32].

Та володар Руси-України Роман Мстиславович, знаючи політику папи римського Іннокентія III у питаннях імператорського престолу в Німецькій імперії та щодо Візантії, і вигнання хрестоносцями його тестя імператора Олексія Ангела, вирішив підтримати у кровопролитній європейській війні претендента на імператорський престол від коаліції гібелінів, яку очолював Філіп Швабський [4,с.493]. Навіть коронація великого князя Романа на короля Руси, яка була влаштована папськими послами, від імені папи римського Іннокентія III, не порушила вибору союзника. Французький хроніст XIII століття, засвідчуючи факт коронації папою римським Іннокентієм III, великого князя Романа на короля Руси, писав: "Король Руси по імені Роман вийшовши

за межі своїх кордонів, намагався пройти через Польщу в Саксонію на з'єднання з Філіпом Швабським" [25,с.444-445].

Характерно, що в Синодику монастиря Бернардинів св. Петра в Ерфурті теж є запис про те, що Роман король Руси: "Romanus rex Ruthenorum dedit nobil xxx marcas". Слід зауважити, що Ерфурт один із великих торговельних центрів на шляху між північною і південною Німеччиною і у згаданий записом час був у володінні Філіпа Швабського [3,т.2, с.485].

Що стосується титулатури короля Романа, то уже, починаючи з 1200 року, руські літописи титулують Романа " великим князем Руси" не тільки в Києві, але й в Галичі, Новгороді і в Візантійській імперії. В Візантійській імперії князя Романа, зокрема, титулували - "IGEMON", тоді як усіх решту князів Руси, в тому числі і підвладних князів володаря Руси-України, тільки - "DIEPON" [17,с.193].

З приводу залучення короля Руси-України Романа Мстиславовича у західно-європейську політику Л.Гумільов зауважував, що Роман Мстиславович, котрий одягнув королівську корону, як політичний діяч, більше був схожий на римського солдатського імператора III століття чи на тюркського еміра XV століття, ніж на могутнього слов'янського, західно-європейського володаря. Але він намагався ним стати. Король Руси Роман намагався впровадити зміни у своїй державі й улаштувати її за західно-європейським зразком, тобто, на зразок герцогств-графств Аквітанії, Ломбардії чи Саксонії. Його приваблював їх уклад, він усе переймав від них, і якщо б його перемога з Гогенштауфенами була виграною, то Русь-Україна уже при ньому перетворилась би на європейське королівство схоже за політичною структурою на Чеське, Польське чи Угорське, та тоді перехід до католицизму уже у його час був би звичайною справою, що пізніше і сталося при його синові, королю Данилі [4,с.493-494]. Таким чином, внаслідок енергійної політичної діяльності короля Романа великого, Українська держава на початку XIII століття посилила свій політичний вплив не тільки у Польщі чи Угорщині, а навіть у Священній Римській імперії. Коронація папою римським Іннокентієм III великого князя Романа, на короля Руси, визнання офіційної коронації та королівського титулу в

Європі, було автоматичним зарахуванням його держави до наймогутніших держав Європи, з якими Русь-Україна на початку XIII століття мала міцні політичні, торгово-економічні, та навіть союзні договори [3,т.3,с.10].

Постать великого князя та короля Романа, як могутнього володаря Руси-України, надовго залишилась у народній пам'яті. Як зауважував російський вчений XIX століття М.Н.Карамзін, король Руси Роман Мстиславович надовго залишився своїми вчинками державця у пам'яті наступних поколінь своїми блискучими військовими подвигами, що були відомі у Східній, Центральній і Західній Європі від Константинополя до Риму [9,с.213-215]. Автор "Слова о полку Ігоревім" мав усі підстави так звернутися до Романа: "А ти, Буй-Романе, і ти, Мстиславе! Мисль одважна покликає ваш розум на діло. Високо плаваєш ти Романе в подвигах ратних, як той сокіл по вітрі ширяючи, птицю долаючи одвагою. Маєте ви залізні нагрудники під шоломами латинськими. Тай не одна країна Гунська, Литва ще й Ятвяги, Деремела і Половці списи свої покидали, а голови преклонили під вашими мечами булатними" [25,с.442-447]. В уяві вимальовується постать могутнього володаря Руси-України, Романа, переможця багатьох країн і народів, який подвиги свої здобув завдяки невтомній і клопіткій праці, що не припинялася впродовж бурхливого життя цього енергійного властолюбного володаря. Сучасник князя Романа великого, відомий візантійський історик Нікіта Хоні, розповідає нам, як князь Роман у 1197-1198 роках врятував Візантійську імперію від половців. Він описує, що половецька орда, легко здолавши прикордонні залоги, підступила до мурів Костянтинополя і почала грабувати околиці столиці. Візантійське військо не змогло дати зразу відсіч ворогові, та несподіваний удар князя Романа Мстиславовича роздробив орду на частини і змусив її кинути здобич та податися геть. Через декілька років, ставши володарем Руси-України, володар Руси-України Роман очолив переможний похід українського війська у Половецькі землі. Суздальський літопис за 1202 рік коротко сповіщає: "тієї зими ходив Роман на половців і взяв їх вежі половецькі, і привів полонених багато і душ християнських безліч з полону визволив і була

радість велика в усій Руській землі”. Никонівський, теж північно-руський літопис, доповнює цю лаконічну звістку: “Приходили половці на Русь і, багато зла вчинивши, пішли назад. Князь же Роман Мстиславович пішов за ними навздогін. Коли половці вийшли у степ, то зазнали великої невдачі, бо князь Роман ударив на них несподівано й весь полон відбив, і багато половців перебив, і повернувся з радістю додому” [13,с.23-25]. Як бачимо, володарю Руси-України була властива широта стратегічного мислення, він умів швидко рухатися військом на марші, із маршу раптово завдавати разючого удару. Талант полководця у князя Романа Великого проявився тоді, коли він, як зауважував літописець, “з малим своїм військом велике угорське військо розбив”. Пізніше військовий талант князя Романа допоміг йому у війнах з агресивними ятвязькими та литовськими князями, яких він назавжди відучив нападати на Українську державу, про що згадується у “Слові о полку Ігоревім” і у народних прислів’ях українського народу: “Ой Романе, худим живеш, литвою ореш” [13,с.38-29].

Постать великого князя Руси-України Романа, як державця, описується в багатьох історичних джерелах, з яких ми взнаємо, що син волинського князя Мстислава Із’яславовича і польської принцеси Агнеси, дочки польського короля Болеслава Кривоусто, народився у 1150 році на Волині. Його батько князь Мстислав Із’яславович, як і інші Мономаховичі, вважав себе законним спадкоємцем великокнязівського київського престолу, усі попередники цього роду, були великими київськими князями. У зв’язку з цим його батько Мстислав Із’яславович прищепив сину Роману усю свою амбіційність борця за великокнязівський стіл. Внаслідок упертої боротьби і заповзятості Мстислав Із’яславович таки став великим київським князем і князював у Києві у 1167-1169 роках. Саме за час його володарювання в Руси-Україні, на українській політичній арені з’являється його син, князь Роман. Джерела подають, що у 1168 році, князя Романа запросили на княжий престол до Новгорода. Київський літописець від 1168 року повідомляє: “Прислали новгородці до Мстислава, просячи сина у нього і той дав їм Романа” [14,с.371]. Перебування князя Романа на

новгородському престолі було короткочасним. У 1169 році його батько Мстислав Із'яславович втратив київський великокнязівський стіл і був змушений повертатися назад на Волинь. Ця подія вплинула і на Романа, оскільки із свідчень літопису 1170 року видно, що боярство Новгорода вирішило позбутися владного князя, і "показало шлях князеві Роману" [16,с.33]. У тяжкій скруті втрати новгородського стола князь Роман отримав повідомлення про смерть батька у Володимирі на Волині. У зв'язку із цим він із своєю вірною дружиною, як зауважує київський літописець, повернувся на отчу Волинь. З 1170 р. починається тривале князювання Романа Мстиславовича на Волині. Сімнадцять довгих років Роман був удільним князем у тіні могутності свого галицького сусіда Ярослава Володимировича галицького, і належав до розряду, як вважає київський дослідник М.Ф.Котляр, дрібного володаря. Тому джерела зовсім не приділяли йому уваги [10,с.8-9].

Однак, не вірно було б говорити, що волинський князь Роман із часу 1170 по 1184 рік був усього лиш дрібним волинським князем. Джерела свідчать, що власне у цей час на Волині вирували події, які призвели до створення нової моделі української державності, яка орієнтувалась на синтез з західно-європейською моделлю державності. Можна сказати, що це була власна староукраїнська модель, але з яскраво вираженою структурою західно-європейського "майорату". Прагнучи зміцнити князівську владу на Волині, Роман намагався обмежити свавілля світських і духовних феодалів. З цього приводу польський хроніст XV століття, що використав українські джерела XII-XIII століть, пише: "волинський князь приборкав володимирського єпископа, який не підтримував Романа". Князь у своєму князівстві почав формувати нову державну систему, тиснув на боярство та на велику торгово-ремісничу аристократію, опираючись на віддану йому військову дружину і міську верхівку, на літописних "мужів градських", наділяючи їх різними пільгами. Політичне обмеження боярської сваволі і зміцнення одноосібної королівсько-князівської влади у Центральній і Західній Європі в умовах розвитку феодалізму було історично прогресивним явищем [15,с.303]. Тому могутня

державна влада волинського володаря концентрувала управління в одних руках і обмежувала свавілля малих і великих феодалів, тому населення міст підтримувало Романа у його боротьбі з великим і середнім боярством. Опора волинського князя на городян, торгово-ремісничу знать міст “мужів градських” була провідною лінією усіх політичних реформ князя Романа і його нащадків, що згадувалось літописцем навіть у 1288 році: “Роман був увільнив городян від усіх кривд” [24,с.368]. Використовуючи підтримку багатої верхівки міста Володимира та васальних міст Волинського князівства, служилого боярства та дрібної земельної аристократії, яку складали дружинники, Роман Мстиславович не лише зумів підняти авторитет князівської влади на Волині, а й настільки зміцнити її, що це дало йому можливість по початку “смути в Галицькій землі” розпочати боротьбу за це багате і могутнє князівство. Князь Роман бачив, що Галичина, Волинь і Київщина здавна, як етнічно, так і тогово-економічно були дуже близькими, можна сказати, одноетнічними княжіннями, тому, на нашу думку, власне ще на Волині, на основі великокнязівських надбань свого батька у Романа сформувався план реформування староукраїнської держави за західноєвропейським зразком, і в майбутнього об’єднання близьких в економічному і політичному відношенні Галичини, Волині та Київщини, при новому політичному західно-європейському порядку, в одну могутню державу, на чолі якої став би один володар, передаючи у спадок владу від батька до сина. Власне, на моделювання нового зразка Руси-України князь Роман потратив на Волині 12 років, і цей етап його діяльності позначився чималими успіхами, які ми виявили у подальшій його політичній діяльності [8,с.4-38; с.189-208].

Щоб заволодіти Галичиною, волинський князь Роман зав’язав стосунки з торгово-ремісничою знаттю міста Галича, що терпіла утиски від великого галицького боярства. Та Галичина була у сфері політичного і економічного впливу не тільки волинського князя, а й сусідніх держав Польщі та Угорщини. Усі вони стежили за подіями на Волині і були налякані зростаючою могутністю волинського князя, вони розуміли, що об’єднання Галичини і Волині стане загрозою

для їхніх держав, адже войовничість Романа була уже всім відома, тому угорський і польський володарі не бажали утрердження Романа в Галичині [7,с.31-50].

Тому угорський король зробив усе можливе, щоби об'єднання Галичини і Волині не сталося. Стосовно Галичини у нього було бажання посадити на галицький престол свого сина Коломана, тому угорські війська, зайнявши Галичину, вигнали князя Романа, який, не маючи змоги організувати оборону Галицького князівства, змушений був утікати в Київ. Отже, невдала спроба першого об'єднання Галичини і Волині і утвердження в Галичі, закінчилася для Романа Мстиславовича катастрофою, він став князем-ізгоєм, оскільки Волинь перед вокняжінням в Галичині він передав молодшому брату Всеволоду, то той не впустив Романа в місто. Та із літописних свідчень бачимо, що Роман – ізгой не занепадав духом і поволі нагромаджував сили для вирішальної боротьби за об'єднання феодально роздробненої Руси-України, і не лише в межах від Галича до Києва, але, як вважає М.Ф.Котляр, і від Чернігова до Переяслава південного [10,с.13]. Князь Роман розумів, що неможливо об'єднати Галичину і Волинь, не зважаючи на піденно-східних і західних сусідів. Однак, після втрати Волині і Галичини подався до князя Рюрика Ростиславовича київського, який у 1195 році надав йому уділ в "Руській землі". Спочатку князь Рюрик київський надав Роману міста: Торець, Трипілля, Корсунь, Богуслав і Канів, а потім замість цих міст Полонне з округою на Київщині. Опісля князь Роман отримав порубіжні землі Київщини, перетворився в удільного князя з зобов'язанням охороняти Київську землю від набігів половецької орди. Боротьба проти половців була загальною зовнішньополітичною справою великих київських князів, тому князь Рюрик київський, знаючи ратні доблесті князя Романа, вирішив з його допомогою приборкати небезпечних південних сусідів, тобто, остаточно припинити напади половців на Русь-Україну. За свідченнями західно-європейських хроністів, князь Роман здійснив декілька великих походів проти Половецької держави і зупинив половецьке нашестя. Сучасник подій візантійський історик Нікіта Хоніат докладно розповідає про військові кампанії та

походи князя Романа проти половців у 1197-1198 роках. Згідно з його свідченнями, половці вдерлися в Візантійську імперію, спустошили землі, що прилягали до Костянтинополя, і підступили до самої столиці, але князь Роман Мстиславович раптово напав на них, пройшовши по тилах ворогів і завдавши їм нищівного удару, чим врятував Візантійську імперію. Український дослідник М.Ф.Котляр вважає, що ударив князь Роман на половців з нещодавно одержаного південного уділу в "Руській землі" [11,с.16; с.369].

У 1202 році великий князь Роман Мстиславович, уже могутній володар Руси-України, повторює похід на половців, що відображено в давньоукраїнських джерелах. Літописи повідомляють, що половецька орда несподівано напала на Русь-Україну і з великою здобиччю поверталась у половецькі землі. Князь Роман з великим військом наздогнав половців за річкою Россю, відбив усіх полонених і усе награбоване, а потім увійшов у половецьку землю і розгромив орду. У 1203 році князь Роман Мстиславович організував великий похід проти Половецької держави і завдав їй відчутного удару. З цього приводу український літописець мав усі підстави сказати про князя Романа: "він кинувся був на поганих, мов той лев, був сердитий на них, мов та рись, і нищив їх, мов той крокодил, і переходив їхню землю, мов орел, був хоробрий, мов той тур". В українську історію великий князь Роман увійшов з гучною славою переможця половецьких ханів, якого давньоукраїнські літописці вважали за потрібне порівнювати лише з його предком, переможцем половців велким київським князем Володимиром Мономахом. Втручання у війну між Візантійською імперією і Половецькою державою на боці Візантії дає право говорити, що уже в цей час у князя Романа були якісь дружні взаємини з візантійськими імператорами, можливо, існувала традиційна союзницька угода, яка поновлювалась, зокрема шлюбом у 1200 році між князем Романом і візантійською принцесою Анною. Такий наш погляд підтверджують і джерела. Новгородський літопис від 1200 року пише, що "новгородець Добриня зустрів у Костянтинополі посольство від князя Романа на чолі з Твердятою Остромиричем". На нашу думку, це посольство укладало союз між Візантійською імперією і

Руссю-Україною, основу якого був і шлюб князя Романа Мстиславовича з візантійською принцесою Анною. Приїзд візантійської принцеси Анни в Русь-Україну в 1200 році і народження у 1201 році князя Данила Романовича дають нам право вважати вірними наші твердження. Характерно, що реальність особи візантійської принцеси Анни вдалося встановити на основі того, що над її могилою в місті Володимирі-Волинському, як сказано в літописі від 1289 року, "внук Романа, князь Мстислав Данилович спорудив каплицю-ротонду в честь своєї бабки Анни, великої княгині Романової", як її називають українські літописи. Тобто велику княгиню Анну не було поховано як звичайну українську княгиню у православному соборі. Її було похоронено, як візантійську принцесу-царівну з усіма належними почестями для двору візантійських імператорів. Згідно з джерелами можна зробити висновок, що принцеса Анна була дочкою візантійського імператора Ісака II Ангела від угорської принцеси Маргарити-Марії, дочки угорського короля Бели III. Український дослідник Л.Махновець робить висновок, що посольство князя Романа у 1200 році у Костянтинополі в складі бояр: Твердяти Остромировича, Недана, Домажира і посла-боярина Негвара мало насамперед шлюбний характер і ці бояри привезли князю Роману юну жону, візантійську принцесу Анну, батька якої візантійського імператора Ісака II Ангела, п'ять років тому скинув з візантійського престолу брат Олексій III і осліпив, що не завадило Ісакові II Ангелу у 1203 році знову повернути, очевидно, з допомогою свого зятя, великого князя Руси-України Романа, втрачений престол візантійського імператора [26,с.169-170; с.368-369].

Отже, візантійська принцеса Анна не просто була бездіяльною "великою княгинею" у час відсутності Романа, вона з малолітніми синами Данилом і Васильком самостійно управляла Руссю-Україною, як зауважує Київський літопис "княжила сама". Тільки так можна зрозуміти те, що велику княгиню Анну по смерті великого князя Романа, як законну володарку Руси-України, підтримувала вся торгово-реміснича знать, усі міста і дрібні феодали Української держави. Лише візантійсько-угорське, чи імператорсько-королівське походження принцеси та великої княгині Руси-

України, Анни, наголошував Л.Махновець, пояснює її претензії “княжити самою”, тобто управляти Українською державою XIII століття, від імені свого малолітнього сина Данила, майбутнього короля Руси-України [10,с.21].

Ставши повновладним володарем Руси-України, великий князь Роман Мстиславович зумів методом приборкування великих феодалів припинити чвари в Українській державі та встановити спокій, ввівши нове законодавство, постанови якого дійшли до нас у вигляді “Доброго порядку для Руси” [24,с.368].

“Добрий порядок” великого князя Романа Мстиславовича не допускав будь-якого дроблення Української держави і дотримувався засад західно-європейської системи у передачі влади в Руси-Україні від батька до сина, що назавжди припиняло будь-який розкол єдності зміцненої королем Романом – Руси-України. У зв’язку з цим, наголошував дослідник В.Т.Пашуто: ”великокнязівська влада почала уособлювати реальну силу у впровадженні “Доброго порядку для Руси” і використовуватися для усіх структур центрального управління проти децентристських устремлінь окремих княжінь” [17,с.287-288]. Можна сказати, що проект короля Руси Романа з переходу на західно-європейське право був новизною у юридичній практиці Руси-України, він лякав українські консервативні князівські та боярські кола. Однак, вирісши в Центральній Європі і добре знаючи політичний і економічний її устрій, король Руси Роман враховував європейський вплив на Галичину і Волинь. Король Роман, розуміючи близькість Галичини і Волині з Центральною Європою, вбачав від переходу на західно-європейське право великі вигоди і, насамперед, вигоди у державному реформуванні Української держави. У зв’язку із своєю реформаційною діяльністю, король Роман Мстиславович виразно виділявся серед всіх українських і північно-руських князів неабиякою державною мудрістю. Ось як зафіксував нам літописець портрет короля Романа: “Цей Роман Мстиславович, онук Із’яславів, на зріст хоча був не дуже великий, але широкий і понад міру сильний; з лиця гарний, очі чорні, ніс великий з горбком, волосся чорне і коротке, вельми ярий був у гніві; запинався, коли сердився,

довго не міг слова вимовити; багато веселився з вельможами, але п'яний ніколи не був. Багатьох жінок любив, але жодна ним не володіла. Воїн був хоробрий і вмілий на військові вправи; найпаче це він показав, коли угрів велике військо з малим своїм розбив. Усе життя у війнах провадив... Через це усім навколишнім був страшний…" [26,с.169-170; с.368-369].

Сучасники щедро віддавали належне великому князю та королю Руси Роману Мстиславовичу, його вважали великим володарем, продовжувачем традицій давньоукраїнської державності із центром в Києві. Однак, за європейськими джерелами напрошується висновок, що держава короля Романа вважалась в Європі як нова, на нашу думку, національна Українська держава, у якій запанувати західно-європейські закони, право, система торгівлі, податкове і судочинне управління, яке слід ототожнювати із зразками "Магдебургського права", що підтверджується фактами. Ми бачимо, що володарку Руси-України, велику княгиню Анну, після смерті короля Романа підтримували міста, які за висловом літописця "бажали спокою державі, процвітання містам і торгівлі на Руси-Україні". До запропонованих нововведень короля Романа не вистарчало тільки релігійного зближення з католицькою коаліцією держав, як вірно наголошував російський дослідник Л.Гумільов. Якщо б такий перехід відбувся вже при королі Романі, а не з плином часу, що власне і сталося при його синові, коронованим новим папою римським Іннокентію IV, королі Данилі, то Данило-король не знав би в своїй країні довголітньої феодальної війни, а був би спадковим, другим володарем великого та багатого Українського королівства [4,с.433-434]. Та король Роман, хоча й коронувався на короля Руси-України, однак, як ми наголошували вище, на останній крок у своїх реформаторських устремліннях, тобто на релігійне зближення з католиками, не пішов, хоча папа римський Іннокентій III, вловивши суть реформаційних процесів в Українській державі, зразу ж відгукнувся і запропонував великому князю Роману "захист меча апостола Петра і королівську корону". Однак, зв'язаний політичною і династійною угодою з Костянтинополем, великий князь Руси-

України Роман не наважився впровадити релігійну унію, очевидно, для цього ще не визріли умови [24,с.368-369]. Однак, це не значить, як вірно зауважував російський історик Л.Гумільов: ”що коронований король Роман не бажав, щоб його Українська держава була побудована за зразком угорського чи чеського королівств, він робив усе, щоби зблизитись з заходом і бути схожими на них… [4,с.433-434].

Західно-європейська тенденція у стародавньої Руси-України, часів правління великого князя Романа, стимулювала нові засади для укладення стосунків володаря Романа з північно-руськими князями, половецькими ханами, польським, чеським, угорським королями, Візантійською і Священно-Римською імперіями, Костянтинопольським патріархатом і папою римським Іннокентієм ІІІ. У своїх реформаційних пориваннях доля короля Романа, здавалось на перший погляд історикам, була повна несподіванок, змін, він потрапляв у становище то вигнанця, то переможця і завойовника і, на кінець, реформатора, могутнього володаря Української держави. Такий широкий діапазон Романової діяльності відбувся внаслідок активної участі у західно-європейському політичному житті [10,с.24-25].

Похід вже короля Романа Мстиславовича в Європу у 1205 році, що закінчився так трагічно для реформаторських устремлінь Руси-України, був логічним продовженням його політичних, торгово-економічних та культурно-реілігійних устремлінь. Автор Іпатіївського літопису замовчує сам факт походу на захід і замовчує саму загибель у Польщі Романа Мстиславовича. Лаврентіївський літопис теж досить коротко сповіщає про цей похід: “Іде Роман галицький на ляхів, і взяв лядські міста і сталося з ним” [20,с.425]. Густинський літопис дещо уточнює причину походу Романа у Польщу: “В це ж літо Роман Мстиславович розгнівався вельми і зібравши велику кількість воїв пішов на державу Польську, хотячи ляхів і віру їх погубити і пішов до Любліна і взяв в облогу його... І там під Завихвостом градом ранений і вбитий був цей великий і хоробрий славний наш князь Роман Мстиславович” [19,с.329].

Російський дослідник В.М.Татищев, опираючись на втрачені та цілком достовірні джерела, пише: “В кінці літа

цього Роман бачачи, що від поляків ніякого йому задоволення не вчинено, зібрав військо і пішов у Польщу до Любліна і взяв два міста і частину війська відпустив до Сандомира для розорення польської землі і багато сіл попалив. Та почувши, що поляки ідуть проти нього, сам з усіма полками пішов до Сандомира. Перейшовши через Віслу став на березі і почав посилати усюди роз'їзди, щоб довідатися де військо польське, та не зміг ніяких певних вістей отримати. В цей же час приїхали до нього посли польські просити миру, і він маючи з ними розмови, зрозумів, що вони не уповноважені вести з ним переговори про мир, послав з ними своїх послів до Лешка узнати про реальний намір польського князя, сказавши, що він до отримання відповіді буде стояти на цьому місці і розорювати Польщу більше не буде. А Лешкові посли договором і клятвою завірили Романа, що з їх сторони ніяких дій воєнних не буде, що перемир'я буде десять днів. На це князь Роман понадіявся і повелів усі послані по землях Польщі загони для розорення, повернути в полки. І, вичікуючи відповіді до вказаного дня, вважав себе в безпеці і не думав про те, що поляки можуть порушити договір і раптово напасти на нього. У сьомий день після від'їзду послів, 13 жовтня він поїхав з невеликою кількістю людей на полювання і був зовсім недалеко від поляків. В цей же час дозор і з декількох поляків стояв у лісі і, побачивши Романа, швидко виїхав зі своїх полків і напав на Романа. Роман, бачачи таке нещастя, мужньо оборонявся і декількох поляків убив. В цей же час у полках побачили і на допомогу йому поспішили. В цей же час Роман проколотий був тяжко списом і заледве його відбили у поляків і привезли в обоз ледве живого. Поляків усіх, кого полонили, порубали без милосердя, а Роман того ж дня і помер. Тисяцький Романів, взявши його тіло, повернувся з усім військом в Галич. Лешко же з польським військом хоча не далі як у пів дня до руських військ був, наступати побоявся і повернувся" [26,с.174-175; с.368-369].

Факти свідчать, що король Руси Роман зовсім не бажав воювати з Польщею. Роман напав на Польщу, щоб примусити краківського князя Лешка прискорити надання йому дозволу на прохід через його землі своїм військом в

Саксонію, у яку він збирався на допомогу Філіпу Швабському. Князь Лешко краківський, як учасник другої коаліції на чолі з папою римським Іннокентієм III і принцом Отоном, зволікав з просьбою володаря Руси-України Романа. З цією метою Роман вирішив військовою виправою, розоренням польських земель, примусити краківського князя Лешка дати йому прохід через його землі в Саксонію. Такі наші міркування підтверджуються і свідченнями літописів: “Роман розгнівався на поляків”, очевидно із-за того, що Лешко краківський протидіяв вступу Романа у європейську війну за імператорський престол на боці Філіпа Швабського. Розоренням Люблінської і Сандомирських земель Роман мав намір отримати дозвіл на прохід в Саксонію, і як тільки польські посли дали зрозуміти йому, що такий дозвіл дасть йому сам князь Лешко, Роман зразу ж припинив розорення Люблінської і Сандомирської земель і став очікувати дозволу Лешка. Подальший перебіг історичних подій і участь Романа в європейській війні був би дуже цікавим, якщо б не випадковість, чи безпечність Романа, що стало причиною його смерті. Зі свідчень польського хроніста Богухвала, якщо ставитись до них критично, стає зрозумілим, що краківський князь Лешко у час довготривалих переговорів з Романом відмовляв його від втручання у велику війну в Центральній Європі, що вартувало йому розорення власної землі, випадкова смерть Романа його цілком влаштовувала, Русь-Україна виходила із числа союзників Філіпа Швабського, тому він навіть не вважав за потрібне втручатися у справи престолоуспадкування в Українській державі [2,с.145].

Такий перебіг подій нам допомагає реконструювати французький хроніст Альберик, який уточнює причину походу Романа: “Король Русі Роман рухався через Польщу в Саксонію на допомогу сину імператора Фрідріха I Барбаросси Філіпу Швабському для підтримки останнього у боротьбі за імператорський престол. На польських землях король Роман змушений був зіштовхнутися з Лешком Білим, який був противником Філіпа Швабського” [28, t.23, s.883].

Цілком очевидно, чому король Роман підтримав власне сина імператора Фрідріха I Барбаросси, Філіпа Швабського, останній виступив проти папи римського Іннокентія III і був у

дружніх стосунках з Візантією, князь Лешко краківський був прибічником папи римського Іннокентія III, тому володар Руси-України, Роман і заявляв, що хоче “погубити ляхів і їх віру”. В цей же час, наголошує російський дослідник Д.Н.Александров, французький хроніст дає нам можливості зрозуміти, чому візантійський імператор, позбавлений трону, втік власне до Романа Мстиславовича, очевидно тому, що Роман мав силу не тільки впливати на Польщу, але й на політичні зміни на користь Візантійської імперії і православної церкви, і у самій католицькій Священній Римській імперії, яку очолював папа римський Іннокентій III [1,с.52].

На нашу думку, великий князь Руси-України Роман Мстиславович вступив у війну на боці сина імператора Фрідріха I Барбаросси, Філіпа Швабського власне із-за інтересів свого візантійського родича, якого він бажав бачити візантійським імператором. Коронація імператором священної Римської імперії сина імператора Фрідріха I Барбаросси, Філіпа Швабського, друга і союзника Романа, автоматично вирішувала долю візантійського престолу, на якому, за задумами Романа, Філіпа Швабського і Олексія Ангела, повинен був посісти останній. Зрозумілим стає, що за допомогою Романа, що в цей час і сталося, Іссак II Ангел, знову повернув собі візантійський престол і колишню славу Візантійської імперії. Перемога над папою римським Іннокентієм III, Отоном, Лешком краківським, Романа, Філіпа Швабського і Іссака II Ангела, який приїхав до Руси-України з великими матеріальними статками, повинна була докорінно змінити політичну ситуацію в Європі. Імовірно, що перемога коаліції, в яку входила Українська держава, очолена великим князем Романом, повинна була зблизити її із західно-європейськими державами настільки, що повернення до попереднього періоду державного улаштування було б неможливим, де зберігалися б лише традиційна дружба і союз з Візантійською імперією, Православною церквою, зокрема [7,с.31-50; 8,с.4-38; с.189-208].

Володар Руси-України Роман Мстиславович своєю реформаторською діяльністю зміг зробити неймовірне. Невтомною працею і неабиякими зусиллями він фактично

організував у руках одного володаря Українську державу від Карпат до Дніпра. Російський дослідник XVIII століття В.Н.Татищев підтверджує наші висновки літописними свідченнями. На його думку Роман Мстиславович після вокняжіння у Києві прикладав усі зусилля, щоби відновити структуру єдинодержав'я у Руси-Україні часів великого князя Ярослава Мудрого [28, t.23, s.883]. Оскільки об'єднання усієї Руси і реформування її з Києва у його час було неможливим, бо Київ був віддаленим від центрально-європейських держав, великий князь Роман вирішив змінити столицю Руси-України і задля реформаторських своїх намірів переніс її в Галич, звідки поширював свою волю від Карпат до Дніпра. Власне у Галичі реформування Української держави мало усі політичні та суспільні умови. Основою зміцнення єдності Руси-України був український народ, єдина політична, етнічна, релігійна і торгово-економічна система. Державною і політичною силою зміцнення Української держави став сам її володар, Роман великий, як наголошував київський літописець "Самодержець усієї Руси", який уособлював як державного діяча, так і талановитого полководця, був "царем в усій Руській землі". Єдиними труднощами у формуванні могутньої Української держави за західноєвропейським зразком були галицькі, волинські, київські, чернігівські великі бояри, частина удільних князів, які у регіонах мали великий вплив на адміністративне управління Українською державою, що проявилося після смерті "Самодежця усієї Руси Романа" [8,с.4-38; с.189-208].

Дослідник М.Ф.Котляр з цього приводу вірно зауважив, що більшість удільних князів і бояр, які раніше смиренно сиділи і управляли містами і областями Руси-України з дозволу, волі і ласки великого князя Романа, і ревно корилися йому – платили завчасно данину, виступали з ним в походи з озброєними загонами воїнів – після раптової смерті Романа Великого, ставши великими магнатами, перестали коритися центральній великокнязівській владі, яку очолила від імені малолітнього сина Данила "велика княгиня Романова", що призвело до "смути і крамоли" в Руси-Україні. В багатьох регіонах Руси-України державне управління порушилося, збирання данини, судочинство центральною владою

повністю припинилося. В час загибелі великого князя Романа спадкоємцю престолу великому князю Данилу виповнилось лише три роки. Біограф князя Данила вірно зауважував, що “велика смута розпочалась на Руси, грабунки великі і повстання” [12,с.25-28; с.169-170].

Великому князю Руси, Роману, вважає російський дослідник Д.Н.Александров, не вдалося остаточно зламати старі порядки, стару боярську опозицію, не дивлячись на репресивні заходи. Замість того, щоб продовжувати реформувати державу, зміцнювати її новими політичними інститутами, він втягнув Русь-Україну в європейську війну [1,с.54].

Сукупність свідчень, однак, дозволяють нам вважати, що саме реформування Романом було половинчате. З’єднавши Русь-Україну від Карпат до Дніпра, посадивши у регіонах лояльну князівську і боярську олігархію, залякавши останню репресивними заходами, великий князь Руси-України Роман, однак, не врахував одного, що самі українські бояри за своєю політичною суттю не змінилися, тобто, на початку XIII століття ще не стали тими європейськими графами і баронами, повністю залежними від центральної влади за “сеньйоріальним принципом передачі влади від батька до сина”, і вважали політичні перетворення в Руси-Україні тимчасовим політичним надбанням одного окремого князя. Слід наголосити, що великий князь Роман Мстиславович був людиною свого часу, він був наймогутнішим українським феодалом, серед інших таких як сам, лише за рангом менших, на яких змушений був опиратися, доводи, і поради яких змушений був враховувати. Таким чином, улаштувавши Українську державу, і побачивши, що її політична, економічна, судова, податкова та релігійна системи повністю ним контролюються, феодали князі і бояри усіх рангів, налякані репресивними діями свого володаря, вправно виконують усі державні повинності і його особисті вимоги, Роман Мстиславович, вважав свій “Добрий порядок для Руси” впровадженим. Успіхи в зовнішньополітичних відносинах з володарями сусідніх держав: Угорщиною, Польщею, Половецькою державою, а також Візантійською і Священно-Римською імперіями, шлюб з візантійською

принцесою Анною, який висунув Романа і Українську державу на широкомасштабну політичну європейську арену – все це переконувало Романа Великого в тому, що реформаторська діяльність завершена [8,с.4-38; с.189-208].

Російський історик Б.О.Рибаков з цього приводу зауважував, що в руках енергійного великого князя Романа опинився великий і досить зручний стратегічно, політично і економічно та з'єднаний у одну державу шматок Руських земель, який не поступався розмірами Священній Римській імперії періоду правління нею Фрідріха Барбаросси і Роман робив усе, щоби свої надбання, єдину і велику Русь-Україну, залишити у спадок своїм синам [23,с.251-253]. Великий князь Роман Мстиславович, на думку українського історика П.П.Толочка, встановив політичну єдність південно-західних руських земель від Карпат, Дунаю і до Дніпра, що було найвидатнішою подією у державному житті Руси-України на початку XIII століття, хоча і не було кінцевою метою його широкомасштабної політичної програми [27,с.155].

Реформаторський образ великого князя Романа Мстиславовича хвилював уяву народів упродовж багатьох століть після його раптової смерті як в Руси-Україні, так і в Європі. Польський хроніст Ян Длугош XV століття з цього приводу свідчить, що билини, балади і пісні про Романа співали ще навіть у XV столітті, а польський хроніст XV століття, Бельовський переказує давньоукраїнську легенду, згідно з якою володарю давньоукраїнської держави, великому князю Роману, відводилось почесне місце серед київських богатирів домонгольського періоду, його гробівець шукали поряд з гробницею Іллі Муромця. Життя та діяльність, його невтомна енергія і сила характеру знайшли широке відображення і в давньоукраїнському фольклорі. Легенди, перекази, пісні змальовують образ великого князя Романа на рівні з такими могутніми і уславленими персонажами тваринного світу, як лев, крокодил, орел. Епічні пісні про князя Романа, широко закарбовані в свідомості українського народу, носили, як висловився дослідник Б.О.Рибаков, "загальноруський" характер доблесті і слави, розмах діяльності в яких міг належати тільки вольовій, владній і сильній людині [22,с.152-153]. Автор "Слова о полку

Ігоревім” оспівує Романа як мудрого державного діяча і талановитого полководця. Полки великого князя Романа “під шоломами латинськими з мечами булатними, приклонили перед ними голови Литва, Ятвяги і Половці...”. І коли у великій війні з ятвягами його сини Данило і Василько здобули славну перемогу, галицький літописець писав: “Повернулись вони зі славою до своєї землі, наслідуючи шлях свого батька, який кинувся був на поганих мов лев, ним же половці лякали дітей своїх”. Через шість років Данило знову переміг ятвягів і обклав їх даниною. З цього приводу літописець зауважував: “По великому князю Романі ніхто з руських князів не воював їх, лише син його Данило” [24,с.368-370].

Великий князь Роман Мстиславович загинув у Польщі в зеніті могутності Української держави, яку він організував за західно-європейським зразком з законодавчою базою. У зв’язку з такими нашими висновками, хочеться зупинитися на деяких загадкових причинах, які призвели давньоукраїнське суспільство часів великого князя Романа до прийняття одностайної думки, а саме, до необхідності реорганізації Української держави [8,с.4-38; с.189-208].

Як бачимо із джерел, у час правління великого князя Романа усі князі, бояри, хоча і мали великі наділи, однак, окремої політичної діяльності не проводили і в усьому підкорялися володареві Руси-України. Запорукою його влади були кращі люди міст, служиві бояри і торгово-ремісничa знать, які повністю підтримували плани великого князя. Найважливішою справою Романа великого було злучення великих і дрібних княжінь в одну політичну систему від Карпат до Дніпра. Характеризуючи діяння Романа, польський хроніст пише: “За короткий час Роман так піднісся, що правив майже усіма землями і князями Руси” [5,с.81-87;с.145]. Давньоукраїнський літописець, відзначаючи могутність Романа, називає його по праву “Самодержцем усієї Руси”, та “царем в Руській землі” [24,с.368], а, отже, король Роман вважався українським народом реальним новим володарем Українського королівства у час її найвищого державного зміцнення [8,с.4-38; с.189-208].

Слід зауважити, що по смерті великого князя Романа необхідністю утримувати єдиною Русь-Україну вважали і

великі бояри, які брали безпосередню участь у реалізації державних планів Романа і розуміли значення єдиновладдя в Руси-Україні [24,с.368-370]. Смерть Романа великого, наголошував М.С.Грушевський, була для всіх несподіванкою. Його держава за час його правління набула великої популярності. Його особиста популярність, яку він здобув ще на Волині, поширилась і серед усіх громад Руси-України. М.С.Грушевський писав, що добре ставлення Романа до громад в Руси-Україні було давньою традицією Мономаховичів, яку вони підтримували протягом століть, будучи з покоління в покоління володарями Руси-України, великими князями київськими. Безоглядна боротьба з боярством – це не винятковість Романа, це доробок усієї династії Мономаховичів, який сприяв їхній популярності серед українського народу. Взагалі, наголошував М.С.Грушевський, великий князь Руси-України Роман, залишив своїми геройськими вчинками глибокий слід в народній пам'яті, що відбилося в народній фантазії. Його слава і діяння виводять його на рівень з Володимиром великим і Володимиром Мономахом, а особистість Романа в народній і книжковій творчості набагато яскравіша від двох попередніх князів-героїв [3,т.2,с.475].

Отже, народ оспівав великого князя Руси-України Романа – грізним українським володарем, часом немилосердним, справжнім творцем міцної Української держави, яку він упорядковував за західно-європейським зразком і яка на початку XIII століття внаслідок його реформаторських діянь досягла найбільшої централізації та могутності [3,т.2,с.16-17].

Л і т е р а т у р а

1.Алесандров Д. Н. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь и образование Литовского государства. – М.,1994.
2.Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.
3.Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К.,1991. – Т. 2. – Т.3.
4.Гумильов Л. Древняя Русь и Великая степь. – М.,1989.
5.Дашкевич М. Княжение Данила Галицкого. – К.,1873.
Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.
6.Зубрицкий Д. История древнего Галицко-Русского княжества. – Львов,1852-1855. – Т.2.
7.Ідзьо В.С. Українська держава у XIII столітті. (Українська держава часів "Самодержця Русі" Романа). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1997. – Т.І. – №2.
8.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано - Франківськ "Нова зоря",1999.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століття. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
9.Карамзин М. Н. История Российская. – М.,1991. – Т.3.
10.Котляр М. Ф. Данило Галицький. – Київ,1979.
11.Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
Руський літопис. – К.,1989.
12.Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
Татищев В. Н. История Российская. – М.,- Л., 1964. – Т.3.
13.Котляр М. Ф. Полководці давньої Русі. – К.,1991.
14.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб., "Археографическая Комиссия",1871.
15.Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – М.,1948. – Т.21.
16.Новгородская первая летопись. Старшего и младшего изводов. – М.,- Л.,1950.
17.Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
18.Пресняков Е.А. Украина, Вестник культуры и политики. – Пг.,1918. – № 9.
19.Полное собрание руських летописей. – Спб.,1843. – Т.2.
20.Полное собрание руських летописей. – М.,1962. – Т.1.

21.Полное собрание руських летописей. – М.,1965. – Т.2.
22.Рыбаков М. Древняя Русь. Сказания. былины. Летописи. – М.,1963.
23.Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. – М.,1982.
24.Руський літопис. – К.,1989.
25.Слово о полку Игореве. – М.,-Л.,1955.
26.Татищев В. Н. История государства Российского. – М.,-Л., 1964. – Т.3.
Руський літопис. – К.,1989.
27.Толочко П. П. Древняя Русь. – К.,1987.
28.Momumenta Germanika Historika (далі MGH). – Paris-Hannoverae,1874. – Т.23.

Феодальна війна в Руси-Україні. Українсько-угорські політичні взаємовідносини. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в першій чверті XIII століття

Після трагічної смерті великого князя Романа розпочинається довгий сорокалітній період затяжної боротьби за галицький великокнязівський стіл, відомості про яку, на жаль, дуже стисло нам подає автор Руського літопису XIII століття [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Певний хаос, плутанина, однак не змогли запанувати в добре улаштованій князем Романом великим у політичному і економічному розумінні – Українській державі. Із свідчень джерел ми знаємо, що в ході феодальної війни в Українській державі, в яку втрутилися і сусідні володарі, в одній складовій її частині, Галичині, стався нечуваний для тогочасного мислення давньоукраїнського суспільства факт: угорський король від'єднав Галичину від державної інфраструктури Руси-України і посадив у ній зі згоди галицького боярства, свого сина Коломана і проголосив його за участю і з дозволу папи римського Іннокентія III та галицького боярства – королем Галичини, а як наголошував літописець: "увесь наряд віддав галичанам", – боярам, тобто противникам державної єдності Руси-України. Це свідчить про те, що бояри мали велику силу в Руси-Україні і зокрема в Галичині [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Утворення Галицького королівства пов'язується з вокняжінням галицького боярина Володислава Кормильчича з волі угорського короля Андрія II в княжому Галичі. В той час угорський король Андрій II, у 1198 та 1199 роках з волі галицьких бояр, зокрема Володислава Кормильчича який признавав його своїм володарем, носив титул "короля Галичини". Однак він не мав часу контролювати Галичину, оскільки воював у власній країні з своїми вельможами, які боролись за обмеження королівської влади і збільшення влади великих угорських феодалів. В цей час Володислав

Кормильчич настільки укріпився в Галичині, що зумів відбити військову агресію на Галичину не тільки руських князів, але й більш могутнішого краківського князя Лешка, що й заставило останнього на дипломатичний хід проти володаря Галицької боярської республіки Володислава Кормильчича [4,с.40-75; с.123-147; s.141-145]. Як наголошує галицький літописець: ”Не змігши прийняти Галича, Лешко краківський звертається листом до угорського короля Андрія: “Не гоже боярину князювати в Галичі. Та візьми но дочку мою за сина свого Коломана і посади їх в Галичі” [10, стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Мал.І. Угорський король Андрій ІІ. (Угорський літопис)

Як бачимо зміцнення боярина Володислава сильно налякало польського князя Лешка і заставило останнього дипломатичним шляхом усунути боярське правління в Галичині. Причин наполягати на зміщенню Володислава в Галичині у польського князя було предостатньо. Із свідчення польських джерел нам стає відомо, що жителі Кракова теж повстали проти свого князя. Можна вважати, що наявність Галицької боярської республіки мало вплив на розвиток подій в Польщі, зокрема в Кракові, що може говорити факт виступу краківських вельмож проти князя Лешко. Власне вправне володарювання Володислава Кормильчича в Галичі заставило краківського князя шукати швидкого виходу із тяжкого становища. І вихід був знайдений, і саме Лешко краківський всупереч політичним задумам та планам, привів до утворення нового центрально-європейського державного утворення – Галицького королівства. Сама пропозиція краківського князя по перетворенню стародавньої Хорватії, в епоху Руси-України, Галичини, в окреме європейське Галицьке королівство, дуже сподобалася угорському королю Андрію II, однак він розуміючи реалії Галицької боярської республіки, політичного домінування в Галичині "галицьких принців", "галицьких баронів" не поспішав заміняти добре влаштоване правління галицького боярина Володислава, окільки в цей час його влада була слабколю, тому, що угорський король Андрій II сам боровся з аналогіного типу, як галицький боярин Володислав, угорськими вельможами, які бажали послаблення королівської влади в Угорщині [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Аналогічні процеси проходили і в Кракові, тому, польському князю Лешку, як наголошує сучасний український М.Ф.Котляр, довго прийшлось вести переговори, щоб переконати угорського короля Андрія II піти на таких "зухвалий перед усіми боярами та князями Галичини", крок, як утворення із однієї складової частини Руси-України, окремої Галицької держави, королівства[1,с.19-20].

Та жадоба бачити свого сина Коломана, новим незалежним володарем європейської країни, королем Галичини, і довгі переконання в цьому феодальної верхівки Польщі та Галичини усе це дозволило угорському королю

Андрію II схилитися до угоди з краківським князем Лешко, та всією корпорацією галицьких бояр, згідно якої, боярин Володислав мав бути усуненений від влади в Галичині, а його син угорський принц Коломан та польська княжна, дочка краківського князя Соломея стати відповідно першим королем та королевою, Галицького королівства, центрально-європейської держави, західно-католицького типу, з угорсько-польською династією на чолі, які б на всі подальші віки титулувались своїми спадкоємцями – королями Галичини. Слід наголосити, що в подальшому, як і Коломан так і Соломея, про що засвідчують угорські та польські джерела, до самої смерті титулували себе "королівським титулом володарів Галичини" [6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

Загалом формально обидва володарі ніби знову пеклися про Романовичів: малолітніх княжичів Данила та Василька, що дало останнім право зайняти Володимир, як компенсацію за Галичину, однак щодо вирішення долі останньої, то Романовичів тут немов би не існувало, вона без їх згоди була поділена на нараді в місті Спіші між Угорщиною та Польщею.

При зустрічі угорського короля Андрія II і краківського князя Лешка у місті Спіші у 1214 році був укладений договір з багатьма пунктами і умовами. Ось головні із них: Трьох річну польську княжну Соломею було обвінчано з угорським королевичем Коломаном. Внаслідок цього шлюбу, який був благословленний папою римським Іннокентієм III створювалось, Галицьке королівство, на чолі якого ставала угорсько-польська династія. План включення Галицького королівства в західно-європейський світ зайшов так далеко, що угорський король Андрій II, який був тісно зв'язаний з папським престолом, зокрема з папою Іннокентієм III, звернувсядо голови Союзу Католицьких держав з проханням доручити угорському, остригомському архієпископу Іоану "помазати" угорського принца Коломана на короля Галичини[6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

За це папі римському Іннокентію III було обіцяно включення Галицького королівства у лоно Союзу Католицьких держав і запровадження унії Галицької Церкви з Римською[6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

Мал. 2. Папа римський Іннокентій ІІІ.(Римський літопис)

Оскільки Коломан, як князь у продовж 1214 року, князював у Галицькому князівстві за згодою галицьких бояр та народу, успішно проводив політичне та торгово-економічне зближення з Союзом Католицьких держав, тому через рік його правління в Галичі, папа римський Іннокентій ІІІ погодився у зимі на Різдво Христове, 1215 року, помазати його на короля. Як зазначаэ угорський літопис: ”Остригомський архієпископ Іоаном, іменем папи

римського Іннокентія III на Різдво Христове 1215 року, коронував галицького князя Коломана королем Галичини”.

Мал. 3. Галицький король Коломан І.
Мал. 4. Герб Галицького королівства.

Як компенсацію за утворення королівства Галицького, польський князь згідно угодою в місті Спіші, Лешко краківський отримав західну Галичину з її стародавнім центром Перемишлем. Окрім угоди Лешко краківський утримував захоплені раніше Забужські землі: ”Берестя, Угровськ, Верещин, Стовп’є, Комів”. Зважаючи на прихильну до Романовичів європейську громадську думку і загальне співчуття законним володарям Руси-України, союзники повернули малолітньому Данилу, місто Володимир, що стало важливим політичним актом у подальшому утвердженні Романовичів на Волині [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Український вчений М.С.Грушевський з цього приводу вважав, що хоча князь Лешко і король Андрій II забрали собі Галичину, однак змушені були зробити вигляд, що підтримують права княгині Анни на Волинське князівство і посадити у місті Володимирі, князя Данила [1,с.19-20].

Таким чином актом спішського договору Українська держава була розділена на ряд князівств, які опинилися під

Галичина – угорським, Волинь – польським протекторатом. З однієї її ключової частини її розчленителі взагалі утворили незалежну Галицьку державу з угорсько-польською правлячою династією на чолі. Слід зауважити, що з проектом поділу "Романової держави" виступив не угорський король, який до цього часу вважав Українську державу за васальну від Угорщини із цього приводу опікувався Романовичами, про що наголошувалось вище, а Лешко краківський, який за будь – яких умов намагався усунути боярське правління Володислава в Галичині, що і спричинило союзну угоду в місті Спіші. Як бачимо ініціатором спішського договору була польська знать. На думку М.С.Грушевського його автором був краківський каштелян Пакослав, якого літопис називає "другом Романовичів" [1,с.30-31; 6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

Дослідник В.Т.Пашуто вважав, що велика княгиня Анна в особі польського каштеляна Пакослава мала дорадника і друга при краківському дворі, послугами якого, звичайно не безкоштовними, користувалася у скрутний для себе час. Власне він, як впливова особа при дворі Лешка вихлопотав Володимир для Романовичів, що було важливою дипломатичною перемогою, яку не можна неодоцінити, якщо розглядати її через призму подальших фактів, і тих обставин, що договір у місті Спіші виявився нетривким, і бувші союзники, що так ретельно розробили план розподілу староукраїнської держави, стали найлютішими ворогами. У тому ж році Андрій II за намовою галицьких бояр повважав, що його син король Галичини Коломан повинен володіти усією Галичиною і відібрав у польського князя західну Галичину з її ключовими центрами Перемишлем і Любачевим [9,с.200-201; с.130-142].

До поки велися широкомаштабні переговори по втіленню спішського проекту, малолітня польська княжна Соломея стала дружиною угорського королевича Коломана і перебувала при угорському дворі і з радістю чекала на благословення папи Іннокентія III. В цей же час, внаслідок широкомаштабних переговорів, які проходили за прямою участю римської курії, було вирішено ліквідувати боярське правління Галичиною. У зв'язку з цим у Галичину було

вислане велике військо, яке було прийняте боярами з радістю. Володислав очевидно не чекав будь-яких злих намірів угорського короля Андрія II, не чинив спротиву, натомість був схоплений і висланий в Угорщину, де як наголошує літописець і помер в засланні.

В цей час, як бачимо з аналізу сукупності джерел, Галичина своїми соціально-економічним відносинами, політичним улаштуанням була готова в перетворення в незалежне Галицьке королівство. Вона, як економічно так і політично більше тяготіла до політичного, економічного та державного устрою заходу, знала його соціальний устрій і нічого не бачила поганого для утвердження цього ладу у своїй країні. Особливо безболісно у Галичині утверджувалися порядки Угорського королівства, особливо після того, як угорський король видав у 1222 році для своїх вельмож так звану "Золоту буллу", яка надавала управителям великих і середніх латифундій "банам" широкі права і привілеї при королівському дворі. Дана булла поширювалася і на галицьких бояр, проугорська партія яких, а інколи і вся корпорація галицьких бояр, ставили Галичину в номінальну залежність від угорського королівства. Галицькі бояри у своєму політичному житті опиралися на постулати "Золотої булли" угорського короля Андрія II які використовували у політичних змаганнях з руським князями. Поширюючи привілеї "Золотої булли" на галицьких бояр, угорський король Андій II тим самим прив'язував Галичину до політичної системи угорського королівства і союзу католицьких держав взагалі, що було його головним завданням і одним із основних напрямків східно-європейської політики [5,с.229-262; с.137-171; с. 48-51; с.48-51; с.171-195; с.222-228; s.141-145].

З цього питання слушним є судження галицького дослідника XIX століття Д.Зубрицького, який вважав, що зростання політичного впливу угорського королівства у Галичині можна пояснити політичною і торгово-економічною стабільністю у цій країні. Феодальні війни в Українській державі, зокрема у Галичині і на Волині приводили до хаосу, дестабілізації міжнародної торгівлі як основного джерела доходу казни бояр і князів і заставляло бояр і торгово -

економічну знать переходити під протекторат угорського королівства [2,с.60-61].

Російський дослідник XVIII століття В.М.Татіщев відзначав, “що ненависть до руських князів Ігоревичів, які не порядно жили, за країну не дбали, багатьох жінок і чесних дівиць насилували, багатьох знатних звинувачували невинно і доми їхні розграбовували, а самих у подальшому вбивали без суду утвердженого в Галичині, заставила галицьких бояр Галичини просити угорського короля посісти їхній престол, або утворити з Галичини окрему державу – Галицьке королівство і утвердити на престолі галицькому його сина Коломана” [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Як показує хід політичних подій, не дивлячись на те, що галицькі бояри просили короля взяти під протекторат Галичину, сам угорський король не поспішав втручатися у феодальну війну в Руси-Україні. Він бачив, що великі феодали давньоукраїнської держави ще досить могутні. Утверджені торгово-ремісничою знаттю в Галичині, Ігоревичі, як законні спадкоємці Ростиславової династії, внуки Ярослава Осмомисла, з точки зору феодального права не давали угорському королю можливості включатися у боротьбу за галицький престол. Король на даному етапі обмежився переговорами, які проводив з галицькою знаттю відносно релігійної унії, яка на думку короля Андрія II повинна стати гарантом політичної стабільності. Однак переговори про віру затянгулися, наголошував В.М.Татіщев, за те питання протекторату Галичини і вигнання Ігоревичів, було по певному проміжку часу схвалене угорським королем Андрієм II. Він, згідно угоди з Ігоревичами, надавши галицьким боярам усю повноту повноважень для вирішення цього питання, яке виражалось у наданні чотирьох тисячного війська з воєводами, сам особисто вирішив не втручатися у хід політичної війни в Руси-Україні [1,с.19-20].

Галицькі бояри з угорським найманцями прийшовши тайно до Галича так, що Ігоревичі про це не знали і ув’язнивши останніх вчинили над ними суд. Згідно з вироком суду їм було інкріміновано звинувачення по декількох пунктах галицького законодавства:

Пункт 1) недотримання “ряду” – договору про управління Галичиною, який був клятвенно завірений Ігоревичами, що вони будуть управляти Галичиною за дорадою галицької боярської думи.

Пункт 2) вбивство бояр без суду і розграбування їхнього майна, що заборонено старогалицькими законами.

Пункт 3) гвалтування, жінок і дівиць, що було заборонено і не відповідало нормами християнської моралі. За злочини такого роду князів Ігоревичів було присуджено до повішення. Перед усім Галичем, гостями міста Галича, Ігоревичів було звинувачено, як лютих кримінальних злочинців порушників норм феодального права і феодальної моралі. За вироком суду, усе награбоване майно Ігоревичами було роздано сім’ям потерпілих, тисячу гривен було відіслано угорському королю як подяку за допомогу. Також до Буди була відряджена делегація, яка повинна була прохати короля, щоби він посів галицький престол. Король угорський отримавши повідомлення, що “галицькі принци і барони” з князями своїми учинили обласкав їх і внаслідок довгих переговорів договорився з ними, що вони сина його Коломана можуть взяти собі у володарі, а він попросить Папу і утворить для них ”галицьких принців”, ”галицьких баронів” окреме Галицьке королівство, а про віру сказав король Андрій ІІ, ми поговоримо трохи пізніше, коли пізнаємо усі істини і приймемо рішення. На цьому, наголошує російський дослідник В.М.Татіщев, опираючись на недійшовші до нас джерела:” переговори були закінчені вінцем яких було підписання угорсько-галицького договору на право утворення Галицького королівства, і на правління короля Коломана, як законного володаря Галичини” [6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

Після підписання договору, за яким королевич Коломан повинен був стати галицьким королем Коломаном І, Андрій ІІ вислав свого сина в Галич. Джерела свідчать, що прибувшого угорського принца Коломана галичани зустріли з великою честю біля міста і посадили на галицькому престолі і коронували на короля Галицького” [12,с.186-188; с.130-142].

Такий новий державний статус Галицького князівства виділяв його у незалежну центрально-європейську державу,

коріння якого слід шукати у незаленому Хорватському князівстві до часу приєднання його у 993 році, внаслідок відомої по києвському джерелу хорвато-руської війни до Руси-України [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45]. Сукупність проаналізованих джерел дає право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія – стародавня Галичина, була приєднана до Руси-України у 993 році, і внаслідок політичного розвику почала становити з кінця Х століття одну із складових частин староукраїнської держави, і під впливом політичних, соціально-економічних і культурних надбань Руси-України Х-ХІ століть у ХІІ столітті кристалізувалась в Галицьку Русь чи Галицьку Україну, розвиток політичної могутності якої, ми спостерігаємо з часу вокняження в стародавній Білій чи Великій Хорватії київської династії князів Ростиславовичів [3,с.107-126].

Утворення в першій чверті ХІІІ столітті Галицького королівства не мов би знову на новому витку історії кристалізує державне ядро навколо Галича по західно-європейському зразку, яке у подальшому стане домінантою у кристалізації всієї давньоукраїнської держави від Дніпра до Карпат, яке розпочалось ще у часи великого князя Романа і продовжилось у час його сина, короля Руси-України – Данила [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Однак таке гучне політичне утвердження угорського принца і утворення нової центрально-європейської держави Галицького королівства, не припинило, а тільки продовжило феодальну війну в Руси-Україні. Однак галицький народ віддав перевагу правлінню галицького короля Коломана І. заради припинення феодальної війни в Галичині. Галичани повважали, що галицький король Коломан І стабілізує торгово-економічні відносини з Союзом Католицьких держав, державами Південної Європи та Руссю-Україною, що на початковому етапі правління галицького короля Коломана І і сталося. Утвердившись політично та економічно в Галичині, король Коломан І, окрім стабілізації торгово-економічних відносин вирішив “стабілізувати і релігійні відносини з Західною Європою”, а тобто провести і релігійну реформу, яка практично ще не мала реального грунту і потребувала часу для її впровадження. Однак намовлений визначними

галицькими сановниками, як наголошують угорські джерела “галицькими принцами”, “галицькими баронами” галицький король Коломан вирішив провести релігійну реформу дуже швидко. Йому, та його дорадникам галицьким боярам, симпатикам західного католицького християнства, здавалось, що це питання можна вирішити внаслідок заміни священнослужителів православних на католицьких. Не слід виключати однак, що якась частина Галича, можливо бояри була християнами латинського обряду, про що нам підтверджує лист угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III, що: “галицькі принци і барони готові приступити до унії з Апостольською Церквою, лиш би їм не забороняли їх стародавні обряди”. Очевидно й сам галицький король Коломан I посідаючи галицький королівський трон, перебуваючи князем в Галичі у продовж 1214 року, зобов’язувався галицькому народу вихреститися в православ’я, або по крайній мірі не порушувати обряду грецького, про що свідчать недійшовші джерела використані В.М.Татіщевим, які наголошують: ”що за порушення “Ряду з Галичем і впровадженням латинників короля Коломана було вигнано руськими князями з Галичини” [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Дані свідчення хоч поверхово однак дають право наголосити, що з галицьким королем Коломаном I, галичани теж укладали ряд – договір, який зобов’язував усі сторони його дотримуватися [12,с.186-188; с.130-142]. Сукупність всіх наявних проаналізованих джерел дає право наголошувати, що угорський принц Коломан ставши у 1214 році галицьким князем, а в січні на в час свята Різва Христового у 1215 році, ставши королем Галичини, спочатку не втручався у релігійні справи і спокійно сидів дбаючи за благополуччя і приглядаючись до своїх підданих, як виразився дослідник М.Ф.Котляр: “на своєму опередкованому королівському престолі” [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Першорядне питання, яке постало на очолюваній галицьким королем, боярській думі, це питання складової частини Галицького королівства – Перемишльськім князівстві, яке згідно спішського договору перейшло до Краківського великого князівства [1,с.19-20].

Сукупність проаналізованих джерел дає право наголошувати, що таким становищем були незадоволені як всі галицькі бояри так і сам галицький король Коломан І. Зміцнення позицій угорського принца Коломана та підтримка галицькими можновладцями привела його взимку на Різдво Христове 1215 року до офіційної коронації на короля Галичини і така нова політична реалія уже короля Галичини, Коломана І, герцога Перемишля, герцога Звенигорода і т. д., не дозволяла останньому віддавати частину Галицького королівства, навіть союзнику, навіть тестеві, краківському князю Лешку. Хоча офіційно між Угорським королівством і Польським великим князівством був підписаний договір про розділення Галичини, однак як бачимо з джерел, після офіційної коронації Коломана він утратив свою силу. Галицький король Коломан І, наголошують угорські джерела, і чути не бажав, щоб частина його Галицького королівства знаходиться в руках поляків, з цього питання він слав до батька, угорського короля Андрія ІІ найвизначніших із "галицьких баронів" з проханням допомоги йому у питанні повернення Перемишльського князівства, до Галицького королівства. Щоб виправдати факт порушення спішського договору і втручання Угорщини у внутрішні справи Польщі, угорські історики ще у XIX столітті писали: "Офіційно між угорським королем Андрієм ІІ і краківським князем Лешко був підисаний договір, який угорський король виконував, але ж галицький король Коломан І, частина земель якого знаходилась у поляків не підписував ніяких договорів і не мав перед поляками ніяких зобов'язань, і дораджений "галицькими принцами і баронами" бажав тільки одного – цілісності свого Галицького корлывства. Оскільки його батько угорський король Андрій ІІ ревно дотримуючись договору самочинно не виступив на чолі великого угорського війська проти поляків, однак це не завадило йому поставити це ж рицарське військо під стяг "Штандарт з великою Чорною Галкою в золотій короні" – державний стяг галицького короля Коломана І і останньому відібрати у поляків Перемишльське князівство, не порушуючи договору між Угорщиною і Польщею" [4,с.40-75; с.123-147; s.141-145].

З цього питання галицький літописець зазначав: ”що Андрій II забажав володіти усією Галичиною для сина”, а це значить, наголошував дослідник В.Т.Пашуто, що спішський договір виявився нетривкий, у цьому ж році після утвердження і коронації Коломана на короля Галичини, Андрій II за намовою галицьких бояр повважав, що галицький король повинен володіти усім Галицьким королывством і відібрав Перемишль і Любачів у поляків. До війни не дійшло, бо угорська і галицька рицарські армії були явно сильніші і краківський князь Лешко вдався до різного роду інтриг, щоб припинити володарювання юного короля Коломана I в Галичині [9, с.200-201; с.130-142].

Отже, як бачимо у перший рік правління галицького короля Коломана I була досягнута велика політична перемога, Галичина знову стала єдиною у етнічному і політичому розумінні, а накинута на неї роз’єднуюча спішська угода скасована. Така політична стратегія юного галицького короля Коломана I могла була проводитися тільки за безпосередньою участю галицького боярства, на яке з 1215 року опиралися у своїй східній політиці угорські притенденти на галицький престол. Добившись єдності Галичини король Коломан I і оточуюча його галицька боярська верхівка, як наголошує угорський літопис “галицькі принци і галицькі барони” вирішили зайнятися релігійною реформою.

Як зауважував російський історик В.М.Татіщев, посівши галицький трон, король Коломан прикликав до себе двох єпископів католиків, які стали навчати галичан істинної віри, яку принесли їм із Риму, та галичани до католицьких місіонерів не прислуховувались, і їх проклинали, хоча король Коломан різними способами, то утісненнями то ласками примушував руське духовенство і знать до унії. Вельможі галицькі і єпископи терплячи латинників говорили своєму королю, щоби він по обіцянках своїх і заключеному договорові, був королем у Галичині по законах і релігії руській, а унію, яку він впровадив, скасував і священників латинських вигнав. Та король галицький вельмож своїх не слухаючись утверджував в Галичині католицьку віру (єпіскопію), і слухати не бажав про скасування унії. Це привело до того, що галицькі вельможі почали ображатися

на свого короля, особливо після того, як дві головні церкви Галича були передані прихильникам унії, а православного єпископа вигнано з них. Та слід зауважити, що серед оточення короля Коломана було багато бояр які усердно і завзято помагали своєму королю Коломану впроваджувати унію в Галичині, за що отримували ще більші маєтності, титули і дарунки. Цих вельмож угорські джерела титулують "галицькі принци" та галицькі барони". Така непродумана релігійна реформа галицького короля Коломана І, хоча мала певні результати по насильницькому впровадженню католицизму в Галичині, однак і несла незадоволення серед частини бояр, торгово-ремісничої знаті і народу. Багато за протидію унії, наголошував В.М.Татіщев, опираючись на недійшовші до нас джерела, "було покарано, інші прийняли її через страх, інші через дари і ласку. Однак через насилля, перша унія в Галичині закінчилась поразкою її організаторів" [2,с.189-190]. Хоча в Галицькому королівстві у час правління короля Коломана припинилась феодальна війна, і здавалось, що настала уже політична і економічна стабілізація, однак неправильний підхід до вирішення питання релігійної реформи привели не тільки до краху самої унії, а й до припинення реформування Галицького королівства по західно-європейському зразку. Однак правляча еліта Галичини і Угорщини, реформування короля Коломана і його проугорської партії, бояр сприймали за волевиявлення усього народу. Щоправда причина такому розуміння проблеми була, адже король Коломан при вступі на галицький королівський трон був підтриманий усіма верствами галицького суспільства, що давало право угорському королеві Андрію ІІ писати папі римському Іннокентію ІІІ, що: "посадження Коломана на короля Галичини і злучення Руської Церкви з Римською, це волевиявлення усього народу". Документи свідчать, що уже в перший рік володарювання короля Коломана в Галичині в 1214-1215 роках, Андрій ІІ поспішно писав папі Іннокентію ІІІ: "що народ і барони галицькі всі вихлопотали для себе у нього сина Коломана собі у королі і бажають приєднатися до Римської Церкви з єдиною умовою, щоби папа Іннокентій ІІІ не відміняв їх стародавніх обрядів, і дозволяв їм відправляти

служби божі на мові слов'янській". Таким чином, поспішність Андрія II у своїй східній політиці очевидна, видаючи бажане за реалії він спав і бачив свого сина на галицькому престолі. Папа Іннокентій III очевидно теж вважав за перемогу католицького світу посадження на короля Галичини угорського принца Коломана. Як тільки, наголошував російський дослідник М.Н.Карамзін, архієпископ Гранський іменем папи римського Іннокентія III возложив в Галичі на сина угорського короля Андрія II, принца Коломана королівську корону і назвав його королем Галичини, Коломаном I, а польську княжну Соломею королевою Галицькою, цей володар ревно почав виконувати волю папи римського Іннокентія III шляхом насильницького вигнання галицьких єпископів і священників намагався запровадити у Галичині церковну унію. В цей же час, наголошував дослідник, народ, змучений безчисленними феодальними усобицями, війнами і заколотами бояр, зобов'язаний присягою королю не виступав проти останнього, однак частина бояр, торгово-ремісничої знаті, ображений сват краківський князь Лешко, боячись зміцнення у Галичині короля Коломана намагалися шляхом найрізноманітніших інтриг вижити останнього з галицького престолу [6,с.447-448; с.130-142; с.161-167].

Однак галицький король Коломан не дивлячись на супротив народу, робив усе, щоби в короткий час, як зауважував М.С.Грушевський, навічно приєднати шляхом златинізації Галицьку Церкву до Римської. Однак ця ідея стала непопулярною в народі, хоча боярська адміністрація усе робила, щоби утвердити унію в Галичині. За ходом релігійних реформ в Галичині споглядав угорський король Андрій II, який у листі до папи римського Іннокентія III у перебільшених онах зображав її хід заявляючи, що "галицькі барони і народ галицький готовий прилучитися до Римської Церкви". На жаль про дальшу долю релігійної унії 1215 року ми не можемо говорити надто конкретно, оскільки обмаль джерел, однак як ми бачимо із тексту листа короля Андрія II до папи римського Іннокентія III, що останній захопився цією справою настільки, що задля швидкості реалізації унії випрохав у папи Іннокентія III особливого легата, який

терміново прибув в Галичину. Згідно сукупності проаналізованих джерел дізнаємося, що наміри папи римського Іннокентія ІІІ були однозначні – створити Собор Церкви, який ставив за мету злучення Галицької церкви з Римською Церквою, та оскільки галицький король Коломан І не діждавшись легата, сам розпочав насильницьку унію, то будь-які переговори про Собор Церков, які були у повноваженнях легата з вигнаними з церков галицькими релігійними діячами, а це православні єпископи: галицький та перемишльський, стали неможливими. Щоб приховати від папи римського Іннокентія ІІІ злодіяння і насильства над Галицькою Православною Церквою угорськими можновладцями було вирішено легата папи римського Іннокентія ІІІ у Галицьке королівство не пускати мотивуючи тим: "що народ галицький повстав проти свого галицького короля, і в такій ситуації він угорський король Андрій ІІ зробить усе можливе, щоби галицькі єпископи прибули на Собор до папи". Однак, наголошує М.С.Грушевський, ми не маємо джерел, які б підтверджуали, щоби галицькі церковні діячі у 1215-1216 році, брали участь у скликанім папою римським Іннокентієм ІІІ "Соборі римських і галицьких церковних ієрархів". Очевидно не пустивши в Галицьке королівство, папського легата, угорський король Андрій ІІ добре зрозумів, що унія церков передчасна і впровадження її насильницьким шляхом підриває владу його сина, галицького короля Коломана [1,с.32-33].

В цей же час галицький король Коломан, опираючись на угорське військо та боярські військові загони міцно тримався на престолі, і для свого утвердження робив все, щоби галицька знать допомагала йому реформувати Галичину по західно-європейському зразку. Характерно, що серед галицьких як світських так і духовних феодалів у нього було багато прихильників. Такий висновок ми знову робимо із листа угорського короля Андрія ІІ до папи римського Іннокентія ІІІ та свідчень галицького літопису, згідно яких ми дізнаємося, що король Коломан проводив релігійну реформу в Галичині при цілковитій підтримці галицьких бояр, які займали усі ключові посади в управлінні Галичиною, і у яких не було бажання міняти слабку владу угорського королевича,

галицького короля Коломанка І, на деспотичну владу руського князя. За таких обставин у Галичині кристалізується західно-європейська система політичного та торгово-економічного управління, яка очолювалась проугорською партією бояр де власне остання і для повного утвердження своєї влади за західно-європейським зразком, бажає і релігійної унії з римською церквою. Однак королівська влада в Галичині і її прихильники, галицькі бояри, допустили одну, але значну помилку в релігійному управлінні Галичиною, замість поступового зближення позицій у релігійному питанні шляхом проведення Соборів, запропонованим папою римським Іннокентієм ІІІ, королівська, боярська адміністрація вдалася до насильницького впровадження унії, що виявило незадоволення як галицького народу та бояр так і княжінь волинського, київського, а також зв'язаного з ними, ображеного за втрату Перемишля, краківського князя Лешка, який шукав собі помічників проти галицького короля Коломана І в усіх куточках стародавньої Руси. Утворення Галицького королівства і швидке його зміцнення та злучення в одну політичну, торгово-економічну структуру з системою великого Угорського королівства та Союзу Католицьких держав, почало складати загрозу, як економічно так і політчно Польській державі і краківський князь Лешко почав проводити активну кампанію проти угорсько-галицького союзу і протидіяти утвердженню короля Коломана в Галичині. Супротива краківського князя Лешка проугорському боярському правлінню боярина Володислава Кормильчича була очевидна і до утворення Галицького королівства та коронації Коломана. Як свідчать польські джерела, ще раніше до коронації Коломана на галицького короля, князь Лешко краківський самотужки намагався заволодіти Галичиною, але успіху особливого не мав і пішов на союз з Угорським королівством виключно з причин власної безвеки у Краківському князівстві де польська знать почала проявляти аналогічні як і галицькі бояри, сепаратиські стремління, намагаючись обмежити владу краківського князя. За таких умов у нього не було іншого шляху, як піти на невигідний союз з угорським королем Андрієм ІІ, стремління якого було у поширенні угорського впливу в усій Галичині.

Дуже швидко краківський князь Лешко зрозумів, що зробив велику помилку втрутившись у внутрішні справи Галичини, оскільки галицькі бояри взнавши згодом чия це була ініціатива скасування боярського правління Галичиною, зробили у майбутньому все можливе, щоби звести на нівець постанови спішської угоди і відібрати Перемишльські і Любачівські землі від князя Лешка краківського. Власне вони, галицькі бояри прийнявши угорського королевича на галицький трон заложили камінь розладу добросусідських і союзницьких стосунків між Польшею і Угорщиною. Очевидно, уже у процесі підготовки до коронації Коломана на короля Галичини, краківський князь Лешко зрозумів загрозу утворення для Польщі Галицького королівства з угорським принцом на чолі і почав протидіяти його територіальній цілосності, відірвавши Перемишльську і Любачівську землю від Галичини. Такий крок краківського князя Лешка став зрозумілим угорському королеві Андрію II і останній почав робити усе для швидкого утвердження Коломана в Галичині. Уже у листі до папи римського Іннокентія III у 1215 році, який був написаний ще перед коронацією Коломана, Андрій II відзначав: “що необхідно якнайшвидше прислати для Коломана королівську корону, бо галицький народ не тільки відступить від свого короля, але й нарушить присягу, яку він дав не тільки своєму королю, але й на послушність Римській Церкві” [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Дане свідчення яскраво говорить нам, що утворення Галицького королівства з уніатською, підпорядкованою Римові, Галицькою Церквою з своїм королем на престолі не залишало будь-яких можливостей полякам у майбутньому втручатися у внутрішні справи Галицького королівства, більше того, це грозило втратою галицьких надбань, що і сталося в майбутньому [13,p.84-85; с.161-167].

Сукупність проаналізованих джерел дають право наголошувати, що укладення спішської угоди в Угорщині розглядали як явище тимчасове, це очевидно розумів і князь Лешко краківський, який стверджував у цей час свої позиції на Волині. Листи угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III яскраво засвідчують його позицію після коронації Коломана: ”король Андрій II просив папу

Іннокентія III вислати свого посланця до князя Лешка, пригадати їхній фамільний союз, зробити усе, щоби польський князь надав допомогу своєму зятеві галицькому королеві, який відбивався від власного народу у галицькому замку, від напавших на нього ближніх сусідів" [13,p.84-85; с.161-167]. З цього листа написаного угорським королем Андрієм II до папи римського Іннокентія III по дорозі до Галича, ми бачимо, що уже у 1215 році союзу Угорщини з Польщею не існувало, дораджений галицькими боярами, Андрій II не збирався виконувати спішських пунктів договору, на його думку, як це наголошує нам галицький літописець: "Галичина потрібна була йому для його сина ціла", що виключало за будь-яких умов володіння Перемишльською і Любачівською землями князем Лешко краківським. Зараз нам важко собі уявити, хто був організатором заколотів у Галичині у час коронації Коломана на короля Галичини, адже як нам відомо, що у заколотах приймали участь союзні Лешку краківському, волинські князі, можливо, як наголошував М.С.Грушевський, князь Лешко краківський і не брав активної участі у галицькім повстанні і навіть не підбурював до походу волинських князів, однак Андрій II вважав, що власне Лешко краківський закулісно управляє безпорядками в Галичині, і тому, не дочекавшись допоки збереться велика сила угорського війська, з передовими рицарськими полками виступив походом у Галичину. Угорське та галицьке рицарське військо було надто сильніше, від польського чи волинського, тому до сутичок не дійшло, і угорський король Андрій II швидко припинив безпорядки і відновив реальну владу у Галичині сина короля [1,с.35]. Як бачимо сум'яття проти галицького короля Коломана I почалося виключно по релігійних питаннях [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

З цього питання російський історик М.Н.Карамзін зауважував, можливо галичани внаслідок встановленя порядку і широких міжнародних торговелиних відносин з Західною Європою були уже задоволені своїм королем Коломаном, який тихо сидів у своєму галицькому замку з воєводами і пихатими галицькими боярами-католиками. Очевидно при такому розкладі галицький король Коломан

заклав би початок угорської династії на галицькому троні, якщо б правив розсудливо і справедливо, але через надмірне улещення частиною галицьких вельмож і нерозумне впровадження унії з католицькою церквою, король Коломан почав бути нелюбимим в народі. Народ спочатку мовчав, пам'ятаючи про присягу дану галицькому королю, але бажання повернути усіх своїх підданих в латинську віру зустріло у галицькому суспільстві протидію. Цілком можливо, що усі ці протиріччя у галицькому суспільстві розпалював краківський князь Лешко у якого було відібрано Перемишль з Любачевим. Такий вчинок бувшого союзника угорського короля викликали у нього таку злобу, що він не дивлячись на те, що його дочка Соломея була галицькою королевою, вирішив відомстити своєму зятю. Не маючи сили вступити у відкриту війну з Галицьким королівством він вирішив виживати Коломана з Галича шляхом різноманітних інтриг [6,с.447-448; с.130-142; с.161-167].

Інтриги краківського князя Лешка, які він проводив проти галицького короля Коломана мали певний успіх, оскільки обидва володарі у своїй зовнішньо політичній діяльності допустили ряд серйозних промахів. Католицьке духовенство і король Коломан не дочекавшись рішення папи римського Іннокентія III і присланого для вирішення релігійної унії легата, який прибув в Галичину для ведення переговорів з галицькими православними духовними ієрархами з питань унії і скликання з Собору Церков, розпочав сам впроваджувати унію. Насильницька унія викликала незадоволення в народі, цим зразу ж скористувався краківський князь Лешко, який після проголошення римським папою Іннокентієм III, князя галицького Коломана, королем Галичини побачив невигоди існування Галицького королівства для Польщі. Зміцнення угорського впливу в Галичині означало ізоляцію Польщі від Руси-України, і загрозу польським володіння не тільки з південного заходу, але й зі сходу. В цей же час у Галичині проходили процеси, які привели до утисків Православної Церкви, що було використано краківським князем Лешко, який почав підбурювати руських князів до походу на Галич. Розголос про притіснення галицького єпископа угорською адміністрацією

яскраво відображено у Воскресінському літописі: “Угри вигнали з церкви єпископа та попів, а латинських привели служити”. Таким чином унія у Галичині у 1215-1216 роках не була явищем добровільним, вона вводилась адміністрацією галицького короля Коломана насильницькими методами. Утиски народу, торгово-ремісничої знаті і частини бояр, викликали великий гнів, який привів до повстання проти прихильників релігійної унії. Однак сама унія, як це ми бачимо із документів проводилася за сценарієм не Римської Церкви, а суто з ініціативи проугорської партії бояр на чолі з її ставлеником галицьким королем Коломаном І. Уся ця суспільна група намагалася провести унію шляхом заміни священнослужителів, витіснивши тим самим православний обряд і запровадивши католицький. Однак така тактика отримала осуд і у самих ієрархів Католицької Церкви, які повважали, що світські володарі не повинні втручатися у релігійні справи Галичини і вислали за для вирішення цього питання спеціального легата, який мав закликати православних ієрархів Галичини на Собор, на якому власне і повинні були вирішитися усі питання по умовах злучення Православної Церкви Галичини з Вселенською Католицькою. Однак угорські можновладці вважаючи себе правомочними впроваджувати унію відхилили участь легата папи римського Іннокентія ІІІ у з’ясування цієї складної проблеми [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Російський дослідник В.М.Татіщев з цього питання вірно наголошував: ”що вигнання православних священників і єпископів було справою рук католиків-бояр, які улестливо догоджували своєму королю Коломану, намагаючись за впровадження унії одержати при його дворі нові чини і земельні надбання. Усі почуті від народу нарікання про унію передавали Коломану, за що багато втому числі і знатних людей було замучено” [12,с.186-189; с.130-142].

Такі насильницькі дії боярської адміністрації короля Коломана уже не могли були привести православне духівництво Галичини до будь-яких конструктивних переговорів про унію. Угорський король Андрій ІІ не бажав показувати реальну картину насилля, у зв’язку з чим не пустив у Галичину для переговорів легата від папи римського

Іннокентія ІІІ. На підставі існуючих документів ми можемо твердити, що місія легата була само, що не є благородна, він особисто бажав запросити руських єпископів Галичини на Собор, на якому повинні, були бути врегульовані усі суперечливі питання унії, а тобто підчинення Православної Церкви в Галичині римському архієрею. Однак, як зауважував український вчений І.П.Крип'якевич, угорський король Андрій ІІ сам бажав добитися пальми першості у вирішенні цього складного питання, та не будучи досвідченим у такого рода питаннях він вдався до насилля, що унеможливило проведння широкомаштабної по усії церковних канонах унії Галицької Церкви з Римською уже в 1215-1216 роках [8,с.89-90; с.60-81].

У листі до папи римського Іннокентія ІІІ угорський король Андрій ІІ мотивував неможливість в'їзду легата до Галицького королівства тим: "що народ галицький повстав проти галицького короля, і обложивши галицький замок вимагав скасування унії, стривожений Андрій за долю галицького королівства навіть попрохав папу Інокентія ІІІ, щоб той спонукав краківського князя допомогти придушити повстання народу в Галицькому королівстві" [13,p.84-85; с.161-167].

Отже із вищеприведених джерел ми бачимо, що угорський король Андрій ІІ у своїй східній і зовнішньо-політичій діяльності завжди перебільшував реалії свого володарювання Галичиною і досягнутих ним там успіхів, як політичних так і у питання релігійної унії, що в першу чергу цікавило папу римського Іннокентія ІІІ [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Як бачимо із документів, коли він у 1188 і 1189 роках короткочасно заволодів Галичиною, то посівши галицький престол ненадовго почав титулувати седе королем Галичини "Rex Hallitiae" і зразу ж доповів папі римському, що він посів галицький пристол по просьбі бояр і народу галицького: "uod principes et populus Haliciensis humiliter a nobis postularunt".

У подальшому ще не утвердившись в Галичині він почав вихвалятися на всю Європу, що злучив з союзом католицьких держав Галицьке королівство і утвердив на галицькому королівському престолі королем свого сина

Коломана. Щоби утвердити в папи римського Іннокентія III думку в законності своїх вчинків, він наголошує у листі до папи римського Іннокентія III: ”що галичани бажають з’єднатися з Римською Церквою, і скоріше бажають бачити на галицькому престолі помазаного папою римським Іннокентієм III і коронованого на галицького короля, його сина Коломана” [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Якщо усе це було так, як писав угорський король Андрій II до папи римського Іннокентія III, то чому боявся пускати на переговори з руськими православними єпископами папського легата, який і мав повноваження вести усі переговори про унію. Очевидно угорський король не бажав показувати реальну картину своїх діянь, не хотів, щоби папа римський Іннокентій III знав правду його релігійних реформацій в Галичині, ним рухали тільки політичні амбіції, визнанням яких від апостольського престолу він утверджувався як один з наймогутніших і найдіяльніших західно-європейських володарів в Європі. Сам факт утворення нового королівства у центрально-східній Європі під безпосереднім угорським політичним протекторатом, давало право угорському королю Андрію II зайнятися й питанням релігійного реформування. Однак розумний папа римський Іннокентій III розуміючи яким пагубним може бути насильницьке злучення Католицької і Православної Церкви світськими можновладцями, вирішив делікатно поставитись до вирішення цього непростого питання, виславши для цього вирішення в Галицьке королівство, легата. Згідно свідчень джерел ми знаємо, що місія легата заключалась в тому, щоби для вирішеня такого складного питання як унії Церков, закликати руських єпископів на Вселенський Собор і на ньому вирішити усі складні проблеми унії. Однак, як зауважував І.П.Крип’якевич, амбіції угорського короля Андрія II були настільки великі, що методів для проведення унії він не вибирав, а легата, щоб затушувати невдачу своїх реформацій в Галичині не пустив на зустріч з галицькими православними єпископами [8,с.89-90; с.60-81].

Якщо б папський легат, наголошував Д.Зубрицький явився у Галич і побачив як адміністрація новопомазаного короля

Коломана без дозволу папи впроваджує унію, то невідомо яка б була реакція папи римського Іннокентія III. Отже наголошував дослідник, після скоєних великих релігійних злочнів у Галичині боярською адміністрацією галицького короля Коломана I, поява там папського легата була небажана для його батька угорського короля Андрія II. Цілком можливо, що про "релігійне реформування" угорського короля Андрія II стало відомо і папі римського Іннокентію III від обтяженого злобою за втрату земельних надбань в Галичині, польського князя Лешка. Сама поява легата, могла бути реакцією папи Іннокентія III на пагубні дії у питаннях унії, яка проводила боярська адміністрація короля Коломана I. У своєму листі до папи римського Іннокентія III угорський король Андрій II дорікає на польського князя Лешка краківського, який: "не сприяє утверджнню угорського принца Коломана на галицькому престолі" [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Отже такий перепал у листуванні угорського короля Андрія II з папою римським Іннокентієм III і польського князя Лешка краківського з папою римським, дає можливість припускати, що папа римський Іннокентій III знав реалії "угорського релігійного реформування" в Галицькому королівстві через польського князя Лешка краківського який у своєму листі, скаржився папі римському Іннокентію III: "за порушення королем Андрієм II спішської угоди" [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

І дійсно, хвилюватися князю Лешку краківському було чого, ажде Угорське королівство часу короля Андрія II було могутньою сусідньою з Польщею державою. Влада угорсько короля Андрія II поширювалася від Адріатики до Карпат. Внаслідок могутності, угорське королівство поширило свій вплив і на схід за Карпати, де стало ініціатором утворення нової західно-європейської держави, Галицького королівства, з угорським ставлеником на чолі, що становило загрозу Польщі, ізолюючи її від Руси-України з якою Польща мала давні історичні та політичні взаємовідносини [2,с.62-65].

У зв'язку з цим на початку 1217 року князь Лешко краківський звернувся до новгородського князя Мстислава Мстиславовича Удатного з такою пропозицією: "Ти брат мені

є піди і сядь в Галичі”. У краківського князя був дуже цікавий план, якщо Мстислав здобуде Галич, то як людина нова в Галичині шукатиме підтримки у боротьбі проти могутньої Угорщини і в кінцевому результаті нікого в союзники не знайде окрім нього краківського князя Лешка, а це дасть можливість, за поступливістю Мстислава втручатися у внутрішні справи, як сусідньої Волині так і Угорщини. Лешко розумів, що Мстислав як людина нова у Галичині задля свого утвердження у ній піде на союз з останнім і визнає зайняті Лешком прикордонні Волинські землі, а можливо віддасть йому Перемишльське князівство [9,с.201-202; с.130-142].

В цей же час до запрошень Мстислава посісти галицький престол в Галичі приєдналася і торгово-ремісничa знать Галичини, яка найбільше притерпала від насильницької унії. Згідно свідчень джерел ми бачимо, що самі галичани у зв’язку з насильницькою унією галицького короля Коломана І, вигнання єпископів і священиків із церков, шукали могутнього руського князя, щоби звільнитися від насилля католиків. Як зауважував В.М.Татіщев, опираючись на недійшовші до нас джерела: ”декілька добропорядних громадян, що берегли любов до своєї батьківщини, Галичини, до своїх законів і до руської віри, тайно по завданню громади міста Галича вибралися до Смоленська до князя Мстислава Романовича і просили його на галицьке княжіння, однак останній був хворий і відправив послів галицьких до братанича свого Мстислав Мстиславовича в Новгород і просив його очолити похід в Галичину обіцяючи допомогу” [12,с.189-190; с.130-142].

Сам же князь Мстислав Мстиславович, наголошує невідоме татіщевське джерело: ”жаліючи Галицьке князівство і не можучи без плачу чути частих від галичан скарг, не довго зволікав, обладнаши дружину швидко виїхав для з’ясування питання із Новгорода в Київ, щоби із Мстиславом Романовичем порадитися як постаратися, щоби Галич від такого притіснення вивільнити. Приїхавши в Київ Мстислав Мстиславович домовлявся з князем Мстиславом Романовичем, як би галичанам допомогти звільнитися від насилля угрів. На жаль війну із-за незгоди чернігівських князів виголосити не змогли. Вирішили тільки послати до

короля галицького посів з вимогою припинити релігійне притіснення галичан. Основними пунктами вимоги було те, щоби: “Коломан католицьке духовенство вислав, а православне знову прийняв, і сам по обіцянці закон руський прийняв, бо його невиконання клятв і обіцянок князі руські терпіти не будуть”. Король Коломан же, як свідчить невідомий татіщевський літописець: “від прийняття закону руського відрікся, притіснення галичан повважав як брехню і наклеп, вимагаючи від посла, щоб тих хто скаржились йому об’явив, чого посол не зробив”. Нічого не добившись від галицького короля Коломана І, посол від усіх князів руських, повернувся у Київ. У цьому ж таки 1217 році Мстислав Удатний повернувся у Новгород” [12,с.200-201; с.130-142].

В цей же час рухом новгородського князя Мстислава на південь зацікавився польський князь Лешко, який узнавши про невдалі переговори руських князів з галицьким королем Коломаном і про відхід в Новгород Мстислава Удатного, вирішив задля заохочення останнього сам звернутися з пропозицією союзу у боротьбі за Галич: “Брат ти мені, наголошував у посланні краківський князь Лешко, піди сядь у Галичі”. У польського князя, наголошував М.Ф.Котляр, був хитрий план [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45]. Якщо Мстислав з усією новгородською військовою силою вигонить з Галича короля Коломана, то як новий володар Галичини шукатиме для протидії Угорщині і настроєним проугорськи боярам союзників, а оскільки могутніх союзників в сусідстві на яких би можна було опертися немає окрім нього Лешка краківського, то Мстислав так чи інакше піде на союз з ним, а це дасть можливість постійно втручатися у внутрішні справи Галичини і Волині, і що головне закріплювати у цих князівствах польський вплив. Отже як бачимо по співставленні польських і угорських джерел, наші західні сусіди коли не могли військовим шляхом заволодіти порубіжним регіоном Руси-України, то намагалися впливати політичними і економічними важелями своєї влади на ці регіони, а отже краківський князь Лешко своїми політичними і дипломатичними діями намагався витіснити із Галичини угорський політичний вплив і замінити його польським, за допомогою самої ж руської збройної сили. Однак Мстислав

Мстиславович Удатний зайнятий справами в Новгороді, де бояри за могутністю і схильністю до інтриг мало чим поступались галицьким, знаючи що король Коломан за підтримкою бояр та угорського війська утвердив свої позиції в Галичині, відібравши західну її частину від польського володаря не поспішав прийняти Лешкову пропозицію. Справа погіршувалася ще й тими обставинами, що в цей же час галицький король Коломан за допомогою злученого галицько-угорського війська зумів припинити повстаня в Галичині, і остаточно утвердитися як, наголошує київський історик М.Ф.Котляр, на "своєму опереткованому галицькому королівському престолі" [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45]. Однак у Новгорді, як і в Києві переоцінили сили галицького короля Коломана І. Скоріше всього походу в Галичину руських князів не відбулося із-за протидії союзних до галицького короля Коломана черігівських князів. Очевидно що похід руських князів і саме повстання проти Коломана у Галичині припинили б володарювання останнього. Аналіз джерел дає право наголошувати, що галицькому королю Коломану потрібно було витратити багато зусиль для заспокоєння Галичини. М.С.Грушевський з цього приводу наголошував, що королеві Коломану допомоги чекати було ні відкого, у цей час його єдиний надійний союзник батько угорський король Андрій ІІ знаходився з усім добірним угорським військом у хрестовому поході в Палестині. Джерела дають право говорити, що під час його відсутності у 1217-1218 роках його власна держава прийшла до повного розладу, у зв'язку з цим Галицьке королівство не могло сподіватися на допомогу з боку союзної Угорщини. І хоча галицький король Коломан вправно вів перговори з руськими князями, і з надмірними зусиллями придушив повстання, однак протистояти випробованому у боях війську князя Мстислава він не міг, і коли йому прийшла звістка про похід Мстислава, він не мав іншого способу, як зашахувати Мстислава князем Данилом, тобто піти на союз з волинським князем. Однак князь Данило Романович зайняв очікувальну позицію, не став втручатися у цю війну [1,с.35].

Як засвідчує Галицький літопис, волинський князь Данило не встиг приїхати, коли князь Мстислав зібравши біля Києва

ратників, взявши з собою полки двоюрідних братів, форсованим маршем увійшов в Галичину. Галицький король Коломан і його воєвода Бенедикт і голова боярської ради Судислав, будучи виснаженими по внутрішній війні, покинули перед наступаючим Мстиславом Галичину, і утікли в Угорщину. Таким чином, наголошував М.С.Грушевський, князь Мстислав без бою на початку 1219 року зайняв Галицьке королiство [1, с.67]. Однак В.М.Татіщев, який мав при написанні своєї праці недійшовші до на джерела, зауважує з цього приводу, що не так просто і швидко галицький король Коломан І покинув своє Галицьке королівство. У Європі королівство означало державу, а титул короля діставався обранцям не легко, що робить свідчення В.М.Татіщева, достовірними, в контексті нашого дослідження. Із них нам стає ясно, що галицький король Коломан І захищав своє Галицьке королівство допоки це дозволяв йому робити тверезий глузд воїна і політика, і не збирався покидати Галичину із за сорому перед підданими.

Мал.5. Сучасний пам'ятник королю Галичини Коломану І в університетті Святого Іштвана в Гедделі(Угорщина).

Невідомі джерела В.М.Татіщева засвідчують: ”що коли коаліція руських князів на чолі з володарем Української держави, велким київським князем, підійшла до Галича, то галицький король Коломан І вийшов проти них з усім своїм військом. І був між ними, як засвідчує татіщевське джерело, жорстокий бій перможцем у якому стала ніч, яка і роз’єднала обидві воюючі сторони. Та галицький король Коломан побачивши, що галичани не билися як потрібно і боячись, що у другому бою може зазнати поразку у ночі відійшов до Галича, де побачивши великі втрати у війську і зрозумівши у неможливості захищати місто з усіми вірними йому боярами відступив в Угорщину для поповнення війська. Через три місяці галицький король Коломан на чолі великого війська знову повернувася з Угорщини в Галичину і зайняв її без бою” [12,с.207; с.130-142].

Український дослідник М.Ф.Котляр вважає, що і сам Галич король Коломан без бою не здав, а захищав його допоки вистарчало військового хисту, що тільки внаслідок довготривалої облоги, частих штурмів князю Мстиславу Мстиславовичу Удатному удалося здобути місто [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Отже сукупність джерел і висновків вчених, яскраво переконує, що король Коломан зовсім не утікав з Галичини, що перемога дісталася князю Мстиславу з великими труднощами, що зайнявши Галичину і не маючи опори в ній князь Мстислав Мстиславович взяв курс на співпрацю з галицькими боярами. В цей же час, польський князь Лешко, після ряду військових поразок на Волині від молодого князя Данила, розуміючи, що після них він не зможе впливати на хід подій в Галичині, забувши образу нанесену йому угорським королем Андрієм ІІ, який за радою галицьких бояр відібрав у нього західну Галичину на користь сина, галицького короля Коломана, стає ініціатором відновленя угорсько-польського союзу. Лешко краківський прекрасно розумів, що король Угорщини Андрій ІІ, це політична і військова могутність у центрально-південній Європі, і що уся ця його могутність знову готується до походу в Галичину для відновлення Галицького королівства та його володаря Коломана І. Краківський володар добре розумів, що після

поразки від волинського князя мова про будь яку частину в Галичині на переговорах з Андрієм II, не може бути й мови. Угорський король Андрій II вважав Галицьке королівство внаслідок благословіння папою римським Інокентієм III, як верховним духовним володарем союзу католицьких держав, безпосередньою власністю свого сина, галицького короля Коломана. Готуючись до широкомаштабної військової кампанії, стягуючи усі наявні війська від Адріатики до Карпат до Буди, король Андрій II однак радий був заяві сусіда і свата, який заявив: “Не хочу частини в Галичині, але дай її зятеві моєму”. Наявні європейські джерела свідчать, що така ретельна підготовка Андрія II до походу в Галичину була не простою випадковістю. Втрату Галицького королівства, а тобто вихід останнього із Союзу католицьких держав він вважав особистою образою, соромом перед центрально-європейськими і західно-європейськими володарями та папою римський Іннокентієм III. В цей же час король Андрій II розглядав польську силу як допоміжну і серйозно не брав до уваги поляків у майбутній військовій кампанії. Король Андрій II розумів, що кращі польські сили втрачені у битві при Сухій Дорогві, і що князь Лешко не зможе зібрати для походу у Галичину значні військові сили. Однак Андрій II пішов на злуку з Лешком виключно по політичних мотивах: ”Польский князь відмовився від частини в Галичині, а отже офіційно відмовився від Галичини на користь галицького короля Коломана, тобто офіційно признавав цілісність Галицького королівства”. При заключенні нової угоди з Угорщиною він наголосив: “Не хочу частини в Галичині, але дай її зятеві моєму”, це означало, що Лешко відмовився від Перемишльського князівства, головного пункту який став протиріччям, що був затверджений між двома володарями в спішській угоді. Лешко відмовився від Галичини з тією умовою, що по відновленні Галицького королівства, Андрій II допоможе польському князю відновити свій вплив у Волині. Як бачимо із нової угоди “і король Андрій і князь Лешко зрозуміли наростаючу могутність волинського князя Данила і бажання останнього відновити єдність та могутність Української держави”. Вони, як наголошує М.Ф.Котляр, зуміли розгледіти у вісімнадцятирічному князю Данилі

грізного суперника, досить небезпечного, що перед ним виглядав блідим знаменитий своїми ратними подвигами князь Мстислав Мстиславович Удатний, і вправний інтриган белзський князь Олександр, і київські і чернігівські князі, оскільки останніх турбувало лише власне благополуччя, князь Данило Романович, як нащадок єдиновладного правителя Руси-України Володимира Мономаха, предки якого всі були великими київськими князями, ставив перед собою набагато благороднішу мету, відтворення могутності та єдності Української держави, як економічної так і політичної. Князю Данилу, як законному спадкоємцю, предки якого всі були великими київськими князями, а отже володарями Руси-України, Українська держава потрібна була цілою та могутньою вперше чергу для відсічі нападів зовнішніх ворогів, передусім польської та угорської феодальних держав [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Щоб не допустити такого злучення українських земель в одну монолітну Українську державу, з'єднали свої сили угорський король Андрій II і його сват краківський князь Лешко. Але не дрімав і волинський князь Данило, взнавши, що після поразки польський князь Лешко став старанно готуватися до походу в Галичину, князь Данило Романович вирішив нейтралізувати останнього. Справу полегшив заключений у 1219 році союзний договір з литовськими князями. Після ряду просьб князя Данила сміливі литовські князі почали спустошувати польські землі, що відривало сили Польщі від втручання у внутрішні справи Руси-України, тому очевидно краківський князь Лешко ставав ще більшим прихильником походу в Галичину. Польські і угорські війська, військо галицького короля Коломана з'єднались і раптово, несподівано для князя Мстислава рушили на Галич з такою блискавичною швидкістю, що князь Мстислав був неготовий щоб дати відсіч ворогові. Об'єднаною армією керував сам галицький король Коломан, який повів усі свої наявні сили на Перемишль, яким тоді від імені Мстислава володів тисяцький Юрій. Останній побачивши таке могутнє військо, нашвидко зібравшись утік з Перемишля, а саме місто відкрило ворота перед в'їзджаючим у нього галицьким королем Коломаном. В

цей час, як свідчать джерела, сам галицький володар Мстислав знаходився на з'їзді князів в Києві. Дізнвшись про наступ грізного противника він для захисту Галичини відрядив своїх найдосвідченіших воєвод: Дмитра, Мирослава і Михалка Глібовича з передовими полками, щоб перепинити просування ворожих військ до Городка. Обидва війська вилаштуались під стінами міста і закипіла кровопролитна битва, у якій вислане князем Мстиславом військо було повністю розбите, воно розділилось на два загони і почало спасатися втечею. Галицький король Коломан отримавши перемогу не розпорошуючи свої військові сили почав перслідувати відступаючі загони очолювані воєводами Дмитром, який відступав в напрямку ріки Зубри, і Михайлом Глібовичем Скулою відступаючого до міста Щирця. Військо Коломана догнало воєводу Михайла Скулу під Щирцем, знову із ним вступило в бій, наслідком якого був повний розгром його корпусу. Сам Михайло Скула погинув як витязь на полі бою, три золоті чопи – гривни, що прикрашали його груди в знак особливих заслуг і голову було піднесено як трофей королеві Коломану. В цей же час, коли все військо галицького короля Коломана переслідувало корпус Михайла Скули, другий воєвода Мстислава Дмитро без перешкод просувався до ріки Зубри, на лівій стороні якої розташувався табір князя Мстислава, який із з'єднаними військами волинських князів Данила і Василька, а також белзьського князя Олександра намірівався йти під місто Городок. Дізнавшись від Дмитра про нещасну кровопролитну битву під Городком, і переконавшись, що ворог має для подальшого ведення війни значну моральну перевагу, князь Мстислав Удатний вирішив вести оборонну війну. У зв'язку з обраною тактикою ведення війни він доручив своєму зятеві захищати столичний Галич, белзському князю Олександру своє князівство, а сам відправився на південний схід Галичини до міста Теребовля, Кам'янця, Микулина, Бакоти збирати великі сили для дальшого ведення наступальної війни [2,с.70-72].

В цей же час князь Данило Романович з своїм волинським полком зачинився в Галичі і готував місто до тривалої оборони. В цей же час угорсько-польсько-галицька армія просунулась до міста, де в його околиці під стінами, а

особливо в урочищі “Кровавому броді” відбулась битва. Князю Данилу вдалося добре організувати наявні військові сили, тому битва на Кривавому броді була ним виграна, що заставило перважаючі війська галицького короля Коломана відступити. Однак коли князь Данило перейшов в наступ, то виявилось, що сили у нього щоби тягатися з добре вилаштуваним угорським військом занадто мало, що зумовило його відступити в місто. Після його відступу місто було взяте в облогу, яка затягнулася до кінця осені. Холод голод і мороз почав знесилювати обложених. В цей же час князь Мстислав знаючи, що місто тримається зібравши нове військо вирішив допомогти обложеним. Однак галицький король Коломан дізнавшись про удар в спину Мстислава вирішив зняти облогу і швидким маршем кинувся на Мстислава з метою перемогти його або прогнати. Ця військова операція галицького короля Коломана застала князя Мстислава зовсім не готового до битви і йому прийшлося спасатися втечею, як говорить літопис: “Коломан прогнав його з землі”. Відступаючи перед переважаючою силою і розуміючи, що він не зможе звільнити столицю Галич, Мстислав відправив гінця до Данила наказуючи йому покинути Галич, не морити галичан голодом і приєднатися до його війська. Виконуючи волю тестя, князь Данило разом з воєводами Дмитром і Глібом Зеремійовичем пробившись скрізь облогу поспішив на з’єднання з князем Мстиславом. Хоча Данило з честю відстоював Галич, однак князь Мстислав не зумів надати йому допомоги, мало того він у той час як Данило геройськи захищав Галич не зумів як слід органзувати військові сили Галичини і зазнав поразки від Коломана. В цей же час король Коломан просуваючись в Подністров’я у невеликих містах і містечках залишав свою адміністрацію, що видно із факту відступу Данила від Галича. Як свідчить галицький літопис, коли Данило у 1223 році відступав із обложеного Галича і проїзджав з дружиною біля міста Толмача, то толмацький боярин Володислав Вітович будучи вірним королю Коломану напав на князя Данила із своєю дружиною та був відбитий. Однак Данилу прийшлось покинути околиці Толмацької волості і відступити до Кучелмина, де він з’єднався з Мстиславом. Така повна

поразка Мстислава і Данила однак не пригнітила їх. При зустрічі, щоби підняти бадьорість і бойовий дух будучи в Кам'янець-Подільському Мстислав зустрів Данила з особливими почестями. Як зауважує літописець Мстислава обдарував затя великими дарами, великим і красивим конем своїм і велів йому іти у Володимир для захисту волинського князівства: "Поїдь княже у Володимир, а я поїду в половці, щоб помститись за сором свій". Вихід Данила з Галича знеславлювало його як князя перед галичанами і зменшувало шанс у майбутньому на королівський галицький престол. Мужня оборона міста і відбиття військ галицького короля Коломана, підносило і без того високий авторитет князя Данила перед галичанами. Сам факт того, що Данило Романович на протязі усього літа і осені 1218 року успішно захищав місто від Коломанової облоги побуджувало зависть у Мстислава і його боярського оточення. Коли Данило з честю відстоював Галич, то князь Мстислав розбитий галицьким королем Коломаном немов би зневірився в можливість захисту міста. М.Ф.Котляр вважає, що князь Данило ще довго міг захищати місто, його успішні вилазки знесилювали військо галицького короля Коломана, однак бояри налякані зростанням авторитету князя Данила серед галичан настояли на тому, щоби князь Мстислав повелів зятеві, щоб той здав ворогові місто. Бояри бачучи як Данило закріплюється в місті, як городяни підтримують його і слухаються в усьому, вирішили, що нехай Галич дістанеться ворогові та не зятю Мстислава, князю Данилу, в особі якого вони бачили ще більш лютішого ворога ніж юний галицький король Коломан [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Отже, як бачимо політичні протиріччя між руським князями привели до того, що галицький король Коломан знову утвердився у Галицькому королівстві. Галицький літописець засуджує вчинки князя Мстислава, показує, що останній був не далекоглядним політиком і як вірно виразився М.С.Грушевський "глухим знаряддям у руках могутніх галицьких бояр". Князь Мстислав, зауважував російський вчений С.М.Соловйов, не розумів стародавнього галицького порядку, стародавньої галицької державності. Позбавлений

галицького престолу він пертворився у мандруючого героя, покровителя пригнічених, без всякого державного розуміння, і отримавши в дорадники досвідчених у політичних інтригах галицьких бояр, які жонглювали галицьким престолом на свій смак, повністю підчинився їм. Самі ж бояри були уже настільки європеїзовані, що більше тягнулися до улаштування державного життя угорського і польського ніж руського і тільки геройські стремління Мстислава заставляли рахуватися їх з немеркнучим авторитетом руського героя. Однак, наголошував С.М.Соловйов: ”вплив державного порядку Угорщини і Польщі було дуже відчутним явищем у Галичині і на Волині, тому Мстиславу приходилось з цим не тілки рахуватись, а навіть подражати” [11,с.125-126; с.107-174].

Однак, наголошував дослідник, після поразки від законного володаря Галичини, короля Коломана, князь Мстислав не поспішив до половців, як сказав волинському князю Данилу, а пішов знову на північ в Новгород, який звільнив від засилля Ярослава Всеволодовича, виграв Липицьку битву з останнім, і тільки після цього з новгородською підмогою появився на півдні у половецьких степах, де почав набирати половецьку рать для походу в Галичину [11,с.604-605; с.107-174].

В цей же час в жовтні-грудні 1219 року галицький король Коломан І у супроводі сильного угорсько-польського війська знову вступив в Галич і розіслав посадників по усій Галичині. Утвердившись на галицькому престолі король Коломан вирішив остаточно утвердитись і в у сій Галичині. Як засвідчують джерела, його утвердження проходило досить жорстокими методами, оскільки невідомі джерела приведені В.М.Татіщевим наголошують: “що галичани притерпіли від угрів великого притіснення, у зв’язку з чим прислали до великого князя Мстислава Романовича, в той час володаря Української держави, двох знатних людей із скаргою на галицького короля Коломана, який переступив свою клятвенну обіцянку, віру їх відхилив, церкву соборну в латинську перетворив, а священників прогнав, багато бояр і купців знатних замучив, майно їх розграбував, а багатьох умертвив примушуючи до віри латинської. Князь великий у

зв'язку з цим послав послів скликати в Київ усіх князів на раду і об'явивши їм про усі галицькі справи заявив, що галичанам потрібно надати допомогу. Після довгих переговорів усі князі згодилися іти походом на Галич, звільнити його від католицького гніту і посадити у ньому руського князя, або присилити короля Коломана прийняти закон і віру руську, а католиків з храмів вигнати, у зв'язку з чим почали збирати військо". У зв'язку з цим великий київський князь Мстислав Романович послав до Коломана в Галич посла, який повинен був йому передати, "щоб Коломан закон католицький облишив, а закон грецький прийняв і латинських попів вигнав, а церкви руському духовенству повернув, і у єпископа влади не відбирав. А якщо цього не захоче, велів йому мирні грамоти віддати і війну об'явити". Галицький король Коломан отримавши послання від усіх руських князів швидко послав посла в Угорщину просити допомоги, а також в Польщу до тестя свого краківського князя Лешка. І обидва швидко направили до нього свої полки" [12,с.210-211; с.130-142].

З цього питання російський дослідник М.Карамзін зауважував: "союзні до галицького королівства угорська і польська держави отримавши звістку про послання усіх руських князів, вирішили усилити галицького короля новими своїми полками і полками Богемського королівства, які були прислані з назначеним новим воєводою баном Фільнієм. Цей пригодий воєвода, як називав його галицький літописець "прегордий Філя" за прагнення "охопити землю і висушити море, що так само неможливо, як ворогові назавжди оволодіти Галичем", мав велику ненависть до усього українського, часто приговорював поговірку: "острий меч, швидкий кінь і Русь біля моїх ніг". З того часу, як бан Фільній почав командувати столичним галицьким гарізоном він зробив ряд мір, щоби укріпити там становище галицького короля Коломана і галицького королівського війська. У зв'язку з цим він побудував фортецю на церкві Богородиці, яка повинна була стати міцною цитаделлю у самому Галичі. Після побудови цитаделі і укріплення в Галичині він повважав, що основним завданням його діяльності, це підчинення Галицькому королівству Волині. Переконаний, що

“острим мечем і швидким конем він завоює всю Русь”, бан Фільній відправився в похід на Волинь разом з полком свого тестя великого галицького боярина Судислава і полками других бояр. Завоювання Волині він ставив головним завданням для зміцнення авторитету Галицького королівства та його володаря короля Коломана І [6,с.454-455; с.130-142; с.161-167].

Інтересно, що частина боярства, Галицького королівства, вирішила не брати участь у поході, як зауважує літописець: “а інші розбіглися по своїх волостях і не пішли у похід через пригордість Філі” [10,стб.735].

В цей же час руські князі дізнавшись про експансію галицького короля Коломана на Волинь і можливість втрати останньої вирішили об’єднати зусилля для боротьби з угорським пануванням в Галичині. Джерела, які були опрацьовані В.М.Татіщевим наголошують, “що для боротьби з угорським пануванням було зібрано 50 тисяч воїнів і запрошено 25 тисяч половців. Усіх князів, що виступили у похід в Галичину було 17, це: Володимир Рюрикович із Овруча, Мстислав Давидович Смоленський, Мстислав і Ростислав Мстиславовичі з турівськими і луцькими полками, Ярослав Мстиславович переяславський, Мстислав чернігівський, Данило і Василько волинські, Мстислав Мстиславович з братом і другими князями. Дізнавшись про похід руських князів галицький король Коломан знову послав в Угорщин і Польщу просити допомогу і угорський король і польський князь самі явились з великими військами, була надана військова допомога від Богемського (чеського) королівства. Руські князі розділившись полками почали просуватись до ріки Серету де зустріли угорську сторожу і Мстислав Мстиславович з Ростиславом напавши раптово на них багато повбивали, а решту полонив, однак частина угрів втекла і сповістила короля Коломана і князя Лешка про наступ руських князів. Тоді великий князь дізнавшись, що князь польський Лешко прийшов з усіми своїми полкми на допомогу Коломану і боячись щоби руські витязі великої кількості рицарів не перелякалися сам ішов усю ніч з полками, щоби не дати уграм і галичанам з поляками з’єднатися. Як стало сонце сходити руські почали

зближуатися з неприятелями. Угри стояли в бронях як лід блискучих, на правому крилі стояв князь польський Лешко з усіми своїми полками, король Коломан в середині з уграми, а на лівому крилі воєвода Батур з галичанами. Війська зблизились і битва закипіла. Спочатку поляки напали на Мстиславичів і ледь їх не перемогли. На поміч приспіли половці, які почали завзято їм допомагати, що зупинило стрімкий наступ поляків. На другому крилі у галичан ні з однієї сторони міцно не наступали, оскільки болото мішало битві. В цей же час у великого князя в центрі розпочалась жорстока битва. Князь Мстислав Мстиславович бачучи багатьох своїх побитих поручив брату Ростиславу керувати битвою, а сам з половцями пішов поляків утримувати. Взявши у половців 2 тисячі кращих бійців і невелику частину своїх дружинників обійшовши поляків вдарив їм в тил. Поляки бачачи силу велику в тилу повернулися на Мстислава, а Ростислав бачачи їх повернутими сильно натиснув на поляків, що привело до повного розгрому поляків. Тоді руські взяли головний польський стяг і тримали його піднятим. Поляки думали, що тут бути їхньому князю Лешку і направлялись до стягу, в цей же час руські їх ловили як птахів на приманку. Тоді угри Володимира Рюриковича збили і ледь князь великий утримався із своїм полком б'ючись що є сили. Тоді чернігівський князь Мстислав галичанів одолів, але не гнався за ними, а повернув у тил угорському війську. В цей же час і Мстиславові полки, що за поляками не погналися повернули на полки угорські і почали рубати і полонити угрів. Галицький король Коломан бачачи крайню свою погибель пішов в Галич і заперся в ньому" [6,с.455-456; с.130-142; с.161-167].

Джерела опрацьовані В.М.Татіщевим наголошують, що "у цій жорстокій битві одних угрів було вбито 20 тисяч, полонено більше ніж їх могло утекти. Від руських у битві загинув брат великого князя, і Святослав Володимирович і більше як 3 тисячі воїнів і тисячу половців багато князів ранено було. Великий князь ранений був у стегно, Володимир Рюрикович двома стрілами в ногу, Мстислав Мстиславович двох коней стратив, але ранений не був. Закінчивши битву руські князі пустили половців за уграми і

поляками, а самі з усіма полками обступили Галич і стояли навколо нього 17 днів намагаючись його взяти приступом щоденно, разом з тим перекопуючи ріку і відводячи від міста воду. І як воду від міста відвели у той же час у місті сталася велика пожежа, а полки все йшли на приступ. Король Коломан бачучи своє нещастя вислав знатних мужів просити миру. Князь великий скликав усіх князів і заявив їм про те, що Коломан попросив миру. І порадившись вони повважали підписати мирний договір на таких умовах, щоби Коломан і його батько навічно відреклися від Галича і заплатили за збитки 75 тисяч фунтів чистого срібла, тобто 15 тисяч гривень і доки не заплатять, то бути Коломану з дружиною полоненим у великого князя. Однією з умов договору було звільнення полонених з обох сторін. Попів латинських, через яких так багато галичан погинуло, віддати на суд єпископу галицькому. І усе це разом дораджене послали з своїми боярами до галицького короля Коломана. Галицький король Коломан утвердивши усе це клятвою велів ворота відкрити. У вз'язку з цим князь Мстислав Мстиславович був посланий у місто і взяв в полон короля Коломана з дружиною і з усім його майном і вивів з честю до великого князя. І того ж дня галицький король Коломан послав в угри посла до отця свого просити про свій відкуп. Галич же віддали за показну хоробрість князю Мстиславу Мстиславовичу, польських полонених князю Володимиру Рюриковичу за великі його притерпіння. Він же взяв за них 20 тисяч гривен – 1 тисячу фунтів срібла. І так усі розійшлися кожен у своє володіння. А половців князь великий обдарувавши, дав їм надорогу обіцяне із пожитків угорських і польських і відпустив через поле, а Коломана відіслав під великою вартою на засланя в Торчевськ". У 1221 році свідчить недійшовше до нас татіщевське джерело: "прийшли у Київ посли угорського короля, привезли до великого князя договірне срібло і великі дарунки. При цьому угорський король прислав досить дружнього листа і просив відпустити його сина, переконуючи великого князя, що він і його діти договір учинений між королем і великим князем у цілості збережуть. Князь великий і його діти прийнявши послів як годиться, послав свого сина в Торчевськ і велів галицького короля Коломана зо всіми його

пожитками провести до угорського кордону з честю і всякими потребами. А срібло взявши, великий князь залишив собі тільки третину, дві долі розділив і розіслав усім князям. І так сидів галицький король Коломан в Торчеську рік і два місяці, а як прибув в Галич, то князь який в цей час правив в Галичі, Мстислав Мстиславович Удатний прийняв його з честю, віддав дочку свою Марію за Андрія угорського, брата Коломана, а його корлдівську столицю, Галич договорився з Коломаном, уступити в майбутньому, як його законному володарю, взявши у галицького короля Коломана, за Галичину срібло…" [12,с.212-213; с.130-142].

Про ці ж події, опираючись на недійшовші до нас давньоукраїнські джерела розповідає і польський хроніст XV століття Ян Длугош, який на думку сучасного польського дослідника Даріуша Домбровського, доктора історії Університету Казимира Великого в Бидгощі, більш точніше і детальніше відтворює хід цієї військової кампанії в Галицькому королівстві ніж свідчення недійшовших до нас джерел, на які опирався В.М.Татіщев. На думку Дарікша Домбровського, яку він висловив під час міжнародної наукової конференції "Галич і Галицька земля в деражавотворчих процесах України в Галичі в 2008 році: "свідчення Яна Длугоша, хоча є більш державницько-польськими, однак вірніше розкривають історію заснування Галицького королівства, точніше відтворюють політико-релігійну діяльність першого галицького короля Коломана І, першої королеви Галичини Соломеї, як і процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття" [15,s.2-53; s. 223-224; № 336; p.467; с.788; с.104].

Отже хід боротьби за Галич, вивищений західно-європейською системою влади і піднятий до рівня незалежної держави не вщухав. Держави угорська, польська, чеська українська втягували в кровопролитну битву все нових союзників. В свій час російський історик Н.М.Карамзін так коментував цю битву і хід історичних подій в Руси-Україні: "король Коломан, угри і галицькі бояри прекрасно бачили наростаючу війну з усіми володарями Руси, вони розуміли, що руські князі не змиряться з притісненням у Галичині руської віри, їм було соромно, що Галичина таке могутнє і

багате князівство стало з приходом угорської династії католицькою державою, майже відірваним від православного світу. Те, що король Коломан хазяйнував в Галичині як володар католицької держави було причиною консолідації руських князів навколо столиці Української держави, Києва" [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Були і такі князі, зокрема чернігівські, які були духом на стороні галицького короля Коломана І і сприяли утвердженню королевича в Галичині. В цей же час король Коломан І та його боярська адміністрація заздалегідь розуміючи, що рано чи пізно йому прийдеться воювати з усіми руським князями з самого початку свого володарювання в Галичині повважав за потрібне утвердити себе релігійно. Підсиливши свою владу присланими католицькими володарями угорським, польським і чеським, полками, галицький король Коломан І рішуче почав впроваджувати унію, яка повинна була стати його гарантом у подальшій боротьбі з православним світом. Можна наголосити, що перед рішучою битвою з усіми князями Руси-України за Галичину король Коломан з своєї сторони консолідував усю наявну католицьку силу, а володар Руси-України великий київський князь усю православну, а отже битва, яка закінчилась Галичині поразкою короля Коломана І, ще досі не отримала належної оцінки в історичній науці [7, с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

З руської сторони у ній взяли участь усі наймогутніші князі, з другої сторони у ній взяли участь усі наймогутніші католицькі володарі: угорський, польський, чеський і галицькі бояри. Зауважимо, що кровопролитна битва невідомо ще як би закінчилась, як би не полководський талант Мстислава Удатного, який у роковий час битви зумів з відбірною дружиною і половцями нанести разючий удар з тилу, що розсіяло угорське військо, яке було основним у цій битві. Розстроєний Мстиславом військовий порядок угорського війська, наголошував М.М.Карамзін, не змогли уже налагодити від безладдя найталановитіші угорські полководці, угри були разючі з усіх сторін руськими стрілами і сулицями у зв'язку з чим падали мертвими цілими рядами, в паніці і сум'ятті, що охопило військо й сам полководець їхній

“прегордий Філя” незчувся як потрапив у полон. У аналогічному становищі опинилися і поляки, яких половці брали в полон, а руські розвинувши захоплену польську хуругву заставляли повертатися до неї польських воїнів яких вбили біля цього без числа. Кровопролиття було жахливе, стони нещасних жертв було чути в Галичі, трупи лежали кучами по широкому обширі придністровських долин. Ходом усієї війни повністю керував князь Мстислав Удатний. У той час коли великий князь у центрі битви був повністю зв’язаний відбірним угорським військом, князь Мстислав Удатний міг маневрувати резервами і направляти їх у найнебезпечніші місця битви. Мстислав, як наголошує татіщевське джерело, намагаючись бувати усюди загубив двох коней у цій кровопролитній битві та зумів нанести вирішального удару, що привело до повної поразки військ галицького короля Коломана. Коломан бачачи поразку з рештками військ відступив у Галич. Однак довго утримувати місто королю Коломану не вдалось. Вдало зроблений під стінами міста підкоп дозволив руським князям швидко взяти місто. Тоді король Коломан із своєю вибраною дружиною віступив в останню цитадель, яку було споруджено на храмі Богоматері і з гордістю відхилив бажання Мстислава зустрітися з ним і вести переговори. Однак через декілька днів заморені спрагою і голодом угри, галицькі бояри на чолі з Коломаном здалися. Князі руські уже не бажали чути про милосердя. До Мстислава, наголошував дослідник, підвели нещасного, замореного голодом і спрагою галицького короля Коломана І і його юну дружину, королеву Соломею в сльозах і розпачі, і він велів їх з міцною сторожею відправити в Торчевськ, а угорських баронів з жінками та дітьми віддав як полонених своїй дружині й половцям в нагороду за виявлену мужність. Тільки славний архієпископ краківський літописець Калдубко і канцлер польський Івон, і сам краківський князь Лешко зуміли уникнути полону передчасною втечею з поля бою. Польські і литовські хроніки наголошують, що самолюбство Мстислава було настільки велике, що зайнявши Галич він “вінчався Коломановою короною на короля Галичини”. Свідчення польсько-литовських джерел, наголошував М.М.Карамзін, підтвержуються і автором нашого Синопсису,

який так писав про коронування Мстислава в Галичі на короля Галичини: “вінчаний був він єпископами вінцем царським і проголошений був царем усієї Галичини” [6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

Таким чином, зауважував Д.Зубрицький, князь Мстислав заволодівши у друге галицьким престолом, задля того, щоб сусідні західні володарі не зазіхали на Галичину, вирішив урівняти себе з сусідніми володарями королем угорським і богемським, і коронував себе золотою короною Коломана прийнявши титул “царя галицького” [2,с.80].

Отже коронація князя Мстислава на короля Галичини була крахом релігійної політики унії галицького короля Коломана. Останній як бачимо, бажав впроваджувати унію виключно політичним шляхом з приміненням військової сили, що привело до повного краху. Однак був і інший шлях проведення Собору Церков згідно якого Церква Римська і Галицька мали внаслідок компромісів добровільно з’єднатися під зверхністю Римського архієрея, на чому настоював папа римський Іннокентій III пославши в Галичину легата, який пропонував впроваджувати унію внаслідок проведення Собору Церков, однак так бажав папа римський посилаючи для вирішення цього питання легата в Галичину, та угорський і польські можновладці, у таборі яких теж не було єдності, розпаливши в Галичині релігійну війну, відкинули саму ідею злучення Церкви ще майже на 40 років. Не виключено, що формально займаючись впровадженням унії угорські і польські феодали мали свої чисто економічні цілі бажаючи тіль власного збагачення, оскільки Галичина, багата своїми родючими землями, повними різноманітного звіря лісами, величезними покладами кам’яної солі, була таким ласим куском, що католицькі союзники готові були неперестаючи, не дивлячись на військову поразку продовжувати плести інтриги навколо Галичини прикриваючись релігійними гаслами унії Церков. Політична ситуація нестабільності з могутніми західними сусідами вимагала того, щоб таке складне питання безболісно було вирішене. Угорський король Андрій II, хоча розгромлений був у Галичині, однак не покидав надії знову розпочати війну за втрачений галицький королівський трон свого сина

Коломана, краківський князь Лешко, теж з усіма своїми полками приєднався до союзу з угорським королем Андрієм II. В цей же час король Андрій II прислав до князя Мстислава свого посла, вельможу Яроша з погрозою, що якщо князь Мстислав не видасть його сина,галицького короля Коломана, то він піде великою війною. У своєму посланні угорський король Андрій II заявляв князю Мстиславу: ”щоби останній швидко прислав йому сина, галицького короля Коломана і усіх полонених, а якщо не захоче то ского побачить в Галичині багаточисельне непереможне військо угрів”. Галицький володар Мстислав не перелякався залякування угорського короля Андрія II і спокійно йому відповів: “що перемога залежить від Бога, і що він князь Мстислав надіється на Бога, що він з його допомогою надіється приборкати гордість угорського короля”. Однак князь Мстислав добре знав, що поразка угрів і поляків під Галичем, полон галицького короля Коломана і понесення союзниками військових і моральних втрат, стала важким лихоліттям в Польщі та Угорщині. Внасідок цієї безславної кампанії Угорщина і Польща втратили великі людські ресурси, які не могли так швидко відновитись. В цей же час, ця поразка стала причиною заворушень в самій Угорщині і Польщі. Сам угорський король Андрій II теж поніс великі втрати у власному війську під час єрусалимського військового походу, і не мав могутньої військової сили, щоб воювати проти галицького володаря Мстислава. Угорський король Андрій II у 1221-1222 роках внаслідок наростання феодальної війни у власній країні був змушений був відійти від широкомаштабної наступальної політики на східні володіння від своєї держави, задля відновлення Галицького королівства, оскільки був зайнятий боротьбою з власною знаттю, якій він у 1222 році змушував був надати широкі права закріплені “Золотою буллою”, яка серйозно послабляла королівську владу в Угорщині. Усе це в подальшому, як видно із джерел не привело до активної наступальної політики і до росту військового потенціалу Угорської держави [14,№21; с.130-142].

Другий сусід князя Мстислава галицького і союзник короля Андрія II, краківський князь Лешко, теж не міг вести активної

наступальної політики, оскільки в двох битвах на Волині і в Галичині поніс великі втрати. Допомагаючи своєму зятеві галицькому королю Коломану він зробив похід на Волинь, який дорого вартував польському князю. Союзні князю Данилу Романовичу литовські князі повністю спустошили краківське князівство, у зв'язку з чим папа римський Гонорій III у 1221 році звільнив князя Лешко від хрестового походу. Наслідком постійних нападів союзних Волині литовсьих князів було те, що князь Лешко краківський в 1222 році поспішно створив мир з князем Данилом Романовичем відмовившись при цьому від підтримки белзського князя Олександра Всеволодович [14, №21; с.130-142]. Татіщевські літописні свідчення наголошують, що угорський король Андрій II за постійні напади на Галичину, відрікаючись від останньої, по мирному договору заплатив велику контрибуцію у розмірі 15 тисяч гривен срібла. Договір укладений Руссю-Україною і Угорським королівством в 1221-1222 роках на завжди припиняв втручання Угорщини у внутрішні справи Руси-України і таким чином встановлював добросусідство і вічний мир [12,с.212; с.130-142].

Однак скоро галицькі бояри побачивши нікчемність князя Мстислава почали більшістю схилятися до думки про повернення короля Коломана на галицький королівський трон. Як першим кроком до цього вони вирішили схилити князя Мстислава до широкомаштабних переговорів з "могутнім" угорським королем. У князя Мстислава не було вибору, до зятя, волинського князя Данила, який мав усі права на галицький престол, і якого любили галичани, він ставився вороже. Цю ворожнечу підігрівали бояри, які теж боялися властолюбивого Данила, тому не бажали його на трон після Мстислава. Галицький трон за дорадою бояр по смерті останнього не повинен був дістатися ні законнома володарю галицькому королю Коломану, ні спадкоємцю батькової спащини волинському князю Данилу. Щоб назавжди припинити боротьбу за галицький стіл боярство дорадило Мстиславу вступити у переговори з угорським королем Андрієм II, видати свою дочку Марію за його молодшого сина королевича Андрія і таким чином забезпечити своїм онукам щасливе правіння Галичиною.

Будучи, як виразився про Мстислава М.С.Грушевський, “бездарним знаряддям в руках галицького боярства”, Мстислав вступив в переговори з угорським королем [1,с.41]. Скоро була складена “союзна угода”, яка скріплювалась шлюбом королевича Андрія з дочкою Мстислава Марією. Тоді ж по укладенню угоди Андрій і Марія отримали в управління великий боярський центр Перемишль. У Ватіканському архіві зберігся документ, з якого довідуємось, що у 1222 році Мстислав володар Галичини, пообіцяв видати свою дочку Марію за молодшого сина угорського короля теж Андрія і заповісти останьому Галицьке королівство [14,№65; с.130-142].

Добиваючись Галичини для спадкоємців з угорського дому угорський король Андрій II негребував ніякими засобами. Совість в угорського короля Андрія II при укладенні договору з Мстиславом наголошував М.Н.Карамзін була у тяжкому становищі, адже жених щойно обручеий з дочкою князя Мстислава ще раніше був заручений з єдиною спадкоємницею вірменського престолу. Боячись, щоб така політична акція не була викрита угорський король вимагав, щоб папа римський Гонорій III скасував це заручення. Однак папа римський Гонорій III відповідав Андрію II: “що Галицьке королівство не може належати його молодшому сину Андрію, оскільки належить його законному володарю, галицькому королю Коломану, зятю герцога польського Лешка, возведеного на галицький королівський трон Апостольською владою”. Папа римський Гонорій III у наступному листі наголошував Андрію II: “що біда галицького короля Коломана явище тимчасове і що не треба задля того, щоб знову включити Галицьке королівство в лоно Союзу Католицьких держав створювати ще один шлюб, що потрібно почекати з остаточним вирішеням цього питання”. Однак угорський король Андрій II і в цьому питанні не послухався папи римського Гонорія III, він ловився за королівство Галичину, як утопаючий за соломину, утративши надію військовим шляхом відновити Галицьке королівство він вирішив попробувати здобути його силою дипломатії, однак і ця політична стратегія не була досягнута із-за скорої смерті короля Андрія II [6,с.456-457; с.130-142; с.161-167].

У висновок наголосимо, що проблема відновлення Галицького королівства витала в Угорському королівстві і під час володарювання сина Андрія II, угорського короля Бели IV, який по смерті короля Андрія II, вважав галицького короля Коломана єдиним законним володарем Галичини возведеного в ранг короля Галичини римським папою Іннокентієм III. Це бачимо вже підчас коронації на угорського короля Бели IV, де в ієрархії Угорського королівства другим за значенням і політичною вагою був галицький король Коломан I [7,с.49-50; с.130-142; с.237-379; с.97-126; с.40-45].

Мал.6.Ініціатор відновлення Галицького королівства в XIII ст. угорський король Бела IV (Угорський літопис).

В нового угорського короля Бели IV теж був свій план щодо Галицького короліства, оскільки був живий офіційно помазаний папою римським Іннокентієм III галицький король Коломан I, він намагався відновити для нього його галицький трон. Як засвідчують угорські, польські та чеські джерела: ”Угорський король Бела IV у першу чергу вважає законним володарем Галичини, свого брата короля Коломана I, що видно із свідчень угорських дежрел, зокрема під час коронування Бели IV” [6,с.455, с.596; с.130-142; с.161-167].

У час його правління в Угорському королівстві, Коломан вважався як законний король галицький. Князь Данило Романович, під час коронування угорського короля Бели IV, всього лиш волинський князь і то лишений правлячою галицькою елітою престолу. Угорський король Бела IV за умов життя ще його брата, “помазаного” папою римським Іннокентієм III галицького короля Коломана I, не ставив у розрахунки волинського князя Данила як майбутнього володаря Галицького королівства, він надіявся, як засвідчують джерела: ”що силою військової коаліції західно-європейських, католицьких володарів, передусім: Угорщини, Польщі та Чехії, він виконає волю папи римського Іннокентія III і поверне Галицьке королівство в лоно Союзу Католицьких держав, і возведе його законного володаря галицького короля Коломана I на галицький трон“. Однак ця мрія угорського короля Бели IV та мета усього життя його батька угорського короля Андрія II, так ніколи і не була досягнута.

У висновок наголосимо, що європейську ідею Руського королівства, після злучення Галичини, Волині та Київщини в 1238 році в єдину Українську державу, було втілено визначним володарем Української держави XIII століття, великим князем Руси-України, Данилом Романовичем Галицьким, який використав “угорський політичний проект утворення Галицького королівства” в своїй європейській політичній ініціативі для всієї Української держави, яка після офіційної коронації Данила Галицького на короля Руси, очолена вже королем Данилом I, стає відомою в Європі у XIII-XIV століттях, як Руське королівство… [15,s.2-53; s.223-224; №336; p.467; c.788; c.104].

Л і т е р а т у р а

1.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.ІІІ.
2.Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. – Львов, 1853-1855. – Т.ІІІ.
3.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія – ранньо-феодальна слов'янська держава на території Галичини (V-IX ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
Віктор Ідзьо. Галицька держава – процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). – Львів "Камула", 2005.
Wetner M. Merwindigere Schicksale des stiffes des stiffes und der Stadt klosternt ubung aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien,1815.
5.Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів: "Ліга-Прес", 2007.
Ідзьо В.С. Українсько-угорські політичні взаємовідносини в XIII ст. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Угорські джерела епохи династії Арпадів про Україну-Русь (IX-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
Ідзьо В.С. Дипломатичні взаємини Данила Романовича напередодні коронації. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо В.С. Перша Унія Української церкви з Римською в Галичині в 1214 - 1230 роках. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Українська держава і Римська церква в XIII столітті. Історія релігій в Україні. Праці XI - ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001. – Львів: "Логос", 2001. – Книга І.
Wetner M. Merwindigere Schicksale des stiffes des stiffes und der Stadt klosternt ubung aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien,1815.

6.Карамзин Н.М. История государства Российского. – М., 1991. – Т.II-III.
Ідзьо В.С. Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття, Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
Ідзьо В.С. Боярин Володислав Кормильчич – володар Галицької боярської республіки. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
7. Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
Ідзьо В.С. Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
Віктор Ідзьо. Феодальна війна в Русі-Україні в XIII столітті (1205-1238). Історія України. – Львів ”ПП.Бодлак”,2003.
Ідзьо Віктор. Галицький король Коломан І та процеси першої політико – релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. Прикарпатський Вісник Наукового Товариства ім. Т.Шевченка “Думка”. – Івано-Франківськ,2008. – №3.
Ідзьо Віктор. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. – Львів “Сполом”, 2009.
8.Крип’якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.,1984.
Ідзьо В.С. Правові, економічні взаємовідногсини князів з боярством, міською громадою в Галицькій державі в XII-XIII століттях згідно зі свідченями джерел та висновків історичної та археологічної науки. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2005. – Т.VII.
9.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
Ідзьо В.С. Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття, Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
10.Полное собрание русских летописей. – М.,1962. – Т. 2.
11.Соловьёв С.М. История России древнейших времён. – М.,1988. – Сочинения. – Т.3-4.

Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава в XIII столітті(етапи політичного сходження 1205-1238). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,200І. – Т.V.
12.Татищев В.Н. История Российская. – М.,-Л.,1964. – Т. III.
Ідзьо В.С.Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
13.Huillard Dreholles. Examen de chartes de l'Egeise Romaine, conte nues dans les ronleaux de Cluny. – Paris,1865.
Ідзьо В.С. Боярин Володислав Кормильчич – володар Галицької боярської республіки. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
14.Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, ed. A. Theiner. – Romae,1860. – T.1.
Ідзьо В.С. Утворення Галицького королівства. Галицький король Коломан І та процеси першої політико-релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття, Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.IX.
15.Wlodarski B. Rola Konrada Mazoweckiego w stosunkach polsko-ruskich. (Arch. Tw - wa Nauk we Lwowe. Dzial, tom19, zeszyt 2. – Lwow,1936.
Chronik Marci. Seria Istor. – Hungaru. – 2.
Codex Diplomat. Mas., ed Kochanowski. – Nr.336.

Роль великої княгині Анни в утворенні Руського королівства в середині XIII століття та його вступу в Союз Католицьких держав

Особливе місце в політичній історії Руси-України в першій половні XIII століття, займає енергійна, вольова жінка, велика княгиня Анна, яку Руський літопис називає “великою княгинею Романовою” [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

На початку XIII століття, в 1205 році, після трагічної смерті великого князя Руси-України Романа, як висловився про нього Руський літопис: ”Самодержця усієї Руси, що був царем в Руській землі”, у зв’язку з малоліттям законних пристало-наступників, княжичів Данила та Василька, дружина Романа, велика княгиня Анна, очолила, як регентша, Українську державу. Своєю діяльністю вона не тільки утвердила на галицькому та волинському престолах своїх синів, князів Данила та Василька, але й відіграла велику роль в утворенні Українського королівства в середині XIII століття [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Власне, велика княгиня Анна, своєю енергійною діяльністю, не допустила до фактичного розпаду на окремі княжіння, Українську державу. Не дивлячись на повстання князів та бояр, велика княгиня Анна, зуміла передати в політичне управління, з’єднану в кінці XII на початку XIII століття, такими важкими зусиллями, її чоловіком, великим князем Романом, Українську державу, законному спадкоємцю великокнязівського престолу, своєму сину Данилу Романовичу. Її роль у суспільно-політичному житті Руси-України в першій половині XIII століття, як і сама особистість майже не з’ясована, тому завдання цієї праці полягає у з’ясуванні історичної ролі великої княгині Анни в державотворчому процесі в Русі-Україні в першій половині XIII століття [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Велика княгиня Анна виступає в історичних джерелах першої половини XIII століття, як володарка-регентша Української держави від імені малолітнього сина Данила. В цей час вона опираючись на рицарське війська свого чоловіка, великого князя Романа, намагається самовладно

керувати Українською державою, приборкуючи політичні амбіції могутніх галицьких, волинських та київських князів та бояр [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Однак, внаслідок відсутності повнолітнього володаря, який за законами Руси-України, повинен керувати Українською державою, могутні регіональні князі: київські, волинські та бояри, зокрема галицькі, підняли повстання проти законних володарів, малолітніх княжичів Данила та Василька, намагаючись зруйнувати державний лад великого князя Романа, якого літопис називає “самодержцем Руської землі, що володів Галичиною, Волинню та Київщиною”. Із-за малоліття великого князя Данила, управління Українською державою, взяла на себе його мати, “Велика княгиня Романова” [9,с.368-369].

Про цю завзяту боротьбу великої княгині Анни з українськими та іноземними королями, князями та боярами, як вважав історик В.Пашуто в XIII столітті існувала ціла “Повість про велику княгиню Анну”, яка була складена в колах прихильного до Анни українського боярства, яке підтримувало її в боротьбі за відновлення єдності Української держави [8,с.194].

Їх боротьба увінчалась успіхом, бо як наголошував Руський літопис XIII століття: “Було у Данила бояр багато, усі отця його” [9,с.368-369].

Не дивлячись на ті обставини, що у момент загибелі великого князя Романа під Завихвостом, Українська держава була могутня, а її князі та бояри, корилися великокнязівській владі, зразу ж після смерті могутнього українського володаря, князі та бояри відмовилися коритися новому володарю, великому князю Руси-України, Данилу Романовичу та регентші, великій княгині Анні, і втягнули Українську державу у вирій феодальної війни. Як зазначають джерела, сутички між центральною владою яку уособлювала велика княгиня Анна, частішають. Руський літописець XIII століття з гіркотою зауважує, що через князів та бояр: ”Великі чвари почалися в Руській землі” [9,с.368-269].

Більшість регіональних князів і бояр, що раніше смиренно сиділи в своїх землях, з ласки великого князя Романа, та корилися його волі, платячи данину та виконуючи військові

повинності, сьогодні не визнають владу своєї володарки, великої княгині Романової, яка, як наголошував дослідник В.Пашуто: ”стала опікункою малолітніх спадкоємців великокнязівського престолу, князів Данила та Василька” [2,с.194].

У цій боротьбі права великої княгині Анни, були офіційно визнані, юридично, угорським королем Андрієм II, великим краківським князем Лешком, та великим князівством Литовським [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

У своєму стремлінні зупинити від розпаду Українську державу, велика княгиня Анна, опиралася на волинське боярство, яке було зобов’язане своїм визначним становищем в Українській державі, покійному великому князю Роману, а також на ту частину галицького та київського боярства, яке відстоювало ідею єдності та могутності Руси-України. Таку її політичну діяльність підтримували і усі українські міста, торгово-ремісничa знать, селяни, яким великий князь Роман для соціального і економічного розвитку, Української держави, надав великі пільги [8,с.194].

Цілком ймовірно, що до часу повстання проти центральної влади у 1205 році київського князя Рюрика Ростиславовича, велика княгиня Анна, повністю контролювала і утримувала владу в Українській державі, від імені малолітнього сина Данила, опираючись на закуті в “латинську броню” полки свого чоловіка, великого князя Романа. За таких обставин могутня військова організація її чоловіка Романа, давала можливість утримувати політичну та економічну стабільність в Українській державі. Однак вийшовши із монастиря, бувший київський князь Рюрик Ростиславович, куди був засланий володарем Руси-України, Романом, за наведення половців на Русь-Україну і розграбування Києва, він захопив Київ і проголосив себе незалежним від “Романової держави, Київським князем” [4,с.30].

Цілком очевидно, що в адміністрації великої княгині Анни думали, що князь Рюрик Ростиславович буде керувати Київським князівством не розпорошуючи могутності Української держави. Однак в середині червня 1205 року, як наголошує Руський літопис: “Рюрик Ростиславович зібрав половців і багато Руси, і прийшов на Галич, та зустріли його

бояри галицькі і володимирські біля міста Микулина на річці Серет. І билися вони одні з одними через ріку Серет і багато було поранено, і повернулися вони в місто Галич” [9,с.369].

Із даного літописного свідчення видно, що велика княгиня Анна своєю енергійною діяльністю, зуміла організувати захист цілісності Української держави від київського князя. Однак така ситуація тривала недовго. Жінка в стародавній Русі-Україні не мала права керувати, державою, тому князю Рюрику Ростиславовичу, як київському князю, який виступив з лозунгом відновлення Української держави з центром в Києві, вдалося перетягнути на свою сторону частину галицьких і волинських князів та бояр. Однак не дивлячись на це під стінами Галича йому було завдано великої поразки. Як зауважує літописець: ”Пішці галицькі опрокинули половецькі сили і київський князь з соромом був змушений покинути Галичину” [9,с.369].

Розгром під стінами Галича києво-чернігівсько-половецької коаліції дав можливість великій княгині Анні, втримати владу в Галичині та на Волині. В 1206 році над державною інфраструктурою, якою керувала велика княгиня Анна, нависла велика небезпека, князі: чернігівський, київський, смоленський, новгород-сіверський, з заходу, краківський князь Лешко, вирішили одним комбінованим ударом покласти кінець, Українській державі “Самодержця Руси, Романа великого”. З цього приводу Суздальський літопис зауважував: ”Ляхи йдуть до міста Володимира на допомогу Ольговичам” [7,с.406].

У такій ситуації “Романовій державі”, як наголошував літописець, загрожувала війна на два фронти, як вірно зауважував дослідник В.Пашуто: ”велика княгиня Анна і ті бояри, що її оточували прийшли до висновку, що без могутнього союзника, в даному випадку Угорського королівства, Українській державі, не можна було встояти проти такої могутньої коаліції українських та іноземних князів” [8,с.194].

Сучасний український історик М.Котляр вважає: ”що ситуація стала критичною не тільки для “Галицького-Волинської державної єдності”, але і для життя самої великої княгині Анни її дітей, малолітніх княжичів Данила та

Василька, власне така загроза і заставила її звернутися до “давнього Романового союзника і друга” угорського короля Андрія II” [4,с.32].

За таких обставин велика княгиня Анна спішно послала послів в Угорщину за допомогою. Військова допомога союзнику, як вважав дослідник В.Пашуто: ”окрім офіційної плати “сулила” ще й територіальними надбаннями, тому угорський король Андрій II з великою радістю втрутився у феодальну війну в Руси-України” [2,с.40-206].

За умови агресії руських князів в місті Саноці з нагоди укладання союзної угоди між Анною та Андрієм відбулась зустріч. Руський літопис так засвідчив цей факт: ”По смерті Романовій зустрічався був король угорський Андрій з ятрівкою своєю Анною у городі Саноці” [9,с.364].

Характерно, що літописець називає велику княгиню Анну “ятрівкою” угорського короля Андрія II, що дало можливість українському досліднику Л.Махновцю, зробити окремі дослідження з цьому питання. Слово “ятрівка” на думку Л.Махновця, означає – “жінка брата”. І дійсно Роман Мстиславович і Андрій II угорський були троюрідними братами. Рідною бабою угорського короля Андрія II, дружиною його діда короля Гейзи II і матір’ю батька Бели II була княгиня Єфросинія Мстиславівна – сестра князя Із’яслава Мстиславовича, вона же двоюрідна баба великого князя Романа Мстиславовича. Спільним прадідом Романа і Андрія II був великий київський князь Мстислав Володимирович. Не дивлячись на великі родинні зв’язки Романа та Андрія слово “ятрівка” вжите щодо великої княгині Анни, що дало право Л.Махновцю наголошувати: ”що Анна окрім свого чоловіка, великого князя Романа, сама була у родинних зв’язках з угорським королем Андрієм II. Її генеологічна біографія встановлена тим фактом, що над її могилою в місті Володимирі-Волинському, її внук князь Мстислав Данилович у 1289 році спорудив церкву-ротонду, освятивши її іменами праведників Іоакима та Анни, тобто велику княгиню Анну, не поховали як звичайну княгиню в православному соборі, а як визначну політичну діячку, титуловану візантійську принцесу, як наголошував сам великий князь Данило під час переговорів з ханом Батиєм,

про походження своєї мами, що вона: “з роду імператора Олександра Македонського”. Генеологічні дослідження дають підстави твердити, що друга дружина Романа, велика княгиня Анна, була дочкою Візантійського імператора Ісаака Ангела від другої дружини угорської королівни, Маргарити-Марії, яка була рідною сестрою угорського короля Андрія II, тобто, велика княгиня Анна, володарка Руси-України, принцеса візантійська, по батьку, по мамі угорська королівна, була рідною племінницею угорському королеві Андрію II, тобто “ятрівкою” [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Отже в такому разі стають зрозумілі свідчення Руського літопису чому: “угорський король Андрій II прийняв Данила, як свого рідного сина” – він був йому двоюрідним онуком, в жилах, майбутнього короля Русі-України, Данила, текла кров великих київських князів, його предки всі були великими київськими князями. Князь Данило був по прямій лінії спадкоємцем, великого київського князя Володимира Мономаха, по батьку, великому князю Роману Мстиславовичу, який, як наголошував літопис: ”ревно наслідував діяльність свого прадіда Володимира Мономаха”, по мамі, князь Данило спадкоємиць візантійських імператорів з династії Ангелів та угорських королів з династії Арпадів. Дуже важливо є й те, що за свідченням з нашого літопису, князь Данило народився у 1201 році, отже у час смерті великого князя Романа Мстиславовича, йому було неповних чотири роки. Добриня Ядрійкович пише: ”що у середині 1200 року у Констянтинополі було посольство князя Романа Мстиславовича у складі: Твердяти Остромировича, Недана, Доможира і посла Негвара”. Цілком очевидно, що це посольство вело переговори про укладення союзу між Руссю-Україною та Візантійською імперією, який підкріплювався шлюбом, великого князя Романа з візантійською принцесою, дочкою візантійського імператора Іссака Ангела, Анною. Власне ці бояри привели великому князю Роману, ще зовсім юну дружину, візантійську принцесу Анну. Таким чином, велика княгиня Анна, дійсно була родичкою угорського короля Андрія II і розуміла, що через своє імператорсько-королівське походження має можливість опиратися на військово-політичну організацію, свого

близького родича і сусіда. І дійсно, візантійсько-угорське, чи імператорсько-королівське походження, великої княгині Анни, пояснює її претензії, як це вказано в літописі під 1208 роком "княжити в Русі самою", не оглядаючи на князів і бояр в Руси-України. За таких обставин всі українські феодали були змушені терпіти візантійську принцесу Анну, соціальне і політичне, імператорсько-королівське походження якої, було вище за феодальним рангом в тогочасному європейському феодальному суспільстві. Законний шлюб "народженої в пурпурі" візантійської принцеси Анни, з володарем України-Русі, "Самодерцем Руси, Романом, що був царем в Руській землі", як його титулував Руський літопис, предки якого всі були великими київськими князями, підвищувало її феодальне право на таке володарювання в Руси-України. Це право було затверджено, як Костянтинопольським патріархом так і Руським митрополитом. Право великої княгині Анни на володарювання в Руси-Україні, як наголошував Руський літопис, визнали: "Візантійська імперія, Угорське королівство, Польща, Литва та інші феодальні європейські держави" [9,с.3-9].

З вище приведених та проаналізованих джерел бачимо, що до часу наступу києво-чернігівської коаліції на Галич, велика княгиня Анна самовладно правила Галичиною і Волинню. Між великою княгинею Анною і угорським королем Андрієм II відбулася зустріч в галицькому місті Саноку на предмет укладання союзного договору. На жаль, джерела не зберегли нам ані тексту, ані умов укладеного договору між Анною та Андрієм. Київський дослідник М.Ф.Котляр вважає, що велика княгиня Анна змушена в наслідок загрозливих обставин, визнати зверхність угорського короля. Після укладення угоди, угорський король Андрій II, на законних правах, своїм великим військом без бою увійшов в Галичину. Він поставив сильну військову залогу в Галичі, яка повинна була забезпечити самовладне правління великої княгині Анни в місті, а сам зразу ж приступив до своїх обов'язків оборонника "Руської держави". Угорський король Андрій II розгромив польські війська на Волині, як наголошував літописець "омирив поляків". Угорське рицарське військо було набагато потужніше за польське, тому розгромлені

поляки більше не виступали на стороні чернігіво-київської коаліції. Та не зміг угорський король, чи не захотів, як вважає київський дослідник М.Котляр, завадити наступові князів Ольговичів на Галич. Однак, як бачимо із тогочасного політичного становища, угорський король Андрій II залишивши в Галичі сильний військовий гарнізон, який складався з вибраного рицарства Угорського королівства, сам особисто зайнявся розгромом поляків. Тому коли руські князі взнавши, що сильний угорський гарнізон стоїть в Галичі, а військо на чолі з королем Андрієм II вже розгромило союзних поляків, не наважилися вести війну з могутньою армією Угорського королівства [4,с.32-33].

Внаслідок таких політичних поступок великій княгині Анні, вдалося, при допомозі свого родича, угорського короля Андрія II, зберегти в цілісності дві ключові складові Української держави – Галичину та Волинь. Поки угорський гарнізон знаходиться в Галичі, велика княгиня Анна, безбоязно правила Українською державою й готувалася відібрати Київ у Рюрика Ростиславовича. Місцеве боярство слухняно виконувало свої державні обов'язки, як зауважує літописець: "не могли галичани нічого створити", та як тільки угорський король вивів свій гарнізон, галицьке боярство, яке очолив вернувшись із заслання боярин Володислав Кормильчич, почало сіяти смуту в Галичі. Велика княгиня Анна з переляку, взявши дітей, утекла в місто Володимир" [9,с.369].

Дослідник В.Пашуто вважав, що бояри Кормильчичі, що перебували в князів Ігоревичів, які були онуками могутнього князя галицького князя Ярослава Осмомисла, почали вести агітацію в користь відновлення Ростиславової династії на галицькому престолі. Князі Ігоревичі, як відомо із джерел, були синами дочки Ярослава Осмомисла, "Ярославни" і мали всі династичні права на галицький престол [8,с.194].

Такі дії галицьких бояр, заставили велику княгиню Анну втікати з Галича у Володимир-Волинський, який був родовим гніздом її чоловіка, великого князя Романа волинського. Однак в Володимирі велику княгиню Анну теж чекала зрада частини боярства. Під загрозою володимирських бояр: Мстибогів, Мунчуків і Микифора, як зауважує літопис: "які

зрадили свою господу” вона “дирою міською” залишила столицю Волдині, місто Володимир і втекла з синами в Краків” [9,с.369-370].

З’ясуємо чому таке велике боярське незадоволення виникло водночас, як в Галичині так і на Волині. Раніше ми знаємо, що велика княгиня Анна втратила контроль над Київщиною. Це можна пояснити тим, що візантійська принцеса, як дружина великого князя Романа, як виразився літописець: ”бажала правити самою”, опираючись тільки на військову силу свого чоловіка та родича, угорського короля Андрія II. Однак угорська окупація Галичини і Волині стала непопулярною, тому бояри використали цей політичний прорахунок, великої княгині Анни, хоча вибору в союзниках, у неї не було. Не слід виключати, що велика княгиня Анна, яка від імені малолітніх дітей намагалася правити, самовладно, стала непопулярною в середовищі боярської аристократії, оскільки жіноче правління, ще й іноземки, візантійської принцеси, в стародавній Руси-Україні було немислиме і не популярне. Тільки одна жінка самовладно правила Руссю-Україною, велика княгиня Ольга і то лише, як регентша малолітнього сина, князя Святослава. У своєму правлінні велика княгиня Анна опиралася виключно на військову силу свого чоловіка та родича угорського короля, однак не на місцевих бояр, які були володарями великих і малих міст з безмежними земельними латифундіями і уособлювали велику політичну, економічну та військову силу [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Тому боярський вибір слабкої влади князів Ігоревичів, які не мали підтримки у сусідніх володарів, був визначальним у боротьбі з великою княгинею Анною [2,с.40-206].

Вигнавши велику княгиню Анну, з Галича, галицькі бояри запросили на княжіння, Ігоревичів. Боячись гніву угорського короля Андрія II та краківського князя Лешка, як вважав дослідник В.Пашуто: ”галицькі бояри, пояснили їм феодальну законність утвердження князів Ігоревичів в Галичині, підкріпивши свої аргументи, як наголошував літописець, великими подарунками” [8,с.150]. Галицький дослідник XIX століття Д.Зубрицький вважав, що у той час, коли велика княгиня Анна перебувала при “гостиприємному краківському

дворі”, вела переговори щодо об’єднання сил угорського і польського володарів для походу на Галич і відновлення своєї влади в Галицькім князівстві, в цей же час галицькі бояри відновлювали в Галичині, князів Ігоревичів, як законних спадкоємців галицької династії Ярослава Осмомисла. Велика княгиня Анна надіялась на краківського князя Лешка, однак, як вважав Д.Зубрицький, князь Лешко краківський, який щойно вступив на великокнязівський краківський престол, сам мав у Польщі багато ворогів, тому не міг боротися з князями Ігоревичами, що мали у своєму розпорядженні військово-політичні сили трьох князівств: Галичини, Волині, Новгород-Сіверщини, а також половецьких ханів, з якими були у родинних відносинах. Тому князь Лешко краківський з цього питання, намагався вести переговори з могутнім угорським королем Андрієм II, який уособлював в цей час військову силу, яку концентрував від Адріатики до Карпат. У 1207 році краківський князь Лешко відправив до угорського короля Андрія II, посольство, на чолі з воєводою Вячеславом Лисим та княжичем Данилом і волів нагадати королю: ”що він був другом батькові, сироти, що він клявся мати любов до них, що коли тепер на них прийшло вигнання, то по-рицарськи було би добре, щоби вони обидва, король і Лешко, з’єднавши свої війська, примусили, князів Ігоревичів віддати Данилу його батьківщину”. Угорський король Андрій II почав був уже готуватися до походу на Галич та хитрі князі Ігоревичі зуміли дарами відмовити короля від союзу з польським князем” [1,с.40-41].

Наступний галицький дослідник другої половини XIX століття І.Шараневич теж вважав: ”що велику роль в розвалі Романової держави відіграли, бояри. Могутнє правління великого князя Романа, яке намагалася продовжити його дружина Анна, від імені малолітнього сина Данила, заставило бояр шукати слабкішого володаря, який би не намагався уособлювати собою всю політичну інфраструктуру Руси-України і нащадки якого, в подальшому, були б з ласки бояр, тільки галицькими князями, маючи законне право на Галицьке княжіння, з їх волі, спадкових галицьких бояр” [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

І такі князі, внуки Ярослава Осмомисла дійсно були, це князі Ігоровичі, феодальне право яких на Галицьке князівство було визнане, при усьому небажанні, навіть угорським королем Андрієм II та краківським князем Лешком [10,с.70].

Проживаючи в Польщі, внаслідок енергійної політичної діяльності, велика княгиня Анна, зуміла закріпити за собою великий торгово-економічний центр Берестя, що на Волині. Така політична акція вдалася їй тому, що белзський князь Олександр, захопив майже усю Волинь з столичним містом Володимиром і став фактично незалежним володарем, загрожуючи володарюванню княгині Анни в Бересті. За таких обставин велика княгиня Анна послала свого довіреного боярина Мирослава до краківського князя Лешка сказати: "цей Олександр всю землю нашу і отчину тримає, а син мій в одному Бересті править". Щоб заспокоїти волинську громадськість, князь Олександр був змушений віддати Белз князю Василькові з матір'ю, та незабаром обмовивши велику княгиню Анну перед польським князем Лешком, князь Олександр вигнав княгиню Анну з Васильком з Белза і віддав їм спочатку невеликі міста Камінь, а потім міста Тихомиль і Перемиль [4,с.41].

Цілком ймовірно, що велика княгиня Анна опиралася у своїх змаганням з князем Олександром за Волинську землю на краківського князя Лешка. Однак князь Олександр, побачивши, що княгиня об'єднала Берестя із Белзом вирішив не допускати зростання могутності великої княгині Анни і надав княгині в управління дрібніші міста, оскільки княгиня Анна вже почала претендувати на столицю Волині, місто Володимир. Ситуацію вона вибрала дуже зручну оскільки князь Олександр белзський уклав договір із галицькими князями Ігоровичами, визнавши за ними Галичину, вона повідомила про це краківському князю Лешку. В 1209 році князь Лешко краківський при підтримці князя Конрада мазовецького вирішив піти походом на Волинь, до них приєднався і князь Олександр белзський, який розумів можливість втрати впливу на Волинь. Князі Ігоревичі були вибиті з міста Володимира, який поляки віддали в управління Белзському князю Олександру [8,с.156].

Велика княгиня Анна залишилася володаркою малих міст. Однак перебування на Волині давало їй можливість контролювати хід політичних подій в Угорщині, Польщі та Галичині. Цілком можливо, що після того, як активізувався краківський князь Лешко на Волині, угорський король Андрій II під прикриттям захисту інтересів Романовичів активізувався в Галичині, за тією причиною, що краківський князь Лешко, відібравши Володимир в князів Ігоревичів, не віддав його Романовичам. За таких обставин угорський король Андрій II виступив походом у Галичину. Однак швидке заволодіння Галичиною і віддання її у розпорядження галицького боярства при номінальному утвердженні в Галичі, князем Данила Романовича, не може говорити, що угорський король Андрій II діяв в інтересах великої княгині Анни з якою мав підписану угоду [4,с.42].

Швидке падіння угорського правління в Галичині заставило угорського короля Андрія II відновити переговори з великою княгинею Анною, з метою іншим чином підчинити Галичину. Як зауважує літописець: ”Данило тим часом сидів в уграх і угорський король планував одружити його зі своєю дочкою і тим самим закріпити в майбутньому Галичину за Угорщиною. Велика княгиня Анна пішла на переговори з угорським королем Андрієм II за тих обставин, що ситуація на Волині під польським протекторатом теж була напружена. Усі ключові міста Волині були в розпорядженні князя Олександра белзського, а сил для утвердження на Волині князем сина Данила у княгині Анни не було. За таких обставин княгиня Анна побажала за допомогою угорського короля Андрія II знову утвердитися в Галичині. Однак угорське правління в Галичині було короткочасне, у 1211р. князі Ігоревичі без великих зусиль поновили своє панування в Галичині. Князь Святослав Ігорович отримав Перемишль, замість втраченого Володимира, син Володимира Ігоревича - князь Із’яслав отримав Теребовль. В Угорщину вони і на це й раз відправили дари, щоб угорський король Андрій II не відстоював права князя Данила на Галичину. Заручившись нейтралітетом угорського короля Андрія II, князі Ігоревичі перебили 500 найзначніших галицьких бояр. Серед тих, що спаслися та втекли в Угорщину, наголошував літописець,

були бояри: Володислав Кормильчич, Судислав, Філіп, майно яких було роздане боярам, що підтримували князів Ігоревичів. З приводу боярського погрому Ігоревичами, галицький боярин Володислав Кормильчич так висловився під стінами Перемишля: ”Батьківщинами вашими володіють інші приблуди, які розграбували наші маєтності” [9,с.369-370]. Втікші в Угорщину бояри, наголошував Д.Зубрицький почали просити угорського короля Андрія II, щоб дав їм законного володаря, князя Данила і поміг військом у вигнанні князів Ігоревичів з Галичини. За таких обставин угорський король Андрій II почав переговори з краківським князем Лешком і з матір’ю Данила, великою княгинею Анною, з метою спільного походу на Галич. Були також проведені переговори з волинськими князями. На захист прав князя Данила в Галичині виступили походом, як наголошував галицький дослідник Д. Зубрицький: князь Мстислав пересопницький, князь Олександр володимирський, князь Всеволод із Червня, князь Василько, брат князя Данила із Белза, з воєводами В’ячеславом Товстим, Мирославом, Дем’яном і Воротиславом. Князь краківський Лешко виступив в похід із усіма своїми полками на чолі яких поставив Судислава Бернатовича, а Інгвар, князь луцький вислав свого сина із полками луцькими [1,с.47-48].

Цілком очевидно, що в кожного учасника коаліції, що рухалися на Галич були свої плани. Велика княгиня Анна надіялась після утвердження в Галичині відновити свої права на Волині та Київщині, галицькі бояри прагнули відновити своє володарювання у Галичині, прикриваючись князівською адміністрацією Данила, правити на свій лад [4,с.43-44].

Без сумніву, що велика княгиня Анна, розуміла, що бояри хочуть використати малоліття князя Данила, однак утвердження хоч номінальне в Галичині і визнання юного Данила, князем в Галичі, давало шанс на утвердження Данила в майбутньому на Волині [5,с.132].

Дослідник В.Пашуто наголошував: ”що утвердження Данила князем в Галичі, було великою дипломатичною перемогою великої княгині Анни. І хоча галицькі олігархи не бажали коритися великій княгині Анні, вони змушені були маючи в руках малолітнього князя Данила, рахуватися з

претензіями великої княгині Анни на Волинь, що зміцнювало становище великої княгині Анни у її змаганнях за столичне місто Волині, Володимир” [8,с.198]. Велика княгиня Анна, зазначав дослідник Л.Махновець, в жилах якої текла кров візантійських імператорів і угорських королів, бажала правити самостійно і утвердившись в Галичині за допомогою родича, угорського короля Андрія II, в подальшому бажала відновити свою владу на Волині і Київщині. Однак в угорського короля Андрій II та галицьких бояр були інші плани. Вони бажали утримувати владу в Галичині в залежності від Угорського королівства, що не входило в плани великої княгині Анни, яка за виразом літописця “бажала княжити у всій Руси сама” [9,с.373].

За таких обставин літописець записав таке поводження Данила з матір’ю: ”Розлучаючись з матір’ю, княжич видобув меч і рубанув коня з під одного із бояр тоді мати умовила його зостатися в Галичі, а сама поїхала до Белза залишивши сина серед невірних бояр”. Повернувшись на Волинь княгиня Анна поскаржилася на боярську сваволю, угорському королю, який як вважає, київський дослідник М.Ф.Котляр: ” продовжував видавати себе за покровителя Романової родини”. Угорський король Андрій II, на думку дослідника: ”охоче використав ситуацію для втручання в справи України-Руси” [4,с.45-46].

Галицький дослідник Д.Зубрицький наголошував, що дике поводження бояр з великою княгинею Анною, дуже розсердило короля Андрія II і він вирішив покарати галицьких бояр. В наступному 1212 році угорський король Андрій II особисто виступив походом на Галич зі своїм великим військом. Для успіху свого походу він закликав на допомогу велику княгиню Анну із Белза, князя Інгвара луцького та інших князів. Ввійшовши в Галич король Андрій II ув’язнив галицьких бояр: Судислава, Філіпа і Володислава Кормильчича. На суді король Андрій II встановив вину бояр і сказав: ”Волидислав княжиться, а ятрівку мою вигнав і звинувативши їх у злочині, наказав їх мучити. Засудивши бояр і віддавши всю владу в Галичі, великій княгині Анні, сам закувавши бояр в кайдани, пішов назад до Угорщини” [1,с.50-51].

Галицький літописець так подає нам цю подію: ”Коли же наступила зима прийшов король в Галич і привів ятрівку свою, велику княгиню Романову і бояри володимирські прибули та Інгвар Ярославович прийшов із Луцька і інші князі. Король учинив раду з ятрівкою своєю та з боярами володимирськими і сказав: ”Володислав княжить собі, а ятрівку мою вигнав” [9,с.373].

Як бачимо угорський король Андрій II підтримав стремління великої княгині Анни на оволодіння Галицьким та Волинським князівствами. Це сталося, як наголошував український академік І.Крип’якевич, завдяки енергійній діяльності великої княгині Анни і тих бояр і князів, які стояли біля реалізації державних планів Романа Великого, згідно яких, Українська держава повинна була бути єдиною від Карпат до Дніпра [6,с.88].

За таких умов велика княгиня Анна була визнана правителькою Української держави і задля збереження своєї влади, змушена була маневрувати між трьома силами: угорською, польською і галицькими боярами. Таке маневрування, на думку галицького дослідника І. Шараневича: ”дало можливість великій княгині Анні бути володаркою Берестя, Белза, а в 1211-1213 роках, Галицького князівства” [10,с.73]. Однак, зауважував дослідник В.Пашуто, велика княгиня Анна не на довго змогла бути самовладною володаркою Галичини, де всіма державними справами керували бояри. Вона намагалася за допомогою угорського короля утримувати свою владу, та бояри не визнавали її влади і не корилися їй [8,с.199]. Її союзник, угорський король Андрій II, зауважує київський дослідник М.Котляр, не був зацікавлений в реальному утвердженні Романовичів в Галичині, тому він залишив велику княгиню Анну віч на віч з боярською олігархією, яка негайно після декількох років, закликала на княжіння, і це при законному володарю, князю Данилі, Перисопницького князя Мстислава [4,с.76].

Не дивлячись на таке тяжке становище, велика княгиня Анна намагалася відстояти Галич за допомогою вірного волинського війська її чоловіка Романа, однак, як зауважував галицький дослідник І.Шараневич: ”наближення військ князя Мстислава пересопницького і велика внутрішня опозиція

бояр, щодо правління княгині Анни в Галичі, змусила велику княгиню Анну втікати з княжичем Данилом в Угорщину, а вірному боярину, дядьку Мирославу, з княжичем Васильком, їхати до Белза” [10,с.73].

Втікши в Угорщину, велика княгиня Анна, знову почала просити угорського короля Андрій II допомогти їй відстояти Галич. Задля цього велика княгиня Анна вступила в стосунки з галицькими боярами, які перебували в угорському полоні, зокрема такими, як Володислав Кормильчич, Судислав та Філіп. На нашу думку її до цього спонукав сам угорський король, який і дальше лицемірно видавав себе другом великої княгині Анни і її малолітнього сина Данила. Угорський король Андрій II готував новий похід на Галич і задля його успіху випустив із тюрми галицьких бояр Володислава Кормильчича, Судислава і Філіпа [4,с.46].

Дослідник В.Пашуто вважав, що угорський король випустив на волю боярина Володислава Кормильчича та інших його однодумців, тому, що бояри пообіцяли підтримувати угорську політику в Галичині, як і васалітет княгині Анни і Данила, відносно Угорщини. Такий васалітет княгині Анни, щодо Угорського королівства міг забезпечити успіх угорській політиці в Галичині згідно якої, галицькі бояри повинні були повністю управляти своїми маєтностями в Галичині і політично бути залежними від влади угорського короля Андрія II [8,с.199].

Галицький дослідник Д.Зубрицький наголошував: ”що угорський король Андрій II йдучи в похід остаточно намагався утвердити велику княгиню Анну в Галичині. Для цього він ще раз запросив до походу на Галич, галицьких бояр, а також краківського князя Лешка. За підтримкою князя Лешка краківського, велика княгиня Анна надіялася також повернутися до столичного Володимира. Обидва володарі знову ніби пеклися інтересами Романовичів. З однієї сторони угорський король Андрій II намагався захопити для неї Галичину, з другої сторони Лешко краківський намагався віддати Романовичам, їх власність, місто Володимир”. Однак, щодо Галичини, наголошував дослідник Д.Зубрицький: ”то обидва володарі вирішили одружити малолітнього сина угорського короля Андрія II, принца

Коломана із дочкою польського князя Лешка, Соломією, і таким чином утворити окреме Галицьке королівство, на чолі з угорсько-польською династією, де галицькі бояри будуть відігравати велике значення в житті цієї нової Галицької держави" [1,с.60-64]. Знаючи, що на Волині у невеликих княжіннях сидять законні володарі, Романовичі, розуміючи, що уся Волинь є законною їх власністю, по батьку, великому князю Роману, угорський король та польський князь враховуючи прихильну в феодальній Європі до великої княгині Анни, громадську думку, вирішили віддати їм місто Володимир. Це було великим політичним здобутком великої княгині Анни. З утвердженням у місті Володимирі, велика княгиня Анна почала об'єднання всієї Волині [4,с.50].

Джерела наголошують, що велика княгиня Анна добилася зайняття Володимира внаслідок своїх зв'язків при краківському дворі де її союзником був, каштелян Пакослав, який не бажав зміцнення князя Олександра белзського у Волині. За таких обставин союзна до Польщі велика княгиня Анна могла складати опозицію зміцненню князя Олександра на Волині. Руський літопис так описував ці події: "Пакослав же був приятелем Романовій княгині та її дітям і за радою Пакослава, князь Лешко послав посла до князя Олександра Всеволодовича кажучи, дай Володимир, Романовичам, Данилові і Василькові. Якщо не даси то піду на тебе з Романовичами. Але той не дав і Лешко силою посадив обох Романовичів у Володимирі" [9,с.374].

Таким чином великій княгині Анні за допомогою дипломатії та підкупу польських сановників, вдалося утвердитися в столиці Волинського князівства, Володимирі, в цей же час у Галичині у продовж 1215-1216 років відбулася коронація сина Андрія II, принца Коломана, на короля Галичини, внаслідок чого з Галицького князівства, Угорщиною та Польщею, було утворено, Галицьке королівство, з помазаником папи римського Іннокентія III, галицьким королем Коломаном I [2,с.112-121].

В цей же час велика княгиня Анна усвідомлювала, що Угорщина і Польща свідомо знищувала єдність Української держави, яку такими тяжкими зусиллями з'єднав на початку XIII століття її чоловік, великий князь Роман [2,с.4-40].

За таких обставин велика княгиня Анна розпочала активну боротьбу за збирання в одно ціле Волинське князівство. Вона уклала військовий союз з Литовським князівством проти Польщі, з метою визволення частини Волинських земель з під польського панування. У той час, зауважував Руський літопис:"прибули до великої княгині Анни і до Данила і до Василька литовські посли мир даючи. Ляхи не переставали нападати. І привів Данило на них Литву, і пустошили вони ляхів, і багато було вбито між них" [9,с.377].

Таким чином великій княгині Анні вдалося ослабити і витіснити поляків з Волині, за краківським князем Лешком залишилися прикордонні волинські міста: Угровськ, Верещин, Столп'є, Комів, а також Берестейська земля [9,с.378].

В цей же час у 20-х роках XIII століття Руський літопис розповідає: "про вокняжіння Новгородського князя Мстислава Удатного в Галичі та одруження Данила Романовича волинського на дочці Мстислава Удатного, Анні" [9,с.375].

За обставин союзу з новим галицьким володарем Мстиславом Удатним, волинський князь Данило Романович остаточно звільняється від польської опіки і відбирає у поляків: Угровськ, Верещин, Столп'є, Комів, а також Берестейську землю і повертається у Володимир з великою славою. Київський дослідник М.Котляр вірно наголошує: "що після перемоги над поляками князь Данило стає повноправним володарем Волинського князівства". Велика княгиня Анна, утвердивши сина на волинському престолі вважає свою політичну місію завершеною і, як наголошує літописець: "приймає монаший чин і йде в монастир" [4,с.55; 9,с.376].

Дослідник В.Пашуто теж вважав, що велика княгиня Анна завершила свою політичну діяльність лише тоді, коли князь Данило Романович одружившись з дочкою Мстислава Удатного, княжною Анною, став самостійним правитилем Волинського князівства [8,с.201].

Однак, було б помилкою вважати, що на цьому зовнішньо-політична діяльність великої княгині Анни закінчується. Наступні свідчення джерел дають право твердити, що по питанню коронації на короля Руси-України, великий князь Данило Романович теж радився з досвідченою в політичних

справах мамою, великою княгинею Анною, яка прокладала йому шлях до королівської корони з чотирирічного віку [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Як наголошував літописець у 1255 році: ”раніше Данило Романович вагався з прийняттям корони та королівського титулу від папи римського Іннокентія IV, та умовила його прийняти королівський титул, мати, велика княгиня Анна, князі лядські Болеслав Стидливий та Сомовит – син Конрада і бояри лядські кажучи: ”прийняв би ти вінець, а ми готові на підмогу проти поганих” [9,с.412-413].

У питанні коронування і переходу великого князівства до Українського королівства, в середині XIII століття, як наголошував літописець: ”Велика княгиня Анна була основним дорадником великого князя Данила, оскільки бажала бачити свого сина могутнім володарем за візантійським зразком, свого батька, та чоловіка Романа, як наголошував літописець “Царем в Руській землі”. Як бачимо, велика княгиня Анна, у час коронації сина Данила на короля Русі, розуміла, що тільки єдиновладдя за західно-європейським зразком, покладе край чварам в політичній історії Руси-Україні. Власне за таку активну політичну діяльність велику княгиню Анну слід віднести до однієї з найталановитіших жінок у XIII столітті, яка своєю діяльністю привела Українську державу до консолідації. Політичну діяльність великої княгині Анни в XIII столітті, можна порівняти лише з діяльністю великої княгині Ольги в X столітті [2,с.55-58].

Її неабияка роль у зміцненні великокнязівської та в подальшому королівської влади в Руси-Україні, була оцінена її внуками, ще в кінці XIII століття. Руський літопис зауважував: ”того ж року вложив бог Мстиславу князю у серце добру мисль і спорудив він гробницю кам’яну над гробом баби своєї, великої княгині Анни – княгині Романової, у монастирі коло церкви і освятив її на честь праведників Іоакима і Анни” [9,с.452].

Український вчений Л.Махновець вірно зауважував, що велику княгиню Анну поховали не як просту княгиню, а у церкві-ротонді, як визначну княгиню, володарку Руси-України. Тільки імператорсько-королівське походження,

наголошував Л.Махновець, та енергійна політична діяльність і вміння воювати з непримиримими і гордими українськими князями та боярами, склали їй велику повагу за об'єднання українських земель в одну Українську державу, яка ще при її житті реформувалась за західно-європейським зразком в Українське королівство [2,с.251-285].

Отже, у висновок наголосимо, що велика княгиня Анна, це одна з найбільш яскравих жіночих постатей в історії Української держави в XIII столітті, її політична діяльність ще буде довго вивчатися українськими та іноземними істориками, особливо її роль у возведенні свого сина, великого князя Руси-України Данила, на королівський престол та в утворенні в 1253 році, Українського королівства [3,с.188-195; с.89-103; с.4-23].

Л і т е р а т у р а

1.Зубрицкий Д. История древнего Галичского-Русского княжества. – Львов,1855. – Т.III.
2.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ ”Нова зоря”,1999.
3.Ідзьо В.С. Роль великої княгині Анни в кристалізації Української держави в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2005. – Т.V.
Ідзьо Віктор. Роль великої княгині Анни, мати короля Данила, в кристалізації Української держави в XIII столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Роль мами короля Данила, візантійської принцеси Анни в утворенні Українського королівства в середині XIII століття. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2011р.
4.Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
5.Котляр М.Ф. Полководці давньої Русі. – К.,1991.
6.Крип’якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.,1984.
7.Летопись по Лаврентиевскому списку. Археологическая комиссия. – Спб.,1872.
8.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
9.Руський Літопис. – К.,1989.
10.Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. – Львов,1863.

Діяльність великого князя Данила Галицького у час монголо-татарського нашестя, у період відновлення Руси-України та на передодні коронації на короля Руси-України у 1240-1253 роках

Монголо-татарське нашестя нанесло важкий удар економічному, політичному та релігійно-культурному розвитку Української держави, надзвичайно ускладнило процес подальшого утвердження та розвитку державних західноєвропейських структур. Знищення монголо-татарами великих економічних центрів Руси-України, розладнало систему адміністративного управління, а також послабило українські збройні сили. Монголо-татарське лихоліття, підірвало соціально-економічну основу української державної влади і привело до відтворення феодальної роздробленості Руси-України [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Знищивши у 1237-1238 роках політичне та економічне життя Суздальської Руси, у 1239 році орди монголо-татарського хана Батия вступили в Русь-Україну. У березні 1239 ж року вони захопили Переяслав, а в жовтні 1239 року, Чернігів [13,с.234-236; стб.864-869].

У великого князя Данила Романовича, більше не було сумніву, що ворог загрожує його тільки що об’єднаній, такими великими зусиллями, Українській державі. У зв’язку з цим, великий князь Данило, як наголошує Руський літопис XIII століття: ”залишає в Київі свої відбрані рицарські полки під керівництвом випробуваного у багаточисельних війн з поляками та угорцями, воєводу-тисяцького Дмитра, а сам перед лицем монголо-татарської навали спішно відправляється в Європу де намагається схилити володарів Угорщини, Польщі та Чехії до утворення антитатарської коаліції. В цей же час, цими ж питаннями в Європі займається чернігівський князь Михайло Всеволодович з своїм сином Ростиславом, які втікли в Угорщину, де сподіваючись у свого союзника угорського короля Бели IV,

знайти військову допомогу проти монголо-татар. Чернігівський князь Михайло свою союзну угоду з Угорським королівством намагався закріпити шлюбом свого сина, князя Ростислава з дочкою угорського короля принцесою Анною. Однак угорський король Бела IV відмовив чернігівському князю Михайлу, як наголошував Руський літопис, не дав дівки своєї Ростиславу" [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Аналогічна ситуація чернігівісько князя Михайла чекала і в Польщі. Не отримавши допомоги від Польші, чернігівські князі, як засвідчив Руський літопис XIII століття: "прийняли підданство володаря Руси-України, Данила" і таким чином, Переяславська, Новгород-Сіверська та Чернігівська земля стала невід'ємною частиною Української держави. У зв'язку з тим, що монголо-татари зайняли ці князівства і фактично уже знаходилися з володарем Руси-України у стані війни, великий князь Данило Романович давав чернігівським князям, як своїм васалам, в утримання: князю Михайлу – Київ, а його сину Ростиславу – Луцьк. Руський літопис так яскраво описує нам цю подію: "Прислав бо Михайло послів до Данила та Василька говорячи, багато згрішили і много ратно капостей натворили тобі, та нині клятвою клянемося більше ніколи не ворогувати. Великий князь Данило пообіцяв йому Київ, а синові Луцьк, Михайло же від страху татарського не посмів іти в Київ" [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

В цей же час у Київську землю входили монголо-татари, у великого князя Данила більше не було сумніву, що над Руссю-Україною нависла смертельна загроза. У зв'язку з цим він разом з сином Левом їде до Угорщини де прагне укласти угоду з угорським королем Белою IV, запорукою якої повинен був стати шлюб князя Лева з дочкою Бели IV, принцесою Констанцією. Однак переговори великого князя Данила в Угорщині закінчилися невдачею, оскільки угорський король Бела IV наляканий монголо-татарською навалою боявся

вступати з великим князем Данилом Романовичем, над державою якого нависла смертельна загроза, в військово-політичний союз. Йому здавалось, що монголо-татари на довго, як у Суздальскій Руси з 1237 по 1240 роки, застрягнуть в Руси-Україні, і знесиляться настільки, що не зможуть вже напасти на Угорську державу [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Зрозумівши, що угорський король Бела IV не вступись в антитатарську коаліцію, великий князь Руси-України Данило вирішив підняти союзних польських князів проти монголо-татар, зокрема князя мазовецького і куявського Конрада, однак і польські князі вирішили не втручатися у військову кампанію монголо-татар в Руси-Україні. В цей же час, як зауважуював Руський літопис: ”наприкінці 1240 року монголо-татарське військо з’являється під Києвом” [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Перед цим монголо-татари зруйнували чисельні міста, фортеці та замки Київської землі, такі як: Василів, Білгород, Витичів, Княжа Гора та інші [16,с.395-397].

На думку археолога М.Каргера, Київ, мав найсильніші фортипікаційні споруди. На величезних валах, які досягали висоти 12 метрів і були завтовшки 20 метрів, височіли могутні дубові стіни з кам’яними баштами. В середині зовнішнього поясу укріплень “Ярославового міста”, пролягав внутрішній вал, який оточував “Володимирове місто”, в якому стояла міцна фортеця – “Ярославів двір” [7,с.261].

Про облогу та штурм монголо-татарами Києва, ми знаємо з свідчень декількох літописів, як україно-руських так і північно-руських. Важливі деталі тих подій відтворені і досі відтворюються вченими археологами. Згідно з сукупності свідчень, величезна монголо-татара армія підступила до Києва на початку червня 1240 року: “Прийшов Батий до Києва з великою силою, дуже багато було у нього людей, розповідає літописець, і обложив місто. І нічого не було чути від гамору та скрипіння возів, ревіння безлічі верблюдів, та

іржання табунів коней. І переповнилась земля Руська людьми ратними” [16,с.395].

Головний удар монголо-татари спрямували на південні укріплення Київа біля “Лядських воріт”, де вали і стіни були трохи нищими ніж в інших місцях фортепікаційної системи Київа, бо з цього боку місто захищалось болотом. Але настала зима, болото замерзло, що дало можливість ворогові підійти під стіни, і підтягнути під них стінобитні машини і безупинно бити в них, як вдень так і вночі. Внаслідок цього, зауважував літописець, монголо-татари пробили стіну. Хоча монголо-татари і взяли першу лінію оборони, та подальше просування їх зупинило “Володимирове місто” своїми фортепікаційними спорудами. Добреорганізована уже тоді, пораненим воєводою Дмитром, оборона Київа, дозволила захисникам сконцентрувати головні сили у ньому. З великими зусиллями, ціною великих втрат монголо-татарам вдалося подолати і цю перешкоду. Тоді всі київські доми стали своєрідними фортецями, які теж приходилось брати штурмом монголо-татарам [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Археологічні дослідження відтворили разючу картину, в руїнах жител лежали кістки загиблих захисників з пробитими черепами, перерубаними тілами, у тих положеннях, у яких їх застала смерть. Діти шукали порятунку в печах, але й там їх знайшла загибель [19,с.198-200].

Решта уцілілих захисників заховалася у монументальній споруді часів великого київського князя Володимира Святославовича, Десятинній церкві, та монголо-татари не пожаліли її, і вона була розбита таранами і стала могилою для останніх захисників міста Києва [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

6 січня 1241 року опір киян остаточно припинився. Літописи повідомляють, що монголо-татари усіх людей від малого до великого вбили мечем, лише тисяцькому Дмитрові великий монгольський хан Батий подарував життя, можливо,

що він і був тим джерелом, яке так детально залишило нам опис трагедії Київа. Однак можна наголосити, що Київ був знищений не повністю, після проходу хана Батия на захід у ньому відроджується життя, однак не у тому обширі, яке було раніше [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Руський літопис наголошував: “що після взяття Київа, Батий почувши, що князь Данило в уграх, швидко пішов до Володимира”. Погром Волинської землі був підготовлений ханом Батиєм з великим успіхом. Так, для здобуття невеликого волинського міста Колодяжного, монголо-татари використовували аж 12 таранів, можна лише собі уявити скільки їх било в стіни при взятті головних міст Руси-України: Київа, Володимира, Галича. Однак безсилими монголо-татари були при взятті могутніх міст-фортець Кременця та Данилова, ці міста внаслідок мужнього самозахисту уникнули монголо-татарського сплюндрування. Після невдалого штурму ряду волинських міст головні сили монголо-татарського хана Батия підійшли до другого визначного міста Руси-України, Володимира-Волинського. Джерела описують нам Володимир як велике красиве та добре укріплене місто з міцними та високими дерев’яними стінами та баштами. Побувавший під його стінами угорський король Андрій II дивувався його красоті, наголошуючи: “що такого красивого міста він не бачив ще навіть у німецьких країнах”. Руський літопис коротко розповідають про взяття Володимира монголо-татарами: “Прийшов Батий до Володимира і взяв його на спис і перебив людей не милуючи”. Згодом великий князь Данило Романович повернувшись до міста Володимира зустрів жахливу картину, яку з жахом описав літописець: ”Ніхто у Володимирі не зостався живий, церкви були переповнені трупами” [15,с.395-398].

Археологічні дослідженя у Володимирі-Волинському засвідчують, що більшість захисників його загинула і монголо-татари роздратовані великими втратами і відчайдушним супротивом піддали жителів нелюдським тортурам. Археологи знаходили черепи із забитими у них

залізними гвіздками. Так само був взятий татаро-монголами і Галич, жилелі якого теж були всі знищені [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

В цей же час джерела зберегли нам свідчення згідно яких організатор захисту Київа, від імені великого князя Данила, воєвода Дмитро, що постійно перебував у ставці хана Батия, побачивши, що "Руська земля гине", зверувся до хана Батия сказавши йому: "не гоже довго бути тобі у Руській землі, час уже іти тобі в угри, а то угри сильний народ зберуться вони і не пустять тебе. Батий же послухав пораду Дмитрову і пішов на Угорщину". Таким чином весною, на початку квітня 1241 року, великий монголо-татарський хан Батий завоаювавши та сплюндрувавши всю Русь-Україну, однак не знищивши її державну та військово-політичну інфраструктуру на чолі з великим князкм Данилом, покривши квітучу Русь-Україну трупами і попелищами, напав на Угорщину [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Отже по завоюванню Руси-України монголо-татари направили свої військові сили проти Польщі та Угорщини. Сандомірський князь Болеслав стидливий, хоч отримав допомогу від Мазовії однак не зумів зупинити монголо-татар. Його військо було розгромлене біля Ополя після чого монголо-татари почали розорювати польські села та міста такі як: Люблін, Завихвост, Сандомір. По взяттю Сандомірського князівства частина монголо-татарського війська рушила у Велику Польшу і штурмом взяли такі міста як: Серадзь, Ленчиц і Куявію, а друга частина ударила на Малу Польшу і взяла Краків і Вроцлав, в останньому не був взятий тільки вроцлавський замок. В цей же час велике польське військо під керівництвом великого краківського князя, що правив Краковом з 1238 по 1241 рік Генріха Благочестивого, зміцненого союзними пруськими хрестоносцями на чолі з магістром Тевтонського Ордена, Поппо фон Остерном, рицарями із Сілезії та Моравії,

зібрались біля міста Лігніци, де вирішили дати бій монголо-татарам.

9 квітня 1241 року тут сталася кровопролитна битва наслідок якої для поляків та хрестоносців був трагічний. Вся польська армія була наголову розгромлена монголо-татарами, які як свідчать легенди відправили в Монголію у ставку імператора Угедея дев'ять мішків з правими вухами в знак могутності своєї зброї в європейській кампанії. Отже в 1241 році Русь-Україна та Польща були повністю розгромлені монголо-татарами [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Завоюванням Руси-України та Польщі, монголо-татари викликали великий страх в усій Європі, до нападу монголо-татар готувились такі віддалені міста, як Любек [28,s.119], Нюрнберг [23, №4437, №4438], маркграфство Тюрінгське [36,p.206; s.559].

12 квітня 1241 року друга армія монголо-татар наголову розбила 60-ти тисячне військо угорського короля Бели IV при Сайо в долині Могі, оточеної хребтами Токая. Внаслідок жорстокої поразки угорський король Бела IV через Нітру і Братіславу втік спочатку до австрійського володаря Фрідріха II, а потім перебрався в добре укріплене місто Загреб [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Угорські джерела засвідчили, що монголо-татари гнались за угорським королем Белою IV до річки Дунаю. Західно-європейські хроніки та нотатки іранця Рашід-ад-Діна подають опис повного розгрому Угорщини монголо-татарами 12 квітням 1241 року. Із цього джерела дізнаємось: "що об'єднана армія угорського короля Бели IV і хорватського князя Коломана зазнавши від монголо-татарів нещівної поразки звернулась до Папи Римського та німецького імператора Фрідріха II, щоби вони допомогли спасти їм Угорщину і Хорвіатію від розорення, при цьому угорський король Бела IV навіць обіцяв імператору Фрідріху II стати його васалом" [23, №3211].

Сукупність джерел дозволяють нам зробити висновок, що 60-ти тисячна армія угорського короля Бели IV була розгромлена внаслідок одночасного нападу на неї з трьох сторін армій Батия, зокрема армії хана Бурундая і армій які були керовані полководцями Субедеєм і Киданем [8,с.173; с.85-98].

Однак слід зауважити, що розгром угорської армії сильно виснажив монголо-татар у зв'язку з цим вони не мали сил йти походом на Чехію. В цей же час чеський король Вацлав I успішно підготовлювався для оборони Чехію. Ним були сильно укріплені міста: Прага, Оломоуц, Брно і другі, а також монастирі, зроблені запаси продуктів. Побачивши добре укріплені міста Чехії, та військову могутність чеського короля Вацлава I, монголо-татари знесилені у війнах в Руси-Україні, Польщі та Угорщині не наважились нападати на Чехію, що дало можливість ще у XIX столітті чеському вченому Ф.Палацькому стверджувати: "що монголо-татарський наступ у Західну Європу було зупинено Вацлавом I чеським" [41,s.309-311].

Однак це не відповідає істині, оскільки монголо-татари вирішили як слід розгромити Угорщину, що вони успішно робили весь 1241 рік до початку 1242 року, а пізніше від основного війська, що розорювало Угорщину від'єдналася армія Киданя, яка перейшла Драву і вторглася в Хорватію, де спустошила Загреб, заставивши угорського короля Белу IV втікати на Далматійське побережжя, де його збройні сили розмістились у побережних фортецях: Тригорі, Сплиті, Клісі та на ближніх островах[43, p.212; p.468].

В кінці березня 1242 року, очолювані ханом Батиєм монголо-татари, взнавши про смерть монгольського імператора Угедея, і виснаживши свої військові сили, прийняли рішення повертатися в Монголію, таким чином монголо-татари в Європі пробули всього два роки і розгромили три європейські держави: Русь-Україну, Польщу та Угорщину [11,с.222-223].

Повертаючись із-за Карпат хан Батий намагався взяти в полон великого князя Данила Романовича, якого повсюди шукав в Руси-Україні, однак останній із своїм двором в цей

час перебував в Польщі, в Мазовії, перечікуючи перехід монголо-татарської орди [4,с.156].

Отримавши в Польщі звістку, що монголо-татари вийшли з Руси-України, великий князь Данило, зі своїм військом та двором вирішив повернутися додому. Проїзджаючи по Польщі великий князь Данило бачив страшне сплюндрування польських земель. Не краща ситуація була і в Руси-Україні [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Тверський літопис наголошує: ”що Руси було завдано такого нещівного удару після якого вона не могла оправитися ще багато десятиліть. Поросли бур’яном і лісом колись плідні ниви”. Літописець з тугою наголошував: “Села від того нечестивого Батиєвого побоїща опустіли” [14, стб.386; стб.469].

Самі селяни або загинули в нерівному бою з монголо-татарами, або розбіглися по навколишніх лісах. Не краще було становище і у великих містах, вони майже усі були знищені монголо-татарами. Наступні дії великокнязівської влади, згідно свідчень літописних джерел, дають право наголошувати, що давньоукраїнське суспільство було переконане, що монголо-татари назавжди пішли на Балкани, як це не раз бувало в стародавній історії Руси-України, яка пережила не одне нашестя східних кочовиків починаючи з сарматів, гунів, аварів, угрів та інших [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Про те, що повернення монголо-татар не чекали свідчить та широта внутрішньо-політичних та економічних заходів, які проводились українським народом і боярами у відсутність князівської адміністрації. Приїхавши в Русь-Україну, великий князь Данило побачив кругом смерть, руїни та згарища. Частина бояр Української держави включаючи навіть волинських, яким князь завжди вірив і віддавав перевагу над галицькими чи київськими, теж вийшла із покори. Руський літописець XIII століття з обуренням розповідає, що коли

володар Руси-України Данило підійшов до Дорогичина з таким блиском відбитого у хрестоносців, то місцеве боярство зачинило перед ним ворота немов перед ворогом. Марно велкий князь Данило Романович переконував їх: “що це був град батьків наших”, та відповідь була одна: “та ти не зможеш увійти у нього…” [16,с.398].

Проїзджаючи дальше по Руси-Україні великий князь Данило Романович побачив, що усі міста були спалені монголо-татарами, зокрема місто Берестя було знищене повністю, у аналогічному стані, були міста: Володимир, Галич, Київ. Допоки великий князь Данило облаштовував Володимир, боярство Галичини без усякого контролю панувало в Галичині. Коли великий князь Данило послав у Галичину свого стольника Якова, той побачив таку картину: ”галицькі бояри називали Данила своїм князем, а самі усю землю держали” [16,с.399]. “Доброслав Судьїч, попів онук, запанував мов князь грабуючи землю. Без княжого повеління заволодів містами усього Подністров’я до міста Бакоти, а також взяв усе Дністро-Дунайське Пониззя”. Боярин Григорій Васильович запанував в “усій гірській країні Перемишльській”, був від них, як наголошував літописець: “великий грабунок в Галицькій землі” [16,с.399].

В цей же час, коли боярин Доброслав Судьїч і боярин Доброслав, що наживався від продажі коломийської солі, та інші бояри самостійно управляли усією Галичиною, стали досить могутніми феодалами. У самій центральній Галичині їм стало тісно і вони вирішили “покращити” своє становище за рахунок земель перемишльського боярина Григорія Васильовича, та їх військові сили були рівні, тому до війського конфлікту не дійшло. У зв’язку з цим вони не знайшли іншого способу, як звернутися до великого князя Данила, щоби він їх розсудив. Літописець зауважував: ”що на суді Доброслав і Григорій почали обмовляти один одного. Великий князь Данило Романович слухав їхню розмову і розумів, що вони не бажають у волі його ходити, а його владу іншому князеві готові віддати, у зв’язку з чим він вирішив з своїм братом Васильком ув’язнити їх” [16,с.399].

Як бачимо із літописних свідчень бояри самі прискорювали події, будучи незадоволеними діями великого

князя Данила, який відібрав у боярина Доброслава Галичину, вони разом з “Болохівськими князями”, вдерлися на Дністровське Пониззя, тільки що звільнене і улаштоване до мирної праці, й підняли там повстання проти адміністрації великого князя Данила [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Відразу по ув’язненні боярина Доброслава, великий князь Данило Романович направив у Пониззя свого печатника Кирила, щоб: “переписати грабунки нечистивих бояр і утихомирити землю” [16,с.399]. Печатник Кирило не проводячи там ніяких каральних мір зумів однак досягти своєї мети: “переписав грабунки нечистивих бояр, і утихомирив землю” [16,с.399].

Організувавши у Пониззі народне ополчення він відбив наступ чернігівського князя Ростислава, якого запросили на Галицьке княжіння, бояри, і прогнав його за Дніпро [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

В цей же час сам володар Руси-України, великий князь Данило з головними військами завдав нещівного удару “болохівським князям”, як зауважував Руський літопис: “міста їх попалив та греблі їх розкопав” [16,с.399].

Суворість великого князя Данила до них була за те: “що вони орали і сіяли для татар, покладаючи на них велику надії”. Згідно свідчинь джерел, ми приходимо до висновку, що болохівські феодали зраджували державні інтереси Руси-України, перешкоджали її новому об’єднанню в період закінчення монголо-татарського нашестя [5,с.42-44].

Як бачимо зі свідчень літописів, наступні дії великокнязівської влади направлені на централізацію Української держави, що дає право твердити, що українське суспільство у період після монголо-татарського нашестя, знаходилось у повній децентралізації, об’єднання України-Русі приходилось великому князю Данилу починати майже з самого початку [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-

466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Адміністративний, господарський та державний апарат в Руси-Україні був серйозно деорганізований. Місцеве боярство: галицьке, болохівське, волинське та київське фактично зосередило у всіх регіонах Руси-України усю політичну і економічну владу, як наголошував Руський літопис: “бояри Данила собі князем називали, а самі усю Руську землю держали” [16,с.399].

Ослабленню великокнязівської влади в Руси-Україні спонукало розорення монголо-татарами фактично всіх політичних та торгово-ремісничих центрів, де останні завжди складали опору великокнязівської влади. Внаслідок відновлення феодальних війн, які очолили бояри, спалахнули селянські бунти. Великий князь Данило встановив, що селянські бунти, це є справа рук великих духовних і світських можновладців, у вз’язку з чим почав проводити широкомаштабні “улаштування” всіх земель Української держави, впорядковувати статті доходів як світських так і духовних феодалів, переглядати повинності селян і перерозподіляти земельні володіня князів та бояр, поповнювати лави нового “службового” боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр та духовних феодалів. Такими рішучими мірами великому князю Данилу вдалося знову в короткий термін часу відновити єдність Руси-України, знищити ненависних, розміщених біля стику земель галицьких, волинських та київських бояр, противників єдності Руси-України “болохівських князів” [5,с.45].

Археологічні джерела засвідчують жорстоке знищення болохівських міст, що доповнюється і свідченнями Руського літопису за даними якого: ”знищені і спалені, були наступні болохівські міста: Деревич, Губин, Кобуд, Кудин городець, Божський, Дядьків та інші” [16,с.399].

Однак, з відновленням у цьому регіоні в 1252 році влади монголо-татар, володар Руси-України, великий князь Данило, знову вдарив на Болохівську землю. В ході другої військової кампанії українські війська знищили такі міста, як: Межибожжя, Болохів, Побужжя, Городок, Семоч, Жидачів і

Возвягль. Руський літопис наголошував: ”що підійшовші до розореного Возвягля союзні великому князю Данилу литовці, не побачили нікого в місті окрім бігаючих собак” [16,с.399].

Втихомиривши і облаштувавши Київську землю, приєднавши Болохівську землю, великий князь Данило повертається до зміцнення Української держави на заході, а тобто намагається приборкати боярство Галичини, куди направляє військо на чолі з Андрієм двірським [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Руський літопис наголошує: ”що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації Руси-України, в зв’язку з цим великий князь Данило строго наказав двірському Андрію військовим шляхом приєднати Перемишльське князівство до Руси-України. Боярин Андрій швидко зайнявши Перемишль: “приборкав перемишльського єпископа, слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, питомники борсукові і вовчі порозбирав, двір його, що завжди був багатолюдний розграбував”. При цьому дворі, як зазначав літописець: ”знаходився знаменитий поет “присловутий Митуса”, не побажавший служити князю Данилу, відійшовший від останнього і знайшовший прихисток при дворі перемишльського єпископа” [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Князівський літописець заніс повідомлення про розорення боярського та єпископського центру в Перемишлі в розряд позитивних, він вважав, що перемишльські бояри та єпископ децентралізують Українську державу. Після військового удару боярство і єпископство Перемишля остаточно переходить у розряд підкореного великокнязівській владі. Джерела нам розповідають, що у часи великого князя Лева Даниловича, перемишльський єпископ Мемнон виступає у ролі офіційного дипломата двору Льва Даниловича і всеціло виражає інтереси великокнязівської влади [11,с.226-227].

Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти

володаря Руси-України, Данила. Факти дають нам право наголошувати, що взаємовідносини церкви і держави у XIII столітті в Руси-Україні, особливо в ході феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому окрім Галицької, підпорядковувалася і вся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація, який теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що був прогнаний великим князем Данилом [18,с.122].

Ще один єпископ представник духовних сановників, угровський єпископ Йосиф, користуючись анархією у церковних справах після монголо-татарського погрому, як наголошує літописець, зробив сміливий крок, за допомогою боярства, без згоди великого князя Данила "скокнув на стіл митрополичий", за що був скинутий не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископскої, а угровська єпископія була переведена в Холм [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

В цей же час волинське і київське духовенство було повністю підчинене великнязівською владою і все концентрувалося біля великого князя Данила. Як наголошує Руський літопис: "Волинська єпископія була у повному підпорядкуванні великого князя, тут на єпископській кафедрі були довірені великому князю Данилу Романовичу, єпископи, вихідці із Святогорського монастиря Святого Данила, та слуги князя Василька, такі як, Никифор Стенило. Луцький єпископа теж був ставлеником великого князя Данилом, оскільки Луцьк був підчинений великим князем Данилом, збройно". Можна наголосити, що попереднього луцького єпископа спіткала така сама доля як і інших. Без особливих труднощів церковна організація була відновлена і в Київі і підпорядкована великому князю Данилу [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Можна зробити висновок, що усі єпископські центри в ході феодальної війни були підчинені володарю Руси-України і на

кінець у 1246 році великому князю Данилу вдалося централізувати її і призначити свого “печатника” Кирила митрополитом Руси-України. Встановлення єдиного Руського митрополита означало і повне злучення, під рукою великого князя Данила, усієї Руси-України. Характерно, що у цей же час починаючи з 1246 року у своїх буллах, папа римський Іннокентій IV титулує великого князя Руси-України Данила Романовича – королем Руси [18,с.58, с.170, с.180, с.201].

Внаслідок політичного і релігійного улаштування України-Руси, великокнязівська влада свідомо проводила політику злучення в Українську державу населення із інших міст та регіонів стародавньої Руси-України. Внаслідок адміністративної реформи великого князя Данила, було успішно налагоджене господарське життя у таких великих областях Української держави, як: галицька, волинська та київська. Великий князь Данило Романович сам особисто їздив в Київ для улаштування Київської землі. Навіть повернення монголо-татар не перервало адміністративного реформування великого князя Данила. Хан Батий направив в Русь-Україну два загони під керівництвом полководців Белая і Меньмана і ні один не зумів взяти ні одного міста [11,с.230].

Здавалось би, що уже ніхто не зможе завадити з’єднанню Руси-України, однак зв’язані з угорським двором, галицькі бояри, знову розпочали плести інтриги проти великого князя Данила. Вигнаний з Галичини чернігівський князь Ростислав утікає до Угорщини, де його уже приймають по іншому, інакше ніж раніше до монголо-татарського нашестя. Відомо, що угорський король Бела IV, який раніше не бажав союзу з чернігівським князем, зараз сам вирішив видати свою дочку, принцесу Анну за чернігівського князя Ростислава. У зв’язку з цим скоро у 1242 році князь Ростислав чернігівський одружується на дочці угорського короля Бели IV, принцесі Анні [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Джерела нам однак не подають зміну політичних мотивів угорського короля, але на нашу думку, угорський король

Бела IV одружив свою дочку Анну з чернігівським князем Ростиславом тому, що боявся, щоб останній у помсту не навів на Угорщину монголо-татар. Пізніше власне так він пояснив одруження двох своїх дочок Анни і Констанції на руських князях Ростиславі і Льві, папі римському Іннокентію IV. Досить скоро після весілля князь Ростислав випросив, як наголошував Руський літопис: ”у тестя угор много” і з ними рушив на Перемишль, сподіваючись на підтримку боярства та перемишльського духовенства за допомогою якого думав утвердитися в місті Перемишлі, з подальшою метою, зайняти всю Галичину. Спочатку князь Ростиславу пощастило потіснити полки Данилових воєвод Андрія і Якова, але у розпалі бою на князя Ростислава вдарив сам великий князь Данило Романович з своєю важкоозброїною кіннотою і пішим народним ополченням і вигнав його з Перемишльської землі, і як зауважував Руський літопис: “і пішов Ростислав до угор”. Тоді угорський король Бела IV і його зять князь Ростислав підготували військо до генерального походу в Галичину. До цього походу було залучено і польських князів, зокрема краківського Болеслава Стидливого, який був вороже налаштований проти володаря Руси-України, Данила Романовича. В цей же час угорський король Бела IV був добре ознайомлений про існування україно-мазовецького військово-політичного союзу, який у 1241 році зумів утвердити на великокнязівському краківському престолі мазовецького князя Конрада. Тоді угорський король Бела IV підтримав проти Конрада мазвецького, свого зятя, князя Болеслава Стидливого, який за допомогою угорського війська знову посів на великокнязівському краківському пристолі і з’єднав таким чином в своїх руках усю Малу Польщу. Внаслідок цього князь Конрад мазовецький пішов походом на Краків, а володар Руси-України, великий князь Данило, на Люблін. Українські збройні сили, наголошував Руський літопис: ”діяли тоді широкомаштабно на значній території. Полки великого князя Данила увійшли і завоювали майже всю Люблінську землю, князь київо-волинський Василько воював по усьому басейні ріки Лаби і на її притоці Танві і доходив до Вісли і Сяна. Дворський великого князя Данила, боярин Андрій, воював Сандомірську землю,

воєвода Вишата воював на Польському підгір'ю" [16,с.400-401].

До походу, як зауважував польський літописець Ян Длугош: "були залучені і литовські князі, які напали на південну Сандомірщину" [29,p.297].

Внаслідок цієї війни князь Конрад мазовецький отримав від краківського князя Болеслава Стидливого, Клецьку землю. У відповідь на похід володаря Руси-України, Данила, Болеслав краківський зробив напад на українські землі і дійшов до міста Андрієва на Бузі, що заходилося північніше міста Холма. На цей військовий похід поляків великий князь Данило відповів новим походом на Люблін, внаслідок якого Люблінська земля була приєднана до Руси-України. Про це нам яскраво наголошують і польські джерела під 1244 ріком: "Rureni per diversos insultus Lublin devastant" [39,p.804]. Друге польське джерело добавляє: "et kastrum prose ed ificare ceperunt turim muratam fecerunt". В цьому же джерелі після слова "Lublin" добавлено "et totum territorium" [42,p.72].

При цьому володар Руси-України, великий князь Данило, зумів зберегти свій вплив і зв'язки при краківському дворі, що виявилось під час польсько-угорського виступу проти Руси-України [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

В цей же час князь Ростислав намагаючись відібрати від Української держави, Галичину, наступаючи на останню з відбірним угорським військом, прийшов у володіння краківського князя Болеслава Стидливого, який був вороже налаштований проти володаря Руси-України, Данила і готовий був надати військову допомогу князю Ростиславу. Увійшовши в Краків князь Ростислав залишив у ньому свою дружину Анну, дочку короля Бели IV і сестру Кінги, дружини краківського князя і попросив краківського князя Болеслава посприяти йому у військовій кампанії проти володаря Руси-України, Данила. Однак налякані військовою могутністю Данила, польські пани, не бажали виступати війною проти володаря Руси-України, частина їх на чолі з воєводою Флоріаном Авданцем виступила проти антиукраїнської

політики краківського князя Болеслава Стидливого і у зв'язку з цим, як наголошував Руський літопис: "повтікала з землі, маючи намір іти до Данила. Щоправда сам Флоріан Авданець помирився з князем Болеславом Стидливим і прийняв участь у поході проти володаря Руси-України Данила" [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Таким чином ми бачимо, що у 1245 році Угорським королівством і Польським великим князівством, а також про-угорським галицьким боярам, зв'язаним з чернігівським князем Ростиславом, було розвернуто нову інтервенцію у західні землі Руси-України. Це було ще одне намагання завадити політичному об'єднанню Руси-України в одну державну інфраструктуру від Карпат до Дніпра. Цілком очевидно, що за прямою інтервенцією чернігівського князя Ростислава стояла Угорська держава, яка в літку 1245 року зібрала велику армію, щоб, як наголошував Руський літопис: "увести Ростислава до Галича". За наказом угорського короля Бели IV у похід вирушив цвіт угорського рицарства на чолі з досвідченим полководцем, баном Фільнієм. Окрім добірного угорського рицарства у війську чернігівського князя Ростислава були і польські полки краківського князя Болеслава стидливого, а також галицькі бояри. Спочатку військо, яке очолював князь Ростислав здобуло місто Перемишль, а потім обложило місто Ярослав. Воєвода міста Ярослава спішно вислав гінця до володаря Руси-України, великого князя Данила і повідомив про прихід угорсько-польського війська, оскільки залога і міське ополчення хоробро захищались здійснюючи вилазки і громлячи ворога, однак перебороти могутнє військо не мали змоги. Будучи не взмозі взяти місто штурмом князь Ростислав наказав привезти облогові машини для пробиття стін, і почав військо готувати до штурму. Як бачимо із свідчень літописців, князь Ростислав чернігівський настільки був упевнений в перемозі у військовій кампанії, що влаштував рицарський турнір під стінами, ще не скореного міста. Руський літопис наголошував: "що Ростислав розпишався і влаштував

єдиноборство з угорським рицарем Воршем, і впав під ним кінь і він пошкодив собі плече. І не на добре трапилось йому це змагання” [16,с.402].

Допоки військо під керівництвом князя Ростислава стояло під стінами міста Ярослава сковане мужніми його захисниками, володар Руси-України, великий князь Данило, взнавши про прихід “великої раті” почав збирати свою дружину і ополчення і скоро зібраши воїнів всіх, а також запросивши на допомогу половців, форсованим маршем виступив в похід. В цей же час великий князь Данило Романович, розумів, що на карту поставлена доля всієї Української держави. Тому користуючись довготривалістю “Ярославського стояння” князя Ростислава, запросив на допомогу союзних польських і литовських князів. Щоб нейтралізувати війська краківського князя Болеслава Стидливого, великий князь Данило Романович запросив союзного мазовнцького князя Конрада, а також великого князя литовського Міндовга, військову допомогу від яких отримав, щоправда з запізненням, оскільки великий князь Данило Романович швидко з’єднавши усі військові сили Руси-України, від Карпат до Київщини, виступив на своїх супротивників з такою швидкістю, що його союзники запізнились на поле Ярославської битви [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Усе військо великого князя Данила рухалось у строгому військовому порядку. По переду основних сил прямувала сторожа, далі авангардні полки під керівництвом досвідченого воєводи Андрія двірського, якому великий князь Данило доручив розвідати розташування військ князя Ростислава і підбадьорити своєю появою обложену залогу міста Ярослава, як наголошував Руський літопис: “укріпити місто духом, що уже близьке спасіння їхнє” [16,с.403].

Дальше рухались основні війська під керівництвом великого князя Руси-України, Данила Романовича. Похід продовжувався настільки енергіно, що воїни великого князя Данила, несчулись, як перед ним появилась ріка Сян, яку вирішили форсувати зразу.

Першими ріку Сян форсували половці, які напали на стада худоби, які належали князю Ростиславу і паслись по берегах ріки, без сторожі і хотіли їх захопити, але зберігаючи військову дисципліну і виконуючи наказ великого князя Данила Романовича вони відігнали їх до стану князя Ростислава. Зробивши розвідку половці доповіли великому князю Данилу, що угорці настільки впевнені в своїй перемозі, що не залишили сторожових загонів біля ріки і дали знак для переправи всього українського війська. Дальше через брід переправилася важкоозброєна рицарська кіннота, тобто гвардія володаря Руси-України, Данила, у слід за нею, військо волинсько-київського князя Василя та дружина князя Льва, опіку над яким було доручено досвідченому воєводі Васильку. Форсувавши ріку Сян, великий князь Данило перешикував полки з похідного у бойовий порядок і як наголошував Руський літопис:“ військо неквапно з тихістю грізно пішло на ворога, але серця воїнів кріпко були налаштовані на битву” [16,с.403].

Мал. 1. Війська великого князя Руси-України Данила та князя Василька перед Ярославською битвою 1245 року.

Отримавши повідомлення, про те, що українське військо перейшло ріку Сян, чернігівськи князь Ростислав, угорський бан Фільній і краківський воєвода Флоріан залишивши піше

військо біля воріт Ярослава, щоби місто не могло надати допомогу війську великого князя Данила, з рицарськими полками виступили на зустріч останньому.

Руський літописець XIII століття дотримуючись жанру високого літературного мистецтва якому служив, наголошував: ”що перед битвою великий князь Данило мав добрий знак, над його полками кружляли і клекотіли орли” [16,с.404].

17 серпня 1245 року відбулася генеральна битва, одна з найбільших до офіційної коронації великого князя Данила на короля Руси-України. Війська зійшлися на ратному полі, зі своєї сторони чернігівський князь Ростислав вилаштував до бою, як наголошував руський літописець: “Русь, Угрів і Ляхів” і залишив у засідці рицарський полк бана Фільнія, з другої сторони, великий князь Руси-України, Данило, який особисто керував військом, розмістив свій головний полк на лівому фланзі, у центрі випробовану у боях важкоозброєну рицарську дружину Андрія двірського, а на правому фланзі проти польських військ Флоріана Авданця, відбірний полк князя волинсько-київського Василя. Вилаштовані до бою війська зійшлись і розпочався жорстокий бій. Спочатку військ, як годиться по стратегії середньовічних воєн, обстріляло одне одного, а потім князь Ростислав з головними силами атакував рицарську дружину Андрія двірського. Літописець наголошував, що князь Ростислав кинувся з усією силою на великого князя Данила, але воєвода Андрій підставив під удар, свою власну, важкоозброєну, закуту в броню, рицарську дружину. Однак скоріше всього, що постановка в центрі добреозброїної рицарської дружини Андрія двірського, було стратегічним планом великого князя Данила. Згідно правил середньовічного європейського військового мистецтва, сам великий князь Руси-України Данило з головним полком повинен був займати місце в середині бойового строю. Проти нього стояв головний полк його суперника. Зіткнення цих двох основних ударних частин вирішувало результат битви. Розуміючи, що необхідно зберегти сили для вирішального поєдинку з угорським рицарським військом угорського бана Фільнія, великий князь Данило Романович поставив свій великий рицарський полк

на лівому фланзі, зробивши його тим самим “полком лівої руки”. Натомість у центрі він розмістив добірну важкоозброїнц рицарську дружину воєводи Андрія, а на правому фланзі полк брата, князя волинсько-київського Василя. Стратегічний план володаря Руси-України повністю виправдав себе у перебігу Ярославської битви. Великий князь Данило Романович немов би передбачив, що важкоозброєні рицарі князя Ростислава чернігівського потіснять в центрі військо Андрія двірського і під сильним ударом те почне відходити, а поки ворог захопиться атакою і заглибиться у розташування Андрієвого війська, в центрі, йому буде нанесено могутні удари з флангів. Завершить розгром “зав’язавши мішок” натиск важкоозброєної рицарської кінноти, великого князя Данила, яка зайде угорським рицарям бана Фільнія в тил. Битва розпочалась тим, що князь Ростислав з головним чернігівським військом і дружинами галицьких бояр атакував вибрану рицарську дружину Андрія двірського, вона і прийняла весь удар військ князя Ростислава, як зауважував літописець: ”списи ламалися з такою силою, немов грім гримів”, з обох боків багато падало воїнів з коней і вмирало, а інші були проколені сильними ударами списів. Воєвода Андрій же залишився з малою дружиною, скачучи назад і вперед, міцно бився з воргами, допоки великий князь Данило не надіслав йому підкріплення. Однак воїни Андрія “міцно б’ючись” повільно відходили до Сяну зберігаючи стрій і дисципліну. Зацікавлений у тому, щоби воєвода Андрій двірський скував навколо себе більшу частину війська князя Ростислава, великий князь Данило відрядив йому на допомогу невелике підкріплення: Василя Глібовича, Всеволода Олександрвича, Мсислава і других, всього, як зауважував літописець “20 вибраних мужів”. В цей же час польські полки під керівництвом краківського воєводи Флоріана Авданця, як зауважує літописець, сильно пішли в наступ на полк князя волинсько-київського Василя, “Кирилеш” співаючи із криком: “поженем руських на великі броди. І сильний голос ревіння був у їхнім полку”, насмішливо відзивався про поляків після битви, князь волинсько-київський Василь. І тут закипіла кровопролитна битва. Поляки налягали сильно, обзиваючи в

пориві битви українських воїнів, але не дивлячись на це, полк князя волинсько-київського Василя, вистояв. Літописець зауважував: “ляхи же лаялись і кричали князю Васильку:“ поженем вас на великі броди”. Князь волинсько-київський Василько же відповідав їм:“ Брешете, що поженети ви нас, бог допомагає нам, і так сильно натиснув на них своєю кінною рицарською дружиною, що ляхове не витримали натиску і побігли від лиця його” [16,с.404].

Згіно свідчень джерел проведем дальше реконструкцію Ярославської битви, оскільки вона була добре спланована полководцем та великим князем Данилом Романовичем, який уважно спостерігаючи за ходом битви на різних флангах, був повністю проінформований про стан справ у кожному полку. Руський літопис наголошував, що великому князю доповідали: “що полк князя Василя міцно стоїть проти поляків, у центрі Андрій двірський скував майже усе військо чернігівського князя Ростислава і міцно бився, але помалу відступав, що дало можливість великому князю Данилу, надати для утримання фронту Андрію двірському вчасно допомогу” [8,с.3-28;с.33-40;с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174]. В цей же час у ворога у розпалі битви ще залишався великий резерв, рицарський полк угорського бана Фільнія, який повинен був завершити битву переможним наступом у зв’язку з чим ще вичікував своєї участі у битві. Розуміючи це великий князь Данило вирішив уникнути цього разючого і водночас вирішального удару і зробив по угорському полку бана Фільнія, випереджуючий удар. З основними своїми силами він перейшов зарослий лісом яр і зайшов у тил рицарям бана Фільнія і наніс разючий нечекаючому його у себе в тилу, ворогу. Удар важкоозброїної вилаштуваної до бою рицарської кінноти великого князя Данила був настільки стрімким, що ворог не встиг вилаштуватись у бойовий порядок. Сам великий князь Данило Романович, як засвідчив Руський літопис: ”швидко розвернув свої сили, виїхав вперед із полку маючи під рукою тільки сотню рицарів під командою сотника Якова Марковича і сотню Шевла, рішуче ударив на угорських рицарів, зім’яв їх опрокинув і почав їх знищувати.

Він, з двома сотнями відбірних рицарів пробився до центру угорського війська де стояла головна хоругва бана Фільнія, у злості зірвавши її, розірвав на шматки, як наголошував літописець: ”об того гордого Фільнія зламав свій спис юний князь Лев” [16,с.397-398].

Згодом великий князь Данило Романович трохи вийшов з бою, щоб з’ясувати стратегічну ситуацію, і з’ясувавши її знову напав на рицарів бана Фільнія, “і розбив його полк, що справило приголомшуюче враження на усе військо чернігівського князя Ростислава” [16,с.397-398].

Отже несподіваний обхідний маневр, внаслідок якого відбувся розгом угорського рицарського війська, вирішив долю Ярославської битви. Побачивши повний розгром угорського рицарського полку, військо чернігівського князя Ростислава і краківського воєводи Флоріана, як наголошував Руський літопис: “навернулося до втечі”. Внаслідок розладу бойового порядку та втечі з поля битви у їхніх військах почалися великі втрати. Воєвода Андрій двірський і князь волинсько-київський Василь почали переслідувати розгромлене чернігівське та польське військо. Внаслідок швидкого наступу військ великого князя Данила, краківський воєвода Флоріан Авданець і угорський бан Фільній потрапили в полон. У полон потрапили також усі галицькі бояри проугорської партії на чолі з Володиславом Кормильчичем. Ледь не схоплений був і сам угорський ставленик на галицький престол, чернігівський князь Ростислав. При втечі з поля битви під князем Ростиславом убили коня, його почали оточувати воїни великого князя Данила, в останю мить скачучий поряд угорський барон Лаврентій дав йому свого коня, що спасло князя Ростислава від полону. Князь Ростислав утік в Краків, там взяв свою дружину, угорську принцесу Анну і повернувся назад в Угорщину, після чого він більше уже не фігурує серед притендентів на галицький пристол. Володар Руси-України, великий князь Данило Романович, усі князі, бояри, військо, а також мешканці міста Ярослава, святкували перемогу. Як зауважував літописець, битва була жорстока, багато рицарів великого князя Данила Романовича полягло, у пилу гніву було страчено жорстокого гнобителя Галичини, угорського

бана Фільнія, а також багато попавших в полон угорських баронів і рицарів. Були страчені також усі галицькі бояри на чолі з їх головою, боярином Володиславом Кормильчичем, а також усі облогові машини угорського війська [31,p.66].

Страченням усіх галицьких бояр великий князь Данило Романович назавжди поклав кінець феодальній анархії в Руси-Україні і утвердив самовладне правління одного володаря. Битва під містом Ярославом підвела межу 40-літній феодальній війні в Руси-Україні, проявила високі бойові якості українського війська, продемонструвала полководський талант її володаря, великого князя Данила, його князів та воєвод. Після битви під Ярославом великий князь Данило Романович стає повновладним володарем Руси-України. Військовий успіх великого князя Данила Романовича набув розголосу в усій Європі. Ця перемога як і посилення позицій Руси-України в Європі, стурбувало як володарів Союзу Католицьких держав так і хана Золотої Орди. Перемога великого князя Данила Романовича під Ярославом утверджувала усі ті позитивні процеси, які поводив великий князь по відродженню єдності Руси-України. Український народ знайшов у собі сили відбудувати знищені ворогом міста і села, відновити ремесла, промисли, торгівлю. Великий князь Данило Романович доклав багато зусиль для відновлення Києва, Володимира, Галича. Він особисто їздив в Київ та Овруч облаштовувати життя цих регіонів Української держави [22,с.102-103].

Та Галичина і Волинь почали скоріше відроджуватися ніж Київщина. Руський літопис наголошував, що: ”по Батиєвім погромі великий князь Данило Романович почав закликати умільців, які приходили від німців, русі, ляхів. Вони ішли день за днем підмайстри і майстри, що втекли від татар: сідельники, лучники, тульники, ковалі по залізу, міді, сріблу, і відновилось життя” [16,с.398].

Руський літописець схвально відноситься до заходів великого князя Данила спрямованих на відродження та будівництво нових міст. У посмертному панагирику володарю Руси-України Данилу, в переліку його чеснот з повагою сказано: “що він збудував багато міст” [16,с.425].

Ось як яскраво описував Руський літопис заснування великим князем Данилом його нової столиці, міста Холма: “Коли Данило княжив у Володимирі їздив він у поле і полював, побачив він красиву гору порослу лісом і запитав він у місцевих жителів: ”як зветься це місце?”, вони відповіли: “Холм йому ймення”, і полюбилось воно йому і вирішив він збудувати на ньому місто. Потім місто розбудувалось, Данило так укріпив його, що монголо-татари під час походу у 1241 році не змогли його взяти. Із щирим захопленням розповідає літописець про чудові будинки, церкви зведені і пишно оздоблені у новій столиці Руси-України, місті Холмі” [16,с.426].

З цієї розповіді ми дізнаємося, що холмський замок-фортеця була збудована за останнім словом тодішньої світової будівельної техніки. За високими стінами міста стояла величезна кам’яна “вежа-донжон” з якої було зручно стріляти з луків та каменеметальних машин, по тих, хто насмілився би штурмувати місто Холм. Місто Холм також мало глибокий колодязь, а отже забезпечувалось водою на випадок тривалої облоги. В цей же час великим князем Данилом був заснований також Львів, майбутня столиця Руси-України уже при його сині, наступному великому князю, з 1292 року, королю Руси-України, Леву Даниловичу [1,с.222-227]. Великий князь Данило Романович доклав багато зусиль для відродження сплюндрованого монголо-татами сільського господарства, протегував улаштуванню ремесел та торгівлі. Високого рівня розвитку досягли в епоху великого князя Данила в Руси-Україні, мистецтво, література, однак її подальше економічне та політичне зростання наштовхнулось на протидію Золотої Орди. Монголо-татарський хан Батий і його оточення пильно спостерігали за зростаючою могутністю Української держави і вірні своїй тактиці робили все, щоб не давати політично та економічно зміцнюватися сусідньому українському володареві. Монголо-татари шукали шляхи для підкорення Руси-України [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Слід зауважити, що політичні стосунки Руси-України починаючи з 1241 року аж по 1257 рік будувались на зовсім іншій основі ніж у Суздальській Руси. По усій очевидності з 1241 року Русь-Україна була, після монголо-татарського погрому, незалежною державою і не підкорялась монголо-татарським ханам. Уже саме географічне положення Руси-України заставляло хана Золотої Орди, Батия, зберігати етичність у політичних відносинах. Володар Руси-України, великий князь Данило, не був покорений, а отже не був данником чи васалом хана Батия. В цей же час монголо-татари після перемоги великого князя Данила Романоча в Ярославській битві, зрозуміли, що Русь-Україна зберегла могутню військову організацію, здатну протистояти і монголо-татарам. Будучи віддаленою від Золотої Орди і водночас у дружніх стосунках з усіми країнами Європи, вона завжди могла звернутися до них за допомогою, чи створювати за їх участю антитатарську коаліцію, тому золотоординський хан діяв проти Руси-України та її володаря великого князя Данила, більш м'яко і обачно. До того ж у самій Монгольській імперії розгорілась внутрішня боротьба за імператорський трон, тому хан Батий вирішив вимагати у володаря України-Руси не Київщину чи Волинь, а Галичину [10,с.25-26].

У зв'язку з цим хан Батий, сформувавши після походу в Європу, нову державу на ріці Волзі, Золоту Орду, через посередництво свого намісника на суміжних з Україною-Руссю територіях, Мауці, руський літописець його називає "Могучий", звернувся до володаря Руси-України, Данила з вимогою: "Дай Галич", отже тільки Галич, для того щоби відрізати Русь-Україну від Союзу Католицьких держав і створити собі стратегічний плацдарм з Галичини для нападу на Європу і роз'єднати у політичному і військовому розумінні, Русі-Україну та Союз Католицьких держав. Володар Золотої Орди, хан Батий, розумів, наголошував галицький дослідник XIX століття, Д. Зубрицький: "що по розгромі чернігівського князя Ростислава, великий князь Данило був наймогутніший володар у центрально-східній Європі, йому належала вся Волинь, Поділля, Галицьке, Київське князівство, усі землі по правій стороні західного Бугу, по лівій стороні Нарви, до витоків Дніпра із відтіль до Карпат. Пінські князі були його

васали, чернігівські, переяславські, що втікли від монголо-татар служили у його полку, як це видно після Ярославської битви. Він зберігав відносно Золотої Орди, повну незалежність, і мав контроль над усіма землями в Українській державі, яка знаходилася між двома могутніми імперіями західною-християнською, на чолі якої стояв папа римський Іннокентій IV і східної, на чолі якої стояв хан Золотої Орди, Батий. Обидва повелителі, на думку дослідника, намагалися хитрістю привернути на свою сторону володаря Руси-України, великого князя Данила" [6,с.153-154].

Перший під безпосередньою участю легата архієпископа пруського запропонував володарю Руси-Україні вступ в Союз Католицьких держав і згідно свідчень папської булли від травня місяця 1246 року, титулував, ще без офіційної коронації, великого князя Данила – королем Руси. За союзною угодою папа римський Іннокентій IV брав Українську державу під захист меча святого Перта: "Regi Russic illustri, Jnnokentus Episcopus, servus servorum Dei. Cumte as regnum tuum utpote plantationem novellam, proponamus tuas guantum cum Deo possumus favorabiciter exandimus. Tus Itague supplicationibus inclinati, personamet Regnum predictumsub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergoomnino liominum liceat hane paginamnonstre protectionis infringere vel ci ausu temtrario contraire. Si guis autem hos attemptare presumserit, indignationes Deiomnipotentis, beatorum Petri et Pauli apostolorum eius et nostram se noverit incursurum. Datum Lugdum V. Nonas Maii anno terrio (1246)". У другій буллі даній "світлому королю Русі Данилу": "Папа римський повеліває домініканцям проживати невідлучно при дворі світлого короля Русі Данила" [26, №61, №63, F.1, pag.56].

Папа римський Іннокентій IV у своїх посланнях і буллах обіцяв допомогу проти монголо-татар, однак реальної допомоги не було. Скоро про широкомаштабні переговори, які велись володарем Руси-України Данилом з папою римським Іннокентієм IV на протязі усього 1245-1246 років, дізнався хан Золотої Орди, Батий, і приславши свого посла, вирішив свої бажання коротко, але грізно: "Дай Галич".

Ослухатись було, як зауважував галицький дослідник XIX століття, І.Шараневич, було неможливо, Оскільки хан Батий при відправці посла в Русь-Україну підтягнув до держави Данила, яка складалась з Київщини, Волині і Галичини, величезне військо під керівництвом свого сина, хана Сертака, яке налічувало 160 тисяч високопрофесійних воїнів. В цей же час до кордонів Руси-України був підтягнутий з 10-ти тисячним загоном і темник Куремса, військо якого отаборилось під Переяславом. Підкріпивши посольство великим військом, хан Золотої Орди, Батий, вимагав: ”щоби великий князь Данило прибув до Золотої Орди на переговори” [22,с.93].

Оскільки, як наголошував Д.Зубрицький: ”при таких складних обставинах, що склалися, на допомогу папи римського, не можна було сподіватися, великий князь Данило вирішив їхати на переговори у ставку хана Батия, скрутність становища вимагала цього” [6,с.93, с.153-154].

Будучи досвіченим політиком і дипломатом, великий князь Данило провів широкомаштабні переговори перед поїздкою з Золоту Орду, щоби не наражати себе на небезпеку. Посол папи римського Іннокентія IV до хана Батия, францісканець Іоан Де Плано Карпіні, який залишив нам “Хроніку подорожі в Золоту Орду”, засвідчував, що князь Василь Романович посилав в Золоту Орду своїх послів, які повернулися до нього з охоронною грамотою на проїзд до хана Батия, для великого князя Данила. Угорські хроніки вказують: ”що передбачливий володар Руси-України, Данило, ще до поїздки в Золоту Орду зав’язав дружні стосунки з імператором Монгольсткої імперії, і це давало йому певне опертя, в ставці хана Батия, для ведення не принизливих для себе переговорів” [32,p.164(1244г.)].

Руський літопис наголошує: ”що великий князь Данило Романович, зі всіми своїми воїнами і людьми відправився в ставку Батия. Літописець наголошував, що коли великий князь Данило проїздив через Київ, він відвідав Видубицький монастир, заснований його предками” [16,с.405].

Через деякий час великий князь Данило Романович проїзджаючи біля Переяслава побачив загони воєначальника Куремси і дізнавшись в останнього дорогу до

Сараю швидко приїхав на Волгу в ставку хана Батия [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Руський літопис подає дуже цікавий опис переговорів хана Батия з великим князем Данилом: ”коли князь увійшов до ханського намету хан Батий приязно зустрів його і запитав: Даниле, чому ти раніше не приходив, та добре що нині прийшов. Чи п’єш ти чорне молоко, наш напиток, кобилячий кумис? Данило вдячливо відповів ханові на привітаня, що досі ще не пив, але якщо ти звелиш то вип’ю. Опісля пиття Батий сказав: Ти вже наш татарин, то пий наше питво”. Щоправда опісля хан прислав князеві вина великодушно зауваживши: ”ти не звик пити молоко, пий вино” [16,с.405].

Внаслідок переговорів з ханом Батиєм він визнав великого князя Руси-України своїм “мирником”, тобто союзником. Слід також відзначити, що зі сторони хана Батия великому князю Данилу були виявлені ознаки найвищої поваги. Хан особисто пригощав великого князя Данила, кумисом”, а від літописця XIII століття Вільгельма де Рубрука ми знаєм: “що пити кумис у хана Батия це велика честь” [15,с.39, с.61-63].

Хоча Руський літопис зауважує: ”що злая то честь татарськая. Данило Романович, що був великим князем і володів з братом усією Руською землею: Київом, Володимиром, Галичем та іншими країнами, а нині стоїть на колінах і холопом називають його і данини вимагають, та він життя не певний…” [16,с.405].

Внаслідок проведених переговорів великий князь Руси-України став союзником Золотої Орди, а отже номінально залежним від політичної інфраструктури Золотої Орди, як зауважував Руський літопис: “поручена була земля його йому” [16,с.406], а отже до повного підчинення монголо-татарами Руси-України не дійшло тому, що у час переговорів з Золотою Ордою, Русь-Україна мала широкий міжнародний авторитет могутньої європейської держави, яка знаходилась у широких політичних і економічних взаємовідносинах з країнами Союзу Католицьких держав. Перемога великого князя Данила Романовича в сорокалітній феодальній війні у власній країні, розгром угорсько-польської інтервенції,

поставили володаря Руси-України, великого князя Данила, у статус “modus vivendi” з монголо-татарами, який надав право великому князю Данилу Романовичу остаточно закріпити Київщину у складі Української держави в помонгольський період, яка згідно юрисдикції, Золотої Орди, до цього часу, знаходилась під її впливом, і номінально була включена до Суздальського князівства [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

У зв’язку з цим великий князь Руси-України, Данило, по приїзді із Золотої Орди, поспішив підкреслити усім володарям Союзу Католицьких держав свої права на всю Русь-Україну, призначивши у 1246 році свого печатника Кирила “загальноруським митрополитом”. З цією метою він відправив митрополита Кирила на утвердження до Патріарха в Нікею. З цього часу відзначав визначний дослідник історії “ Руси-України XIII століття” В.Пашуто: ”у новій столиці великого князя Данила, місті Холмі, був виготовлений спеціальний “Руський літопис”, який проголошував великого князя Данила Романовича, предки якого від князя Володимира Мономаха, усі були великими київськими князями, єдиним спадковим володарем всієї Руси-Укрїни. За цією політичною та літописною традицією, наступним, спадковим володарем всієї влади великих київських князів був великий князь Данило Романович, Галицький, який успадковував титул великого київського князя, як володаря всієї Руси-України. З цього часу цей титул мав право носити тільки, великий князь Данило, а це означало, що у політичному відношенні Русь-Україна стояла вище ніж Суздальська Русь, яка всеціло залежала від Золотої Орди і в подальшій історії успадкувала всю політичну традицію казанських чи монголо-татарських царів” [11,с.237].

Отже, як бачимо, хоча Русь-Україна і була поставлена у певну політичну “союзну” залежність від Золотої Орди, але залишалась самостійною державою, з своєю могутньою військово-політичною організацією, яку хан Батий вирішив повністю зберегти. Такий крок хана Батия був не випадковим. Волжська ставка хана Батия ворогувала з

імператорською столицею Каракорумом, хан Батий не без підстав вважав себе першою людиною, в Монгольській імперії, тому він намагався правити самостійно не оглядаючись на владу монгольського імператора. Це змушувало його тримати всі наявні у нього військові сили готовими на випадок воєнного конфлікту з імператором. У зв'язку з цим Українська держава на чолі з таким видатним політичним діячем, великим князем Данилом Романовичем, що знаходилась у тилу в хана Батия, і як ми знаємо з західно-європейських джерел, і мала дружні стосунки з імператором у Каракорумі, не повинна була бути ворожою до хана Батия, особливо у час його військового конфлікту з імператором. Навпаки, хан Батий, бачучи могутність великого князя Данила вирішив її не підривати, а привернути на свою сторону, щоби у скрутний для себе час не отримати удар в спину, а отримати від Руси-України необхідну йому військову допомогу у боротьбі за імператорський трон в Монгольській імперії. Очевидно великий князь Данило Романович знав про хід політичних подій у Монгольській імперії, і враховуючи їх, провів вчасно і успішно такі важливі для Української держави, переговори в Золотій Орді [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Європейські літописи XIII століття вірно наголошували, що поїздка володаря Руси-України Данила в Золоту Орду була вчасною і успішною. Проведені переговори в Золотій Орді піднесли авторитет володаря Руси-України, великого князя Данила, перед своїми західно-європейськими сусідами. Якщо раніше угорський король Бела IV і польські князі вважали Українську державу нездатною проводити активну зовнішню політику, із-за ослаблення її монголо-татарами, то тепер після успішного проведення переговорів з монголо-татарами, вони почали вважати Українську державу надто могутньою, оскільки, як союзник Золотої Орди, великий князь Данило міг в любий момент звернутися до останньої за допомогою, чи навіть спрямувати удар усієї військової організації Золотої Орди проти Союзу Католицих держав. Як наголошував Руський літопис: "І стало відомо, в усіх країнах, що

повернувся він з успіхом від татар, і що Бог спас його" [16,с.406].

Страх ближніх сусідів, зокрема угорського короля і польських князів, були зразу використані великим князем Данилом у зовнішньо-політичних стосунках з західними сусідами. Дипломатичний здобуток володаря Руси-України, був тим важелем, який заставив гордого угорського короля Белу IV уже в 1246 році шукати союзу з великим князем Данилом Романовичем. Слід зауважити, що україно-угорські відносини на протязі XIII століття були дуже напруженими. В свій час їх добре проаналізував український історик М.С.Грушевський, який опираючись на вітчизняні джерела вважав, що угорський король Бела IV взнавши про умови договору Данила з Батиєм зразу ж прислав посла до великого князя Данила з пропозицією укласти військово-політичний союз між Угорщиною та Руссю-Україною, запорукою якого ставав шлюб дочки Бели IV, Констанції з сином великого князя Данила, Левом, якому угорський король Бела IV відмовив в одруженні, ще п'ять років тому. Після укладення угоди Данила з Батиєм, Бела IV боявся, вже Данила, наголошує літописець: "щоб Данило за раніші нанесені образи, не навів, як це раніше зробив його воєвода Дмитро, монголо-татар для плюндрування Угорщини". Літописець наголошує: "був бо він у татар і перемогою побідив Ростислава і угрів його" [3,с.34-36].

У зв'язку з налагодженням стосунків з велким князем Данилом, король Бела IV облишив свій план посадження свого зятя, князя Ростислава на галицький престол, зробив його баном Славонії, а потім баном Мачви утворивши для нього окремий банат між Дунаєм, Дравою, Савою і Моравою. На цьому, за свідченнями джерел, закінчується політична кар'єра Ростислава, як руського князя, і тільки символічний титул "князя Галичини", який він вживав залишав собі на пам'ять про короткочасне правління в Галичині. У документі під 1247 роком читаємо: "Ratislao illustri duke Galliciae et bano totins Schlavoniae". Угорські джерела сповіщають нам, що він помер у 1263 році, банат перейшов до його вдови і синів Михайла і Бели, дві дочки князя Ростислава були видані заміж за двох визначних європейських володарів: Кутігунда –

за Пржемисла II Отокара, короля чеського, а Грифіна за Лешка Чорного, князя краківського [24,s.160].

Однак великий князь Данило Романович знаючи досвід одруження князя Ростислава на дочці Бели IV, Анні, на цей раз зустрів пропозицію угорського короля Бели IV, дуже стримано, літописець наголошував: “що Данило не вірив Белі, бо той не додержав був раніше слова, обіцяючи видати заміж свою дочку Констанцію за князя Льва”. Переговори Данила з Белою ускладнювалися ще й тому, що Бела у час могутності великого князя Данила, носив титул “regi Galiciae et Lodomeriae”. Джерела наголошують, що відновленню добросусідських відносин Данила з Белою і укладення в подальшому союзу сприяв митрополит Кирило, який був відправлений для посвячення і затвердження в Костянтинополь. Проїзджаючи через Угорщину він був ласкаво і гостинно прийнятий угорським королем Белою IV. Літописець наголошував, що: “Бела переконував його і словами і дарами і упрохав Кирила, щоби той помирив його з Данилом і оженив свого сина Льва на його дочці”, пообіцяв супроводжувати митрополита в Візантію, наголошуючи: “я уведу тебе в греки з великою честю, якщо створить Данило мир зі мною”, на що Кирило відповідав: “клятвою клянися мені, що не переміниш слова свойого, а я пішовши приведу його” [16,с.406]. На справді, наголошував галицький дослідник Д.Зубрицький, митрополит Кирило повернувся у Холм і переконував великого князя Данила у необхідності укладення союзу з Угорським королівством, сказавши: “чого ти хотів, те у тебе і є”. Брат Василь в добавок сказав великому князю Данилу: ”іди до нього бо він є християнин” [16,s.406].

Усе це, наголошував дослідник Д.Зубрицький, спонукало великого князя Данила до укладення союзної угоди Руси-України з Угорським королівством [6,с.158-159].

Внаслідок переговорів угорського короля з митрополитом Кирилом було організовано з’їзд угорського короля Бели IV з володарем Руси-України Данилом, на якому було підписано союзну угоду. Внаслідок укладеної угоди угорський король Бела IV відмовлявся від усіх своїх притензій на Галичину і зрікався титулу “короля Галичини і Володимирщини” на

користь свого зятя князя Льва, якому після шлюбу з його дочкою Констанцією обіцяв передати титул “короля Галичини і Володимирщини”. З цього часу угорські джереле титулують князя Лева: “Leo – rege Galliciae et Lodomeriae”. Союзну угоду було підкріплено шлюбом князя Льва Даниловича з принцесою Констацією Белівною. Під час церемонії шлюбу, як засвідчують угорські джерела, угорський король Бела IV передав свій титул “короля Галичини і Володимирщини” молодому подружжю, і з цього часу Констанція, як засвідчують угорські джерела почала носити титул свого чоловіка ”Constancia, ducissa Galliciae et Lodomeriae – karissime filie nostre” [30,s.8,s.13]. Сам володар Руси-України Данило Романович, згідно свідчень угорських джерел, признавався другом і союзником угорського короля Бели IV, тіж джерела титулують Данила Романовича не як: “rege Galliciae et Lodomeriae”, а як “rege Rusciae”, королем Руси, що дає нам усі підстави наголошувати, що великий князь Данидло Романович в цей час був повновладним володарем Руси-України. Папські, угорські та польські джерела цього часу, теж одночасно титулують Данила Романовича – королем Руси [8,с.3-28;с.33-40;с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35;с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Характерно, що одна із грамот угорського короля Бели IV розповідаючи про перемогу великого князя Данила Романовича над чернігівським князем Ростиславом, угорцями і поляками у Ярославській битві у 1245 році, яка була дана барону Лаврентію, що спас князя Ростислава, наголошує: “Ratislao duke Galliciae”... від “cum Daniel Rutenorum rex” – називає великого нязя Данила Романовича уже в 1245 році королем всієї Руси-України: “cum Daniel Rutenorum rex” [31,p.197-198].

Німецьке джерело від 1247 року згадує про союзника угорського короля, короля руського: “cumtribus regibus cum rege Ungaru, et rege Rusciae” [36,p.206; s.559]. Уся сукупність фактів дає нам право наголошувати, що по укладенню союзного договору Руси-України з Угорським королівством пройшов обмін і військовополоненими, як наголошував

Руський літопис: ”великий князь Данило повернув королю Белі усіх потрапивших у полон угорців в битві під Ярославом”, розповідаючи про цю подію літописець чудово зрозумів, що штовхало угорського короля на мир: “боявся він Данила, бо був той у татарах і переміг у битві Ростислава і всіх угрів його” [16,с.406]. Цього не заперечував і сам угорський король Бела IV. В листі до папи римського Іннокентія IV угорський король Бела IV пояснював, що власне із-за страху перед татарами він видав двох своїх дочок за руських князів: “ut per ipsos et amicos nostros alios, gni sunt ex pavte orientis sciremus nova... de Tartaris, ut sic corumdem conatibus et fraude lentibus ingeniis utcungue commodius resistere valeamus” [31,p.220-221].

В цей же час після улаштування україно-угорських відносин, починаються переговори володаря Руси-України, великого князя Данила з папою римським Іннокентієм IV. Наявна по цьому питанню наукова література може бути визначальною, якщо розглядати її в контексті укладення Руссю-Україною союзного договору з Золотою Ордою [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

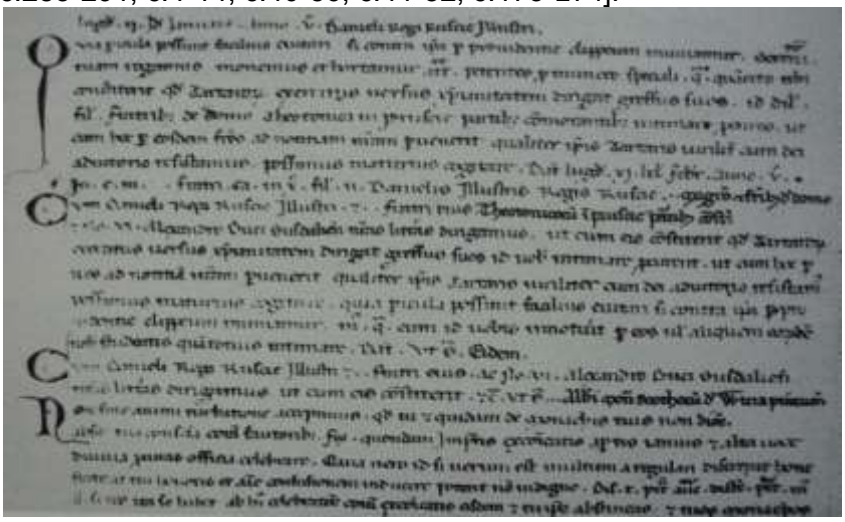

Мал. І. Лист Іннокентія IV до великого князя Данила в 1247-1248 рр. з питань його коронування на короля Руси

Питаннями взаємовідносин Руси-України з Римською Церквою серйозно намагалися з'ясовувати у XIX столітті, дослідники: Д.Зубрицький, І.Шараневич, М.Дашкевич, російські вчені Е.Голубінський, С.Соловйов і багато других, у XX-му: М.Грушевський, І.Крип'якевич та інші [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].Однак найбільш конкретно це питання дослідив М.Чубатий у своїй праці "Західна Україна і Рим у своїх змаганнях до церковної Унії", який проаналізував вище приведені джерела та наукові праці вчени і прийшов до висновку, що: "існування політичного союзу Руси-України в середині XIII століття з Союзом Католицьких держав і наявності релігійної унії з Римською Церквою, є реальним фактом" [21,с.39-47].

Сукупність усіх наявних джерел і наукових праць дають підстави наголошувати сьогодні в XXI столітті: "що Русь-Україна і Римська церква та ряд суміжних з нею Центрально-Європейських країн, які в першу чергу постраждали від монголо-татарського нашестя, робили спроби у середині XIII століття, для організації антитатарської коаліції" [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Мал.2. Папа Іннокентіій IV.

Мал.3. Король Данило І.

В ході політичних контактів і переговорів Руси-України з Польщею, Угорщиною, Чехією, Тевтонським Орденом до організації боротьби з монголо-татарами підключився і Голова Союзу Католицьких держав, папа Іннокентій IV, який бачучи небезпеку монголо-татар перед християнським світом почав збирати всі наявні військові сили в Європі для хрестового походу проти Золотої Орди [45,s.42, s.71-75].

Що стосується взаємовідносин папи римського Іннокентія IV з володарем Руси-України, великим князем Данилом, то польські дослідники вважали, що папа римський Іннокентій IV робив усе, щоби залучити володаря Руси-України, Данила, до антитатарської коаліції. Він писав листи до монголо-татар, намагався використати для захисту Руси-України, рицарів-мечоносців і хрестоносців, угорського, чеського королів, польських князів, призначив спеціального легата для проведеня хрестового походу проти монголо-татар. В цей же час, як свідчать джерела, у зв'язку з навислою загрозою нового вторгнення монголо-татар, папа римський Іннокентій IV схилив угорського короля Белу IV до союзу з Руссю-Україною. В цей же час великий князь Данило зберігав раніше встановлені союзні відносини з великим князем польським Конрадом мазовецьким та великим литовським князем Міндовгом, які присилали йому військову допомогу для битви під місто Ярослав [45,s.42-44].

Можна припускати, що під впливом переговорів з папою римським Іннокентієм IV, великий князь Руси-України Данило, забезпечивши недоторканість кордонів з заходу і з сходу, продумував, якби йому повністю вивільнитися від нав'язаного монголо-татарами, союзного договору. Сам договір на, думку дослідника Д.Зубрицького: "це перемога хана Батия над папою римським Іннокентієм IV", він підкіплюється словами Батия: "ти уже наш, татарин", а не "папський союзник" [6,с.156].

Однак, як бачимо папа римський Іннокентій IV теж добре зрозумів, що внаслідок укладання союзого договору між Українською державою та Золотою Ордою у Римської церкви та Сюзу Католицьких держав будуть проблеми у взаємовідносинах з останньою. Однак не дивлячись на встановлення добросусідських стосунків з Золотою Ордою,

великий князь Руси-України Данило Романович, повважав необхідним зближуватися із очолюваним папою римським Іннокентієм IV, Союзом Католицьких держав, оскільки розумів, що тільки папа римський, може сформувати антитатарську коаліцію і організувати хрестовий похід проти монголо-татар. Володар Руси-України, великий князь Данило Романович, як розумний політик не міг не бачити, що у час його правління проходив пік політичного розвитку Папства, та очолюваного папою римським, Союзу Католицьких держав, який утвердив свою владу в Центральній та Західній і Європі, розвернув свій політичний вплив і в Русь-Україну з поширення у ній досягнень західно-європейської цивілізації. В процесі поширення свого впливу на схід Європи, папа римський Іннокентій IV, звернув свою увагу на Русь-Україну, одну з найбільших християнських країн у центрально-східій Європі. Події на початку XIII століття розвиваються так, що коли впав захоплений хрестоносцями Костянтинополь, і на розвалинах Візантійської імперії було засновано, Латиську імперію, папа римський Іннокентій IV почав внаслідок таких політичних змін, пропонувани Руси-Україні, унію Церков, та вступ у Союз Католицьких держав [26, №3(1207г.)]. Як бачимо монголо-татарське нашестя, а опісля постійна загроза нападу монголо-татар на Русь-Україну, дозволила папі римському Іннокентію IV акивізувати діяльність своїх політичних і церковних емісарів, особливо тоді, коли коли великий князь Руси-України Данило Романович став мирником Золотої Орди. Розуміючи втрату впливу в Руси-Україні, папа римський Іннокентій IV почав робити всі спроби, щоб повернути Русь-Україну в лоно політичного об’єкту Союзу Католицьких держав. Скоро появився для встановлення контактів і ведення переговорів, зручний момент, який визначився місією францісканця Іоана де Плано Карпіні, якого папа римський Іннокентій IV відправив на переговори до монголо-татар [20,с.240].

Проїзджаючи осінню 1245 року через Русь-Україну він встановив зв’язки з волинсько-київським князем Василем Романовичем і ознайомив його з папською буллою від 25 березня 1245 року, якою папа римський Іннокентій IV: “закликав усіх християнських володарів укріплюватися на

випадок нового нашестя монголо-татар”. Після закінчення переговорів з князем волинсько-київським Василем, Плано-Карпіні послав папі римському Іннокентію IV повідомлення: ”що провів успішні переговори з князем Василем” [40, №116/3 (1245г.)].

На шляху в Золоту Орду Плано-Карпіні зустрів і самого володаря Руси-України, великого князя Данила, що повертався від хана Батия, він повідомив останнього, що: ”папа римський Іннокентій IV розпочинає з ним прямі переговори, у зв’язку з чим великий князь Данило Романович приїхавши у свою столицю Холм відправив до папи римського Іннокентія IV своїх послів для ведення переговів”. В цей же час папа римський Іннокентій IV отримавши від Плано-Карпіні повідомлення, які були напрацьовані під час переговорів з князем волинсько-київським Василем, відправив в Русь- Україну, III булли. Про те, що переговори були широкомаштабними і остаточно завершиними, для вирішення яких потрібно ще було уточнювати релігійні питання, свідчить зміст булл [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Згідно свідчень першої булли: “папа римський Інокентій IV брав під захист Русь-Україну, усіх князів, духовенство та народ” [12,с.61; №62]. У другій буллі папа римський Іннокентій IV повідомляв: “світлого короля Руси, що відправляє в Русь домініканців Олексія і Генріха, які повинні постійно перебувати при дворі короля Русі” [25,№63]. У третій буллі сповіщав: “що направляє в Русь-Україну архієпископа Пруського, Альберта, легатом, для виправлення “помилок грецької віри”, і просить підтримувати його в цьому. Легат Альберт повинен допомагати королю Русі Данилу також порадами в татарських справах” [26,№65].

Як бачимо із папських булл, в 1246 році Русь-Україна, внаслідок дипломатичних переговорів з Римською Церквою, була включена в Союзу Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Відправлення папою римським Іннокентієм IV, легата для королівства Руси, а також офіційних папських дорадників, за процедурою, як це робилось папою римським Іннокентім IV для усіх інших членів Союзу Католицьких держав, дає підстави наголошувати, що у 1246 році Руси-Україні залишилось врегулювати, як писав папа римський Інокентій IV в буллі: “грецькі релігійні помилки” [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Однак, із папських булл ніде не проглядаються свідчення надання військової допомоги Руси-Україні проти монголо-татар, навпаки, папа римський Іннокентій IV вимагає тільки унії Руської Церкви з Католицькою Церквою. Щоправда, якщо розглядати в контексті надання військової допомони проти монголо-татар звернення першої булли папи римського Іннокентія IV: “що папа Іннокентій IV бере під захист, меча святого Петра, Русь усе її майно”, то можна у цьому вислові вбачати якусь перспективу надання папою Іннокентієм IV, в майбутньому, як головою Союзу Католицьких держав, Руси-Україні, військової допомоги [26,№62].

Однак, як бачимо з булл, папа римський Іннокентій IV піклувався виключно релігійними питаннями, у зв’язку з якими, він доручив легату Альберту: “виправляти грецькі помилки віри і настановляти єпископів в Руси-Україні ”. Папа римський Іннокентій IV також доручив легату Альберту: ”реформувати Руську християнську Церкву за Католицькою інфраструктурою християнської віри” [26,№66].

Однак, як наголошують джерела, допоки легат Альберт прибув в Русь-Україну, посольство великого князя Данила Романовича виїхало в квітні 1247 до папи римського Іннокентія IV в Ліон на переговори і прибуло туди через два місяці, тобто в червні 1247. Очолив посольство ігумен монастиря гори святого Данила, Григорій. Українське посольство на чолі з ігуменом Григорієм було прийняте папою римським Іннокентієм IV, що відзначив біограф останнього, Миколай де Курбіо. Суть переговорів носила виключно релігійний характер, деталі яких нам невідомі [37,p.592].

Однак, з наступних подій та дійшовши до нашого часу документів можна встановити, що українська сторона виконуючи волю володаря Руси-України, великого князя Данила, побажала як найскоріше приступити до організації антитатарського хрестового походу [37,p.592].

Що стосувалось вирішення релігійних питань, то посли висловили бажання залишитись при грецькому обряді богослужіння і визнати тільки одне верховенство папи римського, як Вселенського християнського ієрарха. Внаслідок довгих церковних дебатів з ігуменом Григорієм, папа римський Іннокентій IV признав: ”недоторканість грецького обряду Православної Церкви, грозив карами тим, хто порушить його постанову злучення Церкви Православної з Римською” [26,№68].

Згідно свідчень Руського літопису знаємо, що: ”Папа римський Іннокентій IV проклинав тих, хто зневажав віру грецьку православну і бажав створити Собор про, правильну віру, яка б з’єднувала Церкви” [16,с.403].

Можна доконано сказати, що переговори були не тільки проведені, але й кінцево завершені. Вони вирішили усі ключові питання остаточного злучення Руси-України не тільки з політичною, економічною але й релігійною системою Союзу Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Дослідники початку XX століття вивчивши хід переговорів і укладення угоди великого князя Руси-України Данила з папою римським Іннокентієм IV, прийшли до висновку, що переговори були настільки конструктивні, що не залишають сумніву у тому, що в червні 1247 року Русь-Україна була включена в Союз Католицьких держав, і з’єднана з останнім політичною та релігійною Унією [38,s.362].

Внаслідок укладення всеоб’ємлюючого договору, папа римський Іннокентій IV поручив легату Альберту: “їхати в Русь-Україну і прийняти присягу від короля Руси, князів та бояр на вірність Римській Церкві, оголосити в усіх землях Руси-України: “Акт про унію Церков” [26,№72].

Папа римський Іннокентій IV дав легату і послам ряд других вказівок згідно яких можна вважати: ”Унію червня 1247 року реально здійсненим фактом” [26,№40, №70, №71, №73].

Зі своєї сторони великий князь Данило Романович зумів внаслідок переговорів з папою римським Іннокентієм IV досягнути ряд політичних вигод. Поширеня на Русь-Україну “опіки престолу святого Петра” включення Української держави в Союз Католицьких держав, “Проголошення папою римським Данила королем усієї Руси”, означало анолювання угорських притензій на Галичину, а також визнання папою римським Іннокентієм IV завоювань Руси-України на сході, зокрема ятвязьських і литовських земель, на які Русь-Україна не мала права і на які притендували польські князі та Тевтонський Орден [26,№69].

Однак, що стосується питань військових, а тобто органіозації антитатарської коаліції, то у нашому розпорядженні є лише одна булла папи римського Іннокентія IV, за червень 1248 року, у якій папа чітко писав королю Данилу: ”просячи його вчасно сповіщати хрестоносців про наближення монголо-татар, щоби він міг вчасно прийняти потрібні міри для оборони Руси-України” [25,№72].

Однак усі ці відчайдушні заходи енергійного папи римського Іннокентія IV по організації хрестового походу і реальному захисту Руси-України від монголо-татар так і не були підтримані більшістю країн Союзу Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Великий князь Данило, наголошував дослідник В.Пашуто: ”маючи надію на хрестовий похід проти монголо-татар зондував сприйняття цього питання через свої зв’язки, які він мав у сусідніх західно-європейських країнах: Угорщині, Польщі, Чехії, Німеччині і навіть у Тевтонському Ордені, Мазовії та Помор’ї, однак бачив, що всі ці країни досить пасивно ставляться до наполягань папи римського Інокентія IV щодо організації хрестового походу проти Золотої Орди. Володарем Руси-України, великим князем Данилом, було встановлено, що папа римський Іннокентій IV не зможе

підняти заплутаний у міжусобні війни, католицький світ, і що останній не піде захищати ще одну, щойно прийняту в лоно Союзу Католицьких держав “свою складову частину, Русь-Україну”. Отримавши від переговорів максимальні вигоди, великий князь Руси-України Данило, вирішив призупинити процес унії з Римською Церквою, та вступ до Союзу Католицьких держав Української держави і зосередитись на виконанні “мирницьких” угод з Золотою Ордою” [11,с.254].

Про це чітко наголошує Руський літопис: “Прислав Іннокентій IV до нього Данила єпископа Береньского і Кам’янецького, говорячи йому: “прийми вінець королівства, та великий князь Данило відповідав тоді йому, очевидно в 1247 році, рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець королівства без підмоги твоєї” [16,с.413]. Приїхавший в Русь-Україну легат папи римського Іннокентія IV, Альберт, почав проголошення унії, однак не був підтримай у своїх стремліннях великим князем Данилом. Його політико-релігійна справа не мала успіху, оскільки великокнязівська влада не брала участі у процесах релігійної унії, яку намагався провести легат Альберт з низкою католицьких місіонерів [16,с.413].

В процесі впровадження унії, наголошував дослідник В.Пашуто ”великий князь Данило Романович побачив занепокоєність Золотої Орди, а розривати союзні відносини, які йому дались так важко і вартували особистих принижень та підставляти під новий удар ще добре не улаштовану для оборони від монголо-татар, Русь-Україну, він небажав. Тому розпочаті релігійні заходи легата папи римського Іннокентія IV, Альберта, по впровадженні унії в Руси-Україні, не були підтримані великим князем Данилом” [11,с.254].

Так закінчився перший період переговорів великокнязівської влади по входженню Руси-України до Союзу Католицьких держав і релігійної Унії Православної і Католицької Церков, які проходили в 1246-1248 роках. Як зауважував польський літописець Ян Длугош, опираючись на якийсь невідомий нам документ: “великий князь Данило відпустив папського легата Альберта без честі” [29,p.320].

Проведені переговори з папою римським Іннокентієм IV та сусідніми західно-європейськими країнами, дали можливість

великому князю Данилу зрозуміти, що ні західні сусіди ні папа римський Іннокентій IV, не зможуть надати реальну військову допомогу Руси-Україні у можливій війні з Золотою Ордою. В цей же час великий князь Данило займається зміцненням обороноздатності власної Української держави, будує нові міста, фортеці, замки, він готується, оскільки розуміє, що його чекає майбутня війна, адже він бажає за будь-яку ціну визволитися з під ярма монголо-татар. Така діяльнісь стає провідною ідеєю його життя, якій великий князь Данило залишається вірним до останнього свого подиху. Готуючись до боротьби, великий князь Данило прекрасно розумів, що подолати добреозброїне й дисципліноване ординське військо можна буде лише тоді, коли стане можливе об'єднання усіх сил Української держави з військовою організацією Союзу Католицьких держав та Суздальської Руси [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

У зв'язку з новою загрозою Золотої Орди, великий князь Руси-України Данило звернув увагу на північний-схід, де у 1249 році, за рішенням імператора Монголії, великим Суздальським князем став Андрій Ярославович, який одразу ж почав проводити незалежну політику, щодо Золотої Орди і самого хана Батия. У перший же рік свого князювання він не послав дарунків хану Батию, що обов'язково робили його попередники. Прагнення князя Андрія Ярославовича Суздальського, визволитися від монголо-татарської неволі, не могло не привернути уваги великого князя Руси-України Данила Романовича. Скоро між Руссю-Україною і Суздальською Руссю встановлюються дружні відносини, які переростають у військово-політичний союз, ініціатором якого стає володар Української держави, великий князь Данило [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

У 1250 році військово-політичний союз Руси-України та Суздальської Руси закріплюється шлюбом великого князя Суздальської держави, князя Андрія Ярославовича з дочкою

володаря Руси-України, великого князя Данила. Вінчає їх у Володимирі на Клязьмі найблищий сподвижник володаря Руси-України, митрополит Кирило. Суздальський літопис засвідчив, що у 1251 році: “одружився князь Андрій Ярославович з дочкою Данила Романовича і вінчав їх митрополит у Володимирі” [17,с.460-485; с.160-162].

Цей союз Руси-України з Суздальською Руссю міг мати лише одну мету – збройну відсіч Золотій Орді, наслідок союної угоди повинен був бути тілики один – повне визволення від монголо-татар. Суздальський літопис наголошував: “що Андрій Ярославович разом з своїми боярами волів краще бігати від татар ніж царям їх служити” [36,p.206; s.559].

Проте планам наймогутніших володарів Руси-України і Суздальської Руси не судилося збутися. Монголо-татарські хани сторожко спостерігали за створенням союзу та шлюбом великого князя Андрія Ярославовича Суздальського на дочці великого князя Руси-України Данила Романовича, який дав їм зрозуміти, що зволікати більше не можна, адже вони ризикують втратити контроль над Суздальською Руссю [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174]. У 1252 році на Суздальську Русь раптово рушило велике військо під керівництвом одного з царевичів – чінгізідів, Неврюя. Військо хана Неврюя форсованим маршем вступило в Суздальську державу. Великий князь Суздальский Андрій Ярославович не скорився і вийшов з усіми наявними у нього військовими силами проти монголо-татар. Коли монголо-татари форсували річку Клязьму і підійшли до міста Переяслава-Заліського тут зустрів їх великий Суздальський князь Андрій з усіми своїми полками. Як сповіщає новгородський літописець: “була січа велика”, великого князя Андрія Ярославовича підтримала тільки прислана тверським князем Ярославом невелика дружина. Напад монголо-татарів був настільки несподіваний для великого князя Андрія Суздальського, що він не вспів вчасно сповістити про нього володаря Руси-України, великого князя Данила, тому допомога Української держави запізнилась [8,с.3-28; с.33-40;

с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

У зв'язку з поразкою, князь Андрій Ярославович утік в "Свейську землю", тобто в Швецію і на жаль більше не зумів у своєму житті організувати супротив проти монголо-татар. Так володар Руси-України втратив єдиного реального союзника, а Суздальська держава внаслідок поразки великого князя Андрія Ярославовоча знову попала, ще в більш важку залежність від Золотої Орди [4,с.24-47].

Після втрати на північному-сході, єдиного союзника, великого Суздальського князя Андрія Ярославовоча, який реально боровся проти монголо-татар, великий князь Руси-України Данило Романович зрозумів, що для боротьби проти монголо-татар йому знову потрібно шукати союзників серед західно-європейських держав, яких очолював папа римський Іннокентій IV. Шість років тому володар Руси-України Данило відгукнувся на пропозицію папи римського Іннокентія IV відносно вступу Руси-України в Союз Католицьких держав, однак протидія монголо-татар не дала можливості у той час завершити об'єднавчий процес Руси-України з Союзом Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Ситуація склалась так, що володар Руси-України, великий князь Данило, не дав остаточної відповді папі римському Іннокентію IV на його пропозицію внаслідок відсутності військової допомоги з боку останнього. У таких політичних реаліях у 1246-1248 роках шляхи Данила та папи римського Іннокентія IV розійшлися, оскільки папа Інокентій IV бажав швидкої релігійної унії Православної Церкви з Католицькою, а володар Руси-України Данило, реальної військової допомоги проти монголо-татар. Однак володар Руси-України, Данило, не поспішав робити висновки, адже папа Іннокентій IV знову обіцяв великому князю Руси-України Данилу Романовичу, очолити хрестовий похід католицького воїнства усієї Європи проти монголо-татар. Однак переконавшись у неспроможності папи римського Іннокентія

IV організувати і очолити боротьбу проти монголо-татар, володар Руси-України, щоб уникнути нападу Золотої Орди, припинив процес входження Руси-України до Союзу Католицьких держав та унію Української Православної Церкви з Католицькою. Розгніваний папа Інокентій IV направив проти Руси-України ворожих їй литовських князів, та великий князь Данило Романович навіть не направляв проти них своє рицарське військо, прикордонна сторожа легко відбила напад литовців і прогнала їх у глиб зарослої диким лісом Литви. Здавалось після цього стосунки з папою римським Іннокентієм IV розірвались назавжди[[8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174]. Однак папа римський Іннокентій IV був досить досвідченим дипломатом, зірко споглядав за ходом політичних подій на сході Європи, через деякий час у нових умовах, він знову у 1252 році встановлює політичні стосунки з великим князем Данилом. В цей час головний союзник Руси-України, Суздальська держава, зазнала поразки від царевича Неврюя. Після розгрому великого суздальського князя Андрія, Золота Орда вирішила покарати і союзника Суздальської держави, великого князя Руси-України Данила. У зв'язку з цим до кордонів Руси-України, було підтягнуто військо на чолі з монголо-татарським полководцем Куремсою. Власне така політична ситуація примусила володаря Руси-України відновити переговори з папою римським Іннокентієм IV [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Ініціатива відновлення переговорів повністю належала папі римському Іннокентію IV, який діяв через посередництво угорського короля Бели IV, останній писав папі римському Іннокентію IV, що не пожалів праці, щоби схилити великого князя Данила до переговорів: "Manifestum est de sollicitudine nostra ae diligentia in revocatione Ruthenorum ad obedientiam sedis apostolicae, guorum nuncii vel idim accesserunt vel sunt ad vos proxime reuerenter acessuri. 5 idus majia. 1252" [31, p.144, від 5 травня 1252р.].

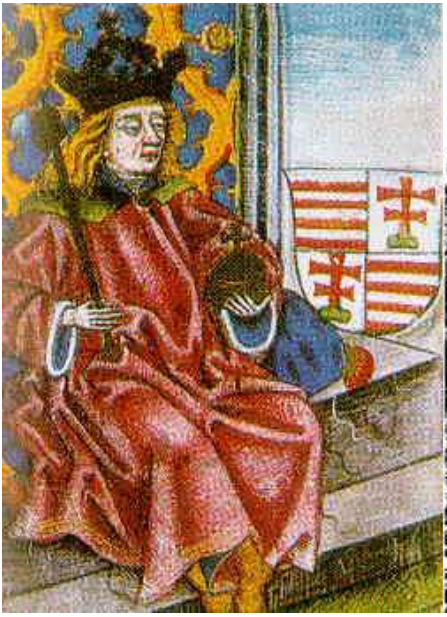

Мал. 4. Угорський король Бела IV.(Угорський літопис).
Мал. 5. Коронація великого князя Руси-України Данила на короля Руси у 1253 році. (Худ. М.Канюс)

Місія угорського короля Бели IV облегшувалася тим, що в цей час до східних кордонів Руси-України просувалось військо темника Куремси, якому великий князь Данило вирішив не підкорюватись і зацікавлений у недоторканості своїх західних кордонів, розпочав переговори з папою римським Іннокентієм IV. В цей же час, відбулася коронація великого князя литовського Міндовга, на короля Литви, яка ставила великого князя Руси-України у невигідні умови перед Союзом Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

При наближенні монголо-татар, великий князь Данило Романович запропонував папі римському Іннокентію IV готуватися до хрестового походу, і як бачимо із булли виданої 14 травня 1252 року, великому князю Данилу Романовичу вдалося переконати папу римського Іннокентія IV про необхідність хрестового походу проти монголо-татар.

В свою чергу папа римський Іннокентій IV надіслав “Повідомлення великому князю Данилу”, про необхідність підготовки до відсічі нанападу монголо-татар: “Sane nuper carissimo in Christofilio nostre rege Ruscie illustri, guem loci vicinitas suorum secretorum plerumgue reddit participem, per litteras suas aupimus referente, prefatos Tartaros fore paratos ad delendas religiguias guos divina benignitas... ab ipsorum manibus liberavit, et ipsius vicinia christinitatis vesano spirititu, nisi Deus restiterit, conconculcanda” [44,s.107].

Таким чином булли папи римського Іннокентія IV і просьби угорського короля Бели IV, який вів переговори з великим князем Данилом про його коронацію і унію Церков, внаслідок монголо-татарської загрози, почали знову зближувати політичні та релігійні позиції володаря Руси-України і Римської церкви [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Папа римський Іннокентій IV знав чистолюбство великого князя Данила, який не бажав поступатися перед угорським королем. Коронація Міндовга у 1251 році на короля Литви, ще більше посилила амбіції, великого князя Данила Романовича. Папа римський Іннокентій IV, зауважував М.Грушевський: ”впливаючи Белою на Данила бажав заохотити останнього до унії Церков, королівським титулом, але великикий князь Данило бажав не королівського титулу, а реальної військової допомоги проти монголо-татар. Він відповів легату, що коронується тоді, коли відчує, що іде реальна військова допомога від Папи, оскільки монголо-татари взнавши, що він перейшов у інший табір, кинуть на нього усі наявні у Золотій Орді військові сили. Бажаючи бути щирим у стосунках з володарем Руси-України і намагаючись конкретно допомогти Українській державі, папа римський Іннокентій IV, 14 травня 1253 року видав буллу, якою він закликав християн: Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор’я, і другі сусідні з Руссю-Україною, християнські народи, до хрестового походу проти монголо-татар” [3,с.32-33].

На початку 1254 року папа римський Іннокентій IV закликав до хрестового походу: Швецію, Данію, Тевтонський

Орден та Німеччину. Папа римський Іннокентій IV доручивши легату Руси Альберту, який вернувся в Пруссію, проголосити хрестовий похід усього Союзу Католицьких держав проти монголо-татар і обіцяв сам його очолити. – Власне так папа спасав Русь-Україну від нападу татар [26,№90(17.05.1254г.)].

Уся ця широкомаштабна політична кампанія була проведена папою римський Іннокентієм IV, для того щоб схилити великого князя Данила Романовича, до унії Церков, офіційного коронування на короля Руси та офіційного вступу в Союз Католицьких держав. Такі широкомаштабні заходи папи римського Іннокентія IV дійсно справили велике враження на великого князя Данила, який внаслідок цього повірив, що реально отримає військову допомогу від усього Союзу Католицьких держав. На початок таку допомогу зобов'язались надати угорський король, польські князі, Тевтонський Орден [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Однак, джерела дають нам право наголошувати, що ні угорський король ні польські князі не були щирими у своїх бажаннях допомоги великому князю Руси-України Данилу Романовичу. Угорський король Бела IV який притендував на Галичину не був задоволений коронацією та офіційним проголошенням папою римським Інокентієм IV, великого князя Данила, королем усієї Руси. Але політична гра потребувала коронування Данила Романовича на короля Руси-України, оскільки амбіції папи римського Іннокентія IV перед монголо-татарами Золотої Орди були великі і тому угорський король Бела IV, всупереч свого бажання, спонукав до коронування на короля Руси "свого друга дитинства Данила", обіцяючи йому військову допомогу. Та усе це були лише слова, реально угорський король Бела IV не збирався надавати військову допомогу Руси-Україні. Він не був упевнений, що уже король всієї Руси Данило у скрутний для Руси-України, час, знову не відновить союзну угоду з Золотою Ордою і разом з останньо не вирушить походом на Угорщину. У зв'язку з цим угорський король Бела IV писав папі римському Іннокентію IV: "що щохвилинно очікує нападу

монголо-татар на свою країну, що він оточений різними невірними народами в тому числі, руським, бродниками і половцями" [25,p.239, №440(1254r.)].

Як бачимо, угорський король Бела IV з чисто дипломатичних міркувань, спонукав великого князя Руси-України Данила, до унії Церков та коронації на короля Руси, а з другої сторони Бела IV не тішив себе ілюзіями відносно унії і коронації Данила, і в подальшому навіть після укладення союзного договору боявся могутності, вже короля Данила I [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Про могутність Руси-України, володар якої посягав на далекий від його держави, австрійський трон на який хоч короткочасно він посадив свого сина князя Романа, знав і папа римський Іннокентій IV, тому розуміючи, що як союзник Золотої Орди може піти з останньою на Польщу і Угорщину, тому вирішив укріпити останню союзним договором з Чехією, пославши для укладення договору особливого легата [46,s.291].

Формально воно виглядало, наголошував І.Умінський, що військові сили Угорщини та Чехії з'єднувались для військової допомоги Руси-Україні згідно булли виданої папою римським Іннокентієм IV – від 14 травня 1253 року [45,s.42-45].

Однак наступні факти дають право наголошувати, що зовсім не Русь-Україна і її захист від монголо-татар були у папи римського Іннокентія IV в голові, і зовсім не їй він намагався надати в першу чергу військову допомогу проти монголо-татар. Чеські джерела засвідчують, що чеський король Пшемисл-Оттокар II бажав закріпитися в Австрії так само, як і володар Руси-України, великий князь Данило. В обох сили для боротьби за Австрію були приблизно рівні, тому кожен із них бажав ослаблення останнього, напад монголо-татар звичайно ослаблював військову організацію великого князя Руси-України Данила, відвертав його увагу від європейського політичного театру, тому надання йому військової допомоги для подальшого втручання після перемоги над монголо-татарами, у справи Європи, і зокрема

в політичні справи Австрії, не входило в політичні плани чеського і навіть угорського короля. Договір Угорщини і Чехії укладався тому, щоб заспокоїти чеського короля Пшемисла II від раптового удару зі сторони Угорщини, коли він по завданню папи римського Іннокентія IV з усім своїм військом відправиться на допомогу хрестоносцям в Прибалтику, а отже, військова допомога Руси-Україні зовсім не стояла в планах папи римського Іннокентія IV [27,s.20].

Тевтонський Орден в Прибалтиці знаходився в досить тяжкому становищі і постійно просили допомогу в могутнього Чеського королівства. В кінці 1253 року вармінський єпископ Ансельм знаходився в Моравії, де проводив з приводу тяжкого становища Тевтонського Ордена довготривалі переговори з єпископом Оломоуцьким [33, №202]. Приїзджав в Прагу з просьбою про військову допомогу у 1254 році і великий магістр Тевтонського Ордену Поппо фон Остерн [27,s.20-21].

В результаті широкомаштабних переговорів був організований похід чеського короля Пшемисла II разом з маркграфом Брандебурським Оттоном III у Пруссію, який закріпив становище Тевтонського Ордена у Прибалтиці. Похід проходив в той же час, коли військо великого князя Данила успішно відбивало натиск військ моноголо-татарського воєначальника Куремси [11,с.260].

В цей же час ми бачимо, що польські князі теж умовляли володаря Руси-України Данила прийняти королівський титул. Виникає запитання, наголошував дослідник Д.Зубрицький: ”чому це польські князі і пани так усердно умовляли,у слід за угорським королем, великого князя Руси-України Данила, прийняти королівський титул, який підвищував гідність великого князя Данила Романовича і принижував самих польських князів. Причина була ось в чому, великий князь Данило Романович після встановлення з Золотою Ордою союзних відносин був у центрально-східній Європі наймогутнішим володарем, сусідство з яким ставало досить небезпечним. Ряд польських князів були всеціло залежні від великого князя Данила. Будучи союзником монголо-татар і забезпечивши собі від них тил, великий князь Данило постійно втручався у внутрішні справи Союзу Католицького

держав, а якщо великий князь Данило Романович коронується на короля Руси і тим самим перейде в табір Союзу Католицьких держав, він відразу накличе на себе незадоволення Золотої Орди, і таким чином, буде змушений захищати свої східні кордони, що вивільнить Європу від його втручання [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Участь володаря Руси-України у європейських справах лякало як польських князів так і угорського і чеського королів. В цей же час переговори папи римського Інокентія IV з великим князем Руси-України не вщухали. Під політичним тиском, "друга дитинства і родича", угорського короля Бели IV і союзних польських князів, великий князь Данило Романович дав згоду на коронацію на короля Руси, церковну унію і вступ у Союз Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Повертаючись з свого австрійського походу через союзну Польщу, він зупинився в Кракові де на нього уже чекали посли папи римського Іннокентія IV. Незадоволений своїми союзниками, великий князь Руси-України Данило Галицький не побажав вести переговори з папськими послами в Кракові. Руський літопис наголошував, великий князь заявив послам: "не гоже могутньому володарю приймати послів у чужій країні" [6,с.105-106].

Український історик М.Грушевський з цього питання зауважував: "що у Польщі по питанню унії Церков і коронуванні Данила Романовича на короля Руси проходили широкомаштабні переговори, у які були включені усі угорські, польські як світські так і церковні ієрархи, та великий князь Данило Галицький все одно не бажав коронуватися без військової допомоги Союзу Католицьких держав. Однак нові гарантії, обіцянки були тим критерієм які спонукали великого князя Руси-України Данила погодитися на коронацію на короля Руси" [3,с.72].

Як наголошував Руський літопис: ”центральною фігурою на переговорах був легат папи римського Іннокентія IV, Опізо, який вів переговори з володарем Руси-України, великим князем Данилом від імені папи римського Іннокентія IV: “сину прийми від нас вінець королівства, а від сабе добавляв: ти матимеш поміч від папи…”[16, с.404].

Мал.6. Сучасна реконструкція корони короля Данила.

Таким чином будучи переконаним князем Болеславом краківським, Семовитом мазовецьким і вельможами польськими, угорськими які пообіцяли від імені угорського короля йому надавати допомогу проти монголо-татар: “а ми єстьмо тобі на підмогу проти поганих” і умовляння мами візантійської принцеси Анни, “яка бажала бачити свого сина

царем Руси”, великий князь Данило Романович дав згоду на коронацію і запросив легата папи римського Іннокентія IV, Опізо і польських князів до себе на коронацію в Русь-Україну ” [16, с.404].

На церемонії коронації великого князя Данила були присутні польські князі великий князь краківський Болеслав, князь мазовецький Семовит, князь володимиро-київський Василько, усі сини Данила Романовича князі: Шварн, Лев, Роман, усі бояри Української держави та духовенство. Уся церемонія коронування проходила у липні 1253 року. Володар Руси-України прийняв від папи римського Іннокентія IV, корону й королівські інсигнії: скіпетр, коруну, та інші королівські ознаки з рук папського легата, Опізо. Сам королівський вінець, як наголошував Руський літопис: ”на голову українського короля при коронуванні покладали не лише руки папського легата Опізо, який коронував його від імені папи римського Іннокентія IV, голови Союз Католицьких держав, але й з рук усіх руських єпіскопів” [16,с.404].

У слід за свідченням Руського літопису про коронацію великого князя Данила на короля Руси, який зразу після церемонії коронації називає великого князя Данила Романовича: королем Руси, цю подію засвідчує польська грамота, яка датується 24 грудня 1254 роком, в якій Данило теж називається: ”першим королем Руським” - “excellenti viro Daniel i primo regi Ruthenorum” [34, s.64].

На нашу думку коронація великого князя Данила Романовича на короля Руси відбулася в липні 1253 року. Якщо вірити свідченням Руському літопису, що по коронації король Данило разом з усією знаттю, а також гостями, польськими князями, пішов походом на ятвягів, який продовжувався два місяці, а у вересні 1254 року у матеріалах Тайнера ми знаємо свідчення про відправлення королем Данилом посольства до папи римського Інокентія IV, де згадується про ятвязьський похід, то цілком очевидно, що коронація вібулася у липні 1253 року [35,z.442].

Король Руси Данило не випадково коронувався в місті Дорогичині, цим він підкреслював свою могутність в очах сусідніх народів: угорців, поляків, німців, литовців, ятвягів, Тевтонського Ордена, Суздальської Руси і ймовірно Золотої

Орди. Руський літопис XIII століття підкреслює, що великй князь Данило Романович: “прийняв вінець від папи римського Іннокентія IV і від усіх своїх єпископів, а отже коронація була справою не тільки папи римського Іннокентія IV, а й усіх духовних ієрархів з всієї Руси-України ” [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

У висновок наголосимо, що коронація володаря Руси-України Данила Галицького на короля Руси-України ще більше зміцнила позиції Українського королівства в Європі і дала можливість, маючи захищений тил зі сторони західних держав, виграти в монголо-татар, як наголошував Руський літопис: “Куремсину війну”, забезпечити Руси-Україні стабільний розвиток і поглибити політичні і економічні взаємовідносини з країнами Союзу Католицьких держав [8,с.3-28; с.33-40; с.91-92; с.173; с.85-98; с.21-35; с.144-147; с.21-25; с.32; с.22-24; с.25-30; с.379-420; с.420-466; с.128-130; с.70-74; с.283-291; с.4-14; с.40-56; с.41-52; с.173-174].

Нова Українсьтка держава західно-європейського типу, член Союзу Католицких держав, яку створив король Данило після 1253 року, була настільки сильна, що навіть подальша навала нового хана Золотої Орди, Бурундая, не змогла зруйнувати Українське королівство, власне, нова політична інфраструктура, забезпечила Українському королівству культурно-релігійну та політичну централізацію та повну політичну незалежність, які відбулися внаслідок інтеграції в Союз Католицьких держав, що було визначальними ознаками в політичному розвитку Руси-України в XIII-XIV століттях, як європейської держави [9,с.104].

Л і т е р а т у р а

1.Воронин Н.Н. К вопросу о взаимоотношении галицко-волынской и владимиро-суздальской архитектуры XII-XIII вв. Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. – М.,1940. – Вып.III.
2.Галицко-Волынская летопись. Памятники литературы Древней Руси: XIII век. – М.,1981.
3.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.III.
4.Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого. – К.,1873.
5.Дашкевич Н.П. Болоховская земля и ее значение в русской историив кн: Труды третьего Археологического съезда в Киеве. – Киев,1878. – Т.II.
6.Зубрицкий Д. История древнего Галицко-Русского княжества. – Львов,1853-1855. – Т.III.
7.Каргер М.К. Древний Киев. – М.,-Л.,1958.
8.Ідзьо Віктор. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1998. – Т.II. – № 1.
Ідзьо Віктор. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у XX столітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2- х частинах. – Київ: “НВЦ”,1999. – Ч.1
Ідзьо Віктор. Король Данило і Українська держава в XIII ст. Слово і Час. – К.,2001. – №10.
Ідзьо В.С. Король Данило і Українська держава в XIII ст. Дзвін. – Львів, 2001. – №10.
Ідзьо В.С. Король Данило і Українська держава в XIII ст. Український Історичний Журнал. – К.,2001. – №6.
Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті і сучас метододлогія державознавства. – Мандрівець. – Тернопіль. Серпень,2002. – №4.
Ідзьо Віктор. Король Данило і Українська держава у XIII столітті. “Над Бугом і Нарвою”. Український часопис Підляшшя. – Польща. Травень - червень,2003. – №3(67).
Ідзьо В.С. Король Данило, Галицький – до проблеми з’ясування історичного портрету. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.

Ідзьо В.С. Дипломатичні взаємини Данила Романовича на передодні коронації. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Діяльність Данила Романовича Галицького під час монголо-татарського нашестя, та у період державного відновлення України-Русі (1240-1253). Історія України. – Львів "ПП Бодлак",2003.
Ідзьо Віктор. Король Данило і Українська держава в XIII столітті. Історія України. – Львів "ПП. Бодлак",2003.
Ідзьо В.С. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносинн у 1245-1254 роках. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Король Данило Галицький – до проблеми з'ясування історичного портрету. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів, 2006.
Ідзьо Віктор. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Руси Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносинн у 1245-1254 роках. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII столітті. – Львів "Сполом",2008.
Ідзьо Віктор. Адміністративний устрій держави Данила Галицького під час монголо-татарського нашестя, та на передодні коронації на короля Руси-України (1240-1253). – Львів "Сполом",2009.
Ідзьо Віктор. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Руси-України Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті. – Львів "Сполом",2009.
Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.,1974.

9.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.,1984.
10.Насонов А.Н. Монголы и Русь. АН СССР. – М.,1940.
11.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
12.Плано-Карпини И. Де. История млонголов. – Спб.,1910.
HRM. – I.
13.Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), Лавреньтевская летопись. – Спб., "Археографическая комиссия", 1863. – Т.I. – Вып.2.
Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. – Л., 1927.
14.Полное собрание русских летописей. Летописный сборник именуемый Тверской летописью. – Спб.,"Археографическая комиссия",1863. – Т.15.
Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. – Л., 1927.
15.Рубруквис В. Путишествие в восточные страны. – Спб., 1910.
16.Руський літопис. – К.,1989.
17.Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. – Л.,1927.
Котляр М.Ф. Данило Галицький. - К.,1979.
18.Тихомиров Н.Д. Галицкая митрополия. – Спб.,1895.
19.Толочко П.П. Древний Киев. – Київ "Наукова думка",1976.
20.Томашівський С. Предтеча Ісидора Петро Акерович, незнаний митрополит руський (1241-1245). ЗНТШ. – Львів, 1917. – Т.123-124.
21.Чубатий М. Західна Україна і Рим у своїх змаганнях до церковної Унії. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка(далі ЗНТШ). – Львів,1917. – Т.123-124.
22.Шараневич І. История Галицко-Волынской Руси. – Львов, 1863.
23.Bochmer P.V. Rehasta Imperii neuhsg. v. V. Ficker und E. Winkelmann. – Insbruk,1881.
24.Wertner. Ungars Paiatine und Bane im zeitater der Arpader. Ung. – Revue,1894.
25.Vetera Monumenta Historica Hungariam, ed. F. Theiner. – Spb.,1841. – T.1.

26.Historicis Russiae Monumentis(HRM). – Turhenev A.J. – Spb.,1841. – T.1.
27.Goll J. Chechy a Prusyve staro veku. – Praha,1897.
28.Grantoff. Die lubeckischen Chronikts in niederdeutschr sprache. – Hamburg,1829.
29.Dlugossii Jn. Opera omnia. – Cracoviae,1863-1887. – T.II. – Lib. VII.
30.Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t.1. (1235-1260). Pest. 1869. – VI.
31.Codex Diplomaticus Hungariae(CDH) ecelesiaticus as civilis. Ed. G. Fejer. – Budae,1829. – T.IV.
32.Codex Diplomat. Contin.(дальше CDC), ed. G.Wenzel. – Pest,1869. – T.VII.(1235-1260).
33.Codex Diplomatie Moraviae. – T.III.
34.Codex diplomatiae Poloniae. – III.
35.Monumenta Hunharu. – I. – Z. 442.
36.Monumenta Germaniae Historika (дальше MGH). – Scriptorum Hannovera,1826-1930. – SS, XXVIII
MGH. – T.IX.
37.Muraloti L. Regem Italikarum Scriptores, 3. – Mediolani,1723.
38.Norden W. Das Partumund Byzanz. Anmerk. – I. – Berlin, 1903.
39.Rocznik Kapituln Krakowski. – MGH. – T.II.
40.RPR. – №116/3.1245r.
41.Palazkij F. Dejiny narodu Ceskeho v Cechach a v Morave. – Praha,1894.
42.Polonia Monumenta Historika(дальше PMH). – Rocznik Swietokzyski. – T.III.
43.SRH. – T.I.
Chronik Zagrabiense.
44.Theiner. Monumtnta Polonia. – I.
45.Umшnski J. Niebezpieczstwo tatarskie w poc. XIII w. a papiez Innokenty IV//Rozprawy Historyzne Tow-wa Naukowego Warszawskiego (1921-1922). – T.I.
46.Fontes Rerum Bohemicarum. – Praha,1874. – T.II.

Адміністративний устрій Руси-України в епоху короля Данила у 1253-1264 роках

Із аналізу вітчизняних та іноземних джерел, зокрема з свідчень Руського літопису XIII століття, бачимо, що адміністративну реформу в Українській державі ще у 1200 році, розпочав ”Самодержець всієї Руси”, великий князь Романа Мстиславовича. Суть адміністративної реформи великого князя Романа полягала в тому, що в час його правління усі князі, великі бояри, хоча і мали великі володіння, однак окремої політичної діяльності не проводили і в усьому підкорялися політичній волі володареві Руси-України. Підпором політичної та військової діяльності великого князя Романа Мстиславовча були кращі люди міст, бояри і торгово-реміснича знать, діяльність яких, повністю солідаризувалася з планами великого князя Романа. Найважливішою “адміністративною справою Романа” було злучення великих і дрібних княжінь в одну політичну інфраструктуру від Карпат до Дніпра [4,с.85-98; с.328-336; с.228-235; с.56-87].

Характеризуючи діяльність великого князя Романа Мстиславовича польський хроніст Ян Длугош писав, що: “за короткий час Роман так піднісся, що правив майже усіма землями і князями Руси” [1,с.81-87; с.145].

Руський літопис XIII століття відзначаючи могутність великого князя Романа, називає його по праву: “Самодержцем усієї Руси, царем в Руській землі”, а отже володар Української держави, великий князь Роман Мстиславович вважався, українським народом, реальним “садоржцем” Української держави у час її найбільшогоо державного зміцнення та адміністративного реформування на початку XIII століття [14,с.368].

В час його енергійного правління, бояри руські, торгово-ремічнича знать та духовенство підтримували державі плани великого князя Романа і розуміли значення єдиновладдя в Руси-Україні [11,с.104].

За таких обставин великий князь Роман своїми адміністративними реформами був грізним українським

володарем, часом немилосердним, справжнім творителем міцної Української держави, яку він упорядковував за західно-європейським зразком і яка, на початку XIII століття, внаслідок його реформаторських починань, досягла найбільшої політичної могутності [9,с.31-50].

Після фатальної смерті великого князя Романа та феодальної війни, ставши повнолітнім, справу відновлення єдиновладдя продовжив син Романа великого та законний спадкоємиць Української держави, великий князь Данило, який виніс уроки з великої смути та феодальної анархії для утвердження єдиної адміністративної системи в усій Українській державі [10,с.107-174].

Заради підвищення політичного, економічного та культурно-релігійного рівня, велкий князь Данило Романович коронувався на короля Руси-України і вступив у Союз Католицьких держав [4,с.85-98; с.328-336; с.228-235; с.56-87].

Як наголошують Санкт-Петербурзькі вчені І.Я.Фроянов і А.Ю.Дворніченко: ”за час правління великого князя Данила Романовича адміністративна система Руси-України змінюється, її складові частини, княжіння, набирають рис загальноєвропейського адміністративного характеру. Яскравим прикладом модернізованої Української держави, за західно-європейським зразком, являється державець нового типу, “Данило-король” зі своєю західно-європейською адміністрацією: дворським, печетником-канцлером, воєводою, тисяцьким, служилими князями і боярами. Це нова адміністративна епоха, яка характеризує новий період в історії Українського королівства у час його входження в Союз Католицьких держав [17,с.156].

Українська держава стає могутньою тому, що вважалася власністю великого князя, після 1253 року, руського короля, який опирався на патриціат князів та боярсько-патриціальних земельних спадкових власників. Король був уже самодержцем, а князі і бояри його дідичні васали різного рангу підпорядкування. Таку політичну та адміністративну структуру Українська держава набрала, у часи короля Данила, внаслідок політичного, економічного та реілігійного зближення з західними сусідами: Угорщиною, Польщею,

Чехією та іншими державами Союзу Католицьких держав [4,с.85-98; с.328-336; с.228-235; с.56-87].

В устрої Українського королівства з'явилися елементи західного адміністративного управління, права, літописці уже замінюють титулатуру "великий князь", на загально-прийняту в уживанні для володарів Союзу Католицьких держав: "руський король", "король". У час правління короля Данила в Українській державі титул короля Руси вживається в розумінні володаря цілої Української держави, а самі володарі Руси-України у такому контексті почали вживати західно-європейські ознаки королівської влади: вінець (корона) герб, печатка, прапор. Вони були і у ранішній історії Руси-України, зокрема в час великого князя Романа, але у час короля Данила набули особливого розвитку під впливом політичного зближення з країнами Союзу Католицькох держав. Розповідаючи про коронацію великого князя Данила на короля Руси-України, Руський літопис наголошує: "що папа римський Іннокентій IV прислав до великого князя Данила послів достойних, які принесли вінець і скіпетр і корону, тобто реліквії, які у західно-європейському світі означують королівський сан". Вінець – це королівська діадема, або корона, скіпетр – жезл, корона – це так звана держава, або куля з хрестом [11,с.115-119].

Характерно, що із прийняттям великим князем Данилом титулу короля Руси в Українській державі формуються досі невідомі адміністративно-управлінські структури, які притаманні для цього часу в Союзі Католицьких держав. Перше місце між королівськими сановниками зайняв дворський чи дворецький, який виник під впливом королівського улаштування дворів Союзу Католицьких держав, зокрема таких як Угорщина, Чехія, Німеччина. Руський літопис згадує посаду "дворського" у 1211 році в Угорщині "великого дворського Пота", який очолював угорські війська, вислані на допомогу князю Данилу. З 1242 року дворськими почергово виступають бояри при особі князя Данила. Наступним адміністративним управителем королівства Руси, Руський літопис називає "суддю нашого двору", тобто королівського суддю, який виконував державне судочинство. Руський літопис називає адміністративну

посаду в королівстві Руси, таку, як “печатник”. Ця посада зовсім не відома в адміністративному управлінні Української держави до часу короля Данила, вона була поширена лише в Союзі Католицьких держав. Можна вважати, що печатник був охоронником королівської печаті і використовував її для королівських документів, як це робили західно-європейські канцлери. Збережені оригінальні грамоти Українського королівства XIV століття, написані на пергаменті, з королівськими печатками внука короля Данила, короля Юрія І, можуть говорити про їх широке застосування у суто західно-європейському вигляді, починаючи із епохи короля Данила. Печатник в Українському королівстві, очевидно, складав тексти грамот, які відсилав від імені короля Данила до сусідніх володарів і керував королівською канцелярією, будучи ключовою особою під час написання та редагування текстів грамот руського короля. Очевидно печатник в Українському королівстві відповідав за укладання текстів міжнародних угод починаючи з епохи короля Данила [2,с.96-105; с.2-3].

В цей же час в Руси-Україні за західно-європейським зразком було реформоване і українське військо. “Слово о полку Ігоревім” згадує, що “полки Романа були споряджені шоломами латинськими, мечами булатними”. Ці полки уже не підчинялися боярським урядникам, а безпосередньо королю. Руський літопис наголошує, що полководці були повністю підчинені королю: “Ти, король, голова всім полкам. Якщо кого з нас пошлеш уперед, як тебе не послухати, бо ти знаєш військовий порядок, знаєш звичай війни і кожний тебе засоромиться і налякається”. Дане повідомлення дає право наголошувати, що військова організація Української держави у XIII столітті ототожнюється із структурою рицарського війська західно-європейських країн, в першу чергу Угорщини, Чехії, Німеччини, основу якого становили рицарські полки. В цей час у новому рицарському кінному війську вводиться посада, “сідельничого”, який, як наголошував Руський літопис: ”був відправлений королем Данилом проти бунтівних бояр”. Літописець наголошував: ”що після того, як угорський король Бела IV породичався з володарем Руси-України Данилом, видавши дочку Констанцію за сина великого князя

Данила, князя Лева, Русь-Україна активно почала втручатися в європейські політичні справи". Як засвідчив Руський літопис: "з'їхались колись, король угрів з Данилом проти німців. Данило же прийшов до нього на чолі безчисленних полків. Німці же боялися зброї татарської, були бо коні в личинах і коярах шкіряних, рицарі в ярицях (посріблених кольчугах)" [15.с.366-368].

Як бачимо адміністративна та військово-політична організації Руси-України стали настільки міцними, що коронація Данила Романовича на короля Руси, фактично була домінантою вступу цього процесу, їх міцність дозволи без будь-якого внутрішнього феодального супротиву, Руси-України вступити у середині XIII століття в Союз Католицьких держав. З цього питання дослідник XIX століття М.Дашкевич наголошував: "Релігійна і політична унія великого князя Данила мала великий вплив на подальшу історію України-Русі. Світлий король Руси-України Данило проголошувався Папою Римським як рівний серед рівних володарів Європи. Королівство Русь тепер знали у Європі як реально існуюче і входяче в Союз Католицьких держав, затверджене папою римським. В зв'язку із цим Союз Католицьких держав познайомився ближче з Руссю-Україною і по другому через безпосередню пропаганду папського престолу дивився на королівство Русь, як на західно-європейську державу" [3,с.2-3,с.11-19;с.96-105].

Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели Українську державу, очолювану королем Данилом до широкомасштабних політичних, адміністративних і соціально-економічних змін, поставили її на вищий суспільний ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасного Союзу Католицьких держав. Як зауважував дослідник М.Дашкевич: "це була історична подія, оскільки адміністративна реформа, давала широкі можливості інтеграції як політичної, торгово-економічної, так і культурно-релігійної в всеохоплюючу інфраструктуру Союз Католицьких держав. Адміністративна реформа ставила Українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала його політичний вплив внаслідок самої інтеграції в систему Союзу Католицьких держав, і не

принижувала Русь-Україну, як вважають опоненти унії, а навпаки підвищувала її. Вступаючи в Союз Католицьких держав король Данило бачив у стані монголо-татар кризову анархію і водночас наростаючу культурно-релігійну, економічну та політичну могутність Союзу Католицьких держав, який дав опір монголо-татарам, і який мав сильний вплив у його власній Українській державі. Власне тому великий князь Данило, давши згорду на коронацію, розпочав зближення з Союзом Католицьких держав" [3,с.2-3,с.11-19; с.96-105].

Слід наголосити, що багато українських можновладців підтримали стремління великого князя Данила, зокрема і його мама, велика княгиня Романова, візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина Данила, "царем в Руси-Україні" [14,стб.864-869; с.366-368].

Дуже сильно наполягали на коронуванні на короля Руси, польські князі, приговорюючи:" прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих". На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, посли від угорського короля Бели IV, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, престолонаступник велкий литовський князь Шварн, князь Лев, вся українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація князя Данила на короля Руси в Дорогичині відбулась поблизу західно-європейських держав: Литовського, Польського королівства та Тевтонського Ордену. Сама коронація повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Русю-Україною у боротьбі з спільним ворогом, монголо-татарами[3,с.2-3,с.11-19; с.96-105].

Як наголосив посол папи римського Іннокентія IV, легат Опізо великому князю Данилу: "Ти матемеш поміч од папи…". Польські князі сказали: "Прими вінець від Бога – а ми готові тобі на підмогу проти поганих…" [16,с.368-369;с.259].

Слід наголосити, що привітав з коронацією на короля Руси-України, великого князя Данила Романовича і віце-магістр братів дому Тевтонського в Прусії – Бурхарт фон Хорхаузен, яка він висловився в привітанні: "що вітає велику

людину Данила – першого короля Руси: ”In nomine domini nostri Jesu Christi Amen. Fr [ater] Burchardus de Hornhusen vicepreceptor fratrum domus Theutonice in Pruscia, [universis Christi] fidelibus presens scriptum inspecturis presentibus et futuris salutem in domino sempiternam. Noverit universitas vestra guod nos de fra [trum nostrorum consilio et con] sensu,excellenti viro Danieli primo rege Ruthenorum…” [7,с.123-137; с.118-129].

Таким чином, приймаючи титул короля і вступаючи в Союз Католицьких держав, великий князь Руси-України, Данило Романович галицький, як вважав Б.Влодарський, став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді.

Мал.І. Король Русі Данило І Галицький(1253-1264 рр.)

Згідно сукупності проаналізованих джерел можна наголосити, що уже з 1253 року союз короля Данила з папою Іннокентієм IV став реальною базою у боротьбі проти монголо-татар. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких король Данило Романович сповіщав папу римського Іннокентія IV про наближення татар до своїх східних кордонів і просив папу римського надати вразі необхідності йому військову допомогу. У відповідь "світлому королю Руси" була направлена булла папи римського Іннокентія IV, від 14 травня 1253 року, яка "призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я і других сусідніх з Руссю-Україною держав виступити проти татар" [19,№90; №5; p.348,p.120]. Таку буллу, отримав і угорський король Бела IV, який відписував папі римському Іннокентію IV: "Що хвилинно чекає нападу татар". Папа римський Іннокентій IV, бачучи загрозу монголо-татар над Руссю-Україною, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І.Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Руси-Україні" [21,s.291; №192, №193].

В боротьбі проти монголо-татар, наголошував А.Амманн: "Русь-Україна стала фортецею для усієї Європи і папа римський, бачучи, довгу затяжну боротьбу Руси проти татарів, побажав об'єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Монголо-татарська загроза примусила папу римського Іннокентія IV надати багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя монголо-татар. Папа римський Іннокентій IV намагався з усіх сил здружити Русь-Україну з західно-європейськими державами після її офіційного включення до Союз Католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього Союзу. На його думку, така особиста дружба допомогла б королю Данилу скоріше інтегрувати Русь-Україну в Союз Католицьких держав і надати останніми допомогу Україні-Руси у війні проти Золотої Орди. Така невтомна праця папи римського Інокентія IV у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з Католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у

Центрально-Східній Європі держав, як Руси-України та Литви” [18,s.142, s.251, s.261].

Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Українське королівство внаслідок вступу в Союз Католицьких держав повністю забезпечило собі безпеку зі сторони західно-європейських сусідів. В цей же, час можна наголосити, україно-угорські відносини складалися так, що Угорське королівство постійно просило допомогу у союзного Українського королівства, що дозволило після 1260 року королю Данилу ще більше втручався у справи сусідніх західних держав, зокрема Польщі, Чехії та Австрії, підтримуючи свого тестя угорського короля Белу IV у боротьбі з чеським королем Пшемислом II. Сповіщаючи Папу Олександра IV про битву з угорським королем під Крестбургом, Пшемисл II згадував, що в числі союзників угорського короля був і король Руси Данило: “Danielem Russian Regem et filios eius et caeteros Ruthenorum et Tartaros ge eidem Bela IV in auxilium veneraut”. Власне, з цього часу в українсько-чеських відносинах наступає покращення, бо в числі учасників Віденського договору, що відбувся 31 березня 1261 року згадується “Chunig von Reissen” – король Руси Данило [19,№90; №5; p.120].

Після розгрому монголо-татарського темника Куремси усі 14 міст, що підкорялися монголо-татарам, перейшли під протекторат короля Руси-України. Васалами короля Данила стали також усі болоховські князі. Таким чином, наступальними зусиллями короля Данила був розчищений шлях до приєднання Київської землі. Як засвідчив літописець, що своїми походами на схід король Руси-України Данило знову злучив володіння своєї держави від Карпат до Дніпра [4,с.85-98; с.328-336; с.228-235; с.56-87].

Готуючись до нового походу в Київську землю, король Данило Романович просив допомоги у литовського короля Міндовга, який надаючи йому допомогу, писав: “Пришлю до тебе Романа з новогородцями, щоб вони пішли на Возвягль, а звідтіля на Київ”. Джерела не подають достовірних свідчень про визволення Київщини та приєднання її до Української держави, та без сумніву, що вона була включена навіть не дивлячись на контрудари темника Куремси по Луцьку і

Володимиру, які були успішно відбиті. З цього питання Руський літопис засвідчив: “Данило мав часті війни з ханом Куремсою і ніколи не боявся Куремси”. Такі успішні військово-політичні дії короля Данила, привели до повного злучення в одну адміністративну інфраструктуру Української держави в 1250-1260 роках XIII століття, що було політичною домінантою діяльності короля Данила, яка закінчилося внаслідок його смерті у 1264 році [7,с.123-137; с.118-129].

В 1264 році на український престол вступив по завіту короля Данила його син, як наслідник королівського престолу Шварн Данилович, а пізніше в 1292 році, наступний король Лев Данилович, якого всі літописні джерела Союзу Католиких держав, титулують королем Руси: “Leon Regem Ruthenorum”, “Kunic Leo von Riuzen”, читаємо у чеських та німецьких джерелах: “Chuning Leo von Russen, der sciner sipp waz”. В анонімному географічному трактаті під 1308 роком “Flos historiarum Terrae Orientis” – “Джерело історії земель Сходу”, який зберігається у французькій національній бібліотеці, записано: “Рутенія велике королівство, як з’єднується з Болгарією і Грецією, володар у ній король Лев “Cing Leo” [8,с.85-98; с.4-80; с.4-52; 20,p.120; p.210 (v.15233)].

Як наголошував дослідник В.Пашуто після смерті короля Данила: ”Шварн Данилович вважався, за суздальськими мірками, великим князем в Руси-України, його підтримував в усьому і допомагав, як васал короля, смогутній волинсько-київський князь Василько Романович. Решта князів Руси-України немов би була в тіні” [13,с.289; стб.864-869].

Після смерті Шварна Даниловича у 1271 році, Лев Данилович, який до цього часу носив титул “короля Галичини і Володимирщини” заволодів його землями, і став королем Руси-України, що відзнвчено ворожим Льву Даниловичу Волинським літописом: “А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм по Шварні”. В цей же час він переносить столицю Руси-України по розміщенні резиденції великого князя у місто Львів. Після смерті брата, князя волинсько-київського Мстислава, у 1292 році, князь Лев Данилович стає єдиновладним володарем, великим князем всієї Руси-України у 1292 році стає князь Лев, який проголошує себе королем Руси [5,с.45-52, с.76-80; с.114].

В подальшому, опираючись на існуючу адміністративну систему, Союзу Католицьких держав, Українське королівство з 1301 по 1308 роки очолив внук засновника української королівської династії, король Юрій Львович [6,с.4-52; с.193; стб.866-867].

Український академік І.П.Крип'якевич наголошував, що у Українське королівство утвердило нову західно-європейську адміністративну систему в час короля Данила, наступні визначні володарі Руси-України утверджуючи західно-європейську адміністративну систему, титулуючись королями, намалалися продовжувати та розбудовувати її в усіх регіонах Руси-України від Карпат до Дніпра [12,с.22-29; s.19-26; s.127-146].

У висновок дослідження наголосимо, що адміністративний устрій в Українській державі в час короля Данила утверджується за західно-європейським зразком внаслідок поступового зближення з країнами Центральної та Західної Європи. Утворення Українського королівства в 1253 році та його вступ у Союз Католицьких держав, прискорив утвердження адміністративних нововведеннь, що під таким кутом зору, є предметом подальшого дослідження [4,с.85-98; с.328-336; с.228-235; с.56-87].

Л і т е р а т у р а

1.Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого. – К.,1873.
Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.
2.Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностранным известиям. – К.,1873.
Дашкевич Н. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). – К.,1884.
3.Дашкевич Н. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). – К.,1884.
Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностран ным известиям. – К.,1873.
4.Ідзьо В.С. Адміністративний устрій Української держави в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2005. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Адміністративний устрій Української держави в XIII столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 – річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Адміністративний устрій в Українській державі в час короля Данила. Доба короля Данила в науці, мистецтві. Літературно. – Громадська організація “Мистецький фонд імені короля Данила”. – Львів,2008.
Ідзьо Віктор. Адміністративний устрій держави Данила Галицького під час монголо-татарського нашестя, та на передодні коронації на короля Руси-України (1240-1253). – Львів “Сполом”,2009.
5.Ідзьо Віктор. Король Руси Лев Данилович” (1292-1301). – Львів “Сполом”,2008.
Алексанров Д.Н. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в 13-14 вв. и образование Литовского государства. – М.,1994.
Полное собрание руських летописей. – М.,1962. – Т. 2.
6.Ідзьо Віктор. Король Русі Юрій І – в українській, європейській історії та державницькій традиції” (1255-1308). – Львів “Сполом”,2008.
Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.

Полное собрание руських летописей. – М.,1962. – Т. 2.
7.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Львів “Сполом “,2004.
8.Ідзьо В.С. Адміністративний устрій Української держави в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2005. – Т.VII.
Ідзьо Віктор. Король Руси Лев Данилович”(1292-1301).
– Львів “Сполом”,2008.
Віктор Ідзьо. Король Руси Юрій I – в українській, європейській історії та державницькій традиції” (1255-1308). – Львів “Сполом”,2008.
9.Ідзьо В.С. Українська держава у XIII столітті. (Українська держава часів ’’Самодержця Русі’’ Романа). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,1977. – Т.I. – №2.
10.Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава в XIII столітті (етапи політичного сходження 1205-1238). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2001. – Т.V.
11.Крип’якевич П. Галицько-Волинське князівство. – К.,1984.
12.Крип’якевич І.П. Нариси історії Львова. – Львів,1956. Dlugosz J. Opera omnia. – Cracoviae, 1863-1887.
13.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
Полное Собрание Русских Летописей. – М.,1962.
14.Полное Собрание Русских Летописей. – М.,1962.
15.Руський літопис. – К.,1989.
Полное Собрание Русских Летописей. – М.,1962.
16.Руський літопис. – К.,1989,
Пашуто В.Т. Очерки истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
17.Фроянов И.Я. Дворниченко А.Ю. Города-государства Древней Руси. – Л.,1988.
18.Amman A. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. – Roma,1936.
19.Historicis Russiae Monumentis(HRM). – Turhenev A.J. – Spb.,1841. – T.1.

SPB., 1842. – T.1.
HRM. – 1.
Oesterreichische Cronik. – Hannoverae et Lipsiae,1909.
20.Oesterreichische Reimchronik. – Hannoverae et Lipsiae, 1909.
Monumenta Germaniae Historika. – Scriptorum Hannovera, 1826-1930. – T.5.
21.Fontes Rerum Bohemicarum. – Praha,1874. – T.II.
Codex Diplomaticus et Epistolaris Morawiae, ed. A. Boczek. Olomoucti,1841. – T.III.

Політичні взаємовідносини Руси-України з Тевтонським Орденом в XIII столітті

В 1237-1238 роках князь Данило Романович волинський утверджується, як володар у двох складових частинах Руси-України після затяжної феодальної війни яка на основних її етапах набирала рис міжнародного характеру і охоплювала інтереси таких сусідніх країн, як Угорщини, Польщі, Чехії, Австрії, Литви та прибулих у Європу, та на територію Руси-України, рицарів Теватонського Ордену. У рішучій боротьбі за відновлення єдності давньоукраїнської держави князь Данило Романович повинен був завдячувати не великим українським феодалам, а торгово-ремісничій знаті міст, "мужам графським", простому населенню, яке було виразником ідеї єдності Руси-України. Власне "мужі градські" у час небезпеки надавали князю Данилу, всесторонню допомогу, формували йому військові сили [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Однак здійсненню далекоглядної політики великого князя Данила Романовича ще не судилось збутися, оскільки політична ситуація, яка склалася на західних кресах Руси-України у середині 30 років XIII століття, змусила його звернути на неї всю свою увагу. Річ в тому, що у час феодальної війни в Руси-Україні у 1202-1210 роках в Прибалтику, з благословлення папи римського і німецького імператора, було запрошено духовно-рицарський Орден мечоносців, який очолював великий магістр, що вибирався з кола найзнатніших рицарів. Як наголошує у своєму дослідженні "Перемога Данила Романовича під Дорогичином у 1238 році: аналіз джерел та реконструкція подій" вчений Т.Каляндрук: "У духовно-рицарського Ордену існував також капітул, своєрідна рицарська рада, на якій затвержувалися питаня внутрішньої та зовнішньої політики. У першій половині XIII століття духовно-рицарський Орден здійснив військові кампанії у литовські та пруські землі, що привело до консолідації у XIII столітті литовських племен в Литовське князівство, якому вдалося відбити наступальний порив

тевтонських рицарів. У 30 роках XIII століття мазовецький князь Конрад і Тевтонський Орден уклали союз, за яким Тевтонський Орден повинен був захищати Польщу від нападів литовських і пруських князів, які нападали на польські землі, зокрема межуючу з ними, Мазовію та Куявію. Запросивши рицарів Тевтонського Ордену, Мазовецький князь Конрад, що раніше підтримував дружні стосунки з великим князем Данилом воював з ним проти литовців, у час феодальної війни в Руси-Україні, розірвав з ним союзну угоду і не маючи підтримки з Руси-України, найбільше з усіх польських князів постраждав від нападів Литовського князівства. Користуючись тими обставинами, що у 30-х роках XIII століття князь Данило Романович зосередив усю свою увагу і зусилля на відновленні свої влади в Галичині і спробах поширити свій вплив на Київське князівство, князь Конрад Мазовецький запросив собі на допомогу проти литовських князів рицарів Тевтонського Ордену, які з Палестини переселились в Європу і спочатку зупинилися в Сілезії та Німеччині, а потім, з дозволу угорського короля Андрія II, у Семиградді, де зобов'язались захищати Угорську державу від половців. Однак в Семиградді рицарі Тевтонського Ордену стали настільки агресивними проти місцевих підданих короля, що угорський король Андрій II з великою ганьбою вигнав хрестоносців з своєї країни незважаючи на протест папи римського. Гіркий досвід угорського короля Андрія II однак не навчив нічому польського князя Конрада мазовецького, який за порадою папи римського та католицького духовенства запросив рицарів Тевтонського Ордену до Мазовецького князівства. Утвердившись в Мазовії, та на суміжних з нею землях, рицарі Тевтонського Ордену, з мазовецького плацдарму, починають завоювання Литви, Прусії, Ятвягії та ряду регіонів Прибалтики. Захоплений успіхами тевтонців і розуміючи, що він не зможе утримати порубіжних територій Руси-України, мазовецький князь Конрад передає рицарям Тевтонського Ордену у 1236 році, захоплений у час феодальної війни в Руси-Україні, багатий торгово-ремісничий центр Дорогичин. До нашого часу дійшло не лише коротке повідомлення Руського літопису XIII століття про військову кампанію князя

Данила у Дорогичинську землю, але й свідчення у польських хроніках, з яких стає відомо, що у 1236 році: Конрад Мазовецький нагородив загін мечоносців, що був у нього на службі, містом Дорогичином, який віддав їм для захисту своїх володінь від Литви" [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Із свідчень Руського літопису XIII століття знаємо, що Дорогочинська, як і Берестейська земля завжди входила до складу Волині і здавна були важливими транзитними торговими центрами, своєрідними торговими вортами Руси-України на заході. Надання князем Конрадом мазовецьким рицарям частки Волиської землі викликало незадоволення великого князя Данила. Тому справедливі слова князя Данила висловлені Руським літописом XIII століття: "не гоже крижовникам тримати нашу отчину, і пішов на них з великою силою", закономірно висловлюють стремління князя Данила, об'єднати навколо свого правління усі міста Волинського князівства. Іноземні та вітчизняні джерела свідчать, що князь Данило штурмом оволодів Дорогочином і взяв в полон одного з членів капітулу Тевтонського Ордена, магістра Бруно, з усіма його рицарями. Сам похід на Дорогичин був організований блискуче, князь Данило спеціально перед тим, як виступити проти рицарів Тевтонського Ордену розпустив слухи, що він збирається в похід на ятвягів, щоб приспати пильність рицарів, що отаборились у Дорогичині, оскільки облога і штурм добре укріпленого міста, де сиділи добре озброєні воїни-рицарі, було не легко взяти. За свідченням джерел, військо великого князя Данила оволоділо містом навальним штурмом, а це значить, що князь Данило Романович добре готував військо до штурму міста Дорогичина. Можна припустити, що князь Данило Галицький для взяття Дорогичина застосовував облогову техніку: пороки, каменемети, тарани, важкі самостріли, перекидні містки, приставні драбини, інакше не можливо було так легко оволодіти добре укріплене рицарями місто [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Що стосується Ордену Тамплієрів, латинська назва: "tampl-храм", як наголошує дослідник Т.Каляндрук, то він

виник у Палестині в 1118 році під час Хрестових походів. В 1099 році під час ІІІ Хрестового походу європейські рицарі захопили місто Єрусалим і створили там Єрусалимське королівство. Але на цьому війна з “невірними” не закінчилася. Тому для охорони Святої Землі, Гробу Господнього і паломників від невірних на шляху від побережжя до Єрусалиму був створений рицарський Орден Тамплієрів. Свою другу назву “Соломоничі” він отримав від того, що король Єрусалиму віддав у їхнє розпорядження ціле крило в колишньому храмі Соломона. Через два століття цей орден перетворився у могутню таємну військову організацію, яка базувалася на власних законах, мала свою армію і флот, земельні володіння, фінанси, поліцію та суд і проводила незалежну зовнішню політику. Маючи свої командорства у багатьох державах, тамплієри не підпадали під юрисдикцію тих держав, на території яких знаходились їх командорства. Вся Європа була обплутана густою мережею орденських організацій. Сила і могутність тамплієрів стали настільки великими, що вони почали диктувати свою волю європейським монархам і навіть папі римському. Такий стан справ зрештою викликав велике занепокоєння як у європейських володарів, котрі побачили в ордені велику небезпеку для своєї влади (більшість королів Європи змушені були позичати в ордену гроші під відсотки, внаслідок чого заборгували йому значні суми), так і у Римської Церкви, що виявила в ордені наявність єретичних ідей і вчень. Тому в 1307 році папа римський Климент V звинуватив тамплієрів у єресі, внаслідок чого орден був оголошений поза законом. Його керівники, на чолі з великим магістром Жаном де Моле були схоплені французьким королем Філіпом IV Красивим і страчені, а володіння ордену конфісковано. Але історія рицарів храму на цьому не закінчилась [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Від Ордену тамплієрів, наголошує дослідник Т.Каляндрук, ведуть свій родовід могутні таємні товариства, серед яких франкомасони, ілюмінанти, ротаріанці та інші. Деякі з цих організацій діють і сьогодні, тому не дивно, що про перемогу князя Данила Романовича над тамплієрами намагаються не

згадувати, чи видавати її за перемогу над “тевтонцями”, “німецькими рицарями”, “добжинськими братами” і т. д.”. Слід сказати, що Тевтонський Орден (Орден святої Марії Тевтонської) був заснований за допомогою і на засадах Ордену Тамплієрів. Вони ж заснували й інший Орден – Лівонський або Меченосців (їхньою емблемою був червоний хрест тамплієрів, до якого лише додали червоний меч). Є свідчення, що тамплієри керували і створенням на базі Тевтонського і Лівонського орденів особливого державного утворення “Ordenstaat”. Саме тут вони планували створити власну державу від Балтійського до Чорного моря, яка була б незалежною і в адміністративних, і в релігійних питаннях. Плацдармом для цього слугували Угорщина і Польща, де вже існували тамплієрські командорства. Так у Словаччині “червоні монахи” так називали тоді тамплієрів, збудували замок Лікава коло міста Ружомберок на вершині високої гори з масиву Малий Хоч котрий став їхнім форпостом в Угорщині, а у Польщі тамплієри створили ще одну свою філію - маріонетковий орден Добжинських братів, що керувався тамплієрським статутом. Цей план почав реалізовуватися у 1235 році, коли папа римський Григорій IX своєю буллою об’єднав ордени Добжинців і Меченосців з Тевтонським Орденом. Саме в цьому році польський князь Конрад Мазовецький підступом захопив волинські землі між ріками Нуром і Західним Бугом, зокремамісто Дорогичин, важливий стратегічний центр, що сполучав торговельні артерії європейських держав і Руси, а також Балтійський і Чорноморський регіони. Не маючи змоги утримати ці землі в покорі, в 1237 році Конрад Мазовецький передає їх у володіння начебто Добжинським братам (яких було всього лише, аж 14 братів-рицарів), а насправді це були рицарі Ордену Тамплієрів. Перспектива створення тамплієрами своєї держави на захоплених землях “язичників” та “схизматиків” ставала реальністю. І раптом, пишуть історики, тамплієри втратили до цієї ідеї інтерес. А для пояснення несподіваної втрати інтересу історики подають не дуже переконливу версію, про надмірну суворість клімату Східної Європи, розпещеність і розніженість рицарів Тевтонського

Ордену (це про тих, які відзначалися своєю суворістю та невибагливістю).

В Прибалтиці для них клімат був сприятливий, а на Волині та Галичині занадто холодно? Справжньою ж причиною були аж ніяк не суворі природні умови, а, швидше, занадто гострі мечі українських воїнів Данила Галицького. Князь Данило Галицький, який прекрасно розумів небезпеку появи на своїх землях хрестоносців, організував блискавичний похід, класичний з усіх правил військового мистецтва. На початку весни руські війська спішним маршем пішли до Берестя (нинішній Брест). Звідти вони мали йти начебто “на ятвягів”. За допомогою цих чуток Данилові вдалося приспати пильність хрестоносців і він несподівано з’явився під мурами Дорогичина. Князь Данило з метою дезінформації противника почав похід ніби то йдучи на ятвягів. Це тим більше виключає перевезення з собою великих облогових машин, котрі в боях проти диких ятвязьких племен в дрімучих лісах і болотах Берестейщини були абсолютно не потрібні і моментально б відкрили ворожій розвідці (а вона в рицарів була на дуже високому рівні) таємну мету походу князя Данила Галицького. Несподівано ввірватись у місто гарнізон котрого перебував в умовах підвищеної бойової готовності (адже хрестоносці тільки недавно разом з поляками відбили його від русичів), також було складно. Данилові Галицькому залишалось одне, хитрістю виманити рицарів в поле розбити їх і на їх плечах ввірватися в місто. В середньовіччі це був типовий прийом ведення війни. Для цього він, як завжди в таких випадках, послав наперед частину своєї регулярної піхоти (знаменитих літописних “пішців” озброєних і вишколених на зразок грецької фаланги) підсилених кінними і пішими стрільцями. Хрестоносці, бачачи нечисленність піхоти, котру вони ніколи і військом не вважали (адже рицарі билися переважно верхи), на чолі з магістром Бруно кинулись у навальний наступ, але несподівано були зупинені стіною списів. Битися з вишколеною фалангою важко озброєних руських воїнів було не так легко як з погано озброєними і не дисциплінованими загонами ятвязьких і литовських племен. Тим паче, що князь Данило завжди прикривав важко озброєних піхотинців загонами стрільців з

луків котрі в бою накривали ворога градом стріл. Це був так званий знаменитий “руський бій” котрий згідно літопису викликав захоплення навіть у ворогів князя Данила Галицького, зокрема у князя Конрада мазовецького. Тим часом з боків і тилу на хрестоносців вдарили кіннота й решта піхоти князя Данила, які були у засідці. Така тактика як свідчать дослідники був улюбленим прийомом князя Данила Романовича яка приносила йому перемогу у багатьох битвах. Удар важко озброєної руської кінноти став для рицарів фатальним. Хрестоносці були наголову розбиті і в паніці кинулись утікати. На їх плечах русичі увірвались в Дорогичин. Звичайно що русинське населення Дорогичина котре було жорстоко поневолене хрестоносцями (адже Дорогичин як ми вже згадували був здавна волинською отчиною князя Данила) також включилося в битву громлячи рицарську залогу в самому місті. Розгром рицарського війська був повний. Всі уцілілі рицарі на чолі з самим магістром Бруно потрапили в полон. Ця перемога князя Данила Галицького, завдала відчутного удару по планах наступу хрестоносців на Схід і стала початком кінця існування рицарських орденів у Східній Європі. Розгром завданий рицарям Тевтонського Ордену під Дорогичином був настільки разючим, що вони більше ніколи не нападали на прикордонні землі Української держави, по крайній мірі джерела про такі напади рицарів Тевтонського Ордену нічого не розповідають.Розгром рицарів Тевтонського Ордену під Дорогичином, поклав початок до повного злучення усіх земель Галичини та Волині у кінці 1237 року, що дало можливість князю Данилу Романовичу розпочати на початку 1238 року боротьбу за повне утвердження свого володарювання в усій Руси-Україні. В цей же час князь Данило утвердився і в стародавній столиці Української держави місті Київі та в усій Київській землі, як володар всієї Української держави. Отже в середині XIII століття Українська держава, в подальшому Руське королівство виступає на міжнародній європейській арені як збалансована та могутня політична сила, що стає особливо очевидним в 50-60 роках XIII століття [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Це був не простий період українсько-польських, українсько-угорських, українсько-литовських, українсько-чеських політичних взаємин. Однак особливо цікавими є взаємовідносини Руського королівства з Тевтонським Орденом [6,с.145].

В 50-60 роках XIII століття Руське королівство, після прийняття великим князем Руси-України Данилом, королівського титулу у 1253 році в Дорогичині, ввійшло в Союз Католицьких держав, що зближувало його позиції з католицьким заходом і зокрема з Тевтонським Орденом [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

За таких обставин встановились досить дружні взаємовідносини з Тевтонським Орденом, оскільки в цей же час Руський літопис засвідчує досить напружені політичні відносини Руського королівства з Ятвяжським князівством [5,с.28-32], одночасно наголошуючи, що особливо дружніми стали відносини Руського королівства з Католицькою Церквою та Союзом Католицьких держав. За допомогою Католицької Церкви Руське королівство розпочало вирішення "Ятвяжського питання" де претендентом на частину Ятвяжських земель був і Тевтонський Орден [6,с.145].

Вторгнення Тевтонського Ордену в Північну Європу в 30-тих роках XIII століття, в час феодальної війни в Руси-Україні, внесло стратегічні зміни і в Східній Європі. В цей час Тевтонський Орден частково заволодів і прикордонними Волинськими містами. Однак успішний похід на Дорогичин, наголошує дослідник Т.Каляндрук, припинив просування Тевтонського Ордену на територію Руси-України [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

В цей час після просування монголо-татарських військ на схід Європи стало причиною налагодження політичних відносин Руси-України з Польщею, Угорщиною, Чехією, Литовським князівством [5,с.28-32; с.304-316].

Як відомо, після розгрому моноло-татарами Руси-України в січні-березні 1241 року, 9 квітня 1241 року, Польща на чолі з великим краківським князем Генріхом Благочестивим та всіма рицарями-хрестоносцями на чолі з великим магістром

Тевтонського Ордена, Поппо фон Остерном, рицарями із Сілезії та Моравії, зібрались біля міста Лігніци, де вирішили дати бій монголо-татарам. 9 квітня 1241 року біля міста Лігніци сталася кровопролитна битва наслідок якої для поляків та хрестоносців був трагічний, поляки і хрестоносці були наголову розгромлені монголо-татарами, які як свідчать монгольські джерела, відправили в Монголію у ставку імператора Угедея дев'ять мішків з правими вухами в знак могутності своєї зброї в європейській кампанії. Отже в 1241 році Русь-Україна, Польща та Тевтонськаий Орден були повністю розгромлені монголо-татарами, власне все це спонукало ці європейьскі держави до подальшого військово-політичного [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Внаслодок розгрому всіх військ Тевтонського Ордену монголо-тарарами, у Польщі під містом Лігніца, великий магістр Тевтонського Ордену попросив у Папи Римського військову допомогу для приборкання повсталих прусів, які раптово вдарили на землі Тевтонського Ордену. З метою зміцнити позиції Тевтонського Ордену, по завданню Папи Інокентія в Прибалтику на допомогу хрестоносцям, відправився з усім своїм військом чеський король Пшемислав II. Тевтонський Орден в Прибалтиці після розгрому усього його війська монголо-татарами під Лігніцею з 1241 по 1253 роки знаходився в досить тяжкому становищі. В кінці 1253 року вармінський єпископ Ансельм знаходився в Моравії, де проводив з приводу тяжкого становища Тевтонського Ордена довготривалі переговори з єпископом Оломоуцьким. Приїзджав в Прагу до чеського короля Пшемисла II з проханням про військову допомогу у 1254 році і великий магістр Тевтонського Ордену Поппо фон Остерн. В результаті широкомаштабних переговорів був організований похід могутнього чеського короля Пшемисла II разом з маркграфом Брандебурським Отоном III у Прусію, який розгромом прусів, закріпив становище Тевтонського Ордена у Прибалтиці [11,с.260].

В цей час, внаслідок монголо-татарського погрому у 40-ві роки XIII століття Русь-Україна, від західних меж до східних була оточена католицькими сусідами. Зміцнення позицій

Тевтонського Ордену в Пруській землі замкнуло ланцюг навколо Руси-України, католицьких сусідів, що надзвичайно активізувало політику Римської церкви по відношенню до Руси-України. Римська церква бачучи набираючу могутність Руси-України в особі папи римського Іннокентія IV, встановила особливі стосунки з володарем Української держави, великим князем Данилом. Особливо і папа римський Іннокентій IV і володар Руси-України, великий князь Данило, проявили політичну зрілість до здійснення союзу і вступу Русі-України в Союз Католицьких держав у 1245-1254 роках. Папа римський Іннокентій IV почав виношувати плани включення Руси-України в Союз Католицьких держав і утворення Унії з Православною Церквою. Обидві сторони почали готуватися до переговорів. Сусідні держави: Польща, Угорщина, Чехія і особливо Тевтонський Орден прийняли у зближенні позицій Руси-України і Римської церкви найактивнішу участь. До скорішого зближення позицій Римської церкви і Руси-України і вступу останньої в Союз Католицьких держав підштовхувала і нависша над Європою загроза нового монголо-татарського нашестя [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Як видно з історичних відносин Римської церкви і Руси-України в 30-тих роках XIII століття місіонери Католицької Церкви прибули в Русь-Україну із Польщі, Угорщини, Прусії з метою облаштування католицьких єпископій та схилення духовенства Української Православної Церкви та державних діячів Української держави до Унії з Римською Церквою [12,s.10].

В 40-вих роках XIII століття папа римський Іннокентій IV все більше клопочеться про захист Руси-України від монголо-татар. Він уже не через місіонерів, а особисто вступає в переговори з великим князем Руси-України Данилом Романовичем, духовенством Української Православної Церкви. Як наголошував у свої буллах, направлених до “короля Руси Данила”, папа римський Іннокентій IV: “вступивша в Союз Католицьких держав Русь-Україна отримає військову допомогу в боротьбі проти монголо-татар від таких держав як: Польща, Угорщина,

Чехія, Австрія”. В кінці 40-вих років папа римський Іннокентій IV у буллах наголошував: ”що Русь-Україну траба захищати і за участю Тевтонського Ордену” [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

У своїх буллах-зверненнях до католицьких держав, папа римський Іннокентій IV просив їх про надання військової допомоги Руському королю Данилу у випадку нападу на нього військ Золотої Орди” [8,с.59-76].

В настіпній буллі папа римський Іннокентій IV сповіщав: “що направляє в Русь-Україну архієпископа Пруського, Альберта, легатом, для виправлення “помилок грецької віри”, і просить підтримувати його в цьому. Легат Альберт, що прибув із Прусії, повинен був також допомагати королю Руси Данилу порадами в татарських справах” [13,№65].

Однак, як бачимо з папських булл, папа римський Іннокентій IV піклувався виключно релігійними питаннями, у зв’язку з якими, він доручив легату, архієпископу Пруському Альберту: “виправляти грецькі помилки віри і настановляти єпископів в Руси-Україні”. Папа римський Іннокентій IV також доручив легату архієпископу Пруському Альберту: ”реформувати Руську християнську Церкву за Католицькою інфраструктурою християнської віри” [13,№66], однак, як наголошують джерела, допоки легат, архієпископ Пруський Альберт прибув в Русь-Україну, із Прусії, з Тевтонського Ордену, посольство великого князя Данила Романовича виїхало в квітні 1247 року до папи римського Іннокентія IV в Ліон на переговори і прибуло туди через два місяці, тобто в червні 1247 року. Очолив посольство ігумен монастиря гори Святого Данила, Григорій. Внаслідок укладення всеоб’ємлюючого договору, папа римський Іннокентій IV доручив легату Пруському архієпископу Альберту: “їхати в Русь-Україну і прийняти присягу від короля Руси, князів та бояр на вірність Римській церкві, оголосити в усіх землях Руси-України: Акт про унію Церков” [13,№72].

Папа римський Іннокентій IV дав легату Пруському архієпископу Альберту і послам ряд других вказівок згідно яких можна вважати: ”Унію червня 1247 року реально здійсненим фактом” [13,№40, №70, №71, №73].

Як бачимо з сукупності проаналізованих джерел зі своєї сторони великий князь Руси-України Данило Романович, внаслідок переговорів з головою Союзу Католицьких держав, папою римським Іннокентієм IV та його легатом Пруським архієпископом Альбертом, який одночасно представляв і Тевтонський Орден, зумів досягнути ряд політичних вигод. Поширеня на Русь-Україну чи вже "Руське королівство опіки престолу святого Петра" включення Української держави в Союз Католицьких держав, "Проголошення папою римським Іннокентієм IV великого князя Данила – королем усієї Руси", означало також визнання папою римським Іннокентієм IV завоювань Руси-України на Сході, зокрема ятвязьських і литовських земель, на які Русь-Україна не мала права і на які притендували польські князі та Тевтонський Орден [13,№69].

В цей же час папа римський Інокентій IV в 1248 р. направляє свої булли 22, 23, 24 січня світлому королю Данилу Галицькому і магістру Тевтонського Ордену Генріху Фон Вейде (1247-1248 рр.) в яких складає одне прохання: "Негано повідомити про наближення монголо-татарських полчищ" [11,s.43-44].

У буллі до світлого короля Руси Данила, папа римський Іннокентій IV наголошував: "Просимо Світлість твою, умоляємо і посилено просимо, як тільки стане тобі відомо, що полчища татар рухаються на християнський світ, щоб ти поспів би повідомити про це боголюбивих дітей, братів дому Тевтонського в Прусії, щоб як тільки через них братів дійде це до нашого відома ми могли би подумати, як з божою допомогою цим татарам дати мужній відпір" [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Таким чином за посередництвом папи римського Іннокентія IV Тевтонський Орден перетворювався на союзника та посередника у стосунках голови Союзу Католицьких держав папи римського Іннокентія IV з Руссю-Україною. Папа римський Іннокентій IV особисто попереджував магістра Тевтонського Ордена Генріха фон Вейде про можливість поступлення свідчень про монголо-татар від руського короля Данила [1,с.96-105].

Так за безпосередньою участю Тевтонського Ордену, зокрема легата папи римського, Пруського архієпископа Альберта, володар Руси-України Данило отримав пропозицію від папи римського Іннокентія IV у вступ в Союз Католицьких держав. Легат папи, Пруський архієпископ Альберт в травні 1246 року, прибувши з Тевтонського Ордену, назвав від імені папи римського Іннокентія IV, великого князя Руси-України Данила – королем Руси. Папа римський Іннокентій IV брав Руське королівство під захист меча святого Перта: “Regi Russic illustri, Jnnokentus Episcopus, servus servorum Dei. Cumte as regnum tuum utpote plantationem novellam, proponamus tuas guantum cum Deo possumus favorabiciter exandimus. Tus Itague supplicationibus inclinati, personamet Regnum predictumsub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergoomnino liominum liceat hane paginamnonstre protectionis infringere vel ci ausu temtrario contraire. Si guis autem hos attemptare presumserit, indignationes Deiomnipotentis, beatorum Petri et Pauli apostolorum eius et nostram se noverit incursurum. Datum Lugdum V. Nonas Maii anno terrio (1246)” [13,№61, №63,F.1,pag.56].

Що стосується двосторонніх відносин Руси-України та Римської Церкви то “Світлий король Руси” Данило давно бачив загрозу зі сторони монголо-татар і вів з цього приводу, з папою римським Іннокентієм IV, активні переговори. Він совісно віднісся до прохань папи Іннокентія IV і в проміжку часу між 1248-1253 роками подавав інформацію Римській Церкві, через Тевтонський Орден, про наближення монголо-татар, що відзначено в зверненні папи римського Іннокентія IV до “християн Східної Європи” [2,с.12-15].

Так у зверненні папи римського Іннокентія IV від 14 травня 1253 року говориться, що про нашестя татар йому стало відомо із “послання христолюбивого сина нашого, світлого короля Руси Данила”. Внаслідок цих послань папа римський Іннокентій IV закликав християн: ”Богемії, Моравії, Сербії, Помор’я відгукнутися на призив “світлого короля Руси, христолюбивого сина нашого” і виступити христовим походом проти азіатского ворога”. Папа римський Іннокентій

IV обіцяв “відпущення гріхів і наділення такими же привілеями, які даються ідущим в Єрусалим…” [3,с.136-181].

В наступному році після звернення папи римського Іннокентія IV до католицького світу про організацію христового походу проти татар в 1254 році, Русь-Україна офіційно вступила в Союз Католицьких держав. В цей час в короля Данила Галицького з’явилась надія, що Русь-Україна з ближніми католицькими сусідами спільно виступить війною проти монголо-татар. Предтечею такого хрестового рушення і водночас зближення з своїми католицькими союзниками мав стати трьохсторонній союз Руського, Польського королівств з Тевтонським Орденеоном. Характерно, що цей союзний договір в першу чергу був укладений проти до Золотої Орди та Ятвязького князівства [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Як бачимо і сукупності проаналізованих історичних джерел, Тевтонський Орден до укладення союзного договору діяв проти Ятвязького князівства самостійно, оскільки отримав дозвіл від імператора і папи римського Іннокентія IV на колонізацію всіх Ятвязьких земель, що видно із Золотої булли 1226 року імператора Фрідріха II і булли 1234 року папи римського Григорія IX. До цього часу головними притендентами на Ятвязькі землі були Русь-Україна та Польща. Що стосується Руси-України то перші літописні згадки про походи великого київського князя Володимира на ятвягів відносяться до 983 року [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Таким чином до завоювання Ятвязьких земель Тевтонським Орденом у нього притенденти вже були. Однак ми бачимо, що самостійно Тевтонський Орден не міг завоювати Ятвязьке князівство, яке в цей час перебувало в союзних відносинах з Золотою Ордою, тому бачучи загрозу від монголо-татар через функціонування в сусідстві їх ятвязького союзника, Тевтонський Орден теж вирішив укласти союзний договір з притендентами і водночас союзниками по антитатарській коаліції [6,с.145-147].

До такого троїстого союзу Руського королівства, Польского королівства та Тевтонського Ордену проти союзного з монголо-татарами, Ятвязького князівства, спонукав папа римський Інокентій IV [3,с.136-181].

Про договір між Тевтонським Орденом, королем Руси Данилом та Мазовецьким князем Земовитом нам розповідає грамота віце-магістра Тевтонського Ордену Прусії Бурхарда фон Хорнхаузена (магістр в 1255-1257 рр.). Грамота в середині XIX століття зберігалася в Польщі в Кракові в бібліотеці князів Чорторийських. Грамота є оригіналом. В неї збереглися шнури від печаток. Текст її зберігся повністю. Мова грамоти латинська. Одже подаємо її вперше в перекладі з латинськоїй на українську.

Латинська: “In nomine domini nostri Jesu Christi Amen. Fr [ater] Burchardus de Hornhusen vicepreceptor fratrum domus Theutonice in Pruscia, [universis Christi] fidelibus presens scriptum inspecturis presentibus et futuris salutem in domino sempiternam. Noverit universitas vestra guod nos de fra [trum nostrorum consilio et con] sensu,excellenti viro Danieli primo rege Ruthenorum et illustri principi Szamovito duci Mazowie et corum liberis terciam partem [terrae Jatwezenorum] christiano nommini subiugandam, pro eo, ut, guocienscumgue a nobis re [guirerentur contra] eandem gentem barbaram, et guamlibet aliam, fidem christianam inpugnantem, eorum nibis personale prestent auxilium et iuvamen.

Guod si ex [aliguo] casu prepediti forsitan facere non poterint absgue dolo, eorum inpotentiam vel absentiam suppleant per suorum hominum missionet acsi exhibent presentiam personalemm. Et guia discidii seminator odit concordiam hominum, ut fructus concordie depereant et odum inter homines generetur, pro cocordia inperpetuum inter nosobtinenda cum predictis nobilibus convenimus in hans farmam: ut nobis non solum assistant contra predictas gentes christiani nominus inimicas, verum eciam contra guemlibet vel guos libet cuiscumgue professionis et conditionis iuxta predictum modum impertiantur auxilium et iuvamen. Etnos versa vice predictis nobilibus prestabimus auxilium et iuvamen, contra guos suum nobis iuvamen prestiterint, guousgue mall retenta vel violenter, contra guos suum nobis iuvamen prestiterint, guousgue

malereten ta vel violenter allata restituerint vel amicabili compositione non satisfecerint; nec cum invasoribus aliguo modo concorda bitum, nisi premissa omnia compleantur. Adicimus etiam, guod si predictis nobilibus aligua dw [erre imminuerit, et] si de nostris hominibus aligui ad eos declinaverint pro salario obseguium prestaturi, ipsos non impediemus nec ad nos redire [faciamus] guosgue gwerra sopitafuerit inchoata, et ab omni impeticione, gue contra ipsos moveri posset ratione predicte gwerre fuerint [libere et exempti.Gui]cumgue autem predicte compactionis seu compositionis vilator extiterit, omni iure prenotatoprivetur. Pro hiis autem [omnibus et sin] gulis obsevandis imperpetuum presens scriptum sigillo ven [erabilis] Patris nostri Andree episcopi Plocensis ecelesio et [supradictorum print] cipum fecipum communiri. Datum in Rathzens anno gratic Millesimo ducentesimo guarto, Octauo Kalendas" [15,№III, №30; №I/1, №298].

Українська: "Во ім'я Господа нашого Ісуса Христа амінь. Брат Бурхарт фон Хорхаузен, віце-магістр братів дому Тевтонського в Прусії, всім християнам, які побачуть написане тут, як і нині живучі, так і наступникам, бажає вічного спасіння в Господі. Нехай буде відомо всім вам, що ми за радою і згодою братів наших, великій людині, Данилу, першому королю Руси, і світлому князю Семовиту, князю мазовецькому і їх дітям третю частину Ятвязької землі, яку належить підчинити імені Христа, з усіми правами і владою світською даруємо у вічне володіння. За це всякий раз нам буде потрібна допомога проти цього варварського народу, або проти любого другого, що воюватиме проти віри Христової, щоб вони надали нам свою допомогу та сприяння. Якщо по якійсь причині, вони, не дай Бог, не зможуть цього зробити за обставин невистарчання чи відсутності військової сили, то нехай поповнять своїми людьми, а якщо стане необхідно, приймуть особисту участь і оскільки сіяч зла намагаючись згубити плоди згоди і робить все, щоби виникла ненависть між людьми, та щоби досягнути вічної злагоди між нами, ми договорились з уповноваженими особами таким чином, що би вон не тільки помагали нам проти вищеупомянутих язичників, ворогів імені Христа, але й проти кого би то не було, любого фаху і положення, згідно

вищеозначеного, постійно надавати допомогу. А ми всвою чергу вищезгаданим особам дамо допомогу проти тих, в бортьбі з кем вони допомагатимуть нам, до тих пір, допоки ці вороги не належаче, чи силою відібране не віддадуть і не підуть на дружнє примирення. І ми з своєї сторони не будем вступати в ніякі згоди з загарбниками, допоки не буде виконано все вищенаписане. Добавимо також, що якщо вищеупомянутим сторонам буде загрожувати війна і якщо хтось із наших людей прийде до них, щоби отримувати платню за службу, ми не будемо їм забороняти, і не дозволимо, щоби вони повернулися до нас, допоки не закінчиться почавшася війна; і ми знімаємо з них всі звинувачення, які можуть бути порушені проти них у зв'язку з участю в цій війні. Якщо же хто-небуть порушить вищенаписаний договір, то буде лишений всіх означених прав. А щоб це вічно виконувалось і всі ми і кожним, дійсну грамоту ми скріпили печаткою велимишановного отця нашого Андрія, єпископа Плоцької церкви і нашої і вищезгаданого короля і князя Писано в Раченжі в рік благодаті 1254, восьмій календі…" [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Дальше дата складання грамоти обривається, однак більшість дослідників вважають, що вона була складена в Раченжі у 24-25 грудня 1254 рокці. На нашу думку, сам король Данило в укладанні договору участі не брав, очевидно, що це був хтось з його васалів, можливо, князь Лев, оскільки в кінці згадуються наявні при підписанні принци (князі). Однак із грамоти стає ясно, що укладено трьохсторонній договір між Тевтонським Орденом, Польщею (Мазовією) та Руським королівством [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53; 15,№III, №30; №I/1, №298].

Як бачимо із ходу історичних подій ініціатива союзного договору належала Тевтонському Ордену. Керівництво Тевтонського Ордену розуміло своє шатке становище в Прусії, коли одночасно складалась загроза як від монголо-татар так і від їх союзників, ятвягів. В цей же час самостійно завоювати Ятвязьке князівство Тевтонський Орден не міг,

тому він був готовий на любу допомогу проти ятвягів [14,s.41].

Як бачимо із договору за таких обставин Тевтонський Орден віддавав частину Ятвязької землі “великому чоловіку першому королю Руси Данилу”, другу князю Мазовецькому Земовиту. В цей же час Тевтонський Орден наполягає в союзників на надання йому військової допомоги і як бачимо з грамоти дуже надіявся на військову допомогу короля Руси [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53; 15,№III, №30; №I/1, №298].

Укладення володарем Руського королівства, королем Данилом союзного договору з Польщею та Тевтонським Орденом теж мали свої причини. Цим договором король Данило зміцнював своє становище на глибокому заході Руського королівства, куди у місто Холм збирався перенести свою столицю. Водночас після булл папи римського Іннокентія IV та союзу з Тевтонським Орденом та Польщею реально розпочалась організовуватись антитатарська військово-політична коаліція [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Цей союз забезпечував недоторканість кордонів Руського королівства з півночі та заходу. В союзі був зацікавлений і краківський князь Болеслав Кривоустий, який теж розраховував на частку в Ятвязькій землі, що заставило його брати участь в коаліції і робити походи проти ятвягів [12,s.8].

Вибір союзників Тевтонським Орденом теж був не невипадковий. В 1248 році великий князь Данило Романович видав свою дочку Предславу за мазовецького князя Земовита чим укріпив укранського-польський союз [10,s.313-320]. Цей союз був дієвим в Європі і витримав монголо-татарське нашестя. Ще раніше батько Земовита, князь Конрад Мазовецький дав притулок великому князю Данилу і його двору в Польщі, що могло бути сприйняте Золотою Ордою за ворожу діяльність, оскільки і зараз у 1254 році Руське королівство, та король Данило Романович міцно тримався союзу з Польщею [9,s.23-45].

Розуміючи претензії Руського королівства і Польщі на Ятвязьке князівсотво, особливо після вступу Руського королівства в Союз Католицьких держав, Тевтонський Орден, який хоча і мав всі виключні права на Ятвязькі землі від імператора Фрідріха II і папи римського Григорія IX, однак змушений був рахуватися з україно-польським союзом особливо на передодні нового монголо-татарського нашестя, про яке вже ходили чутки [12,s.8].

Вступ до цього союзу краківського князя Болеслава Кривоустого може говорити про якусь дієвість папських булл [14,с.41], однак краківський князь Болеслав бажав сам покорити язичників не опираючись ні на Руське королівство ні на Тевтонський Орден, хоча союз з останніми, очевидно проти монголо-татат, краківський князь Болеслав бажав про всяк випадок зберігати [12,s.10].

За таких обставин Руське королівство розпочало завойовувати свою частину Ятвязької землі. Джерела згадують нам походи військ Руського королівства в Ятвязьку землю в 1252, 1254, 1255-1256, що привело до підчинення Ятвязької землі королем Руси Данилом. За таких обставин король Данило негайно оповістив своїх польських і тевтонських союзників, що: “данину ятвяги платять королю Данилу” [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Після 1256 року свідчень про походи на ятвягів Руського королівства у літописах немає, що може говорити, що договір з Тевтонським Орденом відносно Ятвязької землі був використаний Руським королівством повністю [2,с.12-15].

Таким чином ми бачимо, що володар Руського королівства, король Данило, внаслідок вступу в 1253-1254 роках в Союз Католицьких держав вів з своїми західними союзниками досить розумну політику. Участь в союзному договорі Руського королівства з Тевтонським Орденом і Польщею було справою далекоглядною і продуманою. Сам договір та союз немов би підкріплював булли папи римського Інокентія IV про необхідність надання допомоги королю Руси Данилу. Він реально визначав перспективу майбутнього хрестового походу проти монголо-татар. Як бачимо в союзному договорі було визначено, що союзні держави

Руське королівство, Польське королівство, Тевтонський Орден повинні: “надавати допомогу один одному проти язичників і проти кого небудь любого положення”. Власне в цьому пункті було скрито взаємодопомогу у війні проти монголо-татар, власне в першу чергу цього від папи римського Іннокентія IV, бажав король Руси Данило і з цією метою папою римським Іннокентій IV у буллах: ”виголошувалась військова підтримка Союзом Католицьких держав, Руського королівства, у війні з монголо-татарами” [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Цей договір схиляв до союзу і Литовське королівство, як зазначено джерелами, перший литовський король Міндовг давно шукав союзу з Тевтонським Орденом, а отже в цей час король Данило намагався залучити до союзу проти монголо-татар і Литву [6,с.151].

Що стосується проблеми взаємовідносин короля Данила з Тевтонським Орденом, то чернівецький вчений О.Масан у статті “Король Данило і Німецький Орден: проблема взаємин” так визачив напрямов вичення цієї проблеми: “Угоди короля Данила з Німецьким Орденом в головному концентрується на Раченжському договорі 1254 року щодо поділу ятвязьких земель. Унікальність цього історичного джерела полягає в тому, що, по-перше, це єдиний оригінал політичної угоди Данила Романовича, який зберігся і тому не викликає сумнівів щодо автентичності її тексту, і, по-друге, він містить цікаву вказівку на королівський титул правителя Руської держави. У контексті документу цю вказівку слід розглядати як перше свідчення широкого визнання нової титулатури Данила” [7,с.24-25; 13,№XXVII-LXXIX].

Перші достовірні відомості про контакти великого князя Данила галицького з Німецьким Орденом відносяться до кінця 40-х років XIII століття. Папа Іннокентій IV у листі від 23 січня 1248 року просив “найсвітлішого короля Руси” Данила, на випадок походу татарського війська “проти християнства”, негайно дати знати про це “братам Німецького Ордену, які перебувають у межах Прусії”, щоб вони, у свою чергу, поставили до відома папську курію. Того ж року велкий князь Руси-України Данило Романович уклав військовий союз з

Тевтонським Орденом, спрямований проти великого князя литовського Миндовга (Міндаугаса). Переговори було проведено в Ризі за посередництвом жмудського князя Викинта. Хоча літопис не містить точної дати переговорів, її можна встановити, взявши до уваги наступне повідомлення літописця про хрещення у Ризі литовського князя Тевтивила (Таутвіласа) – шурина і союзника Данила Романовича. З німецьких джерел відомо, що його охрестив ризький єпископ Миколай 1248 році. Данило Романович використав загострення внутрішньої боротьби між литовськими князями для розширення власних володінь у північному напрямку. У 1252 році до Волині було приєднано місто Городно з волостю. Значно зміцнилася влада великого князя Данила і над південно-східною частиною Ятвягії. Аби закріпити свої права на ці землі, Данило Романович і Земовит Конрадович уклали тристоронню угоду з Німецьким Орденом у Раченжі. Зберігся лише один примірник договірної грамоти, виданий від імені орденського віце-ландмейстера (vicepreceptor) в Прусії Бурхарда фон Горнгузена. За змістом вона складається з двох частин, перша з яких стосувалася територіальних питань, друга – військового союзу. Німецький орден відступав “видатному мужу Данилу, першому руському королю”: “excellenti viro Danieli, primo regi Ruthenorum”, та князю Земовиту третину краю ятвягів у вічне спадкове володіння на умовах надання ними особистої збройної допомоги проти “цього варварського племені і будь-кого іншого, хто воює проти християнської віри”. Далі йшлося про взаємний військовий союз, спрямований як “проти згаданих язичників, ворогів християнського імені”, так і “проти будь-кого, будь-якого заняття і стану”. Орден зобов’язався не укладати сепаратних угод з нападниками і дозволив союзникам набирати найманців у своїх володіннях для участі у бойових діях, вочевидь, на території Руси та Польщі. Договір мав безстроковий характер, хоча передбачав припинення його дії щодо тієї сторони, яка його порушить. Грамоту скріпили своїми печатками плоцький єпископ Андрій, якому належав Рачонж, віце-ландмейстер Б. фон Горнгузен, король Данило та князь Земовит. Через попсутість кінцівки тексту, де фраза обривається на словах “у восьмі календи”,

неможливо встановити, в якому місяці було укладено договір. Видавці вказали на 24 листопада, але під знаком запитання. В. Матузова датує його 25 грудня, що викликає сумніви, бо Б. фон Горнгузен навряд чи міг тоді бути в Мазовії. Саме наприкінці 1254 р. розпочався хрестовий похід чеського короля та ряду німецьких князів на Самбію, який завершився закладкою замку Кенігсберг. Горнгузен як тимчасовий керівник відділу Німецького Ордену в Пруссії і комтур Самбії (а потім Кенігсберзької комтурії) мусив брати участь у хрестовому поході. Тож підписання Рачонзької угоди мало відбулося значно раніше, можливо, ще на початку 1254 р., після того, як тільки-но коронований Данило і його союзник Земовит здійснили успішний похід проти ятвягів [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Раченжська угода мала не лише локальне значення, хоча й стосувалася лише земель ятвягів. Тристоронній військовий союз був спрямований і проти тих польських та литовських князів, які ворогували з його учасниками. На думку В. Пашуто, 1260 р. Тевтонський Орден розірвав договір 1254 р., уклавши із Земовитом нову угоду, згідно з якою передав йому шосту частину ятвязького краю. Однак і за попередньою угодою князь Мазовії міг претендувати лише на 1/6, звичайно, за умови, що король Данило погоджувався на рівний поділ закріпленої за ним і Земовитом третини. Та раніше чи пізніше останній повинен був укласти окрему угоду з орденом щодо своєї частки, яка територіально могла розташовуватися лише між орденською і Даниловою. У середині XIII століття мазовецькі володіння на північному сході сягали замку Визна, де сходилися межі Мазовії, Волині та Ятвягії. Та важливіше те, що, по-перше, угоду 1260 р. ініціював не Німецький орден, а Земовит, і, по-друге, князь посилався у ній на Рачонжську угоду 1254 р. та іншу грамоту, видану крайовим магістром Пруссії Г. фон Грумбахом, мабуть, 1259 р. Згідно з цими грамотами, як твердить Земовит, йому дісталась шоста частина (pars illa sexta) ятвязької території ”у дійсну владу і власність з усім світським правом”. Очевидно, ствердження саме такого правно-політичного статусу області, на яку претендував

Земовит, і було метою укладення угоди 1260 р. Крім того, вона підтверджувала союзницький характер взаємовідносин сторін. Мазовецько-орденська угода 1260 р. не зачіпала інтересів короля Данила, тому що врегульовувала лише двосторонні відносини, не виходячи за межі попередніх домовленостей. Не виключено, що король Данило теж продовжив договірну практику у взаєминах з Німецьким орденом, однак відповідна документація не збереглась. Крім того, є підстави вважати, що він домовився з орденом про встановлення торговельних зв'язків між провідними центрами Руси та прусськими містами. Таким чином, наголошує у своїх висновках чернівецький дослідник О.Масан, король Данило заклав основи військово-політичного союзу і взаємовигідних господарських відносин з Німецьким Орденом у Прусії, які існували відтак протягом майже ста років" [7,с.24-25].

На початку 1254 року папа римський Іннокентій IV закликав до хрестового походу: Швецію, Данію, Тевтонський Орден та Німеччину. Папа римський Інокентій IV доручив легату Руси, Пруському архієпископу Альберту, який вернувся в Пруссію, проголосити хрестовий похід усього Союзу Католицьких держав проти монголо-татар і обіцяв сам його очолити [13, №90 (17.05.1254г.)].

Якщо врахувати активну позицію по організації хрестового походу папи римського Іннокентія IV, проти Золотої Орди, булли якого закликали до хрестового походу і були надіслані до всіх християн: "Богемії, Моравії, Сербії, Помор'я, Швеції, Данії, Тевтонського Ордену та Німеччини і обіцянки королю Данилу активної підтримки католицькими державами в організації військового походу проти татар", то в загальному союзний договір Руського королівства, Тевтонського Ордена та Польщі, очевидно і Угорського королівства, заслуговує подальшого вивчення в контексті з'ясування проблеми консолідації народів центрально-східної Європи проти монголо-татарського нашестя [4,с.221-223, с.264-267; с.206-210; с.36-46; с.97-101; с.304-312; с.272-284; с.62-75; с.364-371; с.4-57; с.50-53].

Л і т е р а т у р а

1.Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностранным известиям. – К.,1873.
2.Дашкевич Н. Первая уния Юго-Западной Руси с католическим западом (1246-1254). – К.,1884.
3.Дашкевич Н. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. – "Извеситя" Киевского Университета №8 за 1884 г. – К.,1884.
4.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава в XIII столітті у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Науковий Вісник Львівського політехнічного університету. – Львів,200І.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава у XIII столітті у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Наукові праці V Міжнародного форуму україністів. Історія. Видавництво Чернівецького національного університету "Рута". – Чернівці,2003. – Т.І. – Ч.І.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII столітті у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII столітті у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". – Львів "Ліга-Прес",2007.
Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден політичні та економічні взаємовідносини у XIII-XIV століттях (1236-1336). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2009. – Т.XV.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століття. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.

Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини у XIII-XIV століттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012р.
Каляндрук Т. Перемога Данила Галицького під Дорогичином у 1238 році: аналіз джерел та реконструкція подій. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2007. – Т.XI.
5.Котляр Н.Ф. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. – Москва,16-18 апреля 1997г. – М.,1997.
6.Мазутова В.И. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого. В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). – М.,1999.
7.Масан О. Король Данило і Німецький орден: проблема взаємин. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
8.Пашуто В.Т. О политике папской курии на Руси (XIIIв.). Вопросы Истории. – М.,1949. – №5.
9.Baumgarten N. Geneologies et mariages occidentaux des Rurikides russe du X-au XIII siecle. – Roma,1927.
10.Balzer O. Geneologia Piastow. – Krakow,1895.
11.Wlodarski B. Rywalizacij oziemie pruskie w polowine XIII wieku. – Torun,1958.
12.Wroblewski R. Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264. Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. – Lodz,1970. – Zesz.72.
13.Historicis Russiae Monumentis(HRM). – Turhenev A.J. – Spb.,1841. – T.I.
14.Karwazinska J. Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343. Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. – Warszawa,1927-1929. – T.VII. – Zesz.I.
15.CDP.III, №30; PVB.I/1. – №298.

Політичні взаємовідносини Руси- України Австрійським герцогством в XIII столітті

Політичні взаємовідносини Руси-України в XIII столітті з державами Центральної та Західної Європи і до нині до кінця залишаються нез'ясованими [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

В радянський час в контексті вивчення зовнішніх зв'язків Руси-України з країнами Центральної та Західної Європи ці питання намагався з'ясовувати московський історик А.Н.Сахаров [10,с.23-54; с.21-34], більш конкретно наступний московський історик В.Т.Пашуто [7,с.45-62; с.12-28], з українських істориків, київський дослідник М.Ф.Котляр [3,с.122-123].

Однак праці вищеозначених вчених не включали в себе дослідження політичних взаємовідносин Руси-України з Австрійським герцогством у XIII столітті і тим самим, вони не аналізували історичний розвиток Руси-України з Австрією в означений нами період української історії [3,с.194-195].

Слід зауважити, що взаємовідносин Руси-України в XIII столітті з країнами Центральної та Західної Європи і зокрема з Австрійським герцогством розглянуті раніше в окремих наукових статтях та науковій монографії "Українська держава в XIII столітті", тому дане дослідження пройде через призму взаємовідносин Української держави з Австрійським герцогством, виключно у 1235-1253 роках, оскільки подальші більш глибші дослідження українсько-австрійських відносин в XIII столітті, для їх з'ясування, потребують більшого часу вивчення австрійських, угорських, польських, німецьких та чеських архівів… [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Характерно, що взаємовідносини Руси-України з Австрійським герцогством прослідковуються уже в 1230 роках, коли князь Данило Романович, тоді князь Волинський, вступає в союз з Австрійським герцогом Фрідріхом II (Войовником) Бабенбергом. Внаслідок переговорів між Волинським князем Данилом та, Австрійським герцогом Фрідріхом II (Войовником) Бабенбергом, був укладений

наступальний союз проти Угорського королівства [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Про це нам говорить і коротке свідчення в Руському літописі XIII століття: “що під час походу імператора Фрідріха II Гогенштавфена на Австрію, князі Данило та Василько ходили в 1235-1237 роках походом в Австрію на допомогу австрійському герцогу Фрідріху II Бабенбергу” [8,с.234].

Похід був вдалий, українські та австрійські війська розбили передові війська німецького імператора і заставили тим самим укласти мир імператора з герцогом Австрії. Подальший рух україно-австрійських військ був спрямований на Угорщину, союзника німецького імператора. Однак перед цим походом австрійський герцог Фрідріх II та волинський князь Данило Романович вирішили остаточно розгромити імператора, для цього ними збирались усі наявні волинські та австрійські війська. Однак угорський король Бела IV шляхом особливого договору зумів відвернути подальшу війну і помирити австрійського герцога з німецьким імператором Фрідріхом II Гогенштавфеном, й сам помирився з волинським князем Данилом Романовичем [3,с.194-195].

В подальшому політичні стосунки Волинського князівства з Австрійським герцогством знову проходили через призму взаємодії з Угорським королівством. Так за свідченнями Іпатіївського літопису: ”в кінці 1248 на початку 1249 року: Прислав король угорський до князя Данила просити в нього допомоги бо має він війну і битви з німцями” [6,с.540].

В той час уже могутній та єдиновданий володар Руси-України, великий князь Данило Романович Галицький згодився допомогти угорському королю Белі IV в оволодінні Австрійським герцогством і уклав з ним військово-політичний союз [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Участь в австрійській війні великого князя Данила Романовича і родича угорського короля Бели IV, оскільки в 1247 році між Угорщиною і Руссю-Україною був укладений союзний договір, за яким князь Лев одружився з угорською принцесою Констанцією був потрібний Руси-Україні. Він здійснювався володарем Руси-України великим князем Данилом для того, щоб закріпити свій вплив у центральній

Європі і отримати свою частку з Австрійської спадщини [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Закріплення великого князя Руси-України Данила Романовича в Австрії могло дати йому додатковий авторитет, щоб схилити володарів Центральної та Західної Європи для хрестового походу проти монголо-татар [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

У червні 1246 року, з цією метою великий князь Руси-України Данило Галицький разом з угорським королем Белою IV проводить бойові дії проти австрійського герцога Фрідріха II. За свідченням джерел україно-угорські війська зустрілися з австрійськими військами в битві при Лейнці. Згідно з одного німецького свідчення: ”від руки руського короля в цій битві загинув Австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг” [2,с.205-211].

У австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга не залишилося сина, тому Австрія як васал повинна була відійти німецькому імператорові Фрідріху II Гогенштавфену. На зустрічі великого князя Руси-України Данила і угорського короля Бели IV з послами імператора Фрідріха II Гогенштавфена в місті Пресбурзі всі спірні питання щодо володіння Австрією були вирішені тимчасово [11,s.140].

Тому угорський король Бела IV і володар Руси-України Данило не залишили своїх плані щодо заволодіння Австрією [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

У 1252 році, як зазначає Руський літопис: ”король угорський шукає допомоги для заволодіння Австрією і послав посла до великого князя Данила говорячи. Пошли мені сина Романа, я дам за нього сестру герцогову і дам йому землю Німецьку” [6.с.545].

Знову був підписаний новий договір між великим князем Руси-України Данилом та угорським королем Белою IV, згідно якого племінниця покійного австрійського герцога Гертруда, дочка старшого брата австрійського герцога Фрідріха, який помер в 1248 році, ставала дружиною князя Романа і їм передавались, за підтримкою української та угорської військових організацій, всі політичні права на володарювання в Австрійському герцогстві [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

В цей же час, у покійного австрійського герцога Фрідріха II була сестра Маргарита, яка була вдовою і теж претендувала на володарювання Австрією, однак за німецьким правом, жінка із правлячого роду, яка вийшла заміж втрачала право на австрійський престол. Однак в кінці 1251 року Маргарита Бабенберг вийшла заміж за чеського королевича Пшемисла II Оттокара, який вважав себе основним претендентом на Австрійське герцогство [11,s.140].

В пилу такої політичної боротьби за австрійську спадщину наголошують німецькі джерела у 1248 році при зустрічі в Братіславі "руський король Данило, угорський король Бела IV та імператорські посли обговорювали питання про майбутнє австрійських земель". Про ці зустрічі і переговори розповідає і Руський літопис XIII століття наголошуючи: "прислав король угорський Бела IV до Данила послів, просячи його на поміч. Є мені рать і війни з німцями. І пішов йому на поміч і прийшов на Погожу. І прийшли бо були посли німецькі до нього, бо цезар утримував один Відень і землю Ракушську і Штирську, герцог бо Фрідріх II уже убитий був". Осінню 1251 року в боротьбу за австрійську спадщину втрутився чеський король Пшемисл II Оттокар, який за підтримкою частини австрійських баронів і австрійського духовенства вступив з великим чеським військом в Австрію і проголосив себе Австрійським герцогом [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

В лютому 1252 року він закріпив своє положення в Австрії шлюбом з уже не молодою сестрою австрійського герцога Фрідріха II, Маргаритою Бабенберг, яка офіційно передала свої права і всі свої автстрійські володіння чеському королю Пшемислу II Оттокару [15,p.89; p.312].

Угорський король Бела IV у якого за повелінням папи римського Іннокентія IV, виховувалась з 1248 року племінниця покійного герцога Гертруда Бабенберг, вирішив втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину. Угорський король Бела IV добився того, щоби Гертруда Бабенберг передала йому свої права на всі свої австрійські володіння, та оскільки угорський король не мав достатньо сил для ведення війни з могутнім Чеським королівством, він звернувся за підтримкою до володаря Руси-України Данила

Романовича, обіцяючи йому теж якісь надбання у Центральній Європі. У зв'язку з цим, великий князь Руси-України Данило Романович з усім своїм військом вирушив походом в Європу де на кордоні Австрії зустрівся з угорським королем Белою IV. Тут же за участю Гертруди Бабенберг та князя Романа Даниловича був оформлений договір за яким син володаря України-Руси Данила Галицького, князь Роман Данилович ставав після одруження з австрійською принцесою Гертрудою Бабенберг, герцогом Австрії [13,с.134-154].

На жаль Руський літопис XIII століття не подає нам повного тексту договору, та з угорських та австрійських джерел видно, що у першій половині 1252 року союз був офіційно закріплений шлюбом князя Романа Даниловича з австрійською герцогинею Гертрудою Бабенберг [14,s.217-218].

Урочистості вступу князя Романа Даниловича на австрійський престол проходило під Віднем в замку Гімберг при участі володаря Руси-України великого князя Данила Романовича Галицького та угорського кроля Бели IV [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Цікаво у цих подіях, як наголошував історик XX століття В.Т.Пашуто, що папа римський Іннокентій IV до австрійського спадку зайняв двояку позицію. Спочатку папа римський Іннокентій IV признавав спадкові права на Австрійське герцогство Гертруди Бабенберг, коли вона була дружиною Володислава Чеського, та починаючи з 1253 року папа римський Іннокентій IV признав законність шлюбу і права на Австрію чеського короля Пшемисла II Оттокара з сестрою герцога Маргаритою і почав титулувати останнього Австрійським герцогом [15,с.256; с.124-145].

Та ситуація швидко змінилася, оскільки військо чеського короля внаслідок могутнього удару україно-угорської коаліції, змушене було покинули Австрію. Внаслідок завоювання Австрії, князь Роман Данилович та його дружина Гертрудою Бабенберг, стають володарями Австрії. Отже вперше за всю історію українсько-австрійських взаємин український князь Роман вступає на австрійський престол і став австрійським герцогом, що мало велике значення для авторитету

української середньовічної держави [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Герцог Роман І Данилович, як незалежний австрійський володар міг звертатися уже безпосередньо сам до володарів Центральної і Західної Європи з метою створення європейської коаліції проти монголо-татар і вести переговори з Заходом про надання військової допомоги Руси-Україні для боротьби проти монголо-татар. В цей час у нього в Західній Європі появляються однодумці та союзники, серед яких слід виділити могутнього баварського князя та польських князів, які боялися зміцнення чеського короля Пшемисла ІІ Оттокара [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Австрійського герцога Романа І Даниловича підтримували і ряд австрійських баронів серед яких найвпливовішим був барон Бернард Проусель. Таке швидке зміцнення герцога Романа на австрійському престолі, запровадження останнім широкомасштабних союзних зв'язків налякало "союзного" угорського короля Белу IV, який побоявся як-би то Австрійське герцогство не вийшло з під його впливу. Згідно укладеного договору підписаного між австрійським герцогом Романом І та угорським королем Белою IV, останній повинен був сприяти військовою допомогою утвердженню герцога Романа І на австрійському престолі. Угорський король Бела IV зобов'язувався присилати у випадку необхідності все угорське військо. Без будь яких причин угорський король Бела IV відмовився надавати австрійському герцогу Роману І допомогу і почав вимагати від нього ряд австрійських земель в обмін на землі в Угорщині [13,p.599].

Однак австрійський герцог Роман І Данилович відхилив цю пропозицію, залишивши за собою цілісність Австрії і почав сам за допомогою своїх військ і військових загонів ряду відданих йому австрійських баронів, сторонників своєї дружини Гертруди Бабенберг, зокрема барона Бернарда Проуселя, захищати своє Австрійське герцогство від чеського короля Оттокара [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Як засвідчують чеські джерела Оттокар Чеський вступив з великим військом в Австрію. Австрійський герцог Роман І, що вибрав за резиденцію Австрійського герцогства замок

Гімберг, що поблизу Відня, вміло відбивав напади чехів. Утримуючись свої позиції в замку Гімберг, в Австрії герцог Роман І надіявся на військову допомогу угорського короля Бели IV, оскільки, як зауважують джерела “угорський король створив договір і поклявся, що буде допомагати герцогу Роману І, однак слова не дотримав і зажадав його австрійських міст” [6,с.554].

Сучасний український дослідник М.Ф.Котляр вважає, що угорський король побажав перетворити австрійського герцога Романа І з частиною контрольованої ним Австрії в свого васала, однак австрійський герцог Роман І розуміючи це, не бажав цього і намагався залишатися повноправним володарем Австрії. В цей час він навіть вступив в переговори з чеським володарем Пшемислом ІІ Оттокаром, який використовував задля утвердження в Австрії хитрощі проти герцога Романа [5,с.122-123].

Як бачимо із джерел угорський король Бела IV робив все, щоб правління Романа в Австрії було поскоріше завершене. Руський літопис XIII століття зауважує: ”що Пшемисл ІІ Оттокар неодноразово намагався штурмом взяти замок Гімберг та Роман з успіхом відбивав усі наступи. Тоді чеський король Пшемисл ІІ Оттокар сказав Роману - відійди від угорського короля і самі розділимо Німецьку землю” [6,с.554].

Та австрійський герцог Роман І відмовлявся віддавати Чехії частину австрійських земель, наголошуючи що він з своєю дружиною Гертрудою Бабенберг є володарем всієї Австрії, а щодо угорського короля, то він австрійський герцог Роман І дав слово королю угорському Белі IV і гріх не виконати угоди. В цей же час австрійський герцог Роман І, усі пропозиції Чехії, спеціальним послом відправив угорському королю Белі IV, просячи у нього військової допомоги [6,с.555].

Однак, як зауважує руський літописець, угорський король не прислав йому допомогу, а навпаки бажав його австрійських міст і обіцяв йому дати інші міста в Угорському королівстві [6,с.555]. Видатний український вчений М.С.Грушевський вірно зауважував, що угорський король Бела IV побажав, щоб австрійський герцог Роман І передав

йому усі австрійські замки й землі, що належали його дружині Гертруді Бабенберг, а сам отримав землі в Угорщині і тим самим став васалом угорського короля Бели IV [1,с.75].

З цього питання сучасний український вчений М.Ф.Котляр вірно вважає, що угорський король захотів перетворити незалежного австрійського герцога Романа І з самостійного володаря в свого васала, забравши собі Австрійське герцогство, а Роману надати одну із угорських провінцій. Щось похоже він зробить в 1245 році з своїм зятем, чернігівським князем Ростиславом розбитим великим князем Руси-України Данилом Романовичем в Ярославській битві в 1245 році [5,с.123].

В цей же час володар Руси-України Данило Романович приймав усі міри, щоб допомогти сину утримати за собою Австрійське герцогство. Розуміючи, що Австрійське герцогство без допомоги не зможе зупинити військо чеського короля Оттокара, щоб відвернути його від нападу на Австрію і почати захищати власну Чеську державу, володар Руси-України вирішив зробити напад на Чехію [13,p.599].

Наступ на Чехію було придумано комбінований. З заходу на підтримку австрійського герцога Романа І Даниловича вийшов з військами князь баварський, руські і польські володарі наносили удар по Чеському королівству з півночі на місто Опаву. Угорський король теж вирушив з усім своїм військом на Австрію, та не зумівши штурмом взяти чеського міста Оломоуца і надовго застряв під ним. Судячи зі свідчень західноєвропейських джерел та наших літописів, похід був підготовлений фундаментально [12,p.573; p.805].

У похід пішов сам володар Руси-України великий князь Данило, його син князь Лев, прийшла поміч від князя волинського-київського Василька. Упохід пішли союзні Данилу литовські князі Товтавил та Едивид. З польської сторони на стороні великого князя Данила в похід пішов краківський князь Болеслав Стидливий, зять угорського короля Бели IV, князь Володислав, син Казимира Ласконогого, Межек князь Опольський [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Та польські князі, як засвідчують джерела, воювали проти Чехії з неохотою. У більшій мірі вони виступили на боці

великого князя Данила, боячись зі сторони останнього наводу монголо-татар. Особливо неохоче воював польський князь Володислав Опольський володіння якого знаходились поблизу Чехії [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Краківський князь Болеслав теж воював без бажання. Угорський король Бела IV, щоб втягнути його у війну проти Чехії, змушений був використати свої права тестя. Як виразився літописець: “Болеслав не хотів іти на війну, та дружина його Кінга, дочка угорського короля Бели IV допомагала великому князю Данилу словами”. Для походу великий князь Данило Романович привів своє військо в Краків, там з’єднався з князем Болеславом Стидливим, князь Володислав приєднався до них на Одрі біля міста Козин. Після злучення українсько-польські війська рушили в сторону Чехії. Однак, як зауважують джерела, особливого успіху цей похід не мав із-за пасивності польських князів. Цей похід охопив незначну територію сілезько-моравського кордону. Результатом походу явилось розорення околиць чеських міст Опави, Глубочиці, взяття Нессіделя [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

Руський літописець XIII століття надає велику важливість цьому походу, однак відзначає, що у зв’язку із зрадою польських князів, основна мета допомога герцогу Роману I в Австрії проти чеського короля Пшемисла II Оттокара була не досягнута і тому через певний проміжок часу, будучи не в змозі оборонятися, князь Роман змушений був покинути Австрію. Літописець зберіг нам цікаві свідчення про останні місяці перебування герцога Романа I Даниловича на австрійському престолі в обложеному чехами замку Гімберг, чекаючи на допомогу свого батька та угорського короля. Однак, австрійський герцог Роман I, розуміючи швидке падіння замку Гімберг за допомогою васала своєї дружини Гертруди Бабенберг, барона Бернарда Проуселя, з своїм військом пробився з замку й подався за поміччю в Русь-Україну, щоб за допомогою військ Руси-України відновити своє панування в Австрійському герцогстві [8,с.368].

Не дивлячись на те, що похід на Австрію був невдалим і князь Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар Руси-України великий князь

Данило повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, сам факт перебування майже як рік герцога Романа І володарем Австрії є знаковим в українській середньовічній історії [9,с.368-369; с.259; с.273-277].

Польський дослідник Б.Влодарський у висновок політичних стремлінь короля Данила в Європі наголошував: ”що подальше володарювання герцога Романа І в Австрії могло б суттєво зблизити Русь-Україну з Німецькою імперією і заставити Європу в особі короля Руси Данила побачити керманича хрестового походу проти монголо-татар, однак зрада угорського короля Бели IV, який побоявся посилення впливу Руси-України в Центральній Європі не дала можливості реалізуватися планам короля Данила, однак вступ в Європу був не даремний. Усі побачили державну могутність Руси-України, що ще більше зміцнило її авторитет в Європі заставило голову Союзу Католицьких держав, папу римського Іннокентія IV негайно офіційно коронувати великого князя Данила на короля Руси” [11,с.140-141].

Хоча за таких обставин доля сина короля Данила, австрійського герцога Романа І в Австрії була нещаслива, оскільки із-за неможливості захищати цю країну, він покинув Австрію і прибув до батька Данила в Русь-Україну який повважав, що Австрію вже втрачено назавжди. Оскільки великий князь Данило був розчарований угорськими та польськими союзниками у боротьбі за Австрію, він більше не бажав відновлювати велику війну в Європі. В цей же час з Європи від голови Союзу Католицьких держав, папи римського Іннокентія IV були запевнення, що великий князь Данило після офіційної коронації на короля Руси, за умов невтручання в австрійські справи, матиме велику військову допомогу від могутнього Чеського королівства для війни проти монголо-татар [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

В таких політичних реаліях, володар Руси-України Данило укладає в такому контексті, союз з Литовським князівством, за яким бувший австрійський герцог Роман І стає зятем великого литовського князя Войшелка і отримує у володіння

міста Новогрудок і Слонім і стає князем всієї Чорної Руси [6,с.555].

У висновок дослідження наголосимо, що після невдалого походу володаря Руси-України великого князя Данила та його: баварського, угорського, польських та литовських союзників на Австрію, Данило після офіційної коронації на короля Руси у 1253 році, назавжди знімає свої претензії щодо Австрійського герцогства, за обіцянки Чехії, Угорщини, Польщі, Литви, Тевтонського Ордену, голови Союзу Католицьких держав, папи римського Інокентія IV щодо участі всіх цих європейських країн у хрестовому поході проти монголо-татар [4,с.202-206; с.368-375; с.356-361; с.79-84].

За таких політичних домовленостей у 1253 році відбулась офіційна коронація в Дорогичині, великого князя Данила на короля Руси, а Австрійське герцогство, в цьому контексті, задля укладення союзної угоди Руського королівства, Чеського королівства, Угорського королівства, Польського королівства, Тевтонського Ордену та Литовського князівства проти монголо-татарської держави Золотої Одри, було поділене на дві частини угорським королем Белою IV та чеським королем Пшемислом II Отокаром [11,s.140-141].

Л і т е р а т у р а

1.Грушевський М. Історія України-Руси. – К.,1991. – Т.ІІІ.
2.Записки Наукового Товариства ім.Т.Г.Шевченка. – Львів,1930. – Ч.ІІ.
3.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ ”Нова зоря”,1999.
4.Ідзьо В.С. Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті. – Львів. Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”,2006.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX - XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
Ідзьо Віктор Святославович. Політичні взаємовідносини Руси-України з Австрійським герцогством середини 13 століття. Трипільська Цивілізація. Науково-практичний журнал. – Київ,2012. – №8.
5.Котляр М.Ф. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв. В Сборнике: “Восточная Європа в исторической ретроспективе”. – М.,1999.
6.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
7.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
Пашуто В.Т. Опыт переодизации русской дипломатии. – М.,1982.
8.Руський літопис. – К.,1989.
9.Руський літопис. – К.,1989.
Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ ”Нова зоря”,1999.
10.Сахаров А.Н. Дипломатия древней Руси. – М.,1950.
Сахаров А.Н. Дипломатия Святослава. – М.,1982.
11.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
12.Huber A. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. – Insbruk,1883.

13.Monumenta Germanika Historika. – Hannoverae,1890.
– T.5. – Pars 1.
14.Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien,1815. – № 60.
15.Fontes Rerum Bohemicarum. – Praze,1874. – T.II,
Fontes Rerum Bohemicarum. – Praze,1874. – T.III.

Русь-Українська держава та Володимиро-Суздальська держава – політчині взаємовідносини сусідніх народів та держав в середині XIII століття

В 40-50 роках XIII століття Українська держава проводила широкомаштабні переговори з католицьким Заходом і римським папою зокрема. Проведені переговори з папою римським та сусідніми західно-європейськими країнами, дали можливість великому князю Данилу зрозуміти, що ні західні сусіди ні папа не зможуть надати реальну військову допомогу Руси-Україні у можливій війні з Золотою Ордою [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

В цей же час він займається зміцненням обороноздатності власної держави, будує нові міста, фортеці, замки, він готується, оскільки розуміє, що його чекає майбутня війна, адже він бажає за будь-яку ціну визволитися з під татаро-монгольського ярма. Така діяльнісь стає провідною ідеєю його життя, якій великий князь Данило залишається вірним до останнього свого подиху [3,с.314,с.332].

Готуючись до боротьби, великий князь Данило прекрасно розумів, що подолати добре озброїне й дисципліноване ординське військо можна буде лише тоді, коли стане можливе об'єднання усіх руських сил. У зв’язку з цим великий князь Руси-України звернув увагу на північний-схід, де у 1249 році за рішенням імператора Монголії великим Володимиро-Суздальським князем став Андрій Ярославович, який одразу ж почав проводити незалежну політику щодо Золотої Орди і самого хана Батия [2,с.251-256].

У перший же рік свого князювання він не послав дарунків Батию, що обов'язково робили його попередники. Прагнення Андрія Ярославовича визволитися від монголо-татарської неволі не могло не привернути уваги великого князя Руси-України Данила Романовича. Скоро між Руссю-Україною і Володимиро-Суздальською Руссю встановлюються дружні відносини, які переростають в союз, ініціатором якого стає володар Української держави великий князь Данило [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

У 1250 році він закріплюється шлюбом великого князя Володимиро-Суздальської держави Андрія Ярославовича з дочкою володаря Руси-України. Вінчає їх у Володимирі на Клязьмі найблищий сподвижник володаря Руси-України митрополит Кирило. Суздальський літопис сповіщає, що у 1251 році: “одружився князь Андрій Ярославович з дочкою Данила Романовича і вінчав їх митрополит у Володимирі” [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

Цей союз Русі-України з Володимиро-Суздальською Руссю міг мати лише одну мету – збройну відсіч Золотій Орді, наслідок якої повинен був бути тілики один – повне визволення від монголо-татар. Суздальський літопис наголошував: “що Андрій Ярославович разом з своїми боярами волів краще бігати від татар ніж царям їх служити” [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

Проте планам наймогутніших володарів Руси-України і Володимиро-Суздальської Руси не судилося збутися. Монголо-татарські хани сторожко спостерігали за створенням союзу, шлюб князя Андрія Ярославовича на дочці Данила Романовича дав їм зрозуміти, що зволікати більше не можна, адже вони ризикують втратити контроль над Володимиро-Суздальською Руссю. У 1252 році на Володимирсько-Суздальську Русь раптово рушило велечезне військо під керівництвом одного з царевичів-чінгізідів Неврюя. Його військо форсованим маршем вступило в Володимиро-Суздальську державу. Князь Андрій Ярославович не скорився і вийшов з усіми наявними у нього силами проти монголо-татар. Коли татари форсували річку Клязьму і підійшли до міста Переяслава-Заліського тут зустрів їх великий Володимиро-Суздальський князь з усіми своїми полками. Як сповіщає новгородський літописець: “була січа велика”, князя Андрія Ярославовича підтримала лише прислана тверським князем Ярославом невелика дружина. Напад монголо-татарів був настільки несподіваний для Андрія Володимиро-Суздальського, що він не успів вчасно сповістити про нього володаря Руси-України Данила, тому допомога української держави запізнилась. У зв’язку з поразкою князя Андрій Ярославович утік в “Свейську землю”, тобто в Швецію і на жаль більше не зумів у своєму житті

організувати супротиву монголо-татарам [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

Так володар Руси-України втратив єдиного реального союзника, а Володимиро-Суздальська держава в наслідок Андрієвої поразки знову попала в залежність від Золотої Орди [5,p.66; p.144].

Після втрати єдиного союзника на північному-сході, для боротьби з монголо-татарами, Данило Романович зрозумів, що для відсічі монголо-татарського нашестя йому потрібно знову шукати союзників серед західно-європейських держав, на чолі яких стояв папа римський. Шість років тому володар Руси-України відгукнувся на пропозицію папи римського Іннокентія IV відносно вступу Руси-України в Союз Католицьких держав, однак протидія монголо-татар не дала можливості у той час завершити об'єднавчий процес Руси-України з західно-європейським світом. Ситуація склалась так, що володар Руси-України не сказав папі римському Іннокентію IV – ні так, ні – ні. Однак у ту пору 1246-1248 роках шляхи їхні розійшлися, оскільки папа бажав швидкої релігійної унії православної церкви з католицькою, а володар Руси-України реальної військової допомоги проти монголо-татар. Однак володар Руси-України не поспішав робити висновки, адже папа обіцяв Данилу Романовичу очолити хрестовий похід католицького воїнства усієї Європи проти монголо-татар. Однак переконавшись у неспроможності папи організувати і очолити боротьбу проти монголо-татар, володар Руси-України, щоб уникнути нападу Золотої Орди, припинив процес входження Руси-України у Союз Католицьких держав і процес унії православної церкви з католицькою зокрема. Розгніваний папа римський Іннокентій IV направив проти Руси-України ворожих їй литовських князів, та Данило Романович навіть не направляв проти них військо, прикордонна сторожа легко відбила напад литовців і прогнала їх у глиб зарослої диким лісом Литви. Здавалось після цього стосунки з папою розірвались назавжди. Однак папа був досить досвідченим дипломатом, зірко споглядав за ходом політичних подій на сході Європи, через деякий час у нових умовах він знову зав'язує у 1252 році політичні стосунки з великим князем Данилом і зрозуміло чому. В цей

час головний союзник Руси-України, Володимиро-Суздальська держава, зазнала поразки від царевича Неврюя. В цей же час Золота Орда вирішила покарати і союзника Володимиро-Суздальської держави, великого князя Руси-України Данила [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

У зв'язку з цим до кордонів Руси-України, було підтягнуто військо на чолі з монголо-татарським полководцем Куремсою. Власне така політична ситуація примусила володаря Руси-України відновити переговори з папою римським Іннокентієм IV. Ініціатива відновлення переговорів повністю належала папі римському Іннокентію IV, який діяв через посередництво угорського короля Бели IV, останній писав папі римському Іннокентію IV, що не пожалів праці, щоби схилити великого князя Данила до переговорів: "Manifestum est de sollicitudine nostra ae diligentia in revocatione Ruthenorum ad obedientiam sedis apostolicae, guorum nuncii vel idim accesserunt vel sunt ad vos proxime reuerenter acessuri. 5 idus majia. 1252" [6,с.107; s.23-35].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що це останній рівноправний союз двох сусідніх держав та народів в XIII столітті, тому що і Українська держава і Володимиро-Суздальська Русь щиро прагнули до союзу оскільки в обох була спільна мета – визволення з під монголо-тататрського іга [1,с.257-265; с.45-48; с.90-91; с.15-16].

Л і т е р а т у р а

1.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ ”Нова зоря”,1999.

Ідзьо В.С. Русь-Україна та Володиморо-Суздальська Русь – політчині взаємовідносини сусідніх держав в середині XIII століття(1249-1252рр.). В кн.: Українська діаспора в Росії. – Львів “БАК”,2002.

Ідзьо В.С. Русь-Україна та Володимиро-Суздальська Русь в середині XIII століття. (1249-1252). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2000. – Т.IV.

Ідзьо В.С. Русь-Україна та Володиморо-Суздальська: політчині взаємовідносини сусідніх народів та держав в середині XIII століття в 1249-1252 роках. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2013. – Т.XVIII.

2.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.

3.Руський літопис. – К.,1989.

4.Суздальская летопись по Лавреньтьевскому списку. – Л.,1927.

Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.,1979.

5.Codex Diplomaticus Hungariae ecelesiaticus as civilis. – Ed. G.Fejer. – Budae,1829. – T.2. – T.4.

6.Theiner. Monumenta Poloniae. – Lwow,1878. – T.I. – T.III.

Політичні відносини Руси-України з Литовською державою в XIII столітті

Упродовж XIII століття Українська держава мала досить цікаві, водночас нестабільні взаємовідносини з Литовською державою. Велике Литовське князівство тільки на початку XIII століття досягло певної централізації. Внаслідок хрещення великого князя литовського Міндовга, Литва консолідувалась як держава [4,с.217-221; с.386-392; с.361-364].

Однак, ще в цей час ранньофеодальне Литовське князівство не дотримувалось встановлених у феодальній Європі норм середньовічної дипломатії. Із-за цього договори Руси-України з Литовським князівством були не тривалими і утримувалися, як вважає М.Ф.Котляр, військовою могутністю Руси-України [5,с.126].

Перші згадки про українсько-литовські дипломатичні зв'язки в XIII столітті, за Руським літописом XIII століття, засвідчуються у 1219 році, коли "прислали князі литовські послів до великої княгині Романової і Данилови, і Василькови мир даючи" [6,с.491-492]. М.Ф.Котляр вважає, що мирні переговори литовські князі розпочали внаслідок військової поразки з Волинським князівством [5,с.126]. Укладення союзного договору між Руссю-Україною та Литовським князівством мало свій подальший, передусім, політичний розвиток. Укладення союзу з Литовським князівством було взаємовигідним. Русь-Україна не втручалась в консолідацію Литви князем Міндовгом і водночас використовувала силу Литовського князівства проти агресивних нападів Польщі, як висловився літописець, "привів Данило на ляхів Литву" [6.с.492].

Отже, союзний договір з Литовським князівством дав можливість консолідуватися Литві як державі в час 40-ка літньої феодальної війни в Руси-Україні [3,с.40-206].

Більш європейськими стали договорні стосунки між Руссю-Україною і Литовським князівством у час князювання в Литві Міндовга, якому вдалося за час феодальної війни в Україні-Руси витіснити Русь-Україну із суто руських земель.

Так, литовський князь Міндовг приєднав до Литви всю Чорну Русь, яка раніше була складовою частиною

давньоукраїнської держави [4,с.217-221; с.386-392; с.361-364].

Розуміючи, що зміцнення Литви може в майбутньому призвести до ще більших втрат, великий князь Данило завдає Литві могутнього удару і повертає втрачені землі. Внаслідок “програної великої війни Данилу у 1252 році”, Литовське князівство втратило Чорну Русь і третину контрольованої Міндовгом Ятвязької землі. Великий князь Руси-України Данило Романович намагався продовжувати і далі наступальну політику проти Литовського князівства, тому литовський князь Міндовг, щоб не дати щойно утвореному Литовському князівству занепасти, пішов на невигідний мир, як висловився літописець: ”Прислав Міндовг до Данила просячи миру і бажав закріпити союз сватанням” [6.с.493-494].

Умова союзу Литовського князівства була одна, визнання Чорної Руси і всіх руських земель за Руссю-Україною, пізніше невтручання в їх справи, запорукою цього союзу мав бути шлюб дочки Міндовга з сином володаря Руси-України, Шварном. Дві пропозиції Міндовга були відкинуті великим князем Данилом Романовичем, який не наважувався укладати договір з Литвою, очевидно володар Руси-України розумів, що треба перешкоджати зміцненню Литовського князівства. Однак, у 1254 році син Міндовга Войшелк, який ввійшов у дружні стосунки з королем Руси-України Данилом, від імені великого князя Литовського Міндовга “створив мир з Данилом і видав дочку Міндовга за Шварна”. В цей же час другий син короля Данила Роман, що повернувся з Австрії, став князем Чорної Руси з головними містами Новогрудком і Словівом, яку його батько трохи раніше відібрав у литовців [6.с.571].

Як бачимо, поступово король Руси-України Данило Романович від недовіри до литовського князя Міндовга перетворився в союзника. Все це, очевидно, стало причиною монголо-татарського нашестя і формування Данилом Романовичем анти татарської коаліції. В цей час, як ми бачимо, володар Руси-України король Данило після вступу в 1253-1254 роках в Союз Католицьких держав вів з своїми західними союзниками досить розумну політику. Участь в

союзному договорі з Тевтонським Орденом і Польщею було справою далекоглядною і продуманою. Союзний договір з Литвою теж передбачав допомогу союзної Литви проти монголо-татарів. Його немов би підкріплювали булли папи про необхідність надання допомоги Руси-Україні. Він реально накреслював перспективу хрестового походу проти татаро-монголів, в якому литовці теж повинні, як союзники Руси-України, були брати участь. В першу чергу цього від Литви вимагав король Данило і папа римський Іннокентій IV, який бажав, щоби Міндовг допомагав королю Данилу. Власне з цією метою папа римський Іннокентій IV виголосив булли, які стосувалися і Литви, яка як союзник повинна була виступити у підтримку Руси-України [7,с.151].

Існуючий договір між Руссю-Україною, Польщею і Тевтонським Орденом схиляв до союзу і Литовське князівство. Як зазначають джерела, литовський князь Міндовг давно шукав союзу з Орденом, а отже, в цей час король Данило намагався залучити до цього союзу і Литву. В подальшому джерела розповідають про досить дружні відносини Руси-України і Литви [2,с.96-105].

У 1255-1263 роках в Литовському князівстві поряд з великим князем Войшелком досить активну позицію займає князь Чорної Руси Шварн Данилович. Він в усьому допомагає в управлінні великому литовському князю. Разом з ним захищає Литву від нападів ятвягів та поляків. У 1264 році Руський літопис XIII століття наголошує, що “князі Литви Войшелк і Шварн ідуть ляхів воювати” [6,с.573-574].

Дослідник В.Т.Пашуто вбачав у цьому свідченні співправління і наголошував, що в цей час Шварн Данилович був співправителем великого Литовського князівства разом з тестем Войшелком [8,с.293]. За багато років правління в Литві Шварн Данилович від помічника Войшелка, як висловився вірно український історик М.С.Грушевський, став його співправителем [1,с.45].

Цілком очевидно, що до зближення Русь-Україну та Литовське князівство спонукала постійна загроза нападу монголо-татарів [5,с.126].

Таке співправління призвело до передачі влади в 1264-1267 роках у руки сина короля Данила Шварна, Литовського

князівства. Як зауважував літописець: ”Войшелк віддав своє княжіння зятю своєму Шварнові, а сам знову захотів прийняти чернечий чин. Шварн же просив його, що би ще княжив з ним в Литві, та Войшелк не захотів” [6.с.573].

Як бачимо, великий князь литовський Войшелк добровільно передав свою владу в Литві Шварну Даниловичу, який в 1264 році по смерті Данила був проголошений королем Руси-України [3,с.291].

Все вищенаведене нами підтверджує, що в 1264 році Шварн Данилович став королем Руси-України, а в 1266-1267 роках і Великим князем литовським і фактично майже за сто років до часу Ольгерда об’єднав Українське королівство з Великим князівством Литовським [4,с.217-221; с.386-392; с.361-364].

Характерно, що правлячою в цій державі фактично стала українська династія. Власне в цей час у Литву прийшла українська мова та християнська релігія, яка, як державна, проіснувала до часу Литовського Статуту [3,с.291-294].

Однак, зміцнення позицій української династії в Литві не сталося із-за швидкої смерті Шварна Даниловича. Не слід не враховувати й того факту, що причиною подальшого політичного відчуження Руси-України й Литви стало вбивство Войшелка Левом Даниловичем, що внесло недовір’я правлячих кіл Литви до українських правителів [5,с.127].

Безсумнівно, що українсько-литовські відносини в XIII столітті є яскравим прикладом добросусідства двох народів. Це добросусідство в XIII столітті є визначним фактором подальших історичних процесів другої половини XIV століття [4,с.217-221; с.386-392; с.361-364].

Л і т е р а т у р а

1.Грушевський М. Хронологфя подій Галицько-Волинсько літопису. Записки Наукового Товариства ім.Т.Шевченка. – Львів,1901.
2.Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по нашим и иностранным известиям. – К.,1873.
3.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
4.Ідзьо В.С. Дипломатичні стосунки Української держави з Литовським князівством в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Дипломатичні стосунки короля Данила та Української держави з Литовським князівством в XIII столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
5.Котляр Н.Ф. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв. В Сборнике: "Восточная Європа в исторической ретроспективе". – М.,1999.
6.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
7.Мазутова В.И. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого. В сб. Восточная Эвропа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). – М.,1999.
8.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.

Історичні та культурні взаємовідносини Руси-України та Польської держави в XIII столітті

Після відновлення єдності Української держави в 1245 році її відносини з Польщею набувають динамічного розвитку. Власне в цей час в Польщі розпочалась довготривала боротьба за владу, і згідно свідчень польських джерел, великий князь Данило Романович виступив суддею в суперечках польських князів за владу.

Мал.1. Король Данило іде на допомогу польському князеви Конраду Мазовецькому. (Картина А.П.Пилиховського. Львів,1886р.)

Внутрішня феодальна війна в Польщі дала можливість Руси-Україні приєднати деякі польські землі до володіно Української держави. Власне в цей час була приєднана Люблінська земля [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

При всі цих обставинах, на нашу думку, дипломатичні відносини Руси-України і Польщі в 1245-1285 роках слабо відображені джерелами. Серед наявних свідчень привертає увагу розповідь літопису про “з’їзд руського князя з польським Болеславом в Тернові”. Згідно аналізу свідчень

ми дізнаємося, що наслідком з'їзду між Руссю-Україною та Польщею був підписаний договір, який був "утверджений хрестом чесним" [3,с.567].

Польський дослідник Б.Влодарський вважає, що цей з'їзд відбувся для того, щоб з'єднати зусилля Польщі та Руси-України проти нападів литовського князя Міндовга, який одночано нападав на обидві держави [6,s.143-144].

Сучасний український дослідник М.Ф.Котляр вважає, Тернів було в 60 - ті роки XIII століття було місцем постійних зустрічей між українськи та польським володарями, де вони вирішували свої двосторонні відносини з Литовським та Ятвязьким князівствами [2,с.124].

Так в 1267 році краківський князь Болеслав прислав посла до князя волинськго сказати: "Свояче! Зустріньмося! І Василько відповів: Я радий і утвердили зустріч в Тернові" [3,с.571].

Та пізніше, через непорозуміння, які виникли через відносини з Литвою між ними виника усобиця, яка через декілька місяців закінчилася. Як наголошує літописець: "помирилися ляхове з руссю Болеслав з Васильком із Шварном і почали бути в любові великій" [3,с.567].

Все це говорить, всі з'їзди українських та польських князів скликалися для підписання союзних відносин проти ворогів – сусідів, зоклема Литовського та Ятвязького князівств [2,с.124]. Особливо близькі стосунки Руси-України в XIII столітті були з Мазовецьким князівством, яке завжди в своїй внутрішньо-польській політиці опиралося на Русь-Україну [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

Так ми знаємо, що у війнах з малопольськими князями мазовецькі князі завжди отримували від володарів України-Русі військову допомогу Так мазовецький князь Конрад І, а згодом і його син Земовит, що був одружений на дочці Данила Романовича Предславі були постійними созниками Руси-України [4,с.313-320].

Останній навіть був одним із надхненників вступу Руси-України в Союз Католицьких держав і наполягав на коронуванні Данила на короля Руси [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

В подашому в зв'язку з загрозою монголо-татар україно-мазовецький союз доповнився і союзом з Тевтонським Орденом, який був заключений в Раченжі 24-25 грудня 1254 році. На нашу думку, сам король Данило в заключенні договору участі не брав, очевидно, що це був хтось з його васалів князів, можливо син Лев, оскільки в кінці згадуються наявні при підписанні принци (князі). Однак із грамоти стає ясно, що заключено трьохсторонній договір між Тевтонським Орденом, Польщею (Мазовією) та Руссю-Україною [9,s.41].

Як бачимо із договору за таких обставин він віддавав частину Ятвязької землі "великому чоловіку першому королю Руси Данилу", другу князю мазовецькому Земовиту [8,s.10].

Укладення володарем Руси-України, королем Данилом союзного договору з Польшею та Тевтонським Орденом теж мали свої причини. Цим договором король Данило укріплював своє становище на глибокому заході своєї держави, куди збирався перенести свою столицю. Водночас після булл папи римського Іннокентія IV та союзу з Польщею та Орденом реально розпочалась організовуватись антитатарська коаліція [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

Цей союз забезпечував недоторканість кордонів Руси-України з півночі та заходу. В союзі був зацікавлений і краківський князь Болеслав Кривоустий, який теж розраховував на частку в Ятвязькій землі, що заставило його брати участь в коаліції і робити походи проти ятвягів [8,s.10-12].

Вибір союзників теж невипадковий. В 1248 році Данило Романович видав свою дочку Предславу за мазовецького князя Земовита чим укріпив укранський-польський союз [4, s.313-320].

Про цей союз дізнались татари, які намагалися зруйнувати його, оскільки в цей же час, ми бачимо із свідчень джерел, мимо волі короля Данила, Русь-Україна була змушена заключити союз із Золотою Ордою. При таких обставинах українські можновладці примушені були допомагати Золотій Орді в завоюванні Польщі, тому у похід хан Бурундай окрім власних військ попросив у союзників і українські полки, які він повів в глибину Польщі. Внаслідок могутнього удару

монголо-татарів по Польщі повному спустошенню були піддані Сандомірська, Краківська, Шленська області. Чим закінчився цей похід наш літопис не говорить, зауважуючи тільки про “Судомирське взяття”. За таких обставин в українсько-польських політичних стосунках настало безладдя, для урегулювання яких був створений з’їзд українських та польських князів у Тернові, де усі суперечні питання найшли своє вирішення, як зауважив літописець: “Положили договір межи собою про землі усі руські і лядські князі”. Цей договір однак не похитнув позицій Руси-України у Мазовії і Куявії і дані княжіння Польщі дальше залишалися у сфері політичного впливу Руси-України [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

Що стосується україно-польсько-литовських відносин, то вони залишалися не урегульованими аж до смерті Міндовга. Великий литовський князь постійно нападав на суміжні та прикордонні землі Руси-України та Польщі штурмував міста: Камень, Мельник, а також нападав на союзні до Руси-України польські землі, зокрема Мазовію, Куявію. Під час одного із таких нападів був убитий мазовецький князь Семовит і захоплений в полон син його Конрад [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

В цей же час, завоювавши Польщу, татарський хан Бурундай почав готувати похід на Угорщину. В цей же час в Угорщині перебував король Данило, який вів переговори з папою римським Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році папа римський доручив домініканцям і францісканцям об’явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар [13,t.II,№186].

В березні 1260 року папа римський Іннокентій IV повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер пруський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа закликав на допомогу Польщі і Руси-Україні чеського короля Пшемисла II і Брандебургського маркграфа [15,№269].

Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти

татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і багаточисельні військові кампанії проти татар [11,t.9,p.795].

Є свідчення, щоправда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Руси проти татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх [12,t.5,p.210].

Як бачимо українсько-польський союз був дієвим в Європі і витримав монголо-татарське нашестя. Ще раніше батько Земовита Конрад мазовецький дав притулок великому князю Данилу і його двору в Польщі, що могло бути сприйняте татарами за ворожу діяльність і звичайно Данило Романович міцно тримався союзу з Польщею [5, s. 42-63].

Данило Романович “великий чоловік і перший король Русі”, як сказано в договорі Руси-України, Польщі та Тевтонського Ордену [10, III, №30; I/1, №289], помирає в 1264 році і вся королівська влада переходить до його сина в той час великого князя Литовського Шварна, який теж притримується дружніх стосунків з Тевтонським Орденом і підтверджує договір підписаний королем Данилом як з Ореденом так із Польщею [9,s.42-48].

Його брат Василько, князь волинсько-київський займає в державі друге по рангу становище після Шварна і звичайно проводить значну політичну діяльність, зокрема в стосунках з Польщею і зокрема з союзним Мазовецьким князівством [6,с.140-141].

Таким чином ми бачимо, що по смерті короля Данила Романовича, новим Холмським володарем став Шварн Данилович, який унаслідував усю батьківську владу, спадщину. По смерті Шварна Даниловича володарем Руси-України став Лев Данилович. Улаштована по західно-європейському зразку влада у державі просто передавалась від батька до сина, що замовчує волинський літописець. Навпаки можна наголошувати про подальший розвиток королівської влади в Руси-Україні. Як бачимо усі ключові землі по смерті короля Шварна Даниловича сконцентрувалися у наслідника престолу короля Льва Даниловича, який переносить столицю Руси-України у Львів і якого, як свідчать джерела, монголо-татари признавали

великим князем Руси-України, в цей же час усі західно-європейські джерела називають Льва Даниловича королем Руси [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

Такий розклад в Українській державі нам подають і угорські джерела згідно висновків яких, зовнішня політика українського короля Льва Даниловича на заході, базувалось на союзі з угорським королівством, а в подальшому з Чеським. Весною 1270 року, коли умер угорський король Бела IV, його приємником став брат дружини Льва Констанції Стефан V, який розірвав мир з Чехією і розпочав проти останніх військову кампанію. У 1270 році між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалась війна. В акті мирного договору, який був укладений в червні 1271 році, серед союзників угорського короля Стефана V згадується український король Лев Данилович, князь луцький Мстислав Данилович і князь володимирсько-київський Василько: “manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz....”, що яскраво підтверджує єдність вцей час Української держави [14,p.302].

Безсумнівно, що як друга особа в державі брат першого короля Руси Данила князь волисько-київський Василько проводив в цей час значну політичну діяльність в Європі, особливо в сусідній Польщі. Так джерела наголошують, що в тому ж році в Мазовії після смерті Земовита престол посів його син Конрад II. Він залишився вірним традиційній політиці союзу Мазовії та Руси-України [16,s.185-187].

До традиційного союзу з Руссю-Україною мазовецького князя Конрада II примушували притензії молодшого брата Болеслава, який в боротьбі за мазовецький престол опирався на краківського князя. Про міжусобну в Мазовії польські джерела розповідають з 1282 року, однак як вважають дослідники, вона почалась набагато раніше [8,s.72-78]. Польському князю Конраду II за допомогою Володимира Васильковича не тільки вдалося утвердитися на мазовецькому престолі, але й проявити бажання посісти на краківському престолі, однак короткочасно. Очевидно зміцнення позицій мазовецького князя в Польщі налякало українських володарів, тому вони в подальшому намагалися обмежити владу мазовецьких князів. І скоро така нагода

трапилася. В 1279 році на прохання голодавших ятвягів Володимир Василькович направив їм з Волордимира жито в човнах по Західному Бугу і коли човни проходили землі Мазовії хліб було пограбовано. Розгніваний Володимир послав на Конрада своє військо і отримав перемогу над ним. Після цього Конрад прислав послів “до брата свого Вололдимира просити миру і Володимир умирився”, наголошує літописець [3,с.580-581].

Польський історик Б.Влодарський вважає, що причина конфлікту Конрада і Володимира заключається в тому, що перший почав віддалятися від володимирського князя. Заключивши союзний договір з Лешком Чорним, який підтримував притензії Конрада на краківський трон Корад не бажав більше зважувати на волинського князя, який обмежував його владу в Польщі. В цей же час краківський князь Болеслав Стидлививй взнавши про союз Конрада з Лешко Чорним повідомив про це володимирського князя, що й визвало похід волинських військ в Мазовію і востановлення волинсько-мазовецького союзу. За таких обставин в 1283 році утриматись на мазовецькому троні Конраду II вдалося тільки за допомогою князя Володимира Васильковича [7, s.620-621].

Ці події засвідчуються і волинським літописом, який наголошує: ”Що потерпівши поразку від краківського князя Конрад послав послів своїх до брата Володимира за допомогою. Князь Володимир Василькович відповів, що готовий йому допомогти і почав збирати військо на Болеслава” [3,с.582-583].

Дослідник М.Ф.Котляр вважає, що цим був підтверджений військово-політичний союз між Володимиром та Конрадом. Справившись за допомогою волинських військ з братом Конрад II з союзним волинським військом виступив на основного свого ворога краківського князя і зайняв краківське князівство та короткочасно. Втрата краківського стола, на думку дослідника, сталася внаслідок хвороби князя Володимира Васильковича оскільки тільки за його військовою допомогою князь Конрад II мазовецький міг робити успішні походи на Краків [2,с.125-126].

Претензії князя Конрада II мазовецького на Краківське князівство викликало незадоволення більшість польских князів, які вирішили покарати останнього за наведення руських на Польщу, що заставило Конрада ще більше уповати на Русь-Україну. Перед загрозою втрати трону Конрад II мазовецький признав себе васалом Руси-України, зокрема Володимира Васильковича. Якщо зауважити, що Люблінська земля в цей час належала до володінь Льва Даниловича, то можна наголошувати на тому, що Русь-Україна в цей час мала великий вплив на Польщу. Волинський літопис зауважу. Що в 1288 році Конрад II прислав до хворого князя Володимира Васильковича посла з словами: ”Господине, брати мій! Ти же ми був замість отця мого. Як міг так тримав мене під рукою своєю. Милістю Твоєю князював і міста свої тримав, до братів своїх грізним був” [3,с.596].

Підтвердивши свій васалітет щодо князя волинсько-київського Володимира Конрад II звернувся до нього з проханням, щоби його приємник Мстислав Данилович “прийняв його твоєю милістю під свою руку і стояв би за мою образу, як ти пане мій стояв за мною і за мою образу” [3,с.596-597]. Як бачимо із волинського джерела “Мстислав урочисто прийняв Конрада з честю і з любов’ю під свою руку” [3,с.597]. Польська дослідниця Е.Суходольська вважає, що надії Конрада II мазовецького не оправдались. Мстислав лиш дипломатично допомагав Конраду і тільки зрідка. Коли йому дійсно загрожувала смертельна небезпека посилав йому війська. Наголошуючи в своїх зверненнях, “що це я Мстислав, син короля, онук Романів”, Мстислав тим самим сам бажав правити єдиновладно на Руси і заставляв тим самим Конрада II допомагати йому в його внутрішніх справах, зокрема в приборканні своїх волинських васалів [16,s.190-191].

Таким чином підсумовуючи україно-польські відносини в 1245-1285 роках ми бачимо, що в більшій мірі вони були дружніми, за обставин участі українських політичних кіл в польських міжкнязівських усобицях, що очевидно і було тим критерієм, що утримувало їх на протязі майже як пів століття [1,с.283-285; с.213-217; с.356-363; с.76-82; с.375-381].

Л і т е р а т у р а

1.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо В.С. Дипломатичні стосунки України-Руси з Польщею в 1245-1280 роках. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо В. Дипломатичні стосунки України-Руси та короля Данила з Польщею в 1245-1280 роках. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Дипломатичні стосунки князів України-Руси з Польщею в 1245-1280 роках. Дрогичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755 - ї річниці коронації Данила Романовича. – Івано-Франківськ “ЛІК”, 2008.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
2.Котляр Н.Ф. Дипломатия Галицко-Волынской Руси в XIII вв. В Сборнике: “Восточная Європа в исторической ретроспективе”. – М.,1999.
3.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
4.Balzer O.Geneologia Piastow. – Krakow,1895.
5.Baumgarten N. Geneologies et mariages occidentaux des Rurikides russe du X-au XIII siecle. – Roma,1927.
6.Wlodarski B.Polska i Rus. – Warszawa,1966.
7.Wlodarski B.Alians rusko-mazowiecki z drugiej polowy XIII w. Studia historyczne ko czci Stanislawa Kutrzebu. – Krakow,1938. – T.II.
8.Wroblewski R.Problem jacwieski w polityce Boleslawa Wstydliwego w latach 1248-1264. Lodz uniwersytet. Zeszyty naukowe. Nauki humanistyczno-spoleczne. – Lodz,1970. – Zesz.72.
9.Karwazinska J.Sasiezstwo kuiawsko-krzyzackie, 1235-1343. Rozprawy historyczne Towarzystwa naukowego Warszawskiego. – Warszawa,1927-1929. – T.VII. – Zesz.I.
10.CDP.III. – №30; PVB. – I/1. – №298.
11.MGH. – SS. – T 9.

– Annales S. Rudberti Salisburgenses. – P.795. (під 1260 р.).
12.Oesterraichische Reimchronik. – MGH. – T.5.
13.RBM. – T.II. – №186 (від 20 липня 1258 року).
14.RBM. – T.II. – №735.
15.Regester der Markgrafen V.Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. – Munchen-Berlin,1922. – №269.
16.Suchodolska E. Dzieje polityczne (polowina XIII - polowina XIV w.). Dzieje Mazowsza do 1526 roku. – Warszawa,1994.

Політичні взаємовідносини Руси-України з Ятвязьким князівством у XIII столітті

Що стосується дипломатичних стосунків Української держави з Ятвязьким князівством, то перші літописні згадки про походи великого київського князя Володимира Святославовича на ятвягів відносяться до 983 року [6,с.549].

Подальші стосунки з X по XIII століття з джерел нам мало відомі. І лише в XIII столітті джерела засвідчують нам активні політичні та дипломатичні взаємини Руси-України з Ятвязьким князівством [2,с.283-285; с.255-256; 3,с.104-106; с.396-399; с.381-383].

Вивчення цих джерел дає право наголошувати, що майже до середини XIII століття ці стосунки були не врегульовані. Майже всю першу половину XIII століття ятвязькі князі нападали на порубіжні землі Руси-України, грабували і спалювали їх, завдаючи великої шкоди господарству цих прикордонних земель [4,с.28-32].

Цей процес загострюється в час кристалізації в середині XIII століття єдиного Ятвязького князівства. Після цього їх напади на Русь-Україну стали просто загрозливими для функціонування окремих прикордонних з Ятвягією областей не тільки Руси-України, але й Польщі та Литви і навіть Тевтонського Ордену [7,с.146-147].

За свідченням джерел, війну як правило починали ятвяги, вони спалювали і грабували в основному прикордонні містечка і втікали в Ятвягію. Опісля володарі Руси-України давали їм відсіч, заганяючи їх на довгий час в хащі лісів та боліт [4,с.69].

Так, за свідченням літопису, в 60-80-х роках XIII століття король Данило та його брат Василько з синами напали з сильним військом на Ятвязьку землю й громили в відкритому бою ятвязьких князів, які не вміли битися, і повернулися з великою здобиччю додому [3,с.104-106; с.396-399; с.381-383].

Налякані великим погромом ятвязькі князі після цього прислали посольство і принизливо просили миру. Через рік чи декілька років усе повторювалось і війна між Руссю-

Україною та Ятвязьким князівством відновлювалась. Так, літописець у 1259 році розповідає, що король Данило з сином Левом напав на Ятвязьку землю, очевидно, внаслідок чергового нападу ятвягів, як вважає М.Ф.Котляр [4,с.128], чого в джерелах не засвідчено, розгромив військо ятвягів. Як засвідчує літопис, в цьому бою загинув ятвязький князь Стекинт [2,с.283-285; с.255-256].

Після розгрому ятвягів в стан короля Данила приїхав ятвязький князь Комаснови і пообіцяв йому вірно служити, тобто, ятвяги пообіцяли більше не нападати на Русь-Україну і бути вірними її васалами [6,с.549].

Однак, не проходило й декількох років після укладення договору, як ятвяги знову нападали на землі Руси-України. За таких обставин, наголошує літописець, зимою 1254-1255 рр. Ятвязька земля була знову завойована королем Данилом, який взяв великий полон і здобич. Тоді ятвяги "послали послів і дітей своїх, обіцяючи роботи всі виконувати і міста в своїй землі для нього будувати" [6,с.553].

Щоб припинити напади ятвягів, королю Данилу довелось довести Ятвязьке князівство до межі політичного зникнення. Як вважає М.Ф.Котляр, жорстока політика короля Данила до ятвягів дала результати, вона так налякала їх, що з 1255 по 1273 роки вони ні разу не нападали на Русь-Україну [4,с.128].

У 1273 році ятвяги знову напали на Русь-Україну. За таких обставин зимою 1274 року велике військо, очолене королем Львом Даниловичем і князем Володимиром Васильовичем, виступило на ятвягів. Літописець зауважує, що ятвяги перелякалися великого українського війська і "побоялися битися з ним і по цьому приїхали князі ятвязькі до Льва і Володимира і Мстислава миру просячи собі. Вони заледве дали мир" [6,с.556].

Таким чином, наявні джерела змальовують повну картину українсько-ятвязьких відносин. Як бачимо, жертвами агресії ятвягів стали не тільки Польща та Литва, але й прибулий на землі Прусії на початку XIII століття Тевтонський Орден, який вважав за свою основну діяльність завоювання і хрещення язичників-ятвягів [7,с.149]. Розуміючи причину ятвязьких нападів, Данило Романович встановлює досить дружні взаємовідносини з Польщею та Тевтонським Орденом.

Натомість, Руський літопис XIII століття засвідчує напружені політичні відносини з Ятвязьким князівством [5,с.28-32; с.543].

Внаслідок укладення договору, Русь-Україна розпочала займатися Ятвягією, претендентами на чиї землі були ще Польща і Тевтонський Орден [7,с.145].

За таких обставин король Данило Романович завойовує свою частину Ятвязької землі. Джерела згадують нам походи в Ятвязьку землю в 1252, 1254, 1255-1256, що призвели до підкорення Ятвязької землі Україною-Руссю [8,s.43].

Про свої успіхи в ятвязькій землі король Данило негайно оповістив своїх польських і тевтонських союзників, що “данину ятвяги платять королю Данилу” [2,с.283-285].

Після 1256 року свідчень про походи на ятвягів українських військ в наших літописах немає, а значить, ятвяги справно платили данину Руси-Україні до 1273 року [1,с.12-15].

У висновок нашого дослідження наголосимо, що дипломатичні відносини Руси-України з Ятвязьким князівством в XIII столітті базувалися на міцній військово-політичній організації Української держави, яка пильно оберігала свої кордони [2,с.283-285; с.255-256; 3,с.104-106; с.396-399; с.381-383].

Л і т е р а т у р а

1.Дашкевич Н. Первая уния Юго-Западной Руси с католическим западом (1246-1254). – К.,1884.
2.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо В.С. Дипломатичні стосунки Української держави з Ятвязьким князівством в XIII в столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
3.Ідзьо Віктор. Дипломатичні стосунки Української держави з Ятвязьким князівством в XIII ст. Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29-30 листопада 2001р.). – ВМС. – Львів, 2003.
Ідзьо Віктор. Дипломатичні стосунки Української держави та короля Данила з Ятвязьким князівством в XIII в столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова)(1256-2006). – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
4.Котляр Н.Ф. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Восточная Европа в древности и средневековье. Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. – М.,1997.
5.Котляр Н.Ф. Договорные отношения галицких и волынских князей с иноземными государями (XII-XIII вв.). Международная договорная практика Древней Руси. IX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Материалы конференции. Москва, 16-18 апреля 1997г. – М.,1997.
Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
6.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
7.Мазутова В.И. Тевтонский Орден во внешней политике князя Даниила Галицкого. В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). – М.,1999.
8.Wlodarski M. Rywalizacij oziemie pruskie w polowine XIII wieku. – Torun,1958.

Русь-Україна і Римська Церква в XIII столітті

Могутність Української держави в середині XIII століття привернула увагу Римської католицької церкви та папського престолу [7,с.383-395].

Як зауважував галицький історик XIX століття І.Шараневич, уже папа римський Іннокентій III пропонував великому князю Руси-України Роману вступити в Союз Католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати вступати в союз з католицьким заходом. Та папа був терплячим і продовжував переговори далі і наполегливіше [13,с.97-98].

Новий папа римський Іннокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і численних поступок і компромісів щодо православної віри в Руси-Україні зумів зробити так, що католицька віра грецького обряду, вдосконалюючись і змінюючись, проіснувала до сьогоднішнього дня [31,s.414-415]. В зв'язку із цим виникає необхідність з'ясувати взаємовідносини Української держави з Католицькою церквою і релігійну реформу, яка є невід'ємною складовою частиною усіх переговорів володаря Української держави з католицьким заходом і римським папою зокрема [4,с.257-265].

Слід зауважити, що католицька пропаганда унії велася католицькою церквою в Українській державі і раніше. В Руси-Україні на початку XIII століття посилилась пропаганда католицьких місіонерів щодо визнання папського верховенства серед християн усього руського сходу [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

Характерно, що пропаганда в Руси-Україні католицизму в середині XIII столітті не була пов'язана з насиллям. Головні її заклики зводилася до прийняття унії. Ідея унії була висунута папським престолом і в першу чергу носила політичний характер. Що стосується церковних догм, то унія залишала усе на своєму місці. Основне – це визнання папи римського головою усіх християн [1,с.2-3].

Характерно, що нав'язати унію в окремих регіонах Руси-України папська курія намагалась уже в XII столітті і завжди у час, коли Русь-Україна потрапляла у скрутне політичне становище. Джерела дають право наголошувати, що уже у 1205-1206 роках угорський король Андрій II втручався у галицькі справи, проводив велику пропаганду унії [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395]. Папа римський Іннокентій III, почувши про це, прислав в Русь-Україну свого легата. В листах угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III після коронації королевича Коломана на короля Галичини, є згадки "про обіцянки галичан приступити до унії з Римом". Раніше із листів угорського короля Андрія II до папи римського Іннокентія III, дізнаємося лише про обіцянку галичан виявити покірність Римській церкві, та злучення церков яке так і не відбулося, тому що Русь-Україна знаходилася під утисками чужоземців [9.с.251].

Як наголошував угорський король Андрій II у листі до папи римського Іннокентія III: "Галичани лише бажали тільки залишитись при своїх обрядах і повністю визнали папу головою всієї християнської церкви". Цілком можливо, що виразниками унії могла бути частина бояр, тісно зв'язаних економічними і соціальними стосунками з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-реміснича знать, пов'язана своїми торговельними операціями з країнами Союзу Католицьких держав шукали внаслідок впровадження релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, тобто, інтеграції у західно-європейський ринок [21,s.45-48].

Використовуючи такі настрої у галицькому суспільстві і отримуючи від певної частини населення лояльність, чи може навіть підтримку, католицькі місіонери поглиблювали свою пропаганду унії Церков, яка досягла свого апогею у 40-50 роках XIII століття. Основним католицьким центром пропаганди унії була Польща [8,с.167-177]. Проникнувши у Польщу, місіонери домініканці у 1218 році звернули зразу ж свою увагу на Русь-Україну, куди дуже швидко переселились і зайнялися пропагандою, знаходячи серед галичан багато прихильників і могутніх покровителів [21,s.45-48].

Для підтвердження вірності наших висновків подаємо наступні документи: аннали і грамоти папської канцелярії, а також деякі зовсім легендарні свідчення, що концентруються на особі домініканця Яцика Одровонжа, який проводив проповіді унії в Руси-Україні і заснував домініканські монастирі у Львові, Галичі та Києві [15,s.NLV, LVI; s.23-25].

Із папських булл від 1232 року (від 12 травня) видно, що в Руси-Україні уже було багато проповідників унії. Папа римський Григорій IX доручив приору польському і двом братам проповідникам вирушити у Русь, де, за словами Гнезненського архієпископа: "було багато церков латинян без пастирів" [19,p.164].

У Києві за свідченнями булл від 1232 і 1233 років велась активна пропаганда унії, та були труднощі у місіонерів [16,s.NLV, LVI; c.95]. Польський літописець Ян Длугош теж пише, що за пропаганду унії і католицизму, місіонери у 1233 році були вигнані з Києва київським князем Володимиром Рюриковичем, наляканим успіхами їх проповідей [22.s.23-35].

Джерела свідчать, що з метою пропаганди унії в Руси-Україні у 1240 році був висвячений особливий єпископ, абат Опавського монастиря Краківської єпархії Герард, його права на католицького єпископа Руси були узаконені папою у 1237 році, хоча католицькі джерела твердять, що такий єпископ був уже з повноваженнями католицького єпископа Руси 12 травня 1232 року. Характерно, що адміністрація князівської влади змушена була зважати на діяльність католицьких місіонерів. Згідно зі свідченнями домініканців, місіонер Яцик у 1233 році за просьбою галицького князя Данила, настановив католицького архієпископа у Галичі Бернарда Полика, який здобув успіхи, пропагуючи унію в Галичині [27,s.414-415].

Ось і всі документи, які стосуються пропаганди унії католицьких місіонерів в Руси-Україні до нашестя татаро-монголів. Найважливішим свідченням є те, що князь Данило Галицький у 1233 році мав у своєму Галицькому князівстві католицького архиєпископа і єпископів, діяльність яких нам поки що не відома [22,s.23-35]. Та очевидно, вони робили усе, щоби схилити галицького князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема [4,c.257-265].

Події, які відбулися після 1245 року в Руси-Україні, наголошував М.Дашкевич: ”ніколи так могутньо не проходили в усі часи на Руси, в цей час Русь-Україна вирішила добровільно визнати головну роль у християнському світі папи римського, до цього і схилявся руський народ в особах князів, єпископів, бояр, людей. Усе це відбулося без примусу, що було волевиявленням усього українського народу дійсно добровільно з’єднатися з Римською церквою” [12,с.368].

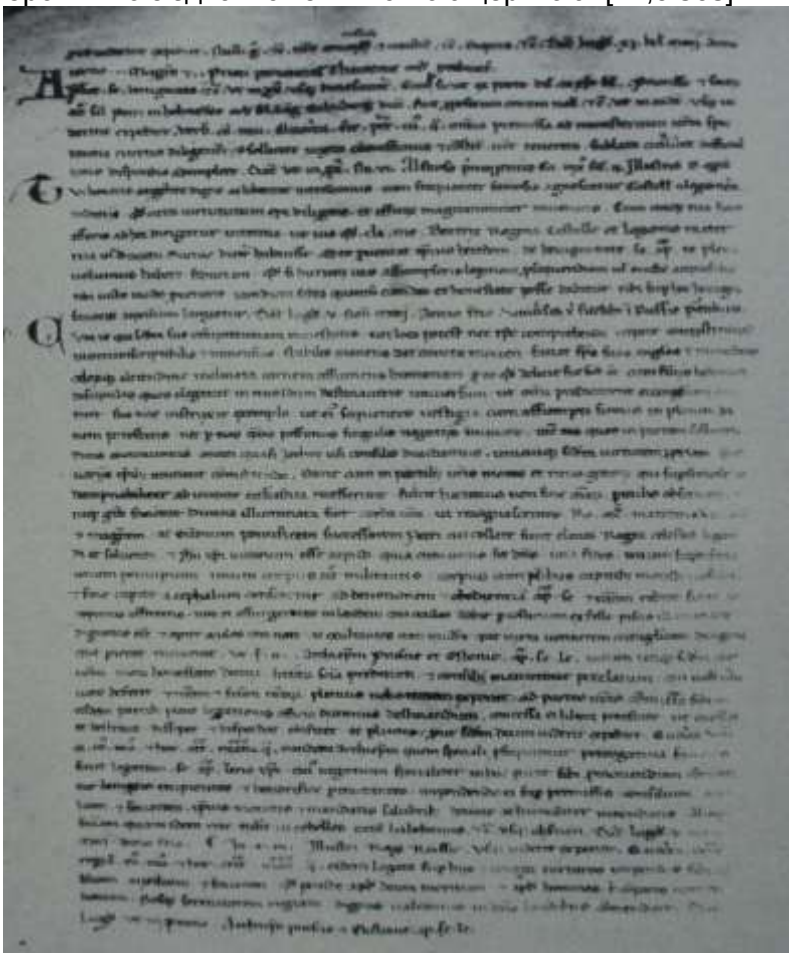

Мал.І. Історичний Акт XIII століття папи римського Іннокентія IV про з’єдання Української церкви з Римською церквою.

Злучення церков у другій половині XIII століття різко відрізняється від запровадження в Руси-Україні будь-яких інших церковних уній у будь-який час її історії.

У XIII столітті Русь-Україна була самостійною могутньою державою. Злучення церков займався один із наймогутніших володарів Руси-України, великий князь Данило. Унія приймалася на найвищому державному рівні, на рівні, який можна порівняти лише з релігійною реформою хрещення Руси-України Володимиром святим. Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які спричинились в Українській державі до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, і вона була зарахована до числа наймогутніших держав тогочасної Європи [4,с.257-265]. Це була дійсно історична подія, як зауважував М. Шашкевич, унія відкривала широкі можливості інтеграції як торгово-економічної, так і політично-культурної у Західну Європу [1,с.3-7].

Цікаво, якими міркуваннями, проводячи реформи, керувався володар Руси-України, великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись протягом цілого десятиліття. Після погрому монголо-татарів Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Руси і від Візантійської імперії. Ненадійними сусідами Руси-України були католицькі країни: Польща, Угорщина, Чехія [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

Після монголо-татарського нашестя великий князь Данило Романович став “мирником Золотої Орди” і це, очевидно, теж серйозно стурбувало сусідні від Руси-України держави Західної Європи. Однак, “зла була честь татарська”, зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства Руси- України, концентрації політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича, Галицького [4,с.257-265].

Сам союз Руси-України з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави, тому римська курія була ініціатором широких переговорів з володарем Руси-України [2,с.137-181]. І такі переговори у трагічний час для всієї

християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик XIX століття Д.Зубрицький вірно зауважував, що держава великого нязя Руси Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберігати незалежність і могутність, користуватися силою хитрості і силою договорів [3,с.152-153].

Великий князь Данило бачив у стані татарів кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі, тому і розпочав зближення з католицьким заходом [22,s.23-35].

Однак, Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа римський перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував входження Руси-України в Союз Католицький держав. Уже під час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила – королем Руси [2,с.137]. Грамота папи римського Іннокентія IV від 4 травня 1246 року в якій він "приймає Данила Руського короля під заступництво і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Руси, а домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила". Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до володарів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Руси: "Regi Russie illustri" [19,p.164]. Відомо, що Плано-Карпіні восени 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від папи і переконував їх приєднатися їх до Римської церкви. Характерно, що коли Плано-Карпіні повертався назад із Татарії через "володіння світлого короля Руси" у 1247 році, то був зустрінутий люб'язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську державу під заступництво папи, якого визнають своїм отцем і

головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до папи [10,с.22-66]. Д.Зубрицький наголошував, що переговори великого князя Данила Романовича з папою римським Іннокентієм у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Руси-Україні, справа йшла до офіційної коронації Данила Романовича на короля Руси, чого вимагав папа [3,с.152-153]. Для координації дій королівського двору Данила Романовича з папою римським Іннокентієм IV до двору руського короля було призначено архиєпископа Католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архиєпископа Бернарда-Полека, який проживав при дворі князя Данила ще у 1233 році [22,s.23-35].

Наступним католицьким архієпископом при дворі Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з папою римським Іннокентієм IV, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році [10,с.43-44].

Дуже цікаво, на нашу думку, як намагався сформулювати позицію Руського королівства архієпископ Петро на Ліонському соборі, на якому зібрався весь найвищий світ католицького духовенства і політичних діячів Центральної і Західної Європи.

Архієпископ Петро виступив із “Трактатом про Татарів”, який відповідав планам допомоги Західної Європи у боротьбі з татарами на території Руси-Україні. У першій частині свого трактату він змалював картину на Руси після татарського погрому, наголошуючи, що королівство Русь, однак, не є данником Золотої Орди і є самостійною державою, яка добровільно віддається апостольському престолу святого Петра.

У другій частині свого трактату архиєпископа Петро виклав наявні свідчення про татар, які були йому відомі перед відправлення на Ліонський собор. Західна Європа, наголошував архієпископ Петро, і Русь повинні об’єднатися у боротьбі з татарами, оскільки останні збирають сили, щоби підкорити і Західну Європу, і вихваляються, що досягнуть своєї мети.

Татари поширюють по Руси чутки про підготовку нового походу в Європу [4,с.257-265; 5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

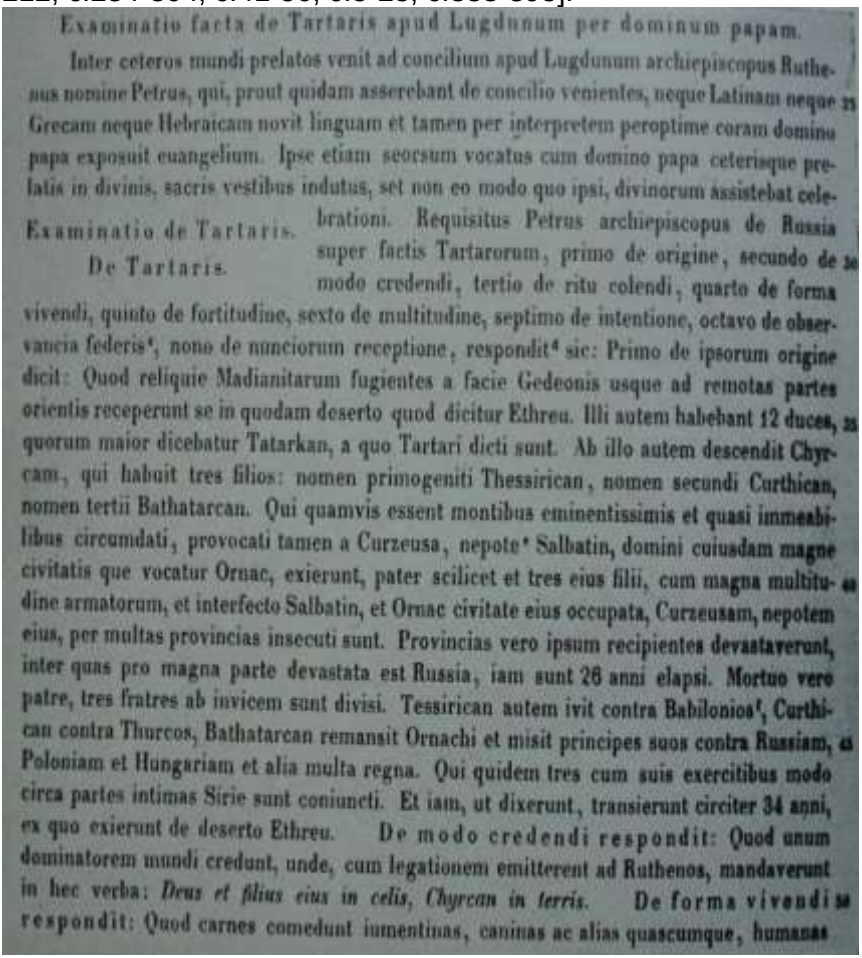

Examinatio facta de Tartaris apud Lugdunum per dominum papam.

Inter ceteros mundi prelatos venit ad concilium apud Lugdunum archiepiscopus Ruthenus nomine Petrus, qui, prout quidam asserebant de concilio venientes, neque Latinam neque Grecam neque Hebraicam novit linguam et tamen per interpretem peroptime coram domino papa exposuit euangelium. Ipse etiam seorsum vocatus cum domino papa ceterisque prelatis in divinis, sacris vestibus indutus, set non eo modo quo ipsi, divinorum assistebat celebrationi. Requisitus Petrus archiepiscopus de Russia super factis Tartarorum, primo de origine, secundo de modo credendi, tertio de ritu colendi, quarto de forma vivendi, quinto de fortitudine, sexto de multitudine, septimo de intentione, octavo de observancia federis[a], nono de nunciorum receptione, respondit[d] sic: Primo de ipsorum origine dicit: Quod reliquie Madianitarum fugientes a facie Gedeonis usque ad remotas partes orientis receperunt se in quodam deserto quod dicitur Ethreu. Illi autem habebant 12 duces, quorum maior dicebatur Tatarkan, a quo Tartari dicti sunt. Ab illo autem descendit Chyrcam, qui habuit tres filios: nomen primogeniti Thessirican, nomen secundi Curthican, nomen tertii Bathatarcan. Qui quamvis essent montibus eminentissimis et quasi immeabilibus circumdati, provocati tamen a Curzeusa, nepote[e] Salbatin, domini cuiusdam magne civitatis que vocatur Ornac, exierunt, pater scilicet et tres eius filii, cum magna multitudine armatorum, et interfecto Salbatin, et Ornac civitate eius occupata, Curzeusam, nepotem eius, per multas provincias insecuti sunt. Provincias vero ipsum recipientes devastaverunt, inter quas pro magna parte devastata est Russia, iam sunt 26 anni elapsi. Mortuo vero patre, tres fratres ab invicem sunt divisi. Tessirican autem ivit contra Babilonios[f], Curthican contra Thurcos, Bathatarcan remansit Ornachi et misit principes suos contra Russiam, Poloniam et Hungariam et alia multa regna. Qui quidem tres cum suis exercitibus modo circa partes intimas Sirie sunt coniuncti. Et iam, ut dixerunt, transierunt circiter 34 anni, ex quo exierunt de deserto Ethreu. De modo credendi respondit: Quod unum dominatorem mundi credunt, unde, cum legationem emitterent ad Ruthenos, mandaverunt in hec verba: *Deus et filius eius in celis, Chyrcan in terris.* De forma vivendi respondit: Quod carnes comedunt iumentinas, caninas ac alias quascumque, humanas

Examinatio de Tartaris.

De Tartaris.

Мал.2. Стрінка з Буртонської хроніки. Трактат архієпископа Руси Петра "Про татарів" з яким він виступив на Ліонському Соборі в 1246 році.

Плано-Карпіні, що був присутній на Соборі, підтвердив ці свідчення архиєпископа Петра, наголошуючи, що йому теж були відомі ці чутки, татари збираться завоювати всю Європу. Розповідь Петра про те, що татари впевнені, що збираються покорити весь світ і що вони скоро будуть

воювати з римлянами і другими латинцями і що вони після перемоги над ними будуть володіти усім світом, розхвилювала присутніх [10,с.43-44].

Зразу ж після Ліонського Собору восени 1246 року папою римським Іннокентієм IV було направлено посольство до великого хана Золотої Орди – Батия. В цей же час Данило Романович внаслідок балансування силами між Західною Європою і Золотою Ордою і особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Золотої Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Руси. Папа римський Іннокентій IV не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря Руси-України з пропозицією вступити до союзу католицьких держав [1,с.43-44]. Окремою буллою папа Іннокентій IV у 1245 році звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плано-Карпіні [10,с.43-44].

Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що призвели володаря Руси-України до вступу в Союз Католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, в обіцянки кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти татарів, тому як, зауважував М.Дашкевич, уже в квітні 1246 року великий князь Руси-України Данило висловив папі римському Іннокентію IV свою покірність і перехід Руси-України під заступництво Римської церкви [1,с.44-45].

Плано-Карпіні наголошує, що Данило і Василько “дали згоду на пропозицію папи Інокентія IV прилучитися до Католицького Світу”. Це підтверджує нам і булла папи від 3 квітня 1246 року в які папа особисто звертається до короля Данила. У своїй буллі папа пише: “Усім віруючим Христа у державі Руси. Виголошується розуміння у зв’язку з виявом покірності Римській церкві”. У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова іде про “згоду обох сторін приступити до унії і вступу в Союз Католицьких держав” [24,p.592]. Плано-Карпіні по цьому питанню наголошував, що: “в зв’язку із вступом в

Союз Католицький держав і у справах Унії Церков король Данило вислав посольство до папи римського” [10,с.44-46].

12 вересня 1247 року “папа римський Інокентій IV велів архієпископу Пруському відправитися до володаря Руси-України Данила і особисто переконатися, чи мають тверді наміри він, його єпископи і вельможі щодо об’єднання з Римською церквою” [28,s.217-218].

Сам факт, що великий князь Данило уже в 1246 році вів переговори про унію, дуже цікавий. Папа римський Іннокентій IV при усій своїй могутності бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою, як видно із сукупності джерел, він пустив у хід свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Руссю-Україною Угорської і Польської держав. Очевидно, в першу чергу допомогу проти татарів обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів часу коронації Данила. Цілком можливо, що папа дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова [4,с.257-265]. У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він “переконував угорського короля допомагати Руси проти татарів”. В зв’язку з цим папа 24 липня 1248 року видав “наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татарів” [20,p.144]. Сам великий князь Данило, і це передавали папські посли, бачив, що папа римський готує католицький захід до хрестового походу проти Золотої Орди. Такий хід подій змусив володаря Руси-України, повірити папі римському Іннокентію IV. Великий князь Данило Романович повважав, що заковані в броню рицарські полки Заходу підуть війною проти монголо-татарів, як це вони уже не раз ходили походами в Палестину. Тому, як це видно із булл від 1246 і 1247 років, великий князь Данило “просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону святого Петра” [30,p.89;p,312; s.217-218]. Разом із цим він просив папу римського Іннокентія IV про: “збереження Руською церквою свого стародавнього церковного обряду”. Наступні документи свідчать, як наголошує Плано-Карпіні: “Римський протекторат прийняли король Руси Данило, його брат князь Василько, усі єпископи і кращі люди” [10,с.22-66].

Наш літопис засвідчує: ”Данило прийняв вінець від бога від церкви святих Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Іннокентія” [11,с.368]. Булла папи від 1246 року виражає радість від того, “що Руські визнали Римську церкву матір’ю і учителькою усіх, а папу намісником святого Петра”. Буллою від 1247 року “папа Іннокентій IV доручив легату Альберту з’єднати руських з Римською церквою”. Внаслідок подальших переговорів папа, вислухавши прохання Данила, що стосувались догматів обрядовості унії і основних положень, вважив на прохання короля Руси Данила. Він дозволив “руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не суперечили католицькій релігії”. 22 січня 1248 року папа римський Іннокентій IV: “просив великого князя Данила інформувати про усі дії татарів, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші, хто повинні прийти на поміч світлому королю Руси, це: Тевтонський Орден і госпітальєри, яких папа задля цього перевів до Угорського королівства”. Характерно, що деякі документи свідчать, що папа Іннокентій IV: “давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу” [1,с.44-45]. Усі вони намагалися переконувати великого князя Данила, що папа готує для нього військову поміч, що видно із булл, у яких папа “звертався до слов’ян Чехії, Моравії, Сербів, і Поморян виступити в похід на боці королівства Руси, проти татарів”. Папа римський Іннокентій IV: “зобов’язав особливим договором Тевтонський Орден допомагати королеві Руси Данилу у війні проти Куремси”. Папа Іннокентій IV, як наголошував дослдіник М.Дашкевич: ”робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татарів, про що говорять булли від 1247, 1251, 1253, та 1254 років. Він намагався з’єднати війська усіх західних володарів, що розташовувалися поблизу Руси-України, і допомогти світлому королю Руси. Великий князь Данило бачив велике старання енергійного папи римського тому дав згоду на коронацію на короля Руси. Сама коронація Данила Романовича фактично з’єднувала Русь-Україну з союзом католицьких держав. “Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татарів”.

Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю Руси-України. По-перше, папа римський IV клятвено завіряв, що ні угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони, в першу чергу виступлять гарантом безпеки Руси-України з заходу і повинні будуть першими з усіма своїми військами виступати на допомогу королю Руси" [4,с.257-265].

Були отримані й інші вигоди від унії з очолюваного папою римським Іннокентієм IV – Союзу Католицьких держав.

В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським Орденом, і усі ці держави намагалися захопити ці землі. Залучення Руського королівства до католицького союзу держав урівнювало Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Руси-Україні тепер без всякої боротьби. Папа римський Іннокентій IV буллою від 1254 року, надавав право Українській державі на третину Ятвязької землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським Орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія сприяла тісному зближенню Руси, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори Данила Романовича з папою римським, судячи з перебігу подій, були щирими. Він, папа римський, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи – король Руси Данило, не сумнівався у щирості намірів папи, який реально намагався допомогти у війні проти татарів [29,p.89; p.312]. Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів, окрім політичної боротьби з останніми, і у питанні релігійного злучення. Сам великий князь Руси-України, Данило Романович, як засвідчують джерела, розділяв точку зору, за якою необхідно було швидко примиритися з католицьким заходом. Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII столітті приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом задля ідеї хрестового походу проти останніх. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (aduniversos Reges Russiae) і 1231 року, до князя Юрія Всеволодовича, 1248 року до Олександра Невського, і також

булла була послана і великому князю Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів [28,s.217-218]. У зв'язку з визнанням папою Данила Романовича, як повновладного руського короля, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення татарського нашестя і Ярославського розгрому, а й внаслідок заступництва, яке папа надав Українській державі. Буллою від 3 травня 1246 року папа римський Іннокентій IV: "прийняв під захист і охорону святого Петра короля руського і його королівство". Буллою від 12 вересня 1247 року, папа римський Іннокентій IV:"прийняв під заступництво святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх усі сім'ї володіння і майно".

Буллами від 27 серпня 1247 року папа римський Іннокентій IV надав: "Данилу, його сину, і Васильку було надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покорі Римської церкви. Заборонялось хрестоносцям і другим орденам нападати на землі світлого короля Руси і у землі які він забрав по праву успадкування без його згоди" [23,p.134-154].

Складається враження, наголошував галицький дослідник Д.Зубрицький, що король Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави, землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу Руси-України [3,с.154-156].

Внаслідок успішних переговорів Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні, так і релігійні в Руси-Україні. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плано-Карпіні, якого папа римський Іннокентій IV відправив до монголо-татарів. Проїжджаючи восени 1245 року через Русь-Україну Плано-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка закликала всіх володарів

укріплюватися на випадок нового наступу татарів [10,с.22-66].Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем Руси-України, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плано-Карпіні послати папі римському Іннокентію IV повідомлення про готовність Руси-України вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плано-Карпіні провів із володарем Руси-України Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався від Батия. Він очевидно, і сповістив великого князя Данила про початок переговорів папи римського Іннокентія IV з Руссю-Україною, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до папи [10,с.61].

Отже, переговори розпочались, очолив посольство від Руси-України ігумен монастиря гори святого Данила – Григорій. Посольство було прийняте папою Іннокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо [24,p.592].

Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуючих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу. Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа визнав недоторканість грецького обряду і православної літургії, загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи. У стосунках з українською державою Данила, папа робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати "світлому королю Руси", як величає папа Данила Романовича з 40-х років, негайну допомогу проти татарів [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря Руси-України гарантій, що бачимо із відправки в Русь-Україну спеціального легата з метою прийняти присягу від "руського короля Данила, князів та бояр, духовенства, на вірність Римській церкві, а також оголосити в усій Руси-Україні акт папи Іннокентія IV про унію церков" [17,N68].

Згідно із свідчень актів, Русь-Україна теж зуміла отримати вигоди під час переговорів, коли тільки “папа римський Іннокентій IV брав під опіку папського престолу Руське королівство” [17,N67].

Визнання папою римським Іннокентієм IV, великого князя Данила королем Руси анульовували преславуті претензії угорського короля на Галичину, визнавали за Данилом Романовичем, як королем Русі, права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі, на які він раніше не мав права [17,N69].

Вступ Руси-України у Союз Католицький держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Україною, Польщею і Тевтонським Орденом. Папа римський Іннокуентій IV забороняв Тевтонським рицарям і членам інших чернечих орденів селитися без згоди світлого короля Руси в його землях [17,N69].

Це повинно було розв’язати інцидент типу Дорогичинського. Як бачимо, велкий князь Руси-України Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли папи кінця липня 1248 року, в якій папа римський Іннокентій IV писав королю Данилу: “щоб світлий король Руси сповіщав хрестоносців про наступ татарів щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони Руси-України” [17,N77].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках Данило Романович мав тісні політичні зв’язки із Союзом Католицьких держав, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор’я, а також Буда була втягнута в союз з Руссю-Україною, однак, надавати їй військову допомогу для боротьби проти монголо-татарів не поспішали. За таких обставин Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Руси, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав [4,с.257-265].

Офіційна відповідь папі римському на його послання за висловом Руського літописця XIII століття ось така: “Прислав Іннокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам’янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестає, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї” [12,с.368].

У той час папа римський Іннокентій IV не наполіг, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, він знову продовжив переговори через посередництво угорського короля Бели IV, який писав папі римському Іннокентію IV: “що не пожалів праці, щоби схилити руського короля до переговорів” [19,p.164].

Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим, і Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар Руси-України повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак, в малопольській столиці Кракові папські посли очікували його повернення із чеського походу. Та володар Руси-України, незадоволений своїми союзниками, не побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів папи римського Іннокентія IV, говорячи їм: “Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні” і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів у Русь-Україну. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Іннокентія IV, Опізо прибуло в Дорогичин, то і тут велкий князь Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі втрати герцогства Австрійського, не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Руси, дипломатична робота над чим з обох боків була завершеною, призведе до послаблення союзу і вороже налаштує проти нього Золоту Орду [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

Однак, як зауважує літописець: “Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка

бажала бачити свого сина царем в Руси-Україні". Дуже сильно наполягали польські князі, приговорюючи: "прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих". На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, посли від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля Руси-України в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Тевтонським Орденом покликана була слугувати єдності цих держав з Руссю-Україною у боротьбі з спільним ворогом монголо-татарами. "Ти матимеш поміч од папи", – сказав Опізо великому князю Данилу, "Прийняв би ти вінець від Бога – сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих" [4,с.257-265].

Таким чином, приймаючи титул короля Руси-України і вступаючи в союз католицьких держав, Данило Романович очолив антитатарську коаліцію і вирішив дати бій Золотій Орді і, насамперед, золотоординському хану Куремсі, що кочував поблизу. Проаналізуємо, що ж дала Руси-Україні політична і релігійна угода з Західною Європою, католицькою церквою, і чи перетворила вона Русь-Україну, яка знаходилась між Золотою Ордою і Союзом Католицьких держав, у західно-європейське королівство [7,с.383-395].

За свідченнями документів, з 1254 року союз короля Данила з папою римським став реальною базою у боротьбі проти Золотої Орди. Це видно з фактичного матеріалу, відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно з якими Данило Романович сповіщав папу про наближення татарів до своїх східних кордонів і просив папі надати в разі необхідності військову допомогу. У відповідь "світлому королю Руси" була направлена булла папи римського від 14 травня 1253 року, яка "закликала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор'я і других сусідніх з Руссю-Україною держав виступити проти татарів" [18,p.351].

Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував папі Іннокентію IV: "що хвилинно чекаю нападу татар". Папа, бачачи загрозу татар над Україною-

Руссю, навіть помирив Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І.Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Руси-Україні [14,s.142, s.251, s.261]. В боротьбі проти Золотої Орди, наголошував А.Амманн, Русь-Україна стала фортецею для усієї Європи і папа, бачачи, довгу затяжну боротьбу Руси проти татарів, побажав об'єднати всіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Татарська загроза примусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашестя татарів. Папа римський Іннокентій IV намагався з усіх сил здружити Русь-Україну з західно-європейськими державами після її офіційного введення до Союзу Католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього союзу. На його думку, така особиста дружба допомогла би королю Данилу скоріше інтегрувати Русь-Україну в Союз Католицьких держав і отримати допомогу у війні проти Золотої Орди. Така невтомна праця папи у цьому напрямку призвела в 1250-1260 роках до унії з католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і Руси-України

Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до Союзу Католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку з боку західних сусідів [14,s.142,s.251,s.261].

Мал.3.Король Руси Данило І.
Мал.4.Папа римський Олександр IV.

У цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з папою Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році “папа доручив домініканцям і францісканцям об’явити про збір військових сил для хрестового походу проти татарів” [25,p.43, p.75; N186].

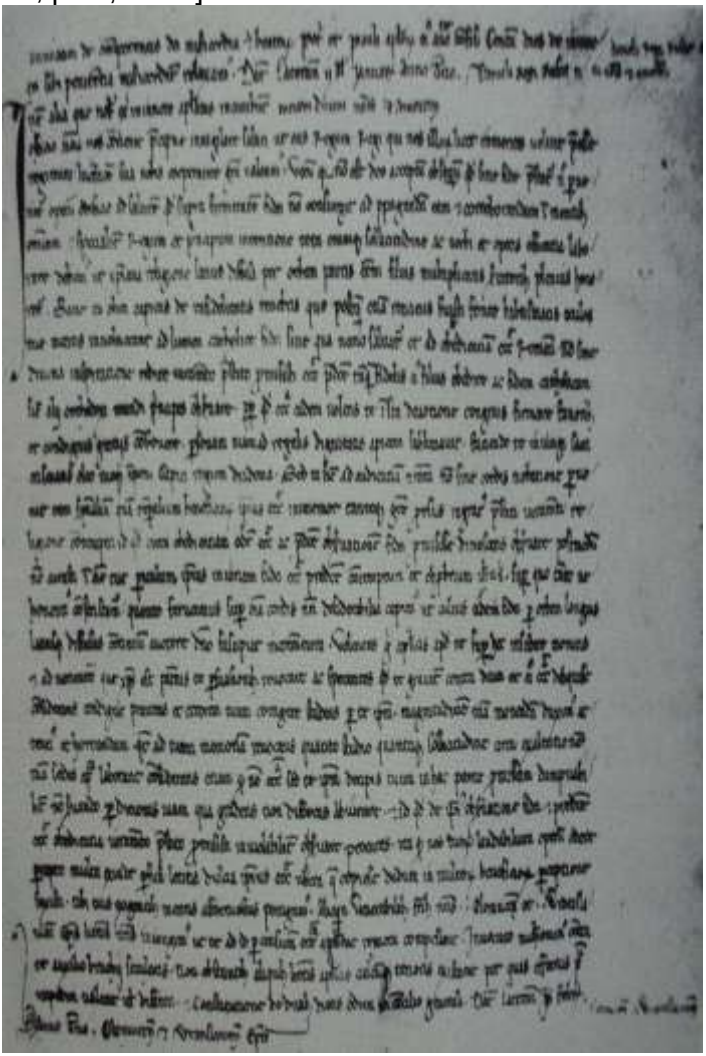

Мал.5. Лист папи Олександра IV до короля Руси Данила І.

У березні 1260 року Іннокентій IV: “повелів хрестоносцям збиратися в Прусії з тією метою, щоби ландмейстер пруський повів їх в похід проти татарів на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів”. Папа римський закликав на: “допомогу Польщі і Руси-Україні чеського короля Пшемисла II і брандербургських маркграфів” [26,N269].

Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татарів, хоча один із німецьких хроністів писав “про реальну допомогу і численні військові кампанії хрестоноців проти татарів”. Є свідчення, щоправда тільки одного хроніста, про “спільні дії хрестоносців, половців, поляків і королівства Руси проти татарів, який вводив ці спільні військові маневри в ранг хрестового походу проти останніх” [23,p.134-154]. На жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і якщо навіть припустити, що це правда, то користі від нього Руси-Україні не було ніякої. Цілком можливо, що стосунки Данила Романовича з папою щодо налагодження хрестового походу проти Золотої Орди були ілюзорними [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; с.284-304; с.41-56; с.5-25; с.383-395].

За таких обставин король Данило Романович своїм головним політичним завданням бачив зміцнення власної Української держави, королівської влади та власної церкви, яка б, залишаючись незалежною, була готовою до діалогу з Римською церквою, а отже, Унія Української церкви з Римською церквою в XIII столітті, коронація великого князя Данила на короля Руси-України, сам вступ у 1253 році Української держави в Союз Католицких держав можна ставити в початок західно-європейської історії України та початку утворення в Україні, на основі Київської митрополії, Української Греко-Катлицької церкви, яка остаточно злилася з Римською Церквою в 1599 році, Берестейською Унією [1,с.44-45].

У виснокок дослідження “Українська держава і Римська церква в XIII столітті” наголосимо, що віднайдення та вивченням архівних джерел, зокрема з бібліотек та архівів Ватикану, пролиють світло на вище апробовану проблему, яка потребує подальшого дослідження [5,с.222-228; с.211-218; с.196-212; 6,с.128-130; с.283-291; 7,с.383-395].

Л і т е р а т у р а

1.Дашкевич М. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). – К.,1884.
2.Дашкевич Н. Переговоры пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. “Известия” Киевского Университета N8 за 1884 г. – К.,1884.
3.Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. – Львов,1855. – Т.3.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
5.Ідзьо Віктор. Українська держава і Римська церква в XIII столітті. Історія релігій в Україні. Праці XI-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001р.). Книга I. – Львів “Логос”,200I.
Ідзьо В.С. Українська держава і Римська Церква в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,200I. – T.V.
Ідзьо Віктор. Українська держава і Римська Церква в XIII столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Українська держава і Римська церква у XIII столітті. В кн.: Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні”. – Львів: “Ліга-Прес”,2007.
Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII столітті. – Львів “Сполом”,2008.
Ідзьо Віктор. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Русі-України Данило Романович Галицький(1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті. – Львів: “Сполом”,2009.
Ідзьо В. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
6.Ідзьо В.С. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносинн у 1245-1254 роках.

Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Папа Римський Іннокентій IV (1243-1254), король Руси Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносинн у 1245-1254 роках. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова)(1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів,2006.
7.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид.2. – Львів "Сполом",2010.
8.Линниченко М Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. – К.,1884.
9.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
10.Плано-Карпини И. Де. История монголов. – Спб.,1910.
11.Руський літопис. – К.,1989.
12.Руський літопис. – К.,1989.
13.Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. – Львов,1863.
14.Amman A. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orfhodoxee. Orientalia Christiana Analesta. – Roma,1936.
15.Vericus et fratres suicorumgue concives latini. – Theiner, 1864. – T.1.
Monumenta Poloniae. – Lwow,1878. – T.3.
16.Vericus et fratres suicorumgue concives latini. – Theiner, 1864. – T.1.
Описание Киево-Софийского собора и Киевской киевской иерархии. – Киев,1925.
17.Historicis Russiae Monumentis(HRM). – Turhenev A.J. – Spb.,1841. – T.1.
18.Huber A. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. Bd.4, Heft 1. – Insbruk,1883. – Anm. 1.
19.Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel, t.1. (1235-1260). – Pest,1869.
20.Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer. – Budae,1829. – T.4.

21.Kunasiewiz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza. Dominicanow we Lwowe. – Lwow,1878.
22.Monumenta Poloniae. – Lwow,1878. – T.3.
23.Monumenta Germanika Historika. – Paris-Hannoverae,1890. – T.5.
24.Muratori L. Rerum italicarum shcriptores. – Mediolani,1723. – T.3.
25.Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. – Lucae,1748.
RBM. – T.2.
26.Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. – Munchen-Berlin,1922.
27.Ropell. Geschichte pollens. – Berlin,1897. – T.I.
28.Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien,1815. – N 60.
29.Fontes Rerum Bohemicarum. – Praze,1874. – T.2.
30.Fontes Rerum Bohemicarum. – Praze,1874. – T.2. – T.3. Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien,1815. – № 60.
31.Ropell. Geschichte Pollens. – Berlin,1897. – T.I.

Напрямки кристалізації християнства в Руси-Україні державі в останній чверті X – кінця XIII століття

Авторитетним джерелом, на яке слід звернути увагу при з'ясуванні релігійних питань, є "Повість минулих літ", де у 986 - 987 роках розповідається про вибір віри великим київським князем Володимиром та його оточенням. На нашу думку, цікавими є в цьому плані свідчення арабського вченого та лікаря Шараф аз-Замана Тахира ал-Мавразі (кінець XI – початок XII століття), персидського письменника Мухаммада ал-Ауфі (перша половина XIII століття), про відправлення "царем русів" Володимиром послів до правителя Хорезму з метою вивчення переваг ісламу [8,с.67-69, с.233-235].

У науковій літературі, зауважує сучасний російський дослідник М.А.Васильєв, прийнято розглядати чотири принципово можливі релігійні напрямки Руси-України: іслам, іудаїзм, християнство західно-римського і греко-православного обряду, в рамках яких Русь-Україна намагалась вибрати собі релігію для протистояння язичництву. Разом з тим в історіографії раніше не брався до уваги альтернативний греко-православному західно-римський релігійний вплив. В Росії до сьогоднішнього часу західно-римський вплив не розглядався, оскільки, згідно з свідченнями "Повісті минулих літ", вчені бачили плавний перехід від язичництва до греко-православного християнства [1,с.3-4].

Однак, історія свідчить, що становище народу, який сповідував язичництво, хитке, тому вагання Володимира стають зрозумілими. Він думав переймати християнство "у далеких сусідів", яких ототожнюють вчені з західно-римським християнством [9,с.62]. І дійсно одною із нез'ясованих нашою наукою є проблема, згідно з якою Русь-Українау 80-ті роки X століття схилялася в виборі християнства до західно-римської конфесії, а князь Володимир бажав прийняти християнство "от латин". Це, на думку сучасного російського вченого М.А.Васильєва, цілком імовірно, і носило нормальний характер в ранньому середньовіччі не тільки в

Руси-Україні, але й серед народів Центральної і Південно-Східної Європи [1,с.5]. Проблема вибору великим київським князем Володимиром християнства залежала від дальшого підкорення Української держави Риму чи Костянтинополю. Оскільки всі західні сусіди прийняли християнство з Риму, то цим можна пояснити, що власне в цей час князь Володимир схилявся до вибору як державної релігії християнства західно-римського. Хоча в джерелах, які були написані візантійськими релігійними письменниками, не зафіксований західно-римський вплив, однак немає сумніву, що він теж був і його необхідно вивчати в контексті розвитку християнства в стародавній Руси-Україні [4,с.395-398; 5,с.191-194].

Як вважають сучасні російські дослідники Г.Г.Літаврін і Б.М.Флоря, вибір християнства чи то від Риму, чи від Костянтинополя у 80-х роках був ще далеко неостаточним і в цей час ще не ясно було, який напрямок отримає визнання давньоукраїнського суспільства та держави [6,с.239]. А.П.Новосельцев наголошує, що вибір віри римської чи візантійської Києвом тривав довго [8,с.112].

Факт одруження князя Володимира з візантійською принцесою Анною спричинився до визнання в Руси-Україні як державного – візантійського християнства. Однак, наголошує білоруський дослідник Г.М.Филист, запровадивши візантійське християнство в Київ, князь Володимир не позбавив чинності західно-римське християнство [10,с.122].

Не можна не наголосити, що прийняття християнства в 980-990 роках не було необхідністю для Руси-України і в візантійському варіанті остаточним вибором. Не викликає сумніву той факт, що конкретного моменту для запровадження християнства в Руси-Україні, яким максимально з політичної точки зору скористався б велкий київський князь Володимир, не було. Тільки випадок особистого характеру призвів до християнізації Руси-України за візантійським взірцем [5,с.191-194].

Правляча верхівка Візантійської імперії опинилася на грані катастрофи внаслідок повстань Варда Скліра і Варда Фоки з усіма малоазійськими провінціями. Слабкість Візантії змусило стримати гординю її правлячого класу і внаслідок компромісу з правлячою верхівкою Руси-України зуміли

утримати владу. Власне християнство, як розмінна монета, лягло в основу політичної гри, яка перетворила Русь-Україну в політичного союзника Візантії. Запорукою цього союзу і було візантійське християнство. Союз виявився взаємовигідний і з політичної та релігійної точки зору. Правителі Візантії гинули у вирії повстань в імперії, і тільки військова допомога імператору Василію II від князя Володимира Святославовича врятувала імперію. Однак, і це ще не був остаточний вибір християнства. Тільки взяття Корсуня (Херсонеса) і одруження принцеси Анни було остаточним у "виборі віри" в загальнодержавному масштабі. За інших обставин не відомо, чи прийняв би великий київський князь Володимир християнство з Візантії [4,с.395-398].

Ці процеси проходили досить хаотично. Є всі підстави вважати, що в середині 980-х років відносини між Візантією і Руссю-Україною були складними, і в релігійному відношенні зокрема. І лиш успіхи повстань Варда Скліра і особливо Варда Фоки призвели до договору Візантії з Руссю-Україною, який був скріплений шлюбом і прийняттям християнства [2,с.232]. З точки зору політичних подій в тогочасній Європі відомо, що велика княгиня Ольга після невдалих переговорів в Костянтинополі в 957 році, уже в 959 встановила тісні політичні і релігійні стосунки з німецьким королем Оттоном I. Власне в цей час прибуває сюди посольство з Києва з проханнями "назначити із народу єпископа і священників", тобто мова йшла про хрещення Руси-України "от латин" [7,с.61-80]. В Руси-Україні в X столітті західно-римське християнство аж до XIII століття було закріплене в давньоукраїнському суспільстві майже на рівні з візантійською православною конфесією, і між ними не було ніякого антагонізму [1,с.12]. Конфлікт між Римом та Костянтинополем, наголошував Я.Н.Щапов, наслідком якого у 1054 році припинилися церковні відносини, був сприйнятий ніяково в Руси-Україні, яка підтримувала політичні, торгові, культурні і, безсумнівні, релігійні зв'язки з західними католицькими країнами. Ця трагічна подія 1054 року не викликала конкретної реакції у Київській митрополії і не відображена в літописанні [12,с.172]. Однак, правлячі кола

Візантійської імперії і передусім релігійні, патріарх і митрополити, без успіху намагались посварити правлячі кола (князів) Руси-України з західними католицькими володарями, представниками західно-римської церкви. Та цього не сталося. Русь-Україна з західними католицькими державами з X по XIII століття була настільки тісна пов'язана, що це дозволило Руси-Україні в середині XIII століття прийняти унію з Римською церквою і вступити в Союз Католицьких держав [3,с.320].

У 1054 році, зауважує російський дослідник Б.М.Флоря, пройшов розкол між Римом і Костянтинополем, але не між Руссю і Римом і західними католицькими сусідами, між якими зберігались різноманітні зв'язки, про що свідчать шлюби, військово-політичні союзи всупереч церковним настановам. У давньоукраїнському літописанні, зокрема в Іпатіївському, можна знайти приклади хрестових походів, про чудодійну силу хреста угорського короля-святого Стефана й ін. [11,с.37]. Особливо вплив західно-римського християнства відчутний в XIII столітті, коли наймогутніший володар Руси-України з роду київських князів Мономаховичів, Данило Романович Галицький вступає в унію з католицькою церквою, проголошується королем Руси і фактично вступає в Союз Католицьких держав [3,с.320].

Огляд впливу західно-римського християнства на Україну-Русь з X по XIII століття дає право наголошувати, що західно-римське християнство розвивалось в Руси-Україні майже в однакових умовах з візантійським [4,с.395-398,с.5,с.191-194].

Як бачимо із свідчень джерел, ще в 80-х роках Русь-Україна була готова прийняти християнство "от латин" [10,с.120-121]. І якщо б не випадковий політичний союз, вигідний насамперед Візантійській імперії, великого князя київського Володимира Святославовича з Василієм II, то доля українців і їх держави (Pax Ortodoxa I Pax Latina) могла скластися іншим чином [1,с.12].

Цілком можливо, що прийняття західно-римського християнства ще в час великого київського князя Володимира Святославовича створило б всі умови для усвідомлення єдності Української держави і вселенської єдності християн [3,с.320, с.395-398,с.191-194].

Л і т е р а т у р а

1.Васильев М.А. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. – М.,2000. – №6.
2.Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М.,1999.
3.Ідзьо Віктор.Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря ”,1999.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид.2. – Львів “Сполом”,2010.
5.Ідзьо В.С. Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні - Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200I. – Т.I .
6.Литаврин Г.Г., Флоря Б.Н. Общее и особенное в процессе христианизации стран региона и Древняя Русь. Принятие християнства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. – М.,1988.
7.Назаренко А.В. Русь и Германия в IX-X вв. Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1991 год. – М.,1994.
8.Новосельцев А.П. Восток в борьбе за религиозное влияние на Руси. Введение християнства на Руси. – М.,1997.
9.Фурман Д.Е. Выбор князя Владимира. Вопросы философии. – М.,1989. – №6.
10.Филист Г.М. Введение християнства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. – Минск,1988.
11.Флоря Б.Н. У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя Русь и ёё западні соседи в XIII веке). Славянский алманах,1996. – М.,1997.
12.Щапов Я.Н. Государство и Церковь Древней Руси X-XIII вв. – М.,1989.

Церковна організація Української держави в XIII-XIV століттях

Як відомо, на початку XIII століття великий князь Руси-України Роман Мстиславович приділяв релігійному облаштуванню своєї держави багато уваги. Літописи засвідчують, що задля утвердження своєї влади на Волині він “приборкав володимирського єпископа” [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Однак по його трагічній смерті в час феодальної війни в Руси-Україні в конфліктах поряд із світськими феодалами беруть участь і єпископи окремих земель Руси-України. Як засвідчують джерела, в час феодальної війни в Руси-Україні єпископи Києва, Володимира, Галича, Перемишля й інших міст виступили проти династії Романовичів в союзах з місцевими князями та боярами [10,с.148-149,с.217,с.227].

Все це свідчить, що єпископи великих і середніх земель в XIII столітті поряд зі світськими феодалами теж були великими земельними власниками в Руси-Україні і теж не бажали бути залежними від сильної центральної влади і зокрема духовної, митрополита[15,с.252].

Можна вважати, що згадки в Іпатіївському літописі про “гордих і багатих єпископів, їх власне господарство, земельні угіддя” – дають підстави твердити про могутність в майновому розумінні духовних сановників Української держави в XIII столітті [15,с.252].

Його твердження підтримує свідчення Руського літопису XIII століття “про гордих і багато одягнутих слуг Перемишльського єпископа” [13,с.794]. Характерно, що великими земельними латифундіями в Руси-Українів XIII столітті були наділені і монастирі, яких згідно зі свідченнями джерел було більше десятка. Руський літопис XIII століття наголошує, що волинський князь Володимир Василькович передав монастирю святих Апостолі в Володимирі село Березовичі [13,с.904].

Речовий матеріал, знайдений археологами, теж підтверджує, що єпископи, ігумени монастирів, священики були великими вельможами в Руси-Україні. Так Руський літопис XIII століття згадує одного боярина, “а Доброслав

Суд'їч, попів онук, запанував мов князь грабуючи землю". Як бачимо, Доброслав Суд'їч із стану священиків перейшов у стан боярства, а це доводить, що священицькі родини мали право як на духовну, так і світську владу в Руси-Україні [5,с.213].

Згідно зі свідченнями джерел ми бачимо, що в період ослаблення великокнязівської влади в Руси-Україні внаслідок розорення її монголо-татарами фактично у всіх торгово-ремісничих центрах, які очолили бояри, та церковні феодали, встановлюється боярське правління, яке зливається з місцевою релігійною владою. Великокнязівська влада задля відновлення єдиновладдя здійснює каральну політику проти противників централізації країни: місцевих князів, бояр та духовних феодалів, які розпалювали ворожнечу в суспільстві, організовували селянські бунти. Великокнязівська адміністрація встановлює, що це є справа рук великих духовних і світських можновладців, в зв'язку з чим великокнязівська адміністрація проводить широкомасштабні "улаштування" усіх земель Руси-України, статей доходів, як світських, так і духовних феодалів, переглядає повинності селян і перерозподіляє земельні володіння князів та бояр, єпископів та монастирів, поповнює кадри нового служилого боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр і духовних феодалів [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Такими рішучими заходами великому князю Данилу Романовичу вдалося знову за короткий термін відновити, в тому числі релігійну, єдність Руси-України. Облаштувавши Київське князівство, куди їздив особисто, призначивши Києву єпископа, Данило Романович почав укріплювати українську державу на заході, а тобто намагається приборкати боярство та єпископа Західної Галичини. Сюди великим князем були послані війська на чолі з Андрієм Дворським. Джерела дають право наголошувати, що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації Руси-України, в зв'язку з цим великий князь Данило строго наказав дворському Андрію військовим шляхом "приборкати перемишльського єпископа". Як зазначає літописець, Андрій "слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, розплідники

борсукові і вовчі порозбирав, двір єпископа, що завжди був багатолюдний, розграбував". При цьому дворі, як наголошують джерела, знаходився знаменитий поет "прославутий Митуса", що не побажав служити князю Данилу, відійшов від нього і знайшов притулок при дворі багатого перемишльського єпископа. Князівський літописець вніс повідомлення про розорення єпископського центру в Перемишлі в розряд позитивних, вважаючи, що його діяльність послаблювала великокнязівську владу. Після того Перемишльське єпископство остаточно схиляється на бік підтримки великокнязівської влади. Джерела нам розповідають, що у часи короля Льва Даниловича перемишльський єпископ Мемнон виступає в Європі у ролі офіційного дипломата короля Лева і цілковито виражає інтереси великокнязівської влади [1,с.226-227].

Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти володаря Руси-України [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Факти дають нам право наголошувати, що взаємовідносини церкви і держави у XIII столітті в Руси-Україні, особливо під час феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому, окрім галицької, підпорядковувалася і уся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація. Він теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що поплатився – його прогнав князь Данило [14,с.122].

Галицький єпископ Артемій, як бачимо із джерел, користувався в галицького боярства великим авторитетом і цілковито виражав його інтереси. Джерела засвідчують, що кожний князь, боярин, який бажав заручитися його підтримкою, повинен був надавати церкві немалі пожертви чи то землями, чи селами, а отже, самі галицькі князі сприяли перетворенню галицького єпископа і його оточення не тільки в серйозну релігійну, але й політичну силу [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Ще один єпископ, представник духовних сановників, угорський єпископ Асаф-Йосиф, користуючись анархією у

церковних справах після монголо-татарського нашестя, як наголошує літописець, зробив сміливий крок – за допомогою боярства, без згоди з великим князем Данилом, “скокнув на стіл митрополичий”, за що його вигнали не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископської, а угорська єпископія була переведена в Холм. В цей же час волинське і київське духовенство концентрувалося біля великого князя Данила: київська єпископія була облаштована великим князем Данилом, волинська єпископія теж, тут на єпископській кафедрі були довірені Данилу Романовичу єпископи, вихідці із Святогорського монастиря Святого Данила, або єпископи князя Василька, зокрема, єпископ Никифор Стенило. Невідома нам доля луцького єпископа, однак, як наголошують джерела, Луцьк був захоплений великим князем Данилом збройно, то можна вважати, що луцького єпископа спіткала така ж доля, як і інших [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

На основі фактів можна зробити висновок, що усі єпископські центри під час феодальної війни були узалежнені від володаря Руси-України і у 1246 році великому князю Данилу вдалося призначити свого “печатника” Кирила митрополитом. Цілком зрозуміло, що назначення для усієї Руси-України єдиного митрополита означало повне злучення релігійної організації під рукою українського володаря, великого князя Данила Романовича [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Характерно, що в цей же час, починаючи з 1246 року, у своїх буллах до Данила Романовича папа римський титулує його королем Руси [14,с.58, с.170, с.186, с.201].

Внаслідок політичного і релігійного улаштування в Руси-України, галицька, волинська та київська єпископії та інші єпископії, цілковито переходять під владу вибраного у державі й утвердженого в Костянтинополі руського митрополита [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Хоча влада духовних феодалів під час централізації держави була підірвана, однак в подальшому ми бачимо, що вона знову набирає сили і відіграє в державі велику як духовну, так і політичну роль. За обставин зміцніння політичної сили галицьке єпископство переростає в

митрополію. На жаль, бурхливі події XIV-XVI століть не дозволили зберегти архіви української метрополії XIII століття, з яких ми могли би почерпнути дані з релігійної і світської історії Руси-України. Однак на нашу думку, вони збереглися в Польщі, Угорщині, Німеччині, Ватикані, та особистих архівах і бібліотеках князів і магнатів, які в XIV-XV століттях пограбували власність українського митрополита [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Привертає увагу звернення галицького греко-католицького єпископа Макарія в середині XV століття до папи з проханням допомогти вернути архіви, все рухоме і нерухоме майно єпископії-метрополії, яке розграбували місцеві магнати [16,p.153].

Ми не знаємо, чи були повернуті всі стародавні архіви Галицької мирополії, однак точно знаємо, що Галицька метрополія була перенесена до Львова, і Львівська митрополія не мала цих стародавніх архівів. Єпископи греко-католицької церкви Львівської митрополії в XVI-XVII століттях теж намагалися повернути стародавні архіви. Вони писали до Риму, що в них немає стародавніх архівів, які б підтверджували власність церков та монастирів, окрім архіву Унівського монастиря, який знаходиться під патронатом греко-католицької церкви. Про все це ми дізнаємося із звіту греко-католицького митрополита Руського в Рим в 1632 році [17,p.267].

Однак, на нашу думку, не все втрачено і пошук архівів XIII століття Галицької митрополії треба продовжувати. Характерно, що в львівській єпископії збереглися грамоти Льва Даниловича, які підтверджують спадковість Львівської митрополії від Галицької. Грамоти XIII століття, засвідчують наявність могутньої церковної організації в Галичині, в якої були великі земельні латифундії в час незалежного функціонування Української держави [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

В подальшому, як це засвідчено в посланні греко-католицького єпископа від 1632 року, прийшлі польські магнати, силою відібрали в української церкви її майно, архіви, землі. Прикладом ймовірної наявності галицьких митрополичих архівів може послуговувати збережене і

наявне на балансі Історичного музею міста Москви, Галицьке євангеліє 1144 року, ідентичність якого не викликає сумніву в жодного вченого Європи. Характерно, що для кожного українця, особливо західного регіону, святиня ця з 1144 року ще ні разу не була перевидана. Галицьке євангеліє, на жаль, ретельно і не вивчалося. Можна припустити, що воно могло бути перевезене князем Володимиром Володаровичем із Перемишля в Галич. Що ж до мови її написання, то львівський дослідник Я.Д.Ісаєвич вважає, що воно написане сербо-хорватською мовою [7,с.23-27].

Дещо іншим був стан на Волині, де місцеві єпископи займали в XV-XVI століттях високе становище в суспільстві, головуючи в земельних сеймах. Власне в волинських архівах зафіксовані факти обдарування єпископів князями. Так, у 1444 році волинський князь Свидригайло підтвердив своєю грамотою усі попередні земельні надбання Володимир-Волинського єпископства, що було записано в Євангелії [1,с.372-374].

Ще раніше ми дізнаємося про подарунок великого князя Руси-України Любарта володимирському єпископу: ”село Сангушок і озеростобухів і інші озера з бобровими узвозами передаються володимирському єпископу з правом десятини меду і грошей” [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

У волинських архівах ми знаходимо старіші свідчення про те, як князь Роман Мстиславович передав володимирській єпископії село Купечів [15,с.253].

Про реальне багатство Володимирської єпископії і її земельних латифундій можна судити із переліку сіл, які належали володимирській єпископії в XVI столітті в час єпископа Адама Потія. Володіння єпископії складалися із десятків сіл в Володимирському та Луцькому округах. Особливо слід відзначити релігійний адміністративний центр в селі Куперові, до складу якого входило 11 сіл та 11 рибних озер. Відносно села Сушимно зауважено, що з нього тільки данина медова [2,с.7].

Звідсіля, якщо ми хронологічно від великого князя Руси-України Романа Мстиславовича з кінця XII – початок XIII століття до обдарувань великого князя Руси-України Любарта в XIV століття, прослідкуємо становлення

могутності Володимирської єпископії, то зрозуміємо, чому уже великому князю Роману Мстиславовичу доводилось, як це зазначають джерела, приборкувати володимирського єпископа. А отже, розміри землеволодінь володимирського єпископа в XIII столітті були дуже великі [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Враховуючи розміри володінь володимирського єпископа, можна вважати, що великий князь Роман Мстиславович подав дуже великі пожертви володимирській єпископії, приблизно такі, які і раніше, коли був князем Новгородським, зокрема Юрієвому монастирю [15,с.254].

Таким чином можна вважати церковних сановників Руси-України надзвичайно багатою верствою українського суспільства [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Аналіз джерел дозволяє з'ясувати становище церковної організації в час правління Українською державою королем Данилом. Як ми знаємо, коронували на короля великого князя папський посол Опізо і "всі єпископи Руси", яким за це королем було складено пожертви. Джерела не уконкретнюють, що це були за пожертви, однак, найбільші єпископи київський, володимирський, галицький й інші, очевидно, отримали великі землі, рухоме і нерухоме майно [13,с.740].

Спробуємо з'ясувати роль церковної організації столичного Холма, куди великий князь Руси-України Данило Романович переніс єпископію з Угровська [13,с.740-741].

Літописи розповідають нам, як будував і прикрашав церкви в новій столиці Руси-України король Данило разом з Холмським єпископом Іваном [13,с.842-845].

Вивчення Холмським джерел XV-XVII століть дозволяє відтворити земельні володіння Холмської єпископії. Її основу складали розташовані на Бузі села Слепче, Космів, Чучнево, Стрижів, передані в 1376 році королем Ірієм Даниловичем Холмському єпископу [4,с.54].

Окрім цих сіл в XIV столітті Холмській єпископії належало село Покрова біля Холма [12,с.40-43].

Що стосується XIII століття, то розміри земельних надбань Холмської єпископії нам не відомі, однак, на нашу думку, Данило Романович не бажав зміцнювати тут церковну

олігархію, з якою він нещодавно боровся майже ціле десятиліття [5,с.214-217].

Аналіз джерел також дозволяє з'ясувати майно і час функціонування монастирів. Так, із витягів міської кременецької книги 1767 року, яка є польським перекладом луцької міської книги 1560 року, зберігся текст грамоти князя волинського Свидригайла, яка підтверджує стародавні привілеї та майно двох луцьких монастирів Пречистенського та Васильківського [9,с.917-919].

Підтвердження князя Свидригайла потрібні були монастирям тому, що "листи" – документи, що знаходилися у монахів в час "войни татарской" погинули. Що стосується Васильківського монастиря, то він очевидно був зв'язаний з князем Васильком Романовичем. Тотожність цього імені з іменем патрона Васильківського монастиря дозволяє вважати його засновником монастиря [15,с.254].

Пожертви чи побудова цього монастиря могли відбутися не раніше 1227 року, коли з Луцька було прогнано місцевого князя Ярослава. Власне в цей час, як зазначає літопис, "Данило дав Василькові Луцьк і Пересопницю" [8,с.783].

Що стосується Пречистенського монастиря, то він, за словами монахів, отримав землі від "Mscislawa Wlodimirowicza Monomachowicza", а як київський князь, міг надавати привілеї Волинській землі, оскільки в його час Волинь була вже вотчиною Мономаховичів [3,с.356].

Таким чином, церковна організація в духовному та політичному житті Руси-України в XIII-XIV століттях відігравала ключову роль у житті українського суспільства, її політична роль ще потребує подальшого дослідження [6,с.226-229; с.196-212; с.52-61; с.400-406].

Л і т е р а т у р а

1.Акты Юго-Западнной Руси. – Киев,1859. – Т.І. – Ч.1. – №90.
2.Акты Юго-Западнной Руси. – Киев,1883. – Т.VI. – Ч.1.– №III.
3.Акты Юго-Западнной Руси. – Киев,1907. – Т.4. – Ч.8.
4.Грамоти XIV століття. – Київ,1974. – №25.
5.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
6.Ідзьо В.С. Церковна організація України-Руси в XIII столітті. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,200І. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Король Данило та церковна організація України - Руси в XIII столітті. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті. Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів,2006.
Ідзьо Віктор. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король Русі - України Данило Романович Галицький(1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємовідносин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті. – Львів "Сполом", 2009.
Ідзьо В. Українська держава в IX-XIII ст. – Львів, 2010.
7.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Русы. Вопросы истории. – М.,1987.
8.Летопись по Ипатьевскому списку. – Спб.,1871.
9.Малевич А. К истории древней Жидичинской архимандрии. Волынские епархиальные ведомости. – Спб.,1900. – №27.
10.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
11.Пашуто В.Т. Дипломатия древней Руси. – М.,1956.
12.Площанский В.М. Прошлое Холмской Руси. – Вильна, 1899. – Ч.1.
13.Полное собрание русских летописей. – М.,- Л.,1962. – Т.II.
14.Тихомиров Н.Д. Галицкая митрополия. – Спб.,1895.
15.Флоря Б.Н. О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси. В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). – М.,1999.
16.Dokumenta pontificum Romanorum res gestas Ukrainae illustrantia. A.G.Welykyj. – Roma,1953. – Vol.I. – №89.
17.Epistolae Josephi Velamin Rutskyj metropolitae kiovensis catholici (1613-1637). – Romae,1956. – №137.

Руське королівство в час правління Шварна Даниловича у 1264-1271 роках, в кінці XIII та на початку XIV століття

Спробуємо реконструювати події, які передували зближенню Руси-України та Литви [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

В умовах татарського нашестя цей процес проходив набагато швидше, ніж у мирний час, тому смерть українського короля і консолідатора української нації в 1264 не призвела до розвалу союзу Української держави з Литовським великим князівством. Український престол перейшов за заповітом короля Данила до його сина Шварна Даниловича [17,p.210, v.12233].

На нашу думку, князь Шварн Данилович успадкував за заповітом короля Данила всю владу і королівську корону. Перед смертю володар Руси-України король Данило змусив присягнути на вірність Шварну Даниловичу, новому королю Руси-України, всіх князів і бояр Української держави. З джерел можна судити, що це була остання воля вмираючого короля Данила. Це видно хоча б із того, що князь Шварн Данилович володів по смерті короля Данила всією Східною Галичиною з центром в Галичі, усім Забужжям з такими великими містами, як Белз, Холм, Червен, Мельник і Дорогичин, тоді як Лев Данилович володів тільки Львовом та Перемишлем [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

Отже, після смерті короля Руси-України Данила І Українська держава залишається нероздільною. Новим її володарем стає Шварн Данилович, який володарює недовго. Однак, попробуємо з’ясувати політичний розвиток Української держави у час правління Шварна Даниловича, якому джерела у час його життя, хоч короткого, але енергійного, приділяють багато уваги. Як наголошував радянський дослідник В.Т.Пашуто, по смерті короля Данила Шварн Данилович вважався за суздальськими мірками великим князем Руси-України, його підтримував в усьому і допомагав волинсько-київський князь Василько Романович. Решта князів Руси-України немов би була в тіні [11,с.289;

с.864-869]. Однак, наголошує сучасний російський дослідник Д.Н.Александров, дане питання потребує уточнень і доповнень [1,с.112]. За свідченням Іпатіївського літопису, Шварн Данилович дійсно володів Холмом – королівською столицею свого батька, як і містом Дорогичином, де Данило Романович коронувався на короля Руси. Надто пізню згадку про Шварна Даниловича у літописі пояснює сам літопис: “Князювали Войшелк в Литві з Шварном. Іде литва на ляхи воювати на Болеслава князя і йшла біля Дорогичина... Тоді же Шварно був князем Новогородським... Шварно пішов у Холм, а Володимир пішов у Червень” [11,с.289; с.864-869].

По смерті батька короля Данила ясно, що Шварн Данилович був наймогутніший феодал Руси-України. Йому належала вся Галичина, Холмщина, Чорна Русь, Новогородське князівство, а в майбутньому й усе велике князівство Литовське [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413]. Отже, за заповітом Войшелка князя литовського Шварн Данилович був великим литовським князем. Якщо обережно пов’язати це з титулом, то це приблизно звучить так: “Світлий король Руси, великий князь Литовський”. Дослідники зауважують, що джерела намагаються якось применшити роль короля Шварна Даниловича, немов би натякаючи, що не по старшинству він отримав право бути володарем України-Руси. Зокрема це відчувається у пізнішім волинськім літописі, а також у літописі князя Льва, який, щоб підтвердити своє право на королівський Холм, так сповістив про цю подію в літописі: “Лев почав князювати в Галичі і в Холмі по браті своїм по Шварні”, однак, чому Галич і Холм по смерті батька дісталися не Льву, літопис замовчує. Очевидно, королівський титул і ключові землі Української держави Шварн Данилович успадкував з волі батька. Ми бачимо, що з 1264 року по 1271 рік літописи приділяють велику увагу Шварну Даниловичу, можна припустити, що у Холмі у час володарювання Шварна Даниловича складався окремий для нього літопис. Характерно, що Шварну Даниловичу постійно у всіх його діяннях допомагає Василько Романович, судячи з численних свідчень Іпатіївського літопису, у них були дуже дружні відносини [17,p.210, v.12233].

В цей же час українські джерела наголошують на зближенню короля Шварна Даниловича з сином великого литовського князя Міндовга Войшелком, таке зближення Руси-України і Литви підкріплюється фактом участі Шварна Даниловича у 1267 році разом з литовцями у поході проти поляків [1,с.114]. У відповідь на цей похід краківський князь Болеслав Стидливий, згідно зі свідченнями польських хронік, зпустошує землі Шварна Даниловича у битві, що сталася між Шварном і Болеславом, переміг краківський князь [2,с.193].

Польський дослідник Б.Володарський вважав, що основною метою походу польського князя був розкол державної структури Руси-України, а тобто, розірвати союз, що склався після смерті короля Данила між королем Шварном Даниловичем і князем волинсько-київським Васильком Романовичем [16,s.226-227].

Однак зрозумівши, що це не вдається і, не бажаючи подальшої війни, Болеслав Стидливий уклав мир з руським королем Шварном Даниловичем і князем Васильком Романовичем. Відчуваючи протидію деяких литовських князів своїй політиці, великий князь литовський Войшелк пішов у монастир, передавши велике князівство Литовське королю Руси-України Шварну Даниловичу. Таким чином, наприкінці 60-х років XIII століття з'явилася можливість об'єднання Руси-України з Литовсько-Руською державою в одну державу [1,с.116]. Як бачимо, зовнішньополітична діяльність короля Шварна була широкомасштабною. Вперше за всю історію Руси-України, внаслідок ослаблення монголо-татарського ярма українському володарю Шварну Даниловичу вдалося розв'язати зразу декілька завдань: по-перше, ослабити натиск монголо-татарів, зберігаючи з ними союзний договір; по-друге, з'єднати Україну і Литву в одну державу. Слід зауважити, що політичні устремління короля Шварна Даниловича були повністю підтримані волинсько-київським князем Василько Романовичем [11,с.289; с.866-867]. Однак, наприкінці 60-х років XIII століття всі ці діячі сходять з політичної арени, Войшелка вбиває в монастирі Лев Данилович, Василько Романович умирає в 1269 році, а Шварн Данилович – у 1271 році [11,с.289; с.869-870].

Тільки після смерті короля Шварна Даниловича у 1271 році, Лев Данилович заволодів його землями, про що свідчить ворожий до князя Льва волинський літопис: ”А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм по Шварні” [11,с.289; с.864-869].

У цей же час він переносить столицю Руси-України у місто Львів [3,с.32-33]. Що стосується виникнення і швидкого розвитку нової столиці Руси-України міста Львова, то згідно з останніми свідченнями археологічної науки, можна вважати, що містечко під іншою назвою існувало на ”Львівських горах” до початку XIII століття, тобто в XII чи, навіть, в XI століттях [6,с.154-156]. Однак, у середині XIII століття в зв’язку з тим, що розташовані на “Львівських горах” замки і містечко добре прикривали столичний Галич від раптового нападу, їм почали надавати великого значення. Лев укріпив місто і замки. Очевидно, що у такій гармонії і почав швидко зростати майбутній Львів. Джерела не зберегли дослідникам точної дати заснування міста Львова, а це дає підстави вважати, що місто існувало до того часу, як отримало статус князівської резиденції. Місто Львів виринає у джерелах раптово, у них Львів постає, як уже добре сформований торгово-економічний і політичний князівський центр у середині XIII століття і добре вписується у систему міст давньоукраїнської держави. Дослідження літописів дали можливість вченим визначити першу згадку про Львів, яка датується весною (березнем) 1256 року [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

На думку І.П.Крип’якевича, місто було закладене в 1256 році, на нашу думку, перейменоване і оформлене в окреме князівство на честь одруження князя Льва Даниловича з угорською принцесою Констанцією, цей династійний шлюб відбувся в 1247 році. Не є виключенням, що Львівське князівство було подароване Данилом Романовичем сину в знак виявленої хоробрості під час Ярославської битви у 1245 році [8,с.22]. Подібно до Києва, Галича, Холма нова столиця Руси-України, Львів, виросла не на порожньому місці, археологи в районі Замкової гори виявили поселення, які існували тут в XII, а можливо ще і в XI столітті [6,с.155-157].

Таке раннє закладення городища-фортеці було стратегічно вигідним. Разом з тим, слід наголосити, що в

долині річки Полтви перехрещувалися шляхи, що вели на схід до Києва, Чернігова, на південь до Візантії та країн Леванту, на північ до Холма, Володимира і Белза, на захід до Перемишля і до країн Центральної і Західної Європи. Не дивно, що обнесений кам'яними стінами Львів швидко виріс в один із світових центрів міжнародної торгівлі. Є всі підстави вважати, що в час першої згадки, в літописі львівський замок існував ще задовго до 1256 року і мав могутні оборонні споруди. Свідчення джерел від 1259 року такі, що внаслідок наказу хана Бурундая укріплення Львова, так само як і всіх інших міст Руси-України, були знищені. З жалем галицький літописець сповіщає: "Лев послав Львів розметати". Про те, що у час, коли столиця Руси-України розташувалася у Львові і місто було могутнім центром, свідчить згадка нашого літопису від 1286 року: "Жителі усіх навколишніх містечок і сіл сховалися у Львові від нападу татарського хана Телебуги. Монголо-татари два тижні штурмували місто, і, зазнавши великих втрат, так і не взяли замки і змушені були відступити від міста" [13,с.368-370]. Обставини заснування Львова намагався з'ясувати у XVII столітті львівський історик Й. Зиморович, який для побудови своєї концепції використав стародавні легенди, згідно з якими фундатором міста Львова був не Данило Романович, а сам Лев. Якщо розглядати стародавні легенди через призму нашої концепції переходу столиці староукраїнської держави з Києва в Галич, далі в Холм і, насамкінець, у Львів, то легенди, використані Й.Зиморовичем, є історично вірними. Згідно з ними: "Лев на самому рубежі своєї країни (Руси-України) побачив серед долин гору і поставив замок з дерева, оточив його засіками. У цьому високому замку князь Лев перезимував зиму, а потім збудував собі на другій нижчій горі "низький замок", де й оселився разом з сім'єю. На теренах між двома замками і виникло місто. З цього приводу І.П.Крип'якевич зауважував, що свідчення легенд Й. Зиморовича не суперечать фактам з джерел, особливо свідченням польського історика XV століття Яна Длугоша, який твердив, що у Львові дійсно було два замки. На тирасах між замками почали з середини XIII століття закладати свої двори бояри, княжі слуги, торгово-

реміснича знать, що переїхала разом з володарем Руси-України у нову столицю [9,с.22-24; s.18-24; с.19-20].

На думку дослідників, історичний центр давньоукраїнської столиці кінця XIII століття 1271-1301 роках, Львова, склався у часи могутності короля Льва, який внаслідок старань цього володаря у короткий час перетворився у красиве місто [14,с.290-291].

Князь Лев отримав по смерті короля Шварна “по браті” не одну тільки королівську столицю Холм, а все Побужжя з такими важливими торгово-економічними центрами Волині, як Червен, Белз, Мельник, Дорогичин, а це значить, що по смерті короля Данила князь Василько Романович не отримав старшинства і не став володарем королівської корони і столиці Холма. Лев, заволодівши столицею, не забажав переїжджати до останньої, надто великі були його володіння, тому він вирішив залишатись у центральній Галичині у своєму облюбованому і добре укріпленому і улаштованому Львові, щоби добре контролювати всю Галичину і Волинь, яка більшою мірою теж належала йому. В цей же час волинський князь перейшов у розряд другорядного. Він не мав володінь в Галичині і важливіші центри на Волині йому не належали, не володів він і Чорною Руссю, не володів він ні Луцьком, ні Теребовлем, де сидів князь Мстислав Данилович. Князь Василько Романович, на нашу думку, володів Київщиною та Пінщиною і, власне, за цих великих володінь вважався великим князем в Руси-Україні. Таким чином ми бачимо, що по смерті короля Данила Романовича, новим Холмським володарем став король Шварн Данилович, який успадкував усю батьківську владу, спадщину, як володаря Руси-України від Карпат до Дніпра, по смерті Шварна Даниловича володарем Руси-України став князь Лев Данилович, тому немає ніяких підстав говорити, що Українська держава у другій половині XIII століття почала занепадати. Улаштована за західно-європейським зразком, влада у державі просто передавалась від батька до сина, що замовчує волинський літописець. Навпаки можна наголошувати про подальший розвиток королівської влади в Руси-Україні [4,с.3-32]. Як бачимо, усі ключові землі по смерті короля Шварна Даниловича сконцентрувалися у спадкоємця

престолу Льва Даниловича, який переносить столицю Руси-України у Львів і якого, як свідчать джерела, монголо-татари визнавали великим князем Руси-України, в цей же час усі західноєвропейські джерела називають Льва Даниловича королем Руси [10,с.69-72]. Зв'язки Льва Даниловича з Золотою Ордою були настільки глибокі, що давали можливість останньому використовувати золотоординські війська проти Польщі і Угорщини. Ослаблюючи Польщу і Угорщину, Лев Данилович фактично зміцнював свої позиції у Центральній Європі, поширивши вплив Української держави на Польщу, Угорщину, Чехію і, навіть, німецькі землі. Волинські князі з своїми київськими територіями були залежні від королівської влади Льва Даниловича. Джерела нам малюють значно ширший розмах політичної діяльності короля Льва, ніж будь-кого із решти українських князів. Татарську силу король Лев протиставляв проти західних сусідів, що змушувало останніх рахуватися з володарем Руси-України. Очевидно, військові походи татарів у Польщу в 1280, 1286 та 1287 роках, у Литву в 1275, 1277 роках, скоріше всього відповідали зовнішньополітичним інтересам Руси-України [4,с.35-39].

Слід зауважити, що князь Лев Данилович не поривав загальноруських дипломатичних зв'язків, оженивши свого сина Юрія на дочці князя Ярослава Ярославовича тверського, що укріплювало позиції Руси-України на сході. Зовнішня політика українського короля Льва Даниловича на заході базувалось на союзі з угорським королівством, а в подальшому з Чеським. Весною 1270 року, коли помер угорський король Бела IV, його правонаступником став брат дружини Льва Констанції – Стефан V, який розірвав мир з Чехією і розпочав проти неї військову кампанію. У 1270 році між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалась війна. В акті мирного договору, який був укладений в червні 1271 році, серед союзників угорського короля Стефана V згадується король Лев Данилович, князі Мстислав Данилович і князь Василько: "manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz...." [4,с.41-49]. У війні, що розгорілася в Європі, король Руси-України Лев був на боці чеського короля, оскільки останній, як

свідчать джерела, просив допомоги у короля Льва: “Ottokarus contra Regem Ruthenorum... largo conjurio allicit” і “Ottokarus contra Ruthenorum... Rehem Ruthenorum excita vit”; “Kunik Leo Riuzen”. Як засвідчує дане джерело, з самого початку кампанії руський король Лев був на боці чеського короля Пшемисла II, та Рудольф Габсбург зробив усе, щоби перетягнути руського короля на свій бік і укласти з останнім союз. Він послав до польських князів свого довіреного францисканця Генріха і доручив встановити зв’язки з двором руського короля Льва Даниловича: “Cunig Leo von Reussen, der seiner sippwaz” [17,p.210, v.15233].

З джерел видно, що Лев Данилович був досить впливовим політичним діячем не тільки в Європі, але й у Золотій Орді. Користуючись своїми зв’язками в Золотій Орді, він постійно випрошував у ханів великі військові сили для військових кампаній проти Литви, Польщі, Угорщини. Балансування силами Західної Європи і Золотої Орди дозволяло Льву Даниловичу зберігати Українську державу досить сильною, щоби вести помітну політичну діяльність, яка охоплювала Центральну Європу: Польщу, Угорщину, Чехію і навіть німецькі землі [17,p.210, v.15233].

Політика великого князя Льва, за висловом російського історика А.Е.Преснякова, була дуже збалансованою, він, знаходячись між двома цивілізаціями західною і східною, використовував монголо-татарську військову силу проти угрів і поляків, постійно лякаючи монголо-татарів [12,с.39-40]. Сучасники вважали короля Льва Даниловича великим державним діячем. Усі західноєвропейські хроніки титулують його королем Руси: “Leon Regem Ruthenorum”, “Kunic Leo von Riuzen”. Чеські та німецькі джерела теж титулують Льва Даниловича королем Русі: “Chuning Leo von Russen, der sciner sipp waz” [17,p.210, v.15233]. Іпатіївський літопис пише: ”що у 1299 році у місті Брно відбувся з’їзд Руського короля з Вацлавом, королем Чехії” [13,с.368-370].

З приводу титула великого князя Лева Даниловича, академік І.П.Крип’якевич наголошував, що у Європі королівство Русь бере свій початок від Лева Даниловича, і наступні визначні володарі Руси-України титулувались королями, що видно із грамоти угорського короля відносно

миру з чеським королем, де руський король стоїть із ними на одному ієрархічному щаблі, а решта князів стоять на щабель нижче. Востаннє король Руси Лев Данилович згадується в угорському джерелі у час смерті угорського короля Бели IV. Дане джерело свідчить, що король Лев відібрав Закарпаття від Угорщини і приєднав до своєї держави. Як наголошує угорське джерело: ”Закарпатські замки були захоплені королем Руси” [8,с.108].

Внаслідок широкомасштабної політичної діяльності ім’я великого князя Льва було відоме в усій Європі, не випадково у анонімнім географічнім трактаті під 1308 роком “Flos historiarum Terrae Orientis” – ”Джерело історії земель Сходу”, який зберігається в французькій національній бібліотеці, записано: ”Рутенія велика країна (королівство – terra permaxima), яка з’єднується з Болгарією і Грецією, ця країна зараз залежить від татарів”, а володар у ній “Cing Leo” – король Лев [15,p.71-88; p.253-269, p.258].

Ми не будемо досконало з’ясовувати розвиток політичних та соціально-економічних стосунків в українській державі часів короля Льва Даниловича, це на нашу думку, повинно бути нове фундаментальне дослідження, однак зауважимо, що могутнім правлінням Українською державою королем Левом І, внаслідок його смерті у 1301 році, завершується наша робота з розробки концепції української державності в XIII столітті, яку ми концентрували на особі королів Данила Романовича, Шварна Даниловича та Лева Даниловича [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

Підсумовуючи нашу працю, ми можемо наголосити, що внаслідок розгляду документів з’ясувався реальний факт, що по смерті короля Данила Українська держава продовжувала функціонувати на території від Карпат до Дніпра. Новому королю Шварну Даниловичу перейшла вся влада і управління Українською державою, як і головні політичні і торгово-економічні центри Українського королівства [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

На нашу думку, таке розпорядження король Данило зробив ще при своєму житті і взяв присягу з усіх можновладців Української держави, в тому числі князя волинсько-київського князя Василька. З цього приводу

І.Шараневич вірно наголошував, що улаштування Української держави за західно-європейським зразком було остаточно вирішено у часи короля Данила. У його час Русь-Україна остаточно перейшла на європейську систему спадкування, що припинило феодальні війни в Руси-Україні, і дозволило передавати верховну владу по прямій лінії від батька до сина, а тобто, від Данила до його сина Шварна Даниловича. Внаслідок того, що князь Шварн Данилович помер бездітним, верховна королівська влада в Руси-України перейшла до наймогутнішого українського володаря кінця XIII століття короля Льва Даниловича [15,с.107].

З метою зміцнення центральної влади король Данило Романович намагався знищити велику земельну аристократію і вважав за краще опиратися на міщанство та селян, надаючи їм різні пільги для сталого економічного розвитку. Власне, ці класи у процесі феодальної війни забезпечили утвердження міцної королівської влади в Руси-Україні [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

Постійна татарська небезпека примушувала українського володаря будувати проти них нові оборонні пункти, замки, міста, що укріплювало торгово-економічну систему держави.

Немає сумніву, що на розбудову Української держави мав вплив країн Західної та Центральної Європи, де князі, королі для збільшення своїх доходів засновували міста, як центри ремесла торгівлі і промисловості. Руський літопис XIII століття яскраво розповідає нам про заснування Холма, на улаштування якого князь Данило Романович почав закликати різноманітних іноземних майстрів: німців, ляхів і других. Король Данило, як зауважують джерела, залучив до розбудови Української держави навіть селян, із яких утворив “нове військо”, важко озброєну піхоту, яка зайняла місце боярських дружин, тим самим утвердивши в Руси-України, про що вже наголошувалось вище, перше українське регулярне військо. Дякуючи наявності могутньої військової організації, український король мав сильний вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і навіть Австрію, у зв’язку з цим, міг на рівні проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн, головою католицького союзу держав – папою римським Іннокентієм IV, зокрема про

хрестовий похід проти Золотої Орди. Щоб приєднати до себе папу, який мав великий вплив у Європі і фактично очолював союз католицьких держав, Данило Романович погодився піти на унію з Римською церквою і вступити в католицький союз держав, як його рівноправний член. Слід зауважити, що український володар, український народ зробив свій вибір на користь релігійної унії і союзу з католицьким заходом не у час релігійного чи політичного утиску католиками, коли феодальна війна роздирала на шматки Русь-Україну і коли зарубіжні володарі самостійно силою намагалися впроваджувати унію в Руси-Україні, а у час, коли Українська держава знаходилась у фазі своєї найбільшої політичної, економічної, та військової могутності. Впроваджував унію один з наймогутніших володарів стародавньої Руси-України, представник стародавньої династії українських князів мономаховичів, предки якого усі були володарями Української держави, великими київськими князями, великий князь Данило Романович, син "самодержця усієї Руси великого князя Романа, що був царем в усій Руській землі, який ревно наслідував, як зауважив літописець, свого прадіда Володимира Мономаха" – дотримувався стратегії політичної могутності Української держави [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

Релігійна унія зближення з католицьким заходом аж ніяк не зачіпала культурних та духовних традицій українського народу. Володарем Руси-України, українським народом визнавалась тільки зверхність папи римського Іннокентія IV, як вселенського релігійного ієрарха, як це нам засвідчують джерела: "Папа римський Іннокентій IV закликав тих, хто зневажали грецьку православну віру, визнавав Данила єдиним законним володарем Руси-України" [5,с.16-33; с.408-415; с.406-413].

Після коронації, наголошував І.П.Крип'якевич, король Данило намагався ще більше зблизитися з Західною Європою, з метою організації хрестового походу проти Золотої Орди, з метою перейняття культурних та технічних надбань католицького заходу, щоби включити з оборонною метою, Українську державу, в могутню західно-європейську

військов-політичну інфраструктуру відому, як Союх Католицьких держав [7,с.79-81].

Отже, український король Данило – це одна з найяскравіших постатей у історії Української держави середини XIII століття, феномен, який організував державне життя так, що воно залишилося незмінним до кінця XIII століття, і підтримувалось його не менш енергійними синами королем Шварном Даниловичем і королем Львом Даниловичем [18,p.43; p.302, p.12-45, p.795; p.302].

Феномен Української держави XIII століття і її володарів-королів Данила I, Шварна I та в подальшому в кінці XIII та на початку XIV століття, короля Лева I ще буде довго вивчатися вітчизняними та зарубіжними істориками [19,p.302; p.43, p.75, p.21-24, p.210, v.15233].

Л і т е р а т у р а

1.Алексанров Д.Н. Южная, Юго-Западная и Центральная Русь в XIII-XIV вв. и образование Литовского государства. – М.,1994.
2.Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.
3.Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.3.
4.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.
5.Ідзьо В.С. Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253-1301). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
Ідзьо Віктор. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750 - річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету "Львівський Ставропігіон". – Львів, 2006.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. – Вид. 2. – Львів "Сполом",2010.
6.Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.,1979.
7.Крип'якевич І.П. Історія України. – К.,1990.
8.Крип'якевич І.П. Нариси історії Львова. – Львів,1956.
9.Крип'якевич І.П. Нариси історії Львова. – Львів,1956.
Dlugosz J. Opera omnia. Cracoviae, 1863-1887.
Шараневич І. Стародавній Львів. – Львів,1861.
10.Насонов А.Н. Монголы и Русь. – М.,1940.
11.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
Полное Собрание Русских Летописей. – М.,1962. – Т.II.
12.Пресняков А.Е. Курс лекций по Русской истории. – М.,1993.
13.Руський літопис. – К.,1989.
14.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
15.Шараневич И. История Галицко-Волынской Руси. – Львов,1863.

16.Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa,1966.
15.Lozinski G. La Russie dans la litterature francoise du moyen age. Revue des ctudes Slaves,1929. – T.IX. – Fasc.1-2. – Fasc. 3-4. – Note I.
17.Monumenta Germanika Historika. Oesterraichische Reimchronik. – Paris – Hannoverae, 1890. – T.5.
18.Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. – Lucae,1748. – T. 3. (під 1259 р.)
RBM. – T. 2. – N186. (від 20 липня 1258 року).
Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. – Munchen-Berlin,1922. – N269.
Monumenta Germanika Historika. – Paris-Hannoverae,1890. – T.9. – Annales S. Rudberti Salisburgenses.(під 1260 роком).
Monumenta Germanika Historika. Oesterraichische Reimchronik. – Paris – Hannoverae, 1890. – T.5. (v. 15233).
19.RBM. – T.2. (від 20 липня 1258 року). – №186. – N735.
Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. – Lucae,1748. – T.3.(під 1259 р.)
Regester der Markgrafen v. Brandeburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. – Munchen-Berlin,1922. – N269.
Monumenta Germanika Historika. Oesterraichische Reimchronik. – Paris – Hannoverae,1890. – T.5.
Monumenta Germanika Historika. – Paris – Hannoverae,1890. – Annales S. Rudberti Salisburgenses. – Paris – Hannoverae, 1890. – T.9. (під 1260 роком).

Засновник Львівського королівства, король Руси-України Лев І Данилович в українській та європейській історичній традиції у 1228-1301 роках

Король Лев І Данилович є законним сином короля Данила Романовича Галицького та княгині Анни, дочки князя Мстислава удатного. Від Анни Мстиславівни, як наголошує Руський літописець, народилися: “Іраклій, Лев, Роман, Мстислав, Шварн та інші”. Літописець так характеризує Лева: “Був Лев князь мудрий, хоробрий і міцний на війні: немалу відвагу показав у чисельних війнах” [26,с.375, с.451].

Ма.І. Портрет князя Лева, засновника Львівського королівства з його печатки за 1247-1250 роки.

Низка вчених, серед них і львівський дослідник Я.Книш, досліджуючи літописні джерела, висловили припущення, що Лев Данилович народився між 1227-1229 рр. [19,с.8-9].

Так вважають автори праці “Історія Львова”, що вийшла друком у Львові у 2006 р. [13,с.54].

Однак, якщо взяти до уваги наукові твердження Н.Баумгартена, який опирається на втрачені та маловідомі джерела, серед них і західні, можна вважати датою народження Льва Даниловича 1228 рік [28,с.46]. Такої точки зору дотримується також автор коментарів до Руського літопису XIII століття (Галицько-Волинського літопису), що вийшов друком у 2002 р. в Інституті Історії Національної Академії Наук України, член-кореспондент НАН України М.Ф.Котляр [4,с.255].

У коментарях М.Ф.Котляр, опираючись на твердження Н.Баумгартена, який видав свою наукову працю в Римі у 1927 р., наголошує: “Лев народився близько 1228 року” [4, с. 359]. Саме цю дату – 1228 р., проаналізувавши наявні історичні джерела та праці вчених, передусім Н.Баумгартена, Я.Книша, Я.Дашкевича, Л.Махновця, М.Котляра та багатьох інших, слід вважати роком народження Лева Даниловича. Отже, під час Ярославської битви у 1245 р. її молодому учаснику – княжичу Леву – було сімнадцять років [4,с.255].

У літописній традиції згадується, що у 1240 р. Леву Даниловичу було дванадцять років. Власне тоді, як наголошує літописець, “у той же час поїхав був Данило в Угри до короля Бели IV ”. Як писав у своєму коментарі до Руського літопису Л.Махновець, Данило мав намір одружити свого сина Лева з дочкою Бели IV Констанцією [26,с.397].

Літописець продовжує розповідь про цю подію: “Перед цим поїхав був Данило-князь до короля в Угри, маючи намір заприязнитися з ним, посвататись. Та не було приязні межи ними обома, і вернувся він од короля... і, зоставивши сина свого Льва в Уграх, бо не оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою, він пішов із Угрів у Ляхи” [26,с.398].

Розповідаючи про взаємини Данила з “галичанами”, треба зазначити, що галицькі бояри вели з ним переговори проте, щоб княжич Лев був галицьким князем. Сторони переговорів

– угорці, король Данило і галицькі бояри – сподівалися, що після шлюбу Лева і Констанції молоде подружжя князюватиме у Галицькому князівстві. Але через те, що наближалася татарська навала, угорський король Бела IV відкинув таку привабливу для нього пропозицію. Далі, як наголошує Л.Махновець, у Руському літописі йдеться: “Лев же, син Данила, вийшов із Угрів з боярами галицькими і поїхав у город Володаву до отця свого, і рад був йому отець” [26,с. 398].

Київський дослідник М.Ф.Котляр з цього приводу наголошує, що галицькі бояри бажали, щоб 15-літній Лев був галицьким князем, бо тоді їм було б легше від його імені управляти Галичиною. М.Ф.Котляр, опираючись на літописця, наголошує: “Бояри же галицькі Данила собі князем називали, а самі всю землю держали”. Данило зрозумів хитрий задум галицьких бояр, тому не дозволив сину з ними князювати [4,с.103].

Тривалий час, наголошують дослідники колективної праці “Історія Львова”, що вийшла друком у 2006 році, було поширене твердження, що князь Лев Данилович не мав окремого удільного княжіння за життя батька, оскільки був ще юнаком [13,с.54].

Про князя Лева Даниловича, наголошує львівський історик Я.Дашкевич в своєму екскурсі “Князь Лев – справжній та в традиції”, ми знаємо і багато, і мало. Багато, бо його діяльність до 1289 року упереджено фіксував волинський літописець, і водночас мало, бо він не зазначив ні точної дати народження князя Лева, ні часу його одруження з принцесою Констанцією, дочкою угорського короля Бели IV [10,с.66-68].

Академік І.Крип’якевич писав, що князь Лев Данилович не мав свого княжіння з 1243 по 1247 роки [20,с.22].

Однак, автори дослідження “Історії Львова” вважають, що Лев, як і його батько Данило та інші сини, найімовірніше, мав свої княжіння, як згодом і син Лева – Юрій. Дослідники наголошують, що Лев уже як володар згадується в буллах папи римського Іннокентія IV, датованих 27 серпня 1247 року та 12 вересня 1247 року [13,с.54].

На нашу думку, в цих документах справді йдеться про сина Лева, оскільки про Данилового первістка Іраклія нам нічого не відомо. Очевидно, в 1247 році князь Лев був претендентом на Галицьке князівство. У 1247 році йому було дев'ятнадцять років, тоді він уже був князем і мав своє, очевидно Галицьке, князівство. В Галичі, як наголошує автор Руського літопису і подає свої висновки у примітках до нього київський дослідник Леонід Махновець, у 1254-1255 роках литовський князь Войшелк хрестив сина князя Лева від Констанції Юрія. Але, оскільки літописець не зазначає точної дати народження Юрія Львовича, київський дослідник Л.Махновець припускає, що це сталося біля 1254-1255 роках. Відомо, що Юрій народився в Галичі, коли там князював Лев Данилович. Імовірно, що Данило Романович після шлюбу сина з Констанцією передав князю Леву у 1247 році Галицьке князівство, щоб обеззброїти іншого претендента на нього – другого зятя угорського короля Бели IV, чернігівського князя Ростислава Михайловича. Саме в Галичі у 1255 році народився майбутній король Руси Юрій Львович, як випливає з дослідження Л.Махновця, який опирається на свідчення літописця про хрещення Войшелком у Галичі Юрія. Згідно з гіпотезою Л.Махновця, Юрій Львович народився на восьмому році подружнього життя Лева і Констанції. Літописець, який не знає дати народження Юрія, тільки припускає, що Войшелк охрестив батьком Левового сина Юрія. У другій половині 1247 року, в час одруження з Констанцією, Лев міг бути володарем Галицького князівства, а у 1255 році народився в Галичі його єдиний син Юрій Львович [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Через конфлікти з галицькими боярами, як це вважають здебільшого дослідники, Лев Данилович почав формування Львівського князівства із центром у Львові у колишньому Звенигородському князівстві, яке дощенту розгромили монголо-татари Батия. Отже, князівство залишилося незмінним, змінився тільки адміністративний центр [13,с.55].

У 1244 році літописець зазначав, що князь Лев, який очолював першу військову кампанію проти чернігівського князя Ростислава Мстиславовича, який породичавшись з угорським королем Белою IV, "випросив у тестя, короля Бели

багато угрів, просився, щоб виступити на Перемишль. Коли він увійшов у Перемишльську землю, то зібрав багато смердів піших і згуртував їх для походу на Перемишль. Данило ж і Василько, почувши це, послав проти Ростислава Лева, який був ще молодим. А оскільки йому не можна було піти в бій, молодим будучи, Данило послав синівця свого Всеволода Олександровича, двірського Андрія і стольника Якова Марковича та інших бояр. Билися вони на річці Січниці, й одолів Ростислав, бо він мав багато піших воїнів. Але Андрій і Яків билися і рубалися люто, тільки Всеволод не допоміг їм, а повернув свого коня на втікача, і хоча билися вони багато, та од'їхали цілі. Данилові тим часом надійшла вістка про все, і він пішов, зібравши воїв многих і піших людей, і прогнав Ростислава із землі Перемиської. І пішов той в Угри" [26,с.401].

Опираючись на ці літописні свідчення, наголосимо, що в цей час Лев формально очолював військо, бо, як наголошує літописець, був ще молодим, а за традицією тільки князь міг очолити військо. Ростислав, побачивши 16-літнього Лева, вирішив заволодіти Перемишльським князівством, а звідти готуватися до походу на Галич. Літописець розповідає також про те, що Лев у віці сімнадцяти років був учасником Ярославської битви, яка відбулася 17 серпня 1245 року, князь Лев, як розповідає літописець, був хоробрим воїном: "Об того гордого Філю Лев, ся дитина, зламав списа свого". Продовжуючи розповідь, літописець наголошує: "І Лев стояв на місці бою, як воїн, посеред трупів, знаменуючи побіду свою" [26,с.403-404].

Львівський історик Я.Дашкевич наголошує, що князь Лев, насамперед, був воїном, а згодом і дипломатом [10,с.66-68].

У 1246 році, як наголошує літописець, "прислав король угорський Бела вісника, кажучи Данилові: "Візьми дочку мою за сина свого Лева", – боявся бо він його тому, що той був уже в Татарах і побідою подолав Ростислава Михайловича і угрів його. Але Данило, порадившись із братом своїм, слову його не пойняв віри, бо колись він змінив був його, пообіцявши отдати дочку свою Констанцію" [16,с.242-292; с.407-412].

Восени і взимку 1246 року, наголошує літописець, “Кирило-митрополит ішов через Угри в Греки, посланий Данилом і Васильком, щоб там його поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, його король багатьма словами і дарами умовив: “Я проведу тебе в Греки з великою честю, якщо учинить Данило зо мною мир”. Він тоді сказав: “Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свойого”. Я, пішовши, приведу його”. І, прийшовши, митрополит сказав Данилу: “Чого ти хотів – те в тебе єсть. Візьми дочку його синові за жону”. ”...Василько братові сказав”: “Іди до нього, адже він християнин є” [16,с.242-292; с.407-412].

Мал. І. Лев, князь Львова у 1270р. Мал. 2. Княгиня Констанція. Літографія Й. Свободи 1836р.

У свідченнях літописця за 1247 р. читаємо: “Звідти ж, із города Холма, Данило вирушив, узявши сина свого Лева і митрополита. І пішов він до короля Бели в город Ізволин, і взяв дочку його Констанцію синові своєму за жону. І оддав він йому, Белі, захоплених бояр, що їх Бог дав у руки його, коли він із братом одолів біля Ярославля. І вчинив із ним мир, і вернувся у землю свою” [26,с.406].

З цього приводу в своїх коментарях до Галицько-Волинського літопису київський дослідник М.Ф.Котляр

наголошує, що після приїзду Данила із Сараю, де полягло чимало руських князів, угорський король Бела IV на початку 1246 р. прислав до Данила одного із своїх сановників з пропозицією династійного шлюбу та політичного союзу. Отож, у цей час він уже сам бажав видати свою дочку Констанцію за сина Данила, Лева, оскільки боявся галицького володаря. Данило довго вагався і з неохотою погодився на цей шлюб, який гарантував, хай і нетривкий, мир з Угорщиною [4,с.22]. М.Ф.Котляр стверджує, що шлюб Лева Даниловича з королівною Констанцією відбувся не пізніше літа 1247 року. Ця подія була виявом доброї волі і скріпила союзницьку угоду [4,с.263]. Знаємо, що шлюб князя Лева відбувся не пізніше літа 1247 року, а єдиний син Лева Юрій народився через 7-8 р. після шлюбу. Л.Махновець у свої примітках до Руського літопису припускає, що Юрій народився між 1254-1255 рр., однак слід наголосити, що літописець, розповідаючи про хрещення Войшелком Юрія, описує події під 1255 роком. Отже, єдиний син Лева і Констанції Юрій народився у них лише через 7-8 років їхнього подружнього життя. Опираючись на твердження Л.Махновця, дату народження і хрещення Юрія Львовича можна пов'язати з 1255 роком [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Народження королівського нащадка стало визначною подією. На хрестини у Галич прибули король Данило і волинський князь Василько. Хресним батьком королівського внука Юрія був литовський князь Войшелк. У свідченнях читаємо: "Лев називає Войшелка кумом перед його вбивством у Михайлівському монастирі у Володимирі в 1268 році".

Літописець наголошує: "Лев сказав Войшелку: Куме, випиймо по чаші вина". Це є непрямим свідченням достовірності хрещення Войшелком Юрія Львовича у 1255 р.

Юрій не був єдиною дитиною Лева і Констанції, цим можна пояснити його пізнє народження після шлюбу у 1247 році. У Лева і Констанції у 1248-1250 рр. народилися Святослава, яка стала черницею, і Анастасія, котра була дружиною Зимовита, сина Казимира І. Отже, Юрій був третьою дитиною у сім'ї, і ми схиляємося до думки, що він народився у 1255 році. Нагадаємо, що шлюб угорської принцеси Констанції з

князем Левом у 1247 році засвідчений усіма офіційними тогочасними угорськими джерелами. Правдоподібно, що майбутній король Русі Юрій І Львович народився і був хрещений у Галичі в 1255 році [30,p.13].

Дозволяючи шлюб Констанції з Левом, король Бела IV виправдовувався: “що боїться Данила і татар. У своєму листі за 11 листопада 1247 року до папи римського Іннокентія IV угорський король писав, що він видав дочку Констанцію за не католика, бо боявся Данила і татарів” [33,p.220-221].

Сучасний угорський вчений Т.Сенга вважає, що, одружуючи Констанцію з Левом, угорський король Бела IV назавжди зрікся на користь зятя і дочки титулу короля Галичини і Володимирщини, яким раніше, після підписання Спішської угоди 1214 року, титулував себе ще його батько – угорський король Андрій II. Бела IV уже ніколи більше не мав намірів поширити своє панування у Галицькій землі, якою тепер володів його зять Лев і дочка Констанція [31,s.18-23; s. 23-25]. На думку угорського дослідника Т.Сенги, шлюб Лева Даниловича, нового короля Галичини і Володимирщини, і королівни Констанції, принцеси угорської, відбувся у 1246 р., коли Леву Даниловичу, саме виповнилося 18 років. Титул “Короля Галичини і Володимирщини” Лев Данилович отримав у час могутності Данила Романовича. Угорські джерела ще з 1245 року називають його “королем Руси” за звичайною протокольною традицією в міждержавних стосунках, а можливо, це є ознакою того, що Лев Данилович коронувався у 1292 році королівською короною короля Данила Романовича, не надаючи цій події великого розголосу через загрозу татарської навали [16,с.242-292; с.407-412].

Детальних історичних свідчень з цього приводу ми не маємо, однак знаємо, що всі західно-європейські джерела великого князя Руси-України Лева Даниловича титулували: “Leon Regem Ruthenorum”, “Kunic Leo von Riuzen”, “Chuning Leo von Russen” – королем Руси. Саме під таким титулом Лев Данилович знаний у європейській історії та державницькій традиції [31,s.18-23; s.23-25].

У 1248-1249 рр. літопис розповідає про Лева як про князя, який славився своєю могутністю і впливовістю під час походу

на Литву. У літописі читаємо: “Тим часом Данило і Василько порадилися з сином Данила Львом, і Данило брата свого послав на Волковийськ, а сина на Слонім” [26,с.409].У 1251-1253 рр. в союзі з литовськими князями Данило з братом Васильком та сином Левом прийшов до Пінська [26,с.410].

У 1253 р. Лев на прохання тестя бере участь в Австрійському поході проти чеського короля Оттокара: “Вчинив тоді раду Данило і Лев з Володиславом, куди піти воювати, але він правди їм не сказав і дав їм проводиря для обману. І послав князь Данило Льва, і Тевтивила, і Єдивида, і двірського Андрія, і всіх воїв, а сам зостався з невеликою дружиною... Лев отож пішов і воював, але побачив він, що обманюють проводирі, і не послухав їх: він рушив у лісисті гори і взяв здобич велику... В цей час Данило біля Опави сказав Володиславу: “Якщо б Лев і люди мої тут були всі, то великого збитку ми цій землі учинили і город сей був би взятий”. І пожалкував він, що одіслав сина свого Лева... Того ж вечора прийшов Лев із воями, маючи здобич велику з собою” [26,с.411-412].

У грудні 1253 році князь Лев Данилович бере участь у коронації батька Данила на короля Руси, яку здійснює легат Опізо з благословення папи римського Іннокентія IV. Згодом Лев Данилович є учасником походу на Ятвязьке князівство. Літопис так описує цю подію: “...Прийняв же Данило од Бога вінець у городі Дорогочині, коли він ішов на війну проти ятвягів із сином Левом і з Сомовитом, князем лядським. Коли ж король Данило прийшов на землю Ятвязьку і спустошив її, то Лев, довідавшись, що Стекинт, князь ятвязький у лісі... зліз з коня і бився з ними кріпко. Лев один бився з ними... Лев увігнав сулицю у щит Стикента і тоді Лев мечем убив Стикента і брата його пронизав мечем... Коли ж Данило-король став у домі Стикентовім, то приніс до нього Лев оружжя Стикентове і брата його на знак побіди своєї, наголошував, розповідаючи про участь Лева у Ятвязькому поході короля Данила” [26,с.413].

У 1254 році князь Лев Данилович здійснив похід на Бакоту і звільнив її від татарського панування, а її посадника Милія привів до присяги, запевнивши Данила, що Милій буде вірним королю Данилу. Літописець так описав ці події: “У ті ж

роки, чи раніше, приїхали татари до города Бакоти, і прилучився Милій, старший города, до них. Данило тоді пішов на війну проти Литви, на Новогородок, але тому, що була розкаль, послав він свого сина Лева на Бакоту, а Лев послав двірського перед собою. Напавши зненацька, схопили вони Милія і баскака, і привів Лев Милія до отця свого, і стала знову Бакота королевою, отця його. Потім же, порадившись із сином, Данило одпустив його, Милія, а поручником був Лев, що буде вірним...” [26,с.413].

У 1254 році, наголошує літописець, князь Лев, за наказом батька короля Данила, виїхав з посольством до двору угорського короля Бели IV. Тоді на Галич наступав князь Ізяслав Мстиславович. Згідно з літописом, Лев теж узяв участь у війні і, захопивши людей Ізяслава і боярина Федора, поїхав в Угри [26,с.414].

У 1256 році Лев бере участь у поході короля Данила на ятвягів. Як свідчать історичні дані, Лев порубав ятвязьке село, проявивши хоробрість. Король Данило хотів іти за ними, “та задержав його Лев, кажучи: “Пошли мене вслід за ними”, але отець не пустив його... Данило ж і Лев тих в’язали, а інших із чагарів виводили і рубали їх” [26,с.415].

Літописець коротко описує війну короля Данила проти Куремси, у якій брав участь і Лев, який воював з татарами на Побужжі [26,с.416].

Літописець так описує взяття Возвягля та участь у битві князя Лева: “...Але назавтра прийшов Данило із силою-силенною війська, із братом своїм Васильком і сином Левом. І коли побачили це городяни, то страх напав на них, і не видержали вони, і здалися. І Данило город запалив, а людей вивів і отдав то брату своєму, то Левові, інших – Шварнові. І пішов він до себе додому, взявши город. ...Потім Роман поїхав услід за отцем, узявши з собою трохи людей... А Лев поїхав до себе додому” [26,с.417].

Варто зазначити, що діяльністю князя Лева як господаря Львова та Львівського князівства цікавився руський літописець. Власне в цей час король Данило для свого сина Лева закладає Львів, майбутню столицю Руського королівства [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Під 1256 роком читаємо запис у Руському літописі XIII століття (Галицько-Волинському літописі) про пожежу міста Холма, яку ототожнюють із першою писемною згадкою про Львів: “Року... 6767 Куремса вирушив війною на Данила і Василька... І коли Данило і Василько збиралися до бою, трапилося таке, як кара за гріхи. Зайнявся Холм через окаянну бабу... і полум’я було таке, що з усієї землі було видно заграву, також і зі Львова, по Белзьких полях було видно, бо сильним було полум’я пожежі” [24,с.195].

Мал. 3. Король Руси-України Данило галицький закладає місто Львів. Скульптор Т. Бриж.

Мал. 4. Львів часів першої згадки, 1256 року.

У 1259 р. князь Лев, як засвідчує літописець, був уже володарем окремого князівства. У Руському літописі XIII століття йдеться про становище Львівського князівства під час навали Бурундая та про зруйнування укріплень найважливіших міст, зокрема і Львова: “Року 6769 р. прийшла звістка до князя Данила і до Василька, що наближається Бурундай, окаянний, проклятий. І засмутилися обидва брати. Бо Бурундай прислав послів з такими словами: “Якщо ви зі мною в мирі, зустріньте мене, а хто мене не зустріне – ті зі мною у війні”. Василько князь зі своїм синівцем Левом поїхали назустріч Бурундаєві. А Данило не поїхав разом із братом, а послав замість себе холмського єпископа Івана. І поїхав князь Василько з Левом і єпископом назустріч Бурундаю, взявши дари чисельні і напої. І зустрів їх у Шумську. І прибули до нього Василько з Левом і єпископом, а той дуже розгнівався на князя Василька і на Льва, і владика був у великому страсі. І тоді сказав хан Бурундай князю

Василькові: “Якщо ви в мирі зі мною, розкиньте всі свої міста. Лев розібрав Данилів і Стіжок, а, звідтіля пославши людей, розібрав Львів. А Василько послав людей і розкинув Крем’янець і Лучеськ” [24,с.198].

Про прихід Бурундая у Руському літописі читаємо: “Данило, отож, сів із братом Васильком і сином Львом думати. ... Дальше у походи Бурундая на Польщу та Литву”. “...Лев тоді сказав Данилові”: “Вої твої голодні і коні їх” [26, с. 420-421]. “Пішов Бурундай швидко до Любліна, а від Любліна до Завихвоста”. Як зазначає М.Ф.Котляр в коментарі до Галицько-Волинського літопису, в історичних джерелах та науковій літературі існують розбіжності щодо датування походу Бурундая на Польщу, в якому брали участь сини Данила Лев та Роман [4,с.305].

Згідно з “Великою чи обширною хронікою поляків або левітів”, у поході Бурундая взяли участь Василько й сини Данила Лев та Роман. Тоді татарське військо штурмом здобуло Сандомір. У “Великій хроніці” описано, що Василькові, Романові та Леву під час облоги міста спало на думку “оточити мешканців фортеці обманним шляхом”. Вони переконали їх капітулювати перед татарами, пообіцявши їм дати змогу вільно вийти з міста. Таку обіцянку сандомірці отримали і від Бурундая. Однак, коли мешканці вийшли з міста, татари напали на них, повбивали, втопили у Віслі [3,с.184-185].

У 1261 році, як розповідає літописець, король Данило та його сини Лев і Шварн гуляють на весіллі у місті Володимирі, де князь Василько видавав заміж свою дочку Ольгу за Андрія Всеволодовича у Чернігів. Потім Лев з дядьком Васильком їздив із посольством до Бурундая [26,с.421].

У 1262 році князь Лев з батьком, королем Данилом, і стриєм Васильком та братом Шварном узяв участь у з’їзді руських і лядських князів у місті Тарнові. Там було укладено мирну угоду між Руссю і Польщею. Літописець так викладає перебіг цих подій: “...урядилися вони межи собою про землю Руську і Лядську, заприсягнувши хрестом чесним” [26,с.424].

У записах за 1268 рік у Руському літописі йдеться: “...Прислав Лев посла до Василька, так кажучи”: “Хотів би я зустрітися з тобою, і аби тута і Войшелк був”. Василько тоді

страсної неділі послав посла до Войшелка, так кажучи: “Прислав до мене Лев, аби ми зустрілися. А ти не бійся нічого”, – бо Войшелк боявся Лева і не хотів їхати. Але поїхав він за Васильковою порукою, і приїхав на святій неділі у Володимир, і став у монастирі святого Михайла Великого. Тим часом Маркольт, німчин, позвав усіх князів до себе на обід – Василька, Лева, Войшелка. І стали вони обідати, і пити, і веселитися. Василько ж, напившись, поїхав додому спати, а Войшелк поїхав до монастиря, де ото він стояв. Але після цього приїхав до нього в монастир Лев і почав говорити Войшелкові: “Куме! Випиймо по чаші вина!”. І стали вони пити, а диявол споконвіку, не хотячи добра роду людському, вклав у серце Левові злий намір, і вбив він Войшелка од заздрощів, що той дав землю Литовську брату його Шварнові... І княжив по Войшелкові Шварн у Литовській землі. Але, княживши літ небагато, він же представився. І поклали тіло його в церкві святої Богородиці в Холмі поблизу отчого гробу” [26,с.427].

Радянський учений В.Т.Пашуто, коментуючи вбивство Войшелка, дійшов висновку, що Лев убив Войшелка за мовчазної згоди Василька, який, як старший у роду Романовичів, не отримав від Войшелка Литовського князівства [23,с.293].

Цю гіпотезу спростовує М.Ф.Котляр, який вважає, що саме Василько в союзі зі Шварном перешкоджав князю Леву “узурпувати владу в усій Руси”. Безглуздо-жорстокий вчинок Лева, наголошує М.Ф.Котляр, завадив йому посісти місце свого батька Данила. Князь Лев підступно вбив шанованого у литовському і руському суспільствах князя Войшелка, який був до того ж ченцем у 1267 роцію Як вважав польський літописець Ян Длугош та М.С.Грушевський, це змусило Литву з острахом та недовірою ставитися до правлячого у Литві князя Шварна [4,с.320].

Літописець розповідає, що після смерті Шварна з 1272 року “Лев став княжити в Галичі і Холмі”. Цього ж року князі порадились і вирішили піти на ятвягів, але настала зима, тому князі самі не пішли, а послали воєвод з військом. Лев тоді послав зі своєю раттю Андрія Путивлича. Тоді, наголошує літописець, “приїхали до Лева і Володимира та

Мстислава князі ятвязькі: Минтеля, Шюрпа, Мудійко, Пестило, миру собі просячи. Але вони ледве дали їм мир, і раді були ятвяги мирові, і поїхали у землю свою” [26,с. 428].

Під 1274-1276 рр. літописець розповідає про взаємини князя Лева з литовським князем Тройденом: “Коли ж Тройден іще княжив у литовській землі, то жив він з Левом у великій приязні, і слали вони дари многі один одному. А з Володимиром він не жив у приязні через те, що отець Володимирів убив на війнах трьох братів Тройденових: Борзу, Лісія, Свелкенія... Після цього ж Тройден, забувши приязнь Левову і пославши городян, звелів узяти Дорогочин... Коли ж почув се Лев, то опечалився він сим вельми. І став він помишляти про помсту, і послав у Татари послів до великого цесаря Менгу-Тімура (внука Батия), просячи собі підмоги в нього проти Литви. Менгу-Тімур дав, отож, йому військо, і Ягурчина з ним, воєводу, і задніпрянських князів усіх дав йому в поміч: Романа Михайловича брянського із сином Олегом, і Гліба Ростиславовича, князя смоленського, і багато інших князів, бо всі князі були у волі татарській...” [14,с.16-33; с.4-65].

Як приспіла зима, то стали споряджатися князі руські – і Лев, і Мстислав і Володимир; пішли з ними також князі пінські і туровські. І коли йшли вони мимо Турова до Слуцька, то тут з’єдналися з татарами... Татари ж ішли праворуч своїм військом, а від них зліва Лев ішов зі своїм військом, а ліворуч од Лева Володимир зі своїм військом. Тим часом татари прислали гінців до Лева і до Володимира, так кажучи: “Діти наші бачили, що рать стоїть за горою: пара іде з коней. Пошліте-но доблесних людей з нашими татарами, нехай роздивляться, що воно там буде. ...Лев тим часом обманув братів своїх. Притаївшись од Мстислава і Володимира, він узяв із татарами окольний город, а дитинець зостався. А назавтра, після взяття города, прийшов Роман і Гліб із великою силою. І гнівалися всі на Лева: Мстислав, і Володимир, і тесть його Роман брянський, і Гліб Смоленський, і інші князі многі. Всі гнівалися на нього за те, що він не вважав їх людьми, рівними собі: сам узяв город з татарами. Вони ж бо надумали так, щоб усім їм усім, узявши

Новгородок, потім також піти у Литовську землю. Але не пішли вони через гнів на Лева...” [26,с.428-429].

Доповнює свідчення про взаємини Лева і Тройдена запис у літописі Археологічного Товариства, який датується 1270-1282 рр. Йдеться про “Навчання у князя Лева у Львові руської мови литовського княжича Римонта. Князь Лев заснував школу, де й навчався Ремонт, син литовського князя Тройдена. І Тройден узяв собі за дружину дочку мазовецького князя і мав з нею сина, названого Римонтом. І коли син його Римонт підріс, то батько його Тройден віддав його для навчання руської мови до Лева Мстиславича, який заснував місто в ім’я своє, Львів. І, мешкаючи у князя Лева, Римонт навчився руської мови...” [25,с.94].

Дослідник М.Ф.Котляр наголошував, що союз князів Лева і Тройдена був нещирим, бо виявився нетривким і неміцним. Обидва князі дбали насамперед про власні вигоди, незважаючи на принципи моралі, а християнин Лев – ще на приписи церкви. Суперництво за литовський престол зробило їх ворогами, і рвучкий Лев не приховував намірів сісти на місце Тройдена. Литовський князь зрозумів це і першим почав конфронтацію, у 1275 р. напавши на Дорогочин. На знак помсти Лев з татарами і руськими князями Володимиром Васильковичем, Мстиславом та Романом брянським на початку 1276 р., взимку, пішли походом на Литву. Похід не був вдалим, оскільки запальний і нерозсудливий Лев заради егоїстичних інтересів і в пориві помсти скерував татар супроти своїх недавніх союзників. Такий вчинок волинський літописець трактує як аморальний [4,с.322-323].

Однак, як свідчать проаналізовані джерела, похід з татарами на Литву для Лева Даниловича був успішним з огляду на те, що він зумів, завдавши удару по Литві, знову повернути захоплену нещодавно литовцями Дорогочинську землю і встановити цілісність свої володінь [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Наступної зими, у 1277-1278 рр., прислав хан Ногай послів і грамоти до Лева і Мстислава та Володимира, кажучи: “Завше ви жалієтесь мені на Литву. Так ось я вам даю рать і воєводу з ними Мамшія. Підіть же з ним на ворогів своїх. І

коли приспіла зима, то тоді пішли князі руські на Литву. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія...” [26, с. 431].

У 1278-1280 рр., свідчить літописець, “...по смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому, що не було в нього сина, і захотів собі Лев Лядської землі, але бояри лядські були сильні і не дали вони йому сеї землі. Було, однак, у Болеслава п’ять синівців… І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лешка, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лешко” [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

“Після цього ж Лев захотів частину Лядської землі – города на Вкраїні (Люблінську землю). Він поїхав до хана татарського Ногая, окаянного, проклятого, підмоги собі просячи в нього на ляхів, і той дав йому поміч – окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана. А коли приспіла зима, вони тоді і рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, а Мстислав Данилович, і Володимир Василькович... пішли через неволю татарську. І так рушили вони всі до города Судомира..., і пішли на той бік Вісли. Спершу перейшов Лев і з сином своїм Юрієм, а після нього Мстислав із сином своїм Данилом, а вже після них татари... Після цього ж рушив Лев зі своїм полком, із силою великою до города Кропивниці, з годістю великою, маючи намір іти до Кракова... Як ото ми попередньо писали про князя Лева, коли він ішов полками своїми і стали вони розходитися пустошити, то Бог учинив над ними волю свою, бо вбили ляхи із війська його багато бояр і слуг добрих і татар частину повбивали. І так вернувся Лев назад із великим безчестям”. М.Ф.Котляр у коментарях до Галицько-Волинського літопису наголошує, що мазовецький князь Конрад Земовитович, прагнучи захопити краківський престол, вирішив заручитися підтримкою свого родича князя Лева Даниловича, оскільки його батько Земовит у 1248 році одружився із сестрою Лева – Переяславою. Очевидно, князь Лев хотів бачити свого родича і союзника князя Конрада на краківському престолі. Конрад за допомогу, як наголошує польський дослідник Б.Володарський, пообіцяв йому Сандомирську та Люблінську землі. Ймовірно, що сам князь Лев, знаючи могутність польських магнатів, не претендував на краківський престол,

бо бачив багато претендентів із Польщі. Його завданням, на нашу думку, було сприяти найближчому родичеві Конраду у завоюванні престолу і отримання від нього, як подяку за допомогу – Сандомирську землю. З цієї війни в Польші, князь Лев, отримавши Люблінську землю, почасти досягнув, своєї мети, як це справедливо зазначаюли дослідники М.С.Грушевський та І.П.Крип'якевич [4,с.328-329].

У 1281 р., за свідченнями історичних джерел, "у відплату за це рушив Лешко Чорний на Лева і взяв у нього город Перевреськ. І порубав він у ньому людей усіх, од малого і до великого, а город запалив і повернувся назад до себе" [26,с.431-432].

У зимку 1282 році, як читаємо у Руському літописі: "...коли йшов окаянний і нечестивий хан Ногай і хан Телебуга з ним на Угри силою великою у незчисленному множестві, то повеліли вони з собою піти і руським князям – Леву, Мстиславу і Володимиру, Юрію Львовичу.... Після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І поїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому, що Болеслав пустошив його землю. І послав він посла до брата свого Володимира, кажучи йому так: "Брате, складемо із себе сором сей. Пішли, підніми Литву на Болеслава..." Лев, отож, і Володимир спорядили удвох свою рать..., але Литва не поспіла вчасно, і Лев та Володимир самі не пішли, а послали воєвод: Лев послав зі своєю раттю Тюйму і Василька, Белжанина і Рябця, а Володимир послав зі своєю раттю Василька Романовича, князя слонімського, і Желислава, і Борка Олов'янця, і Вишту. І, отож, рушили вони на Болеслава, і стали пустошити вони коло Вишгорода, і захопили челяді незлічене множество, і скоту і коней. А після цього прийшла Литва до Берестя... Литва пустошила довкола Люблина і захопила багато челяді і, набравши здобичі, пішла тоді назад із честю. А після цього прийшла рать Львова і Володимирова з честю великою, узявши здобичі множество. І тоді розійшлися вони кожен до себе" [26,с.434].

У наступній війні проти Болеслава, що тривала у 1285-1286 рр., взяв участь, окрім Володимира і литовців, князь Юрій Львович, але, як наголошував літописець, "коли були вони в городі Мельниці, то прислав до нього отець його Лев

посла, кажучи йому так: Сину мій Юрію! Не ходи сам із Литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити. І Юрій не пішов, послухавши отчої поради, а послав рать свою” [26,с.435].

У записах, датованих 1287 р., читаємо: “Захотів піти окаянний і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику, бо забув він про кару Божу, що збулась над ним в Уграх... І Телебуга послав послів до задніпровських князів і до волинських – до Лева, і до Мстислава і до Володимира, велячи їм піти з собою на війну. Тоді ж були всі князі в неволі татарській..., і догнав його Лев-князь коло села Бужковичів з питтям і з дарами... Лев-князь ішов із сином своїм Юрієм і з своєю раттю... Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, дійшовши до нього, вернувся у городі Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти, і через те він пішов назад на Львівську землю, на город на Львів. І стояли вони на Львівській землі два тижні, кормлячись і не розорюючи, але не давали вони навіть із города вийти за прокормом. Хто ж виїхав із города, то тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима вельми. І зробили вони пустою землю всю. Се ж навів їх на нас Бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаятись ми за лихі свої і беззаконні діла. Іще ж і нарешті нашле він на нас гнів свій! І померло в городах в облозі незчисленне множество, а інші померли в селах, вийшовши з городів, після того, як пішли нечестиві агаряни... Коли ж одійшов Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки погибло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх за Божою волею померло: двадцять з половиною тисяч. Тої ж зими, наголошував автор Руського літопису, “...у Юрія, князя Львовича, помер син на ім’я Михайло, який був малим. І плакали по ньому всі люди, і, опрятавши його тіло, положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий князь Данило-король, син Романів” [26,с.436].

М.Ф.Котляр у своєму коментарі до Руського (Галицько-Волинського) літопису XIII століття, висловив припущення, що похід хана Телебуги розпочався в грудні 1286 року і

тривав упродовж кількох місяців 1287 року. Польські хроніки датують похід орди Телебуги 1287 роком. Дослідники М.С.Грушевський та В.Т.Пашуто вважали, що монголо-татарських ханів Телебугу й Ногая навів на Польщу князь Лев Данилович, який тоді вперто боровся із князем Лешком Чорним за Люблінщину. У поході виникли суперечності між ханами Ногаєм і Телебугою, це перешкодило їм досягнути успіху, але через них постраждала Левова земля, яку розграбували татари [4,с.335].

У грудні 1287 року, наголошує літописець, "коли настала зима..., пішли хан Телебуга і хан Алгуй із великою силою, а з ними йшли руські князі – Лев, Мстислав, Володимир і Юрій Левович, і інші многі князі в Ляхи. Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав послів Володимир до брата Лева і до синівця до Юрія з такими словами: "Ось я вам обом об'являю: дав я єсмь брату свому Мстиславу землю свою і городи". Лев же сказав Володимиру: "Так і гаразд, що ти єси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під Богом. Аби мені дав Бог зі своїм змогти справитися в сей час". А після цього послав Мстислав послів до брата свого, до Лева, і до синівця свого Юрія, так кажучи: "Осе ж, брате мій, Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей чи захочеш ти чогось домагатися по животті брата свойого і мойого, то ось тобі цесарі. Ось цесар, а ось я. Мов за мною чого ти захочеш? Лев, однак, не сказав на це слово анічого. Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи, і Аглуй із ним, і всі князі" [26,с.437].

Літописець розповідає, що перебігом війни у Ляхах цікавився володимирський князь Володимир: "А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець мій чи здорові? Слуги відповіли: "Господине! Живі всі і здорові". Володимиру ж доповіли, що Мстислав віддає город його Всеволж боярам, і села віддає. І Володимир був цим сильно обурений. І послав Володимир посла свого зі скаргою до брата свого Мстислава, кажучи: Брате! Ти мене ані на війні, ані списом мене не добув єси, ні із городів не вибив мене єсть, раттю прийшовши на мене, а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат єсть, а другий мені брат Лев, а синівець мені Юрій. Я ж із вас трьох вибрав єсм

тебе одного і дав тобі єсмь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мойого ж життя не втручатися тобі ні в що. Бо се я учинив єсмь за гордість брата свойого і синівця свойого, дав єсмь тобі землю свою" [26,с.438].

Вочевидь, дізнавшись про негаразди у взаєминах між Володимиром і Мстиславом у другій половині жовтня, як наголошував дослідник Л.Махновець, 1288 року: "прислав князь Юрій Левович посла свого до стрия свого, князя Володимира, кажучи, йому: Господине, стрию мій! Бог відає і ти, як я тобі служив єсмь зо всею правдою своєю. Я мав тебе єсмь за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець прислав до мене. Одинімає він у мене городи, що мені був дав, – Белз, і Червен, і Холм, а велить мені бути в Дорогочині і в Мельниці. Тож б'ю я чолом Богові і тобі, стриєві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було. Князь Володимир же сказав послу: Синівче, скажи – не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я іще не був. І Бог те відає, і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав єсмь із братом своїм Мстиславом. Я дав єсмь йому землю свою всю і городи, і грамоти єсмь написав. І з тими словами одрядив він посла синівця свого. А після цього послав Володимир слугу доброго свого, вірного, на ім'я Рачшу, до брата свого Мстислава, так кажучи слузі: "Скажи брату мому: Прислав до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестія. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти, скажи, не давай нічого..." [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Як наголошує літописець, у листопаді 1288 року: "прислав... Лев до Володимира єпископа свого перемишльського на ім'я Мемнон. І слуги його, Володимира, сказали йому: "Владика, господине, приїхав". Він же спитав: "Котрий владика?" І вони сказали: "Перемишльський. Приїхав од брата твойого, одо Лева". І Володимир, який розумів, що було раніш і буде потім, нащо він приїхав, послав по нього" [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Він отож увійшов до нього і поклонився йому до землі, кажучи: "Бог тобі кланяється". І велів князь йому сісти, і став він посольську мову правити: "Бог тобі, господине, мовить: Стрий твій король-Данило, а мій отець, лежить у Холмі, у

святій Богородиці, і сини його, брати мої і твої, Роман і Шварно – і всіх кості тута лежать. А нині, брате, чуємо ми про твою неміч велику. Аби ти, брате мій, не загасив свічі над гробом стрия свойого і брата свойого. Аби дав ти город свій Берестій, то б твоя свіча була". Але Володимир розумів мову наздогад і неясне слово. І, поговоривши з єпископом багатьма реченнями зі Святих книг, тому що був він книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і ні після нього не буде, сказав він єпископу: Брате, скажи, Леве-княже! Чи ти без ума мене вважаєш, щоби не розумів я сеї хитрості? Чи мала тобі, скажи, своя земля, що Берестія ти хочеш? Адже сам ти держиш три княжіння – Галицьке, Перемишльське, Белзське, і тобі не досить! А осе пак скажи, мій отець, а твій стрий, лежить в єпископії, у святій Богородиці у Володимирі. А чи єсмь багато ти над ним свіч поставив? Що, дав єсть ти котрий город, аби то свіча була? Якщо, скажи, ти просив єси живим, то вже пак мертвим просиш? Не дам. Не скажу города, а навіть села не візьмеш у мене! Розумію я твою хитрість! Не дам! І Володимир, одаривши владику тому, що той не бував у нього ніколи, одпустив його" [26,с.442].

З цього приводу М.Ф.Котляр вважає, що Лев Данилович ще за життя Володимира намагався ошукати Володимира Васильковича і заволодіти Берестейською землею. У всіх коментарях до Руського (Галицько-Волинського) літопису XIII століття М.Ф.Котляр дає князю Леву Даниловичу негативну характеристику, а князям Володимиру і Мстиславу – позитивну, хоча навіть Волинський літопис наголошує, що князь Володимир не був воїном і полководцем, а князь Мстислав, за висловом М.С.Грушевського, бездарним князем і політиком [4,с.339].

Отже, М.С.Грушевський не схвалював те, що князь Володимир Василькович передав князю Мстиславу Даниловичу всі свої землі. "Волинський філософ", князь Володимир Василькович, як його звеличував волинський літописець, був не воїном чи полководцем, і заздрив князю Леву Даниловичу, який бажав єдності та цілісності давньоукраїнської держави. Замість того, наголошував М.С.Грушевський, щоб віддати свої володіння енергійному,

талановитому державному будівничому Леву Даниловичу, він віддав їх невправному у держаних справах луцькому князю Мстиславу, молодшому брату Лева Даниловича. Проаналізувавши історичні джерела, М.С.Грушевський дає високу оцінку князю Левові. Дослідник вважав, що якби князь Володимир волинський раніше віддав Леву всю свою землю, злучена Русь-Україна вже у 80-х роках XIII століття була б міцною великою державою і змогла б відновити свої міцні позиції у Литві та в Краківської землі [6,с.107-108].

Є підстави твердити, що волинський літописець симпатизував князю Леву, називаючи його "хоробрим воїном і переможцем у многих ратях", і писав, що волинський князь Володимир Василькович був поганим стратегом. Він не любив воювати, а це було особливо важливо тоді, коли політична ситуація ґрунтувалася на загарбницьких засадах, а в давньоукраїнському суспільстві вважалося, що добрий князь мусить бути хоробрим воїном. Тому не дивно, що після його смерті князь Юрій Львович раптово захопив Берестя [16,с.242-292; с.407-412].

Літописець пише про самовільне захоплення князем Юрієм Львовичем міста Берестя, про дипломатичні переговори з цього приводу між Мстиславом Даниловичем і Юрієм Львовичем та Левом Даниловичем: "І послав він (Мстислав) послів до синівця (Юрія) свого, так кажучи: Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю свою і городи, по своїм животті, при цесарях і при його радцях. І він вам сказав, і теж вам сказав. Якщо ти чого хотів, чому єсть тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи-но мені се: чи сам єсть у Берестії сів, своєю волею, чи за велінням отця свойого, щоб мені було відомо? Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим Бог помічник і Хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш-таки". Після цього князь Мстислав послав "послів до брата свого Лева, єпископа свого володимирського Євстигнія, кажучи йому: Жаліюсь я Богові і тобі тому, що ти мені... єсть, за волею Божою, брат ти мені єсть старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи

твоєю волею син твій сів у Бересті, а чи за твоїм повелінням. Якщо буде, що твоїм повелінням він се вчинив, то осе я тобі даю знати, брате мій, не таячись: прислав єсмь привести татар, а сам споряджаюся. Хай так мене Бог розсудить з вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, а на тім, хто неправо вчинить" [16,с.242-292; с.407-412].

Літописець, який добре знав про усі політичні і дипломатичних баталії Лева і Мстислава за Берестейську землю, наголошує: "Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина од Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: Син мій, скажи, не з мойого відома це вчинив, се один Бог відає, а своїм молодим умом учинив. Об сім, скажи, брате мій, ти не журись. Шлю я до нього, нехай поїде із города син мій". "Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути йому назад, бо послав він був його привести татар на синівця свого, тоді бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові" [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

"Почувши ж це, Лев-князь послав боярина свого, Семена Дядьковича, до сина свого з твердими словами, кажучи йому: Поїдь геть із города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть, по своїм животті оддаю я землю свою всю брату моєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаєш, отця свойого". Отже, мирні посли приїхали до Юрія Левовича в Берестя. Серед послів від князя Лева був боярин Семен Дядькович, від Мстислава – боярин Павло Діонісійович і священик, який раніше був послом до князя Лева і знав про перебіг переговорів між Мстиславом і Левом [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Волинський літописець описує тріумфальне для Мстислава завершення боротьби з Юрієм Львовичем за Берестя: "Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города і з великим соромом... до Дорогочина... А Павло Мстиславу дав знати: "Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город" [26,с.449].

Запрошення князем Мстиславом татарів на Русь-Україну та землі Лева дослідник В.Т.Пашуто назвав злочином, наголосивши: “Волинський літописець схвалив те, що Мстислав скерував татар на землі Лева. Але той же літописець, що раніше засуджував Лева галицького за зв’язки з татарами, тепер схвалює аналогічні кроки свого князя, вважаючи розорення татарами Галичини та кров невинно вбитих галичан добром” [23,с.131]. Але Лев, укладаючи союзи з татарами, нападав на ворогів Руси-України: Литву, Польщу та Угорщину, а князь Мстислав з татарами мав намір плюндрувати українські землі. Це, за висловом М.С.Грушевського: “була ганебна справа бездарного політика і князя Мстислава”. Розв’язавши конфлікт з братом Мстиславом через Берестя, яке самовільно захопив син Юрій, князь Лев Данилович завів дружбу з “великим князем Мстиславом, що почав княжити у Володимирі, який був сином короля, онуком Романа, і землю свою держав величиною аж до Татар, а сюди по Ляхи і по Литву” [26,с.448-450].

Отже князь Лев Данилович відвернувши війну, кровопролиття і втручання татар у внутрішні справи Руси-України, як наголошують угорські та чеські джерела, втрутився у політичні справи своїх західних сусідів, зокрема – поляків та угорців [15,с.405-415; с.112-116; с.34-51].

З цього приводу літописець твердив, що у другій половині 1289 році: “Лев-князь, брат Мстиславів, син королів, онук Романів, сам рушив на поміч Болеславу. І коли прийшов він до Кракова, то рад був йому Болеслав, і Кондрат, і Локетко, яко отцю своєму, тому що князь Лев був князь мудрий, і хоробрий, і сильний у бою, немало бо показав він мужності своєї у многих ратях” [26,с.451].

Так характеризував князя Мстислава волинський літописець, завершуючи літопис у 1289 році. Наголосимо, що, на відміну від літописця князя Володимира Васильковича, який негативно писав про князя Лева Даниловича, літописець князя Мстислава Даниловича вихваляє князя Лева і наголошує, що саме він був найважливішим політичним діячем того часу на теренах Руси-України та Східної Європи. Великий князь Лев активно

втручався в усі війни Польщі, зокрема вів активну боротьбу за Краківську землю. Великий князь Руси-України Лев Данилович постає у літописній традиції як стратег, який ретельно вивчав всі можливі підходи, щоб штурмом взяти місто Краків. Згідно зі свідченнями літописця, "...став Лев їздити довкола города, роздивляючись, щоб йому можна було де взяти його, і городянам погрожуючи, але не можна було проникнути нікуди, бо весь він був споруджений із каменю, і укріплення його було немале... самострілами коловоротними, великими і малими", наголошував літописець" [26,с.451].

Після оглядин Кракова, не захопивши міста, Лев поїхав у свій стан, а наступного дня вирушив до Тинця. "І билися вони біля нього кріпко, ледве города не взяли: многі городяни ними побиті були, а інші поранені, а свої всі цілі були" [26, с. 451].

Лев планував добре організувати наступ своїх і польських військ і взяти штурмом Краків. "І прийшов Лев знову до Кракова, і повелів воям своїм споряджатися, маючи намір піти битися до города, і ляхам так само він повелів. І пішли вони всі, і полізли до заборал, і билися кріпко з обох сторін. І в той час прийшла вість Левові-князю, що рать іде на нього велика. І повелів він перестати битися і почав наряджати полки свої, а Болеслав з Кондратом – свої полки. А сторожів він послав роздивитися противників. Але не було нічого, бо то воєводи лядські самі полохали його, аби не взяв города. Лев тоді, побачивши обман їх і радившись багато з боярами своїми, послав рать свою до города Воротиславля пустошити Індріхові землі. І взяли вони незчисленне множество челяді, і скоту, і коней, і добра, тому, що не входила була ніяка ж рать так глибоко в землю його. І прийшли вони до Лева, з честю великою і безліччю здобичі, і Левові радість була велика, що свої всі живі-здорові, а здобичі багато" [26,с.452].

Як свідчать польські та німецькі джерела, 30 червня 1289 року війська великого князя Лева Даниловича спустошили землі довкола Ґроткова і Ниси [26,с.452].

Літописець стисло але яскраво описує українсько-чеські політичні стосунки. У серпні 1289 року: "Лев поїхав у Чехи, в

город Опаву, на зустріч до короля Вацлава, тому що мав із ним приязнь велику, докончивши з ним мир до скону свого життя. Король же обдарував Лева дарами всякими дорогими, одпустивши тоді його з великою честю. І приїхав він до своїх полків, і раді були йому бояри і слуги його, бачачи свого володаря" [26,с.428]. Далі у Руському літописі XIII століття йдеться про взаємини великого князя Лева Даниловича з Краківським князівством: "Коло города Кракова не досягли вони нічого. І пішов Лев до себе з честю великою, узявши незчислене множество здобичі, і челяді, і скоту, і коней, і добра, славлячи Бога і Пречистую його Матір, які помогли йому..." [26,с.452]. Так закінчується Волинський літопис, останній запис у якому датований 1289 роком [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Отже, як бачимо, волинський літописець не схвалював діяльності великого князя Лева Даниловича. З цього приводу дослідник В.Т.Пашуто зауважував, що джерел написання Волинського літопису небагато, дуже мало інформації про політичну діяльність великого князя Лева Даниловича, його взаємини з чеським, угорським, польським, литовським, ятвязьким, татарським, сілезьким, австрійським та німецьким правителями. Деякі відомості про Лева, як "короля Руси" маємо у німецьких та французьких джерелах. У Європейській політиці, згідно з історичними джерелами, діяльність волинських князів трактують лише в контексті політики короля Руси Лева Даниловича. Хоча Лев у літописі Володимира Васильковича постає перед дослідниками як хитрий і підступний політик, із аналізу Руського літопису XIII століття очевидно, що саме він був найвпливовішим політиком, а отже, наголошував досілдник В.Т.Пашуто, великим князем Південно-Західної Руси, що визнавали навіть татарські хани. Свідченням українсько-чеських взаємин є зустріч великого князя Руси-України Лева з чеським правителем у 1299 році у місті Брно. Велкий князь Лев Данилович у 1292 році, після смерті молодшого брата, князя Мстислава Даниловича, як старший в роду і спадкоємець королівського престолу, був єдиновладним володарем Руси-України. Тому не випадково чеська хроніка називає його "королем Руси": "У Брно відбувся з'їзд Вацлава

II короля Чехії з королем Руси, Левом". За свідченнями празького єпископа Тобіаша, "в Опаві король Лев зустрівся з краківським і малопоським князем Генріхом IV. В Опаві за посередництвом чеського короля Вацлава II король Лев I уклав з Генріхом IV угоду, за якою корль Лев I визнав його претензії на краківський престол, а Генріх IV визнав права руського короля Лева I на Люблінську землю" [23,с.129-130, с. 301].

Руський літопис, як наголошував М.С.Грушевський, закінчується описом подій 1289-1290 років, і на історію Руси-України "спадає кіммерійська пітьма", яка до 1301 року туманно віддзеркалює нам історію діяльності, в нашому випадку, короля Руси-України, Лева Даниловича [7,с.60-61].

Отже, зі свідчень Руського літопису XIII століття та інших, передусім європейських, джерел бачимо, що Руське королівство було економічно і політично розвинутою державою. Володарі Руси-України загалом продовжували державницьку традицію єдності як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Найактивніше зовнішню політику проводив старший син короля Данила – Лев Данилович, який орієнтувався на союзні взаємини із Золотою Ордою, яка визнавала його великим князем Руси-України. Йому, Леву Даниловичу, татаро-монгольські хани надавали військову допомогу. Йому підпорядковувалися всі князі Руси, яких він, як пише літописець "не вважав за людей, рівних собі". Як свідчать джерела, всі політичні прерогативи у виборі стратегії військових кампаній Руси-України і Золотої Орди проти Польщі, Литви, Угорщини визначав саме король Руси Лев Данилович. М.С.Грушевський назвав його талановитим і енергійним полководцем і пов'язував з діяльністю короляч Лева зміцнення позицій давньоукраїнської держави на зовнішньополітичній арені як в Європі, так і в Азії [6,с.107-108].

Розсудливим був король Лев Данилович у проведенні внутрішньої політики, вибудовуючи дружні взаємини з князем волинсько-київським Володимиром Васильковичем та з його спадкоємцем, своїм молодшим братом, князем Мстиславом Даниловичем. Однак, у конфліктах із ворогами Руси-України Лев Данилович був принциповим і безкомпромісним. З

Польщею, Угорщиною, Ятвягією і Литвою він упродовж свого царювання майже безперервно воював, обираючи різні засоби боротьби. Про це свідчить вбивство Левом у Михайлівському монастирі у місті Володимирі литовського князя Войшелка. З метою послаблення позицій поляків, литовців та угорців король Лев Данилович укладав військові союзи із Золотою Ордою. У 1275 році він повів військо золотоординського хана Менгу-Тімура на Литву. У 1277-1278 роках він неодноразово підкорював усіх руських князів та за участю золотоординських військ нападав на Литву. У грудні 1279 року, коли помер краківський князь Болеслав соромливий, князь Лев Данилович хотів посісти його трон, заручившись для цього підтримкою золотоординських орд Ногая. Однак, польське військо розгромило татар і військо Лева, після цього він відмовився від краківського престолу [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

По смерті у 1288 році наступного краківського князя Лешка Чорного, король Руси Лев Данилович знову забажав утвердитися на краківському престолі, однак це йому не вдалось, та він заволодів Люблінською землею [4,с. 27].

Історик І.П.Крип'якевич наголошував, що найважливішою проблемою у тогочасний політиці князів були взаємини із ординцями. Золота Орда у другій половині XIII століття почала занепадати, тому тиск на Українську державу послабився. Коли ж влада перейшла до Ногая, ординці знову почали гнобити князів: "Тоді всі руські князі були підкорені волі татарській". І.П.Крип'якевич писав, що татарські хани не втручалися у справи княжого управління, не призначали своїх баскаків, але вимагали участі князів у своїх походах та сплачування данини. Проти своєї волі, як наголошував літописець, руські князі ходили у походи проти Литви, Угорщини, Польщі. Потерпали від татарських навал і руські землі, зокрема тоді, коли хан Телебуга у 1288 році підійшов під Львів [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Аналіз Руського (Галицько-Волинського) літопису XIII століття, наголошував І.П.Крип'якевич, дає підстави припускати, що обидві лінії Романовичів дотримувалися однакової політики щодо Литви та Польщі. На ці землі разом військовими походами ходили Лев, Володимир та Мстислав.

З приводу окремих питань політичні погляди Лева Даниловича і Володимира Васильовича розходилися. Володимир був спокійний і врівноважений, що додавало йому авторитету серед князів. Князь Лев був запальний, насамперед воїн, а вже потім – дипломат, охоче брав участь у боях, залюбки ходив у далекі походи. Був він гарячої, нестримної вдачі, у гніві вбив литовського князя Войшелка, як вважав літописець, за те, що той передав Шварну Даниловичу Литовське князівство. Лев завжди прагнув бути єдиновладним володарем Руси. Князь Володимир, натомість, закидав князю Леву його пихатість [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Аналізуючи подальшу діяльність короля Лева Даниловича за свідченнями літопису, І.П.Крип'якевич зазначав: "Одночасно князь Лев звернув увагу на Польщу, де точилася між князями боротьба за краківський престол. Лев спочатку задумав захопити Краків собі. У 1280 році, заручившись допомогою ординців, Лев увійшов у Польщу, але у бою під Гозліцами, поблизу Сандоміра, його військо було розбито. У 1289 році князь Лев знову напав на Краків, підтримуючи кандидатуру Болеслава Земовитовича, і проти його суперників ходив походом аж у Сілезію. У цій війні король Лев Данилович частково досягнув своєї мети – зайняв Люблінську землю, яка до 1302 р. залишалася в його управлінні. Під час цих військових кампаній, наголошував історик, Лев Данилович уклав союз із чеським королем Вацлавом: "Водив з ним велику дружбу і склав з ним мир до кінця життя" [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Взаємини з Угорщиною з 1247 року, до часу походу Лева з татарами на Угорщину у 1287 році, були дружніми, оскільки Лев був зятем угорського короля Бели IV. За невідомих обставин, наголошував І.П.Крип'якевич, Лев отримав також деякі землі у Закарпатті. Очевидно, після походу на Угорщину з татарами у 1287 році взаємини з Угорщиною розладналися. Джерела свідчать, що війська Лева спустошили Угорчанський комітат. Під час цієї війни, вважав І.П.Крип'якевич, Лев захопив частину Закарпаття, оскільки документ під 1299 р. свідчить, що "Григорій, наджупан Берега, виступає як урядник руського князя Лева". Наступний

документ вказує на те, що закарпатські замки “захоплені королем Руси. Це твердження, як і титулування Лева королем Руси у 1299 році, є вірним, оскільки Лев з 1292 року був уже єдиновладним правителем Руси-України [21,с.137-138].

У 1292 році, як наголошує М.Ф.Котляр, помер у Володимирі молодший брат Лева, Мстислав Данилович. У нього був син Данило, про якого згадує Волинський літопис під 1280-1281 рр. Він був тоді дорослим, бо ходив серед інших руських князів у похід на Сандомір. Та подальша його доля невідома. Зрозуміло, наголошує М.Ф. Котляр, що Лев не пережив Мстислава і помер раніше. Наприкінці свого літописання волинський літописець, відчуваючи, що землі Волині відійдуть до Лева Даниловича, оскільки син Мстислава Данило помер раніше за Мстислава, як наголошує М.Ф.Котляр, “вихваляє Лева, й прагне створити враження, що він був найважливішою фігурою в політичному житті цього регіону Східної Європи”. Лев Данилович та його син Юрій тоді розгорнули активну політичну діяльність [4,с.357-359].

У 1292 році, згідно з твердженням Н. Баумгартена, помер князь Мстислав у Володимирі [28,p.50].

Діяльність короля Руси Лева Даниловича у 1292-1301 роках є темою нашого подальшого дослідження, оскільки Руський літопис обривається в 1289 році, а саме з 1292 року, чеські та угорські джерела називають великого князя Руси-України Лева Даниловича – “королем Руси”: “Відбувся з’їзд короля Чехії Вацлава II з королем Руси Левом”, “Закарпатські замки були захоплені королем Руси” [32,p.326-327; p.60-62].

Це дає підстави припускати, що Лев Данилович упродовж 1292-1301 років був одноосібним правителем Руси-України. Слід наголосити, що до 1292 році Лев Данилович уже був, як наголошує угорський дослідник Т.Сенга, “королем Галичини і Володимирщини”. Цей титул йому передав під час шлюбу з Констанцією як зятю і спадкоємцю Галичини його тесть – угорський король Бела IV, про що уже йшлося. Уже після 1292 року, будучи єдиновладним правителем, великим князем Руси-України, він як наступник і спадкоємець королівської корони свого батька, короля Данила, очевидно,

підтвердив і закріпив за собою і своїм родом у столичному Львові, утвореного ним Львівського королівства, титул “короля Руси”. Королівський титул Лева Даниловича підтверджують усі проаналізовані нами європейські хроніки та свідчення Іпатіївського літопису. Королем Руси титулують Лева Даниловича західно-європейські, вірменські джерела, розповідаючи про короля Руси (1292-1301 рр.) та Львівське королівство, засноване Левом [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

На нашу думку, король Лев як одноосібний правитель Руси-України почав себе титулувати з 1292 року. Підтвердженням тому є запис в Іпатіївському літописі, датований 1299 роком: “У місті Брно у 1299 році відбувся з’їзд руського короля Лева з Вацлавом”. Із свідчень Феєра випливає висновок, що у 1299 році корол Руси Лев заволодів частиною Закарпаття, головний замок був: “захоплений королем Руси” [14,с.16-33; с.4-65].

Точних відомостей про рік коронування Лева Даниловича немає, але знаємо, що це сталося упродовж 1292-1299 років. Церемонія коронації, очевидно, була скромною, без зайвого розголосу – через загрозу ускладнення дипломатичних взаємин із Золотою Ордою, які до цього часу традиційно були добрими у короля Лева Даниловича. Згідно з мирними угодами, як наголошував В.Т.Пашуто, хани Золотої Орди визнавали Лева Даниловича союзним великим князем Руси-України [15,с.405-415; с.112-116; с.34-51].

На нашу думку, незважаючи на загрозу Золотої Орди, Лев Данилович провів таємну церемонію коронації на короля Руси, яка відбулася у 1292 році, після смерті свого молодшого брата князя Мстислава волиснько-київського і Пороські князі Київщини, які доцього часу були васалами Мстислава стали васалами короля Руси Лева І. Для свого утвердження як єдиного володаря Руси-України, амбітний, спраглий влади Лев Данилович, зробив все, щоби швидко стати володарем, королем усіх земель Руси-України. Король Лев розумів значимість “титулу короля” в Європі, оскільки сам був присутній у 1253 році у Дорогочині на церемонії коронації свого батька великого князя Данила, тому тихо без зайвого галасу із-за страху перед татарами, коронувався. Багато дослідників вважають, що Лев насправді не був

королем, і наголошують на тому, що західні джерела тенденційно називають і титулують Лева королем Руси [10,с.66-68], однак це твердження не вірне. У Європі королем називали незалежного європейського державця, тому титули “Король Руси” і “Князь Руси” чітко розрізняли. Важко повірити в те, щоб некоронованого “некатолицького володаря”, “некатолицького князя руського” всі європейські хроніки називали і титулували би найвищим титулом західно-європейського володаря – “королем Руси”. Хоча після коронації Данила Романовича на Руси титул “король Руси” уже був спадковим, новий володар повинен був його підтверджувати скромною церемонією нової коронації, повідомивши європейських володарів, союзників та родичів про свою коронацію, що й зробив король Лев Данилович. Західні історичні джерела не називали б Лева королем, якщо б це не було підтверджено церемонією коронації.

Король Лев як амбітний володар був коронований у зеніті своєї слави і найбільшої політичної могутності, щоб підкреслити велич великої об’єднаної ним держави – Руси-України та її нової столиці – Львова. Коронувався він для політичного майбутнього своєї династії, для політичного престижу перед: Угорщиною, Польщею, Чехією, Тевтонським Орденом. Дочка угорського короля Бели IV хотіла бути знаною в Європі як королевою Руси. Свого єдиного сина вона виховувала в дусі традицій угорського королівського дому, на прикладі таких могутніх угорських королів як Андрій II та Бели IV. Коронація Лева Даниловича, найімовірніше, відбулася у Львові, оскільки всі джерела без будь-яких застережень називають державу Лева Даниловича “Львівським королівством” [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Як політик і дипломат Лев організував коронацію без широкого розголосу, щоб про неї не знали татари. Однак автор Іпатіївського літопису у 1299 році, який знав про церемонію коронації, ствердно титулує Лева “королем Руси”. Отже, незважаючи на страх перед татарами, Лев Данилович визнав за собою наданий ще папою Іннокентієм IV у 1253 році – титул короля Руси. Це зафіксовано як у нашому Іпатіївському літописі, так і в угорських, польських, чеських,

німецьких, іспанських джерелах [15,с.405-415; с.112-116; с.34-51].

Імовірно, що давні літописні джерела, у яких було зафіксовано факт коронації Лева Даниловича, були знищені за наказом короля Лева Даниловича разом з іншими дипломатичними документами і продовженням Руського (Галицько-Волинського літопису) кінця XIII-XIV століття. Слід наголосити, що літопис, закінчується записом подій 1289 роком, через небезпеку розриву мирної угоди із Золотою Ордою і її експансії у Русь-Україну. Саме тому про короля Лева і Львівське королівство у 1292-1301 років ми знаємо, здебільшого, із західно-європейських та східних джерел. Безсумнівно, король Лев Данилович як великий дипломат зумів врегулювати добросусідські взаємини із золотоординськими ханами і, водночас, в європейській державній традиції, після скромної чи тайної коронації, постати єдиновладним правителем та королем Руси-України [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Отже, як свідчать численні проаналізовані джерела, король Лев у 1292-1301 рр. був єдиновладним володарем Руси-України, про це знали у всій Європі. Це підтверджує також Іпатіївський літопис, який у 1299 році титулує Лева Даниловича королем, а не князем Руси. Літописець вивищує Лева і підкреслює його титул короля з гордістю за українського володаря [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

За таких політичних умов стає зрозумілим факт коронації єдиного сина Лева – короля Руси-України Юрія, що правив у 1301-1308 роках. Такиций наш висновок підтверджений джерелами та висновками вчених. Польський хроніст Ян Длугош наголошував, що всі наступні володарі Руси після коронації Данила, які були короновані на королів, визнавали і титулували себе королями Руси, останнім “королем Руси і Польщі” був польський король Казимир III [17,с. 304-305].

Корлль Руси Лев Данилович, як засвідчив Руський літопис, був правителем “Галицького, Белзького, Перемишльського, Холмського князівств”. Після смерті свого молодшого брата, як його величав Волинський літопис, “великого князя Мстислава”, Лев успадкував усі його землі, оскільки в останні роки “жив у приязні з Мстиславом і навіть, якщо скоріше

помре, хотів передати свої землі Мстиславу, а не сину Юрію, оскільки той не виконував волю батька – Лева” [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Отже, за свідченнями волинського літописця, Лев отримав після брата Мстислава, “що був сином короля, онуком Романа, землю, яку держав величиною аж до Татар, а сюди по Ляхи і по Литву” [26, с. 448-450].

Дослідник М.Ф.Котляр у своєму коментарі до Галицько-Волинського літопису наголошував: “Найвідоміший король на Заході, Лев Данилович, помер на початку XIV століття, у 1301 році” [4,с.359].

Російський історик М.М.Карамзін перший, ґрунтуючись на історичних джерелах, зробив висновок, що Лев Данилович утвердив свій королівський престол у новому місті Львові у 1292 р., заснованому ще при Данилі. Король Лев І помер у Львові в 1301 р., передавши свій престол та єдиновладне правління Руссю-Україною новому королю, своєму сину Юрію І [1,с.36-37]. Із датою смерті короля Руси-України Лева І Даниловича погоджується і визначний український історик М.С.Грушевський [6,с. 109, с. 520-521].

Про те, що король Лев помер на початку XIV ст., тобто у 1301 р., наголошується у західно-європейському географічному трактаті “Джерело історії землі Сходу”, який вийшов у світ у 1308 р., однак, на нашу думку, він писався упродовж тривалого часу – з 1300 р. по 1301 р., тобто з того часу, коли Лев Данилович ще був володарем усіх руських земель [23,с.302]. Отже, найголовніші точні дати з життя короля Лева Даниловича ми з’ясували. Народився він у 1228 р., одружився з угорською королівною Констанцією у 1247 р. Єдиний син Лева, Юрій Львович, згідно з аналізом джерел, народився в середині 1255 р. Помер король Лев Данилович, перебуваючи на вершині слави, як і його батько, король Данило, – єдиновладним правителем Руси-України, великим князем та королем Руси у 1301 р. Із 1292 р. стольне місто короля Лева Даниловича стає столицею великого “Львівського” чи “Руського королівства”, до складу якого входить уся Галичина з володіннями до пониззя Дністра та Дунаю, Волинь, Київщина, Сіверщина, а також Пінська земля. Лев приєднує до Руського королівства Люблінщину і

Закарпаття. У грамоті настоятеля Вірменської апостольської церкви католикоса Месропа І Львів названо: “найблагодатнішою землею, що охороняється Богом, уславленою матір’ю міст, яку охороняє Бог” [15,с. 405-415; с.112-116; с.34-51].

В іспанській книзі знань 1302р. Русь-Україна називається “Львівським королівством”. Про “королівську столицю Львів” свідчать вірменські документи XIV ст. Діяльність князя Лева описував польський хроніст Ян Длугош. Із XVI століття історики та літописці відтворювали факти, завдяки яким можемо довести, що засновником Львова був князь Лев. Такої думки притримувалися Кромер, Альнпек, Груневер, Окольський, Зиморович, Йосефович та інші [10,с. 66-68].

Діяльність князя Лева в 70 роках XIII століття у “Хроніці Львова” Бартоломій Зиморович описав у розділі “Про будівництво князем Львом Даниловичем високого та низького замків та заселення території міста”.

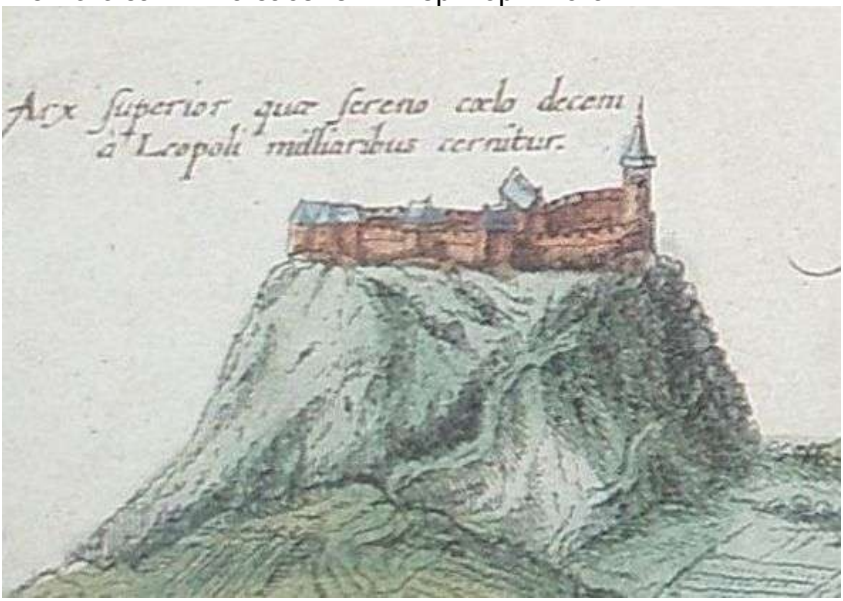

Рис.5. Високий замок заснований князем Левом у XIII ст.

Бартоломій Зиморович наголошував: “Лев..., дбаючи ретельно про власну безпеку і долю простого люду, що опинився між польським молотом і татарським ковадлом,

завжди – і влітку, і взимку – у супроводі численних дружинників був готовим до бою. Оскільки жадібні до багатої здобичі татари щороку спустошували нападами Руську землю, чимало знатних панів будували на стрімких кручах або серед непрохідних боліт сховища і укріплення для безборонного люду, розуміючи, що ворожі наскоки стримуються не лише військовими загонами, але й мурами укріплень. За їх прикладом і наш Лев теж вирішив побудувати фортецю" [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Згідно з останніми свідченнями археологічної науки, ще на початку XIII століття на "Львівських горах" активно функціонувало городище. На нашу думку, це була сторожова фортеця під назвою "Полтва", побудована ще в XI-XII століттях, яка до початку XIII століття розвинулося внаслідок торгово-ремісничих відносин в містечко під назвою "Полтва". Містечко було назване від однойменної річки Полтва, яка ще в XIX столітті протікала через місто Львів. Не виключено, що річка Полтва у стародавні часи відігравала велику роль у житті мешканців містечка "Полтва". По крайній мірі на початку XIII століття містечко "Полтва" було дуже зручним оборонним, торгово-економічним центром, яке король Данило передав сину, князю Леву замість зруйновного під час монголо-татарського нашестя великого князівського центру Звенигорода, що розташовувався поблизу, назвавши чи перейменувавши місто "Полтву", на честь сина Лева - Львовом. У 1260-1270 роках біля міста було споруджено Львівський замок. Побачивши на межі своїх володінь вигідну з оборонної точки зору гору, захищену знизу немовби вкритих лісом долинами, і самою крутістю, яка … може стримати ворога, він негайно наказав побудувати на вершині нашвидкуруч фортецю зі зрубаних на тому ж місці дерев і оточити її загородами і міцним частоколом. Він наказав також розмістити у внутрішніх спорудах регалії княжої влади, замкову скарбницю, військову здобич і арсенал, і вирішив перенести свою княжу резиденцію на цю гору, з вершини якої відкривався широкий краєвид. Сюди ж Лев і переніс і домовину батька короля Данила [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Дальше Б.Зиморович засвідчує: "Але, перезимувавши одну зиму у своєму замку серед лютого завивання

невщухаючого північного вітру і відчувши незручність житла на крутому схилі, по якому ледве піднімалась, задихаючись, тяглова худоба, князь був дуже незадоволений цим місцем. Поблизу, у заболоченій місцевості, він побудував інший замок – нижній, краще пристосований для життя ніж для оборони, а верхній замок доручив охороняти чисельним вартовим і охоронцям, щоб заховані там скарби, призначені на випадок війни, були надійно захищені від приїжджих чужинців. А тоді княжа свита, домашня челядь, дружинники і всі придворні, щоб завжди бути готовими до виконання волі володаря, заселили у шатрах і нашвидкуруч збитих халупах на місцевості між обома замками, між ними був постійний рух. Так, без попереднього задуму, вони створили першу подобу підзамчівського поселення – проїжджий гостинець, перетнутий вуличками. Відтоді майже аж до наших часів це підзамче густо заселене здебільшого русинами, а також вірменами і євреями. Тут найбільше їхніх храмів, оскільки за часів панування Лева їхні предки першими зайняли своїми будовами цю ділянку гірських схилів" [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46]. "У ті часи…татари не припиняли руйнувати... Руську землю, плюндруючи поля і забираючи худобу. Тому селяни, втративши рідні оселі, щодня утікали юрбами до фортеці Лева. Для їх заселення вже не вистарчало ні схилів гори, ані вибалків біля її підніжжя. Довідавшись про напливи строкатої людності, щоб звільнити від такого великого скупчення прилеглу до замку землю, Лев виділив для майбутнього міста найближчу долину під мурами обох замків, густо порослу лісом… Це скупчення біженців, що прагнули лише врятуватися від пазурів скіфських гарпій і не замислювались про майбутні небезпеки, вважаючи, що будь-яка гавань краща за розбитий корабель, негайно стали за наказом князя до роботи насамперед у густих лісах і недоторканих гаях, надзвичайно багатих на дерево, придатне для будівництва…" [12,с.10-11].

Наголосимо, що у творі Бартоломія Зиморовича є звістка про перенесення тіла Данила Романовича у 1282 р. князем Левом із Галича до Львова. Це свідчення сумнівне, бо, згідно з літописом, король Данило був похований 1264 р. у Холмі в церкві Різдва Пресвятої Богородиці, а не у Галичі, й жодних

відомостей про його пізніше перезахоронення у Львові немає. Однак, уваги заслуговує детальний опис жалобної процесії, під час якої перед катафалком несли прапори, різні військові трофеї та дві корони – королівську і князівську [29,s.54]. На нашу думку, те, що польський король Казимир вивіз зі Львова дві корони та інші королівські регалії володарів Руси-України у 1340 р. і потім титулував себе "королем Польщі і Руси", перегукується зі свідченнями Б.Зиморовича. Його праця, як наголошує дослідник А.Гречило, написана на ґрунті давніх хронік. Попри можливі неточності, перекручення, помилки в датуванні чи домисли, свідчення автора є цікавими для нас фактами [5,с.96-100].

Львів мав свою міську геральдику, яка стала геральдикою всієї держави після 1292 р. і функціонувала до 1301 р. Львів у цей час був типовим європейським столичним містом. Він мав дві частини: укріплений замок на горі та посада, чи подол. Цей "Львів-град" постав за часів князювання Данила, а розвинувся за Лева [11,с.14-22].

Згідно із свіченнями польського хроніста Яна Длугоша, які досконало проаналізував І.Шараневич, у стародавньому Львові існувало два замки, зведені з дерев'яних колод. Спочатку на горі збудували дитинець, заснування якого пов'язують із діяльністю короля Данила. Згодом на західних схилах гори збудували нижній замок, де оселився Лев. Далі на терасах, між горішнім і долішнім замками, почали закладати свої двори бояри, княжі слуги. Так, згідно з твердженнями польського середньовічного хроніста, розбудовувався історичний центр Львова [27,с.19-20].

За князювання Лева Даниловича Львів був стратегічно важливим форпостом на шляху між старою столицею Галичем і новою – Холмом. У час князювання Лева місто було стратегічно вигідно розташоване, пануючи над великими територіями колишнього Звенигордського князівства. Львів замінив знищений Батиєм стародавній князівський центр Звенигород. Стратегічне значення Львова підтверджується свідченнями літописця за 1259 р., котрий розповідає, як на вимогу Бурундая "Лев послав Львів розметати" [14, с.16-33; с.4-65; с.4-46]. Отже, за князювання Лева Львів був оборонним форпостом, про що свідчить

двотижнева облога татарського хана Телебуги у 1286 р., яку місто витримало [16,с.242-292; с.407-412].

За князювання Лева довкруж львівського замку почали розбудовувати укріплені фортеці – “гради”, які мали б посилювати оборонну здатність Львова. Їх залишки збереглися у Малих Глібовичах, Рокитному, Завадові (Щекотові) [11,с.14-22]. Автори праці “Історія Львова”, що вийшла друком у Львові у 2006 р., наголошують: “Найбільшого територіального розширення Українська держава досягла у другій половині 90-х рр. XIII ст. і на початку XIV ст. Тоді король Руси Лев підкорив Київщину та більшу частину Сіверщини. Внаслідок таких стратегічних перерозподілів територій утворилася велика держава, найбільшим містом якої на той час був Львів. Отже, у за князювання Лева його місто еволюціонувало від столиці уділу до столиці Держави Романовичів. Востаннє про короля Руси-України Лева Даниловича згадується у документах під 1299 р. В історіографії поширена думка, що він помер у 1301 році” [13,с.8,с. 58]. Аналізуючи діяльність Лева Даниловича, львівський історик Я.Дашкевич наголошує, що він був насамперед воїном, але також і непоганим дипломатом, тому й збагатив батьківську спадщину не лише завдяки збройним походам, але й дипломатичним взаєминам з татарами, поляками, угорцями, чехами, литовцями. Отже, він розширив межі Української держави, яку заснував його батько: приєднав частину Закарпаття, захопив Люблінщину, сягав аж до краківського престолу. Тому звали його на Заході не князем, а королем. Деякі пізніші автори XVI століття величали його імператором, кайзером. Ми ж, досліджуючи літописи, знаємо, що його діяльність до 1289 р. упереджено фіксував волинський літописець [10,с.66-68].

У час свого князювання Лев Данилович упроваджує символ лева на своїй печатці. Ми ж припускаємо, що символ лева міг запровадити і його батько, король Данило, з прийняттям у 1253 р. королівського титулу. Аналізуючи печатку Юрія II, Я.Дашкевич зазначає, що на зворотному боці (див. зворот обкладинки) зображено вершника на коні з прапором та щитом у руках. На щиті зображений лев, що спирається на задні лапи [9, с. 6-8].

Ще на початку XX століття Б.Барвінський детально вивчив цю печатку, і, згідно із його висновками, “печатка з воїном, із зображеним на щиті левом, що опирається на гірську скелю, належить Леву Даниловичу, князю львівському” [1,с.18-26].

Сучасний львівський дослідник української геральдики А.Гречило у праці “До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.)” наголошує: “Сусідні польська, чеська й угорська геральдики мають значно багатший джерельний матеріал з левом (насамперед сфрагістичним), на підставі чого устійнення перших земельних знаків у цих країнах можна датувати серединою чи другою половиною XIII століття”. Тоді ж мали б відбуватися аналогічні процеси й на українських землях, які були тісно пов’язані політично, економічно та культурно із сусідніми західними державами. Це дає змогу припускати, що вживані на цей час у Галицько-Волинській державі знаки збереглися й у пізніший період, вони були територіальними символами окремих адміністративних територій [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46]. Дослідник А.Гречило наголошує, що лев був зафіксований на печатках короля Юрія I (1301-1308 рр.), які були прикладені і до грамот князів Андрія і Лева II за 1316 р., і до документів Юрія II за 1325-1335 рр. Про ці печатки маємо багато публікацій та досліджень. Як відомо, на першій печатці на одному боці був зображений лев, на іншому – воїн у лицарському обладунку. На другій печатці на лицевому боці бачимо володаря на троні та читаємо напис латинською: “+ S • DOMINI • GEORGI • REGIS • RUSIE” (“Печатка пана Юрія короля Руси”). На зворотному боці цієї печатки – вершник на коні з прапорцем та щитом у руках, на щиті – лев, що спинається на задні лапи, і напис: “+ S • DOMINI • GEORGI • DUCIS • LADIMIRIE” (“Печатка пана Юрія, князя Володимирії”). На переконання Б.Барвінського, перша печатка належала ще Леву Даниловичу (1269-1301 рр.), а друга – його синові Юрію Львовичу (1301-1308 рр.), котрий мав титул “король Руси”. Приймаючи це твердження, можемо датувати появу знака з левом не пізніше 1301 р. Найімовірніше, стабілізація постійного територіального знаку пов’язана ще з фактом коронації Данила Романовича в Дорогочині у 1253 р. та прийняттям ним королівських

атрибутів. У деяких публікаціях зображення вершника з печатки трактується як символ Володимирського князівства. Але така інтерпретація зовсім безпідставна, оскільки печатка короля Юрія виконана відповідно до вимог тогочасної практики європейських володарських маєстатових печаток, на одному боці яких був зображений король або князь на троні (маєстаті), на звороті – володар або воїн на коні (здебільшого у турнірному обладунку), а династичний чи територіальний герб фігурував на щиті лицаря (іноді – ще й на попоні коня). Імовірно, що символ лева використовували ще раніше, наприклад – Роман Мстиславович, котрий 1199 р. об'єднав Галицьке і Волинське князівства. Розвиток цієї знакової традиції Данилом Романовичем міг втілитися й у імені одного з його синів, а також і в назві міста Львова. Це тільки припущення, для підтвердження яких ще бракує доказів, і походження топоніма Львів від імені Лева Даниловича на підставі значно пізніших свідчень теж мало аргументовано [15,с.405-415; с.112-116; с.34-51].

Появу лева в геральдиці Руси-України пов'язують із західноєвропейським впливом. Зрештою, лев був одним з найпопулярніших геральдичних символів не лише в Галичині, а й на сусідніх територіях. Проте, не слід відкидати й можливих давньоруських традицій. І.Крип'якевич звертав увагу, що літописці часто порівнювали з левом Романа Мстиславовича. У літературі поширене твердження, що лев – це династичний знак Романовичів. Зрештою, Я.Дашкевич проаналізував канцелярські описи XV-XVII століть, печаток прикріплених до автентичних або фальсифікованих грамот князя Лева Даниловича, та висловив припущення, що образ лева на гербі галицьких князів датується не раніше початку XIV століття, отже, від короля Лева І Даниловича до часу використання зображення лева королем Юрієм ІІ Тройденовичем, а згодом і литовським князем Любартом і польським князем Владиславом, поява його на "Монетах Руси", карбованих у Львові в 1350-1410 рр., засвідчують, що "руський лев" виконував функцію земельного, а не родового знака. Тому можна стверджувати, що лев був територіальним символом Української держави (не пізніше першої чверті XIV ст.) і зберігся в пізніших гербах Львівської

землі, Руського воєводства, а також як елемент львівського міського герба. Щоправда, в галицько-волинському варіанті лев спинався на скелю, що, ймовірно, повинно було відображати географічні особливості держави, розташованої біля Карпатських гір. Ярослав Дашкевич звернув увагу на неправильне трактування в літературі образу лева з першої печатки як того, що крокує, хоча він саме спинався на скелю. На другій печатці некоронований лев, як простежуємо у репродукціях, також спинається на задні лапи, але скелі немає. Цей символ, зображений на щиті, варто трактувати як герб. Корону на голові лева починають малювати після розпаду держави і захоплення основної частини її земель польським королем Казимиром III, котрий називав себе "королем Польщі і Руси". Коронований лев фігурує також у декорі кількох тогочасних архітектурних пам'яток. Проте його наступники й надалі використовували некоронованого лева: таке зображення маємо на монетах Руси з другої половини XI ст. короля Людовіка Угорського, князя Владислава Опольчика та короля Владислава Ягайла, на маєстатових володарських печатках, на надгробку Владислава Ягайла, на прапорі Львівської землі під час Ґрюнвальдської битви та інших пам'ятках. На прапорі у 1410 р. жовтий (золотий) лев спинається на скелю на синьому фоні. Таку колористику підтверджують пізніші джерела [16,с.242-292; с.407-412].

На початку XV ст. функціонують два різновиди герба. У фламандському гербовнику "Armorial Gymnich (Lyncenich)" з першої половини XV ст. бачимо герб з підписом «lemborch»: золотий некоронований лев, що спинається на скелю на синьому тлі. В іншому тогочасному гербовнику, відомому тепер як "Кодекс Берґсгаммар", є вже два герби: золотий некоронований лев на синьому тлі з підписом "lanborch", та лев, що спинається на срібну скелею, з підписом "d'lant van lanborch". Очевидно, ці перекручені підписи означали Львів (Лемберґ) і Львівську землю. Обидва варіанти гербів також зафіксовані (без підписів) у "Гербовнику Золотого Руна" у XV ст. Отже, геральдична функція кожного з гербів ще потребує дослідження, але можемо припускати, що вони не є гербами Львова, оскільки на міському знаку лев був зображений у міській брамі. Правдоподібно, герб із левом на скелі мав би

символізувати не тільки Львівщину, а герб без скелі – всю Галицько-Волинську Русь. Геральдична традиція лева, наголошує львівський дослідник А.Гречило, як знака в Галицько-Волинській державі існувала ще з початку XIV століття, і на земельному гербі символ лева відомий у двох варіантах – впинаючись на скелю та без скелі. Правдоподібно, що традиція цього знака зародилася після отримання Данилом Романовичем королівського титулу в 1253 р. і продовжилася, на нашу думку, після утвердження у 1292 р. єдиновладдя Левом Даниловичем в Руси-Україні [5,с.96-100]. Отже, ґрунтуючись на твердженнях більшості дослідників, робимо висновок, що на державному гербі лев утвердився в час єдиновладного правління Лева Даниловича в 1292-1301 роках [16,с.242-292; с.407-412].

Ще раз наголосимо, що востаннє у достовірному джерелі Лев Данилович згадується у листі Юрія II до великого магістра Тевтонського Ордену, Людера, від 11 лютого 1334 р. Юрій II намагається підтримувати союзні взаємини із Людером, закладені ще попередніми володарями Руси: “Прагнемо довести низкою документів до відома вашій світлості і всім загально, що з уваги на чисельні обґрунтовані і законні причини, а також з огляду на добро, що є незаперечним, відповідним та належним всій державі, ми та блаженної пам’яті наші найдорожчі попередники, а саме: Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій разом із найсвітлішими знатними панами, колись генеральними магістрами Прусії... звикли укладати та скріплювати союз, постійного усякого можливого миру та згоди...” [2,с.153-154].

В українській документалістиці відомо біля 50 грамот Лева Даниловича. Із них до нас дійшло 16 текстів грамот, з них 13 – давньоукраїнською мовою, і 3 – латинською [10,с.66-68]. Проблема достовірності староукраїнських грамот Лева Даниловича потребує додаткового дослідження [8,с.133-139]. Слід наголосити, що історики понад півстоліття з’ясовують питання автенчиності чи фальсифікації грамот, виданих від імені князя Лева. У 2004 році львівський дослідник О.Купчинський видав монографію “Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII-XIV століть”, де

об'єднав висновки з цієї проблеми багатьох дослідників, істориків [22,с.151, с.157, с.161, с.173, с.179, с.186, с.192].

Згідно з історичними джерелами, князь Лев, як і його батько король Данило, був великим будівничим. Він заснував чотири монастирі, два із них – у Львові: Святоюрський монастир з дерев'яною церквою святого Юра, та монастир василіанського чину св. Онуфрія з церквою св. Онуфрія, також – церкву св. Йоана, і два монастирі на Самбірщині: св. Лавра, відомого як Лаврів, та св. Спаса. Як наголошує польський хроніст Ян Длугош, на вершині Бескиду Лев збудував стовп, башту-донжон, з написами руською мовою [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46]. Б.Зиморович також наголошував, що князь Лев, як і його батько, був будівничим львівського Високого замку та Низького замку, оборонних споруд довкруж міста. Він був справжнім продовжувачем Української держави, відомої в середньовіччі як "Львівське королівство" чи "Королівство Руси". У віці 72 р. Лев Данилович передав владу єдиному сину і спадкоємцю королівського престолу, новому королю – Юрію І Левовичу, і незадовго до смерті, за стародавньою українською князівською традицією, став ченцем у василіанському монастирі св. Спаса, де і помер у 1301 р. Згодом, як це засвідчують історичні джерела у 1669 р., його перепоховали в Лавровому монастирі. Там у 1767 р. знайшли домовину, покриту срібною бляхою, з написом про Лева [14,с.16-33; с.4-65; с.4-46].

На жаль, місце поховання короля Лева досі не відоме, хоча некрополь всіх львівських королів, за традицією, мав би бути у родинній церкві Львівського замку. Не відомо багато фактів і з життя правителя Руси-України (1292-1301рр.), короля Лева І, приміром, проблема коронації на короля Руси, а також питання розвитку державної, економічної та релігійної організації що кристалізувало Руське, Львівське королівство XIII-XIV століть, потребують подальшого дослідження [10,с. 66-68; 14, с.16-33; с.4-65; с.4-46].

Л і т е р а т у р а

1.Барвінський Б. Історичні причинки. Розвідки, замітки і матеріали до історії України-Руси. – Жовква,1908. – Т.І.
2.Болеслав-Юрий II – князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований. – Спб.,1907.
3. Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М.,1987.
4.Галицько-Волинський літопис. Коментар. – Київ "Наукова думка",2002.
5.Гречило А. До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
6.Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів,1905. – Т.III.
7.Грушевськтий М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. ЗНТШ. – Львів,1901. – Т.41.
8.Дашкевич Я.Р. Грамоты князя Льва как исследовательская проблема. Исторические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. – Днепропетровск,1985.
9.Дашкевич Я. Геральдичне зображення лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.). Знак. – Львів,1998. – Ч.16.
10.Дашкевич Я. Князь Лев Данилович – справжній та в традиції. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів "Піраміда",2007.
11.Історія Львова. – Київ,1984.
Галицько-Волинський літопис. Коментар. – Київ "Наукова думка",2002.
12.Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – Київ "Наукова думка",1986.
13.Історія Львова. – Львів: "Центр Європи",2006. – Т.І.
14.Ідзьо В.С. Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253 – 1301). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
Ідзьо Віктор. Корорль Руси Лев Данилович(1292-1301). – Львів "Сполом",2008.

Ідзьо Віктор. Львівське королівство у XIII-XIV столівттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012.
15.Ідзьо Віктор. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). – Львів: Вид-во університету “Львівський Ставропігіон”,2006.
Ідзьо В.С. Великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.Х.
Ідзьо Віктор. Лев Данилович в українській та європейській історичній традиції (1228-1301). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2008. – Т.XIV.
16.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII столітті. – Вид.2. – Львів: “Сполом”,2010.
17.Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження і становлення християнства на території України. – Львів: “Ліга-Прес”,2007.
18.Карамзин Н. М. История государства Росийского. – Москва,1998. – Т.4. – Кн.І.
19.Книш Я. Заснування Львова. Семінарій “Княжі часи”. – Львів,2002.
20.Крип’якевич І. Львів княжих часів. Нарис історії Львова. – Львів,1956.
21.Крип’якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999.
22.Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII-XIV століть. – Львів,2004.
23.Пашуто В. Т. Очерки по Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
24.Полное Собрание Русских Летописей. – Спб.,1843. – Т.II.
25.Полное Собрание Русских Летописей. – Спб.,1843. – Т.III.
26.Руський літопис. – К.,1989.
27.Шараневич И. Стародавний Львов. – Львов,1861.
28.Baumgarten N. Genealogie et marriages jccidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siede. – Roma,1927. – Tabl.XI,7.

29.Zumorowicz J.B. Pisma do dziejow Lwowa odnoszace sie. – Lwow,1899.
30.Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. – Ed. G.Wenzel. – Pest,1864. – T.4.
31.Senga T. Bela kulpolitikaja es IV iince papanoz intezett “Tatar-levele”. – Szazadok,1987. – № 4.
Senga T. Bela Kiralyfi Bolgar, Halicsi et Osztrak Hadjarataihoz. Szazadok. – Budapest,1988.
– № 1-2.
32.Fejer G.Codex diplomaticus Hungariae ecclesislicus et civilis. – Budae,1827. – Vol.2. – Vol. 6.
33.Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesislicus et civilis. – Budae,1829. – T.IV. – Vol.2.

Король Лев Данилович – володар Руси-України у 1292-1301 роках

На прикінці 60-х рр. XIII століття найголовніші політичні діячі сходять з політичної арени, король Данило І помер у Холмі у 1264 р., Войшелка вбив у монастирі Лев Данилович у 1268 р., Василько Романович помирає в 1269 р., а Шварн Данилович – у 1271 р. [10,с.869-870; 2,с.242-292; с.407-412].

Тільки після смерті брата Шварна Даниловича у 1271 р. Лев Данилович заволодів його землями, про що свідчить Волинський літопис, автор якого був налаштований проти князя Лева: “А Лев почав князювати в Галичі і Холмі по браті своїм, по Шварні” [10,с.869-870; 2,с.242-292; с.407-412].

Тоді ж він переносить нову столицю злучених воєдино обширних володінь до Львова [1,с.32-33].

Мал.І.Столиця Руського королівства кінця XIII середини XIV століття, місто Львів. Гравюра початку XVII ст.

Згідно з останніми свідченнями археологічної науки, на “Львівських горах” у XIII столітті або й раніше, в XI столітті, існувало містечко під іншою назвою [5,с.154-156].

Однак у середині XIII століття у зв’язку з тим, що розташовані на “Львівських горах” замки і містечко захищали столичний Галич від раптового нападу ворогів, їм почали

надавати великого значення. Лев укріпив місто і замки. Почав швидко розбудовувати майбутній Львів. Джерела не зафіксували точної дати заснування міста Львова, а це дає змогу вважати, що воно існувало до того часу, як отримало статус князівської резиденції [2,с.242-292; с.407-412].

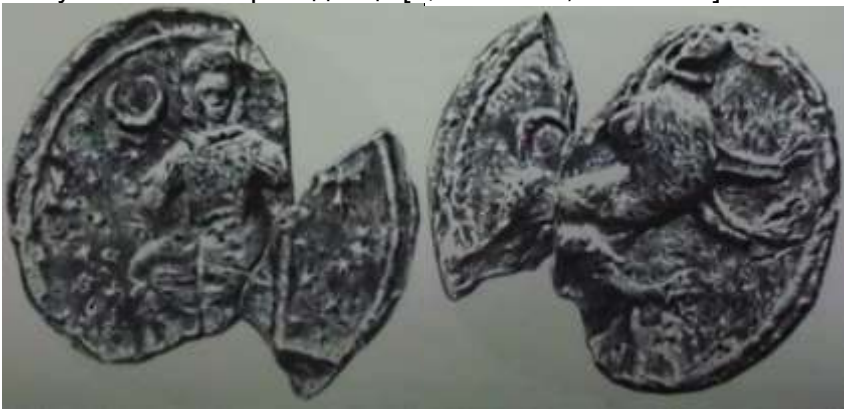

Мал.2. Печатка князя Львівського, Лева (1247-1250рр.)

Львів у літописних джерелах постає як уже добре сформований торгово-економічний і політичний князівський центр середини XIII століття. Дослідження літописів дали можливість вченим визначити першу письмову згадку про Львів – березень 1256 р. На нашу думку, місто було перейменоване в 50-х роках XIII століття, після одруження князя Лева Даниловича з угорською принцесою Констанцією у 1247 р. [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Імовірно, що Львівське князівство Данило Романович подарував сину на знак поваги за хоробрість у боротьбі з Ростиславом Михайловичем за Галичину [6,с. 22].

Так, як Київ, Галич та Холм, нова столиця Української держави – Львів – була збудована на місці поселень біля Замкової гори, які існували тут ще з XI столітті [5,с.155-157].

Заснування городища-фортеці було стратегічно вигідним. У долині річки Полтви перехрещувалися шляхи, що вели на схід до Києва, Чернігова, на південь – до Візантії та країн Леванту, на північ – до Холма, Володимира і Белза, на захід – до Перемишля і до країн Центральної і Західної Європи. Не дивно, що оточений кам’яними мурами Львів швидко сформувався як один із світових центрів міжнародної

торгівлі. Є всі підстави вважати, що в час першої літописної згадки львівський замок був уже давно збудований і мав могутні оборонні споруди [3,с.112-116; с.34-51; с.46-56].

Як свідчать джерела 1259 р., внаслідок наказу хана Бурундая укріплення Львова були знищені. Із сумом галицький літописець пише: “Лев послав Львів розметати” [3,с.112-116; с.34-51; с.46-56].

Про те, що у час, коли столиця Руси-України розташовувалася у Львові, місто було могутнім центром, свідчить літописна згадка під 1286 роком: “Жителі усіх навколишніх містечок і сіл сховалися у Львові від нападу татарського хана Телебуги. Монголо-татари два тижні штурмували місто, і, зазнавши великих втрат, так і не взяли замка, і змушені були відступити від міста” [12,с.368-370].

Обставини заснування Львова намагався з’ясувати у XVII ст. львівський історик Й.Зиморович, який ґрунтував свою концепцію на стародавніх легендах, згідно з якими засновником міста Львова був не Данило Романович, а Лев [2,с.242-292; с.407-412].

Якщо аналізувати стародавні легенди з точки зору перенесення столиці давньоукраїнської держави з Києва до Галича, потім – у Холм і, насамкінець, у Львів, то легенди підтверджуються історичними фактами. Згідно з твердженнями Й.Зиморовича, “Лев на межі своєї країни (Русі-України) побачив серед долин гору і поставив замок з дерева, оточив його засіками. У цьому високому замку князь Лев перезимував зиму, а потім збудував собі на нижчій горі “низький замок”, де й оселився разом із сім’єю. На теренах між двома замками і виникло місто” [2,с.242-292; с.407-412].

І.П.Крип’якевич зауважував, що легенди і свідчення Й.Зиморовича узгоджуються з історичними джерелами, особливо із свідченням польського історика XV століття. Яна Длугоша, який твердив, що у Львові було два замки. На терасах між замками із середини XIII ст. почали закладати свої двори бояри, княжі слуги, торгово-ремісничa знать, що переїхала разом із володарем Руси-України у нову столицю [6,с.22-24].

На думку дослідників, Львів як історичний центр давньоукраїнської столиці кінця XIII століття, у 1292-1301 рр., склався в період могутності короля Лева [9,с.290-291].

Князь Лев отримав після смерті короля Шварна не лише королівську столицю Холм, а й все Побужжя з такими важливими торгово-економічними центрами Волині, як Червен, Белз, Мельник, Дорогочин. Отже, після смерті короля Данила князь Василько Романович не став володарем королівської корони і столиці Холма. Лев, заволодівши столицею, не забажав туди переїжджати, а вирішив залишатись у центральній Галичині, в укріпленому Львові. Саме зі Львова йому було легко контролювати всю Галичину і Волинь, значні території якої теж йому підпорядковувалися [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Волинському князеві в цей історичний період відводиться другорядна роль. Він не мав володінь у Галичині, важливіші центри на Волині йому не належали, Луцьком і Теребовлем володів князь Мстислав Данилович. Князь Василько Романович, на нашу думку, володів Київщиною та Пінщиною і тому вважався великим князем Руси-України [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Отже, можна зробити висновок, що після смерті короля Данила Романовича новим Холмським володарем став король Шварн Данилович, який успадкував усю батьківську владу, став володарем Руси-України від Карпат до Дніпра. Після смерті короля Шварна І Даниловича володарем Руси-України став Лев Данилович, тому безпідставними вважаємо твердження, що українська держава у другій половині XIII століття почала занепадати. Як у більшості західноєвропейських держав, влада на Руси передавалася від батька до сина, хоча про це й замовчує волинський літописець. Навпаки, можна стверджувати про розвиток королівської влади в Руси-Україні [2,с.242-292; с.407-412].

Як бачимо, найголовніші територіальні одиниці після смерті короля Шварна Даниловича сконцентрувалися у руках спадкоємця престолу Лева Даниловича, який затверджує у 1271 р. столицею обширних володінь місто Львів. Як свідчать джерела, монголо-татари визнавали Лева великим князем

Руси-України, також усі західно-європейські джерела називають Лева Даниловича королем Руси [8,с.69-71].

Політичні взаємини Лева із Золотою Ордою були такими тісними, що золотоординські війська підтримували галицького короля у походах проти Польщі й Угорщини. Послаблюючи позиції сусідніх країн, Лев Данилович зміцнював свої позиції у Центральній Європі, поширював впливи Української держави на Польщу, Угорщину, Чехію і навіть німецькі землі. Волинські князі, яким підпорядковувалися київські землі, територіально залежали від королівської влади Лева Даниловича. Джерела свідчать про широкомасштабність політичної діяльності в 1292 – 1301 р. українського короля Лева І. Татарську силу король скеровував проти західних сусідів, що змушувало їх визнавати авторитет володаря Руси-України. Очевидно, військові походи татарів на Польщу у 1280-1287 рр., у Литву в 1275-1277 рр., найімовірніше, відстоювали зовнішньополітичні інтереси Руси-України [2,с.251-303].

Слід зауважити, що король Лев І Данилович не нехтував загальноруськими дипломатичними зв'язками, одруживши свого сина Юрія з дочкою Ярослава Ярославовича тверського, що укріплювало позиції Українського королівства на сході. Зовнішня політика українського короля Лева І Даниловича на заході будувалася на ґрунті союзу з угорським королівством, а згодом і з Чеським. Навесні 1270 р., коли помер угорський король Бела IV, його правонаступником став брат дружини Лева Констанції – Стефан V, який розірвав мир з Чехією і почав проти неї військову кампанію. У 1270 р. між Стефаном V угорським та Пшемислом II чеським розпочалася війна. У мирному договорі, який був укладений у червні 1271 р., серед союзників угорського короля Стефана V згадується король Лев Данилович, князі Мстислав Данилович і князь Василько: "manigen snellen wigant, Kunic Leo Riuzen sant, der sipper dran genoz...." [16,p.302-303]. Під час війни в Європі король Руси-України Лев був на боці чеського короля, оскільки останній, як свідчать джерела, просив допомоги у короля Лева: "Ottokarus contra Regem Ruthenorum... largo conjurio allicit" і "Ottokarus contra Ruthenorum... Rehem Ruthenorum excita vit",

“Kunik Leo Riuzen”. Як свідчить історичне джерело, з початку кампанії руський король Лев був на боці чеського короля Пшемисла II, та Рудольф Габсбург зробив усе, щоб укласти з галицьким королем союз. Він послав до польських князів свого посла францисканця Генріха, і доручив встановити зв’язки з двором руського короля Лева Даниловича: “Cunig Leo von Reussen, der seiner sippwaz” [15,p.133-134]. Як бачимо з історичних джерел, король Лев I Данилович був впливовим політичним діячем [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Балансування силами Західної Європи і Золотої Орди давало змогу Леву Даниловичу втримувати сильні позиції Української держави, щоб провадити політичну діяльність, яка охоплювала Центральну Європу [17,p.133-134; p.43-44].

Політика великого князя Лева, за висловом російського історика А.Е.Преснякова, була дуже збалансованою, він, перебуваючи між західною і східною цивілізаціями, використовував монголо-татарську військову силу проти угрів і поляків, постійно лякаючи також монголо-татар [11,с. 39-40].

Мал. 3. Король Руси Лев I Данилович(1292-1301рр.)

Сучасники вважали короля Лева Даниловича (1292-1301 рр.) великим державним діячем. Усі західно-європейські хроніки після 1292 р. титулують його королем Руси: “Leon Regem Ruthenorum”, “Kunic Leo von Riuzen”, те саме читаємо у чеських та німецьких джерелах: “Chuning Leo von Russen, der sciner sipp waz” [15,p.133-134].

В Іпатіївському літописі згадується про зустріч Руського короля з Вацлавом, королем Чехії, що відбулася у 1299 р. у Брно [12,с.368-370].

Академік І.П.Крип’якевич наголошував, що у Європі Львівське королівство веде свій початок від Лева Даниловича, і наступні визначні володарі Руси-України титулувались королями, що видно із мирної грамоти угорського короля: руський король стоїть на одному ієрархічному щаблі з угорським, а інші князі стоять на щабель нижче [2,с.242-292; с.407-412].

Мал. 4. Фрагмент навігаційної карти Франселіно Дульсерта 1339 року з позначенням Львова. (Французьська національна бібліотека, Париж).

Унаслідок широкомасштабної політичної діяльності ім'я великого князя Лева було відоме в усій Європі, не випадково в анонімному географічному трактаті під 1308 роком "Flos historiarum Terrae Orientis" – "Джерело історії земель Сходу", який зберігається у французькій національній бібліотеці, записано: "Рутенія – велика країна (королівство – terra permaxima), яка з'єднується з Болгарією і Грецією, ця країна зараз залежить від татар, а володар у ній "Cing Leo" – король Лев [14,p.71-88; p.253-269; p.258].

Мал. 5. Львів 1339 року на карті Франселіно Дульсерта. На карті є латинський напис: "Місто Лева до якого прибувають купці із прянощами…"

Отже, розвиток політичних та соціально-економічних взаємин Української держави часів короля Лева Даниловича із сусідніми (1292-1301 рр.) припиняється після смерті у 1301 р. Лева І [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Аналізуючи документи, з'ясувалося, що після смерті короля Лева українська держава продовжувала функціонувати на території від Карпат до Дніпра, і новий король Юрій І Львович успадкував усю владу і важелі управління українською державою, головні політичні і торгово-економічні центри Українського королівства [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

На нашу думку, так вирішив король Лев ще за свого життя. З цього приводу І.Шараневич наголошував, що устрій української держави за західно-європейським зразком обрав саме король Лев. У час його правління Українське королівство остаточно перейняла європейську систему спадкування. Це дало змогу припинити феодальні війни в Українській державі, бо верховна влада по прямій лінії успадковувалася від батька до сина, у нашому випадку – від короля Лева І Даниловича (1292-1301 рр.) до його сина Юрія Львовича, який управляв Українським королівством у 1301-1308 роках… [4,с.408-415; с.70-80].

Отже, за західно-європейським зразком, верховна королівська влада в Руси-Україні перейшла до наймогутнішого українського володаря першого десятиліття XIV ст. – короля Юрія І Львовича, який народився у 1255 р., на нашу думку, і помер у 1308 р. Роки його правління ми уже вказували. Діяльність короля Юрія Львовича є темою нашого подальшого дослідження [13,с.107-108].

Мал.6. Давній герб Руського - Львівського королівства. З книги О. Гвагніна. Хроніка Руської землі. - Краків,1611р.

Король Руси-України Лев І, з метою централізації влади, намагався знищити велику земельну аристократію і у внутрішній політиці спирався на міщанство та селян, надаючи їм різні пільги для сталого економічного розвитку. Саме міщани забезпечили утвердження міцної королівської влади у столичному Львові, а ширше – на теренах Руси-України за часів його єдиновладного правління у 1292-1301 роках [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Постійна загроза татарських нападів змушувала короля Лева І Даниловича будувати нові оборонні пункти, замки, міста, що зміцнювало торгово-економічну систему Української держави [2,с.242-292; с.407-412].

У підсумку дослідження наголосимо, що політика короля Лева І централізувала Русь-Україну у велику єдину Українську державу, яка мала вплив на зовнішньополітичну ситуацію у країнах Західної та Центральної Європи [3,с.112-116; с.34-51; с.46-56].

Руський літопис XIII століття свідчить про заснування та розбудову Львова як нової столиці Руси-України, під час розбудови якої король Руси Лев Данилович запрошував майстрів з інших країн – німців, ляхів, до роботи залучав навіть селян [7,с. 79-81].

Український король Лев І (1292-1301 рр.) – це одна з найяскравіших постатей в історії Української держави. Він зумів так організувати життя своєї держави, що у ньому панувала стабільність і чітка ієрархія гілок влади упродовж останнього десятиліття XIII століття і на початку XIV століття. Політику короля Лева І підтримував його син король Юрій І Левович [3,с.112-116; с.34-51; с.46-56].

Отже, феномен розвитку Української держави та єдиновладної королівської влади Лева І Даниловича у 1292-1301 рр. ще потребує детального вивчення та обговорення українськими та зарубіжними дослідниками [4,с.408-415; с.70-80; с.18-36; с.90-93].

Л і т е р а т у р а

1.Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К.,1993. – Т.3.
2.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII столітті. – Вид. 2. – Львів “Сполом”,2010.
3.Ідзьо В.С. Великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т. X.
Ідзьо Віктор. Лев Данилович в українській та європейській історичній традиції (1228-1301). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2008. – Т.XIV.
Ідзьо Віктор. Львівське королівство у XIII-XIV століттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012р.
4.Ідзьо Віктор. Продовжувач справи короля Данила – великий князь Лев Данилович – і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006 рр.). – Львів: В-во університету “Львівський Ставропігіон”, 2006.
Ідзьо Віктор. Король Руси Лев Данилович(1292-1301). – Львів “Сполом”,2008.
Ідзьо Віктор. Лев Данилович в українській та європейській історичній традиції (1228-1301). Українознавець. – Львів, 2008. – Випуск VII.
Ідзьо В.С. Лев I Данилович – король Руси-України (1292-1301рр.). – Трипільська Цивілізація. Науково-практичний журнал. – Київ, 2012. – №7.
5.Котляр М. Ф. Данило Галицький. – К., 1979.
6.Крип’якевич І. П. Нариси історії Львова. – Львів 1956.
7.Крип’якевич І. П. Історія України. – К.,1990.
8.Насонов А. Н. Монголы и Русь. – М.,1940.
9.Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.,1950.
10.Полное Собрание Русских Летописей. – М., 1962. – Т.II.
11.Пресняков А. Е. Курс лекций по Русской истории. – М.,1993.
12. Руський літопис. – К.,1989.

13.Шараневич И. История Галицко-Волынской Руси. – Львов,1863.
14.Lozinski G. La Russie dans la litterature francoise du moyen age. Revue des ctudes Slaves, 1929. – T.IX. – Fasc.1-2. – Fasc.3-4.
15.Monumenta Germaniae Historica. – Scriptores. – T.6.
16. Regesta Diplomatika nes non Epistolaria Bohemiae et Moraviae. Ed. Entel. – Praha,1882. – T.2.
Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. – Lucae,1748. – T.III.
17.Oesterreichiche Cronik. – Hannoverae et Lipsias,1909. – T.6.
Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. – Lucae,1748. – T.III.

Король Руси-України Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції у 1255–1301 роках

Король Української держави Юрій І, як знаємо з української та європейської літописної традиції, є сином князя Лева Даниловича та угорської принцеси Констанції, дочки угорського короля Бели IV [9,с.375, с.451].

Рис.І. Король Руси Юрій І Львоввич(1301-1308рр.)

Князь Юрій Левович, на нашу думку, народився влітку 1255 р., і був єдиним сином короля Руси-України Лева Даниловича (1292-1301 рр.) та третьою, наймолодшою дитиною в родині після Святослави, яка народилася у 1248 році, та Анастасії, яка народилася в 50-х роках XIII століття [4,с. 4-12; с.112-116; с. 408-415; с.66-68].

Уперше дату народження та хрещення Юрія Левовича вказує Леонід Махновець у примітках до редагованого ним "Руського літопису", датуючи ці події 1254-1255 рр. [9,с.430].

Літописець не знає точної дати народження Юрія Левовича. Він розповідає про його хрещення в контексті розповіді про діяльність союзного до короля Данила Романовича литовського князя Войшелка: "... У Миндовга був син Войшелк і дочка. Дочку він оддав за Шварна Даниловича до Холма, а Войшелк тим часом почав княжити в Новгородку, в поганстві пробуваючи. І став Войшелк проливати крові много: убивав він повсякдень по три чоловіка, по чотири. А котрого дня, було, не вб'є кого – тоді веселий був. Але потім увійшов страх божий у серце його. Надумав він прийняти святе хрещення. І охрестився він тут у Новгородку, і став жити у християнстві. А після цього пішов Войшелк до Галича, до князя Данила і Василька, маючи намір прийняти монаший чин. Тоді ж Войшелк охрестив Юрія, потім пішов в город Полонний" [9,с.430].

Як наголошує автор літопису, а згодом робить свої висновки у примітках Л.Махновець, в 1254-1255 рр. литовський князь Войшелк хрестив сина Лева Даниловича від Констанції – Юрія. Літописець не вказує точної дати народження, бо її не знає. Нам відомо тільки, що Юрій народився в Галичі, очевидно, коли в ньому коротко князював князь Лев Данилович [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Можна припустити, що Данило Романович після шлюбу з Констанцією тимчасово передав Леву у 1247 р. Галицьке князівство, щоб обеззброїти ще одного претендента на нього – іншого зятя Бели IV, чернігівського князя Ростислава Михайловича. Досліджуючи джерела і реконструюючи події, припускаємо, що через вісім років подружнього життя в Галичі, після народження у 1248 р. Святослави та в 50-х рр.

– Анастасії, у 1255 р. народився Юрій Левович. Це була велика подія в Галичі –“хрещення Войшелком Юрія” у 1255 р. Таким чином, як засвідчує літописець та дослідження вчених, Юрій Левович народився після двох свої старших сестер Святослави і Анастасії, на восьмому році подружнього життя Лева з Констанцією. Той факт, що литовський князь Войшелк був хресним батьком Левового сина Юрія, свідчить про дружні взаємини короля Данила з литовськими правителями [5,с.251-303; с. 16-23; с. 408-415].

Київський дослідник М.Ф.Котляр наголошує, що шлюб Лева Даниловича з королівною Констанцією відбувся не пізніше літа 1247 р. Цей шлюб, як і союз Руси-України та Угорщини, був виявом доброї волі Лева і Констанції, і скріплював союзницьку угоду між державами [2,с.263]. Оскільки шлюб Лева відбувся не пізніше літа 1247 р., слід з’ясувати, коли народився єдиний син Лева від Констанції, Юрій. Оскільки руський літописець не знає точної дати народження Юрія Левовича, то, проводячи дослідження, Л. Махновець в примітках до Руського Літопису датує цю подію приблизно 1254-1255 рр., однак слід наголосити, що літописець розповідає про хрещення Войшелком Юрія у 1255 р. Таким чином, єдиний син Юрій народився у Лева і Констанції тільки через вісім років їхнього подружнього життя. Очевидно, дата народження Юрія Левовича, яку ми пов’язуємо з 1255 рр., є достовірною, отже, княжича охрестили того ж року, коли він і народився – у 1255 р. Це була велика подія, оскільки, як наголошував літописець, на хрестини внука Юрія в Галич, де хрещеним батьком був литовський князь Войшелк, приїхали король Данило і волинський князь Василько. “Хрещення Юрія Левовича у 1255р. Войшелком” підтверджується і подальшим свідченням літопису, у якому читаємо, що “Лев називає Войшелка кумом перед його вбивством у Михайлівському монастирі у Володимирі у 1268 р.”. Літописець наголошує: Лев сказав Войшелку: “Куме, випиймо по чаші вина!”, що робить свідчення про народження і хрещення Юрія Левовича Войшелком у 1255 році, достовірним [2,с.310].

Український дослідник Л.Махновець теж датує розповідь про хрещення Юрія Левовича в Галичі приблизно 1254 –

1255 рр. Таке пізнє народження сина у Лева і Констанції пояснюємо тим, що Юрій був третьою дитиною у сім'ї, адже у Лева і Констанції у 1248 та 1250 рр. народилися Святослава, яка стала монахинею і Анастасія, яка була дружиною Зимовита, сина Казимира І [9,с.436]. Отже, не зважаючи на малочисельність джерел, можемо стверджувати, що Юрій народився після сестер Святослави і Анастасії пізно, аж через вісім років після одруження Лева з Констанцією, і був третьою дитиною. Нагадаємо, що шлюб Констанції з Левом, який відбувся у 1247 р., засвідчений всіма офіційними тогочасними угорськими джерелами. Таким чином, майбутній король Руси-України Юрій І Левович народився і був охрещений в Галичі навесні чи улітку в 1255 р. [11,р.13].

Можемо припускати, що після 1255 р., тобто після народження у Лева з дочкою угорського короля Бели IV, Констанцією, сина Юрія, не знаходячи порозуміння з галицькими боярами, як вважає більшість дослідників, Лев Данилович розпочав формування на базі колишнього Звенигородського князівства, яке дощенту розгромили монголо-татари Батия, Львівського князівства з новим центром – Львовом. Князівство залишилося незмінним, змінився тільки адміністративний центр, звідки здійснював своє правління князь Лев [4,с.4-12; с.112-116; с.408-415; с.66-68].

Про дитячі і юнацькі роки князя Юрія не маємо жодних відомостей, про це не знає і літописець. Про Юрія Левовича наступна літописна згадка датується 1277 р., йому на той час було 22 роки [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Узимку 1277-1278 рр., як наголошує літописець, прислав хан Ногай послів з грамотами до Лева, Мстислава і Володимира, так кажучи: "Завше ви жалієтесь мені на Литву. Так ось я вам даю рать і воєводу з ними – Мамшія. Підіть же з ним на ворогів своїх!". І коли приспіла зима, то тоді пішли князі руські на Литву. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія..." [9,с.431].

Якщо взяти до уваги це свідчення літописця і вважати датою народження Юрія 1255 р., то цей перший літописно зафіксований військовий похід Юрія відбувся тоді, коли

княжичу було 22 роки. Літописець говорить про похід так, немов Юрій уже раніше ходив у походи, і це вже було для Юрія звичним.

Описуючи події 1277 р., літописець розповідає про участь 22-річного князя Юрія в поході на Литву: “Коли прийшли вони до Берестія, то вість прийшла їм, що татари вже попередили їх прийти до Новгородка”. Князі тоді стали радитися собі – Мстислав, і Володимир, і Юрій, так кажучи: “Якщо ми підемо до Новгородка, то там уже татари пограбували все. Підімо до незайманого місця”. І тоді, порадившись, пішли вони у напрямку до Городна, але за Волковийськом їх застала ніч.

“Мстислав і Юрій, утаївшись од Володимира, послали удвох лучших своїх бояр і слуг із воєводою Тюймою пустошити. І вони пустошили, а до своєї раті не пішовши, там і лягли на ніч, без сторожів, і збрую свою познімавши. Тоді ж утік од них утікач один до города і став розповідати городянам так: “Там люди сплять на селі без порядку”. Пруси, отож і борти, виїхали з города, ударили на них уночі і побили їх усіх, а інших захопили і в город одвели, а Тюйму на санях одвезли, бо був він ранений вельми. А назавтра, коли полки прийшли до города, то прибіг Ростиславко, слуга Мстислава, голий і босий. І став він розповідати, що скоїлося, що побиті бояри всі Мстиславові і Левові, і слуги всі побиті, а інші бояри схоплені. І вельми опечалилися сим Мстислав і Юрій за своє безумство. А Володимир досадував на них обох, що, утаївшись од нього, вони так учинили...”

“І почали вони думати (тут маємо на увазі Володимира, Мстислава і Юрія), як узяти города, бо перед воротами городських стін стояла башта кам’яна висока, і в ній заперлися були пруси. І не можна було їм, русичам, мимо неї піти до города, бо побивали вони з башти тієї. І тоді пішли вони до неї приступом, і взяли її. І страх великий, і жах напав на город, і стояли вони, городяни, наче мертві, на заборолах після взяття башти, тому що то була надія їх. І стали руські князі радитися про своїх бояр: “Як би їх можна добути? Але не могли вони ніяк. Тоді Мстислав, і Володимир і Юрій докончили з городянами діло так: Города їм не брати, а своїх бояр одібрати. І забрали вони вони бояр своїх, а городу не вдіяли нічого, і повернулися до себе” [9,с.430-431].

І хоча, як наголошував М.Ф.Котляр, загалом похід був невдалий, однак, бачимо із ходу кампанії та сукупності проаналізованих джерел, похід з татарами на Литву для Лева Даниловича та його сина Юрія був успішним, оскільки вони зуміли внаслідок удару по Литві знову повернути захоплену нещодавно литовцями Дорогочинську землю і відновити цілісність свої володінь [2,с.263].

У 6788 р. (1280 р.), наголошує літописець, “по смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому, що не було в нього сина, і захотів собі Лев Лядської землі, але бояри лядські були сильні і не дали вони йому сеї землі. Було, однак, у Болеслава п’ять синівців… І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лешка, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лешко.

Після цього ж Лев захотів частини в Лядській землі – города на Вкраїні (Люблінську землю). Він поїхав до хана татарського Ногая, окаянного, проклятого, підмоги собі просячи в нього на Ляхів, і він дав йому поміч окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана. І коли приспіла зима, вони тоді і рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, а Мстислав Данилович і Володимир Василькович, син Мстиславів, Данило, пішли через неволю татарську. І так рушили вони всі до города Судомира…, і пішли на ту сторону Вісли. Спершу перейшов Лев із сином своїм Юрієм, а після нього Мстислав із сином своїм Данилом, а вже після них татари... Після цього ж рушив Лев зі своїм полком, із силою великою, до города Кропивниці, з гордістю великою, маючи намір іти до Кракова... Як ото ми попередньо писали про Лева, коли він ішов полками своїми, і стали вони розходитися пустошити, то Бог учинив над ними волю свою, бо вбили ляхи із війська його багато бояр і слуг добрих, і татар частину вбили. І так вернувся Лев назад із великим безчестям” [9,с.432].

Коментуючи цей уривок літопису, М.Ф.Котляр наголошує, що мазовецький князь Конрад Земоівитович у своїм бажанні оволодіти краківським престолом вирішив опертися на свого родича, Лева Даниловича, оскільки батько Конрада Земовит близько 1248 р. одружився з сестрою Лева, Переяславою. Очевидно, Лев бажав побачити свого родича і союзника

Конрада на краківському престолі, який за допомогу пообіцяв йому, як вірно наголошує польський дослідник Володарський, Сандомирську та Люблінську землі. Найімовірніше, припускаємо, що Лев, знаючи могутність польських магнатів, не претендував на краківський престол, бачачи велику кількість польських претендентів. У його завдання, на нашу думку, входило посадити свого найближчого родича – Конрада, і законно отримати він нього як подяку за допомогу Сандомирську землю. Цього Лев, отримавши Люблінську землю, частково досягнув, як це вірно вважали М.С.Грушевський та І.П.Крип'якевич. В цих окреслених військових і дипломатичних планах Лева був цілковито задіяний і його син Юрій [2,с.328-329].

Узимку 1282 р. князь Юрій за спонукою татар, взяв участь у поході на Угорщину. Літописець наголошував: "Коли йшов окаянний і нечестивий хан Ногай і хан Телебуга з ним на Угри силою великою у незчисленному множестві, то повеліли вони з собою піти і руським князям – Леву, Мстиславу, Володимиру, Юрію Левовичу... Після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І поїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому, що Болеслав пустошив його землю" [9,с.434].

На нашу думку, з князем Левом з походу повернувся князь Юрій для того, щоб відбити напад краківського князя Болеслава І.

У контексті міжусобиць у Польщі, описуючи допомогу Володимира князю Кондрату проти Болеслава, розповідає літописець під 1282 р. про одруження Юрія Левовича: "І став він (Володимир) споряджати рать на Болеслава, і до синівця свого Юрія Левовича посла послав, підмоги прохаючи". А синовець йому так каже: "Стрию мій! Я радо б і сам із тобою пішов, та ніколи мені. Їду я, господине, до Суздаля женитися. Але із собою я візьму небагато людей, так що всі мої люди і бояри – Богу на руки і тобі. І коли тобі буде вгодно, тоді з ними піди. Володимир тоді спорядив рать, а з Юрієвою раттю був воєвода Тюйма" [9,с.432-433].

Таким чином, із літописного свідчення ми дізнаємося про одруження Юрія Левовича у 1282 р. Йому тоді було 27 років.

Згідно з Воскресенським літописом, наголошує у примітках до Руського літопису дослідник Л.Махновець, першою дружиною Юрія Левовича стала дочка Ярослава Ярославовича тверського, імені якої не знаємо [9,с.435].

Під 1285 р. літописець описує подальші походи Болеслава на волинського князя Володимира і Дорогичинського Юрія. Літописець зауважує: “А Болеслав-князь і пізніше був усе ще сповнений свого недоумства і не переставав він творити Володимирові і Юрієві. Тому Володимир і Юрій почали удвох рать споряджати на Болеслава, а Володимир послав своїх мужів, і Литву підняв, і тоді рушили вони всі, і Юрій теж із ними пішов на Болеслава” [9,с.435].

Таким чином, як бачимо із літописного свідчення, у продовженні війни проти Болеслава, що тривала упродовж 1285 – 1286 рр., взяв участь, окрім Володимира і Литви, і князь Юрій Левович, але, як наголошував літописець, ”коли були вони в городі Мельниці, то прислав до нього, Юрія, отець його, Лев, посла, кажучи йому так: “Сину мій, Юрію! Не ходи сам із Литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити. І Юрій не пішов, згідно з отчим словом, а послав рать свою” [9,с.435].

“Восени 1287 р., як подає історичне джерело, “захотів піти окаянний і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику, бо забув він про кару Божу, що збулась над ним в Уграх, і Телебуга послав послів до задніпровських князів і до волинських – до Лева, і до Мстислава, і до Володимира, велячи їм піти з собою на віну. Тоді ж були всі князі в неволі татарській... І догнав його Лев-князь коло села Бужковичів з питтям і з дарами... Лев-князь ішов із сином своїм Юрієм, із своєю раттю... Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, дійшовши до нього, вернувся у городі Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти, і через те він пішов назад на Львівську землю, на город на Львів. І стояли вони на Львівській землі дві неділі, кормлячись і не розоряючи, але не давали вони навіть із города вийти за покормом. Хто ж виїхав із города, то тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому, що була зима вельми. І зробили вони пустою землю всю. Се ж навів їх на

нас Бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаялись ми за лихі свої і беззаконні діла. Іще ж накінець нашле він на нас гнів свій! І померло в городах в облозі незчисленне множество, а інші померли в селах, вийшовши з городів, після того, як пішли нечестиві агаряни... Коли ж одійшов Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки погибло в його землі людей, що захоплено, побито, а що їх за Божою волею померло: двадцять з половиною тисяч. Тої ж зими у Юрія, князя Левовича, помер син на ім'я Михайло, який був малим. І плакали по ньому всі люди, і, опрятавши його тіло, положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий князь Данило-король, син Романів" [9,с.436; с.211; с. 66-68].

М.Ф.Котляр з цього приводу наголошує, що Михайлові, синові Юрія від першого шлюбу, могло бути тоді три або чотири роки. Одружився ж Юрій з дочкою князя Ярослава Ярославовича у 1282 р., але молода дружина померла біля 1286 р. [2,с.336].

Баумгартен вважав, що Михайло, син Юрія, народився в 1283 р., тобто через рік після шлюбу. Через рік після шлюбу Лева з Констанцією народилася старша сестра Юрія, Святослава [10,p.50-51].

Вдруге Юрій одружився з польською князівною Євфимією, дочкою Казимира І, внучкою Конрада І, у 1287 р. З нею у Юрія народилося троє дітей. Старша дочка, Марія, стала дружиною мазовецького князя Тройдена. Від цього шлюбу народився внук короля Юрія І, князь Болеслав, майбутній король Руси-України, Юрій ІІ, два молодші брати – Андрій та Лев, роки народження яких нам невідомі [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Про дітей Андрія Юрійовича немає жодних свідчень. Знаємо, що Лев Андрійович видав свою старшу дочку за угорського короля Карла, середущу – за сина Гедиміна, Любарта, між 1315-1319 рр., наймолодшу Анастасію – за тверського князя Олександра. Свого сина-первістка він назвав на честь діда – Левом. Отже, рід Юрія Левовича складався зі старшої дочки Марії та синів Андрія та Лева [7,с.59].

У грудні 1287 р., наголошує літописець, “хан Телебуга і хан Алгуй із великою силою, а з ними йшли руські князі – Лев, Мстислав, Володимир і Юрій Левович, і інші многі князі в Ляхи”. Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав послів Володимир до брата Лева і до синівця Юрія з такими словами: “Ось я вам обом об’являю – дав я єсмь брату свому Мстиславу землю свою і городи”. Лев же сказав Володимиру: “Так і гаразд, що ти єси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під Богом. Аби мені дав Бог зі своїм змогти справитися в сей час”. А після цього послав Мстислав послів до брата свого, до Лева, і до синівця свого Юрія, так кажучи: “Осе ж брат мій Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей чи захочеш ти чогось домагатися по животті брата свойого і мойого, то ось тобі цесарі. Ось цесар, а ось я. Мов за мною чого ти захочеш? Лев, однак, не сказав на це слово анічого. Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи, і Аглуй із ним, і всі князі” [9,с.437].

Далі літописець розповідає, що ходом війни у Ляхах цікавився володимирський князь Володимир: “А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець (Юрій) мій чи здорові?”. Слуги відповіли: “Господине! Живі всі і здорові”. Володимиру ж доповіли, що Мстислав віддає город його Всеволж боярам, і села віддає. І Володимир був цим сильно обурений. І послав Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: “Брате! Ти мене ані на війні, ані списом мене не добув єси, ні із городів не вибив мене єсть, раттю прийшовши на мене, а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат єсть, а другий мені брат – Лев, а синівець мені – Юрій. Я ж із вас трьох вибрав єсм тебе одного, і дав тобі єсмь землю свою всю, і городи по своїм животті. А за мойого ж життя не вмішуватися тобі ні в що. Бо се я учинив єсмь за гордість брата свойого і синівця свойого, дав єсмь тобі землю свою” [9,с.438].

Очевидно, дізнавшись про певний розлад у взаєминах між Володимиром і Мстиславом у другій половині жовтня 1288 р., як наголошує Л.Махновець, ”Прислав Юрій Левович посла свого до стрия свого, князя Володимира, кажучи, йому: “Господине, стрию мій! Бог відає і ти, як я тобі служив єсмь зо

всею правдою своєю. Я мав тебе єсмь за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець прислав до мене. Однімає він у мене городи, що мені був дав: Белз, і Червен, і Холм, а велить мені бути в Дорогичині і в Мельниці. Тож б'ю я чолом Богові і тобі, стриєві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було". Володимир же сказав послу: "Синівче, скажи – не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я іще не був. І Бог те відає, і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав єсмь із братом своїм Мстиславом. Я дав єсмь йому землю свою всю, і городи, і грамоти єсмь написав. І з тими словами одрядив він посла, синівця свого". А після цього послав Володимир слугу доброго свого, вірного, на ім'я Рачшу, до брата свого, Мстислава, так кажучи слузі: Скажи брату мому: Прислав до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестія. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти не давай нічого..." [9,с.442].

Як бачимо, волинський літописець схилявся перед Левом, називаючи його хоробрим воїном і переможцем у многих ратях, у той же час він сторожко наголошував, що волинський князь Володимир Василькович не був добрим полководцем. Він не любив воювати, але у той час політика робилась здебільшого насильницькими засобами, а в староукраїнському суспільстві вважалося, що добрий князь мусить бути хоробрим воїном. Тому не дивно, що Юрій Левович, вихований Левом Даниловичем як хоробрий князь і воїн, раптово захопив Берестя, розуміючи, що його намірам не буде опору [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Далі літописець висвітлює цю подію в контексті самовільного зайняття Юрієм Левовичем Берестя і дипломатичних переговорів Мстислава Даниловича між Юрієм Левовичем та Левом Даниловичем [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Літописець наголошує: "І послав він (Мстислав) послів до синівця свого, Юрія, так кажучи: Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти!.. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю свою і городи, по своїм животті, при цесарях і при його радцях. І

він вам сказав, і я теж вам сказав. Якщо ти чого хотів, чому єсть тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи но мені се: чи сам єсть у Берестії сів, своєю волею, чи за велінням отця свойого, щоб мені було відомо. Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим Бог помічник і хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш таки".

Відтворюючи про політичні і дипломатичні взаємини Мстислава з Юрієм Левовичем, літописець пише: "Послав послів до брата свого, Лева, єпископа свого володимирського Євстигнія, кажучи йому: Жаліюсь я Богові і тобі, тому що ти мені, скажи, єсть за волею божою, брат, ти мені єсть старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи твоєю волею син твій Юрій сів у Бересті, а чи за твоїм повелінням? Якщо буде, що за твоїм повелінням він се вчинив, то осе я тобі даю знати, брате мій, не таячись: прислав єсмь привести татар, а сам споряджаюся. Хай як мене Бог розсудить з вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, на тім, хто не право вчинить" [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Літописець, який детально знав хід всіх політичних і дипломатичних баталій Лева і Мстислава за Берестейську землю, писав: "Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина од Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: Син мій, Юрій, скажи: не з мойого відома се вчинив, се один Бог відає, а своїм молодим умом учинив. Об сім, скажи, брате мій, ти не журись. Шлю я до нього, нехай поїде із города син мій".

Далі в історичній пам'ятці читаємо: "Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав уборзі послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути йому назад, бо послав він був його привести татар на синівця свого, тоді бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові" [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Розповідаючи про діяльність Лева Даниловича, добре проінформований літописець розповідає: "Почувши ж це, Лев-князь послав боярина свого Семена Дядьковича до сина

свого з твердими словами, кажучи йому: Поїдь геть з города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть, по своїм животті оддаю я землю свою всю брату моєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаєш, отця свойого" [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Таким чином, вся делегація, дбаючи про інтереси миру в Руси-Україні, приїхала до Юрія Левовича в Берестя. До складу делегації входили боярин Семен Дядькович з боку Лева, а з боку Мстислава – боярин Павло Діонісійович, який був послом до князя Лева, і вів усі переговори між Мстиславом і Левом. Для більшого авторитету своєї особи у вирішені цієї проблеми Мстислав послав також свого священика, духівника, наказуючи бояринові Павлові: "Якщо ж поїде синовець мій, то ти приготуй до мого прибуття харч і пиття. Так само і в Каменці приготуй". Літописець описує тріумфальне для Мстислава завершення боротьби з Юрієм Левовичем за Берестя: "Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города, і з великим соромом... до Дорогичина... А боярин Павло, князю Мстиславу дав знати: Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город" [9,с.449].

Отже, востаннє літописець розповідає про Юрія Левовича, як наголошував Леонід Махновець в своїх примітках до Руського Літопису, в травні чи червні 1289 р.: " Берестяни ж, призвідці коромоли, утекли вслід за Юрієм до Дорогичина, бо цілував він їм хрест на цім: Не видам я вас стриєві своєму" [9,с.409].

У 1292 році, як наголошує після аналізу свідчень М.Ф.Котляр, помирає у Володимирі Мстислав. У нього був син Данило, який згадується у Волинському Літописі у записах за 1280-1281 рр. Він був тоді вже дорослим, бо ходив з іншими руськими князями у похід на Сандомир. Подальша його доля невідома. М.Ф.Котляр припускає, що Данило не пережив Мстислава і помер раніше. Саме в останній час свого літописання волинський літописець, відчуваючи, що землі Волині, Київщини і Сіверщини відійдуть до Лева, оскільки син Мстислава Данило помер раніше за

свого батька, як наголошує М.Ф.Котляр, “вихваляє Лева, й прагне створити враження, що він був найважливішою фігурою в політичному житті даного регіону Східної Європи”. Лев Данилович та його син Юрій в цей час продовжували політичну діяльність [2,с.357-359].

Н. Баумгартен теж вважає, що Мстислав помер у 1292 р. у Володимирі [10,p.50].

Життя Лева Даниловича після смерті Мстислава у 1292 р. до 1301 р. є темою нашого подальшого дослідження, оскільки Руський Літопис закінчується 1289 р., а саме у записах під 1292-1301 рр. чеські та угорські джерела називають Лева Даниловича “королем Руси”: “Відбувся з’їзд короля Чехії Вацлава II з королем Руси Левом”; “Закарпатські замки були захоплені королем Русі” [12, s. 326; s. 60].

Це дає підстави вважати, що Лев Данилович з 1292 р. до 1301р. був одноосібним правителем Руси-України, великим князем і королем після свого батька, короля Данила. Саме так титулував батька Лева, Данила Романовича, волинський літописець, про уже йшлося [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

На нашу думку, король Лев одноосібним правителем Руси-України почав себе титулувати після 1292р., у такому ключі розуміємо подальшу коронацію на короля Руси єдиного сина Лева, короля Юрія І, про що достовірно знаємо з історичних джерел та висновків учених. Цю історичну схему підтверджує польський хроніст Ян Длугош, який наголошував: ”що всі подальші володарі Руси після коронації Данила були короновані на королів, визнавали і титулували себе королями Руси” [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Лев Данилович, як наголошував літописець словами Володимира Васильковича, “був правителем: Галицького, Белзького, Перемиського, Холмського князівства”. Згідно з історичними джерелами, по смерті “Великого князя Мстислава” Лев успадкував усі його землі, оскільки в останні роки жив у приязні з Мстиславом, і навіть по своїм житті, як наголошував літописець, якщо раніше помре, “збирався передати всі свої землі Мстиславу, а не Юрію, оскільки той не виконував волю батька – Лева”. Таким чином, за

свідченням волинського літописця, Лев отримав після смерті брата Мстислава, що був, як наголосив літописець “сином короля, онуком Романа, землю, яку держав величиною аж до Татар, а сюди по Ляхи і по Литву” [9, с. 448-450].

Російський історик М.М.Карамзін першим на ґрунті проаналізованих джерел зробив висновок, що Лев Данилович утвердив свій королівський престол, заснованому ще при Данилі, у новому місті Львові у 1292 р. У Львові король Лев І помер в 1301р., передавши свій престол та єдиновладне правління в Руси-Україні новому королю Руси-України, своєму сину Юрію І [8,стб.36-37].

Єдиний син Лева, Юрій Левович, згідно з нашими дослідженнями, народився в останній чверті 1255 р., а помер у 1308 р. в зеніті слави, як і його батько – король Лев І, єдиновладним правителем Руси-України, королем Руси.

Тоді на українських землях ширилися такі ж політичні, економічні та культурні традиції, які панували у сусідніх західних державних утвореннях. Це дає підстави припускати, що вживані на цей час в Руській державі знаки збереглися й у пізніший період і відігравали роль територіальних символів окремих адміністративних земель. Підтверджує наше припущення і глибший аналіз уже відомих та малодосліджених матеріалів. Припускаємо, отже, можливе функціонування геральдичних територіальних знаків у період Руської держави, наприклад, зображення лева. Дослідник А.Гречило наголошує, що лев зафіксований на печатках короля Юрія І (1301-1308 рр.), що були прикладені і до грамот князів Андрія і Лева ІІ за 1316 р., й до документів Юрія ІІ за 1325-1335 рр. Як відомо, на першій печатці на одному боці зображений лев, на зворотному – воїн у лицарському обладунку. На другій печатці на лицевій стороні зображено володаря на троні, і викарбовано латиномовну легенду: “+ S • DOMINI • GEORGI • REGIS • RUSIE” (“Печатка пана Юрія короля Руси”), на зворотному боці цієї печатки – вершник на коні з прапором та щитом у руках, на щиті зображений лев, що спинається на задні лапи, довкруж читаємо напис: “+ S • DOMINI • GEORGI • DUCIS • LADIMIRIE” (“Печатка короля Юрія, князя Володимирії”). Б.Барвінський вважав, що І печатка – належала королю Леву

(1269-1301 рр.), ІІ – його синові королю Юрію (1301-1308 рр.), які уживали титул “король Руси”. Таким чином можемо датувати появу знака з левом в короні не пізніше 1292 р. Печатки з титулом “король Руси” повинні були б бути у Руси-Україні з часу коронації Данила галицького в Дорогичині у 1253 році та в час прийняттям ним королівських атрибутів, хоча знайти королівську печатку короля Данила досі не вдалося, хоча Данилові нащадки виконували всі королівської традиції, сприяти утверженю єдиного державного герба Руського чи Львіського королівства XIII-XIV століть, що видно хочами з зображення герба Руси “Лева в короні” у книзі О.Гвагніна. ”Хроніка Руської землі”, що вийша у Краковіу 1611 році. Слід наголосити, що короля печатка Юрія виконана відповідно до тогочасної практики європейських володарських печаток, на одному боці яких був зображений король на троні, на звороті – володар або воїн на коні (іноді – у турнірному обладунку), а династичний чи територіальний герб фігурував на щиті лицаря (деколи ще й на попоні коня [3,с. 96-100; с.6-8; s.54].

Слава про діяльність короля Руси-України Юрія Левовича була велика. З цього приводу слід наголосити, що востаннє у достовірнім джерелі про Юрія І Левовича згадується у листі Юрія ІІ за 11 лютого 1334 р. Лист був адресований до великого магістра Тевтонського Ордену, Людера, в якому Юрій ІІ намагається продовжити союзні взаємини, які були започатковані попередніми володарями Руси: “Прагнемо довести низкою документів до відома вашій світлості і всім загально, що з уваги на чисельні обґрунтовані і законні причини, а також з огляду на добро, що є незаперечним, відповідним та належним всій державі, ми та блаженної пам’яті наші найдорожчі попередники, а саме Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій разом з найсвітлішими знатними панами, колись генеральними магістрами Прусії..., звикли укладати та скріплювати союз, постійного усякого можливого миру та згоди...” [1,с.153-154; с.133-139; с.62-63].

Це спонукає до подальшого пошуку джерел для з’ясування державницької діяльності українського володаря XIV століття, короля Руси-України Юрія І [6,с.303-304; с.4-34; с.4-39; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.56-73].

Л і т е р а т у р а

1.Болеслав-Юрий II – князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований. – Спб.,1907.
Дашкевич Я.Р. Грамоты князя Лева как исследовательская проблема. Исторические и источниковедческие проблемы отечественной истории. Актуальные проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. – Днепропетровск,1985.
Дашкевич Я.Р. Грамоты князя Лева как исследовательская проблема. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: "Піраміда",2007.
2.Галицько-Волинський літопис. Коментар. – Київ: "Наукова думка",2002.
3.Гречило Андрій. До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т.VII.
Дашкевич Ярослав. Геральдичне зображення лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.). Знак. – Львів,1998. – Ч.16.
Zumorowicz J.B. Pisma do dziejow Lwowa odnoszace sie. – Lwow,1899.
4.Ідзьо Віктор. Лев Данилович в історичній традиції. – Львів "Сполом",2008.
Ідзьо В.С. Великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII ст. як столиці України-Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т.X.
Ідзьо В.С. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України - Русі. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). – Львів: Вид-во університету "Львівський Ставропігіон",2006.
Дашкевич Ярослав. Князь Лев Данилович – справжній та в традиції. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів "Піраміда",2007.
5.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ "Нова зоря",1999.

Ідзьо В.С. Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Лева (1253-1301). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.ІІ.
6.Ідзьо Віктор. Король Русі Юрій І в українській та європейській історії, державницькій традиції (1255-1308). – Львів ”Сполом”, 2008 р.
Ідзьо В.Король Юрій І Львович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2008. – Т.XIV.
Ідзьо Віктор. Король Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301 рр.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2009. – Т.XV.
Ідзьо Віктор. Король Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301рр.). Українознавець. – Львів,2009. – Випуск VIII.
Ідзьо Віктор. Львівське королівство у XIII-XIV століттях. – Івано-Франківськ ”Сімик” ,2012р.
7.Історія Львова. – Львів “Центр Європи”,2006. – Т.І.
8.Карамзин Н.М. История государства Росийского. – М., 1998. – Т.4. – Кн.І.
9.Руський літопис. Примітки Л.Махновця. – К.,1989.
Полное Собрание Русских Летописей. – Спб.,1843. – Т. ІІ.
10.Baumgarten N. Genealogie et marriages jccidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siede. – Roma,1927. – Tabl. XI.
11.Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Ed G.Wenzel. – Pest,1864. – T.4.
Senga T. Bela kulpolitikaja es IV iince papanoz intezett “Tatar-levele”. – Szazadok,1987. – №4.
Senga T. Bela Kiralyfi Bolgar, Halicsi et Osztrak Hadjarataihoz. Szazadok. – Budapest,1988. – №1-2.
12.Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesislicus et civilis. – Budae,1827. – Vol. 2. – Vol.6.

Король Юрій І Левович – володар Руси-України в 1301–1308 роках

Після смерті короля Лева І Даниловича у 1301 році єдиновладним правителем Української держави став новий король Руси Юрій І, який продовжував правити державою зі свого столичного міста Львова [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Мал. І. Король Руси-України Юрій І. (1301-1308рр.). Реконструкція портрету з його печатки.

Про це ми дізнаємося з анонімного іспанського джерела "Книги знань про всі королівства, землі і володіння, які є в світі". Держава короля Юрія І описується у час його найбільшої могутності у 1302-1306 рр. Автор Руську державу Юрія Левовича називає Львівським королівством. Серед найбільших міст Львівського королівства на перше місце

автор іспанського джерела ставить місто Львів [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Мал. 2. Руське (Львівське) королівство в епоху правління короля Руси-України Юрія І. (1301-1308 рр.)

Слід наголосити, що у своєму екскурсі іспанський автор “Книги знань про всі королівства, землі і володіння, які є в світі” детально описує королівство Юрія І Левовича у час його правління у 1302-1306 рр., наголошуючи: “Залишивши Польське королівство, я прибув до королівства Львів (Leon), яке німці називають Лемберг (Lunbrec), і в якому є п’ять великих міст. Перше називається Львів (Leon), друге – Київ (China), інше – Володимир (Vasadino), інше – Пінськ (Tsnez),

інше – Сівер (Cever). Відомо, що королівство Львів межує з країною Романією і королівством Алеманія. Король того королівства має зелений прапор з червоним хрестом" [10,s.205-206]. Таким чином, наголошують дослідники колективної монографії "Історія Львова". – Т.І, що вийшла друком у Львові у 2006 р., при з'ясуванні столиці Держави Романовичів слід насамперед враховувати, що за правління наступника Лева Даниловича, короля Юрія Левовича (1301-1308 рр.), держава, як це свідчить напис на його печатці, складалась з двох частин – Руського королівства і Володимирського князівства, де столицею Руського королівства був Львів, про що нам засвідчують і подальші джерела XIV ст. Ці ж дослідники не вважають, що Юрій тільки продовжив традицію коронування, яка була розпочата його дідом, королем Данилом, і продовжена Левом Даниловичем, вони вважають, "що потреба в коронації Юрієм зумовлюється протистоянням з чеськими королями з династії Пшемислідів, які поширили свою владу на Угорщину й більшу частину Польщі. Щоб зменшити загрозу з цього боку, Романовичів підтримували їхні політичні противники: за претендента на угорський престол Карла Роберта у 1305 р. чи 1306 р. видали Марію, дочку Лева Юрійовича. Великим успіхом, наголошують дослідники, було створення королем Юрієм І у 1303 р. окремої Галицької митрополії [4,с.57, с.59].

Літописні джерела епохи короля Юрія Левовича (1301-1308 рр.), зокрема "Житіє митрополита Петра", наголошують: "Волинська земля (так це джерело називає державу Юрія І) тоді перебувала в честі і удачі..., всілякими достатками багата і славою" [6,с.78].

Возвеличує епоху правлінням Руссю-Україною королем Юрієм І і польський хроніст Ян Длугош, який твердить, що Русь у часи правління Юрія Левовича "насолоджувалася благами миру і великою заможністю" [9,p.51].

Наголосимо, що внаслідок розгляду документів та аналізу джерел з'ясувалося, що по смерті короля Лева І Руська Держава продовжувала функціонувати на території від Карпат до Дніпра. Вона зміцнила свої позиції завдяки правління нового короля Руси-України Юрія І Левовича, до якого перейшла вся влада і головні політичні та торгово-

економічні центри Руського королівства. У час правління короля Юрія І Русь-Україна остаточно перейняла європейську систему спадкування, що припинило феодальні війни і дозволило передавати верховну владу по прямій лінії від батька до сина, тобто від короля Лева І Даниловича (1292 – 1301 рр.) до його сина Юрія І Левовича (1301-1308 рр.) [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Внаслідок західно-європейського престолонаслідування верховна королівська влада в Руси-Україні перейшла до наймогутнішого українського володаря першого десятиліття XIV ст. короля Юрія І Левовича, який жив у 1255-1308 рр., й вивчення діяльності якого є темою нашого подальшого дослідження [7,с.23-39].

Отже, український король Юрій І (1301-1308) – це одна з найяскравіших постатей в історії української державності першого десятиліття XIV столліття, який організував державне життя так, що воно залишилося незмінним і централізованим на початку XIV століття, яке було підтримане його не менш енергійними нащадками, синами Андрієм І і Левом ІІ [1, с.96-100; с.57-59].

Видатний український вчений, академік І.П.Крип'якевич високо оцінював значення для української державності діяльності короля Руси Юрія І (Юрія Левовича). Він наголошував, що Юрій підкреслив свою могутність тим, що, як його дід і батько, прийняв королівський титул і спромігся створити для своїх володінь окрему Руську митрополію – Галицьку. Юрій Левович, як наголошували дослідники, почав свою політичну діяльність як володар Галицької, Белзької, Червенської Холмської та Дорогичинської волостей наприкінці XIII ст., а закінчив як володар великої держави Руси-України, яка склалася з Галицької, Волинської, Київської, Чернігівсько-Сіверської, Пінської та інших земель [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Авторитет Юрія І як розсудливого і мужнього у війнах князя зростав, і в 1288 р. берестяни виступили проти Мстислава Даниловича, бажаючи перейти під владу князя Юрія Левовича, за що Мстислав наклав на них великі данини [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Однак, наголошує І.П.Крип'якевич, король Руси-України Юрій І у свої військово-політичній діяльності, ставши володарем, за традицією опирався на бояр та воєвод, з якими здійснював всі військово-політичні плани, спрямовані на розбудову держави, роздаючи їм великі території, здобуті завойовницьким шляхом [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; 73-82].

У 1289 р. проти Мстислава Даниловича повстали жителі Берестя, підняли "коромолу" і покликали до міста Юрія Левовича. Мстислав шляхом дипломатичних переговорів зумів повернути собі місто, однак після смерті Мстислава та батька Лева всі землі Руси Юрій зумів об'єднати знову в одну державу. Юрій І був надзвичайно енергійним володарем, і ще за життя Лева розширював батьківські володіння, наступаючи на Люблін і Берестя. В 1288 р. після смерті Лешка Чорного Юрій ходив на Польщу, "бо хотів собі Любліна і Люблінської землі". Як єдиновладний правитель Русі, король Юрій І виявив свою силу тим, що, і як його попередники, прийняв титул короля Руси. За яких обставин він досягнув як королівського титулу, так і єдиної митрополії, наголошує І.П.Крип'якевич. На жаль, про ці політичні процеси в Руси-Україні маємо мало відомостей [5,с.6; с.26; с.38; с.68; с.75; с.107].

Такої думки про політичну діяльність короля Руси-України дотримувався і німецький дослідник Г.Гельцер, який наголошував, що "свою могутність Юрій підкреслив також тим, що створив окрему Руську митрополію", про що засвідчує "Каталог єпархій Костянтинопольського патріархату" [8, p.263].

Як бачимо, Юрій Левович на початку свого князювання брав участь у боротьбі, яка точилася між польськими князями, і серед війни був змушений вивести свій гарнізон з Любліна, оскільки встановив дружні взаємини з польською стороною, які закріпив шлюбом своєї дочки Марії з мазовецьким князем Тройденом. На нашу думку, Люблінська земля відійшла як посаг за дочкою Марією [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Згодом король Юрій І втрутився у війну в Угорщині, яка точилася на Закарпатті, і яку з його волі проти угорських

королів очолив наджупан Петро, син Пенте, землинський і ужанський наджупан, який визнав владу володаря Руси-України і тим втягнув у війну короля Юрія [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Як засвідчують джерела, король Юрій І перебував у дружніх взаєминах з Німецьким Орденом. Засадами порозуміння була торгівля Руси-України з Балтійськими країнами. Обидві сторони уклали союз проти Золотої Орди [4,с. 57-59]. Після смерті короля Юрія І Русь-Україна перейшла до його синів Андрія І та Лева ІІ. Вони в своїй зовнішній політиці завжди діяли разом, ставлячи під політичними документами королівську печатку свого батька – короля Юрія І. Вони титулували себе: ”Божою милістю князі всієї Руси, Галичини і Володимирії” [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Тільки від другого шлюбу Юрій Левович з дочкою польського князя Казимира І мав трьох дітей – Марію, яка стала матір’ю короля Юрія ІІ, та синів Андрія та Лева [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Таким чином, Русь-Україна в час правління короля Юрія І Левовича складала одну велику і могутню державу з особливими, притаманними їй західно-європейськими рисами. Король Юрій І, продовжуючи політику свого батька, короля Лева І Даниловича, сприяв політичній консолідації Руси-України з центром у Львові, злучаючи малі князівства в єдину та могутню державу, яку в його час у Європі називають “Львівське чи Руське королівство”. Йому вдалося утвердитися не тільки в Київській та Чернігівській землях, а також у Новгород-Сіверській та Пінській землі, об’єднати всі ці князівства в лоно одного цілісного політичного організму Української держави XIV століття – Львівського (Руського) королівства [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

У час Львівського королівства та його володаря короля Юрія І Галицька, Волинська, Київська, Чернігівська і Сіверська землі знову злучилися в одному українському етнічному колориті і є за всіма принципами і ознаками національної Української держави [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Таким чином, Українська держава, Руське королівство в XIV столітті в час правління короля Юрія І Левовича внаслідок його діяльності, злучається і в одну релігійну християнську інфраструктуру відому з джерел під назвою - Руської митрополії (Галицької митрополії), яку в 1303 р. відновив енергійний король Руси-України [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Без сумніву, засади розвитку були закладені в час попередників Юрія І – королів Данила І та Лева І, які подолали боярську олігархію, злучили всі військово-політичні сили Руси-України, український народ задля створення єдиної централізованої Української держави, з єдиною релігією, культурою, мовою та літературою [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

З аналізу джерел бачимо, що Українська держава (Руське королівство) в XIV столітті, її складові частини: Галичина, Волинь, Київщина, Чернігівщина, Сіверщина і Пінщина в час короля Юрія І переживає свій розквіт, політичну, економічну і релігійно-культурну могутність. У цей час, як засвідчують вітчизняні та іноземні джерела, Українська держава з кінця XIII століття була об’єднана біля нової столиці – Львова [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Сприятливим для розвиту Руського королівства в час правління короля Юрія І було те, що він опирався на свою обширну військово-політичну організацію, яка зуміла забезпечити недоторканість кордонів Руси-України з поляками та угорцями, які вели тоді феодальні війні. Отже, не виснажене тривалими війнами, Руське королівство часів короля Юрія І досягло значного економічного розвитку, як про це засвідчують висновки літописів: “Русь-Україна (Волинська земля) відзначалась всяким багатством і славою”. За правління короля Юрія І, наголошував польський літописець Длугош, “Русь радувалася миром і славилася багатством” [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Українська держава в XIV столітті, в час правління короля Юрія І, характеризувалася етно-політичним, економічним та культурно-релігійним розвитком. Населення розселилось на території усієї Галичини, Волині, Київщини та Пінщини

вдосконалила знаряддя сільського господарства, солеваріння і ремесел забезпечивши українському народу та правлячій еліті, торгово-економічній знаті велику кількість продукції, яку остання від імені Руське королівства вивозила як у Візантію, так і в Тевтонський орден, Литву, Польщу, Угорщину, Німеччину, Чехію [5,с.107; с.190-191].

За часи правління короля Юрія І Левовича відбувався розвиток обробки заліза з болотних руд, що простяглися від Дністра до Львова. Розвинулось і ювелірне ремесло, доказом цього є печатки короля Юрія Левовича, срібні прикраси для вух із дорогих каменів та браслети. Тоді ж почали будувати водяні млини, розвивати храмове будівництво. Як вважають дослідники, на честь короля заклали кафедральний собор – "Собор святого Юра", та відлили дзвони [4,с.90].

Отже, робимо висновок, що вміле, сильне і єдиновладне правління Руссю-Україною Юрієм І принесло українському народу спокій і добробут, а Українській державі та її володарю – повагу та славу. Польський хроніст Ян Длугош датує смерть короля Руси Юрія І Левовича 1308 р., і припускає, що тоді владу успадкували його сини – Андрій І та Лев ІІ, які правили Українською державою спільно з 1308 по 1223 роки [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Майбутні співправителі Української держави королі Андрій І та Лев ІІ Юрійовичі у 1308 р. після сметрі короля Юрія І очолили могутню політично, економічно та культурно-релігійно, Українську державу [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Про могутність Української держави та королів Андрія І та Лева ІІ Юрійовичі у 1308 р. писав географічний трактат, відомий у науці як "Анонімний опис Східної Європи", в якому сказано, що "є величезна країна, королівство, яка називається Руссю..., має на чолі короля, найбільшого з мужів. Тепер там править князь Лев, дочку якого взяв за жінку Карл, король Угорщини". Для налагодження добросусідських взаємин з Литвою Лев Юрійович видав свою середульшу дочку за між 1315-1319 рр. за сина Гедиміна, Любарта. Узимку 1319-1320 р. наймолодша дочка Анастасія була видана заміж за тверського князя Олександра

Михайловича. Свого первістка подружжя назвало на честь діда – Левом [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

На початку 20-х рр. XIV ст. посилюється литовський натиск на Українську державу, тому українські володарі Андрій І і Лев ІІ Юрійовичі продовжували батьківську політичну традицію союзу з рицарями Тевтонського ордену, який був спрямований проти Литви [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

Після смерті раптової загибелі володарів Української держави у війні з моногло-татарами, яке відбулося за свідченням джерел, біля 1322-1323 рр., бояри одностайно, за словами польського хроніста Янка з Чарикова, обрали на володаря Українського королівства, сина Тройдена і дочки короля Руси-України Юрія І, Марії, князя Болеслава, який охрестився в православ'я і при інтронізації на королівський престол узяв ім'я свого діда – короля Юрія І [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

В історичній літературі він відомий як правитель Руси-України на ім'я короля Юрія ІІ. Король Юрій ІІ продовжував політичну діяльність свого діда, короля Юрія І, та королів Андрія І та Лева ІІ [2,с.39-52; с.303-304; с.61-68; с.79-86; с.18-25; с.73-82].

На всіх документах, які він підписував, ставив видавав королівську печатку свого діда, короля Юрія І, що засвідчено у написаному ним 11 лютого 1334 р. у Львові листі до Тевтонського ордену, який зберігається зараз у Державному архіві прусської культурної спадщини у Берліні, він засвідчував, що законним володарем Української держави (Руського королівства) [4,с.59].

Підсумовуючи дослідження, наголосимо, що політична діяльність синів короля Юрія І, співправителів Української держави, королів Андрія І та Лева ІІ, внука короля Юрія ІІ, які відіграли важливу роль в державному житті Української держави XIV століття, є предметом подальшого дослідження [3,с.112-116; с.408-415; с.66-68; с.6-8].

Л і т е р а т у р а

1.Гречило Андрій. До питання про символи Галицько-Волинської держави (XIII - поч. XIV ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2003. – Т. VII.
Історія Львова. – Львів: “Центр Європи”,2006. – Т. І.
2.Ідзьо Віктор. Король Русі Юрій І в українській та європейській історії, державницькій традиції(1255-1308). – Львів ”Сполом”,2008р.
Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження і становлення християнства на території України. – Львів ”Ліга-Прес”,2007.
Ідзьо Віктор. Король Юрій І Львович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2008. – Т.XIV.
Ідзьо Віктор. Король Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М., 2009. – Т.XV.
Ідзьо Віктор. Король Юрій І Левович в українській та європейській історичній традиції (1255-1301). – Українознавець. – Львів, 2009. – Випуск VIII.
Ідзьо Віктор. Львівське королівство у XIII-XIV столівттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012р.
3.Ідзьо В.С. Великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2004. – Т. X.
Ідзьо В.С. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України - Руси. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”. – Львів,2006.
Дашкевич Ярослав. Князь Лев Данилович – справжній та в традиції. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів “Піраміда”,2007.
Дашкевич Ярослав. Геральдичне зображення лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.). Знак. – Львів,1998. – Ч.16.
4.Історія Львова. – Львів ”Центр Європи”,2006. – Т. І.

5.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999.
6.Седова Р.А. Святитель Петр Московский в литературе и искустве Древней Руси. – М.,1993.
7.Шараневич И. История Галицко-Волынской Руси. – Львов, 1863.
8.Gelzer H. Baitrage zur russischen Kirhengeschichte aus griechschen Guellen. – Zeitschrift fur Kirhengeschichte,1892. – Bd. 13.
9.Dlugossii I. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Varsoviae,1978. – Lib. 9.
10.El libro del conocimiento todos los reinos, tierras y senorias gue son por mundo, ed. M. j. Espada. Boletin de lo Sociedad Geografica de Madrid. – Madrid,1877. – T.2.

Русь-Українська держава в епоху співправління володарів Руси-України Андрія І та Лева ІІ, короля Юрія ІІ, великого князя Руси-України Любарта-Дмитра у політичних взаємовідносинах з Польщею, Угорщиною, Литвою, Тевтонським Орденом, Золотою Ордою у 1308-1386 роках XIV століття

В сучасній історичній науці значне місце займає проблема політичних взаємовідносини в Української держави (Львівського, Руського королівства) у центрально-східній Європі в XIV столітті з Польським, Угорським, Литовським королівствами, Тевтонським Орденом та Золотою Ордою [1,с.153-154; с.11-12; 4,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Це питання зацікавило дослідників тому, що з часу появи в XIII столітті у Європі, Тевтонський Орден зумів об'єднати в одну корпорацію всіх рицарів Прусії і в цьому ж таки XIII столітті, не дивлячись на розгром князем Данилом Галицьким, перерости у могутню державу, Тевтонський Орден, яка відігравала велику політичну та релігійну роль в Центрально-Східній та Північній Європі [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

В цей же час у Східній Європі виросло на Волзі азіатське політичне утворення Золота Орда, біля якої почало на формуватися і набирати політичної сили Московське князівство [3,с.206-210; с.394-314].

В цей же час сформоване з центром у Львові після 1292 року королем Левом І Даниловичем, Львівське (Руське) королівство, у своїй зовнішньополітичній діяльності у кінці XIII-го на початку XIV століття, почало орієнтуватися на західну Європу, зокрема Тевтонський Орден, який в цей час вже могутня політична та релігійна сила, з якою рахувалася вся Європа [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Власне з Тевтонським Орденом, як це засвідчено в документах кінця XIII століття встановлював взаємовідносини володар, засновник Львівського (Руського)

королівства, король Лев І Данилович та його єдиний син, надзвичайно енергійний у своїй зовнішньополітичній діяльності, король львівський та всієї Руси, Юрій І Львович [2,с.272-276; с.283-285; CDP.III,№30; PVB. I/1.№298].

Отже, робимо висновок, що вміле, сильне і єдиновладне правління Українською державою королем Юрієм І принесло українському народу спокій і добробут, а Українській державі та її володарю – повагу та славу. Польський хроніст Ян Длугош датує смерть короля Руси Юрія І Левовича 1308 р., і припускає, що тоді владу в Українській державі успадкували його сини – Андрій І та Лев ІІ, які правили спільно [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

В другій половині 1308 році вже співправителі Української держави король Андрій І та великий князь Лев ІІ Юрійовичі у 1308 р. після сметрі короля Юрія І, очолили могутню політично, економічно та культурно-релігійно, Українську державу [7,с.73].

Про могутність Української держави та короля Андрія І та великого князя Лева ІІ Юрійовичів у 1308 р. писав географічний трактат, відомий у науці як “Анонімний опис Східної Європи”, в якому сказано, що ”є величезна країна, королівство яка називається Руссю..., має на чолі короля, найбільшого з мужів. Тепер там править король Лев, дочку якого взяв за жінку Карл, король Угорщини”.

Для налагодження добросусідських взаємин з Литвою Лев ІІ Юрійович видав свою середульшу дочку за між 1315-1319 рр. за сина Гедиміна, князя Любарта. Узимку 1319-1320 р. наймолодша дочка Анастасія була видана заміж за тверського князя Олександра Михайловича. Свого первістка подружжя назвало на честь діда – Левом. Отже на початку 20-х рр. XIV століття Українська держава, її володарі Андрій І і Лев ІІ Юрійовичі продовжували батьківську політичну традицію союзу з рицарями Тевтонського ордену, який був спрямований проти Литви [7,с73-74].

Таким чином, наголошував академік І.П.Крип’якевич сини короля Юрія І, які посіли його спадщину вели спільну, узгоджену політику і були співправителями Української держави, як це було за короля Данила та його брата князя Василька. Збереглися їх оригінальні документи, найдавніші

українські дипломатичні документи, грамити писані латинською мовою. Із них дізнаємося, що Андрій І та Лев ІІ високо несли авторитет Української держави XIV століття титулуючись “Володарями всієї Руси”. Привілеї, які вони дали торунським і краківським купцям, свідчать про широкий розвиток міжнародної торгівлі Української держави у XIV столітті. У міжнародній політиці володарі Української держави 1308-1323 років опиралися на традиційний союз з Тевтонським Орденом проти Литовського князівства та Золотої Орди, де з містами Ганзейського союзу активно вели широкомасштабну міжнародну торгівлю. В цей час очолена королями Андрієм І та Левом ІІ Українська держава була повністю незалежна як від західних так і від східних сусідів, вела військові дії проти монголо-татарської держави Золотої Орди [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Власне у 1323 році у битві проти золотоординського хана Узбека, як вважають дослідники, на полі бою, загинули останні нащадки роду великого князя Романа Мстиславовича, володарі Української держави 1308-1323 років, королі Андрій І та Лев ІІ. Тогочасний польський князь Володислав Локеток у листі до папи римського писав: “Володарі Руси Андрій і Лев були для Польщі непереможним щитом проти жорстокого татарського народу” [7,с.83].

Після раптової загибелі володарів Української держави у війні з монголо-татарами, яке відбулося за свідченням джерел, в першій половині 1323 рр., бояри одностайно, за словами польського хроніста Янка з Чарикова, обрали у 1323 році володарем Українського королівства, сина Тройдена і дочки короля Руси-України Юрія І, Марії, князя Болеслава, який охрестився в православ’я і при інтронізації на український королівський престол узяв ім’я свого діда – короля Юрія І. При вступі на український королівскаьий престол можновладцями (боярами) Української держави він був проголошений королем Юрієм ІІ [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

В історичній літературі він також відомий як правитель Української держави на ім’я Юрія ІІ. Король Руси-України Юрій ІІ продовжував політичну діяльність короля Юрія І, Андрія І та Лева ІІ, про що засвідчують його грамоти, які

будуть проаналізовані нище. На всіх документах, які він підписував, король Юрій ІІ ставив королівську печатку свого діда, короля Юрія І, що засвідчено у написаному ним 11 лютого 1334 р. у Львові листі до Тевтонського ордену, який зберігається зараз у Державному архіві пруської культурної спадщини у Берліні. Король Юрій ІІ своїми грамотами, що є законним володарем Української держави (Руського королівства).

Мал. 1. Львівський королівський замок Юрія ІІ XIV ст.

Власне в епоху його правління налагоджуються політичні та торгово-економічні взаємовідносини Української держави (Львівського-Руського) королівства з Тевтонським Орденом, які після коронації Данила Романовича на короля Руси та укладення союзного договору з Тевтонським Орденом, профункціонували до правнука короля Данила, львівського короля Юрія ІІ, а тобто до 1336 року, а це після появи

рицарів в сусідстві з Руським королівством, з 1236 по 1336 рік, рівно 100 років [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Як наголошував український академік І.П.Крип'якевич: "у закордонній політиці король Юрій ІІ дотримувався союзу з Тевтнським Орденом і незважаючи на своє частково польське походження активно вів традиційну політику свої попередників. Король Юрій ІІ уклав союзну угоду з Литовським великим князівством внаслідок якої одружився з дочкою великого литовського князя Гедмніна. Натомість український король Юрій ІІ вороже ставився до Польщі, що тоді намагалася теж з'єднатися з незалежних польських князівств в одну Польську державу та відібрати Люблінську землю від Української держави. Ця політика короля Юрія ІІ, який уклав союз з Тевтонським Орденом та Литовським великим князівством, спричинила союз Польщі та Угорщини проти нього.

В Українській державі король Юрій ІІ сильно підкреслював свої володарські права титулуючи себе дідичним володарем, природним руським князем та королем Української держави, королівську владу виводячи від своїх попередників, починаючи від короля Данила.

Український король Юрій ІІ протегував містам, впроваджуючи у них "Німеньке право". Зберігся його документ, право на перебування на "Німецькому праві", для міста Сянока.

В інших українських містах було багато іноземців, головно німців та поляків, які допомагали йому впроваджувати в Українській державі "Німецьке право".

Так король Юрій ІІ продовжував політику свого попередника першого українського короля Данила проти свавільних українських бояр, опираюсь на громади українських міст та торгово-ремісничу знать.

Однак вихований на західно-європейсаьких, головно польських та німецьких традиціях управління державою, він ішов дальше щодо політичного улаштування Української держави. На думку короля Юрія ІІ, Українська держава повинна була осточно влитися в Союз Католицьких держав і для успішного входження в цей союз, прийняти католицизм.

Така політична та культурно-релігійна діяльність підривала значення місцевої української православної аристократії і стародавню українську православну культуру. Це і стало причиною непорозумінь між українським королем Юрієм II, його західно-європейськими устремліннями, і українськими православними можновладцями, боярами, які у 1340 році організували змову і отруїли короля Юрія II у місті Володимирі" [7,с.82-83].

Як бачимо із залишених грамот українського корля Юрія II (1323-1340рр.) наголошував І.П.Крип'якевич: "його правове улаштування було покладене на впровадженні в Українській державі "Німецького права", остаточному вступі Української держави в Союз Католицьких держав та союзі з західно-європейськими державами вперше чергу, Тевтонським Орденом, який найзавзятіше підтримував такі політичні, правові та торгово-економічні устремління Української держави епохи управління нею короля Юрія II. Тому спробуємо проаналізувати політичні, правові та рогово-еконтічні та культурно-релінгійні взаємовідносини Української держави з Тевтонським Орденом у XIII-XIV століттях" [7,с.82-83].

Після першого невеликого конфлікту під Дорогичином, який відбувся у 1238 році, усі подальші взаємовідносини, згідно свідчень документів та грамот, як Руського королівства та к і Тевтонського Ордену, можна назвати союзними [2,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298].

Слід наголосити, що, після сходження на престол Львівського (Руського) королівства, король Юрій II зразу став активним політичним гравцем у Центрально-Східній Європі. Він оточив себе польським та німецькими феодалами задля проведення своєї політики окатоличення Руси-України та виконання даної папі римському обіцянки про з'єднання Руської Церкви з Римською [3,с.206-210; с.304-312].

Задля успішності своєї політики та її підтримки з боку західних католицьких країн уже 9 березня 1327 року король Руси Юрій II звернувся до великого магістра Тевтонського Ордену, Вернера в якому засвідчив своє сходження на спадковий трон Львівського (Руського) королівства, як король Юрій II [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

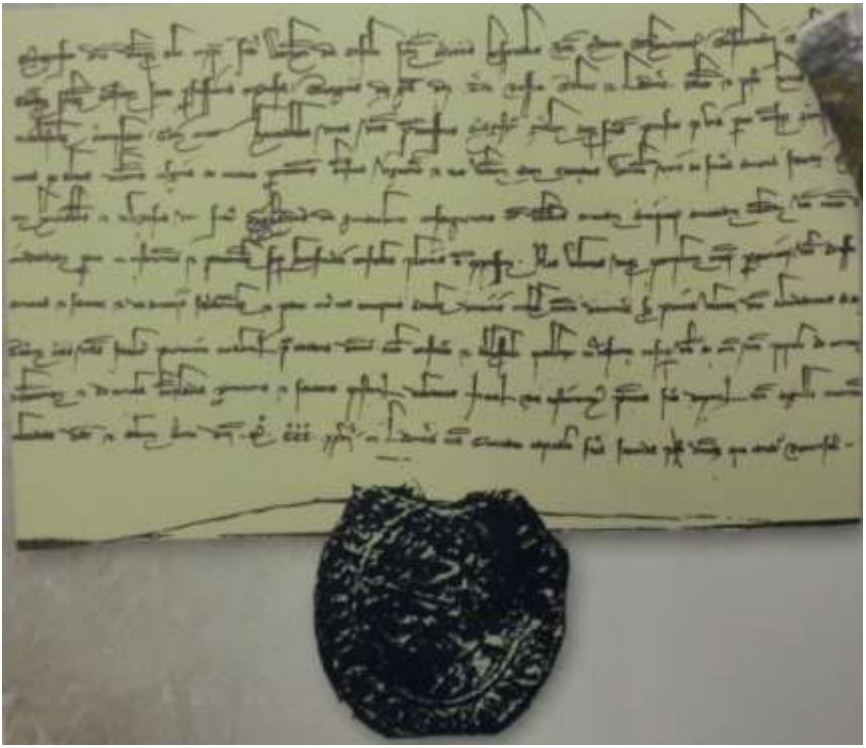

Мал.2. Лист короля Русі Юрія II від 9 березня 1327 року до великого магістра Тевтонського Ордену, Вернера.

В своєму листі до Тевтонського Ордену він намагається встановити тісні політичні взаємовідносини з останнім. Свого листа король Юрій II скріпив власною королівською печаткою, яка засвідчує, що власне він є володарем королівства Руси. Власне в такому ключі наші твердження засвідчує наступна оригінальна грамота, яка сьогодні зберігається в Берлінському архіві Пруських старожитностей [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Ця грамота датується 11 лютим 1334 року і відома в історичній науці, як: “Лист короля Руси Юрія II зі Львова до Великого Магістра Тевтонського Ордену Людера про намір зберігати з ним мирні та союзні відносини”.

До грамоти прикріплена велика печатка володаря Руси, короля Юрія II з титутом “Георгій - король Руси” [5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Мал. 3. Печатка львівського короля Руси Юрія II прикріплена до листа відправленого зі Львова до Великого Магістра Тевтонського Ордену Людера у лютому 1334 року.

Отже подаємо текст грамоти в перекладі на українську мову: “Всім, що вірно вшановують знамено Христа, що читатимуть, або оглядатимуть нині сторінки, Юрій, з дару Бога уроджений король і володар Руси шле вітання і бажає радості у Христі та приємності і досягненні жаданих насолод.

Прагнемо довести рядом документів до відома вашій світлості і всім загально, що з уваги на численні обгрунтовані і законні причини, а також з огляду на добро, що є незаперечним, відповідним та належним всій державі, ми та блаженної пам’яті наші найдорожчі попередники, а саме Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій разом із найсвітлішими знатними панами, колись генеральними магістрами Прусії, починаючи з минулих часів від пана генерального магістра (ім’я в оригіналі не подане) і його наступників аж до часів славетного знатного пана з Браунтвейга, нині правлячого магістра Пруської землі, і з їх землями, людьми, та жителями звикли укладати та скріплювати союз постійного, усякого можливого миру та згоди, що видно як з документів цих же наших попередників, так і наших, складених у справі досягнення і дотримування згаданих угод.

Бажаємо ми такого союзу та згоди з преподобним паном Людером, славним вельможою з Браутвейга, генеральним

магістром Прусії та його співнаставниками, його землями, його як знатними боярами, а також з військовими - Ходором, єпископом Галицьким, Дмитом Дедьком, Хотьком, суддею нашого двору, Юрієм Лисим, Михайлом Єлизаровичам, Олександром Молдайовичем, Борискосм Кракулою та нашими землями і людьми з другого, без будь-якого прихованого підступу зберігати непорушно союз та згоду на вічні часи. Ми ж, щоб закрити рот наклепникам та брехунам, що несправедливо шкодять умовам згаданого союзу, вважаємо за гідне, дбаючи про правду, відновити нашу угоду даним документом, щоб набувши нового виразу та вигляду, вона втішалась більшою силою й обгрунтованістю.На засвідчення цього всього ми веліли дані сторінки підвішенням нашої, та наших бояр або військових, печаток. Дано і звершено у Львові, в найблищу п'ятницю перед першою неділею великого посту (11 лютого), року від втілення Бога 1334." [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Таким чином із листа короля Руси Юрія II до великого магістра Тевтонського Ордену, Людера, від 11 лютого 1334 року, король Руси Юрій II намагається підтримувати союзні взаємини із великим магістром Тевтонського Ордену, Людером, які закладені ще попередніми володарями Руси: "Прагнемо довести низкою документів до відома вашій світлості і всім загально, що з уваги на чисельні обґрунтовані і законні причини, а також з огляду на добро, що є незаперечним, відповідним та належним всій державі, ми та блаженної пам'яті наші найдорожчі попередники, а саме Роман, Данило, Лев, Юрій та Андрій разом із найсвітлішими знатними панами, колись генеральними магістрами Прусії..." [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

"…Ми звикли укладати та скріплювати союз, постійного усякого можливого миру та згоди, що було в його час доброю традицією". Слід наголосити, що після смерті короля Юрія II в першій половині XIV століття союзник Руського королівства про функціонував ще до середини XV століття. Особливо могутнім Тевтонський Орден стає в кінці XIV століття [5,с.408-415; с.255-258; с.21-25; 6,с.4-80; с.4-52].

До утвердження міцного державного ладу на чолі з королем Юрієм II в 20-х роках XIV століття, Львівське (Руське) королівство пережило затяжну кризу влади, однак навіть і при таких обставинах зберігаються союзні відносини з Тевтонським Орденом, який головним завданням своєї діяльності в цей час вважає християнізацію Литви. Розуміючи небезпеку зі сторони Тевтонського Ордену, Литовське князівство намагається забезпечити свою безпеку і від його союзника Львівського (Руського) королівства, з півдня. Клич "Heidenkampf" означав не тільки моральну основу функціонування Тевтонського Ордену, але й допомогу західних країн для подальшого завоювання територій на сході, чого бажав Тевтонський Орден [4,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298].

Опираючись на союзні союзні договори з Львівським (Руським) королівством Тевтонський Орден успішно проводив військові кампанії в Литві. За обставин союзника на півдні, Руського королівства, Тевтонський Орден розраховував провести військовим шляхом християнізацію Литви. Тевтонський Орден навіть заборонив рижському архієпископу проводити власну християнізацію Литовського князівство і посилати в Литву своїх місіонерів без участі рицарів Тевтонського Ордену. В цей час коли Руське королівство було зв'язане договором з Тевтонським Орденом і водночас знаходячись в конфронтації з Литовським князівством та Золотою Ордою, стримуючи напади литовців та татар, внаслідок чого за спиною Руси-України, починає зміцнюватися Польща [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

В 30-х роках Львівське (Руське) королівство управлялося двома співправителями королем Андрієм і великим князем волинсько-київським Левом, які проводили традиційну політику започатковану ще королем Данилом Галицьким та його братом великим волинсько-київським князем Васильком, намагаючись бути незалежними від Золотої Орди, що привело до війни з татарами у вирої якої у 1323 році гинуть останні законні володарі (мономаховичі) Руського королівства, львівський король Андрій I і великий волинсько-київський князь Лев II.

Про загибель короля Руси-України Андрія І та волинсько-київського князя Лева ІІ ми дізнаємося із повідомлення з Кракова, яке було направлене папі римському в травні 1323 року: “Про трагічну смерть короля Андрія та його брата Льва”. За таких обставин Львівське (Руське) королівство залишилась без політично правлячої династії, вперше за всю багатовікову історію” [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25; 7,с.83].

В цей же час починаючи з 30-х років починає проводити досить активну та агресивну східну політику польський король Казимир ІІІ (1333-1370рр.). Користуючись моментом політичної слабкості Львівського (Руського) королівства, польський король Казимир ІІІ вирішив підступно по частинах захопити Руське королівство. Він уклав в 1338 році договір з Чехією і віддав їй Сілезію, а в 1339 році уклав союзний договір з Угорським королівством. Цими договорами Казимир ІІІ фактично нейтралізував Тевтонський Орден, який був союзником Львівського (Руського) королівства і не бажав польської експансії в Львівське (Руське) королівство. Однак польському королю Казимиру ІІІ вдалося зміцнити свій вплив на Литву і цим він паралізував претензії Тевтонського Ордену щодо християнізації воєнізованою державою, цієї частини Європи. Щоб заспокоїти Тевтонський Орден, який бажав державного відновлення Львівського (Руського) королівства, польський король Казимир ІІІ 8 липня 1343 року договором в Каліші віддає рицарській державі, Польське Помор’я, після чого відносини Тевтонського Ордена з Польщею стали дружніми [4,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298].

За таких вжитих заходів польський король Казимир ІІІ розпочав готуватися до війни з політичною елітою Львівського (Руського) королівства, захопленню якого, протистояло велике Литовське князівство [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

В цей же час, Львівське (Руське) королівство, що управлялося великою боярською радою, на чолі з боярином Дмитром Дедьком, бажало мати свого власного володаря. Боярин Дмитро Дедько, який титулував себе “старостою Руси, чи начальником і наставником Руської землі”, очолили

боротьбу проти експансії поляків в Русь-Україну, в зв'язку чим, у 1341 році звернувся за допомогою в своїй боротьбі до союзних Руси-Україні Литовського великого князівства та Тевтонського Ордену, про що засвідчує його грамота: "до магістрату та купців Торуня". В цей же час на львівський королівський трон почали претендувати: литовський князь Любарт Гедимінович, молодший брат Владислава Локетка, батька Казимира, князь Земовит, одружений на тітці вбитого короля Руси і князь Мазовії Болеслав Тройденович, мама якого була рідною сестрою загинувшого у битві з татарами, львівського короля Андрія І [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Із цих претендентів останній виявився у найбільших родинних зв'язках із правлячою елітою Львівського (Руського) королівства і Польща в особі короля Казимира ІІІ згодилась на те, щоб володарем у Львівському (Руському) королівстві став внук, який в дитинстві виховувався при дворі короля Руси Юрія І, мазовецький князь Болеслав, який прибувши в столицю Руси, місто Львів, зразу ж, як і його попередники, був коронований на короля Руси під іменем короля Юрія ІІ. Одруженням з дочкою литовського князя Гедиміна були вирішені всі спірні питання з Литвою, претендент від якої князь Любарт-Дмитро, теж бажав стати володарем Волинсько-київського князівства [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Отже з вступом на престол Львівського (Руського) королівства, короля Юрія ІІ, з 1323 по 1340 роки, Львівське (Руське) королівство знову стає могутньою державою у Центрально-Східній Європі. За таких обставин ретельно підготовлена по загибелі львівського короля Андрія І і волинсько-київського князя Лева експансія польського короля Казимира ІІІ в Руське королівство була відвернута, оскільки на українському троні утвердився новий володар Львівського (Руського) королівства, король Юрій ІІ [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Таким чином суперництво за Львівське (Руське) королівство між Польщею і Литвою було вирішено в користь державної єдності Руси-України та західно-європейського її розвитку. Новий король, як і усі його знамениті попередники

починаючи від короля Руси Данила І, Юрій ІІ, носив титул: “короля Руси, принца Київщини, Володимирщини і Галичини”. Його спадкове право на володарювання в Руському королівстві та королівський титул був затверджений папою римським [4,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298].

Як бачимо із джерел своє володарювання львівський король Юрій ІІ розпочав з улаштування за західно-європейським зразком Руської держави. Ним було обмежено боярське правління, а в усіх землях Руського королівства Юрій ІІ поставив королівські гарнізони, що обмежувало політичну діяльність руських бояр [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

За короткий час львівський король Юрій ІІ зміцнив свою столицю Львів і став досить могутнім і поважаним в Європі володарем. Його діяльність підтримував союзний польський король, папа римський [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Львівське (Руське) королівство в час його правління почало перетворюватися в централізовану країну в якій вся влада почала концентруватися біля особи Руського короля. Основна політична діяльність львівського короля Юрія ІІ була поставлена на утвердження західно-європейських норм державного права, культури, релігії. Утвердившись політично у столиці Львові, як законний володар, король Юрій ІІ розпочав підготовку по утвердженню релігійної унії Руського королівства з Західною Європою [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.83-84].

На його думку, лиш католицька віра утверджена в українському суспільстві, мала забезпечити могутність Руського королівства, як великої держави. Зміцненням позицій короля Юрія ІІ в Руси-Україні і запровадження ним унії Руської та Римської Церков була незадоволена значна частина українського духовенства і боярства, яке бажала мати православну візантійську віру і сама управляти Руською державою, а тобто мати послушного в усьому боярській еліті, володаря. Король Юрій ІІ виявився особистістю, яка бажала правити самовладно, не оглядаючись на бояр [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.83-84].

Протистояння закінчилось 7 квітня 1340 року, останній законний володар Львівського (Руського) королівства, король Юрій II був отруєний боярами за те, як наголошують джерела: ”що намагався поширити католицьку віру серед українського народу, про що стало відомо папі римському”. Зразу ж по вбивстві бояри запросили на львівський королівський трон волинсько-київського князя Любарта-Дмитра, який був православний. Таким чином, як відзначають литовсько-білоруські літописи: ”княль Любарт по вбитому королю Юрію II став новим, православним володарем Руси”[6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.110-115].

В 1340 році після смерті короля Руси Юрія II, його родич польський король Казимир III, раптово напав і завоював значну частину Руського королівства з столицею, Львовом [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.84].

Мал. 4. Карта XIV ст. Львів – столиця королівства Руси.

Як засвідчують джерела у Львові в тронному залі на Високому Замку у столиці Руси-України (Львівського королівства) кінця XIII – першої чверті XIV століть, польський король Казимир III коронувався за давньою українською традицією руських королів, всіма руськими королівськими регаліями, золотою короною руського короля Данила Галицького, на короля Руси, залишаючись одночасно і королем Польщі. Якщо врахувати вірною нашу гіпотезу, що

за історичною традицію, під церквою, яка функціонувала на Високому замку, власне в нижній частині церкви Львівського королівського замку, було облаштовано родинний склеп-крипту всіх львівських (руських королів): Данила, Лева, Юрія І, Андрія І, Лева ІІ та Юрія ІІ, як символ нової королівської столиці Львівського (Руського) королівства, яке було засноване в новому столичному центрі Львові після 1292 року, про що вперше робимо висновок, опираючись на свідчення твору Бартоломія Зиморовича в якому є звістка про перенесення тіла короля Данила у 1282 році в нову столицю Руси, Львів, князем Левом Даниловичем, то зрозуміло, що шляхом археологічних досліджень на Високому Замку, вчені в майбутньому зможуть підтвердити чи спростувати наявність крипти з гробницями всіх львівських королів. Слід наголосити, що творі Б.Зиморовича відтворено детальний опис жалобної процесії, під час якої перед катафалком несли прапори, різні військові трофеї володарів Руси-України та дві корони – королівську і князівську [1,с.153-154;с.11-12;5,с.408-415;с.255-258;с.21-25].

Польські літописи наголошували, що польський король Казимир ІІІ після офіційної коронації у тронному залі Високого замку у Львові, в 1340 році, де він коронувався на короля Руси, як законний володар вивіз до Кракова дві корони та інші королівські регалії володарів Руси-України.

Мал.5. Казимир ІІІ, король Польщі, та останній офіційно коронований у Львові, король Руси-України.(1340р.)

Після цієї офіційної коронації, яку визнала частина бояр Руси-Україїни, Казимир III почав титулувати себе “королем Польщі і Руси”. Сукупність фактів роблять свідчення львівського літописця Б.Зиморовича, достовірними, оскільки його праця якого була написана на ґрунті давніх руських та польських хронік. Польський хроніст Ян Длугош наголошував, що всі наступні володарі Руси після коронації Данила Галицького, які були короновані на руських королів, визнавали і титулували себе королями Руси, останнім законним офіційно інтронізованим у Львові “королем Руси і Польщі” був польський король Казимир III [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Попри можливі неточності, перекручення, помилки в датуванні, свідчень Я.Длугоша та Б.Зиморовича, ці свідчення з конкретними факатами коронації Казимира III на короля Руси в 1340 році, є цікавими матеріалами для подальшого наукового дослідження специфіки української державності XIV століття. Власне ці свідчення дають підстави сьогодні наголошувати, що некрополь руських королів від короля Данила до короля Юрія II, який до цього часу не віднайдено, слід шукати в Львові на Високому замку, всестороннє археологічне дослідження якого, повна реконструкція та відновлення, дасть відповіді на всі ці питання... [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

З цього часу, як наголошують польські джерела король Казимир III почав вживати титул: “короля Польщі і Руси”. Всі королівські регалії Руського королівства він вивіз після коронації, як наголошують польські і руські джерела, до Кракова. Пруські хроніки теж наголошують, на завоюванню польським королем Казимиром III Руського королівства і офіційній коронації Казимира в столиці Руси, Львові у Високому замку, на короля Руси: “Casimirus rex Polonie cum magnna potencia intravit Russiam eam sibi subiugando” [5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

В цей же час, всі незадоволені коронацією Казимира III на короля Руси, бояри, на чолі з старостою Руси-України, як він сам себе називав: “начальником і наставником Руської землі”, боярином Дмитром Дедьком, очолили боротьбу проти

експансії поляків у Львівське (Руське) королівство [5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

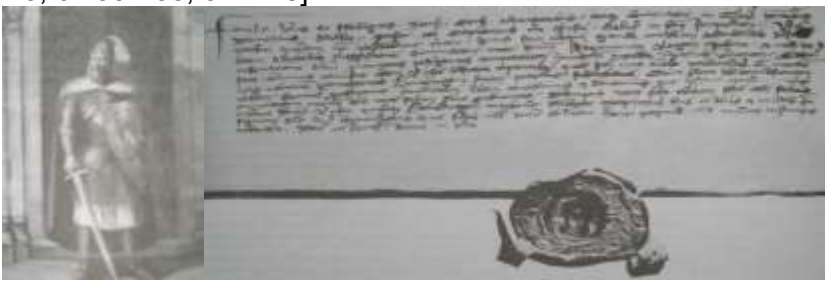

Мал. 6. Боярин Д. Дедько ”начальник і наставник Руси”.
Рис. 7. Лист Дмитра Дедька ”начальника і наставника Русі” до магістрату і купців міста Торуня. 1341р.

Щоб захистити Руське королівство від окупації Польщі боярин Дмитро Дедько у 1341 році звернувся за допомогою до союзної Литви та Тевтонського Ордену, про що засвідчує його одна із грамот: ”до магістрату та купців Торуня” [1,с.153-154; с.11-12; 4,с.16-33; CDP.III, №30; PVB.I/1.№298; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Литовське велике князівство та Золота Орда не визнали завоювання польського короля Казимира III і в травні 1350 року, як наголошує літопис: “татари, литовці, і руські уклали проти Польщі наступальний договір. Союзні війська відвоювали Київщину, Волинь і вторглись в Польщу, де знищили Радом в Сандомірськім воєводстві. В 1351 році була звільнена від поляків столиця Львівського королівства місто Львів, а також міста: Белз, Володимир-Волинський і Брест” [5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Мал.8. Дзвін з собору Св. Юра подарований Львову великим князем Русі-України Любартом-Дмитром.

Таким чином незалежність Львівського (Руського) королівства було відновлено Литовською династією князів. Відновленням незалежності Руси-України під литовською династією були незадоволені Польща і Угорщина. В липні 1351 року було створено угорсько-польський наступальний союз і король Угорщини Людовік, як ми дізнались із Дубницької хроніки, 19 липня 1351 року виступив з усіма угорськими полками з Буди до Кракова, щоби разом вже з Казимиром, королем польським і руським, вдарити в саме серце Литви. По дорозі в Люблін король Польщі і Руси Казимир III захворів і усіми військами керував Людовік. Здавалось, що їх планам суджено було збутись, однак напад Золотої Орди в 1352 році на Люблін зупинило просування угорців та поляків в Литву. В цей же час литовський князь Любарт Гедимінович відібрав в поляків всі землі Руського королівства, князівства: Київське, Волинське, Галицьке князівства і таким чином за допомогою Золотої Орди, стає єдиним законним володарем Руси-України, влада якого була визнана в Золотій Орді [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Таким чином можна наголосити, що з 1352 року по 1386 рік великий князь Руси-України Любарт-Дмитро, який зробив новою столицею Руси-України, місто Луцьк, про що і до сьогоднішнього дня засвідчує його величава резиденція, “Луцький замок великого князя Руси-України – Любарта”.

Мал.9. Реконструція портрету останнього великого князя Руси-України Любарта-Дмитра.
Мал.10. В’їздна вежа Луцького замку князя Любарта.

Опираючись на союзну Литву і Золоту Орду був одноосібним володарем Руси-України. За таких обставин, побачивши агресивність Угорщини і Польщі, Тевтонський Орден теж визнав великого князя Любарта-Дмитра єдиним законним володарем в Руському королівстві [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.84, с.100-115-84].

Великий князь Любарт-Дмитро ставши самовладним володарем Руси-України, опершись на всі військові сили "руських княжінь" маючи союзні договори з Литвою, Тевтонським Орденом, Золотою Ордою почав політичну та торгово-економічну стабілізацію Руси-України на традиційному українському православ'ї. Характерно що політичне правління великого князя Руси-України Любарта-Дмитра ще слабо вивчене за малочисельністю джерел, однак як православний володар князь Любарт-Дмитро намагався утримати в традиційному руслі православну українську державну релігію на відміну від релігійно-політичної діяльності прозахідного володаря Руського королівства, львівського короля Юрія ІІ, який бажав, щоби в Руси-Україні панівною релігійною християнською конфесією була католицька релігійна система [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

Без сумнівно, що в час правління князя Любарта-Дмитра Українська держава орієнтувалась і на Золоту Орду, хан якої Узбек визнав князя Любарта-Дмитра єдиним спадковим великим князем Руси-України [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.84, с.100-115-84].

За обставин ретельного вивчення проблеми ми можемо наголосити, що до унії 1386 року в яку були втягнуті литовські князі і володарі Руси-України з Німецькою Імперією, Чехією, Польщею та Угорщиною, Українська держава під час правління великого князя Руси Любарта-Дмитра, функціонувала як незалежна держава [1,с.153-154; с.11-12; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25].

У висновок зауважимо, що власне в цей час ми бачимо українську еліту роздвоєною, де одна частина намагається інтегруватися як Львівське (Руське) королівство в Центральну Європу, католицький світ, виразником якої був останній король Руси-України Юрій ІІ, а друга намагається

зберегти традиції греко-православного світу виразником якої був православний володар, останній великий князь Руси-України, Любарт-Дмитро [6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52; 7,с.84, с.100-115-84].

Безсумнівно, що два напрямки незалежного розвитку Української держави в другій половині XIV столітті до 1386 року, після якого настав час фатального державного занепаду, які характеризують різні форми української державності, та християнського релігійного світобачення, українського народу в XIV столітті, потребують подальшого наукового дослідження… [3,с.206-210; с.304-312; 5,с.408-415; с.255-258; с.21-25; 6,с.600-608; с.62-75; с.82-98; с.3457; с.4-80; с.4-52].

Л і т е р а т у р а

1.Болеслав-Юрий II – князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований. – Спб.,1907.
Істоія Львова в документах і матеріалах. – Київ“Наукова Думка”,1986.
2.Ідзьо Віктор. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ “Нова зоря”,1999.
CDP. – III, №30; PVB. – 1. – №298.
3.Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденом. Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2001. – Т.І.
Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні”. – Львів: “Ліга – Прес”,2007.
4.Ідзьо В.С. Руське королівство під управлінням королів Данила, Шварна та Льва (1253-1301). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т. II.
CDP. – III, №30; PVB. – I. – №298.
5.Ідзьо Віктор. Продовжувач справи короля Данила великий князь Лев Данилович і становлення міста Львова у XIII столітті як столиці України-Руси. Засновник Львова король Данило та Українська держава в XIII столітті (до 750-річчя першої літописної згадки міста Львова) (1256-2006). – Львів, Видавництво університету “Львівський Ставропігіон”, 2006.
Ідзьо В.С. Україна-Русь в XIV столітті у взаємовідносинах з Польщею та Литвою (1323-1385). Науковий Вісник Українського Університету. – М.,2002. – Т.II.
Ідзьо В.С. Україна-Русь в XIV столітті у взаємовідносинах з Польщею та Литвою (1323-1385). – Мандрівець. – Тернопіль, 2003. – №2.
6.Ідзьо Віктор. Україна-Русь в XIV століття у взаємовідносинах з Польщею та Литвою (1323-1385). Історія України. – Львів ”ПП. Бодлак”,2003.
Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден політичні та економічні взаємовідносини у XIII - XIV століттях (1236-1336). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. – М.,2009. – Т.XV.

Ідзьо Віктор. Львівське королівство у XIII-XIV столівттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012р.
Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини у XIII-XIV століттях. – Івано-Франківськ ”Сімик”,2012р.
Ідзьо Віктор. Лев Данилович в історичній традиції. – Львів “Сполом”,2008.
Ідзьо Віктор. Король Руси Юрій І в українській та європейській історії, державницькій традиції(1255-1308). – Львів ”Сполом”,2008р.
7.Крип’якевич І.П. Історія України. – Львів “Світ”,1990.

Висновок

Наукова монографія завідувача Кафедри українознавства, директора Інституту Східної Європи, провідного наукового співробітника національного науково-дослідного Інституту Українознавства та всесвітньої історії МОНВІ України, доктора історичних наук, професора, віце-президента Академії Наук "Трипільська Цивілізація", академік АНВШ України, академіка МАЄї, лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича, лауреата Міжнародної премії ім. Данила Галицького, Віктора Ідзя "Русь-Україна в IX-XIV століттях" – вперше розглянула безперервний процес розвитку Української держави, української культури та релігійної організації, яка сформувалася на основі українського народу. На великій, проаналізованій джерельній та науковій базі розглянуто процеси зародження, становлення централізованої Української держави починаючи з IX століття. Встановлені причини, які призвели до кристалізації і єдності давньоукраїнського суспільства в V-VIII століттях, його економічної і політичної могутності в IX-XIV століттях, а також з'ясовано роль Української держави в середньовічній Європі, затверджено сучасну методологію українського державознавства, яка раніше внаслідок панування російської та радянської методології при з'ясуванні питання державотворення в Україні у IX-XIV століттях, не могла примінятися для з'ясування складного питання етнотворення Української держави у продовж XVIII-XX століть.

В монографії з'ясовано, що Русь-Україна в IX столітті кристалізувалась в блискучих реформаторських потугах, які проводили українські можновладці, опираючись на український народ, який був єдиним у політично-культурному пориві творення єдиної української нації та великої Української держави на основі української культури, фольклору, мови, літератури та національної ментальності.

Монографія "Русь-Україа в IX-XIV століттях" розкрила найбільших яскраві постаті в історії Руси-України IX-XIV століть, які організували державне життя українського народу так, що воно залишилося незмінним з IX до кінця XIV століття.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

Русь-Україна в IX-XIV століттях

Видання II.

Подано до друку 05.02.20 р. Підписано до друку 12.02.20 р.
Формат видання 60/ 84 1/16.
Папір офсетний. Умовн.друк.арк.10,25
Зам.55. Тираж 300 шт.

На обкладинці використано:

Монета-гривня, тип I, великого київського князя Руси-України Володимира Святославовича X-го століття.

Реконструкція портрету великого київського князя Володимира Мономаха.

Видавництво «Львів»,
м.Львів, вул. Львіська, 9.
тел. 278-91-26, 278-91-29
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи серія ІВ №13 від 27.03.2003 року.

Віддруковано в друкарні видавництва ПП «Львів»
м.Львів, вул. Львівська, 9, тел. 278-91-29.

Україна
Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства
Інституту Східної Європи

Віктор Ідзьо

Русь-Україна в IX-XIV століттях

Львів - Київ, 2020